

УКРАЇНСЬКЕ
ГЕОГРАФІЧНЕ
ТОВАРИСТВО

UKRAINIAN
GEOGRAPHICAL
SOCIETY

*УКРАЇНСЬКА
ГЕОГРАФІЯ:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ*

Том II

Київ - 2016

УДК 910.001(911.0+528.0(477))
ББК 26.8(4 Укр)
У 45

У 45 Українська географія: сучасні виклики. Зб. наук. праць у 3-х т. – К.: Прінт-Сервіс, 2016. – Т. II. – 363 с.

ISBN 978-617-7069-35-4
ISBN 978-617-7069-37-8

У збірнику наукових праць розглядаються теоретичні та прикладні проблеми сучасної географії, подаються результати географічних досліджень, проведених у різних регіонах України.

Для науковців, студентів, усіх, хто цікавиться географією у всіх її проявах.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ.

Олійник Я.Б. – член-кор. НАПН України, д-р ек. наук, проф. (*відповідальний редактор*)

Балабанов Г. В. – д-р геогр. наук, проф.

Бортник С. Ю. – д-р геогр. наук, проф. (*заступник відповідального редактора*)

Воровка В. П. – канд. геогр. наук, доц.

Гожик П. Ф. – акад. НАН України, д-р геол.-мін. наук, проф.

Гродзинський М. Д. – член-кор. НАН України, д-р геогр. наук, проф.

Денисик Г. І. – д-р геогр. наук, проф. (*заступник відповідального редактора*)

Зеленська Л. І. – д-р геогр. наук, проф.

Ковальчук І. П. – д-р геогр. наук, проф.

Лісовський С. А. – д-р геогр. наук, проф.

Масляк П. О. – д-р геогр. наук, проф.

Мезенцев К. В. – д-р геогр. наук, проф.

Мельничук М. М. – канд. геогр. наук, доц.

Муніч Н. В. – канд. пед. наук, доц.

Ободовський О. Г. – д-р геогр. наук, проф.

Олещенко В. І. – заслужений юрист України, канд. геогр. наук, доц.

Осадчий В. І. – член-кор. НАН України, д-р геогр. наук, проф.

Немець К. А. – д-р геогр. наук, проф.

Палієнко В. П. – д-р геогр. наук, проф.

Пересадько В. А. – д-р геогр. наук, проф.

Петлін В. М. – д-р геогр. наук, проф.

Поп С. С. – д-р фіз.-мат. наук, проф.

Руденко В. П. – д-р геогр. наук, проф.

Руденко Л. Г. – акад. НАН України, д-р геогр. наук, проф.

Сосса Р. І. – д-р геогр. наук, проф.

Топчієв О. Г. – д-р геогр. наук, проф.

Черваньов І. Г. – д-р техн. наук, проф.

Шаблій О. І. – д-р геогр. наук, проф.

Шищенко П. Г. – член-кор. НАПН України, д-р геогр. наук, проф.

Цвелих Є. М. – *відповідальний секретар*

Друкується за постановою Вченої ради Українського географічного товариства.

Рекомендовано до друку Вченою радою Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ISBN 978-617-7069-35-4
ISBN 978-617-7069-37-8

©Українське географічне товариство, 2016

РОЛЯ ГЕОГРАФІЇ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

АЛЬТГАЙМ Любова
Тернопільський відділ

ЗАВДАННЯ І ФУНКЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСКУРСІЙНИХ ПОСЛУГ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ РІДНОГО КРАЮ

Організація екскурсійних послуг є важливим засобом формування світогляду екскурсанта. Одні екскурсії розширюють кругозір, дають можливість краще пізнати географію рідного краю, пробуджують глибоку повагу до минулого та любов до природи, поглиблення теоретичних знань географічної науки. Екскурсії – це не тільки використання вільного часу, але і фізичний розвиток, бадьорість, відновлення сил, а також відмінний засіб виховання у нашої молоді цілеспрямованості, зібраності, прагнення до пізнання. Романтика пізнання - чи не найцінніша особливість організації екскурсійних послуг. Вона є великою школою життя для становлення свідомості підростаючого покоління. Крім виховання високих моральних якостей та естетичних почуттів, екскурсії розвивають спостережливість, увагу. Збагачуючи свій розум географічною теорією і практикою пізнання дійсності, екскурсанти пізнають життя у всій його різноманітності.

Особливо важливим є для географічної науки вирішення важливих завдань за допомогою екскурсійних послуг і подорожей, а саме:

- сприяння відродження духовності, національної свідомості, любові до рідної країни, краю у підростаючого покоління;
- виховання поваги до людини та її праці;
- підвищення результативності навчання й виховання за допомогою яскравих прикладів із навколишнього оточення;
- збагачення досвідом спільної діяльності, спілкування;
- здійснення особистісного розвитку учня, студента, дорослої людини;
- сприяння оздоровлення, підвищення рівня фізичної підготовки дітей, підлітків і молоді;
- вміння раціонально, без заподіяння шкоди природі збирати колекції, цінні природні матеріали;
- вдосконалення вміння поповнювати зібраними під час походів і екскурсій матеріалами краєзнавчі музеї чи куточки, створювати нові;
- досвіду постійного стеження за екологічним станом довкілля та вчасно ознайомлювати із результатами досліджень громадськість.

Загалом, екскурсійні послуги своїм основним завданням мають популяризацію знань для всебічного вивчення рідного краю, збирання та узагальнення краєзнавчого матеріалу. Краєзнавчий принцип у підготовці і проведенні екскурсій передбачає систематичне встановлення зв'язків між вивченням географії і тими знаннями, які здобувають екскурсанти під час безпосереднього дослідження краю. Обов'язкове використання у характеристиці екскурсійних об'єктів здобутих краєзнавчих знань – це є одним із головних завдань під час підготовки і проведення екскурсій.

Тому під час розробки екскурсійних маршрутів, підготовки і безпосереднього проведення та реалізації екскурсійних послуг є можливим також вирішити такі завдання:

- 1) *освітні*: формування загальноосвітніх, культурних, соціальних знань екскурсантів та збільшення їхнього обсягу, формування світогляду;
- 2) *оздоровчі*: забезпечення відпочинку, відновлення психологічних і фізичних життєвих сил, здоров'я споживачів даних послуг;

3) *соціальні*: надання нематеріальних благ споживачу у вигляді екскурсійних послуг; розширення міжнаціональних, міждержавних, міжособистісних стосунків; узгодження інтересів окремих груп населення і збереження сприятливого екологічного, соціального і культурного середовища;

4) *пізнавальні*: вивчення географії краю, ознайомлення із різноманітними краєзнавчо-туристичними, історико-культурними, природними та іншими ресурсами;

5) *виховні*: відродження духовності, моральності, формування свідомості нашого підростаючого покоління.

Для вирішення зазначених завдань, крім екскурсійних послуг можна також використовувати і інші *засоби*: походи, подорожі, туристичні вечори, змагання, виставки, заняття у туристично-краєзнавчих секціях, гуртках, клубах тощо.

Практичну реалізацію значної частини названих завдань можна покласти не тільки на організаторів екскурсійних послуг, їх можуть вирішувати і виконувати також вчителі географії, географи-науковці та громадські активісти низових туристично-краєзнавчих організацій. Передусім від їхньої принципової позиції і подвижницької праці залежатиме, у якому стані перебуватимуть українські замки і фортеці (чи їх атракційні фрагменти), музеї історії і природи під відкритим небом, заповідні урочища та поля археологічних розкопок чи історичних битв тощо, а також те, кого ми виховуємо із дитячого садочка - нігілістів-космополітів чи поціновувачів національної етнокультурної спадщини, що знатимуть пересічні громадяни про ці об'єкти національної спадщини, із яких джерел матимуть вони змогу черпати туристично-краєзнавчу інформацію, наскільки туристично "розкритими" й готовими до організованого туристичного відвідування будуть ці об'єкти.

Крім виконання важливих завдань, слід не забувати про функції екскурсійних послуг. Перш за все важливою є *функція інформації*. Екскурсія залежно від своєї теми містить велику кількість інформації про: природу, історію, населення різних регіонів, територій і країн; досягнення і відкриття різних наук; новини у дослідженнях і відкриттях археологів, геологів; звичаї традиції, побут та інші культурні особливості різних народів. Адже, розповідь екскурсовода являє собою досить повну й ретельно вивірену інформацію із однієї теми чи переліку різних тем під час однієї екскурсії. Важливою, у наш час, є реалізація під час екскурсійних послуг *функції національної пропаганди*, яка допомагає поширювати національні політичні, філософські, наукові, художні й інші погляди, ідеї та теорії. Вона також пробуджує зацікавленість у екскурсантів більше дізнатися про своє коріння, національні здобутки нашого народу, а це, у свою чергу, сприяє позитивним тенденціям у формуванні української нації поваги до своїх надбань, звичаїв і традицій, свого минулого та надії на майбутнє нашої держави. *Функція розширення кругозору* є не менш важливою під час проведення екскурсії. Вона сприяє розширенню знань екскурсантів у різних напрямках і галузях життя і діяльності людського суспільства і природи, починаючи від знань про географію та історію нашої Батьківщини, про твори мистецтва, архітектури, скульптури, містобудування, літератури, природознавства, економіки й організації виробництва. Як наслідок чи паралельно із виконанням попередньої функції іде *функція формування інтересів людини*, яка відвідала екскурсію. Екскурсії не тільки дають знання, але й можуть пробудити зацікавленість людини до якої-небудь науки, до конкретних галузей знань, до певних проблем, до всього того, чим раніше екскурсант не тільки не цікавився, але і не здогадувався про існування таких явищ, об'єктів чи проблем. Побувавши на такій екскурсії, деякі екскурсанти надалі виявляють цікавість до різних напрямків у науці, мистецтві, літературі, вивчення історико-культурних, архітектурних, археологічних пам'яток, життя і діяльності видатних людей, часто забутих у наш час. Надалі вони досліджують, читають спеціальну літературу, відвідують презентації, виставки, лекції, ознайомлюються із експозиціями саме тих музеїв, де можна ще більше дізнатися про обраний напрямок, про те, що може перерости, навіть, у повсякденне заняття. Таким чином, екскурсії стають для людей початком роботи

із самоосвіти. Не менш важливим є виконання екскурсії *функції організації культурного дозвілля* у вільний від основного заняття час, що залишається у розпорядженні людей під час відпусток та канікул. Крім того, що екскурсія належить до тієї групи занять, що визначається терміном "навчання й самоосвіта", систематичне повідомлення знань під час її проведення зацікавлює екскурсантів для до організації свого культурного дозвілля із користю. Це стає популярним тільки при великій можливості вибору тематики відповідно до інтересів і смаків кожного екскурсанта. Особливо помітна роль екскурсій в організації культурного дозвілля у тих містах, де екскурсійні установи й музеї перейшли від проведення епізодичних заходів до заходів циклічних, не тільки на рівні своїх закладів і організацій, а із переходом на рівень міських, районних, обласних заходів і програм, які мають бути пов'язані між собою єдністю поставлених завдань і тем, подій і дат. Цикл екскурсій допускає регулярність і систематичність у повідомленні цікавої інформації, її постійного оновлення, дозволяє вести екскурсійну національну пропаганду від простого до більше складного, від нижчого до вищого рівня, від молодшого до старшого покоління. Завдання такого циклу екскурсійних заходів - дати екскурсантам вичерпну інформацію про, наприклад, рідне місто чи край, його географію, історію, культуру. У більших містах цикл із 5-6 екскурсій може присвячуватися якійсь одній тематичній, наприклад, архітектурним пам'ятникам. У менших містах чи районах екскурсанти можуть відвідати, наприклад, міську оглядову й дві-три тематичні, одну-дві заміські екскурсії, декілька музейних екскурсій. Це найкраще буде сприяти вивчення рідного краю, що також є важливим і для географічної науки на сучасному етапі її розвитку.

АНДРУСЯК Наталя
Чернівецький відділ

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СПОРУДЖЕННЯ ПЕРЕПАДІВ НА МАЛИХ РІЧКАХ ПРИРОДООХОРОНИХ ТЕРИТОРІЙ

Актуальність проблеми охорони та відтворення природного біорізноманіття іхтіофауни гірських річок природоохоронних територій у наш час постійно зростає, особливо в умовах збільшення природного та антропогенного впливу на водні екосистеми. Саме зміни у природному середовищі є головною причиною зниження біорізноманіття гідроекосистем та чисельності представників іхтіологічного комплексу, а саме форелі річкової. Запаси цієї риби відтворюються в осінньо-зимовий період, а гірські притоки річок – сприятливе середовище для нересту струмкової форелі. Вона стає об'єктом варварського вилову місцевими жителями і туристами. А середовище її проживання руйнує нераціональна господарська діяльність людини в Карпатах.

Через вирубку лісів відбувається посилений змив ґрунту зі схилів. Річки, струмки, потоки замулюються та міліють. З лісопереробкою пов'язане ще одне лихо — трелювання деревини потоками, яке завдає шкоди кладкам риб'ячої ікри, знищує їх. У воді залишаються шматки кори, тріски та гілля, які згодом починають розкладатися. Вода вимиває з деревини дубильні та інші стійкі органічні речовини, які негативно впливають на життєдіяльність водних організмів. Форель надто чутлива до забруднення води. Цю рибу використовують як "лакмусовий папірець" у системах фільтрації стічних вод. Після очистки запускають форель. І варто лише просочитися невеликій кількості токсичних речовин, як ці риби гинуть першими.

Щоб зберегти середовище перебування та забезпечити природне відтворення форелі струмкової та іншого біорізноманіття гідроекосистем необхідне застосування та інженерне моделювання біотехнічних засобів, а саме спорудження річкових перепадів на малих річках.

Перепади застосовуються як шлях відновлення запасів форелі – покращення природних умов її життя. Суть полягає в тому, що на ріках встановлюються перепади, які розміщені каскадним порядком в руслі потоку. Вони являють собою споруду з деревини,

укріплених поперек русла з допомогою кам'яних насипів. Призначення перепадів слугувати укріпленням для форелі під час сильних та раптових паводків. Спорудження перепадів веде за собою утворення вимойн, які поступово збільшуються у розмірах. Через кілька років після будівництва перепадів русло річки перетворюється в каскад проточних продовговуватих водойм зі сприятливими умовами для життя форелі.

Спорудження штучних перепадів на гірських річках – ефективний засіб підвищення природного відтворення гідроекосистем, покращення кисневого режиму водотоків. Їх основне призначення – створення на водотоках відповідних екологічних умов для життя гідробіонтів.

Конструкція перепадів залежить від умов місцевості, об'єму води, швидкості течії і ширини русла річки. Вони бувають різної конструкції: одноярусні та багатоярусні; прямі, косі, з боковими кашицями. Сама споруда може бути із кам'яних плит або деревних порід (хвоя, дуб). Для цього використовують будівельний ліс (круглий, очищений від кори), а також гілки дерев, каміння, місцеву гравійно-піщану суміш та інший матеріал (скоби, цвяхи).

На річках штучні перепади встановлюють на відстані 50-100 м один від одного, висотою від 0,50 м до 1 м. Їх споруджують так, щоб у нижній частині створити штучні печери (схованки) для мешканців водойм особливо під час паводків і нересту риб. Вибираються місця із спокійною течією і, по можливості, обома високими берегами та із виступами коріння дерев чи великих кам'яних брил. Вони будуть слугувати споруді підпорою й утримають її від руйнування під час паводків.

Спорудження штучного перепаду відбувається наступним чином. Спочатку у визначеному місці розчищають площадку. Вкопують через русло річки в береги поперечну балку довжиною 6 м, діаметром від 18 до 25 см; вона повинна бути довша за ширину русла річки. На нижній балці сокирою роблять заруби на відстані 0,5–1 м для поздовжніх балок. Поздовжня балка довжиною 4–6 м, діаметром від 15 до 20 см. Товстим кінець вставляють у заруби, а тонший вкопують в дно русла. Між ними по довжині суцільно простеляють менші в діаметрі балки (8–10 см). Всі балки прибивають цвяхами (двохсоткою). Потім накладають другу поперечну балку і скріплюють її з нижньою скобами або металевими штирями. На поздовжні балки верхнього ярусу накладають фашину товщиною 20–30 см, на яку щільно укладають каміння та гравійно-піщану суміш до 1 м. Задній кінець перепаду, вкопується в дно русла річки настільки, наскільки дозволяє її природний стан. Такі конструкції можуть складатися з 1–5 поперечних балок. Це залежить від їх товщини та потрібної висоти перепаду. Поздовжні балки такого спорудження в нижньому ярусі мають бути довжиною менші (3–4 м) від верхнього, між ними, простелені – діаметром 6–10 см. При необхідності, даний біотехнічний засіб встановлюється із боковою кашицею, лівого або правого берега. Принцип будови той же самий. Для конструкцій штучних перепадів необхідно використовувати свіжу деревину, тому що вона у воді довше зберігається і краще піддається обробці сокирою.

Основними очікуваними результатами встановлення штучних перепадів є наступні: покращення екологічного стану малих річок; покращення умов життєдіяльності форелі струмкової; відновлення біорізноманіття гідроекосистеми малих річок та відновлення фонових гідрохімічних показників; відновлення та покращення харчової бази для форелі струмкової; проведені заходи можуть бути застосовані як рекомендації для покращення умов функціонування водойм рибогосподарського призначення; запобігання знищення форелі струмкової та порушення стабільності гідроекосистеми під час різких паводків; використання отриманих експериментальних даних для проведення подальших наукових досліджень.

1. Коржик В. П. Наукові записки Буковинського товариства природодослідників. – Чернівці : ДрукАрт, 2011. – Т. 1., вип.1-2. – 216 с. 2. Коржик В.П., Чорней І. І., Скільський І. В. та ін. Національний природний парк «Вижницький»: природа, рекреаційні ресурси, менеджмент. – Чернівці : Зелена Буковина,

2005. – 356 с. **3.** Літопис природи Національного природного парку «Вижницький». – 2011. – Т. 1, кн. 13. – 332 с. **4.** Оновлений подих річок: посібник по спорудженню перепадів. – Банилів-Підгірний, 2000. – 15 с. **5.** Проект організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів і об'єктів національного природного парку «Вижницький». – Т. 1, кн. 1 : Пояснювальна записка. – Ірпінь, 1997. – 48 с.

АНІПКО Наталія
Чернівецький відділ

ТУРИСТИЧНА АНІМАЦІЯ В СЕРЕДНЬОВІЧНИХ ЗАМКАХ ТА ФОРТЕЦЯХ УКРАЇНИ

Пам'ятки архітектури вже декілька десятиліть є об'єктом туристичної анімації в світі. З кожним роком все активніше в цей процес залучаються і пам'ятки України. Серед них одними з найпривабливіших для туристичної анімації є середньовічні замки та фортеці. В них туристична анімація представлена різними фестивалями, святами, театралізованими дійствами, шоу. Мета цих заходів різна, проте кожному з них властиві основні функції анімації:

- *адаптаційна*, яка дозволяє перейти від повсякденної обстановки до дозвілля (наприклад поринути в атмосферу доби Середньовіччя на фестивалі середньовічної культури);

- *компенсаційна*, яка звільняє людину від психічної та фізичної втоми повсякчасного життя;

- *стабілізаційна*, яка створює позитивні емоції та стимулює психічну стабільність;

- *оздоровча*, яка направлена на відновлення та розвиток фізичних сил людини, ослабленої в повсякденному трудовому житті;

- *інформаційна*, яка дозволяє отримати нову інформацію про країну, регіон, людей;

- *освітня*, яка дає можливість набути та закріпити нові знання про навколишній світ;

- *функція вдосконалення*, яка приносить інтелектуальне та фізичне вдосконалення;

- *рекламна*, яка дає можливість через анімаційні програми зробити туриста носієм реклами про країну, регіон, туристичний об'єкт тощо.

Більша частина середньовічних замків та фортець України сконцентрована у Карпато-Подільському регіоні, до складу якого входять сім областей України (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька, Тернопільська, Хмельницька та Вінницька). Всього у регіоні налічується 87 середньовічних замків або фортець, з них – 66 у руїнах.

Одними з найбільш привабливих видів видовищно-розважальних та масових заходів, що сьогодні відбуваються в замках або фортецях України є фестивалі. Кількість туристів на цих заходах є значно більшою, ніж на святах, театралізованих дійствах або шоу. За показником частоти проведення фестивалі також на першому місці. Ще одне лідерство за фестивалями – це кількість середньовічних замків та фортець – об'єктів туристичної анімації. Тематика цих заходів різна, проте переважають фестивалі військово-історичної реконструкції та середньовічної культури. Також у замках та фортецях проходять музичні, мистецькі та етнографічні фестивалі.

Фестивалі, які сьогодні відбуваються на територіях середньовічних замків або фортець, різної тематики, проте переважають фестивалі військово-історичної реконструкції та середньовічної культури. До них належать: Фестиваль середньовічної культури «Ту стань» (руїни наскельної фортеці «Тустань» IX–XIII ст., с. Урич, Сколівський район, Львівська область, територія заповідника «Тустань»), Фестиваль середньовічної культури «Срібний татош» (замок Сент-Міклош XVII ст., смт. Чинадійово, Мукачівський район, Закарпатська область), Міжнародний фестиваль військово-історичної реконструкції «Terza Heroica», Міжнародний фестиваль середньовічної культури «Форпост», Фестиваль військово-історичної реконструкції «Остання столиця», Міжнародний історичний фестиваль «Porta Temporis» (Кам'янець-

Подільська фортеця XI-XVIII ст., м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область), Міжнародний фестиваль історичної реконструкції Середньовіччя «Битва націй», Міжнародний військово-історичний фестиваль «Хотинська твердь», Міжнародний історичний фестиваль «Середньовічний Хотин» (Хотинська фортеця XIII-XVIII ст., м. Хотин, Чернівецька область) та інші.

Прикладами музичних фестивалів можуть бути: Всеукраїнський фестиваль козацької пісні «Байда» (Вишневецький замок XV ст., смт. Вишнівець, Збаразький район, Тернопільська область), Міжнародний музичний фестиваль «STARE SELO» (руїни замку XVI-XVII ст., с. Старе Село, Пустомитівський район, Львівська область), Фестиваль духовно-патріотичної пісні «Стежками героїв» (Підгорецький замок-палац 1635-1640 рр., с. Підгірці, Бродівський р-н, Львівська область) тощо.

До мистецьких відносяться: Всеукраїнський мистецький фестиваль «Смарагдові витоки», Міжнародний фестиваль німецької культури «Карпатенланд» (Мукачівський замок «Паланок» XIV-XVIII ст., м. Мукачево, Закарпатська область) та інші.

Найменше на територіях середньовічних замків та фортець сьогодні проходить етнографічних фестивалів. Зокрема, це такі як: етнофестиваль «Дженджур Фист» (руїни замку другої половини XVI ст., с. Пнів, Надвірнянський р-н, Івано-Франківська обл.), Регіональний етнофестиваль «Одеський замок» (замок XIV – XVII ст., смт. Олесько, Бродівський р-н, Львівська область).

Лідером за кількістю проведених фестивалів є Кам'янець-Подільська фортеця. Крім вже згаданих фестивалів, на території цієї пам'ятки були проведені: Фестиваль «Весільна фортеця», Військово-історичний фестиваль «Кам'янець – Земля героїв», Фестиваль сучасного вуличного мистецтва «Re\$publica», Міжнародний фестиваль національних культур «Острів семи скарбів», Фестиваль сучасної молодіжної музики «Фортеця Фест» тощо.

Традиційно місцем проведення фестивалів є комплекс споруд замка-фортеці XII, XIV – XVI ст. Меджибізький замок (м. Меджибіж, Летичівський р-н, Хмельницька область). З 2003 р. у літній період на території цієї пам'ятки проходить Міжнародний історико-музичний фестиваль «Стародавній Меджибіж», а з 2010 р. – фестиваль середньовічної культури «Стародавній Меджибіж – Зимова вежа»).

Щороку розширюється географія фестивалів в середньовічних замках та фортецях України, проте повільнішими темпами, ніж збільшення їх кількості. За останні п'ять років, кількість середньовічних замків та фортець, де почали проходити фестивалі, зросла удвічі. Об'єктами туристичної анімації сьогодні стають як добре збережені середньовічні замки або фортеці, так і ті, що перебувають у руїнах. Вагома частка «нових» об'єктів фестивального туризму – це руїни середньовічних замків та фортець, які потребують проведення ремонтно-реставраційних робіт. Тому започатковані фестивалі, мають на меті привернути увагу громадськості до проблем таких пам'яток. Прикладами є руїни наскельної фортеці «Тустань» IX–XIII ст. в селі Урич Сколівського району Львівської області, руїни замку XII ст. в місті Кременець Тернопільської області, руїни замку XVI-XVII ст. в селі Старе Село Пустомитівського району Львівської області та інші.

Сучасний стан збереження середньовічних замків та фортець України різний. Проте більшість цих пам'яток повністю не збереглися та дійшли до нашого часу в руїнах. На території Карпато-Подільського регіону, де розташована більшість середньовічних замків та фортець України, майже $\frac{3}{4}$ цих об'єктів сьогодні не охоплені туристичною анімацією. Головна причина – пам'ятки перебувають у руїнах. Стан багатьох з них – критичний. Це зумовлює низький рівень їхньої туристичної привабливості.

Чи є привабливими для туристів руїни цих пам'яток? Відповідь однозначна: так. Але наявності тільки напівзруйнованої пам'ятки для сучасного туриста не завжди достатньо, щоб задовольнити свої потреби. Для цього кожний об'єкт має бути прилаштований для туристичного огляду. Крім цього пам'ятка має охоронятись, а на її території має бути проведений комплекс ремонтно-реставраційних робіт, щоб припинити її подальше

руйнування. Однією з особливостей туристичного використання замків та фортець України є проведення заходів туристичної анімації на територіях тих пам'яток, що збереглися, а також і тих, що дійшли до нашого часу в руїнах. Головною метою заходів, які сьогодні відбуваються на територіях руїн замків або фортець, є привернення уваги громадськості до проблем збереження та охорони цих унікальних оборонних пам'яток доби Середньовіччя.

АНТОНЮК Олег

Вінницький відділ

СТАН УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ РЕКЛАМНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ КРИЗИ

Протягом останніх років рекламна діяльність в Україні посіла важливе місце в соціально-економічному житті населення. У зв'язку з потребою суспільства в рекламі, розвивається і рекламний ринок України, де з'являються нові ідеї, розробки, стратегії. Практика використання такого інструменту ведення бізнесу в Україні нараховує менш ніж два десятиліття. Проте, незважаючи на невеликий проміжок часу, ринок реклами сформувався й ефективно функціонує [1, с. 108].

Сучасний розвиток ринку реклами в Україні відбувається на фоні кризи економіки, а також політичної нестабільності, з 2014 року спостерігається відтік рекламодавців та звільнення рекламних майданчиків, рекламодавці переходять на більш дешеві види реклами. Наприклад, відтік рекламодавців із медійної реклами згодом виливається у збільшенні сектора ринку інтернет реклами.

Ринок реклами в період кризи переживає складні потрясіння, відбувається відтік клієнтів, перерозподіл сил і пріоритетів, зміна лідерів. Рекламодавці змушені скорочувати рекламні бюджети.

Криза спровокувала скорочення витрат на рекламу, і бюджет став визначатися виходячи з ефективності роботи. Маленькі бюджети обмежили рекламодавців у експерименту з новими форматами реклами. Вони змушені відмовитися від досліджень і переключитися на вже перевірені формати реклами, щоб скоротити ризики.

На нашу думку, можливі сценарії кризи на ринку реклами будуть розвиватися наступним чином. Перший варіант, скорочення витрат в тих галузях бізнесу, які збиткові, в тому числі це стосується і витрат на рекламу, таким чином, є можливість перечекати кризу і зберегти накопичений потенціал, який дуже знадобиться коли настане сприятлива атмосфера. Другий варіант передбачає активні дії в момент кризи, які спрямовані на захоплення областей ринку, з яких йдуть конкуренти [2].

В умовах кризи сила бренду перестала бути ключовим показником при виборі товару, тому що увага споживачів переключилася на дешеві товари. Зараз саме той самий час, коли з'явилася можливість зміцнитися більш слабким маркам. Необхідно застосувати комплекс заходів, які дозволять слабким маркам не зникати з поля зору. Після кризи люди звернуться до тих марок, які були активні в період кризи. Деяким компаніям краще призупинити рекламу взагалі, якщо марка ще не сформована, то домогтися гарних результатів практично неможливо. Попит, що знижується, посилює конкуренцію, а це призводить до необхідності знижувати ціни. В результаті у власників слабких брендів немає грошей на розвиток і підтримку марки, і вони йдуть із ринку.

Експерти Всеукраїнської рекламної коаліції підвели підсумки 2015 року та зробили прогноз розвитку ринку в наступному році. Традиційно для останніх кількох років у прогнозу на наступний, 2016, рік є маса умов і припущень. Експерти виходять з реалій поточного моменту, що стосуються загальної політичної та економічної ситуації (з усіма плюсами і мінусами). А також з існуючої правової бази, що регулює рекламу (табл.) [3].

**Таблиця – Обсяг медійного рекламного ринку України 2015
і прогноз розвитку ринку в 2016 році**

	Підсумки 2014 р., млн грн.	Підсумки 2015 р., млн грн.	Відсоток зміни 2015 р. до 2014 р.	Прогноз, 2016 р., млн грн.	Відсоток зміни 2016 р. до 2015 р., прогноз
ТВ-реклама	3 930	4 164	6 %	4 811	16 %
Преса	1 670	1 320	- 21 %	1 248	- 5.5 %
Радіо реклама	290	304	5 %	333	9 %
Зовнішня реклама	1 030	952	- 7.5 %	1 045	10 %
Реклама в кінотеатрах	30	24	- 20 %	26	10 %
Інтернет-реклама	2 115	2 355	11.3 %	2 745	17 %
ВСЬОГО МЕДІА РИНОК	9 065	9 119	0.6 %	10 208	12 %

В цілому, рекламний медіа ринок України в 2015 році в порівнянні з 2014 роком залишився практично при своїх гривнях (падіння в 0.6 % не береться до уваги). Експерти ВРК сподіваються, що наступний рік буде більш врожайним, дозволивши підрости за сумарними бюджетами мінімум на 12% і досягти круглої цифри в 10 мільярдів гривень.

Отже, у цій галузі за останні роки відбулись кількісні та якісні зміни: ринок став непередбачуваний, на ньому все більше з'являється професіоналів як з боку рекламодавців, так і з боку рекламних агентств. Реалізувати зростання показників обсягів реалізації послуг та розвиток підприємництва можливо тільки за допомогою інтенсивної реклами та грамотної політики.

1. *Миронов Ю. Б., Крамар Р. М.* Основи рекламної діяльності. – Дрогобич : Посвіт, 2007. – 108 с. 2. Сайт Всеукраїнської рекламної коаліції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adcoalition.org.ua/> 3. Сайт Мегасайт - Реклама в умовах глобальної кризи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://megasite.in.ua/>

**АРСЕНЕНКО Ірина, БАЙТЕРЯКОВ Олег,
ДОНЕЦЬ Ірина**
Мелітопольський відділ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В СВІТІ

На початку XXI століття розвиток міжнародного туризму в світі свідчить про його сталу та позитивну динаміку, незважаючи на природні катаклізми, політичні проблеми, економічні кризи та ін. У деяких країнах міжнародний туризм є практично єдиним джерелом валютних надходжень, завдяки якому підтримуються високий рівень економічного розвитку й добробут громадян. Основний обмін туристами здійснюється між економічно розвинутими країнами - постачальниками туристів, в той же час з тих же країн формується основний потік туристів до країн, що розвиваються. Окрім того, сучасний міжнародний туризм, як суспільно-соціальне та економічне явище підпорядковується закономірностям геопросторової організації, тому актуальності набувають дослідження основних тенденцій його розвитку в туристичних макрорегіонах світу.

У 2000 р. туристичну діяльність в світі здійснили 674 млн. осіб, причому на високо розвинуті країни приходилось 420 млн. туристичних прибуттів, а на країни, що розвиваються – 254 млн. подорожей. У розрізі туристичних макрорегіонів світу провідні позиції посідав Європейський туристичний макрорегіон, його відвідало 386,6 млн. туристів. Друге місце за показниками туристичної активності належало Американському туристичному макрорегіону, туристичні прибуття склали 128,2 млн. осіб. Третє місце займав Азіатсько-Тихоокеанський туристичний макрорегіон, тут зафіксовано 104,3 млн.

туристів. Четверту позицію посідали Африканський і Близькосхідний туристичні макрорегіони, туристичні прибуття до яких склали 26,2 млн. осіб і 22,4 млн. туристів відповідно. На частку туристичного макрорегіону Південна Азія приходило 6,1 млн. туристичних прибуттів (Рис. 1) [1, 2].

У 2005 р. показник туристичних прибуттів у світі дорівнював 809 млн. туристів, з них високо розвинуті країни відвідало 466 млн. осіб, а країни, що розвиваються відповідно 343 млн. осіб. Європейський туристичний макрорегіон продовжував лідирувати за туристичними прибуттями – 453,2 млн. осіб. Натомість як Американський туристичний макрорегіон поступився туристичним прибуттям Азіатсько-Тихоокеанському туристичному макрорегіону, дані показники дорівнювали 133,3 млн. осіб і 145,8 млн. туристів.

Африканський туристичний макрорегіон відвідало – 34,8 млн., Південноазійський – 8,2 млн. туристів. З 2005 р. спостерігається збільшення туристичних потоків до Близькосхідного туристичного макрорегіону, що складало до 33,7 млн. осіб (Рис. 1) [1, 2].

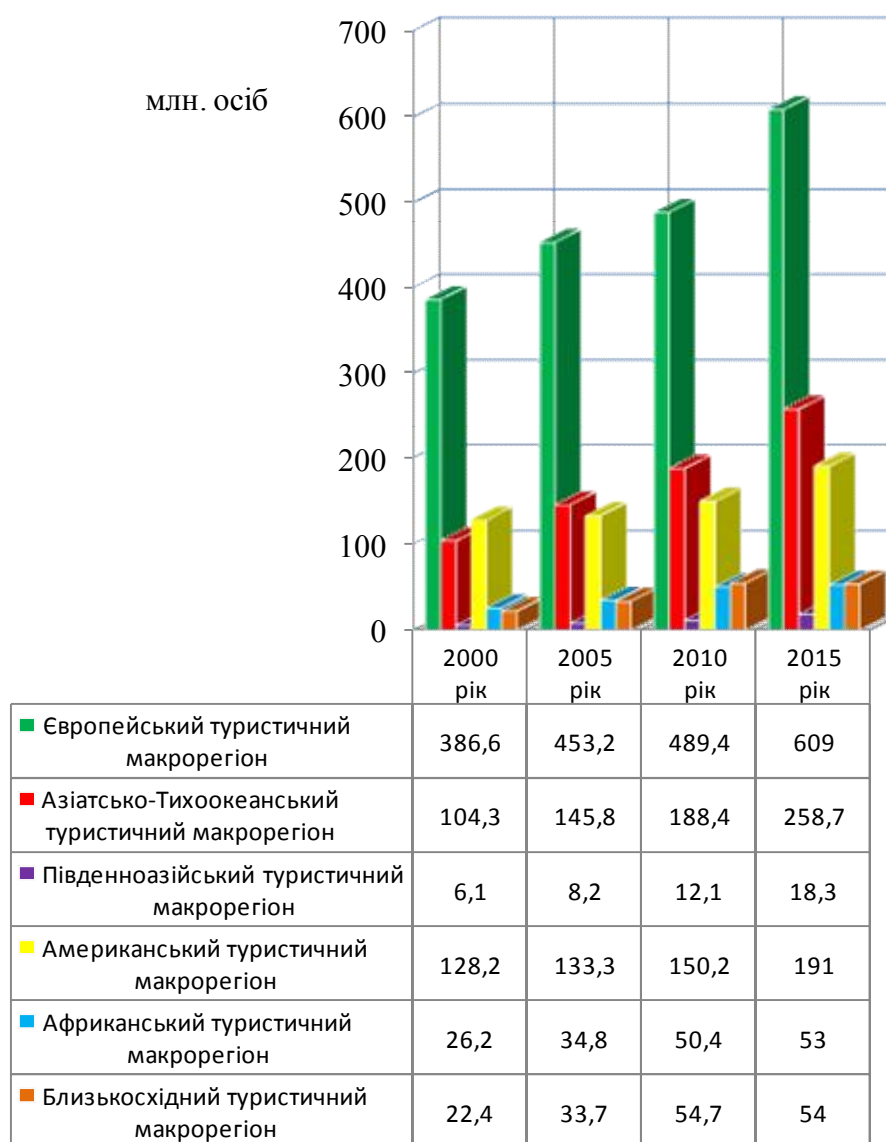

Рис. – Динаміка туристичних прибуттів за туристичними макрорегіонами світу (2000-2015 рр.) [1, 2]

Згідно світовій статистиці, в'їзний туристичний потік у 2010 році склав 950 млн. туристів, на високо розвинуті країни приходило 513 млн. туристичних прибуттів, а на країни, що розвиваються – 437 млн. подорожей. Європейський туристичний макрорегіон

відвідало 489,4 млн. туристів. Азіатсько-Тихоокеанським туристичним макрорегіоном подорожувало 188,4 млн. осіб. Збільшується туристична активність і в Американському туристичному макрорегіоні до 150,2 млн. туристів. В межах туристичного макрорегіону Близький Схід туристичну діяльність здійснило - 54,7 млн. осіб. Туристичні прибуття до Африканського континенту зросли до 50,4 млн. осіб. Показники міжнародного туризму в Південній Азії склали – 12,1 млн. туристів. Зростання в міжнародному туристичному секторі, пов'язано з активністю Азіатсько-Тихоокеанського і Близькосхідного туристичних макрорегіонів (Рис. 1) [1, 2].

Згідно з останніми даними Барометра міжнародного туризму UNWTO в 2015р. кількість міжнародних туристичних прибуттів склало 1 млрд. 184 млн. осіб, на високорозвинуті країни приходилось 648 млн. туристичних прибуттів, а на країни, що розвиваються 536 млн. подорожей [1, 2].

Європейський туристичний макрорегіон залишається лідером за темпами зростання в абсолютному і відносному вираженні. Кількість прибуттів досягла 609 млн. туристів.

В Азіатсько-Тихоокеанському туристичному макрорегіоні туристичні подорожі здійснили 258,7 млн. осіб. У Південній Азії кількість міжнародних туристичних прибуттів досягло 18,3 млн. осіб (Рис. 1) [1, 2].

Міжнародні туристичні прибуття до Американського туристичного макрорегіону склало 191 млн. осіб.

Міжнародні туристичні прибуття до Близькосхідного туристичного макрорегіону зменшились до 54 млн. туристів.

Африканським туристичним макрорегіоном подорожувало 53 млн. осіб.

Отже, діяльність міжнародного туристичного сектору за результатами активності туристичних напрямків виглядають неоднозначно, у зв'язку з надзвичайно різкими коливаннями валютних курсів, падінням цін на нафту, антропогенними кризами, а також внаслідок зростанням стурбованості з приводу безпеки подорожей та ін.

Проведені дослідження дозволяють визначити, що уряди багатьох країн (як країн, що розвиваються так і економічно розвинених країн) створюють найсприятливіші умови для здійснення туристичної діяльності, туристичні напрямки у всьому світі прагнуть стимулювати попит на подорожі, але стикаються із скрутним економічним становищем.

Для вирішення даних питань необхідно: подальше вдосконалення функціонування підприємств туристичної індустрії; розширення асортименту і поліпшення якості туристичних послуг; залучення активних інвестицій до туристичної сфери для підвищення рівня її конкурентоздатності на світовому ринку; здійснення модернізації наявних туристичних об'єктів; освоєння нових територій, які мають туристичний потенціал та розробка нових туристичних маршрутів; подальше спрощення туристичних формальностей; широке використання сучасних інформаційних і комунікативних технологій для організації і розвитку міжнародного туризму у туристичних макрорегіонах світу.

1. UNWTO World Tourism Barometer. Advance Release, January 2012 2010 / UN World Tourism Organization / <http://www.unwto.org> 2. <http://media.unwto.org/ru/press-release/2016-01-19/chislo-mezhdunarodnykh-turistskikh-pribytii-v-2015-godu-vozzroslo-na-4>

БАГМЕТ Олег, КУЧМА Ганна

Київський відділ

ОЦІНКА РОЛІ РЕЛЬЄФУ

ПРИ БУДІВНИЦТВІ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ АВТОШЛЯХІВ

Головними природними факторами, що мають найбільше значення при проектуванні, будівництві і експлуатації автошляхів, є: рельєф місцевості – від якого залежить рішення багатьох питань проектування і будівництва; характер протікання екзогенних процесів; геологічні умови (літологічний склад, фізико-механічні властивості порід); ґрунти і рослинний покрив (структура і породний склад насаджень), що

визначають обмеження, пов'язані з надмірним навантаженням на територію; гідрологічні умови (наявність рік, озер, плавунів, боліт).

У прямій залежності від рельєфу є: план дороги, її поперечний і поздовжній профілі; показники коефіцієнтів безпеки та аварійності доріг; площа вилучення земельних угідь та загальний обсяг земляних робіт; кошторисна вартість земляних робіт з урахуванням витрат на укріплення земляного полотна (видалення слабкої основи, дренажні споруди, укріплення укосів, підпірні стінки тощо). Рельєф території також має бути сприятливим для відведення поверхневих вод, прокладення інженерних споруд, забезпечувати оптимальні умови для руху транспорту. Тому рельєф є одним з найважливіших показників, що впливає на планування, забудову, економіку будівництва.

Аналіз і оцінку рельєфу проводять за такими показниками: формами рельєфу; ухилами поверхні; орієнтацією схилів; станом активності екзогенних рельєфоутворювальних процесів. Дослідження морфологічних і морфометричних особливостей рельєфу регіону допомагає у: виборі оптимального напрямку траси, місць мостових переходів через річки і розміщення тунелів; вивченні умов спорудження земляного полотна; забезпечення будівництва автошляхів будівельними матеріалами.

Саме аналіз рельєфу, його морфометричних характеристик, сприяє вибору оптимального варіанту траси майбутніх автошляхів в техніко-економічному і інженерно-геоморфологічному відношенні. Досягається це за умов: максимальної відповідності ухилів автошляхів природним ухилам місцевості; мінімізації перетинів дороги з болотами, річками, озерами, ярами і т.і.; уникнення місць, де інтенсивний прояв природних процесів може перешкоджати будівництву чи нормальній експлуатації автошляхів [1]. З цією метою відбувається збір і всебічний аналіз геоморфологічної, геологічної, гідрологічної та гідрогеологічної інформації в районі майбутньої траси, що охоплює зону від 5 до 15 км по обидва її боки.

До головних завдань інженерно-геоморфологічних вишукань з метою оцінки території на етапі проектування належать: оцінка складності інженерно-геоморфологічних умов території; прогнозування змін цих умов під дією природних і техногенних факторів; оцінювання ризику прояву небезпечних процесів на конкретних територіях та розробка проектів захисту територій та окремих об'єктів від впливу цих процесів [2].

При розробці проектів планування і будівництва автошляхів слід передбачати заходи з інженерної підготовки території, які визначаються з урахуванням прогнозу зміни інженерно-геологічних та гідрогеологічних умов, впливу сейсмічних явищ тощо.

Показники, що характеризують інженерно-геоморфологічні умови, повинні визначатись з урахуванням постійних, сезонних і вікових змін внаслідок зовнішніх впливів, господарської діяльності (техногенезу), змін гідрогеологічного режиму тощо.

В умовах України до територій зі складними інженерно-геологічними та сейсмонезбезпечними умовами, за умовами будівництва та проявами несприятливих геологічних чи техногенних процесів відносять:

- ділянки, де основи складені ґрунтами з особливими властивостями, які збільшують небезпеку виникнення нерівномірних деформацій поверхні (структурно-нестійкі лесові, біогенні, елювіальні, засолені, техногенні насипні, пролювіальні, делювіальні тощо);

- території розвитку небезпечних екзогенних процесів (карстових, суфозійних, зсувних, абразійних тощо);

- ділянки на території дії техногенних факторів - підроблені підземними камерними виробками, тунелями та іншими підземними спорудами; ділянки в зоні динамічних впливів, у т.ч. з виникненням коливань від техногенних джерел вібраційних хвиль, наприклад, в районах гірничих підприємств, які проводять вибухові роботи; міські території щільної забудови; площі затоплення або підтоплення;

- сейсмонезбезпечні території, де можливі негативні сейсмічні впливи.

Меншою мірою детальні геоморфологічні дослідження проводяться на стадії експлуатації дороги з метою дослідження деформації шляхів та різноманітних шляхових

споруд. Однак будівництво і подальша експлуатація автошляхів здатні значно впливати на хід прояву екзогенних процесів. Одним з шляхів встановлення ступеню антропогенного навантаження в районах функціонування автошляхів може бути оцінка трансформації рельєфу внаслідок їх будівництва (обчислення суми довжин автошляхів в межах певних кластерів). Так, для території України, найбільша щільність автошляхів спостерігається в межах пристолічного регіону, північної частини Івано-Франківської, південних частин Тернопільської, Хмельницької, а також в межах центральних частин Львівської, Полтавської та Донецької областей

1. *Симонов Ю.Г., Кружалін В.И.* Инженерная геоморфология. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – 208 с. 2.. *Палієнко В.П., Матошко А.В., Барцевський М.Є. та ін.* Сучасна динаміка рельєфу України / відп. ред. В. П. Палієнко. – К.: Наук. думка, 2005. – 267 с.

БАЙДІКОВ Іван
Київський відділ

ВСТАНОВЛЕННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ ПОТРЕБИ ТЕРИТОРІЇ В СПОЛУЧНИХ ЛАНДШАФТНИХ УТВОРЕННЯХ ПРИ ОБГРУНТУВАННІ ЕКОМЕРЕЖІ РЕГІОНАЛЬНОГО РІВНЯ

Багатовіковий, постійно зростаючий у своїх темпах антропогенний вплив на ландшафти та переважно регресивний зміст такого впливу призвели до значних змін природних ландшафтних комплексів на значних територіях. Незмінні (умовно) та малозмінні природні ландшафтні комплекси (ЛК) збереглися у вигляді окремих, переважно невеликих за площею, ділянок на непридатних або малоприсадибних для господарського, насамперед сільськогосподарського, використання елементах рельєфу та у межах заповідних об'єктів. Це зумовило уривчасте “острівне” поширення [2] сучасних природних ландшафтів, що утворюють так звані “ядра” (екоядра), взаємне розташування яких, включно з відстанями між ними (екоядрами), залежить від ступеня і масштабності перетвореності ландшафтів.

Саме специфіка розташування таких “ядер” при створенні регіональної екомережі зумовлює необхідність обґрунтування сполучних структуроформуючих територіальних (аквальних) складових – “коридорів” (екокоридорів). Повноцінне функціонування екомережі можливе насамперед за умови оптимального співвідношення в її структурі лінійних (тих що поєднують) та ізометричних (тих, що концентрують ландшафтне різноманіття) складових. Оптимальним вважаємо таке співвідношення зазначених складових, в разі якого всі наявні в межах об'єктного регіону екоядра максимально поєднані екокоридорами з утворенням просторового “каркасу” екомережі.

Для визначення оптимальної потреби в сполучних складових екомережі доцільно здійснити всебічний моніторинг регіону дослідження з метою визначення масштабів і специфіки перетвореності ландшафтів. При цьому важливо залучити методи картографічного аналізу, аналізу даних аерофото- і космічних знімків, ландшафтно-індикаційний метод. Це дає можливість визначити ареал (ареали) впливу трансформаційних чинників на ландшафт, а також виокремити в межах таких ареалів змінні ЛК регіону дослідження з урахуванням специфіки їх рис, зумовлених дією різних трансформаційних чинників.

Визначення потреби в сполучних екомережних складових можна здійснити з урахуванням:

– загальної змінності ландшафтів (площа змінених ландшафтів) у межах регіону, км²;

– ступеня змінності ландшафтів – як співвідношення між різною мірою порушеними ландшафтними комплексами та (або) частки значно перетворених ландшафтних комплексів від загальної площі регіону, пов'язаних з цим особливостей (характеру) змін у ландшафтах та поширеності і взаємного розташування в межах регіону дослідження потенційних екоядер.

Важливим моментом є також врахування особливостей біотичного компоненту ландшафтів території дослідження, зокрема – ступеня придатності ландшафтів для життєдіяльності місцевої біоти.

Загальна зміненість ландшафтів, що зазнали впливу чинників антропогенної трансформації, визначається з використанням методів аналізу картографічних матеріалів, в тому числі – методу картографічного синтезу, зокрема шляхом зіставлення карт зміненості складових ЛК: еродованості, засолення, підтоплення ґрунтів; промислової освоєності території: поширення місць видобутку корисних копалин відкритим способом, відвалів, териконників, шламових полів тощо. На цій основі, з урахуванням даних аеро- та космічних зйомок, здійснюється визначення та картографічне відображення ареалу (ареалів) впливу трансформаційних чинників, яке накладається на карту ландшафтів регіону дослідження, що дає можливість визначити попередні межі змінених ландшафтів. Слід зазначити, що у межах кожного ареалу буде спостерігатися різноступенева зміненість ЛК внаслідок одночасного впливу на них різних за потужністю трансформаційних чинників.

Ступінь зміненості ландшафтів визначається за рівнем перетвореності їх компонентів, який пов'язаний з особливостями трансформаційних, в тому числі антропогенних, впливів. Використовується ландшафтно-індикативний метод, а також – враховується показник інтенсивності прояву антропогенних та природно-антропогенних процесів. Так, в роботі (В. Т. Гриневецький, В. С. Давидчук, А. М. Маринич та ін.) [1] визначення цього показника здійснюється за формулою:

$$A = m/i$$

де A – показник антропогенного перетворення, умовн. од.; m – показник антропогенного впливу (т/га, м³/га та ін.); i – середньостатистичне значення показника антропогенного впливу.

Результат сумісної дії різних антропогенних чинників визначається за сумарним індексом антропогенної перетвореності (ландшафтів).

Загалом, можна виділити наступні ступені зміненості ландшафтів:

- 1) значний – за зміненістю літокомпоненту ландшафту: кар'єри, шахти, шламові поля, терикони, території зайняті населеними пунктами тощо;
- 2) середній – зміненість ґрунтового покриву – розораність ґрунтів, ступінь еродованості ґрунтового покриву;
- 3) незначний – зміненість рослинного покриву – різноступенева пасквальна дигресія.

Кожен із зазначених ступенів зміненості ландшафтів може мати певну градацію.

У відповідності зі ступенем зміненості ландшафту і на основі аналізу картографічних матеріалів, аерофото- і космоснімків та результатів польових досліджень можна виокремити ландшафтні виділи з різним ступенем зміненості, визначити їх просторове розташування в досліджуваному регіоні. Важливим при цьому є визначення відсоткового співвідношення між різними за ступенем зміненості ландшафтними виділами. Отримані показники корелюються з попередніми даними щодо виділу змінених ландшафтних комплексів, доповнюючи та уточнюючи їх.

Кореляція властивостей антропогенізованих і техногенних ландшафтів із життєвими властивостями біоти.

Виходячи з того, що при обґрунтуванні екомережі одним з головних критеріїв при відборі її складових виступає ступінь зміненості ЛК і враховуючи значення екомережі як основи збереження ландшафтного та пов'язаного з ним біотичного різноманіття, логічно провести паралель між ступенем зміненості ландшафту та його придатністю для існування тварин.

Визначення придатності ландшафтів для існування тварин здійснюється шляхом поєднання методів натурного спостереження щодо кожного з типів ЛК і картографічного синтезу. При цьому зіставляються карти (картосхеми) ареалів поширеності тварин з картами (картосхемами) зміненості ландшафтів регіону, чи їхніх екостанів. На цій основі можна отримати показники щодо співвідношення чисельності тварин зі ступенем і формою зміненості та забрудненості ландшафту.

У таблиці 1 представлено ступені придатності ландшафтів для життєдіяльності тварин.

Виходячи з цього, доцільним є визначення прохідності кожного із зазначених ландшафтів регіону. Під *прохідністю ландшафту* ми розуміємо ступінь придатності умов ландшафту для переміщення його тваринами (враховуючи специфіку різних видів) в залежності від особливостей ландшафту, зокрема – ступеня перетвореності. Показник прохідності ландшафту тісно корелює зі

ступенем його придатності для існування тварин і може бути одним з важливих критеріїв визначення оптимальної потреби регіону в сполучних територіях.

Таблиця 1 – Ступінь придатності ландшафтів щодо життєдіяльності тварин

Ступінь змінності ландшафтів	Форма змінності ландшафтів	Поширеність тварин	Бали	Загальна оцінка придатності ландшафтів
Високий	Порушена (змінена) літооснова ландшафтів	Незначна, або повна відсутність тваринних поселень	1	Низька
Середній	Порушено верхній шар ґрунту	Середня	2	Середня
Незначний	Порушений рослинний покрив	Відносно висока	3	Достатня
Незмінений	—	Висока	4	Висока

Таким чином, визначення потреб регіону в сполучних складових екомережі – екокоридорах передбачає врахування значного спектру властивостей ландшафтів, зокрема ступеня їх змінності та (або) перетвореності загалом та в окремих ЛК, придатності для існування тварин тощо. Це дозволить обґрунтувати необхідність створення екокоридорів як важливих елементів екомережі регіонального рівня.

1. *Гринецький В. Т., Давидчук В. С., Маринич А. М.* О современной эколого-географической обстановке на Украине и методах её изучения // География и природные ресурсы. – 1991. – №3. – С. 29-35. 2. *Уилкоккс Б.С.* Островная экология и охрана природы // Биология и охрана природы. – М. : Мир, 1983.

БАКАЛО Олена
Тернопільський відділ

АНТРОПОГЕННІ ЗМІНИ ЛАНДШАФТІВ В БАСЕЙНІ РІЧКИ ДЖУРИН

Вплив суспільства на довкілля все більше зростає, тому навколишній світ потребує проведення комплексних досліджень з метою аналізу та оцінки антропогенних змін в басейнах малих річок.

В останні пів століття зазнали суттєвого погіршення екологічного стану природного середовища басейни малих рік у зв'язку з антропогенним впливом, який обумовлюється широкомасштабними гідротехнічними меліораціями, збільшенням розораності земель, інтенсифікація сільськогосподарського і промислового виробництва, площі ріллі досягли критичних показників, концентрація тваринницьких підприємств, урбанізація, будівництво водосховищ перевищили допустиму норму, активно почали проводитись агротехнічні, гідротехнічні і хімічні меліорації земель, вирубка лісів, ерозія ґрунтів, забруднення радіонуклідним речовинами внаслідок Чорнобильської катастрофи та інше. Сукупність цих факторів не тільки суттєво вплинула на режим малих річок, їх водний і хімічний баланси, але і призвела до порушення природної рівноваги. Вплив факторів антропогенної діяльності проявляється неоднозначно і з різною інтенсивністю.

Вилучення стоку для господарсько-побутових, сільськогосподарських і промислових цілей, його регулювання, перерозподіл, скидання стічних і зворотних вод спричинюють прямий вплив на режим, якість та об'єм стоку. Розорювання території, агротехнічні, гідротехнічні та інші меліорації, вирубка лісу, застосування важкої сільськогосподарської техніки тощо, діють опосередковано, бо призводять до зміни фізичних властивостей ґрунту, теплового і водного балансу, порушення зв'язків поверхневих і підземних вод. В результаті змінюються умови формування стоку в басейні річки, а отже, і його режим, величина [4].

Розгалужена мережа рік України, при погляді на карту, одразу ж кидається в очі. Сміливо виділяємо великі артерії, такі, як Дніпро, Дунай, Дністер, Південний Буг і численні маленькі їхні ланки. Басейн Дністра, що складає 8,7% від площі України, охоплює малі річки східних схилів Українських Карпат і річки південно-західної частини Подільської височини. У басейні налічується 14886 малих річок сумарною довжиною 32,3 тис. км.

Джурин — річка, що протікає по території України, в межах Чортківського і Заліщицького районів Тернопільської області. Ліва притока Дністра (басейн Чорного моря). Вона бере початок на Подільській височині у місті злиття Лужника з іншими притоками біля села Джурина Слобідка. Довжина річки складає 51 км, площа басейну 301 км². Абсолютна висота витoku становить 358 м, гирла – 153 м. Падіння річки складає 205 м, середній похил – 4,02 м/км. За шкалою класифікації річок Джурина відноситься до малих рік довжиною від 26 до 100 км. За особливостями середнього похилу Джурина наближається до гірських річок, що обумовлює значні гідроенергетичні ресурси.

Потрібно пам'ятати, що басейн малої річки є індикатором стану довкілля, що обумовлюється рівнем антропогенного навантаження, якого зазнають ландшафти, ґрунти, ліси, поверхневі і підземні води, рослинний і тваринний світ та атмосфера.

Впродовж своєї течії річка приймає 10 приток довжиною 2-8 км, найбільшу із приток ріка приймає у верхів'ї, яка впадає південніше с.Джурина Слобідка; в пониззі між селами Нагоряни і Устечко впадає річка Поросячка.

За морфологічними особливостями і в тому числі геоекологічною ситуацією річкову долину умовно поділимо на 3 відрізки: від витoku річки до с.Полівці; від с.Полівці і до с. Кошилівці; від с. Кошилівці до гирла р.Дністер (каньйоноподібна).

Геоекологічна ситуація долини ріки Джурина обумовлена високим ступенем сільськогосподарської освоєності території, більше 54% зайнято орними землями, під природною рослинністю в межах басейну даної річки знаходиться 38% площ, болота і луки – 2% . Також варто відмітити значну частку забудованих земель – 8% [2]. Вагомим чинником є приуроченість 11 сільських населених пунктів до річкової долини, Джурина Слобідка, Джурина, Полівці, Палашівка, Базар, Буряківка, Кошилівці, Поділля, Садки, Нирків, Устечко; відсутністю чітко виділених водоохоронних зон на окремих ділянках долини.

На околицях і в межах населених пунктів спостерігається найбільша розораність долини річки, водночас частка залужених земель тут є низькою. За межами населених пунктів розораність річкової долини істотно зменшується і зростає її залуженість.

Від витoku річки до с.Полівці, через відсутність глибокого врізу річища в прилеглі території сприяли масштабному осушенню верхів'я річки і лівобережної частини басейну, а також за своєю структурою землекористування вирізняється нечіткістю річкової долини. Права притока р.Джурина на витоках поблизу селища Криволуки меліорована. Межіріччя р.Джурина, р.Черкаська і р.Типи повністю меліороване і меліоративні канали виведені до річки в північній частині с.Полівці.

До екологічних проблем верхнього відрізка річки Джурина необхідно віднести значну забрудненість води мінеральними та органічними добривами, отрутохімікатами, що змиваються з прилеглих полів, а також побутове забруднення, яке пов'язане із життєдіяльністю населення, а саме: стихійні сміттєзвалища, смітники, стоки приватних господарств. Не варто забувати про різке скорочення органічних забруднювачів, яке зв'язане з ліквідацією великих тваринницьких комплексів с.с. Джурина Слобідка, Джурина, Полівці тощо. Варто зазначити, що ставкове господарство, яке діє у с. Джурина Слобідка істотно не впливає на загальну екологічну ситуацію верхів'я річки.

Другий відрізок знаходиться між с.Кошилівці і с.Полівці, в околицях с.Слобідка і с.Буряківка землі сильно меліоровані, меліоративні канали впадають в русло річки і в своїй воді несуть значну кількість побутового забруднення. За межами населених пунктів річкова долина слабо розорана і практично повністю залужена. Частина орних земель на

схилах річкової долини вилучена із сільськогосподарського обробітку через низьку продуктивність і еродованість ґрунтів. В межах долини зустрічаються 4 діючих кар'єри з видобутку пісковика, а також 2 цегельні заводи у с.с. Базар і Слобідка, де функціонують глиняні кар'єри. Значна частина кар'єрів, які знаходилися на крутому лівому березі річки рекультивована і виведена з експлуатації.

Між с.Кошилівці та гирлом річки знаходиться третій відрізок, що характеризується покращеною геоecологічною ситуацією, яка обумовлена залісненістю терасованих схилів і залуженістю заплави каньйоноподібної частини річкової долини. Проте, фактично середня і нижня течія р.Поросячки в районі с.Ниркова і с.Нагорян, а також в околицях с.Солоне – меліорована.

Водні меліоративні канали мають безпосередній вихід на річку. Права притока в районі с.Кошилівці на витоках меліорована, тобто колись на цьому місці знаходилась заболочена долина, яка на сучасному етапі ліквідована.

Населені пункти винесені за межі річкової долини, за винятком с. Устечко, що зменшило безпосередній антропогенний вплив у річковій долині. До особливостей структури землекористування цього відрізка річкової долини необхідно віднести її високу залісненість та залуженість, низьку розораність в межах с. Устечко.

Отже, в ході досліджень антропогенних змін ландшафтів в басейні річки Джурин, встановлено, що надмірною є розораність меліоративних угідь водозбірних територій, що в свою чергу, збільшило ступінь розораності річкового басейну; в першому і другому відрізку річки майже відсутня лісова рослинність, існує досить високий рівень побутового забруднення долини в межах населених пунктів; геоecологічна ситуація середньої частини річкової долини визначається надмірним антропогенним впливом поселенських ландшафтів; невпорядкованість водоохоронних зон; спостерігається тенденція до її покращення за останні роки завдяки вилученню з орного клину земель схилів місцевостей, ліквідації тваринницьких комплексів сільськогосподарських підприємств, істотному зменшенню внесення мінеральних та органічних добрив при обробітку земель.

Отже, проаналізувавши матеріали, можемо підвести підсумок, що в межах басейну річки Джурин ландшафт середньозмінений — розорювання та зміщення природної рослинності коливається від 20 до 80 %.

1. Вендров С. Л., Коронкевич Н. И., Субботин А. И. Проблемы малых рек // Вопросы географии. – 1981. – Вып. 118. – С. 11–18. 2. Сокіл К. Структура землекористування та заповідності річкових систем Тернопільщини // Наук. записки ТНПУ. Серія Географія. –2010. – № 2. – С. 265-272. 3. Царик П. Л., Вітенко І. М. Перспектива створення заповідних територій у долинах річок Гнізда, Джурин та Вільховець // Наукові записки ТНПУ. Серія Географія. – 2010. – №2. – С. 236-242. 4. Яцьк А. В. Экологические основы рационального водопользования. – К. : Генеза, 1997. – 640 с.

БАРАНОВСЬКИЙ Микола

Ніжинський відділ

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ, ПЕРШІ РЕЗУЛЬТАТИ, МІСЯ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Побудова ефективної держави, як переконливо свідчить досвід провідних країн світу, неможлива без реформування територіальної організації влади. Процес децентралізації, який розпочався в Україні і передбачає перерозподіл повноважень, відповідальності та фінансових ресурсів на користь органів місцевого самоврядування, потребує реорганізації адміністративно-територіального устрою країни з метою створення самодостатніх територіальних громад. Донедавна в Україні налічувалося понад 11,5 тисяч міських, сільських і селищних громад, з яких майже половина налічує менше 1000 жителів. Їхній соціально-економічний та людський потенціал є незначним, вони неспроможні забезпечити надання якісних публічних послуг. Відтак очевидним є той факт, що реалізація основних завдань децентралізації влади можлива лише у разі реформування нині діючого адміністративно-територіального устрою країни. Правовою

основою для проведення реформи стали Закон України “Про добровільне об’єднання територіальних громад” та “Методика формування спроможних територіальних громад”.

Наразі триває лише перший етап адміністративно-територіальної реформи, який полягає у створенні самодостатніх територіальних громад. Цей процес проходить досить складно, оскільки, по-перше, зачіпає інтереси широкого прошарку населення, по-друге, у його реалізації не зацікавлені чиновники регіональних органів влади та органів місцевого самоврядування; по-третє, існує ціла низка питань, які потребують урегулювання на законодавчому рівні.

Найбільш активно перша фаза адміністративно-територіальної реформи тривала упродовж травня-серпня 2015 р. За цей час майже всі обласні ради розробили та затвердили перспективні плани нових територіальних громад. Проте далеко не всі з них знайшли схвалення на рівні Кабінету Міністрів України. При затвердженні проектів територіальних громад особлива увага приділялася їх фінансовій самодостатності. Водночас, намагаючись пришвидшити процес формування нових територіальних громад, КМ України затверджував навіть ті з них, які не відповідали критеріальним вимогам. Станом на 1.01.2016 р. в Україні розроблено проектний план, який передбачає формування 983 територіальних громад (табл. 1). Найбільшу їх кількість планується створити у Львівській (88 громад), найменшу – у Кіровоградській (21 громаду) областях. Невизначеною доки-що залишається ситуація із кількістю громад у Закарпатській області.

Лише близько 16% із запланованих громад (159 од.) пройшли процедуру юридичного оформлення і у них були проведені вибори керівників місцевого самоврядування. Першість за темпами формування самодостатніх територіальних громад утримують Тернопільська та Хмельницька області.

Табл. 1 – Результати реформування адміністративно-територіального устрою України (2015)

Регіони України	Кількість громад, од.		Регіони України	Кількість громад, од.	
	Затверджених КМ України	Об’єднаних		Затверджених КМ України	Об’єднаних
АР Крим	0	0	Миколаївська	29	1
Вінницька	37	2	Одеська	24	8
Волинська	52	5	Полтавська	43	12
Дніпропетровська	74	15	Рівненська	54	5
Донецька	38	3	Сумська	49	1
Житомирська	37	9	Тернопільська	26	26
Закарпатська	0	2	Харківська	54	0
Запорізька	52	6	Херсонська	41	1
Ів.-Франківська	52	3	Хмельницька	44	22
Київська	29	1	Черкаська	45	3
Кіровоградська	21	2	Чернівецька	22	10
Луганська	24	2	Чернігівська	48	5
Львівська	88	15	Україна	983	159

Складено за даними НДІ “Інститут геодезії і картографії”

Аналіз перспективного плану та вже створених територіальних громад, перших кроків їхнього самостійного розвитку, дає підстави визначити низку особливостей протікання адміністративно-територіальної реформи в Україні. По-перше, у своїй більшості центрами об’єднаних територіальних громад стали сільські населені пункти (майже 59%), які зазвичай не володіють належним економічним та інфраструктурним потенціалом для забезпечення самодостатнього розвитку підконтрольних територій; по-друге, значна частка територіальних громад не відповідає розрахунковим критеріям за розмірами, кількістю жителів, дітей шкільного та дошкільного віку; по-третє, практично в жодному із регіонів центрами об’єднаних громад не стали обласні центри та міста обласного підпорядкування, що мають відносно значну кількість жителів; по-четверте, міжрегіональні та внутрішньорегіональні відмінності між об’єднаними територіальними

громадами за площею, кількістю жителів, іншими нормативними параметрами є дуже значними (максимальні значення можуть перевищувати мінімальні у 15-20 разів); по-п'яте, простежується тенденція до порушення нині діючих кордонів адміністративних районів, тобто окремі громади були сформовані із сільських рад сусідніх районів; по-шосте, у процесі обговорення проектних планів формування громад періодично виникало питання про бажання окремих громад перейти до сфери впливу певного поселення сусідньої області; по-сьоме, частина об'єднаних громад сформувалася не у тому складі, який був офіційно затверджений КМ України. Виокремленні особливості мають бути враховані управлінцями, експертами та практиками при розробці пропозицій щодо удосконалення нормативно-законодавчої бази та внесення змін до мережі затверджених проектних планів формування територіальних громад.

Давно відомо, що процеси регіонального розвитку, інші аспекти територіального управління входять до сфери наукової компетенції суспільної географії. Адміністративно-територіальна реформа, яка триває тепер і набула значного розголосу, також належить до наукових інтересів суспільної географії. Уже накопичений певний досвід вирішення зазначених питань, адже ще в середині 2000-х років було захищено кілька дисертацій з тематики реформування адміністративного-територіального устрою, окремі її аспекти обговорювалися на наукових конференціях (Тернопіль, 2005), опубліковані у роботах Л. Заставецької, М. Пістуна, А. Мельничука.

Наразі склалася ситуація, що за певних обставин адміністративно-територіальна реформа нарешті може бути зреалізована. Відтак представники суспільної географії мають активно долучитися до розв'язання її ключових завдань. Зважаючи на перші результати реформи, особливості її проведення у різних регіонах країни, на проблеми, що постануть перед громадами після завершення процесу їхнього об'єднання, можна сформулювати перелік завдань, вирішення яких буде ефективнішим за участі фахівців-географів. До них належать: 1) удосконалення проекту мережі територіальних громад областей України, у т.ч. і за рахунок внесення змін до нормативно-законодавчих актів, які регламентують питання проведення адміністративно-територіальної реформи; 2) науковий супровід робіт із формування профілів об'єднаних територіальних громад; 3) надання консультативної та експертної допомоги територіальним громадам у створенні стратегій їхнього розвитку, які мають ґрунтуватися на детальному аналізі природного, людського та економічного потенціалу громад; 4) визначення фінансової самодостатності територіальних громад на основі аналізу їхньої податкоспроможності; 5) визначення найбільш доцільних для кожної з громад видів і сфер економічної діяльності, спроможних забезпечити їхній сталий розвиток; 6) розробка пропозицій з оптимізації мережі освітніх, медичних та інших закладів соціальної інфраструктури, маршрутів руху шкільних автобусів і громадського транспорту.

У кількох регіонах України представники суспільної географії хоча б частково, але долучилися до вирішення завдань адміністративно-територіальної реформи. Так, науковці кафедри економічної та соціальної географії КНУ ім. Тараса Шевченка беруть участь у роботі офісу реформ Київської області, а товариством дослідників України у березні 2016 р. проведено всеукраїнський форум "Децентралізація: перший рік об'єднання територіальних громад".

Адміністративно-територіальна реформа лише розгортається, у подальшому постане широке коло проблем, розв'язання яких має відбуватися за активної участі представників суспільної географії. Фактично це той вид науково-практичної діяльності, де фахівці географічної науки спроможні підтвердити свій професійний рівень, набуті знання і долучитися до вирішення конкретних прикладних завдань. Сумарно це сприятиме зростанню авторитету суспільної географії як науки, посиленню конкурентоздатності випускників географічних факультетів на ринку праці.

ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЛАНДШАФТІВ В УКРАЇНІ

З моменту офіційного визнання ландшафтознавства в Україні (50-ті роки ХХ ст.) більше уваги приділялось пізнанню натуральних ландшафтів. З 80-х років ХХ ст., у зв'язку з активним розвитком антропогенного ландшафтознавства, географи України більше уваги почали приділяти й питанням стосовно культурних ландшафтів. Особливо це стосується науковців вінницької школи антропогенного ландшафтознавства, де культурний ландшафт розглядається як упорядковане утворення, різновид антропогенного ландшафту. Розвиваються також напрями які трактують культурний ландшафт як індустріальний [4, 6, 8]; як гірничопромисловий (за В.Л. Казаковим – «історичний» [5, 6]. Вивчаються «вернакулярні» ландшафти регіонів України [3], активізувалось пізнання етнокультурних ландшафтів [1, 2]. Напряму гуманістичної географії, що перетинається з культурною географією формується у працях В.М. Паценка [9]. О.О. Любіцева розглядає ландшафт як індикатор культури і основу розвитку рекреації і туризму [7].

Серед сучасних оригінальних праць де розглядаються ті чи інші аспекти культурних ландшафтів варто зазначити дві монографії: М.Д. Гродзинського [3] та Ю.Г. Тютюнника [10]. М.Д. Гродзинський обґрунтовує власне визначення поняття «культурний ландшафт», простежує етапи його формування у різних географічних школах, дає характеристику груп інтерпретацій культурного ландшафту: «... антропогенний ландшафт може інтерпретувати як різновид культурного, якщо ця інтерпретація охоплює не тільки уречевлені результати діяльності людини у ландшафті, а й духовну основу цієї діяльності» [3, с. 94].

У 2010р. на базі кафедри фізичної географії Вінницького педагогічного університету проведено Міжнародну науково-практичну конференцію: «Культурний ландшафт: теорія і практика» де були розглянуті питання формування концепцій культурного ландшафту в Україні та за кордоном, спадщина у культурному ландшафті, туризм і культурний ландшафт, його реконструкція тощо.

З погляду пізнання регіональних особливостей культурних ландшафтів, цікавою є монографія В.М. Воловика, присвячена етнокультурним ландшафтам містечок Поділля [1]. У монографії розглянуто особливості формування культурних і етнокультурних ландшафтів переважно Східного Поділля, їх специфічні ознаки та прогнозовано можливі шляхи удосконалення і охорони.

Загалом, спостерігається тенденція до локального й часткового регіонального пізнання культурних ландшафтів (Поділля, Галичина, Криворіжжя, Наддніпрянина). Досліджень стосовно культурних ландшафтів міжзональних геоекотонів, зокрема «лісостеп-степ» майже немає.

1. *Воловик В. М.* Етнокультурні ландшафти містечок Поділля. – Вінниця : ВНТУ, 2011. – 270 с.
2. *Воловик В. М.* Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування. – Вінниця : Вінницька міська друкарня, 2013 – 464 с.
3. *Гродзинський М. Д.* Пізнання ландшафту: місце і простір : у 2-х т. – К. : Київ. університет, 2005. – Т. 1. - С. 14-15, 18-20, Т 2 – С. 78-126.
4. *Денисик Г. І., Ярков С. В., Казаков В. Л.* Сингенез рослинного покриву в ландшафтах зон техногенезу. – Вінниця : Едельвейс і К, 2012. – 240с.
5. *Денисик Г.І., Козинська І. П.* Промислові ландшафти регіону видобутку уранових руд в Україні. – Умань : Візаві, 2015. – 282 с.
6. *Казаков В.Л.* Антропогенні ландшафти Кривбасу // Проблеми ландшафтного різноманіття України. – К. : Карбон Лтд, 2000. – С. 108-112.
7. *Любіцева О.О.* Культурологічний підхід географії і ландшафт як індикатор культури // Культурний ландшафт: теорія і практика. – Вінниця: Едельвейс і К, 2010. – С. 117-121.
8. *Малахов І.М.* Техногенез у геологічному середовищі. – Кр. Ріг : Оксан-Принт, 2003. – 252 с.
9. *Паценка В. М.* Гуманізація, етнокультура й географія // Людина в ландшафті ХХІ століття: Гуманізація географії. Проблеми постнекласичних методологій. – К. : Знання, 1998. - С. 123-127.
10. *Тютюнник Ю.Г.* Онаслеживание ландшафта. – К. : ИПКУ «Україна», 2010. – 212 с.

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ АДАПТИВНОГО ТУРИЗМУ В НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКАХ УКРАЇНИ

Національний туризм, як і більшість секторів «базису» та «надбудови» України, переживає не найкращі часи. Більшість показників як промислового, так і суспільного секторів держави, характеризується зниженням якісних та кількісних характеристик. Однак, незважаючи на несприятливий для розвитку українського туризму фон, останній перебуває у пошуку привабливих сегментів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Однією з перспективних туристських гілок слід вважати адаптивний (маломобільний, безбар'єрний) туризм. Слід зазначити, що цей сектор національного туризму в Україні практично відсутній і лише окреслює свою конфігурацію.

У теоретичній площині стосовно адаптивного туризму географами розроблено його класифікацію, ряд структурно-логічних та картографічних моделей, поглиблено термінологічний апарат проблематики, що розширило уявлення про предмет-об'єктну сутність адаптивного туризму, в практичній площині – відкрито кілька скеледромів для осіб з ознаками інвалідності, розроблено та впроваджено десятки туристсько-екскурсійних маршрутів, проведено ряд акцій, орієнтованих на реабілітацію та психокорекцію учасників АТО та ін. категорій з ознаками інвалідності.

Слід нагадати і про низку робіт, в яких був реалізований наступний алгоритм: якісна оцінка природних рекреаційно-туристських ресурсів та суспільно-географічного положення регіону → оцінка інфраструктурної забезпеченості рекреаційно-туристських ресурсів для розвитку адаптивного туризму → оцінка ступеня залучення цих ресурсів в сферу адаптивного туризму

Сучасна ситуація в адаптивному туризмі (європейський та національний вимір) свідчить про невпинне зростання як частки інвалідів в загальній кількості населення, так і збільшення кількості людей з обмеженими можливостями – учасників руху адаптивного туризму.

Одним з перспективних напрямів розвитку туристсько-екскурсійної діяльності щодо маломобільної категорії населення, замотивованої саме на таку діяльність, є впровадження туристських маршрутів на території національних природних парків (НПП), яких в Україні близько 50 – деякі регіони мають по кілька НПП, а деякі – не мають жодного (табл.). Нами проведена оцінка 9 основних чинників, знакових для розвитку адаптивного туризму в розрізі 21 регіону України (на території 4-х регіонів НПП відсутні).

Розглянемо відповідний аналіз на прикладі НПП «Бузький Гард» (загальна площа 6138 га):

- **рослинний покрив (загальна характеристика):** флора НПП налічує більше ніж 1000 видів рослин: 861 вид покритонасінних рослин, 2 види голонасінних, 10 видів папоротей, 4 види хвощів, 76 видів мохоподібних, 46 видів лишайників та 141 вид водоростей; 34 представники місцевої флори занесені до Червоної книги України, 6 – до Європейського червоного списку, 5 – до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи, 2 – до Бернської конвенції; цим видом ресурсу можуть скористатися всі групи інвалідів (сліпі/сліпоглухонімі, глухі/глухонімі, візочники (спинальники), з ДЦП, із синдромом Дауна, з вадами опорно-рухового апарату), оскільки до рослини можна доторкнутися, відчутти її запах та роздивитися;

- **рослинний покрив (дерева):** у парку налічується близько 200 видів дерев, серед яких вишня Клокова, що занесена до «Зеленої книги України»; на відміну від трав'яного покриття, шелест листя дерева можна почути, що є важливим для людей з проблемами зору;

Таблиця – Чинники розвитку адаптивного туризму в НПП України

Чинники розвитку адаптивного туризму Регіони України, НПП, рік заснування	Рослинний покрив (загальна характеристика)		Рослинний покрив (дерева)		Рослинний покрив (квіти)		Орографія	Гідрологічна характеристика		Оригофауна		Екологічні стежки, туристські маршрути		Інфраструктура		Тваринний світ	
	кількість	тип	кількість	тип	кількість	тип		кількість	тип	кількість	тип	кількість	тип	кількість	тип	кількість	тип
АР Крим «Прекрасная Гавань», 2009	300	Н	46	Н	230	Н	В	1	Н	59	Н	3	Н	49	Н	1500	В
Вінницька область «Кармелюкове Поділля», 2009	430	Н	190	Н	210	Н	С	2	Н	20	Н	6	Н	69	Н	112	С
Волинська область «Шацький», 1983	1245	С	795	С	450	Н	Н	27	Н	145	С	2	Н	8	Н	333	С
Дніпропетровська область	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Донецька область «Святі Гори», 1997	943	С	160	Н	273	Н	С	2	Н	194	В	2	Н	20	Н	11	Н
Житомирська область	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Закарпатська область «Синевир», 1989	1726	В	735	С	648	С	В	935	В	210	В	11	Н	236	С	81	Н
Запорізька область «Великий Луг», 2006	247	Н	32	Н	150	Н	С	65	Н	218	В	9	Н	3	Н	1229	В
Івано-Франківська область «Карпатський», 1980	2000	В	80	Н	1260	В	В	450	С	114	С	198	В	198	С	84	Н
Київська область «Голосіївський», 2007	637	Н	220	Н	380	Н	Н	8	Н	121	С	4	Н	212	С	550	С
Кіровоградська область	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Луганська область	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Львівська область «Північне Поділля», 2009	1600	В	200	Н	150	Н	В	4	Н	127	С	3	Н	1	Н	41	Н
Миколаївська область «Бузький Гард», 2007	1000	С	200	Н	792	С	Н	4	Н	26	Н	5	Н	5	Н	176	С
Одеська область «Нижньодністрівський», 2008	802	Н	700	С	504	С	Н	2	Н	58	Н	4	Н	51	Н	50	Н

Полтавська область «Пирятинський», 2009	700	Н	300	Н	160	Н	Н	2	Н	80	Н	2	Н	2	Н	300	С
Рівненська область «Дермансько-Острозький», 2009	527	Н	150	Н	377	Н	Н	4	Н	128	С	1	Н	1	Н	189	С
Сумська область «Гетьманський», 2007	300	Н	120	Н	180	Н	С	1	Н	98	Н	2	Н	70	Н	60	Н
Тернопільська область «Дністровський каньйон», 1977	1100	С	150	Н	950	В	С	3	Н	190	В	2	Н	1	Н	175	С
Харківська область «Гомільшанські ліси», 2004	1000	С	132	Н	250	Н	С	3	Н	130	С	4	Н	3	Н	370	С
Херсонська область «Азово-Сиваський», 1993	308	Н	100	Н	150	Н	Н	11	Н	197	В	4	Н	31	Н	5000	В
Хмельницька область «Подільські Товтри», 1996	210	Н	70	Н	140	Н	С	8	Н	214	В	6	Н	366	В	398	С
Черкаська область «Нижньосульський», 2010	600	Н	500	Н	200	Н	С	5	Н	121	С	1	Н	3	Н	343	С
Чернівецька область «Хотинський», 2010	520	Н	45	Н	90	Н	В	3	Н	176	В	12	Н	55	Н	1000	В
Чернігівська область «Ічнянський», 2004	1950	В	1700	В	250	Н	Н	2	Н	70	Н	2	Н	5	Н	286	С

Умовні позначення: «Н» - низький рівень; «С» - середній рівень; «В» - високий рівень.

- **рослинний покрив (квіти):** головними властивостями квітки є наявність запаху і зовнішня привабливість, що робить їх корисними для всіх груп інвалідів;
- **орографія і рельєф:** на території НПП «Бузький Гард» надзвичайно мальовничими є каньйоноподібні долини річок Південний Буг і Мертвовод; цим ресурсом не в повній мірі зможуть скористатися люди із слабким зором, бо не зможуть милуватися краєвидами та люди з обмеженою рухливістю;
- **гідрологія:** по території парку протікають 4 річки – Південний Буг, Великий Ташлик, Велика Корабельна та Мертвовод, воду можна відчуту на дотик, почути, як тече річка, відчуту прохолоду та запах;
- **орнітофауна:** на території парку поширені 26 видів птахів (у т.ч. співучі та рідкісні: орел-карлик, підорлик малий); наявність співучих види птахів є чинником, який стимулюватиме на відвідування парку туристами з вадами зору;
- **екологічні стежки, туристські маршрути:** територія НПП має обмежені можливості для розвитку туристсько-екскурсійних маршрутів для адаптивних туристів; в НПП діє близько 10 туристських маршрутів для традиційних туристів, основний потік

яких припадає на р. Південний Буг – водні маршрути по порогах II–III категорії на плавзасобах різних класів (рафти, катамарани, каяки); особливою популярністю користується ділянка річки від с. Мигії до с. Богданівки, урочище «Протич» та гирло р. Велика Корабельна, зважаючи на це найбільш доцільною категорією адаптивних туристів можуть вважатися особи з вадами слуху та вимови;

- **інфраструктура:** адаптивна інфраструктура на території НПП практично відсутня, тому маломобільні туристи можуть використовувати лише ті ділянки території, які адекватні їх фізичним характеристикам (м'які перепади рельєфу, зручні місця для стоянок, пересування, користування питною водою), наявний сучасний зв'язок, медичне обслуговування, транспортне забезпечення;

- **тваринний світ:** загальна кількість видів тварин – 176, на території парку мешкає 22 види хребетних тварин, що занесені до Червоної книги України, 5 – до Європейського червоного списку, 5 – до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи; тваринний світ цікавий всім групам інвалідів, адже тварин можна роздивитися та почути.

Адаптивних туристів можна поділити на 4 групи (група дотику, запаху, слуху, зору) за способом використання, які слід врахувати в контексті розвитку адаптивного туризму у національних парках. Цей поділ дозволить зосередити потрібну увагу на особливостях туристських груп, згідно з їх особливими потребами. Наприклад, глухонімих людям слід приділити увагу об'єктам зорового і дотичного властивостями. Відповідно до цієї групи належать природні ресурси парку, що досліджувався. Група дотику: дерева, квіти, гідрологія, тваринний світ; група запаху: дерева, квіти; група слуху: дерева, гідрологія, орнітофауна, тваринний світ; група зору: дерева, квіти, орографія та рельєф, гідрологія, орнітофауна, тваринний світ.

Таким чином, національні природні парки можуть розглядатись як перспективні території для обґрунтування мережі екологічних стежок і розвитку туристсько-екскурсійної діяльності, спрямованої на залучення осіб з ознаками інвалідності.

**БЕЙДИК Олександр, Київський відділ,
ТОПАЛОВА Олесья, Мелітопольський відділ**

ОРГАНІЗАЦІЯ АДАПТИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

В Україні постійно зростає чисельність осіб з інвалідністю (за даними Міністерства соціальної політики в 2013 р. їх кількість склала 2,8 млн. осіб або 6,1% населення країни). В результаті бойових дій на сході країни ці показники постійно зростають, а отже зростає потреба в організації спеціалізованих заходів щодо соціальної та фізичної реабілітації населення та воїнів зони АТО. Тому актуальним є впровадження спеціалізованих програм для занять різними видами туризму та адаптування їх до потреб людей з обмеженими можливостями з метою їх абілітації (система заходів, спрямованих на опанування особою знань та навичок, необхідних для її незалежного проживання в соціальному середовищі: усвідомлення своїх можливостей та обмежень, соціальних ролей, розуміння прав та обов'язків, уміння здійснювати самообслуговування) та реабілітації.

Метою публікації є аналіз сучасного стану організації та розвитку адаптивного туризму в Україні.

При зборі та обробці матеріалів застосовувались експедиційний (робота в фондах організацій та установ), статистичний, соціологічний, картографічний методи, використовувались сучасні комп'ютерні технології.

Проблема інвалідності набуває актуальності через те, що у сучасному розвиненому світі українці з інвалідністю не можуть існувати без допомоги інших, вони ізольовані від суспільства, зазнають фактичної дискримінації, не мають інформації про свої права та пільги. Вони обмежені в доступі до об'єктів соціальної інфраструктури, а також через тотальні «архітектурні» перешкоди, більшість з них не може відвідувати громадські місця,

установи культури, крамниці, аптеки, користуватись транспортом, працювати вести активне та повноцінне життя [1]. Перевірити можливості свого організму, позбутись негативних емоцій, приймати активну участь в суспільному житті, долучитись до загального соціального простору людям з особливими потребами допоможе туризм. Туризм для такої категорії людей в нашій країні є порівняно новим напрямом діяльності, його соціальна значимість обумовлена, зокрема, тим, що відносна та абсолютна кількість осіб з різними видами обмеження фізичних та психофізичних можливостей безперервно зростає. «Інвалідна» проблематика знайшла своє віддзеркалення в ряді наукових праць та науково-практичних розробок.

Організацією адаптивного туризму в Україні займаються різні інституції - реабілітаційні установи, громадські та церковні організації, бюро подорожей, навчальні заклади. Серед громадських організацій (ГО), які надали інформацію щодо організації туризму для неповносправних осіб в Україні - ГО «Зелений хрест» (м. Львів), ГО інвалідів зору «Дивосвіт» (м. Ужгород), ГО «МАРТ» (м. Чернівці), ГО інвалідів «СЛІД», ГО людей з обмеженими можливостями «День» та ін. [2].

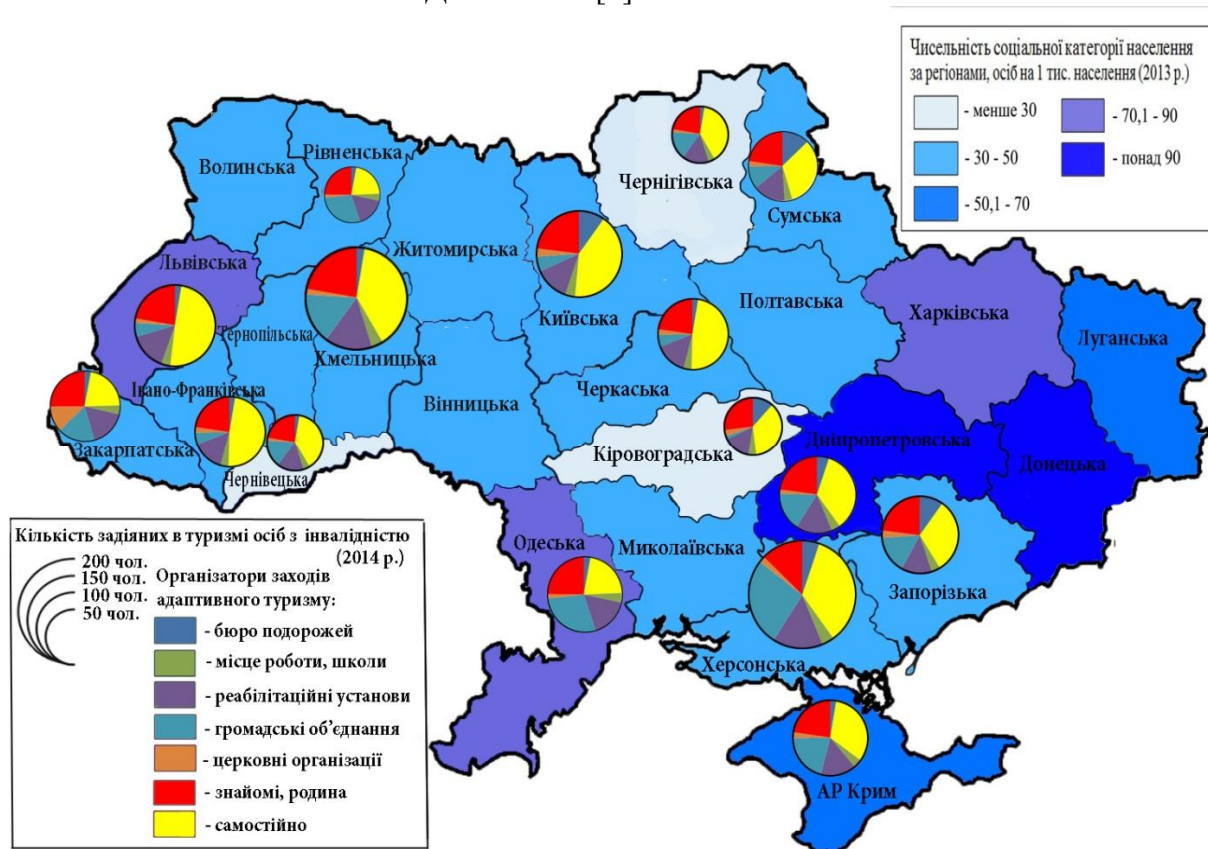

Рис. – Регіональні відмінності співвідношення інституцій, що організують туристські заходи для неповносправних людей

Аналіз картографічної моделі вказує на те, що в показниках чисельності соціальної категорії населення переважним є середній показник, який за даними Статистичної служби України на 1 січня 2013 р. склав 30-50 осіб на 1 тис. населення та охоплює 15 областей, далі йдуть АР Крим та Луганська область з показниками вище середнього, у Львівській, Одеській та Харківській областях зафіксовані високі показники, дуже високим рівнем інвалідизації вирізняються Донецька та Дніпропетровська області, низький рівень інвалідизації притаманний Кіровоградській, Чернівецькій та Чернігівській областям. Викладене вище свідчить, по-перше, про достатньо високий рівень інвалідизації країни в цілому і, по-друге, про нерівномірність її територіального поширення. Аналіз «спектру» інституцій, що організують туристські заходи для неповносправних осіб, свідчить про

домінування категорії щодо осіб, які подорожують самостійно (виключенням є Закарпатська та Одеська області, де до організації туристських заходів долучились церковні організації та громадські об'єднання). Аналіз кількості задіяних в туристських заходах за 2014 р. дозволяє виділити Хмельницьку та Херсонську області, що характеризуються найбільшими показниками (близько 200 чол. на рік) та Кіровоградську, Чернігівську та Чернівецьку області, що характеризуються найменшими показниками (50 чол. на рік). Такі показники вказують на відсутність спеціалізованих структур адаптивного туризму (спеціалізованого туристського бюро, центру тощо), тому значна кількість осіб з інвалідністю здійснює подорожі в колі родини та знайомих або самостійно. Передусім, це пояснюється відсутністю державної політики (рис.).

Висновки. Вузким питанням дослідження адаптивно-інвалідної проблематики є доступ та вдосконалення об'єктивних статистичних даних, що характеризують її стан. Зважаючи на те, що найбільші реабілітаційні установи залишилися на території тимчасово анексованої території Криму, нагальною потребою є організація закладів з надання відповідних послуг поза межами АР Крим (наприклад, на території Запорізької та Херсонської областей).

1. Холостова Е. И., Дементьева Н. Ф. Социальная реабилитация. – М. : Дашков и К, 2003. – 340 с. 2. Громадські організації інвалідів України [Електронний ресурс]. - Режим доступа: soiu.com.ua.

БЕРЧАК Вікторія

Уманський відділ

ДОЛИНИ МАЛИХ РІЧОК ЯК ОСНОВА СТВОРЕННЯ ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ (НА ПРИКЛАДІ р. АФІЇ)

Водоохоронна діяльність є одним із пріоритетних напрямів географічних досліджень. Вона передбачає впровадження комплексу заходів, спрямованих на зменшення негативного впливу антропогенізації на долинно-річкові ландшафтні комплекси, покращення екологічного стану річкових долин, створення сприятливих умов для функціонування річкових систем та збереження тих об'єктів і територій, які призведуть до позитивної динаміки у функціонуванні річок.

Створення заповідних територій у межах річкових долин є одним із дієвих способів оптимізації стану малих, а відповідно, і великих річок. У першу чергу охороні повинні підлягати наближені до натуральних долинно-річкові урочища. Одним із таких є урочище «Павлівка» в межах долини малої річки Афії.

Афія (народна назва з 2015 р.) – ліва притока річки Південний Буг у межах села Степашки та хутора Павлівка Гайсинського району Вінницької області. Довжина річки становить 4,2 км, площа басейну – 2,78 км². Долина трапецієподібна, ширина коливається від 250 м (у верхів'ї) до 186 м (у середній течії). Схили долини увігнуті, зарослі кущовою та чагарниковою рослинністю. Заплава шириною до 5 м, подекуди заболочена. Річище пряме, шириною до 1 м, глибиною до 0,5 м, швидкістю течії 0,8 м/с.

Річка Афія бере початок із джерел, які виходять на денну поверхню у схиловому лісі, на північ від села Степашки. Тече, переважно, на північний захід, у пригирловій частині – на південний захід. Впадає до Південного Бугу на захід від хутора Павлівка.

Долина річки Афії – унікальний куточок природи. У її верхів'ї розташоване урочище «Павлівка», в межах якого гранітно-земляною греблею сформований став площею 0,8 га. Водойма утворена при злитті р. Афії і її правої притоки. Крім цього повноводність ставу і, відповідно, річки Афії наповнюють близько 11 джерел, які виходять на денну поверхню у межах витоку, утворюючи каскад.

Деревостан схилів долини річки Афії формують: дуб звичайний (*Quercus robur*), клен гостролистий (*Acer platanoides*), клен татарський (*Acer tataricum*), верба ламка (*Salix fragilis*). Чагарникова та кущова рослинність представлена акацією білою (*Robinia*

pseudoacacia), калиною звичайною (*Viburnum opulus*), бузиною чорною (*Sambucus nigra*), черемхою звичайною (*Prunus padus*).

У рослинному покриві заплави переважають різні види осок (*Carex*), м'ята перцева (*Mentha piperita*), вероніака лікарська (*Veronica officinalis*), лопух великий (*Arctium lappa*), кропива дводомна (*Urtica dioica*), глуха кропива біла (*Lamium album*), кропива пурпурова (*Lamium purpureum*), чистотіл великий (*Chelidonium majus*), тонконіг лучний (*Poa pratensis*), тимофіївка лучна, (*Phleum pratense*) костриця лучна (*Festuca pratensis*), чина лучна (*Lathyrus pratensis*), конюшина лучна (*Trifolium pratense*), горошок мишачий (*Vicia cracca*).

Дослідження долинно-річкових ландшафтів річки Афії здійснені в ході проведення щорічних сезонних експедицій співробітників науково-дослідної лабораторії «Екологія і освіта» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Отримані результати дали змогу виявити джерела, які наповнюють річку, очистити їх та підготувати наукове обґрунтування на створення гідрологічного заказника «Каскад джерел». Це зумовлено потребою оптимізації водності Афії та, відповідно, річки Південний Буг і збереження долинно-річкових ландшафтних комплексів стан, яких наближений до натурального.

Для оптимального функціонування долинно-річкових ландшафтів у межах проєктованого заказника доцільно дотримуватися наступних положень:

- провести дослідження території заказника для знаходження раніше невиявлених джерел;

- для покращення екологічного стану річища, а саме: покращення водності річки, сприяння вимиванню мулу з dna річища, очищення водного потоку від зайвої біомаси – періодично проводити розчистку джерел та розглянути питання доцільності існування ставка;

- для впорядкування заплави – сприяти збереженню злаково-різнотравних луків і вербових заростей та натуралізації заплавної луки у нижньому б'єфі ставка; заборонити будь-які гірничопромислові розробки, сільськогосподарські роботи та випас худоби у межах заплавної типу місцевості; встановити межі оптимальної прибережної захисної смуги та дотримуватись їх;

- для оптимізації стану схилових місцевостей – заборонити вирубку схилових деревостанів та розорювання схилів; провести ренатуралізацію схилових лісів та, за необхідності, створити протиерозійні насадження на лівосторонньому схилі річки Афії;

- рекомендувати місцевій владі вести постійний контроль за дотриманням природоохоронного режиму у межах долинно-річкового ландшафтного комплексу;

- завершити підготовку необхідної документації для оголошення долини річки Афії гідрологічним заказником та сприяти вилученню його території із господарського використання;

- проводити постійну агітаційну та пропагандистську роботу з метою збереження долинно-річкових ландшафтів річки Афії.

Визначені положення передбачають комплекс водоохоронних заходів, що спрямовуються на максимальне відновлення натуральних долинно-річкових ландшафтів, досягнення оптимального співвідношення натуральних і антропогенізованих урочищ у межах долини річки та упорядкування водоохоронних зон, що призведе до природного поєднання їх із існуючим ландшафтом і сприятиме у майбутньому найбільшій ефективності з погляду виконання цими територіями водо- та природоохоронних функцій.

СІЛЬСЬКА МІСЦЕВІСТЬ АР КРИМ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЇЇ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вивчення сільської місцевості є одним з важливих напрямів суспільно-географічних досліджень АР Крим. Актуальність вивчення цих питань пов'язана з кризовим станом сільського господарства, соціальною напругою на селі, безробіттям, гостротою демографічних, медичних та екологічних проблем. Істотні зміни відбуваються в АРК, у т.ч. в сільській місцевості у зв'язку з анексією цього регіону Російською Федерацією.

На сільські райони припадає 32,1% населення, хоча за площею вона займає 69% території. У сільському господарстві виробляється (2012 р.) 17,4 % ВВП регіону.

Одним з важливих напрямів дослідження сільської місцевості є виявлення чинників, що впливають на її розвиток. Головними з них є: ґрунтово-кліматичні умови і ландшафтні особливості регіону; економіко-географічне положення півострова і зокрема сільської місцевості; особливості розселення населення; економічна система господарювання; розвиток рекреації; етнічний чинник. Їх вивчення дає змогу визначити характерні риси розвитку сільської місцевості, напрями господарської діяльності і зайнятості населення у сільських районах, можливості диверсифікації виробництва, регіональні відмінності в розвитку сільської місцевості. Основна увага має бути звернена на сільське господарство і розвиток АПК, зважаючи на особливості ґрунтово-кліматичних умов і великий попит населення на продовольчу продукцію – місцевого населення і в районах рекреації.

Великий вплив на розвиток сільської місцевості і зайнятості населення справляє етнічний чинник. Головними етносами, що формують виробничий профіль і спеціалізацію господарської діяльності в сільській місцевості АРК, є український, кримськотатарський і російський. Господарська діяльність українців пов'язана з розвитком землеробства, особливо у степовому Криму, зокрема вирощуванням зернових культур, соняшнику, овочів та фруктів, виробництвом продукції тваринництва. Кримськотатарське населення надає перевагу виноградарству, садівництву, овочівництву, а також вівчарству.

Найважливішими для сільської місцевості є земельні ресурси. Землі цього регіону, особливо у степовій частині є родючими (чорноземи південні), однак через посушливий клімат потребують зрошення. Площа сільськогосподарських угідь становить 69% загального земельного фонду АРК. Площа зрошуваних земель у 2012 році становила 7,3%, останнім часом вона скоротилася до 0,8 %, що істотно вплинуло на спеціалізацію сільського господарства, його економічну ефективність та зайнятість сільського населення.

Важливим об'єктом суспільно-географічних досліджень АРК з позицій розвитку сільської місцевості є рекреаційні ресурси і розвиток рекреаційних послуг. Ця сфера діяльності впливає на формування попиту на сільськогосподарську продукцію, від чого залежить зайнятість сільських мешканців, що особливо важливо в сезонний рекреаційний період.

Одним з головних напрямів суспільно-географічного дослідження сільської місцевості АР Крим є демографічна ситуація. У сільській місцевості проживає 32,1 населення, воно розміщується у 980 сільських населених пунктах. Демографічна ситуація у сільській місцевості характеризується негативними тенденціями. Впродовж 5 років (2008-2013 рр.) сільське населення зменшилось на 20%, смертність перевищує народжуваність, продовжується процес постаріння населення. Відбувається відтік сільських мешканців у міста та інші області України, що пов'язано з безробіттям і обмеженими можливостями працевлаштування тощо. Ситуація значно ускладнилася у зв'язку з анексією АР Крим Російською Федерацією. Особливо це стосується кримськотатарського населення і українців.

Одним із ключових напрямів дослідження сільської місцевості є аграрна діяльність. У структурі сільського господарства переважає рослинництво, на яке припадає 50,9%

валової продукції, на тваринництво – 49,1%. Галузями спеціалізації сільського господарства є зернове господарство, виноградарство, садівництво, овочівництво. Слід зазначити, що традиційною галуззю для АРК є виробництво ефіроолійної та лікарської сировини (шавлія, лаванда, троянда та ін.). У тваринництві виділяються молочно-м'ясне скотарство, птахівництво, свинарство.

Екологічні проблеми сільської місцевості пов'язані зі зменшенням родючості ґрунтів, на якість яких значно впливає вирощування такої ґрунтовиснажливої культури як соняшник, площі якої займають 70,6 тис. га. На екологічний стан півострова значно впливають геологічні небезпеки, серед яких найбільше значення мають зсуви, селі, абразія морського узбережжя, можливі землетруси та карст. До небезпечних гідрометеорологічних явищ належать оледеніння, що призводять до обривання повітряних ліній електропередач та ліній зв'язку (центральні та північні райони), снігові заметілі (Ангарський перевал), зливи з можливим підтопленням (Ленінський, Бахчисарайський райони), випадіння граду та весняні заморозки — з можливістю загибелі ярових культур на площі понад 14 тис. га, а також нанесення значних збитків для садів та виноградників на площі понад 29 тис.га. Слід зазначити, що значно впливають на якість сільськогосподарської продукції процеси засолення ґрунтових вод та підтоплення.

Важливим критерієм розвитку сільської місцевості є життєвий рівень населення, який характеризується низкою соціальних проблем, серед яких виділяються міграція молоді, відсутність сфер прикладання праці, зменшення чисельності працездатного населення, відсутність якісного медичного обслуговування.

Рівень безробіття в сільській місцевості складає 49,6 %, в окремих сільських районах з кожним роком зростає через відтікання працездатного населення. Через нестачу робочих місць та міграцію населення відбувається знелюднення поселень (за 2012 рік зникло 11 сіл).

Важливими об'єктами дослідження сільської місцевості є центри сільських районів, це переважно селища і малі міста. У цих містах здійснюється промислова переробка сільськогосподарської продукції. Вони є важливими центрами зайнятості навколишнього сільського населення, особливо у несільськогосподарських сферах зайнятості (транспорт, будівництво, рекреація та ін.), які забезпечують життєдіяльність сільського населення.

Дослідження основних чинників і особливостей розвитку сільської місцевості АР Крим, спеціалізації господарської діяльності, стану демографічної ситуації, зайнятості населення, міграційних процесів дає можливість виявити тенденції змін у розвитку сільської місцевості, обґрунтувати з суспільно-географічних позицій напрями її подальшого розвитку.

БСЛОВА Наталія

Івано-Франківський відділ

ЕКОЛОГО-ГОСПОДАРСЬКА НАПРУЖЕНІСТЬ ТЕРИТОРІЇ ПЕРЕДКАРПАТТЯ

Передкарпаття – один із сільськогосподарських регіонів України, територія якого характеризується історично давньою господарською освоєністю ландшафтів, що супроводжувалось упродовж століть суттєвими змінами їх екологічного стану, порушенням природної цілісності та рівноваги. На цей час, більше половини території використовується в якості сільськогосподарських угідь, площа яких у регіоні сягає понад 59%. Природної рослинності збереглося відносно мало. Показник лісистості у регіоні є значно нижчим від оптимальної його величини та становить близько 30%. Це призвело до формування ряду негативних екологічних наслідків.

Оцінка сучасного екологічного стану території Передкарпаття проводилась згідно методики [1]. У табл. 1 наведені дані, які дають змогу конструктивніше виявити ступінь трансформації та тип території сільськогосподарського природокористування.

Таблиця 1 – Оцінка екологічного стану території Передкарпаття

№ з/п	Природний район	Співвідношення орних земель та еколого-стабілізуючих угідь	Екологічний стан	Оцінка, бал	Екотип території
1.	Надсанський	1,2 : 1	Критичний	3	II
2.	Сансько-Дністровський	1,2 : 1	Критичний	3	II
3.	Верхньодністровський	1 : 1,2	Критичний	3	II
4.	Дрогобицький	1 : 1,5	Задовільний	2	I
5.	Стрийсько-Жидачівський	1 : 1,4	Критичний	3	II
6.	Присвіцький	1 : 1,3	Критичний	3	II
7.	Лімницько-Болехівський	1 : 1,7	Задовільний	2	I
8.	Прилуквинський	1 : 1,7	Задовільний	2	I
9.	Бистрицький	1,1 : 1	Критичний	3	II
10.	Бистрицько-Прутський	1 : 1,4	Критичний	3	II
11.	Верхньопрутський	1 : 1,3	Критичний	3	II
12.	Прутсько-Черемоський	1 : 1,8	Задовільний	2	I
13.	Прутсько-Сіретський	1 : 1,2	Критичний	3	II
14.	Буковинський	1 : 3	Задовільний	2	I
Середні показники для регіону		1 : 1,3	Критичний	3	II

Територія Передкарпаття характеризується двома екологічними станами – задовільним (5 районів) із I-им, досить стійким, екотипом території, у яких питома частка ріллі коливається від 20 до 36% та критичним (9 районів) із II-им екотипом, при розораності угідь від 37 до 55%.

Проведено групування земель досліджуваного регіону за інтенсивністю їх використання [2]. У табл. 2 наведені сумарні площі цих земель та визначено кількісний бал трансформації. Наявність таких категорій земель дає можливість оцінити коефіцієнти абсолютної (K_a) та відносної (K_v) напруженості території.

Таблиця 2 – Класифікація земель Передкарпаття за ступенем антропогенного навантаження

Категорія земель	Ступінь антропогенного навантаження	Бал	Площа земель, тис. га
Землі промисловості, транспорту, житлової забудови, порушені та відпрацьовані землі	Найвищий	6	41,12
Осушувані землі	Дуже високий	5	348,96
Землі сільськогосподарського призначення	Високий	4	791,46
Багаторічні насадження та рекреаційні землі	Середній	3	20,99
Землі лісового фонду, пасовища, що мають обмежене використання	Низький	2	548,05
Природоохоронні та невикористовувані землі	Дуже низький	1	64,80

Коефіцієнт абсолютної напруженості території Передкарпаття становить 0,9 і характеризує направленість господарського освоєння земель із застосуванням техногенних комплексів і систем, які завдають значного антропогенного впливу ландшафтам. Величина коефіцієнта відносної напруженості складає 1,6 і вказує, що його зниження веде до відновлення природної рівноваги у ландшафтах. Чим вищими є показники наявності природоохоронних та непорушених ділянок, тим значно стійкішими є геосистеми. Розрахунок коефіцієнтів напруженості для природних районів регіону наведено в табл. 3.

Таблиця 3 – Еколого-господарська напруженість території Передкарпаття

№ з/п	Природний район	Коефіцієнт абсолютної напруженості	Коефіцієнт відносної напруженості
1.	Надсанський	2,1	2,4
2.	Сансько-Дністровський	1,9	2,6
3.	Верхньодністровський	1,5	2,5
4.	Дрогобицький	1,8	1,7
5.	Стрийсько-Жидачівський	1,3	1,8
6.	Присвіцький	1,2	1,9
7.	Лімницько-Болехівський	1,6	1,3
8.	Прилуквинський	1,1	1,5
9.	Бистрицький	2,1	2,4
10.	Бистрицько-Прутський	1,6	1,7
11.	Верхньопрутський	0,7	1,4
12.	Прутсько-Черемоський	0,8	1,3
13.	Прутсько-Сіретський	0,4	1,4
14.	Буковинський	0,4	0,7
Середні показники для регіону		0,9	1,6

У міру вирубування лісів і розорювання земель екологічна стабільність території порушилась, значного розвитку набули деградаційні процеси ґрунтового покриву, зокрема водної ерозії. Серед змитих ґрунтів найбільш поширеними по території Передкарпаття є слабозмиті ґрунти, які приурочені до схилів крутизною 3-5°, меншою мірою – середньозмиті відміни, що трапляються на схилах крутизною більше 7°, ще рідше зустрічаються ділянки з сильнозмитими ґрунтами. Тобто, існує прямий зв'язок між збільшенням крутизни схилів та інтенсифікацією цих негативних явищ.

Аналізуючи ландшафтно-ерозійну небезпеку території Передкарпаття слід відзначити окремі територіальні відмінності у ступені еродованості орних земель [3]. Критична ерозійна ситуація складається у районах із часткою сільськогосподарських угідь понад 65%, де площа таких земель становить більше 15%, сягаючи місцями 25-35%. При її показниках менше 40% ерозійні процеси мінімізуються до 2-5%. Загалом оптимальний показник сільськогосподарського освоєння земель Передкарпаття знаходиться у межах 45-55%. Найменшою площею еродованих земель характеризуються райони з лісистістю 35-40%. При площі лісів більше 30%, на кожні 5% їх приросту, прослідковується зниження еродованості земель на 1,2%. В умовах розчленованого рельєфу Передкарпаття оптимальним показником лісистості є 35-40%.

Вміст гумусу в орних землях регіону досить неоднорідний, що пояснюється його вимиванням та руйнуванням унаслідок інтенсивних водно-ерозійних процесів. Обсяги застосування органічних добрив щорічно скорочуються, відповідно й процеси дегуміфікації набувають все більшого розвитку. Площа ріллі з низьким (0-2%) вмістом гумусу в регіоні займає 0,32%, задовільним (2-3%) – 45% і середнім (3-4%) – 54,68%. У Передкарпатті ґрунтам третього (задовільного) класу з бонітетом від 60 до 40 балів належить 49% площі, решту території – займають ґрунти четвертого (несприятливого) класу з середнім бонітетом 40-20 балів. 80% площі регіону характеризується досить низькими показниками урожайності зернових культур, картоплі та овочів.

Висновок. Еколого-господарський стан території Передкарпаття значною мірою розбалансований через високу сільськогосподарську освоєність земель та інтенсивне використання лісових ресурсів. Якісний стан сільськогосподарських земель характеризує їх невисоку продуктивність для ведення господарської діяльності та одержання високих урожаїв. Інтенсифікація деградаційних процесів ґрунтового покриву в Передкарпатті зумовлює лісомеліоративний пріоритет захисту земель серед інших заходів.

1. Макаренко Н. А., Ракоїд О. О., Москальов Є. Л. Агроекологічний стан орних земель Київщини: комплексна оцінка та заходи поліпшення. Методичні рекомендації / за ред. О. І. Фурдичка. – К., 2005. – 54 с.
2. Кочуров Б. И. Устойчивость и сохранение ландшафтов при их сельскохозяйственном освоении // Вопросы

БИКОВА Марія

Київський відділ

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ІТ-ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

В сучасних умовах ІТ-галузь як одна з найбільш динамічних досить істотно впливає на соціально-економічний розвиток країн світу. Вона є пріоритетною в умовах формування нової парадигми економічного розвитку та забезпечує наступні види ефекту: економічний, науково-технічний, фінансовий, ресурсний, соціальний, екологічний та політичний [2]. Тому досить актуальним в науковому плані є дослідження ІТ-галузі України не лише з метою констатації особливостей розвитку на сучасному етапі, а й з'ясування шляхів її подальшого функціонування та удосконалення.

ІТ-галузь включає виробництво, просування на ринку, обслуговування та використання: а) програмного забезпечення та відповідних сервісів; б) комп'ютерного та телекомунікаційного обладнання (апаратне забезпечення); в) ІТ-послуг (підтримка та сервіс, телекомунікації, консалтинг, системна інтеграція, аутсорсинг тощо) [1].

У 1989 році одну з перших ІТ-компаній в Україні, Miratech, було створено в Інституті кібернетики. З 2004 року функціонує асоціація «ІТ України», засновниками якої стали шість компаній-розробників програмного забезпечення: Miratech, Mirasoft, ProFIX, SoftLine, SoftServe і Ukrsoft. У 2006-2007 рр. на українському ІТ-ринку почали з'являтися іноземні інвестори, поява яких була зумовлена високим рівнем кваліфікації українських фахівців. Стратегія їх роботи на українському ринку була наступною: відомий міжнародний розробник програмного забезпечення стає власником однієї або декількох невеликих чи середніх місцевих компаній, використовуючи їх як основу для створення великих центрів розвитку в Україні [4].

ІТ-галузь є прикладом безперервного зростання загального обсягу виробництва. Так, частка інформаційних та комунікаційних технологій у структурі ВВП країни в 2015 році досягла 3,4% і продемонструвала значне перевищення показника 2012 року, який складав лише 0,8%. У 2015 році в Україні частка ІТ-галузі у загальному обсязі експорту продукції сфери послуг склала 15,9%, а імпорту – 10,4%. Варто зазначити, що показники частки експорту та імпорту продукції цієї ж галузі в місті Києві в цей же період становили відповідно 39,1% та 18,6%.

На українському ІТ-ринку функціонує понад 8500 компаній. За кількістю представництв великих ІТ-організацій провідні позиції належать 25 найбільшим ІТ-компаніям, з яких 22 представлені підрозділами в столиці, а 9 – у Львові. Доцільно зазначити, що за даними дослідження Exploring Ukraine IT Outsourcing Industry Україна посідає четверте місце в світі за кількістю сертифікованих ІТ-спеціалістів після США, Росії, Індії. В 2015 році в ІТ-галузі працювало близько 90 тисяч фахівців, з яких 46,6% було сконцентровано у Києві; 16,2% - у Харкові; 9,9% - у Львові; 7,9% - у Дніпропетровську; 5,5% - в Одесі; 13,9% - в інших містах України. Чисельність спеціалістів в 25 найкрупніших ІТ-компаніях України склала 31074 осіб, що становило 34,5% зайнятих в галузі. Очолює список лідерів ІТ-ринку компанія ЕРАМ з загальною чисельністю співробітників в Україні 4400 осіб, а дещо поступаються їй за кількістю фахівців – SoftServe, Luxoft, Global Logic, Ciklum. В цілому ж ці п'ять найкрупніших ІТ-компаній країни за даними профільного сайту DOU.ua концентрують 18,9% всіх зайнятих на ІТ-ринку [3].

В сучасних умовах найбільш розвиненим та динамічним порівняно з іншими сегментами ІТ-ринку в Україні є аутсорсинг, що зумовлено зростанням ролі інтелектуальної праці, необхідністю використання нових методів та підходів до організації бізнесу. Свідченням цього є те, що в структурі ІТ-галузі 90% ринку належить аутсорсингу. За різними оцінками в Україні налічується понад 800 аутсорсингових ІТ-

компаній, з яких 106 з чисельністю понад 80 спеціалістів кожна. Варто зазначити, що загальна кількість співробітників ІТ-аутсорсингових компаній в нашій країні перевищила 50 тис. осіб. Нині 63% цих компаній мають штаб-квартири в Україні (переважно в Києві, Львові, Харкові, Дніпропетровську, Одесі), а офіси в більш, ніж в 50 країнах світу (22% – в Північній Америці, 13% – в Європі та 2% - в Ізраїлі) [5].

Найбільшим центром аутсорсингу в Україні є Київ, в якому знаходяться 52 крупні компанії та працює понад 10 тис. висококваліфікованих ІТ-фахівців. В Києві мають офіси такі ІТ-гіганти як Ciklum, DataArt, DIOSoft, EPAM, GlobalLogic, Infopulse, Intro-Pro, Miratech, Lohika, Softtheme. У 2009 році Київ увійшов в Топ-50 нових центрів міжнародного аутсорсингу. Львів також має значні можливості для надання послуг ІТ-аутсорсингу, що зумовлено особливостями економіко-географічного положення, безвізовим режимом для європейських представників, концентрацією висококваліфікованої та порівняно з європейськими країнами дешевої робочої сили, розвинутою ІТ-інфраструктурою та наявністю понад 50 місцевих ІТ-компаній та 5 тис. фахівців. Це дозволило міжнародним консалтинговим фірмам визнати Львів як і Київ найперспективнішими містами України для розвитку ІТ-аутсорсингу.

Крім того зазначимо, що незважаючи на несприятливу економічну ситуацію, недосконалість законодавчої бази, недостатні інвестиції, експорт продукції ІТ-аутсорсингу лише протягом 2011-2015 рр. зріс з 1,0 до 2,5 млрд. дол., що дозволило даному сектору посісти провідні позиції серед таких українських експортерів продукції як металургійна промисловість та агросектор. Зважаючи на те, що ІТ-аутсорсинг демонструє позитивну динаміку зростання, яка за даними Світового Банку та міжнародних консалтингових компаній складає 25% щорічно, залучення іноземних інвестицій дозволить досягнути обсягу експорту продукції в розмірі до 10 млрд. дол. у 2020 році.

Досить актуальним для розвитку аутсорсингу і залучення уваги до ІТ-галузі України не лише на внутрішньому, а й на міжнародному рівнях, є створення українськими компаніями за підтримки держави ІТ-кластерів у великих містах. Позитивним в цьому плані є досвід Львова, в якому асоціація провідних ІТ-організацій створила кластер Інформаційних технологій та Бізнес Послуг. В Києві також функціонують Ні Tech Cluster та перший в Україні некомерційний інкубатор для потреб агробізнесу, енергетики, інфраструктурних проєктів і розпочато підготовчу роботу зі створення Kyiv Smart City з метою перетворення колишньої ВДНГ в ІТ-кластер та центр культури. Кластери, які презентують нові проєкти для розвитку ІТ-галузі в Україні та проведення системних змін в ІТ-середовищі міст, створені в Харкові (Kharkiv IT-Cluster), Луцьку (Lutsk IT-Cluster), Одесі (Odessa IT-Cluster), Дніпропетровську (DniproTech Cluster).

Важливою складовою ІТ-галузі є міжнародні науково-дослідні центри (Research & Development center), які на даному етапі в Україні представлені недостатньо. Незважаючи на те, що в країні функціонує понад 100 таких міжнародних R&D, світові технологічні гіганти представлені лише компаніями Samsung (Південна Корея), NetCracker (США), Aricent (США), Materialise (Бельгія), Plarium Global (Ізраїль), Teleperformance (Франція), Wargaming (Білорусь), Playtech (Великобританія), Playtika (Ізраїль), Oracle (США), Siemens (ФРН), Maxumiser (США), АBBYY (Росія), Huawei (Китай), Boeing (США). В свою чергу такі компанії як Apple, Microsoft, Intel своїх науково-дослідних центрів не мають. Київ як основний інноваційний осередок, що має добре розвинуену бізнес-інфраструктуру, транспортну систему та залучає значну частку національних і міжнародних інвесторів, концентрує більше половини науково-дослідних центрів України.

На тлі ситуації, що відбувається в сфері ІТ-галузі, досить істотними є зміни і в просторовій організації міст. Так, в Києві понад 28% компаній ІТ-сегменту орендують приміщення в бізнес-центрах: Gulliver (компанія Ciklum), Євразія (компанія EPAM Systems), 101 Tower (компанія Samsung), Форум Вікторія Парк (компанія Panasonic) тощо. Одночасно слід зауважити, що за нашими розрахунками близько 20% ІТ-компаній

орендують приміщення на території колишніх промислових підприємств. Таким чином, в просторовій організації ІТ-сфери столиці прослідковується не лише тенденція формування нових центрів росту в центральних районах міста, а й вздовж транспортних магістралей та на периферії, що в цілому проявляється у формуванні радіально-дисперсної моделі локалізації даної галузі.

Розвиток ІТ-сектора є пріоритетним у економічній стратегії України, оскільки його потенціал дозволяє збільшити ВВП, створити нові робочі місця з високим рівнем заробітної плати, розширити виробництво та експорт інноваційної ІТ-продукції і сприяти виходу на глобальні ІТ-ринки, ліквідувати відставання України за рівнем технологічного розвитку від розвинутих країн.

1. Актуальні питання та перспективи кадрового забезпечення ІТ-сфери в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1519/> – Загол. з екрану. 2. 2. Толубко І.С., Поленок С.П., Ткачов І.І. Перспективи та методологічні засади нового етапу розвитку вітчизняного ІТ-сектору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dndiime.org.ua/> – Загол. з екрану. 3. ТОП-25 крупнейших ИТ-компаний Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jobs.dou.ua/top25/> – Загол. з екрану. 4. Українська ІТ індустрія – 20 років розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://miratechgroup.com/sites/default/files/images/acc_ict_miratech_ukr.pdf – Загол. з екрану. 5. IT Ukraine. IT services and software R&D in Europe's rising tech nation/ From A to Z. February 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uadn.net/files/ua_hightech.pdf – Загол. з екрану.

БІРЮКОВА Надія

Вінницький відділ

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ БЕЛІГЕРАТИВНИХ ЛАНДШАФТІВ НА БАЗІ РАКЕТНИХ КОМПЛЕКСІВ ТЕРИТОРІЇ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Ландшафтні комплекси воєнного походження є невід'ємною і характерною ознакою сучасних антропогенних ландшафтів України, виділених в особливий клас – белігеративні ландшафти, які характеризуються значною різноманітністю.

У результаті наукових досліджень Ф. М. Мількова, Г. І. Денисика частково розроблена їх класифікація, вивчена структура, розглянуто питання збереження та раціонального їх використання. Зокрема це стосується таких груп комплексів як фортеці, кургани, оборонні вали і городища [1]. Однак, до цього часу відсутні комплексні дослідження техногенних ландшафтів, які сформувалися в місцях дислокації ракетних комплексів (РВСП) території Правобережної України. На наш погляд, їх доцільно розглядати як ландшафтно-техногенні системи в яких провідну роль відіграє технічний блок, функціонування якого спрямовується та контролюється людиною. Внаслідок цього ландшафтно-техногенні системи на відміну від власне антропогенних ландшафтів не здатні до природного саморозвитку.

Потужні інженерно-технічні споруди, які склали основу утворення техногенних ландшафтів залишилися на сьогодні поза увагою всіх рівнів управлінців від локального до державного, що в свою чергу, призводить до нераціонального їх використання, впливає на погіршення екологічної ситуації регіонів. Нагально постає питання, по-перше, як зберегти, оптимізувати і використати в економіці країни інженерно-технічну складову утворених ландшафтних комплексів; по-друге, необхідно відслідкувати динаміку змін у покомпонентній структурі ландшафтів, на базі яких вони формувалися і з'ясувати до яких наслідків це призвело, оцінити їх сучасний стан.

На сьогодні, ця проблема надзвичайно актуальна і багатоаспектна, тому «науковий світ» не повинен стояти осторонь її вирішення. З метою комплексного і системного підходу до наукового дослідження зазначеної проблеми, доцільно розглянути історію створення та провести виділення основних ключових етапів у формування «потужної імперії» ВПК, Ракетних військ стратегічного призначення (РВСП), на базі дислокації яких і сформувався окремий підклас сучасних белігеративних ландшафтів.

Історія зародження ракетних військ стратегічного призначення в межах території колишнього СРСР сягає набагато раніше, ніж 17 грудня 1959 року. Однак, саме тоді, з метою забезпечення стратегічної стабільності РВСП визначилися, як самостійний вид збройних сил колишнього СРСР. Шлях РВСП був непротим, бо в короткий термін в Ракетних військах були забезпечені розробки і наступна реалізація програми розвитку озброєння і військової техніки, освоєння їх військовими, широко розгорнуто капітальне будівництво бойових ракетних комплексів та облаштування військ у нових позиційних районах. Підготовчим етапом створення РВСП вважається період з 1946 до 1959 року, коли почалося формування спеціалізованих закладів орієнтованих на створення ракетної зброї, був затверджений комітет з ракетної техніки, а в районі Капустинного Яру розпочато будівництво першого випробного ракетного полігона Міноборони СРСР. Водночас створювалася принципово нова галузь військової промисловості – ракетобудування.

Якщо розглядати історико-географічні аспекти розгортання груп ракетних військ на території України, то варто розпочати з 50-х років минулого століття. Їх можна визначити як підготовчий етап – саме в цей час розпочалося створення потужного ракетно-космічного науково-промислового комплексу, у м. Дніпропетровську, де в 1951 році був створений конструкторський відділ Південного машинобудівного заводу з виробництва військових ракет. У 1954 році конструкторський відділ заводу під керівництвом М. К. Янгеля було перетворено на самостійне особливе конструкторське бюро № 586. Для вирішення стратегічних завдань були залучені найкращі «розуми» того часу. Стратегічні ракетні комплекси, розроблені ДП, КБ «Південне» стали технічною базою для створення ракетних військ стратегічного призначення СРСР і у подальшому склали основу могутності РВСП. Серед них, не маючи аналогів у світовій практиці, комплекси на базі важких рідинних ракет з моноблочними, роздільними та орбітальними головними частинами, а також бойовий залізничний ракетний комплекс з твердопаливною ракетою, які відіграли важливу роль у досягненні стратегічного паритету з США та сприяли початку переговорного процесу з обмеження та скорочення стратегічних озброєнь для ядерних держав.[3] Стратегічно необхідним було налагодження тісної співпраці КБ ім. М.Янгеля з АН УРСР, зокрема Інститутом електрозварювання ім. Є.О.Патона, науково-дослідними установами, провідними підприємствами міст Києва, Харкова, Запоріжжя тощо. Усе це дало можливість в 60-х роках ХХ-го розгорнути капітальне будівництво бойових ракетних комплексів, провести облаштування військ у нових позиційних районах України.

Значна дислокація ракетних військ на території нашої держави була зумовлена низкою чинників: сприятливими фізико-географічними умовами, соціально-економічним розвитком, зокрема розвиненою інфраструктурою, концентрацією висококваліфікованих кадрів (наукових та військових), достатньою близькістю території (з позицій швидкого дольоту) до Туреччини, Італії, ФРН держав де були розміщені стратегічні об'єкти основного, на той час, супротивники СРСР, Сполучених Штатів Америки.

Варто зазначити, що не випадкове було розміщення 90-та ракетно-пускових установок поблизу Первомайська, і 86-ти – поблизу Хмельницького, де у 80-тих роках були збудовані атомні електростанції (Південноукраїнська, Хмельницька). Одна із причин, значне споживання електроенергії холодильним обладнанням ракетно-пускових установок, а також живлення трьох смуг колючого дроту. Все вищезазначене давало можливість в свою чергу, знизити собівартість створення ракетних комплексів, обсяги затрат на спорудження яких значно перевищували капіталовкладення у будівництво найпотужніших на той час гідровузлів Братська та Красноярська.

На території України, з 1960 р. на базі 43-ї повітряної армії формувалися частини ракетних військ стратегічного призначення, зокрема, 43-тя ракетна армія, зі штабом у м. Вінниця (тут знаходився і штаб повітряної армії) мала у своєму складі: 19-ту

(м. Хмельницький), 37-му (м. Луцьк), 36-ту (м. Первомайськ), 50-ту (м. Білорівичі), 44-ту (м. Коломия), 43-тю (м. Ромни) ракетні дивізії.

Здобувши незалежність Україна проголосила про добровільну відмову від потужного потенціалу стратегічних ракет, чим визначила подальшу долю 43-ї ракетної армії, яка дислокувалася на її території.

Усі боездатні ракетно-пускові установки, на момент 1994 року потрапили під програму роззброєння і були або залиті бетоном, або підірвані. Вціліли лише шахти, котрі слугували для запуску ракет середньої та малої дальності. Їх врятували інша програма, яка у 80-ті роки ХХ-го ст. після взяття на озброєння мобільного ракетного комплексу «Тополь» (РС-12) передбачала ліквідацію ракет класу РСД – 19 («Піонер»), Р-12 («Сандал») та Р-14. 2000-ні роки стали завершальним етапом функціонування РВСП: 30-го жовтня 2001 р. була підірвана остання шахтно-пускова установка, а остання ракета в Україні була знищена на початку березня 2002 року[2]. Проте одну із шахт разом з уніфікованим пунктом було збережено і створено єдиний у світі за своєю унікальністю музей ракетних військ стратегічного призначення, де всі експонати музею колись були бойовими. Отже, 20 серпня 2002 р. стало датою завершення багаторічної бойової історії першого ракетного формування, яке ліквідувало ядерну зброю.

Уже понад десять років пройшло після знищення останньої ракети в Україні, однак «пам'ятки» ракетних комплексів залишилися розкиданими всією територією, суттєво змінивши місцеві ландшафти. Це переважно занедбані шахтно-пускові установки з комплексом наземних та підземних споруд. Земельні ділянки, де вони розміщені відносяться до земель лісового фонду, самі ж шахти ніде на балансі не значаться.

На сьогодні викликає занепокоєння інформація про незаконний демонтаж шахт. З кожної шахти виймається сотні тон високоякісної сталі та кольорових металів, а тисячі бетонних конструкцій продаються як вторинний залізобетон. Крім того, розриваються військові могили, що може призвести до екологічного лиха, отруєння токсичними речовинами, компонентами ракетного палива – гептилу, знищення ґрунтового та рослинного покриву місцевості. Не у повній мірі виконана урядова «Програма реабілітації територій забруднених унаслідок військової діяльності на 2002-2015 р.р.». З нашого погляду, наукові дослідження сучасного стану утворених белігеративних ландшафтів на базі ліквідованих ракетних комплексів є надзвичайно актуальними і своєчасними.

1. Денисюк Г. І. Антропогенні ландшафти Правобережної України. – Вінниця : Арбат, 1998. – 289 с. 2. Мильков Ф. М. Человек и ландшафты. – М. : Наука, 1973. – 292 с.

БОНДАР В'ячеслав

Київський відділ

ВПЛИВ НАЙБІЛЬШИХ СУБРЕГІОНАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КРАЇНИ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ЇХ ПРИЛЕГЛОЇ ТЕРИТОРІЇ

У вітчизняних суспільно-географічних дослідженнях значна увага приділяється вивченню регіональних особливостей соціально-економічного розвитку великих міст, в тому числі субрегіональних центрів – переважно других за людністю міських поселень регіону, які відіграють роль місцевих ядер тяжіння. Актуальність їх дослідження полягає в тому, що вони поляризують регіональний простір, стимулюючи при цьому розвиток своєрідних ареалів міського розселення, формують субрегіональні ринки праці, забезпечують покращення соціально-побутових умов життя населення їх приміських зон тощо.

В Україні окремі питання дослідження соціально-демографічних й економічних аспектів розвитку регіонів та вище зазначеної категорії міст у їх складі, останнім часом були висвітлені в наукових працях Г. Дудкіної, С. Пугач, С. Покляцького, І. Прибиткової, В. Сайчука та ін. [1-5].

Метою ж нашого дослідження є вивчення просторових особливостей впливу субрегіональних центрів на соціально-економічний розвиток їх прилеглих територій.

Найважливішим індикатором цього впливу є населення, яке в тій чи іншій мірі реагує на покращення/погіршення соціальних, економічних та екологічних умов життєдіяльності – відповідно, позитивними або ж негативними значеннями сальдо міграції. Саме тому ми взяли до уваги середньорічні значення даного показника впродовж 2010-2013 рр., досліджуючи сучасні прояви розвитку міграційних процесів у межах територій окремих міських агломерацій. Їх ядрами виступають найбільші субрегіональні центри країни, людність яких перевищує 100 тис. осіб, за винятком мм. Дрогобича й Мукачево.

Як показали розрахунки із 40 адміністративно-територіальних одиниць (районів та міст обласного підпорядкування), лише 20 характеризується позитивною динамікою середньорічного міграційного приросту населення за раніше окреслений період часу. Це здебільшого адміністративно-територіальні одиниці першого агломерованого порядку, серед яких максимальними значеннями наявного показника відзначаються Білоцерківський та Дрогобицький адміністративні райони, а також деякі міста-супутники Кременчука й Нікополя (табл.).

Таблиця – Територіальний розподіл міграційного приросту населення впродовж 2010-2013 рр. серед адміністративно-територіальних одиниць міських агломерацій найбільших субрегіональних центрів *

Центр агломерації	Середньорічні значення міграційного приросту населення, осіб			
	понад 200	200-100	100-50	до 50
Біла Церква	Білоцерківський		Сквирський	
Бердянськ				Бердянський, Приморський
Дрогобич	Дрогобицький			м. Борислав
Кам'янець-Подільський			Кам'янець-Подільський	
Кривий Ріг			Криворізький	Апостолівський
Кременчук		м. Комсомольськ		м. Світловодськ, Онуфріївський
Мукачево			Мукачівський	Берегівський
Нікополь		м. Марганець		Нікопольський, Томаківський
Павлоград				м. Тернівка, Павлоградський, Юр'ївський
Всього	2	2	4	12

* Розраховано за даними Державної служби статистики України

До того ж проведені нами статистичні розрахунки (CurveExpert V. 1.3) між середньорічними значеннями показника міграційного приросту населення цих адміністративно-територіальних одиниць та коефіцієнтами їх соціально-економічного розвитку, засвідчили доволі високий рівень залежності ($R=0,60$), яка визначається поліноміальною лінією тренда.

У соціально-економічному відношенні особливо атрактивними є “приміські” адміністративно-територіальні одиниці, які загалом характеризуються:

- інтенсивним розвитком маятникових міграційних процесів, як правило, за рахунок сільських жителів. Так, значна частка (понад 50%), в структурі трудової маяткової міграції рурального населення притаманна передмістям Дрогобича та Кременчука [3, с. 100];

- максимальними темпами зростання чисельності населення, впродовж 2010-2013 рр., деяких міських поселень Дрогобицького (смт Підбуж – 7,4%), Криворізького (смт Радущне – 1,3 %) та Мукачівського (смт Чинадійово – 1,9 %) районів [6; 7]. Це зумовлено головним чином внутрішньорегіональним міграційним переміщенням населення в напрямку “село – місто або селище міського типу”;

- високими значеннями розвитку показників соціальної сфери, насамперед, оптово-роздрібною торгівлю, реалізованих населенню послуг та житлового будівництва;
- розміщенням в межах території окремих адміністративних районів низки спільних підприємств з іноземною часткою капіталу;
- будівництвом тут нових або ж винесенням за межі міської смуги конкретно взятого субрегіонального центру окремих підприємств, здебільшого харчової промисловості та машинобудування.

Отже, найбільші субрегіональні центри країни здійснюють вплив на соціально-економічний розвиток прилеглих до них територій, особливо адміністративно-територіальних одиниць першого агломерованого порядку. Просторовим проявом даного впливу в соціально-демографічному аспекті виступає посилений розвиток внутрішньорегіональних міграційних процесів, які сприяють перерозподілу трудових ресурсів між різними галузями господарства у межах локальних міжрайонних систем розселення, зростанню чисельності населення приміських зон великих та середніх за людністю субрегіональних центрів. Натомість в економічному аспекті прилеглі території відповідних центрів є доволі інвестиційно привабливими, що в свою чергу обумовлює розміщення тут нових виробничо-промислових об'єктів.

1. Дудкіна Г. Є. Суспільно-географічні особливості інвестиційної діяльності Луганської області: автореф. дис. канд. геогр. наук. – 11.00.02 / ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2012. – 21 с. 2. Покляцький С. А. Умови життя населення великих міст України (суспільно-географічне дослідження) : автореф. дис. канд. геогр. наук. – 11.00.02 / ІГ НАН України. – К., 2012. – 20 с. 3. Прибиткова І. М. Еволюція міської цивілізації і післяміські форми розселення в Україні // Український соціум. – 2015. – № 1(52). – С. 92-104. 4. Лугач С. О. Міграції населення Волинської області (суспільно-географічне дослідження) : автореф. дис. канд. геогр. наук. – 11.00.02 / КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 20 с. 5. Сайчук В. С. Регіональний ринок праці Хмельницької області (суспільно-географічне дослідження) : автореф. дис. канд. геогр. наук. – 11.00.02 / КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2012. – 20 с. 6. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2013 року / Держслужба статистики України ; відп. за випуск Тимошенко Г. М. – К., 2013. – 112 с. 7. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2014 року / Держслужба статистики України ; відп. за випуск Тимошенко Г. М. – К., 2014. – 112 с.

**БОРТНИК Сергій, ЛАВРУК Тетяна,
ПОМАЗАН Олександра**
Київський відділ

ГЕОПЛАНУВАННЯ ТА ЛАНДШАФТНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕРИТОРІЙ ЯК НОВИЙ НАУКОВО-ПРИКЛАДНИЙ НАПРЯМОК СУЧАСНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Серед сучасних проблем геопланування в Україні є:

- відсутність єдиної методики та підходів до сучасного геопланування;
- відсутність чіткої ієрархії рівнів територіального планування;
- відсутність єдиної державної стратегії геопланування на різних рівнях та відповідної координації цих планів;
- невпорядкованість та плутанина у термінологічно-понятійному апараті, що дуже ускладнює взаєморозуміння науковців, законодавців та виконавчих структур у цій галузі;
- відсутність єдиної геоінформаційної бази для створення багаторівневих планів розвитку територій;
- відсутність теоретичної та практичної підготовки спеціалістів у сфері геопланування на рівні вищих навчальних закладів України (у той час, коли вже навіть для дітей давно існують комп'ютерні ігри у цій сфері!)

Мабуть саме тому майбутні політики і бізнесмени не вважають за доцільне вчитися на українських географічних кафедрах за вже неактуальними сьогодні програмами.

У зв'язку із цим, давно вже назріла невідкладна потреба введення у вищих навчальних закладах, за зразком європейських вузів, відповідних спеціальностей та курсів з просторового розвитку, планування та моделювання. Такі кроки відкриють для

географії в Україні нове бачення простору як особливого об'єкту і спеціального предмету її пізнання.

Не можуть українські географи залишатися осторонь від вивчення зарубіжного досвіду геопланування. Адже, як відомо, більшість сучасних міст Європи та світу розвиваються за інноваційною програмою «Smart Cities», започаткованою в рамках нової галузі Urban Systems (міські системи), яку успішно застосовують у таких містах як Барселона, Відень, Дублін, Лондон, Манчестер, Ніцца, Нью-Йорк, Міннеаполіс, Чикаго, Сан-Франциско, Ріо-де-Жанейро, Сантьяго, Пекін, Шанхай, Токіо та ін. Як показує досвід, такий підхід допомагає містам покращити якість життя своїх мешканців, врахувати всі їхні потреби і досягти оптимальних умов розвитку міста з найменшими витратами, зокрема, при формуванні системи енергозабезпечення, інфраструктури, рекреації та туризму, дозволяє регулювати викиди в атмосферу та очищення стічних вод тощо.

В Україні проект «Smart City» стартував рік тому у Львові під керівництвом одного з найкращих сучасних експертів з урбаністики – почесного професора Carnegie Mellon University (США), співзасновника компанії Urban Systems Collaborative (NY) Юрія Паращака. Як заслужений директор IBM Research Smarter Cities, він відповідає за об'єднання десятих науково-дослідних лабораторій навколо «smarter cities» можливостей, що виникають по всьому світу.

Особливо актуальним є залучення проекту «Smart City» і для розвитку Києва. Однак, не варто забувати, що дана інноваційна програма не може вирішити всіх проблем геопланування. Щоб використовувати європейський та світовий досвід, спочатку необхідно підготувати спеціалістів, створити єдину геоінформаційну базу, розробити генеральні плани для всіх українських міст та сіл, з врахуванням їх природних, культурних та історичних особливостей. Розроблена база одразу покаже проблеми поселень та їхнього довкілля, які тоді вже можна вирішувати за допомогою різних інноваційних програм та технологій. Наприклад, багатий методичний і практичний досвід, набутий у світі у сфері ландшафтного планування: Велика Британія, Нідерланди, Німеччина, Японія, Канада та багато інших держав активно втілюють найновітніші технології впорядкування простору на ландшафтних засадах.

Тому першочергове завдання українських географів – поглиблено розвивати нові науково-прикладні напрямки, використовуючи світовий та європейський досвід просторового розвитку, планування та моделювання у системі багаторівневого управління.

БРИЧУК Марія

Київський відділ

МЕТОДИКА ЗАПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ВЕЛИКОМУ МІСТІ

Вирішення проблем управління та сталого розвитку великого міста потребує створення інтеграційних наукових концепцій та підходів для розв'язання соціально-економічних, геоecологічних та архітектурно-містобудівних проблем. На сьогодні існує значний науковий доробок у сфері комплексного ландшафтознавчого та системного геоecологічного вивчення міст: Дорфман (1966); Геренчук (1972, 1975); Глазичев (1973); Перцик (1973); Ріхтер (1983); Пойкер (1987); Круглов (1990, 1992); Стольберг та ін. (2000); Шищенко (1988, 1999); Дмитрук (1993, 1998, 2000, 2004); Денисик (1998, 2001); Петлін (2008, 2010); Гавриленко (2008); Владіміров та ін. (1996); Голубець (1997); Кучерявий (1999); Савицька (2003). Історичному розвитку урболандшафтів присвячені праці Романчука, Щура, Шищенка (1987); Круглова (1992), Дмитрука (1993, 1998); Денисика (1998). Поряд з тим недостатньо наукових праць, які б розкривали механізми та методику використання практичних та теоретико-методологічних засад конструктивної географії для розробки нових парадигм управління, в тому числі ecологічного управління.

В управлінні великого міста створюється ряд проблем, які виникають за рахунок того, що територіальне управління не враховує ландшафтно-архітектурну структуру і геоecологічні проблеми.

Мета дослідження - на основі конструктивно-географічного підходу до організації системи територіального управління великим містом розробити методикy запровадження екологічного управління у великому місті, яка враховує ландшафтно-архітектурну структуру та геоecологічні умови міста і відповідає міжнародним екологічним стандартам. Це дасть змогу комплексно проаналізувати територію міста, використовуючи різноманітні матеріали (ландшафтні, планувально-архітектурні, нормативно-правові, картографічні та інші) і створити на основі отриманих даних інформаційну систему для прийняття ефективних управлінських рішень.

Під екологічним управлінням ми розуміємо діяльність з підготовки, прийняття і реалізації рішень щодо раціонального використання території та ефективного урбанізаційного природокористування за умов сталого розвитку з використанням різних адміністративних, економічних та інформаційних методів. Суб'єктами екологічного управління є організації та особи, які приймають і реалізують організаційно-управлінські рішення щодо природокористування в межах певних територій, в тому числі виконують інформативні функції, а саме: адміністративні органи державної виконавчої влади різного рівня, органи контролю та обліку, органи громадського самоврядування та ін. Об'єктами екологічного управління є території, які зазнають організаційно-управлінських впливів та реагують на них.

Концептуальна модель запровадження екологічного управління у великому місті на основі ландшафтно-архітектурного підходу є цілісним, послідовним процесом дослідження, що має наступні складові: геоecологічний аналіз міста для потреб управління, аналіз організаційно-економічних методів оптимізації екоуправління та контролю, аналіз інформаційного забезпечення екоуправління із застосуванням інформаційних методів, необхідних та достатніх для обґрунтування та прийняття ефективних управлінських рішень щодо оптимізації урбанізаційного природокористування та розвитку міста. Особливої уваги заслуговує інформаційне забезпечення як основа прийняття управлінських рішень та забезпечення взаємодії органів місцевого управління та громадськості. Удосконалення методів контролю за станом ландшафтно-архітектурних систем міста реалізується засобами екологічного моніторингу та екологічної експертизи. Виконання організаційно-економічних методів екоуправління, а саме: запровадження екологічного менеджменту та екологічного аудиту, застосування міжнародних стандартів є основою ефективного екоуправління за умов сталого розвитку [1].

Недоліком сучасної системи управління великим містом є те, що населення безпосередньо не бере участі в управлінні. Здебільшого мешканці подають до органів управління заяви та скарги щодо якості та обслуговування житла, якості надання комунальних та адміністративних послуг, діяльності чи бездіяльності правоохоронних органів, функціонування навчальних та медичних закладів та інші. Завдяки запровадженню геоінформаційних систем налагоджується зв'язок між міськими мешканцями та управлінськими структурами, які впливають на рівень надання послуг та організаційно-управлінські дії. Метою таких систем є збір і обробка інформації про урболандшафти, передача результатів органам управління, надання інформації населенню міста про роботу системи управління, геоecологічні проблеми, перспективи розвитку міської території та її функціонального використання, раціонального природокористування. У подальшому геоінформаційні системи повинні надавати органам управління міста підтримку в підготовці та реалізації управлінських рішень, а населенню міста – інформацію про ефективність управлінських рішень.

Висновки: Використання конструктивно-географічних підходів до управління містом як особливою ландшафтно-архітектурною системою на основі геоecологічних принципів

визначає концепцію екоуправління у великому місті через запровадження системи екологічного управління та використання міжнародних екологічних стандартів.

1. *Бричук М. С.* Конструктивно-географічні засади екологічного управління у великому місті (на прикладі м. Києва): автореф. дис. канд. геогр. наук: 11.00.11. – К., 2015. – 20 с.

**БУЛИЧЕВА Тамара, БУТКАЛЮК Катерина,
ГРИНЮК Тетяна, ХАРЕНКО Іван**
Київський відділ

ГЕОГРАФІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Прискорення соціально-економічного розвитку, збільшення масштабів взаємодії суспільства і природи має значний вплив на удосконалення теорії і практичну реалізацію географічних знань. Разом з вирішенням загальних питань взаємодії суспільства і природи все більшої актуальності набуває розробка проблем регіонального рівня. Ефективним напрямом розв'язання поставлених завдань є використання географічної експертизи, що є по суті одночасним екологічним, економічним, соціальним аудитом території. На нашу думку, головною метою цієї специфічної форми аудиту є з'ясування причин виникнення екологічних, економічних, соціальних суперечностей, конфліктів, ризиків, а також комплексна оцінка їх важливості, термінів настання та обґрунтування конкретних рекомендацій щодо їх унеможливлення або послаблення. Важливим є також вироблення досконаліших форм і засобів управління економічними та соціальними явищами і процесами раціонального природокористування. Комплексна географічна експертиза процесу господарського освоєння території дає можливість визначити його суть у конкретному регіоні, з'ясувати основні напрями, форми та закономірності розвитку.

В умовах динамічного розвитку туристсько-рекреаційної діяльності, яка стає феноменом регіонального і глобального масштабу, зростаючого антропогенного навантаження на природні ландшафти різко посилюється необхідність вивчення рівня рекреаційної освоєності території. Це зумовлено тим, що первісною основою виникнення туристсько-рекреаційної діяльності є саме природні умови та ресурси. З розгляду взаємозв'язку цієї діяльності та довкілля слідує, що вони один без одного існувати не можуть, так як природні ресурси входять до складу туристсько-рекреаційних ресурсів нарівні з іншими складовими.

Взаємопов'язаність довкілля та туристсько-рекреаційної діяльності є одним із визначальних моментів регіонального розвитку, оскільки на економічному рівні ця діяльність являє собою потужну індустрію і може претендувати на структуроформуючий рівень. З одного боку, ця діяльність розвивається у регіонах із сприятливою екологічною ситуацією і унікальними природними ресурсами, залучаючи їх до туристсько-рекреаційного використання. Це часто призводить до деградації та дигресії вразливих екосистем і необхідності впроваджувати заходи щодо їх охорони і розвивати альтернативні види туристсько-рекреаційної діяльності, розвиток яких базується на принципах сталості (збалансованості), зокрема екологічного, наукового, сільського зеленого, пригодницького туризму тощо. З другого – численні техногенні аварії і катастрофи в районах традиційного відпочинку виводять їх із рангу популярних і створюють низку проблем для розвитку.

Об'єктом дослідження обрано територію Черкаської області – регіону, порівняно невеликого за розмірами, але такого, що вирізняється зручним географічним положенням в центрі країни, потужним природно-ресурсним і в тому числі природно-рекреаційним потенціалом, диференціацією природних умов та ресурсів, тривалим періодом господарського освоєння, особливостями структури господарства, значним рівнем

розвитку туристсько-рекреаційної діяльності. Область має унікальне поєднання різноманітних природних та історико-культурних рекреаційних ресурсів, які мають територіальну прив'язку і характеризуються територіальним зосередженням. Це дає можливість в перспективі стати важливим туристсько-рекреаційним регіоном держави.

У кожному з природно-господарських регіонів держави сформувався цілком специфічний особливий тип природно-ресурсного потенціалу, диференційованість ознак якого наростає в міру наближення до рівня адміністративних районів, а тим більше – до рівня окремих господарств-природокористувачів [5]. Завданням наукового пошуку було виявлення територіальної диференціації процесу рекреаційного освоєння території області та виділення рекреаційних районів. Таке дослідження дасть можливість визначити науково обґрунтовані методи та заходи раціонального використання території.

На основі проведеного експертного дослідження природно-ресурсного потенціалу Черкаської області нами були виділені на її території наступні рекреаційні райони:

1. Придніпровський у складі 6 адміністративних районів – Черкаського, Чигиринського, Канівського, Золотоношського, Драбівського та Чернобаївського площею 8,4 тис. кв. км. Район має сприятливі умови для організації відпочинку і туризму на узбережжі Канівського і Кременчуцького водосховищ, а також в долинах річок Тясмин і Рось, каскаду лісових озер.

2. Середньочеркаський у складі 8 адміністративних районів – Корсунь-Шевченківського, Городищенського, Смілянського, Кам'янського, Лисянського, Звенигородського та Шполянського площею 7,0 тис. кв. км. Рекреаційний потенціал району складають великі гідрологічні ресурси малих річок (Рось, Гнилий Тікич, Тясмин, Шполка, Гнилий Ташлик, Сірий Ташлик, Сухий Ташлик) з геологічними відслоненнями долин. Пересічний та розчленований рельєф дає змогу розширити мережу гірсько-лижних курортів (Водяники). Мальовничі ландшафтні пейзажі, наявність великої кількості джерел мінеральних вод створюють перспективу розвитку сільського зеленого туризму та бальнеологічного курорту.

3. Уманський у складі 6 адміністративних районів – Уманського, Христинівського, Монастирищенського, Жашківського, Маньківського і Тальнівського площею 5,5 тис. кв. км. Район має велику кількість ландшафтних парків (одне з перших місць в країні). Серед них виділяється знаменитий дендрологічний парк «Софіївка». Унікальне значення має каньйонний рельєф берегів р. Гірський Тікич з її стрімкою течією, сприятливою для розвитку водного туризму та спорту. Природно-ресурсний потенціал регіону доповнює велика кількість якісних мінеральних джерел.

Висновки. Черкаська область має достатній природно-ресурсний потенціал для розвитку туристсько-рекреаційної діяльності, сприятливе розташування між основними постачальниками рекреантів – містами-мільйонниками Києвом, Харковом, Дніпропетровськом та Одесою. Область в значній мірі здатна забезпечити потреби рекреантів з інших регіонів України. Вигідне географічне положення області в центрі України, рівновіддаленість від основних рекреаційних регіонів-конкурентів Карпат та Чорноморсько-Азовського узбережжя дає змогу в перспективі створення ще одного рекреаційного регіону – Черкаського.

1. Географічна енциклопедія України: у 3-х т. – К. : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1989– 1993. 2. Природа Черкащини / за ред. С. Л. Самарського. – К. : Урожай, 1971. 3. Гончаренко Л. В. Туристичні шляхи Черкащини. – Черкаси : Інлес, 2000. 4. Мороз П. І., Лукянець В. Л., Косенко І. С., Мороз О. К. Природа Черкащини. Стан проблеми раціонального природокористування та охорони в контексті виживання. – Миколаїв : СИМАО, Одеса : ОКФА, 1996. 5. Руденко В. П. Український природно-ресурсний потенціал. Серія оцінкових картосхем. – К., 1997. – 175 с. 6. Черкаська область: Географічний атлас: Моя мала Батьківщина. – К.: Мапа, 2002.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОГРАФІЧНОГО НАВАНТАЖЕННЯ В ЛАНДШАФТАХ СКОЛІВСЬКИХ БЕСКИДАХ

Аналіз та оцінку демографічного навантаження є важливою складовою еколого-ландшафтознавчого аналізу, оскільки ступінь заселеності території вказує на сприятливість природних умов для життєдіяльності людей та є прямим показником антропогенного навантаження. Ступінь антропогенного навантаження відображає величину антропогенного тиску на природу, що супроводжується змінами екоумов проживання населення. Тому, дослідження демографічного навантаження дасть можливість визначити найбільш заселені ландшафти та з'ясувати в яких екологічних умовах проживає населення Сколівських Бескид.

Перший крок оцінки демографічного навантаження полягав у реєстрі усіх населених пунктів Сколівських Бескид. За допомогою програмного забезпечення ArcGIS 9.3.1. був створений Shapefile який відображав інформацію про межі всіх населених пунктів. Межі були отримані з кадастрових карт (nadoloni.com) та уточнено по космознімкам роздільної здатності 5*5 отриманих з програми SAS Planet, після чого накладені на ландшафтну карту та обраховано їх площі. Дані про кількість населення отримали в обласному управлінні статистики станом на 2010-2013 роки. Так, як багато населених пунктів розташовані у межах 2 і більше ландшафтів, то кількість населення яка припадає на той чи інший ландшафт приблизна (наприклад: населений пункт розміщений у 3 ландшафтах, у співвідношенні площ 2/4, 1/4 та 1/4, а кількість населення становить 1000 осіб з яких 2/4 осіб припадає на один ландшафт і відповідно 1/4 та 1/4 на інші два).

Основними показниками для оцінки демографічного навантаження були густина населення в ландшафті та кількість жителів. Демографічне навантаження визначалося за 5 категоріями: нульове, слабе, помірне, сильне, дуже сильне.

Демографічне навантаження	Густина населення, чол./км ²
Нульове	0
Слабе	1-26
Помірне	26,1-51,7
Сильне	51,8-77,4
Дуже сильне	>77,5

В Сколівських Бескидах нараховується 33 населені пункти, з яких 32 села та одне місто. За нашими підрахунками тут проживає 21562 особи, з яких 15250 – сільські жителі, 6312 – міські, середня густина населення 20,3 чол./км².

Показники розміщення населення по ландшафтах свідчать, що демографічне навантаження нерівномірне. Найбільш заселеними є Добжанський ландшафт, тут нараховується 4 населених пунктів, з яких 3 села та одне місто Сколе, середня густина населення по ландшафту 204,4 чол./км², тобто демографічне навантаження характеризується як дуже сильне.

Шість із 25 ландшафтів мають помірне навантаження, це Студено-Гірський, Кременіянський, Магурський, Спароський, Кобилецький та Лужківський. Слабким демографічним навантаженням відзначаються Шимонецький, Яворищенський, Скубенецький, Магійський, Буківський, Липовальський, Виднохідський, Парашківський, Зелем'янський, Сукільський та Яворинський ландшафти. Інші ландшафти відзначаються нульовим демографічним показником.

Аналіз ступеня заселення ландшафтів Сколівських Бескид дає підстави стверджувати, що район вцілому зазнає незначного демографічного навантаження, адже більша половина ландшафтів мають слабе навантаження і тільки Добжанський ландшафт – дуже сильне. Просторовий аналіз розміщення населених пунктів дає підстави стверджувати, що ті ландшафти які межують з низькогір'ям мають помірне і дуже сильне

демографічне навантаження. Така ситуація спричинена сприятливістю природних умов для життєдіяльності населення. Отже, основна частка населення Сколівських Бескид проживає у сприятливих екоумовах, за винятком жителів Добжанського ландшафту екоумови проживання яких відносяться до категорії несприятливих.

Ландшафти	Густота населення в межах ландшафту, чол/км ²	Чисельність населення	Демографічне навантаження
Студено-Гірський	48,20	1238	Помірне
Шимонецький	5,10	246	Слабке
Похарський			Нульове
Старо-Шебельський			Нульове
Кжеменецький			Нульове
Кропивницький			Нульове
Яворищенський	9,10	357	Слабке
Скубенецький	14,40	223	Слабке
Магійський	5,80	447	Слабке
Буківський	19,60	1581	Слабке
Липовальський	10,80	116	Слабке
Перекіпський			Нульове
Яблоновецький			Нульове
Крем'янський	26,30	817	Помірне
Магурський	27,90	2028	Помірне
Спароський	38,90	707	Помірне
Виднохідський	0,40	32	Слабке
Парашківський	14,80	988	Слабке
Зелем'янський	4,80	356	Слабке
Чорно-Сихленський			Нульове
Кобилецький	40,60	1643	Помірне
Добжанський	204,40	7557	Дуже сильне
Сукільський	22,40	1843	Слабке
Лужківський	31,24	1368	Помірне
Яворинський	0,30	15	Слабке

БУЧКО Жанна

Чернівецький відділ

ТРАНСКОРДОННІ ГЕОГРАФІЧНІ СТРУКТУРИ У ФОРМУВАННІ ТУРИСТИЧНОГО РЕГІОНУ БУКОВИНИ

Дослідження феномену транскордонності - питання обґрунтування геополітичних та національних інтересів держави Україна, саме тому вивченню транскордонних територій приділяється нині все більше уваги. Соціально-економічні реформи, що активно втілюються зараз в Україні, повинні враховувати соціальні, культурні (зокрема й етнокультурні) особливості населення, особливо в полікультурних контактних регіонах. Прикладом такого регіону є Буковина.

В Україні впродовж останніх 20-ти років проведено ряд заходів з транскордонного співробітництва. Під ним, відповідно до Закону України, розуміють спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, що визначена їх національним законодавством [6]. Транскордонний туризм,

відповідно, слід вважати одним із важливих напрямів транскордонного співробітництва. Підтримка транскордонного співробітництва прикордонних регіонів є інструментом соціально-економічного розвитку регіонів та пом'якшення територіальних диспропорцій [3].

На формування міжнародних транскордонних територій насамперед впливає континуальність природних геосистем, які перетинаються державним кордоном, а також тісні взаємозв'язки між прикордонними територіями сусідніх країн: природно-ресурсні, екологічні, економічні та культурні. Залежно від їхнього змісту виділяють типи транскордонних географічних структур: природні, природно-ресурсні, природоохоронні, соціально-економічні (зокрема інфраструктурні), етнокультурні, геополітичні [1], освітні.

1. Природні - цілісні геосистеми, що перетинаються державним кордоном. Щодо Буковини, то такими є річкові басейни Пруту, Серету й Сучави. Верхів'я Серету належать українській частині Буковини (110 км на території України та 596 км на території Румунії). Бере початок у межах Покутсько-Буковинських Карпат біля села Долішній Шепіт (утворюється від злиття потоків Бурсуки і Лустун). Перетинає українсько-румунський кордон на південний схід від села Новий Вовчинець. Річка ж Сучава у верхній течії є цілком транскордонною географічною структурою (уздовж 32 км по ній пролягає державний кордон між Україною та Румунією). Решта басейну Сучави (від східної околиці села Руська) — в Румунії (частково на українській етнічній території). Транскордонний вплив р. Прут ще відчутніший. Упродовж 40 км він є державним кордоном між Україною та Румунією, 695 км - між Молдовою та Румунією. Транскордонний вплив басейну Пруту об'єднав зусилля України, Румунії та Молдови для створення в 2000 році Єврорегіону Верхній Прут.

2. Природно-ресурсні - територіальні чи акватериторіальні поєднання природних ресурсів з тісними міжресурсними зв'язками - природно-ресурсні системи, які перетинаються державними кордонами. Можливе перетинання державним кордоном родовища корисних копалин, яке стає транскордонною географічною структурою [1]. Стосовно Буковини, то транскордонними є родовища нафти Передкарпаття, що експлуатуються переважно на півночі Сучавського повіту.

3. Особливим типом транскордонних географічних структур є міжнародні природоохоронні території - заповідники, заказники, національні природні парки, що розташовані в прикордонних регіонах сусідніх країн. Такі території мають взаємоузгоджені природоохоронні функції. На Буковині нема заповідних об'єктів міжнародного рівня. Безпосередньо до державного кордону прилягає Черемоський національний природний парк, що створений у 2009 р. у межиріччі річок Сарата й Перкалаб (витоки Білого Черемошу). Наразі розглядається можливість створення на його базі міждержавного природного українсько-румунського заповідника з залученням Чивчино-Гринявського ландшафтного заказника Івано-Франківської області та частини національного парку Родна Сучавського повіту Румунії.

4. Економічні - ланки територіально-господарських структур, що перетинаються державним кордоном. Насамперед це транспортні транскордонні структури (шляхи сполучення), пункти пропуску через державний кордон, територіальні поєднання кооперуючих підприємств. На транскордонних територіях формуються транскордонні кластери, зокрема туристичні. Приділяється увага питанням вивчення можливостей функціонування та реалізації туристичних маршрутів на транскордонній території Чернівецької області України та Сучавського повіту Румунії

5. Етнокультурні транскордонні географічні структури являють собою частини єдиного етнокультурного простору, що відокремлений державним кордоном та містить цілісні територіально-культурні спільності населення [4]. Територія Буковини розміщена в межах двох держав: України (Північна) та Румунії (Південна). Упродовж багатьох років цей поліетнічний регіон мав спільну історію.

6. Геополітичні транскордонні структури - муніципальні утворення, адміністративні одиниці сусідніх країн, що прилягають до державного кордону та взаємодіють в економічній, гуманітарній, політичній сферах. Така діяльність реалізовується через програми транскордонної співпраці, індикаторами якої є ряд реалізованих проектів в галузі охорони довкілля, розбудови інфраструктури, розвитку туризму.

7. Освітні транскордонні структури формуються шляхом укладання угод про співпрацю й реалізації такої співпраці між закладами освіти. Прикладом є багаторічна співпраця між Чернівецьким національним університетом та університетом Штефана Великого в Сучаві та ряд спільних транскордонних проектів.

Питання транскордонної співпраці на Буковині набувають особливої актуальності в контексті прийнятих за останній рік "Стратегії розвитку Чернівецької області до 2020 року", "Інтегрованої концепції розвитку середмістя Чернівців", "Стратегії розвитку туризму Буковинсько-Бессарабського транскордонного субрегіону на період до 2020 року".

Організація транскордонного туристичного простору і процеси, що його формують, визначаються складними взаємозв'язками природних, соціально-економічних та ментальних чинників. Природні забезпечують географічну цілісність простору і формують територіальні рекреаційно-туристські комплекси. Соціально-економічні підтримують однорідність транскордоння синхронним розвитком туристичної інфраструктури та активними туристичними потоками. Ментальні визначають особливості попиту на ресурси й продукти сусідніх регіонів.

Успішний розвиток транскордонного туризму визначається взаємними інтересами сусідніх країн у розвитку міждержавних та міжрегіональних зв'язків, що сприятимуть координації спільної діяльності з реалізації туристичних проектів, гарантії безпеки туристів, покращення системи прикордонного контролю.

1. *Бакланов П. Я., Ганзей С. С.* Трансграничные территории: проблемы устойчивого природопользования. – Владивосток : Дальнаука, 2008. – 216 с. 2. *Бучко Ж.* Географічні аспекти транскордонного туризму в контексті євроінтеграції України // Туризм як пріоритетний напрям соціально-економічного розвитку регіону : Мат міжнар. наук.-практ. конф. – Чернівці : ЧТЕІКНТЕУ, 2015. – С. 34-39. 3. *Василиха Н. В.* Розвиток ринку туристичних послуг у контексті транскордонного співробітництва // Вісник Чернівецького торг.-економ. ін-ту. – 2010. – Вип. 3. – С. 160-165. 4. *Герасименко Т. И. Гладкий Ю. Н.* Трансграничность как фактор этнокультурного и экономического развития // Изв. РГО. – 2005. – Т. 137, вып. 6. – С. 1-9. 5. *Горб К.М.* Трансгордонний туризм і проблеми його митного забезпечення // Вісник Академії митної служби України. Серія Економіка. – 2014. – №2. – С. 30-36. 6. Про трансгордонне співробітництво: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 45. – Ст. 499.

ВАЛЬЧУК-ОРКУША Оксана

Вінницький відділ

ОРИГІНАЛЬНІ ДОРОЖНІ ЛАНДШАФТНІ КОМПЛЕКСИ

На кожному типі місцевостей формуються лише притаманні йому стежки. Однак, часто навіть у межах одного й того ж типу місцевостей, стежки суттєво відрізняються між собою, що зумовлено їх приуроченістю до відповідних урочищ.

Заплавні стежки. У межах заплавного типу місцевостей стежок багато. Це зумовлено не лише їх активним господарськими освоєнням, але й складністю будівництва доріг різноманітного призначення. У заплавах стежки здебільшого тягнуться вздовж русел річок і приурочені до руслового валу, кам'янистих або слабо зволжених поверхонь. Їх ширина до 0.5 м, розгалужень мало, проективне покриття рослинністю від 40 до 90 %. Заплавні стежки часто зволожені, а там, де вони перетинають зволожені луки або притерасні пониження – заболочені. На піщаних ділянках заплави Південного Бугу та його приток, стежки заглиблені (до 15–20 см) у поверхню і їх покриття рослинністю не перевищує 42 %. Заплавні стежки часто примикають до або об'єднують мікросередки поблизу русел річок, сформовані рибаками, місця одно- і дводенного відпочинку, стоянки

туристів. Кількість і щільність стежок зростає на ділянках заплав, що примикають до таборів відпочинку або інших рекреаційних комплексів, розташованих у межах терас або на схилах долин річок. Активне використання родючих заплавних ґрунтів для вирощування сільськогосподарських і городніх культур, а також житлове будівництво, призводять до поступової перебудови окремих стежок у типові ґрунтові або підсипні заплавні дороги.

Терасові стежки. За структурою і станом терасові стежки відрізняються від заплавних. Здебільшого вони ґрунтові, рівні, шириною до 1 м, часто оконтурюють сади, розорані поля, лісові масиви. Їх кількість і ускладнення конфігурації зростають в околицях сіл і містечок. Так, у примістечковій зоні (3 – 5 км) Турбова (Вінницька область) протяжність стежок у 2,7 рази більша, ніж доріг, а їх площі майже однакові [1]. У межах терас чіткіше прослідковується поділ стежок на ті, що постійно використовують і тимчасові. Стежки постійного використання, особливо у місцях розгалуження, часто подібні до ґрунтових доріг: їх ширина до 2,0 – 2,5 м, проективне покриття рослинністю не перевищує 40 %, вони чітко виокремлюються в структурі терасового ландшафту. Тимчасові стежки, задерновані переважно подорожником, пириєм повзучим, конюшиною повзучою. Вони часто «губляться» серед лучно-пасовищних ландшафтів або в околицях лісових масивів. І постійні, і тимчасові стежки інколи використовуються як межі польових угідь, городів і садів надзаплавно-терасових місцевостей.

Схилкові стежки. Схилкові стежки суттєво відрізняються від охарактеризованих раніше – заплавних і терасових, а саме:

- приурочені здебільшого, до крутих (35-45°) схилів, де часто їх нараховується від 1-2 до десятка, що тягнуться паралельно і зливаючись формують мікроступінчасту поверхню, або прокладені схилом під кутом 30- 40° переважно рівно, інколи зигзоподібні;
- поверхня схилкових стежок представлена корінними породами місцевостей, де вони сформовані, а тому їх проективне покриття рослинністю не перевищує 20 – 25%;
- у формуванні схилкових стежок беруть участь не лише люди, але й свійські тварини, що часто призводить до неконтрольованого їх розвитку;
- схилкові стежки інколи формують мікросередки розвитку небажаних процесів на схилах: зсувів, ярів, карсту тощо;
- у структурі схилкових стежок частіше присутні техногенні елементи: підпірні стінки, підсипки, містки, виїмки корінних порід тощо. Інколи схилкові стежки – це своєрідні мікротераси шириною до 1 – 1,2 м.

Плакорні й вододільні стежки розповсюджені менше і часто подібні до надзаплавно-терасових. Це, здебільшого, тимчасові стежки на краю поля або між лісовим масивом і полем, шириною до 0,6 м, частково задерновані. Однак, на плакорних полях вони інколи стимулюють розвиток ерозійних процесів, зокрема і ярів.

Товтрові та горбисто-грядові стежки подібні між собою. Перші формуються у межах Подільських та Мурафських товтр, другі – на північно-західній окраїні Тернопільської області – Подільській гряді. І товтрові і горбисто-грядові стежки мають спільні ознаки зі схилковими. Зокрема їх об'єднує наявність корінних порід в основі стежки, слабка задернованість, ці стежки є осередками розвитку несприятливих процесів на схилах товтр, горбів та гряд.

Різноманіття та характерні ознаки стежок зумовлені не лише їх приуроченістю до відповідних типів місцевостей, але й просторовим розташуванням у межах того чи іншого класу антропогенних ландшафтів, тривалістю функціонування, походженням тощо.

**ПЕРСПЕКТИВИ АІС ТЕХНОГЕННИХ НЕБЕЗПЕК У ВИРІШЕННІ
ПРОБЛЕМ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ
(НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Основними напрямками державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій є:

- формування нормативно-правової бази з техногенної безпеки;
- розширення сфери досліджень та розробок методів, моделей, методик аналізу та оцінки виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру, прогнозування їх розвитку;
- удосконалення системи моніторингу небезпечних техногенних об'єктів у напрямку забезпечення інформаційної бази для оцінки надзвичайних ситуацій;
- впровадження нових дієвих форм аналізу, оцінки, експертизи і контролю безпеки небезпечних техногенних об'єктів;
- вдосконалення системи освіти в галузі управління надзвичайними ситуаціями техногенного характеру.

Київська область це цілісна система зі своїми структурою, функціями, зв'язками із зовнішнім середовищем, історією, культурою, умовами життя населення. Як і кожна адміністративна одиниця характеризується високою розмірністю та кількістю взаємопов'язаних підсистем різних типів з власними локальними цілями, багатоконтурністю управління, ієрархічністю структури, динамічністю елементів, невизначеністю станів елементів, значним запізненням управлінських рішень.

В системі державного управління в Київській області як і в Україні в цілому, процеси прийняття рішень в управлінні надзвичайними ситуаціями мають певну невизначеність:

- неповнота знань всіх параметрів, обставин, альтернативних варіантів для вибору оптимального рішення, наявністю імовірнісних характеристик поведінки навколишнього середовища;
- наявністю фактору випадковості, тобто реалізація факторів, які неможливо передбачити, та спрогнозувати із урахуванням імовірності реалізації;
- впливом суб'єктивних факторів протидії осіб, що приймають рішення.

Автоматизована інформаційна система техногенних небезпек дозволить забезпечити інформаційну підтримку процесів прийняття управлінських рішень, аналізу та прогнозування надзвичайних ситуацій регіону в галузевому та територіальному розрізах, формування та відпрацювання управлінських рішень на основі картографічних творів.

Система орієнтована на осіб, що беруть участь у процесі формування та прийняття управлінських рішень органами державного і місцевого апарату.

Використання засобів ситуаційного прогнозування, багатofакторного статистичного аналізу, комп'ютерної обробки даних і картографічного представлення результатів дозволяє в зрозумілій формі візуалізувати значні обсяги інформації і представляти їх в агрегованому вигляді керівництву регіону для прийняття остаточного рішення.

Відображення об'єктів техногенної небезпеки може відбуватися на трьох рівнях: державному, регіональному, локальному.

Територія картографування різних рівнів передбачає різну ступінь детальності відображення об'єктів та використання різних масштабів які забезпечують певну деталізацію інформації. Для загальнодержавного рівня це масштаби 1:200 000, 1:500 000, 1:1 000 000 і дрібніші, регіонального рівня – 1:200 000, 1:100 000, 1:50 000, локального рівня – 1:50 000, 1:25 000, 1:10 000 і більше. Картографування потенційних об'єктів техногенної небезпеки передбачає відображення на локальному рівні територій окремих поселень з адресною прив'язкою об'єктів і характеристикою техногенних об'єктів.

Картографування на даному рівні являється мультимасштабним, з максимально можливим масштабом 1: 30 м, з розпізнанням окремих будинків з визначеною адресою.

АІС техногенних небезпек Київської області удосконалив систему моніторингу небезпечних техногенних об'єктів, а саме дозволить спростити та стандартизувати статистичні дані у напрямку забезпечення інформаційної бази для оцінки надзвичайних ситуацій. Також вона дозволить представити нові дієві форми аналізу, оцінки, експертизи і контролю безпеки небезпечних техногенних об'єктів.

1. *Капля А. М., Чубань В. С., Снісар О. Г.* Удосконалення державного управління систем запобігання і реагування на надзвичайні ситуації в Україні з використанням досвіду зарубіжних країн: проблеми та перспективи // Пожежна безпека: теорія і практика. – 2013. – №14. – С. 39-46. 2. *Руденко Л.Г., Бочковська А.І., Поливач К.А., Западнюк С.О.* Регіональний аналіз потенційних небезпек і ризиків у життєдіяльності людини в Україні // Укр. географ. журнал. – 2015. – №2. – С. 50-58.

ВОЛОВИК Володимир
Вінницький відділ

НАТУРАЛЬНО-ЛАНДШАФТНИЙ СТРАТ

Починаючи з античного періоду, дослідники розглядали історичний процес у зв'язку з регіоном, а характеристики географічного середовища прагнули аналізувати, врахувавши вплив місцевих етносів на цю територію. Е. А. Араб-Огли зазначає: «Не дарма географію іноді називають історією в просторі, а історію – географією в часі» [за 5, с. 15]. Багато авторів підкреслюють важливість різноманітності ландшафтів. За Л. М. Гумільовим, зародження етносів пов'язане тільки з поєднанням ландшафтів (за Ф. Клементсом, з екотонами), з якими найтіснішим чином переплетені історичні долі людства [3]. Народи, які населяють монотонні ландшафти, стабільні і в етнічному, і в соціальному планах. У регіональних геоекотонах (фронтирах) формуються нові етноси, нові культури. К. П. Іванов, як і Л. М. Гумільов, зазначає, що ландшафт діє на етнос примусово. В. М. Пашенко, аналізуючи проблеми гуманістичного підходу, розглядає гуманістичний ресурсний потенціал ландшафтів та проблеми їх збереження, зазначаючи, що «кожний етнос...набув певного досвіду природокористування, позитивного і негативного, виробив ставлення до стихій, свої традиційні впливи на ландшафтні комплекси та на їхні окремі складові...» [4, с. 90].

Натурально-ландшафтний страт формує природний шар майбутнього етнокультурного ландшафту [2]. Природний шар є не тільки основою наступного монокультурного (полікультурного) ландшафту, але – через геолого-геоморфологічні, кліматичні, геохімічні умови – може сприяти збереженню пам'яток спадщини у відповідних стратах. Наприклад, регіон поширення бузько-дністерської культури представлено лісостепом з ґрунтами чорноземного типу. На основі археологічних даних відомо, що, у неолітичний час територія цієї культури входила до природної смуги широколистяних лісів (дібров), де відкриті лучні простори не займали значних площ. У дібровах було багато оленів та диких кабанів, тому ці ландшафти були сприятливими мисливськими угіддями. Відкриті простори (острови та заплава) річкової долини Південного Бугу були придатні для землеробства. Під землеробство використовували родючі лесові ділянки, які виникали поблизу річкових порогів. Топографічне розташування угідь неолітичної культури зумовило розташування селитебних ландшафтів, хоча значну частину річкової долини займали лісові масиви. Поселення розташовували переважно біля порогів, що зумовлено причинами: а) тут швидше, ніж в інших місцях утворювались прибережні та острівні відмілини, які використовували під мотижні поля; б) придорожні райони були зручними для рибальства. Річкова долина Південного Бугу через значну кількість порогів була відносно ізольованою територією, зручною для осілого життя і розвитку бузько-дністерської культури. Стратифікація Поділля зумовлена специфікою його заселення.

Географічний чинник формування етнокультурного середовища. Е. Ц. Семпл зазначив: «Людина є продуктом діяльності землі ...земля створила людину, вигодувала її, задала їй головні

завдання і направила її бажання» [за 7, с. 11]. Засобом соціокультурної адаптації Homo sapiens до відповідних природно-географічних і соціальних умов є етнокультура.

Етнокультура регіонального рівня сформувала відповідний цивілізаційний генотип, який з'явився в результаті взаємодії «етнос-ландшафт-етнос». М. М. Чебоксаров зазначає: «...кожний народ мав свою територію формування» [8, с. 12], і це вплинуло на відмінності у регіональних проявах історичного процесу і тривалості окремих стратів [2]. Для вивчення регіонального аспекту історичного процесу використовують терміни «історична область» або «історико-етнографічна область», які мають спільні риси історичного розвитку та заселення (формування) місцевих етносів. Зазвичай, такий регіон – територія давнього освоєння, ландшафти якої сформувались у зв'язку з неодноразовими змінами історико-етнографічних аспектів. При переході в інший регіон відбувається зміна аспектів. Внутрішні та зовнішні регіональні міграції етносів вносили зміни, при цьому виникали нові аспекти, які були анклавними у структурі етнокультурних ландшафтів регіону.

Вплив географічних компонентів та природних умов на етнічну диференціацію регіону. Формування та розвиток етносу відбувається у двох просторах: ширшому – природному середовищі, вузкому – ландшафтах. Перший представлений взаємодією етносу з природними компонентами та умовами, другий – з еволюційно поєднаними натуральними і етнокультурними ландшафтами. Безперечно, вплив між етнокультурою і природним середовищем є, і вплив цей взаємний: «...взаємодія людини як носія певної культури й природи... розглядається як двосторонній процес, як взаємний вплив», а «глибші дослідження припускають не детермінізм, а дослідження впливу людини на середовище» [6, с. 87]. Додамо, і середовища на людину. Для цього складного взаємного процесу характерні прояви зональності і регіональності.

Природне середовище є одним з найважливіших чинників виникнення, функціонування та еволюції етносу, істотно впливає на формування культурного стереотипу, риси характеру й ментальність. Також, географічні умови та компоненти визначають духовну культуру етносу, його психічний склад, що у свою чергу впливає на стереотип поведінки. Виділяють чотири групи чинників, які впливають на розвиток етносу: клімат, їжа, ґрунт і загальний образ природи. При характеристиці чинників, потрібно враховувати не тільки кількість «корисних» природних ресурсів для розвитку етносу, а й легкість їх видобутку і використання.

Клімат визначає особливості одягу та житла, види сільськогосподарських культур; структура місцевих рослинних формацій може визначати матеріал, з якого будують житло. С. Ф. Маркхем у праці «Клімат й енергія націй» розкрив взаємозв'язок стану націй від енергії, яка у свою чергу залежить від клімату. Автор вважає ідеальним клімат, який формується поблизу ізотерми 70⁰ F, при вологості 40-70 % [1].

Зазначимо особливу роль *річок* і річкових долин у формуванні етнокультури. Річкова мережа дозволяла обмінюватись товаром та досвідом, здійснювати міграції у зимовий період. Річка є аналогом наземного дорожнього ландшафту.

Їжу отримують з рослинного та тваринного компонентів регіону. Поширення лісового типу рослинності у доетнічному страті (ранньослов'янський період) призвело до формування мисливського типу природокористування. Діброви і букові ліси частково були сприятливими для скотарства і зовсім непридатними для рільництва. Винищення лісових масивів регіону призвело до еволюції типів природокористування: від мисливства до рільництва і скотарства. Ліс, який годував місцеві етноси (дичина, мед, дубові та букові жолуді, деревина для будівництва осель) і надавав захист від військової колонізації, втратив позиції у XV-XVI сторіччях.

Якщо проаналізувати ланку «клімат – ґрунт – їжа», помітний тісний кореляційний зв'язок. Тому потрібно аналізувати їх не окремо, а впливи, які вони формують загалом. При такій постановці питання виходимо на заміну компонентної характеристики на *ландшафтну*. Особливості середовища перебування впливають на багато сторін життя етноспільноти. Наприклад, форми господарського укладу життя поряд з іншими факторами формуються під безпосереднім впливом місцевих ландшафтів регіону. Північна частина лісостепової смуги подібна до мішано-лісової, південна – до степової. Господарський уклад життя, який створюється під впливом особливостей ландшафтних комплексів, у свою чергу детермінує всю систему

соціально-економічних факторів формування й розвитку етносу. Отже, заперечувати значення географічного чинника у формуванні й житті етносу неможливо. Разом з тим, географічний чинник є не тільки єдиним, але й головним фактором у житті етносу. Можна нарахувати десятки етносів, яким у силу певних збігів обставин доводилося кілька разів змінювати середовище свого перебування. Наприклад, розселення руського етносу у XII-XIII сторіччях пов'язане з типами природокористування (землеробство, мисливство, бортництво, рибальство) і зумовило розселення у прирічкових лісах лісостепової зони [2].

Натурально-ландшафтний страт формує природний шар майбутнього етнокультурного ландшафту. Природний шар є не тільки основою наступного монокультурного (полікультурного) ландшафту, але – через геолого-геоморфологічні, кліматичні, геохімічні умови – може сприяти збереженню пам'яток спадщини у відповідних часових зрізах.

1. *Баранский Н. Н.* Рецензия на книгу С. Ф. Маркхэма «Климат и энергия наций» // Избр. труды. Научные принципы географии. – М. : Мысль, 1980. – С. 167-172. 2. *Воловик В. М.* Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування. – Вінниця : Вінницька міська друкарня, 2013. – 464 с. 3. *Гумилев Л. Н.* Этногенез и биосфера Земли. – М. : АСТ, 2001. – 560 с. – (Серия «Историческая библиотека»). 4. *Пащенко В. М.* Землезнання. Кн. перша. Методологія природничо-географічних наук. – К., 2000. – 320 с. 5. *Пушкарьов Л. М.* Географічне середовище та історичне джерело // Укр. історичний журнал. – 1966. – № 7. – С. 15-21. 6. *Туровский Р. Ф.* Культурная география: теоретические основания и пути развития // Культурная география. – М. : Институт Наследия, 2001. – С. 10-94. 7. *Хоррабин Дж. Ф.* Очерк историко-экономической географии мира. – М., Л. : ОГИЗ - «Московский рабочий», 1931. – 110 с. 8. *Чебоксаров Н. Н., Чебоксарова И. А.* Народы. Расы. Культуры : [Издание второе исправленное, дополненное]. – М. : Наука, 1985. – 272 с.

ВОЛОШИН Іван, ЦЕСЬЦІВ Діана
Львівський відділ

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ У ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Сільський зелений туризм у Вінницькій області - новий, але дуже перспективний напрямок внутрішнього туризму. Для Вінниччини сільський туризм має потужний потенціал і може стати однією з найбільш прибуткових галузей економічного зростання.

Важливою складовою сільського туризму є природні ресурси, до складу яких входять ландшафти, компоненти природи, які використовують у сфері рекреації та туризму (геологічні, орографічні, кліматичні, гідрологічні, ґрунтово – рослинні, фауністичні). Важливим фактором, що сприятиме розвитку сільського туризму, є рельєф. Рельєф Вінницької області сформувався під дією ендегенних та екзогенних факторів. Особливе значення у створенні рельєфу відіграють річки. Тому сучасна поверхня області — це хвиляста, подекуди горбиста рівнина. Південна і центральна частина Вінницької області лежать у межах Подільської, а північна — Придніпровської височин. Загальний похил території — на південний схід. В цьому напрямку тече головна річкова артерія області — Південний Буг. На території Вінницької області знаходяться найбільші висоти Подільської (370 між м. Жмеринкою і с. Рахнами) і Придніпровської (323 м с. Перемога Козятинського району) височин.

Середня висота височини в межах області становить 300 м. Низовин, у повному розумінні цього визначення, в межах області немає. Але долини та заплави річок області придатні для полювання, збирання ягід, грибів та лікарських рослин. Важливе значення для рекреації має естетична цінність території, можливість її залучення для потреб рекреації. Визначивши коефіцієнти горизонтального і вертикального поділу рельєфу Вінниччини, можна зробити висновки, що територія області характеризується високими естетичними якостями, виразністю рельєфу. Незважаючи на незначні відносні перевищення є можливість панорамного огляду ближніх та середніх планів пейзажу, вибору найбільш вигідних точок огляду, що збільшує естетичну цінність території області в рекреаційному відношенні. Кліматичні особливості області також сприяють створенню клімато-терапевтичних закладів та проведенню відпочинку і оздоровлення з використанням кліматичних ресурсів.

Цікавими природними об'єктами для розвитку сільського зеленого туризму в межах області є Дністровський каньйон, який утворений тектонічними рухами та водними потоками. Найбільший каньйон утворений в районі Могильова- Подільського глибиною 150-180м. В каньйоноподібних долинах протікають також ліві притоки Дністра Лядова, Коропець, Жван, Немія. Придністров'я відноситься до найбільш атрактивних природних об'єктів, що дає можливість розширювати водні туристичні маршрути.

У Вінницькій області на високому рівні розвивається сільське господарство, що сприяє розвитку сільськогосподарського (зеленого) туризму, високоякісним та екологічно чистим харчуванням. Цей вид діяльності пов'язаний з організацією відпочинку туристів у сільській місцевості, їх перебуванням у будинку сільського господаря й використанням природних і культурних ресурсів місцевості. Центральною фігурою в організації відпочинку на селі є сільська родина, яка веде особисте селянське господарство в селі та здійснює надання послуг у сфері сільського туризму — забезпечує туристів житлом, харчуванням, знайомить із місцевою культурою і традиціями. Сільський туризм дозволяє реалізувати: відпочинок міських жителів у сільській місцевості; популяризацію української сільської культури; поширення знань та інформації про історичні, природні, етнографічні особливості окремих сільських поселень; комплексний розвиток сільських територій і сільської інфраструктури, створення нових джерел доходів сільського населення.

Нами складена картосхема, на якій відображено 24 агротуристичні оселі та природно-заповідний фонд Вінницької області (рис.1). Встановлено, що розподіл сільських садіб обумовлений наявністю природних об'єктів, серед яких:

Регіональні ландшафтні парки: «Дністер»; «Мурафа»; «Середнє Побужжя».

Гідрологічні заказники: «Багринівський»; «Осична»; «Початок». *Ботанічні заказники:* Урочище «Шиянецький»; «Іллінецький»; Урочище «Сестринівська дача»; «Буго-Деснянський» загальнозоологічний заказник; «Тростянецький» орнітологічний заказник. *Ландшафтні заказники:* «Коростовецький»; «Заповідне урочище «Біля вапняків»; «Гопчиця»; «Бутова»; «Марусине». *Лісові заказники:* «Сосновий бір»; «Марксова дубина». *Гідрологічні пам'ятки природи:* «Жорнавські криниці»; «Криничка котовців»; Група джерел «Ізвір»; «Джерело «Сонячне»; «Джерело «Циганське». *Ботанічні пам'ятки природи:* «Ясени»; «Гайсинська горішина»; «Ялина срібляста»; Урочище «Дубина»; «Дуб пірамідальний»; «Плисківські каштани»; «Гікорі білий». *Зоологічні пам'ятки природи:* «Боброве поселення»; Урочище «Рибчинецька дубина». *Геологічні пам'ятки природи:* «Пісковики Бернашівки»; «Ломазівські шари». *Заповідні урочища:* «Лиса гора»; «Вільхове». Національний природний парк: «Кармелюкове Поділля».

Також важливе значення для розміщення агросадіб є розвиток народних промислів (різьблення по дереву, гончарство, вишиванка, писанкарство, теслярство, лозоплетіння, кам'яנותесний промисел, живопис, кераміка, флористика, лялька-мотанка, гобелен, плетіння). Великий інтерес викликає в туристів особливість одягу Подільського чоловічого і жіночого строю.

Отже, сільський туризм – корисний як для відпочиваючих, так і для господарів – селян, сільських громад, регіонів і держави в цілому, сприяє розвитку багатьох пов'язаних з ним галузей економіки. Його розвиток також сприятиме збереженню селянства як носія української ідентичності, культури і духовності, це додаткові можливості для популяризації культури Поділля, поширення знань та інформації про історичні, природні, етнографічні особливості Вінницької області, що заслуговує на всіляку підтримку з боку держави.

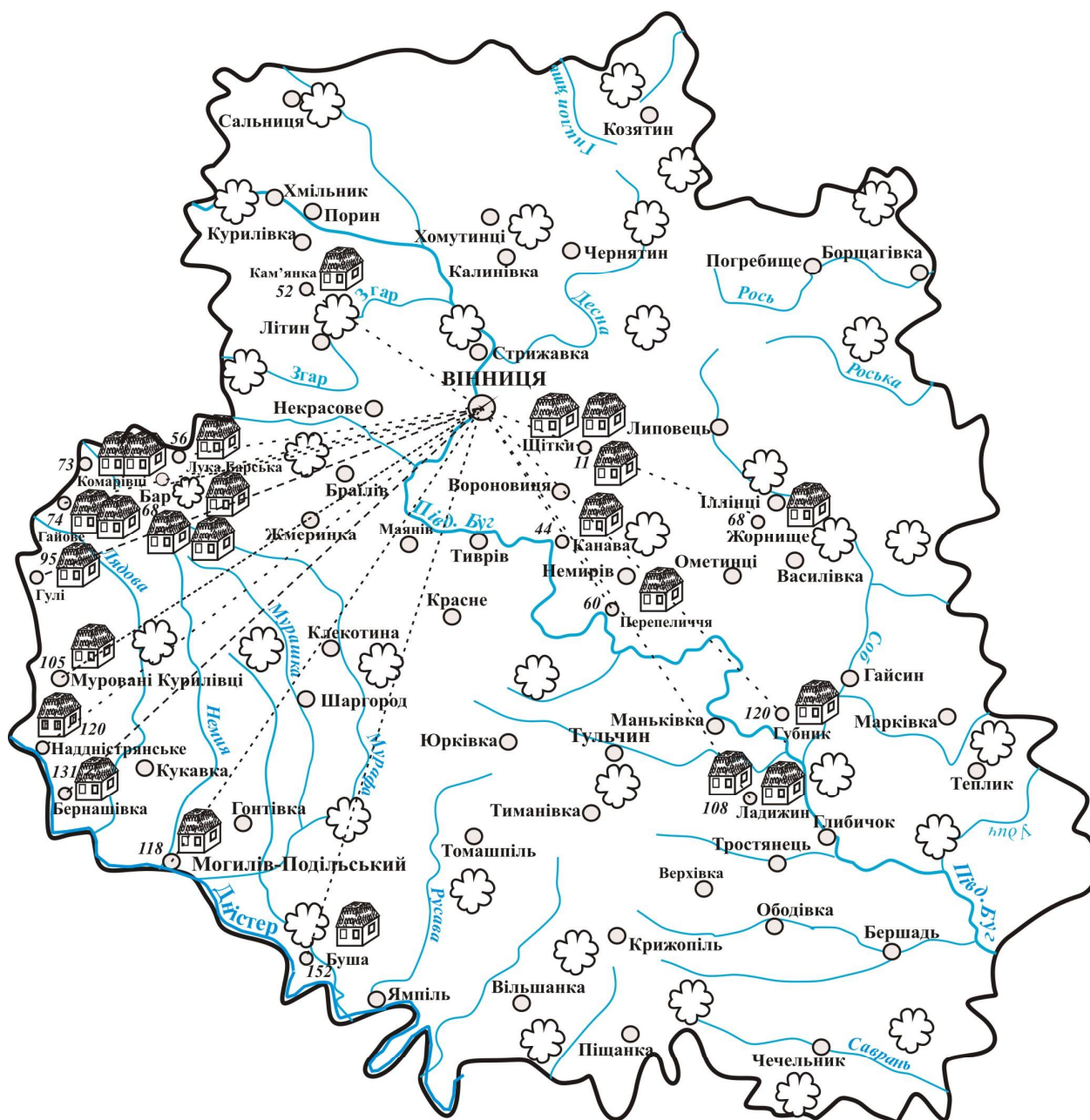

Рис. 1. Агротуристичні оселі у Вінницькій області

- агрооселі
- природні-заповідники
- 118 віддаль від обласного центра до агротуристичних осель

**ГЕОПРОСТОРОВЕ ПОШИРЕННЯ ПРИРОДНИХ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ
У МЕЖАХ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПРИКОРДОННЯ**

Туристичний попит в межах будь-якого туристичного регіону створюють наявні туристичні ресурси. Природні туристичні ресурси не виключення у цьому випадку. Вони відіграють важливу роль у формуванні позитивного іміджу та створюють передумови розвитку туристичної інфраструктури. В межах українсько-польського прикордоння зосереджена значна кількість природних туристичних об'єктів. Групування цих ресурсів лежить в основі багатьох наукових класифікацій, зокрема, відомі класифікації О. О. Бейдика, П. О. Масляка, В. І. Смаля, О. Я. Любінцевої. На нашу думку природні туристичні ресурси – це сукупність об'єктів природного походження, які знаходяться на певній території і можуть бути використані для туристичної діяльності. Поділяються на: кліматичні, ландшафтні, водні, лісові та бальнеологічні.

Прикордонна зона багата природними туристичними ресурсами. Через українсько-польський кордон протікають дві великі річки Зх. Буг та Сян.

Західний Буг річка в Україні, Білорусі та Польщі, ліва притока Нарева (басейн Вісли). Довжина становить 772 км, площа басейну — 73500 км². Західний Буг— рівнинна річка (заболочена заплава, стариці, звивисте річище); у басейні річки багато озер, зокрема Шацькі. Судноплавна в нижній течії.

Сян – річка в Україні (Турківський район, Львівська область) та Польщі. Найбільша карпатська (права) притока Вісли (басейн Балтійського моря). Довжина 444 км, сточище 16 861 км² (14 390 км² в Польщі, 2471 км² в Україні). У пониззі (90 км) судноплавна. У гірській частині на Сяні збудовані водоймища — Солинське і Мичковське та ГЕС.

На річках здійснюються різні види туризму, зокрема, на Зх. Бугу відбуваються щорічні змагання на байдарках. Це дає змогу розвивати туризм на річках та підтримувати їх рівень збереженості.

Важливим складником природних ресурсів є природно-заповідних фонд. В межах прикордоння він представлений ебіосферними резерватами. Біосферний резерват – це територія, на яку поширюється міжнародна програма охорони навколишнього середовища ЮНЕСКО «Людина і біосфера», спрямована на забезпечення збалансованих відносин між людиною і природою. Біосферні резервати були створені для збереження біологічного різноманіття та можливості відслідковування змін у навколишньому середовищі в планетарному масштабі.

Транскордонний біосферний резерват «Західне Полісся» (ТБР Західне Полісся) розташований на території Польщі, України і Білорусі та займає площу 2 600 км². Це другий в Європі і третій у світі тристоронній Транскордонний біосферний резерват. Він охоплює три об'єкти, які з початку десятиліття існували на території польсько-українсько-білоруського прикордоння. У Польщі – це створений у 2002 році БР «Західне Полісся», що охоплює територію Ленчинсько-влодавського поозер'я і Поліської Долини Західного Бугу. В Україні-це створений в тому ж році Шацький біосферний резерват, що включає територію Шацького національного природного парку, а в Білорусі – територію Республіканського заказника «Прибузьке Полісся», де в 2004 році був створений БР «Прибузьке Полісся».

У перехідній зоні Біосферного резервату «Західне Полісся» знаходяться міста: Влодава, Шацьк, Парчев і Ленчна, які мають цікаві історичні пам'ятки та місцеві культурні традиції. Ці міста виступають центрами обслуговування для всього Резервату. Транскордонний біосферний резерват «Західне Полісся» був і залишається місцем багатьох проектів і науково-дослідних програм, особливо в галузі геоморфології, гідрології, гідробіології, ґрунтознавства, фітосоціології, геоботаніки, екології, збереження довкілля та управління.

Для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, природної, культурно-історичної спадщини, забезпечення сталого розвитку регіону створюється міжнародний біосферний резерват «Розточчя». Він формується на базі вже існуючих природоохоронних територій України та Польщі. На території польського Розточчя функціонують один національний парк (8481,76 га) та чотири крайобразові (ландшафтні) парки загальною площею 100594 га.

На території Розточчя (в межах України) створено природоохоронні території — Яворівський національний природний парк, Природний заповідник «Розточчя», Регіональний ландшафтний парк «Равське Розточчя», Завадівський заказник, заказник «Грядя», Заповідне урочище «Журі».

Ще один біосферний резерват знаходиться в пд. частині прикордонної зони і носить назву Міжнародний біосферний резерват «Східні Карпати» — природоохоронна територія, розташована в Східних Карпатах. Складається з трьох національних парків і трьох ландшафтних (природних) парків у трьох країнах: Україні, Польщі та Словаччині. В межах Польщі до нього входить: Бещадський національний і два ландшафтних парки, які оточують його — Ландшафтний парк «Цісна-Ветліна» і Ландшафтний парк «Долина Сяну».

В Україні до його складу належать Національний природний парк «Ужанський» і Регіональний ландшафтний парк «Надсянський».

Природні туристичні об'єкти українсько-польського прикордоння

Резерват є частиною програми охоплює територію в 2 080,89 км² (1 087,24 км² – польська частина, 407,78 км² – словацька і 585,87 км² – українська). Спочатку був заснований як польсько-словацький транскордонний резерват (1992 р.). У 1998 році був розширений за рахунок українських парків, ставши першим у світі тристороннім біосферним заповідником.

У межах вищезгаданих резерватів відбувається туристична діяльність, яка направлена на пізнання, дослідження і збереження заповідних територій. Туризм в природоохоронних територіях є основою екологічного туризму. Проте, не всі природоохоронні території добре оснащені туристичною інфраструктурою, тому необхідно залучити всі можливі засоби для вирішення цієї проблеми. Адже, наявність туристичної інфраструктури дасть змогу збільшити туристичні потоки в заповідні території.

Природні туристичні ресурси являють собою значну цінність для туристичної галузі та дають змогу розвивати її на міжнародному рівні. Транскордонні туристичні ресурси створюють міцне підґрунтя для облаштування туристичної інфраструктури та залучення іноземних інвесторів. В межах прикордонної зони прокладено туристичні маршрути та створені екостежки. Для розвитку та популяризації природного фонду регіону слід включати його об'єкти у розробку туристичних продуктів. Також необхідно створювати нові туристичні маршрути та туристичні дестинації природного походження.

ГЕТЬМАН Володимир

Київський відділ

РОЗВИТОК ЛАНДШАФТНОЇ ОБОЛОНКИ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПРОСТОРОВО–ЧАСОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПРИРОДІ

Загальні географічні закономірності – традиційно зловбоденна тема наукових природознавчих досліджень. На сьогодні особливо значимими стали екологічні залежності, що існують у природі і суспільстві: взаємодія – метаболізм – процес (явище); різноманіття (природне, культурне) – стійкість (екосистеми, ландшафту, людини) – продуктивність (бонітет, урожай, здоров'я) тощо [2]. Актуальним предметом досліджень таких закономірностей (залежностей) у загальному землезнавстві виступає ландшафтна оболонка (ЛО), її нинішні антропогенні зміни, що відображаються на еволюційному розвитку Землі.

Діалектичний розвиток природних матеріальних систем, до яких віднесено ЛО як суперсистему, реалізується в єдності та боротьбі внутрішніх протиріч (протилежностей), у взаємодії неоднорідних компонентів природи (між собою і з навколишнім середовищем). Відповідно до одного з основних законів діалектики – закону переходу кількості в якість, розвиток – це складний процес, внаслідок якого накопичення непомітних і поступових кількісних змін зумовлює стрибкоподібний перехід до змін якісних, нової якості. Розвиток природи – це поступальний рух (умова існування матерії) від нижчої ступені до вищої, рух не по колу, а по висхідній лінії. Загалом, відбувається він у трьох визначальних іпостасях: саморозвиток – ритмічність – поступальність [2].

Саморозвиток природи. В основі розвитку ландшафтної оболонки лежить саморозвиток – один з шляхів розвитку; внутрішньо необхідна, самодовільна зміна ландшафту (в загальному його трактуванні), яка виникає у відповідь на вплив зовнішніх факторів та умов [5].

Саморозвиток, у причинно-наслідковому зв'язку, зумовлений кількісною зміною взаємодії компонентів природи (прямих і зворотних зв'язків). У свою чергу він є однією з суттєвих причин відособлення структурних елементів ландшафтної оболонки – ландшафтних комплексів (ЛК).

Ідея про саморозвиток природних систем присутня в роботах В.В. Докучаєва, В.М. Сукачова, С.В. Калесника, Ф.М. Мількова та інших природознавців. Так, Ф. М. Мільков

вважав, що внутрішні протиріччя у межах ландшафтної оболонки та її ЛК існують завдяки “контрастності середовищ”: “Контрастність середовищ... носить характер повсюдної закономірності... Контрастність середовищ як умову розвитку ландшафтних комплексів не можна ототожнювати з джерелом розвитку. В основі розвитку ландшафтних комплексів лежить взаємообмін речовиною та енергією, який можливий тільки при наявності певної контрастності...” [4].

Ритмічність ландшафтної оболонки. З діалектичних позицій проявом спіралеподібного характеру розвитку ландшафтної оболонки правомірно розглядати ритміку властивих їй явищ. Ритмічність (як вид мінливості) – закономірна повторюваність природних процесів в ЛО, і в космосі взагалі. С.В. Калесник виділяє дві форми ритміки: із неоднаковою тривалістю ритмів – циклічна; з однаковими періодами – періодична. Ритмічність, за словами цього вченого, це форма своєрідного “дихання” ландшафтної оболонки як цілісної системи [3].

Джерело ритмічності – пульсуючий характер розвитку небесних тіл, куди входять всі види їх рухів. Земля одночасно бере участь в 11-ти рухах, включаючи обертання навколо вісі, спільного центра ваги з Місяцем, Сонця, центра Галактики [1].

Основоположником вчення про ритміку природних процесів вважається Є. Брікнер (1890), (35-річні брікнерівські ритми). В розробку цієї концепції великий вклад внесли такі вчені як В.Б. Шостакович (1934), М. Міланкович (1939), А.В. Шнітніков (1949, 1957) та ін.

Поступальність розвитку в природі. Поступальність (еволюційність) – закономірно-часові зміни, що призводять до перебудови корінної системи. Природний розвиток ландшафту від “ембріонального” саморозвитку через ритмічність до поступальності можна зобразити графічно, у вигляді стиснутої пружини, яка з плином часу розтискується. Кожний виток спіралеподібної ритміки є кількісно та якісно вищим, щодо попереднього, етапом розвитку (чи новою стадією сукцесії).

Природа Землі цілісна та єдина (закон цілісності). Системність у природі, цілісність ландшафту як системи, виражається у взаємодії між нижчими рангом природними комплексами (підсистемами), у зв'язку ландшафту з навколишнім середовищем. В.М. Солнцев цілісність розглядає як результат специфічного для даного місця та часу способу взаємодії геокомпонентів [6]. Єдність ландшафтної оболонки виступає у двох формах: єдність всередині ЛО (комплексність) і єдність ЛО з навколишнім середовищем [2].

Ландшафтна оболонка, як просторово-часове утворення природи, одночасно континуальна (безперервна) і дискретна (перервна). Континуальність зумовлена обміном речовини та енергії, що проявляється у фізико-географічних процесах. Дискретність природи спричинена неоднорідністю просторово-часової взаємодії природних компонентів і проявляється в існуванні окремих ЛК. На думку більшості вчених ЛО більш континуальна, ніж дискретна.

Крім зазначених, розвиток ландшафтної оболонки реалізується ще за такими закономірностями: гетерохронність розвитку ландшафтної оболонки; зростання консервативності (стабільності) зон від полюсів до екватора і зростання абсолютного віку природних зон від полюсів до екватора (закономірності еволюційного розвитку природних зон); біологічний кругообіг як природний речовинний синтез і розклад (їх єдність), форма взаємодії (розвитку) в природі [2].

Закономірність гетерохронності розвитку ландшафтної оболонки. Ландшафтна оболонка в різних своїх частинах може розвиватися неоднаково. Виходячи з асиметрії ЛО (теж важливої її закономірності), таке явище пояснюється неоднаковою швидкістю обертання навколо вісі південної та північної півкулі [3].

Зростання консервативності (стабільності) зон від полюсів до екватора. Проявляється ця закономірність у більшій вразливості до зовнішніх (антропогенних) впливів природних зон вищих широт порівняно з зонами, розміщеними ближче до екватора.

Зростання абсолютного віку природних зон від полюсів до екватора. Ця закономірність розвитку ЛО є наслідком попередньої і зумовлена перш за все активними подіями антропогену (материкові покривні зледеніння). Так, наймолодшою ландшафтною зоною, що сформувалася після останнього зледеніння, є тундра. Лісостеп виник у пліоцені, степи та пустелі – в олігоцен-міоцені, лісова зона (тайга) – у пліоцен-четвертинному періоді і т. д..

Біологічний кругообіг як закономірність природного синтезу і розкладу (їх єдності), форма взаємодії (розвитку) у природі. Як форма вираження ландшафтної взаємодії та необхідна умова існування життя, біологічний кругообіг складається в основному з двох протилежних, але невіддільних один від одного процесів: біогенної акумуляції (фотосинтезу та хемосинтезу) і деструкції (мінералізації і гуміфікації). Одночасно з кругообігом (біогенною міграцією) хімічних речовин і елементів відбувається передача енергії (у вигляді потоку).

Висновки. Природа Землі у просторовому вимірі одночасно континуальна й дискретна. У часі її розвиток виступає як саморозвиток – ритмічність – поступальність.

Ландшафтна оболонка – матеріальна, історично зумовлена, якісно своєрідна, відкрита, динамічна, саморегулююча суперсистема.

Діалектичний розвиток ландшафтної оболонки та її ландшафтних комплексів є результатом взаємного обміну речовиною, енергією (та інформацією), що здійснюється в процесі боротьби внутрішніх протиріч, властивих цим матеріальним системам, і в умовах взаємодії останніх з навколишнім середовищем.

Закономірності розвитку ландшафтної оболонки, природних компонентів та ландшафтних комплексів, методика їх вивчення до сих пір досліджені ще недостатньо. Пізнання цих закономірностей - необхідна умова прогнозування розвитку геосистем, що становить одне з найбільш актуальних завдань сучасної фізико-географічної науки.

1. Гангнус А. А. Ритмы нашего мира (О цикличности природных процессов). – М. : Мысль, 1971. – 142 с. 2. Гетьман В. І. Екологічні субстанції: закономірності, ландшафти, рельєф. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2014. – 71 с. 3. Калесник С. В. Общие географические закономерности Земли. – М. : Мысль, 1970. – 283 с. 4. Мильков Ф. Н. Ландшафтная сфера Земли. – М. : Мысль, 1970. – 207 с. 5. Охрана ландшафтов. Толковый словарь. – М. : Прогресс, 1982. – 272 с. 6. Солнцев В. Н. Системна організація ландшафтов (Проблеми методології і теорії). – М. : Мысль, 1981. – 239 с.

ГІЛЬБЕРГ Тетяна, ШОРОБУРА Інна

Хмельницький відділ

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РЕКРЕАЦІЙНОГО РАЙОНУВАННЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Забезпечення зростаючого впливу туризму на соціально-економічні умови функціонування регіону вимагає вирішення низки конкретних завдань, серед яких першочерговими є: оцінка ресурсної забезпеченості і туристських можливостей регіону, виявлення особливо цінних та унікальних об'єктів туристського інтересу, визначення напрямків розвитку ресурсної бази для досягнення бажаного соціально-економічного результату.

Питанням розвитку туризму присвячені роботи А. Абукова, В. Азара, М. Ананьєва, П. Зачіняєва, В. Ключкіна, Е. Котлярова, Н. Крачило, Н. Мироненко, Л. Мухіної, В. Преображенського, Н. Фальковича, Ю. Хромова та ін. Серед праць сучасних науковців виділяються роботи Г. Балабанова, А. Здорова, Н. Кабушкіна, Г. Карпової, В. Квартальнова, В. Обозного, Г. Папіряна, А. Романова, В. Сапрунової, В. Сеніна, В. Серебря, С. Танана, О. Тімець, Д. Ушакова, В. Храбовченко, А. Чудновського.

Розвиток туризму у Хмельницькій області є одним із пріоритетних напрямків розвитку регіону в цілому. На території області знаходиться 269 територій та об'єктів природно-заповідного фонду: 30 заказників (15 державного значення), 198 пам'яток

природи (4 державного значення), Кам'янець-Подільський ботанічний сад, 7 заповідних урочищ, 24 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва (8 державного значення), а також найбільший у Європі Національний природний парк «Подільські Товтри».

Регіон має потужні запаси лікувальних і столових вод [2]. Хмельницька область також багата на середньовічні пам'ятки оборонної та церковної архітектури – замки, фортифіковані церкви, костели і палаци. Значна частина цієї спадщини зосереджена у м. Кам'янці-Подільському – історичній столиці Поділля. На території області розташовано: 256 пам'яток археології (з них – 11 національного значення), 2431 пам'ятка історії (з них – 4 національного значення), 341 пам'ятка архітектури та містобудування (з них – 230 національного значення), 144 пам'ятки монументального мистецтва (з них – 1 національного значення) [4].

Сучасні процеси регіонального розвитку об'єктивно свідчать про те, що вирішення складних управлінських завдань неможливе без комплексного дослідження регіонів [3]. Хмельницька область має всі необхідні передумови для розвитку туризму і його виділення як однієї з провідних галузей економіки. Рекреаційне районування необхідне для територіального управління та регулювання, проведення внутрішньо регіональної рекреаційної політики, посилення рекреаційної спеціалізації, яка дасть поштовх до вирівнювання соціально-економічної ситуації в усіх адміністративних районах області.

В основу рекреаційного районування покладено принципи змістовності, комплексності, системності, однорідності, перспективності, динамічності. Критеріями рекреаційного районування є аналіз територіальної структури сучасного стану та організації рекреаційної галузі; аналіз галузевої структури та питома вага рекреаційної галузі в ній; питома вага зайнятих в рекреаційному господарстві від загальної чисельності працюючого населення; рівень кооперування рекреаційної галузі з іншими галузями господарства; рівень розвитку рекреаційної інфраструктури; рекреаційні ресурси як основа формування рекреаційних районів та фактор, що визначає їх спеціалізацію; економіко-географічне положення; сучасна і перспективна потреба населення в рекреаційних послугах.

Економічна доцільність вимагає прив'язки до адміністративних районів з точки зору вдосконалення процесів управління рекреаційною сферою області, поєднанні галузевого і територіального планування і управління, підвищення його ефективності. Це все сприятиме оптимізації рекреаційної діяльності в адміністративній області в цілому і розвиватиме ефективні, раціональні зв'язки та взаємовигідні позиції на міжрайонному рівні.

На території Хмельницької області можна виділити наступні рекреаційні райони: Північний, Хмельницький, Придністровсько-Збручанський, Віньковецький. Враховуючі вищезазначені принципи особливо системності, кожен із рекреаційних районів поділяють на підрайони.

Північний рекреаційний район (Білогірський, Ізяславський, Полонський, Славутський та Шепетівський райони Хмельницької області) добре забезпечений лісовими ресурсами, проте рекреаційно-туристичними закладами забезпечений погано. Він поділяється на наступні три підрайони: Полонсько-Шепетівський, Славутський, Білогірсько-Ізяславський. Рекреаційне навантаження Полонсько-Шепетівського підрайону низьке, ресурси використовуються недостатньо. Даний підрайон представлений родовищами мінеральних лікувальних вод, має значний історико-культурний потенціал. Другий підрайон – Славутський володіє значними лісовими, мисливськими ресурсами. Як і в попередньому підрайоні рекреаційне навантаження незначне, ресурси використовуються недостатньо. Даний підрайон представляє також історичну цінність. Білогірсько-Ізяславський підрайон погано забезпечений рекреаційними ресурсами, тому стає гострим питання пошуку можливостей для розвитку рекреаційної діяльності. Для цього потрібно провести дослідження території, і на основі цього виявити туристично-рекреаційний потенціал підрайону.

Хмельницький рекреаційний район (Волочиський, Красилівський, Летичівський, Старокостянтинівський, Старосинявський, Теофіпольський, Хмельницький райони) має різноманітні рекреаційно-туристичні ресурси. На території Теофіпольсько-Волочиського підрайону розташовані значні родовища мінеральних лікувальних вод. Найбільш забезпеченим та придатним для розвитку туристично-рекреаційної сфери даного району є Хмельницько-Летичівський підрайон. Тут знаходяться місця, присвячені Богдану Хмельницькому, Устиму Кармалюку. Селище Меджибіж є центром релігійного паломництва. В підрайоні виділяється Хмельницько-Летичівська природна рекреаційна місцевість, яка може використовуватися як центр мисливського туризму, риболовлі. Найбільшим туристичним центром району є місто Хмельницький із музеями, архітектурними пам'ятками, культурними і розважальними закладами, готелями. Перспективи підрайону пов'язані із розвитком приміського короткострокового, пізнавального, релігійного та оздоровчого туризму.

Центральний підрайон є найбільшим за територією підрайоном Хмельницького рекреаційного району. Даний підрайон характеризується багатоманітністю історико-архітектурною цінністю. Цей значний рекреаційний район має великі потенційні лікувально-оздоровчі можливості. Перспективи двох підрайонів пов'язані із розвитком мисливського туризму.

Придністровсько-Збручанський рекреаційно-туристичний район (Городоцький, Дунаєвецький, Кам'янець-Подільський, Чемеровецький райони) є одним із найрозвинутіших у даному регіоні. Тут наявні прекрасні природні умови, унікальні історичні та культурні пам'ятки, значний резерв трудових ресурсів для розвитку рекреаційно-туристичного комплексу. Поділ Придністровсько-Збручанського рекреаційного району на дрібніші підрайони є недоцільним.

У Віньковецькому рекреаційному районі (Віньковецький, Деражнянський, Новоушицький, Ярмолинецький райони) виділяють два підрайони: Ярмолинецько-Деражнянський та Віньковецько-Новоушицький. Обидва підрайони характеризуються значним потенціалом архітектурних пам'яток, розміщених у сільській місцевості. Перспективи двох підрайонів пов'язані із розвитком мисливського туризму.

Рекреаційне районування відображає сформовану, з перспективою на подальший розвиток, функціонально-територіальну структуру рекреаційно-туристичної системи Хмельницької області. Районування показує забезпеченість району (підрайону) рекреаційними ресурсами, туристично-рекреаційний потенціал складових регіону, можливості для подальшого розвитку як складових, так і комплексу в цілому [6].

Актуальним є туристична промоція Хмельниччини; формування позитивного іміджу області; розвиток зеленого туризму; відновлення історичних пам'яток; розбудова туристичної інфраструктури; збереження екології. Розвиток туристичної галузі сприятиме диверсифікованій економічній діяльності області; створенню нових робочих місць; збільшенню інвестицій; збереженню та примноженню історико-культурної спадщини; збереженню екології; розвитку малого та середнього бізнесу; покращенню якості життя на селі та збереженню традиційного села [1].

1. Биржаков М. Б. Введение в туризм. – СПб. : Тера, 1999. – 192 с. 2. Гільберг Т. Г. рекреаційне господарство Хмельницької області // Географія та основи економіки в школі. – 2002. – №1. – С.43-44. 3. Мисько В. З., Мисько Т. О. Рекреаційні ландшафтні ресурси національного природного парку «Подільські Товтри» // Ландшафтне різноманіття Хмельниччини: дослідження, збереження та відтворення : зб. статей за матеріалами всеукр. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Под. : Абетка-НОВА, 2004. – С. 158-163. 4. Крачило М.П. Краєзнавство та туризм. – К. : Вища школа, 1994. – 134 с. 5. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. – К. : Центр навч. літ-ри, 2007. – 312 с. 6. Щепанський Е.В. Рекреаційне районування Хмельницької області // Вісник Хмельницького ін.-ту регіонального управління та права. – 2002. – № 1. – С. 156-161.

ТЕРИТОРІАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ ПОДІЛЛЯ

В Україні триває перший етап адміністративно-територіальної реформи, який передбачає утворення базових адміністративно-територіальних одиниць – громад. Наступним етапом реформи повинне стати утворення нових адміністративних районів (повітів). Не виключено, що у майбутньому буде реформовано обласний рівень та / або утворено адміністративно-територіальні одиниці вищого рівня – регіони (інші можливі назви – краї, провінції, губернії тощо).

Врахування територіальної ідентичності населення при реформуванні адміністративно-територіального устрою дозволить привести його у відповідність до історично сформованих просторових суспільних зв'язків. Адміністративно-територіальні одиниці не матимуть внутрішніх та зовнішніх чинників дезорганізації і будуть органічно сприйматися мешканцями, що радикально знизить вірогідність розвитку протистояння на міжетнічному, релігійному чи політичному ґрунті. Потенційні джерела напруженості із сусідніми адміністративно-територіальними одиницями також будуть знижені до мінімуму. Такий підхід дозволяє забезпечити стабільність кордонів новоутворених адміністративних одиниць та уникнути проявів міжрегіонального сепаратизму в майбутньому. Фактично, елемент добровільності на поточному етапі реформи, передбачений Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», вже передбачає врахування думки людей, наділених свободою волі, про територіальну організацію суспільства.

Дослідження територіальної ідентичності населення Подільського суспільно-географічного району на субетнічному, регіональному та субрегіональному рівнях дало змогу виявити низку її просторових відмінностей, які можуть бути враховані у процесі реформування адміністративно-територіального устрою.

Зокрема, за структурою субетнічної ідентичності населення в межах Подільського суспільно-географічного району можна виділити 3 групи адміністративних районів: подільську (у складі подільського, східно-подільського, галицько-подільського, волино-подільського і полісько-подільського типів), галицьку (у складі галицького, подільсько-галицького і волино-галицького типів) та волинську (представлену подільсько-галицько-волинським типом).

Регіональна ідентичність (тобто, ідентичність з областю та/або обласним центром) послаблюється на територіях, де існує значне тяжіння населення до регіональних субцентрів, а також на територіях, де субетнічна самоідентифікація населення не співпадає з домінуючою субетнічною самоідентифікацією у відповідному обласному центрі. Було виявлено явище міжрегіонального сепаратизму, тобто прагнення відокремитись від своєї області та приєднатися до сусідньої або новоствореної області. Зокрема, це північна частина Хмельницької області, де присутні ідеї щодо приєднання до Рівненської області (Славутський, Ізяславський, Шепетівський райони) та Житомирської області (Полонський район); південно-східна частина Вінницької області, де у Гайсинському, Бершадському, Теплицькому та Чечельницькому районах 20–30% населення підтримали ідею приєднання свого району до гіпотетичної Уманської області; північна частина Тернопільської області, де до 20% населення Шумського та Кременецького районів підтримали ідею про приєднання свого району до Рівненської області

Ареали субрегіональної ідентичності сформувалися: на Тернопільщині – навколо міст Кременець, Бережани, Заліщики, Бучач, Гусятин; на Хмельниччині – навколо Кам'янця-Подільського, Шепетівки та Старокостянтинова; на Вінниччині – навколо Хмільника, Жмеринки, Могилева-Подільського, Гайсина, Бершаді, Козятина, Тульчина та

Тростянець. Зауважимо, що територія Борщівського району входить до ареалу субетнічної ідентичності, що сформувався навколо міста сусідньої Хмельницької області – Кам'янця-Подільського.

Також вивчалось ставлення населення до ідеї об'єднання трьох областей Подільського суспільно-географічного району у єдину область з центром у Вінниці, Хмельницькому або Кам'янці-Подільському. Виявлено такі факти: трохи більше половини населення схвально оцінює ідею укрупнення своєї області зі збереженням її адміністративного центру; приблизно четверта частина населення негативно оцінює ідею укрупнення своєї області зі збереженням її адміністративного центру; приблизно дві третини населення негативно оцінюють ідею перенесення обласного центру до іншого міста у сусідній області; на ставлення до ідеї об'єднання областей суттєво впливає субетнічна ідентичність. Жоден із запропонованих центрів гіпотетичної Подільської області не задовольняє більшість населення Подільського СГР. Найбільші симпатії та найменші застереження серед респондентів викликала ідея щодо розташування центру у Вінниці. Варіант із об'єднанням з центром у Кам'янці-Подільському загалом є найменш популярним, проте дозволяє більш-менш рівномірно задовольнити населення усіх трьох областей, зокрема є найбільш вдалою альтернативою для населення Тернопільської області.

Спираючись на отримані результати дослідження, можна сформулювати такі рекомендації стосовно зміни адміністративно-територіального устрою Подільського суспільно-географічного району.

При формуванні територіальних меж нових районів (повітів) слід враховувати виділені ареали поширення субрегіональних ідентичностей населення. У Тернопільській області доцільно виділити 5 повітів (Тернопільський, Кременецький, Бережанський, Заліщицький, Гусятинський), у Хмельницькій області – 4 повіти (Хмельницький, Кам'янець-Подільський, Шепетівський, Старокостянтинівський), у Вінницькій області – 9 повітів (Вінницький, Хмельницький, Козятинський, Жмеринський, Могилів-Подільський, Тульчинський, Гайсинський, Бершадський). Крім того, субрегіональну ідентичність населення доцільно враховувати вже сьогодні при визначенні меж територіальних громад. Наприклад, не слід об'єднувати у складі однієї громади території, населення яких ментально тяжіє до різних субрегіональних центрів.

Якщо базовою адміністративно-територіальною одиницею залишаються області та АРК (відповідно до чинної Конституції України станом на квітень 2016 року), межі областей доцільно адаптувати із врахуванням структури субетнічної та регіональної ідентичності населення. Наприклад, Гайсинський, Теплицький, Бершадський і Чечельницький райони доцільно вилучити зі складу Вінницької області і передати до складу новоутвореної Уманської області; Шумський район Тернопільської області та Славутський район Хмельницької області доцільно передати до складу Рівненської області; Полонський район Житомирської області пропонується передати до складу Житомирської області. У випадку формування гіпотетичної Кам'янець-Подільської області можна рекомендувати включення до її складу Кам'янець-Подільського, Чемеровецького, Дунаєвецького, Новоушицького районів Хмельницької області та Борщівського району Тернопільської області.

У разі запровадження мережі нових адміністративно-територіальних одиниць вищого рангу (регіону, краю, губернії тощо) варто спиратися на субетнічну ідентичність населення. Доцільним виглядає об'єднання більшості територій Подільського СГР, а саме – Вінницької області (за винятком Гайсинського, Теплицького, Бершадського і Чечельницького районів), Хмельницької області (окрім Славутського і Полонського районів) та Борщівського району Тернопільської області у єдиний Подільський регіон із центром у Вінниці або Кам'янці-Подільському. Територія Тернопільської області (окрім Борщівського, Кременецького та Шумського районів) повинна увійти до Галицького регіону з адміністративним центром у місті Львові. Кременецький та Шумський райони

Тернопільської області і Славутський район Хмельницької області доцільно включити до складу Волинського регіону з центром у Луцьку або Рівному, Полонський район Хмельницької області – до складу Поліського регіону з центром у Житомирі, Гайсинський, Теплицький, Бершадський і Чечельницький райони Вінницької області – до складу Наддніпрянського регіону з центром у Києві. Крім того, можливий більш «жорсткий» варіант реформування, коли до складу Волинського регіону передається також територія Шепетівського, Ізяславського, Теофіпольського та Ямпільського районів.

ГОРМІЗ Ольга

Київський відділ

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Незаперечним є той факт, що людина разом із навколишнім природним середовищем становить єдине ціле і більшість екологічних проблем зумовлені прямим або ж опосередкованим антропогенним впливом на довкілля.

У географічних дослідженнях прийнято розрізнити поняття «вплив на навколишнє середовище» як форму впливу діяльності людини на природу та «наслідки для навколишнього середовища» як результат цього впливу [1]. Незважаючи на величезну кількість робіт, присвячених темі взаємодії природи і суспільства, сутність цього процесу залишається до кінця не розкритою. В даний час цілісність системи «природа-суспільство» дисгармонійна внаслідок переважання неузгодженого розвитку господарської і природної підсистем [2].

Взаємодія людини з природою є складним і неоднозначним процесом, у якому велику роль відіграють розуміння свого місця в природі, мета та принципи діяльності. Головними причинами виникнення проблем у цих взаємовідносинах є порушення взаємодії природи і господарської діяльності людини; в тому числі - на рівні регіонів різного таксономічного рівня; недостатнє наукове обґрунтування практики природокористування; порушення вимог щодо належного рівня екологічності виробництва; незбалансований характер суспільно-природної взаємодії на глобальному, регіональних та локальному рівнях.

В 1992 р. міжнародна конференція ООН в Ріо-де-Жанейро проголосила, як основу для розвитку світової спільноти, концепцію сталого розвитку, однією з умов якого є забезпечення коеволюції природи і суспільства. Практичне впровадження принципів сталого розвитку є складним завданням, яке вимагає поєднання спільних зусиль науки, виробництва, широкого залучення представників усіх верств суспільства.

Використання поновлюваних природних ресурсів не повинно перевищувати рівень їх природного відновлення, а краще з невеликим запасом для природного приросту. В той же час, прибуток від експлуатації невідновлюваних ресурсів повинен вкладатися в розробку їх заміників, еквівалентних поновлюваних ресурсів.

Науково обґрунтоване природокористування на засадах сталого розвитку дозволить: забезпечити раціональне ресурсоспоживання, відтворення природних ресурсів, достатню якість компонентів навколишнього середовища, можливість тривалого та безпечного розвитку суспільства та його взаємовідносин з природою. Однією з умов практичного переходу до сталого (збалансованого) розвитку є відповідна науково обґрунтована оцінка антропогенного впливу, який здійснює людина в процесі освоєння та використання ресурсів природи на стан і якість навколишнього природного середовища та його компонентів.

Особливо важливим в цьому плані є здійснення комплексної оцінки антропогенного впливу в межах окремих територій, що зумовлює важливу роль у такому оцінюванні суспільно-географічних досліджень.

Суспільно-географічне оцінювання антропогенного впливу на навколишнє природне середовище регіонів має стати однією з базових основ подальшого планування і реалізації планів соціально-економічного розвитку регіонів країни. З урахуванням цієї оцінки мають розроблятися індикативні параметри розвитку господарства регіонів, пріоритетні напрями та масштаби регіонального природокористування, а також здійснюватись подальші роботи щодо екологічної експертизи та оцінки можливого впливу на природу конкретних проектів будівництва окремих господарських об'єктів, розвитку населених пунктів та територій тощо.

Важливим аспектом забезпечення механізмів практичної реалізації рекомендації щодо соціально-економічного розвитку території, розроблених в результаті суспільно-географічного оцінювання антропогенного впливу на навколишнє середовище регіонів, є створення їх відповідного нормативно-правового забезпечення.

На сьогоднішній день в Україні існує нормативно-правова база здійснення екологічної експертизи. В 1995 році Верховна Рада ухвалила Закон України «Про екологічну експертизу» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, N 8, ст.54). Згідно з Законом, відносини в галузі екологічної експертизи, регулюються цим Законом, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» та іншими актами законодавства України. Серед цих документів можна назвати Земельний, Водний, Повітряний кодекси, Кодекс «Про надра», Закон України «Про екологічний аудит», та інші.

Вітчизняна методика ОВНС, як і рівень комплексної екологічної оцінки і, відповідно, експертизи аж ніяк не відповідають сучасним вимогам. Причини: це відсутність чіткого методичного підходу до комплексної оцінки негативних економічних, екологічних і соціальних наслідків, спричинених антропогенними навантаженнями на довкілля; відсутність у практиці прийняття рішень ефективних алгоритмів, що запобігають негативним трансформаціям у природному середовищі; недосконалість процедур екологічної експертизи і, як наслідок, неможливість приймати ефективні, обов'язкові для виконання господарське рішення.

Вивченням питань проблематики сталого розвитку та оцінки антропогенного впливу на навколишнє природне середовище в Україні займалось багато вчених, зокрема: Багров М. В., Буркінський Б. В., Волошин В. В., Герасимчук З. В., Голіков А. П., Голубець М. А., Горленко І. О., Гродзинський Д. М., Данилишин Б. М., Долішній М. І., Дорогунцов С. І., Кухар В. П., Лісовський С. А., Міщенко В. С., Нудельман В. І., Паламарчук М. М., Пирожков С. І., Руденко Л. Г., Топчієв О. Г., Харічков С. К., Хлобистов Є. В., Шапар А. Г., Шевчук В. Я., Шеляг-Сосонко Ю. Р., Шищенко П. Г. та інші. В їх наукових працях здійснений широкий спектр розробок з різних аспектів збалансованого розвитку та оцінювання антропогенного впливу на навколишнє природне середовище. Однак, до цього часу питання комплексного суспільно-географічного оцінювання антропогенного впливу на навколишнє природне середовище та оцінювання конкретних наслідків цього впливу ще не знайшло свого вирішення. Окрім того, намітилися негативні тенденції і в сфері нормативно-правового регулювання екологічної експертизи в Україні та оцінки наслідків антропогенного впливу на природу.

В своїх дослідженнях ми опрацьовували методику суспільно-географічної оцінки антропогенного впливу на природне середовище в процесі регіонального природокористування, вивчали розробки з цього питання різних вітчизняних та зарубіжних авторів. На основі цього нами було здійснено дослідження особливостей антропогенного впливу на стан навколишнього природного середовища та на його компоненти Чернігівської області.

Основою дослідження була обрана методика DPSIR: рушійна сила (Driving force) – тиск (Pressure) – стан (State) – вплив (Impact) – відповідь (Response), яка була певною мірою модифікована нами.

Здійснення роботи дало змогу розробити рекомендації щодо пріоритетних напрямків та масштабів соціально-екологічного розвитку регіону в контексті забезпечення його збалансованого розвитку та мінімізації негативних наслідків антропогенного впливу на навколишнє природне середовище.

1. Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины. / Под ред. А.Ф.Трешникова. – М.: СЭ, 1988. – 432 с. 2. Позаченюк Е. А. Введение в геоэкологическую экспертизу. Междисциплинарный подход, функциональные типы, объектные ориентации. – Симферополь : Таврия, 1999. – 413 с.

ГРИНАСЮК Анастасія

Волинський відділ

ЛАНДШАФТНО-ПЕЙЗАЖНІ КОМПЛЕКСИ ШАЦЬКОГО-ЛЮБОМЛЬСЬКОГО РЕКРЕАЦІЙНОГО РАЙОНУ

Аналіз природних, культурно-історичних ресурсів, соціально-економічних чинників та територіальних аспектів їх розміщення дозволили виділити на території Волинської області такі рекреаційні райони: Шацько-Любомльський, Луцько-Ківерцівський, Ковельсько-Турійський. Шацько-Любомльський рекреаційний район поділяють на два підрайони – Шацький та Любомльський.

В основі формування Шацького рекреаційного підрайону лежить унікальне поєднання високобонітетних, фітонцидних лісів, мальовничих, зі сприятливими умовами для купання, рибалки, водних видів спорту озер, особливого лікувального мікроклімату, сприятливого екологічного фону, родовищ сапропелів, лікарських рослин, іхтіо- та мисливської фауни. В Любомльському підрайоні особливо актуальним є створення мережі закладів для короткочасного відпочинку (кемпінгів, мотелів, готелів, автостоянок, рекреаційних куточків) для транзитних, закордонних та вітчизняних туристів. В Шацько-Любомльському рекреаційному районі чітко виділяються Пісоченський, Шацький, Світязький та Згоранський рекреаційні вузли. Рекреаційними центрами району є смт. Шацьк і м. Любомль.

На основі проведених польових і камеральних досліджень, спираючись на візуальні особливості природних комплексів, враховуючи домінантні компоненти пейзажу, які мають суттєвий вплив на його пейзажно-естетичні властивості та взявши за основу геолого-геоморфологічну будову території Шацько-Любомльського рекреаційного району виділено 2 типи ландшафтно-пейзажних комплексів, що включають 4 види пейзажних комплексів, які характеризуються специфічними рисами та особливостями.

До ландшафтно-пейзажного комплексу поліських річкових долин алювіальних рівнин віднесено долинно-річкові пейзажі річок Прип'ять та Західних Буг.

Долинно-річкові пейзажі річки Прип'ять. Домінантним елементом пейзажного комплексу є річка Прип'ять. Вона бере початок з болота біля с. Гупали, по заболоченій широкій заплаві тече у північно-східному напрямку. Сьогодні ця річка змінена, русло перетворено у численні канали, а заплава осушена з метою сільськогосподарського використання. Пейзажний комплекс сформований завдяки рівнинному рельєфу через що у пейзажі добре простежуються сільськогосподарські угіддя, яких в долині річки Прип'ять досить багато. Важливу візуальну роль відіграють селитебні ландшафти. Автентичні будинки у селах Полісся створюють своєрідний місцевий колорит.

Долинно-річкові пейзажі річки Західний Буг. В основі пейзажного комплексу лежить долина річки Західний Буг, яка є прикордонною смугою між Україною та Польщею, що обмежує рекреаційну діяльність. Характерною рисою рельєфу є незначна відносна висота, але добре виражені морфоскульптури, які представлені дюнами, грядами, западинами. Велика кількість опадів зумовлює прояв ерозійних процесів, площинний змив, заболочування території. На території домінує лісова, лучна та болотна рослинність. У видовому складі лісової рослинності переважають чисті соснові та дубово-соснові ліси. Візуальна привабливість пейзажного комплексу формується завдяки меандруючому руслу

річки Західний Буг, лісовим масивам, які є природними «кулісами» вздовж річки та заплавленими озерами. Особливо цікавою ця територія є у літній та осінній періоди.

Ландшафтно-пейзажний комплекс межиріч водно-льодовикових рівнин включає верхньоприп'ятські озерно-лісові пейзажі та аграрні пейзажі бузько-турійського межиріччя.

Верхньоприп'ятські озерно-лісові пейзажі. Серед домінуючих форм рельєфу на території зустрічаються льодовикові, водно-льодовикові, флювіальні, озерні та еолові. Також поширені й антропогенні форми – представлені кар'єрами та меліоративними каналами. Важливою складовою частиною пейзажів є озерний комплекс, який включає 24 озера (Шацьке Поозер'я). Особливі природні умови пейзажного комплексу зумовлюють і характер розподілу рослинного покриву. Цікавими є болота, різні за типом торфових відкладів та характером рослинного покриву. Територія має високий естетичний потенціал: природні малозмінені ландшафти, де гармонійно поєднані ліси з болотами, різноманітність рослинного покриву створює своєрідний колорит місцевості, а привабливість чисельних озер з чистою прозорою водою підсилює рельєф, кожне озеро має різну конфігурацію берегів, площу водної поверхні, своєрідну форму улоговин. Значна частина території входить до Шацького національного природного парку.

Аграрні пейзажі бузько-турійського межиріччя розташовані на межиріччі річок Західний Буг і Турії. У рельєфі значне місце займають водно-льодовикові і льодовикові форми. Велика частина пейзажного комплексу зайнята сільськогосподарськими угіддями. Район добре освоєний, найбільше площ зайняті під сіножаті та пасовища. Головним місцем прийому відпочиваючих у літній період є узбережжя Згоранських озер. В цілому регіон характеризується високою пейзажною різноманітністю. Поєднані тут відкриті простори зайняті під сільськогосподарські угіддя та невеликі лісові масиви створюють гармонійну комбінацію природних та антропогенних об'єктів.

Отже, на території Шацько-Любомльського рекреаційного району виділено чотири ландшафтно-пейзажних комплекси, такий поділ дозволить провести подальшу естетичну оцінку та виділити найбільш привабливі ландшафти.

ГРИЦЕВИЧ Володимир

Львівський відділ

ФОРМИ МІНЛИВОСТІ, ЯК ОДИН З АСПЕКТІВ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ВИВЧЕННЯ

Суспільно-географічне пізнання світу передбачає розгляд його в аспектах кількох головних категорій, одною з яких є *мінливість*. Мінливість – це категорія, що позначає здатність дійсності до різноманітності свого прояву. Сьогодні відомі три форми мінливості: *простір, час, соціум*. Мінливість у просторі викликана взаємним розташуванням, локалізацією, розміщенням, неоднорідних об'єктів. Мінливість у часі спричинена рухом, зміною, трансформацією і т.д. Мінливість у соціумі – це диференціація суспільних оцінок, усвідомлення, освоєння, суспільна стратифікація, суспільний поділ праці, суспільні шкали оцінювання явищ.

Питання вивчення мінливості має особливе значення в зв'язку із давньою дискусією про предмет вивчення географічної науки. У попередні часи географії намагались нав'язати вивчення якоїсь специфічної “географічної форми руху матерії”, однак така постановка питання не витримує критики. Набагато логічніше вважати рух лише одною з форм мінливості (часовою), а географію визначати як науку, що вивчає просторову форму мінливості (а за сучасними уявленнями не лише мінливості, але й геопросторової організованості).

Сучасне суспільно-географічне дослідження обов'язково передбачає вивчення функціональних сторін територіальних об'єктів. Функціональна мінливість може мати як просторовий, так і часовий характер. Просторова функціональність часто виявляється у

функціональному зонуванні території. Часова функціональність може виражатись у динамічній поведінці ознак досліджуваного об'єкта. Ці функціональні аспекти загалом вивчені недостатньо, тому актуальною є розробка методів їхнього суспільно-географічного дослідження та картографування.

Глобальне вивчення форм мінливості є достатньо складною справою, тому тут зосередимося на вивченні локальних форм мінливості.

Розглянемо чотири головних види локальної просторової мінливості для кількісної ознаки.

Локальний мінімум (A.Min) – це вид просторової мінливості кількісної ознаки, який полягає в тому, що значення ознаки для досліджуваного географічного місця є меншим від значень цієї ознаки для усіх сусідніх географічних місць.

Локальний максимум (A.Max) - це вид просторової мінливості кількісної ознаки, який полягає в тому, що значення ознаки для досліджуваного географічного місця є більшим від значень цієї ознаки для усіх сусідніх географічних місць.

Локальний градієнт (A.Grd) - це вид просторової мінливості кількісної ознаки, який полягає в тому, що мінімальне та максимальне значення ознаки спостерігаються в сусідніх (відносно досліджуваного) географічних місцях, причому значення ознаки монотонно зростають від мінімального до максимального кожним топологічним шляхом.

Локальне коливання (A.Osc) - це вид просторової мінливості кількісної ознаки, який полягає в тому, що мінімальне та максимальне значення ознаки спостерігаються в сусідніх (відносно досліджуваного) географічних місцях, однак нема монотонного зростання значень ознаки різними топологічними шляхами.

Запропонована якісна класифікація видів просторової мінливості кількісних ознак суспільно-географічних явищ зручна тим, що дає змогу ефективно (і ефектно) зображати види просторової мінливості картографічно за територіальними елементами.

Аналогічно розглянемо чотири головні види локальної часової мінливості для кількісної ознаки.

Стабілізація (T.St) – це вид часової мінливості кількісної ознаки, який виділяється за характером її динаміки і полягає у незмінності значення ознаки.

Спадання (T.De) – це вид часової мінливості кількісної ознаки, який виділяється за характером її тренду і полягає у монотонному зменшенні значення ознаки.

Зростання (T.Gr) – це вид часової мінливості кількісної ознаки, який виділяється за характером її тренду і полягає у монотонному збільшенні значення ознаки.

Колівання (T.Os) – це вид часової мінливості кількісної ознаки, який виділяється за характером її динаміки і полягає у почерговому спаданні та зростанні значення ознаки.

Можна розглянути взаємодію названих форм часової мінливості, яка полягає в їхній послідовній появі. В цьому випадку така взаємодія є подібною до логіко-математичної операції диз'юнкції, причому роль значення “хиба” відіграє стабілізація, роль значення “істина” відіграє коливання, а спадання і зростання взаємно заперечують одне одного.

Запропонована якісна класифікація видів часової мінливості кількісних ознак суспільно-географічних явищ зручна тим, що також дає змогу ефективно (і ефектно) зображати види часової мінливості картографічно за територіальними елементами.

Описаний підхід дає змогу вивчати, класифікувати і картографувати локальну просторову та часову мінливість суспільно-географічних явищ за досліджуваними кількісними ознаками, здійснювати зонування характеру такої мінливості з метою змістовної інтерпретації.

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ОЦІНКА ТА АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ПРИРОДНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО НАПРЯМУ, ЩО ВИКЛИКАЮТЬ СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ В РЕГІОНАЛЬНИХ АПК

Становлення та розвиток агропромислового комплексу (АПК) відображає природно-історичний процес розвитку продуктивних сил, економічних, технологічних та організаційно-технічних відносин у сільському господарстві та взаємозв'язаних з ним галузях і сферах господарської діяльності. Перехід до ринкових відносин ставить нові вимоги та завдання суспільно-географічних досліджень АПК. Все це стосується і методичних засад їх вивчення. Так, нового методичного обґрунтування потребують насамперед: розвиток і розміщення, співіснування на певній території різноманітних форм власності та організації виробництва (селянських фермерських господарств, асоціацій, колективних підприємств, акціонерних товариств, особистих підсобних господарств населення тощо); формування нових організаційно-економічних структур, характерних для агропромислового ринку і повністю відсутніх у минулому - сировинних, товарних, фондових бірж, посередницьких фірм, комерційних банків, рекламних агенцій, лізингових компаній, екологічних фондаций та ін.; зміна інтенсивності та спрямованості структурних зв'язків і речовинно-енергетичних потоків в АПК та його регіональних підрозділах; розширення зовнішньоекономічних зв'язків агропромислової сфери; посилення уваги до вирішення не тільки економічних, але й соціальних та екологічних проблем АПК; формування в економічному просторі України взаємозв'язаних територіально та функціонально агропромислових ринків засобів виробництва, оптової та роздрібною реалізації продукції, зайнятості; фондового; зміна пріоритетів регіонального розвитку у напрямі розширення місцевого самоврядування.

Враховуючи зниження показників ефективності функціонування АПК практично у всіх сферах діяльності, особливо актуальним стає обґрунтування методики оцінки структурних зрушень, їх аналізу, тенденцій, напрямів, інтенсивності, основних причин, які викликають такі зрушення.

При досить обґрунтованих методах оцінки структури АПК, структурні зміни та якісно нові причини, що їх викликають, потребують більш обґрунтованої методики. При цьому необхідно відмітити, що географічні методи використовуються в управлінні АПК на недостатньому рівні.

Зазначимо, що саме територіальні відмінності природних аграрних ресурсів території того або іншого регіону найбільшою мірою диференціюють аграрне виробництво і виступають найбільшим обмеженням структурних змін. У регіонах, де відсутні оптимальні агрокліматичні умови виробництва для тих або інших сільськогосподарських культур, налагодити їх товарне виробництво практично неможливо. З іншого боку, саме природні властивості (якість) агресурсного потенціалу мають істотний вплив на формування диференціальної ренти у сільському господарстві, отже, й на структуру доходів сільськогосподарських виробників.

Оцінка агрокліматичних ресурсів має найважливіше значення при обґрунтуванні територіальної структури та розміщення галузей рослинництва.

Об'єктами оцінки у структурі агрокліматичних ресурсів виступають насамперед запаси тепла, вологи, особливості сезонності та небезпечні явища погоди, можливі циклічні коливання клімату за багаторічний період. Показниками кількісної оцінки виступають: показники загальної теплозабезпеченості як суми активних та позитивних температур; дати переходу температур через критичні для рослин температурні точки (0°, 10°, 15°C); тривалість періодів: безморозного, вегетаційного, інтенсивного розвитку рослин; найбільшої теплозабезпеченості. Принципове значення має також визначення показників сонячного світла: кількість ясных днів, днів з туманами або хмарних, якісний склад сонячного світла (пряма і розсіяна радіація).

Для оцінки запасів вологи використовують наступні показники: річна кількість опадів, їх сезонність; забезпеченість вологою рослин у найвідповідальніші періоди розвитку.

У наукових публікаціях з суспільної географії АПК недостатня увага приділяється оцінці повторюваності небезпечних явищ, повторюваності дощових та посушливих років. Між тим саме вони істотно впливають на величину збору урожаю та урожайність сільськогосподарських культур. Важливо знати ймовірність і повторюваність негативних явищ влітку та навесні (заморозків, злив, граду, посух, суховіїв). Це дозволить прогнозувати можливі структурні зміни в обсягах та асортименті вироблюваної продукції, планувати обсяги сховищного господарства, виробничих потужностей переробної промисловості.

Оцінка агрокліматичних ресурсів, крім того, має важливе значення для планування та прогнозування агротехнічних заходів і видів обробки ґрунту, застосування для цього тих або інших машин і механізмів, мінеральних добрив, поливу тощо.

Територіальною одиницею оцінки землі на невеликій території є сільськогосподарські типи земель. Тип землі акумулює ті особливості, які в умовах даного регіону визначають виробничий напрям господарства. Найповніша інформація про землю міститься у кадастрових картах.

Важливими показниками оцінки рельєфу є крутизна схилу, мікрорельєф. Вплив рельєфу проявляється головним чином через розміщення і конфігурацію сільськогосподарських угідь, на способи оранки (поперек схилів, терасування); мікроклімат та освітленість; родючість ґрунту; конфігурацію та розміщення промислових майданчиків переробних підприємств; шляхової мережі; розміщення сільських населених пунктів.

Безпосередній та опосередкований вплив на структурні зрушення в АПК мають лісові насадження (показники площі, розміщення їх у динаміці, темпи збільшення лісових площ; лісозабезпеченість території та її динаміка); природні кормові угіддя та їх аналогічні динамічні і статистичні характеристики; мисливські угіддя.

Вагомим чинником структурних зрушень АПК регіону є екологічна ситуація та її складники. Якщо розміщення товарного виробництва сільськогосподарських культур можна планувати, виходячи із особливостей промислових підприємств (технологічний процес, ступінь впливу на довкілля, підприємства, радіус поширення забруднення тощо), то екологічні катастрофи викликають непередбачувані структурні зрушення в АПК. Наочний приклад цього – аварія на ЧАЕС, наслідки якої відчутні практично у всіх регіонах України. Серед екологічних катастроф, які впливають на структуру АПК, слід вказати аварійні викиди та скиди екологічно небезпечними підприємствами.

Нарешті, третя група екологічних чинників структурних зрушень, які підлягають оцінці - це негативні показники стану агроландшафтів, які викликані різними видами антропогенної діяльності, у т.ч. – агропромислової. Найзагальнішим терміном для всіх процесів, які визначають погіршення умов життєдіяльності населення, є детеріорація. Серед їх складників в регіональних АПК України тією або іншою мірою поширені агропромислова інтоксикація, контамінація, деструкція, ерозія, пейторизація. Безумовно, функціонування агропромислового виробництва супроводжується не тільки негативними екологічними наслідками. Позитивні структурні зрушення викликає покращення властивостей ґрунтів; обводнення або зрошення сільськогосподарських угідь, здійснення сукупності меліоративних заходів.

Заключним етапом суспільно-географічної оцінки та аналізу чинників природного та екологічного плану, які викликають структурні зрушення в АПК, є здійснення природного, агроресурсного та екологічного районування території. Воно відбувається на основі інтегральних показників - поширення та ступеня впливу на структурні зрушення (фактичні і потенційні), а також їх картографічне моделювання і прогнозування.

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Метою розвитку транскордонного співробітництва в Європі стали значні диспропорції у розвитку регіонів, особливо це відобразалося на різниці між розвитком столичних регіонів, агломерацій та віддалених від центру регіонів. У 70-х роках ХХ століття виникли ідеї щодо покращення зв'язків між прикордонними регіонами європейських країн задля розвитку економічної співпраці, розвитку соціальних проєктів та проєктів захисту навколишнього середовища, які, як відомо, не мають кордонів.

Транскордонне співробітництво в Україні також здійснюється в умовах суттєвих диспропорцій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів, рівня зайнятості населення зазначених територій України і прикордонних регіонів сусідніх держав, що призводить до соціальної нестабільності серед суб'єктів транскордонного співробітництва.

Транскордонне співробітництво є одним з інструментів прискорення процесів наближення рівня життя населення прикордонних регіонів до середньоєвропейського та забезпечення вільного переміщення людей, товарів і капіталів через кордон. Таке співробітництво сприяє об'єднанню зусиль суб'єктів транскордонного співробітництва для розв'язання спільних проблем прикордонних регіонів, здійсненню євроінтеграційних заходів на регіональному рівні.

Україна має сухопутний кордон із сімома країнами. Із 27 адміністративно-територіальних одиниць 19 є прикордонними. На території таких прикордонних областей, як Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Луганська, Одеська, Сумська, Харківська, Чернівецька, Чернігівська створено вісім євро регіонів – Буг, Верхній Прут, Дніпро, Карпатський, Нижній Дунай, Слобожанщина, Донбас та Ярославна. Вивчається питання щодо створення євро регіонів Азов на території АР Крим, Запорізької та Донецької областей і Дністер на території Вінницької області.

Особливістю транскордонного співробітництва України є те, що воно відбувається як на кордоні України з країнами Європейського Союзу, так і на кордонах з Російською Федерацією, Республікою Білорусь та Республікою Молдова.

Згідно із Законом України «Про транскордонне співробітництво» фінансування проєктів (програм) транскордонного співробітництва здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів на відповідний рік, а також інших джерел, не заборонених законом. Для спільного фінансування проєктів (програм) транскордонного співробітництва можуть використовуватися кошти міжнародної технічної допомоги, кредитні ресурси міжнародних фінансових організацій.

Виконання програм сприяє консолідації зусиль щодо розвитку транскордонного співробітництва, подальшого поглиблення співпраці в рамках євро регіонів та активізації роботи з розширення сфер такого співробітництва, ліквідації інфраструктурних перешкод та сприяння спільній підприємницькій діяльності прикордонних регіонів у сфері малого і середнього бізнесу.

Метою Спільної операційної програми (СОП) Румунія-Україна-Республіка Молдова 2007-2013 був розвиток соціально-економічних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших зв'язків між суб'єктами та учасниками транскордонного співробітництва на основі таких принципів:

- повага до державного суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів держав;
- врахування під час укладення угод про транскордонне співробітництво повноважень суб'єктів та прав учасників транскордонного співробітництва;

Розглянемо основні питання, що стосуються СОП Румунія-Україна-Республіка Молдова 2007-2013.

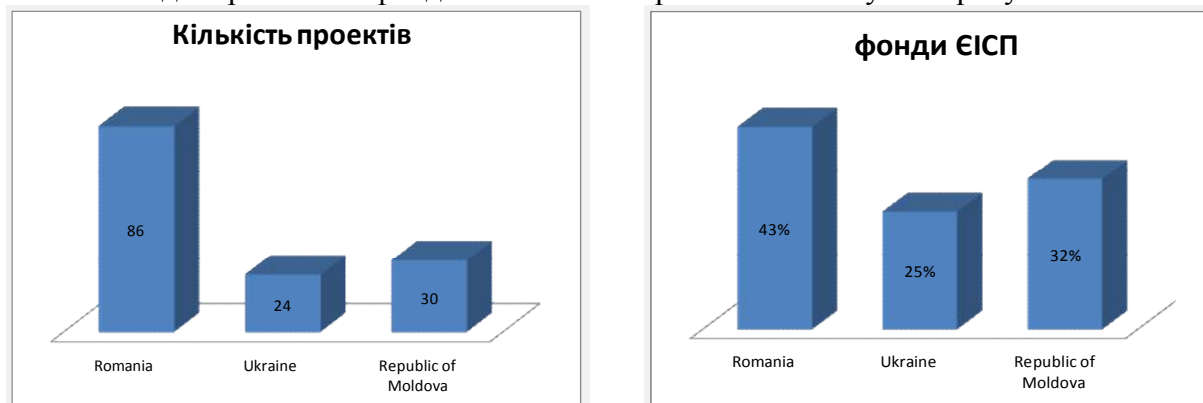
Програма в своїй основі мала 3 пріоритети:

1. Формування конкурентоздатної економіки на прикордонній території;
2. Екологічні виклики і готовність до надзвичайних ситуацій;
3. Співпраця „Людина до людини”.

Фонди Європейського союзу, виділені на реалізацію даної програми становили 126.72 мільйонів Євро (включаючи технічну підтримку). Під час реалізації програми було підписано 140 грантових контрактів: Загальна вартість затверджених проектів: 145.60 мільйона Євро. На 1-й пріоритет припало 36 проектів загальною вартістю 84.71 мільйона Євро, з них 5 великих інфраструктурних проектів вартістю 46.11 мільйона Євро. На 2-й пріоритет – 20 проектів загальною вартістю 49.69 мільйона Євро, з них, 3 великих інфраструктурних проектів вартістю 21.74 мільйона Євро.

3-й пріоритет пов'язаний з соціальними проектами тому було реалізовано 84 проекти загальною вартістю 11.2 мільйона Євро.

Розподіл проектів та фондів ЄС можна порівняти на наступних рисунках.

Як показав аналіз економічного потенціалу, територія дії Програми складається з регіонів з низьким рівнем розвитку, у порівнянні до центрів економічного розвитку Румунії та України. Основною детермінантою є несприятлива економічна структура - з високою часткою зайнятих у сільському господарстві і традиційних галузях промисловості. Це веде до неефективного використання трудових ресурсів та перешкод притоку зовнішнього капіталу. Туристичний потенціал також відносно незначний (за винятком окремих локальних систем). Потенціал ендегенного розвитку, що полягає у розвитку підприємництва та дослідно-наукового сектору, диференційований в межах території дії Програми (доволі високий в Румунії і низький в Україні). Однак, регіон має велике транзитне значення, хоча вузькі місця у транспортній та прикордонній інфраструктурі є бар'єром подальшого розвитку. Ситуація у прикордонних областях, з точки зору людського і соціального капіталу, не краща, ніж на решті територій. З української та румунської сторони кордону відбувається скорочення кількості населення (як результат міграції і невеликий природний приріст). Аналіз природного капіталу території вказує на наявність цінних природних активів, пов'язаних із наявністю добре збережених гірських, лісових, та річкових екосистем. Багато з них мають транскордонний характер і потребують спеціальних міжнародних програм захисту, з огляду на виклики, пов'язані з впливом людини на навколишнє середовище, забруднення води, зниканням окремих видів тварин. Вагомими загрозами для навколишнього середовища на досліджуваній території є забруднення води, меншою мірою - викиди в атмосферне повітря та забруднення постіндустріальних територій.

Кордон та прикордонний режим є найбільш вагомими бар'єрами транскордонної співпраці на румуно-українському кордоні. Слід зазначити, що це стосується не тільки інфраструктури прикордонних пунктів перетину але й способу їх функціонування та законодавства, що регулює перетин державного кордону.

Транскордонне співробітництво на зовнішніх кордонах Європейського Союзу як і раніше являє собою найвищий пріоритет для ЄС у програмному періоді 2014-2020 рр. У

рамках цього, Спільна операційна програма Румунія-Україна 2014-2020 Європейського Інструменту Сусідства та Спільна операційна програма Румунія - Республіка Молдова 2014-2020 Європейського Інструменту Сусідства - обидві були прийняті Європейською комісією 18 грудня 2015 року. Обидві нові програми пропонують спадкоємність колишньої тристоронньої програми, Румунія-Україна- Республіка Молдова 2007-2013 рр. У цьому контексті, нові програми будуть зосереджені на консолідації попередніх результатів і показників, досягнутих протягом усього попереднього періоду програми.

Загальні цілі включають в себе обидві програми та представлені зростанням економічного розвитку і поліпшенням якості життя людей, що живуть в межах території Програми. Це означає спільні інвестиції в галузі освіти, економічного розвитку, культури, інфраструктури та охорони здоров'я, в той же час забезпечуючи безпеку громадян у всіх трьох країнах. Проте, поділ колишньої тристоронньої програми на дві двосторонні програми тільки забезпечуватиме всебічну участь зацікавлених осіб, які приймають рішення на програмному рівні, і також великі можливості для зацікавлених сторін і потенційних бенефіціарів. Було багато засвоєних уроків під час програми Румунія–Україна–Молдова, що оцінюють рішення і бажання кращого управління на користь обох нових програм.

ГРИШКО Світлана

Мелітопольський відділ

З ІСТОРІЇ ПІЗНАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ МІЖ ЛІСОМ І СТЕПОМ: ОСНОВНІ ЕТАПИ

Проблема безлісся степів завжди була тісно взаємопов'язана з проблемою взаємовідносин між лісом і степом. І навпаки: «вирішення проблеми походження лісостепу тісно взаємопов'язане з розглядом двох інших проблем: взаємодії лісу і степу та безлісся степів» [1, с. 6]. В результаті того, що під впливом господарської діяльності людини природа степу докорінно перебудована, з другої половини ХІХ ст. проблема взаємодії та взаємовідносин між лісом і степом почала поступово переростати у проблему взаємозв'язків між лісокультурами і полем. Це внесло суттєві зміни в основні аспекти досліджень і вивело цю проблему з області теорії в практику, особливо на початку ХХІ ст.

Загалом проблеми походження лісостепу і безлісся степів настільки тісно пов'язані між собою, що у більшості праць їх досліджували сумісно. В історії пізнання взаємозв'язків між лісом і степом та безлісся степів виокремлюється кілька етапів. Зазначимо найбільш характерні ознаки кожного з них. За основу виділення етапів взято підходи і принципи розроблені Г.І. Денисюком, які використані при обґрунтуванні часових зрізів пізнання лісостепу [1].

Початковий етап (друга половина ХVІІІ – середина ХІХ ст.). Упродовж цього часу зароджується та ставиться в географічній літературі проблема взаємодії між лісом і степом та безлісся степів. Присвячені їм праці П.С. Палласа, І.У. Палімпсестова, А. Грізебаха, К. Бера, О. Міддендорфа, Ф. Тецмана та інших не втратили свого значення і в теперішній час. У цих дослідженнях безлісся степів і наступ лісу на степ пояснювали, здебільшого, одним чинником: кліматичним або гідрологічним. Поряд з натуральними П.С. Паллас вперше виділив антропогенний чинник і показав його роль у формуванні безлісся степів.

Етап активного розгляду проблеми безлісся степів та взаємодії лісу і степу (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). У цей час активно розвиваються комплексні дослідження природи, які тісно взаємопов'язані з господарськими та культурними запитами. Суспільством усвідомлюється необхідність у наукових географічних знаннях. Географічні дослідження активізувало й те, що у 1891 р. всю чорноземну смугу (південні райони тодішньої Росії й України) охоплює посуха, неврожай і, як результат цих явищ, голод. У зв'язку з цим, впродовж цього етапу було запропоновано найбільшу кількість ідей та

гіпотез вирішення проблем взаємодії лісу і степу, безлісся степів. Ідеї та гіпотези опубліковані у класичних працях С.І. Коржинського, В.В. Докучаєва, А.М. Краснова, Г.І. Танфільєва, В.І. Талієва, Г.М. Висоцького, Б.О. Келлера, П.М. Крилова та багатьох інших. Характерним є те, що в дослідженнях переважає комплексний підхід до вирішення проблем взаємодії лісу і степу та безлісся степів. Проте і це не призвело до формулювання єдиної думки щодо походження лісостепу, хоча показало, що неспівпадання висновків ще не є свідченням помилковості різних поглядів на одне і теж явище і тепер [1].

Ще однією характерною рисою ідей та гіпотез цього періоду пов'язаних з вирішенням проблеми взаємодії лісу і степу та безлісся степів, є їх направленість на реалізацію практичних завдань у сільському господарстві, створення полезахисних лісосмуг, окремих ділянок лісів (перші лісокультури) та охорону природи степу. Розвиток поглядів на природу степу був стимульований виходом у 1883 р. книги В.В. Докучаєва «Русский чернозём» [3] та у 1892 р. праці «Наши степи прежде и теперь» [2].

Етап детальної розробки наявних та нових гіпотез безлісся степів (20-30-ті рр. ХХ ст.). Упродовж цього періоду продовжуються активні дослідження проблеми взаємодії лісу і степу, формулюються нові гіпотези походження степу, що враховують відкритий В.В. Докучаєвим закон зональності. Ці ідеї та гіпотези опубліковані у працях Г.Е. Гроссета, І.В. Тюріна, О.О. Ізмаїльського, Й.К. Пачоського, Є.М. Лавренка, В. Шафера та ін. Проте і в цей час в історії поглядів на розвиток степу переважають ідеї й гіпотези, які пояснюють не лише причини безлісся степів. Лісостеп і степ – два різних за своєю суттю ландшафти. Окремі географи й геоботаніки [4, 5] це визнають, однак далі цього розуміння не йдуть й залишають без уваги інші питання розвитку степового ландшафту. Більшість авторів, віддаючи дань минулому, продовжують розглядати степ як самостійний зональний безлісий ландшафт.

Етап досліджень пов'язаний з активним господарським освоєнням степу (40-80-ті рр. ХХ ст.). Дослідження степу пов'язані з повним активним господарським освоєнням його природних ресурсів у післявоєнні роки, зокрема обводненням, створенням нових лісових насаджень та лісосмуг, а також із розквітом ландшафтознавства. Разом з тим, нових гіпотез безлісся степів та можливостей формування тут лісових масивів не було запропоновано, але активно використовувалися минулі наукові розробки та набутий досвід степового лісорозведення. На особливу увагу заслуговує неоправдано забутий так званий «Сталінський план перетворення природи» [6] розроблений провідними на той час (1948 р.) географами, ботаніками, ґрунтознавцями, зоологами та іншими науковцями. Окремі оригінальні нароби цього плану можна з успіхом використовувати і тепер.

Набутий досвід дав змогу зробити висновок про необґрунтованість гіпотез, котрі стверджували, що степи були споконвіку безлісі і в межах цієї природної смуги неможливе лісорозведення. Праці С.І. Коржинського, А.М. Краснова, Г.І. Танфільєва, Г.Ф. Морозова, Г.М. Висоцького, В.М. Сукачова, П.С. Погребняка та успіхи вирощування лісонасаджень у Великоанадольському, Старобердянському, Богатирському та інших лісництвах цьому підтвердження.

Сучасний етап (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.). У зв'язку з успішним вирощуванням лісових культур в степах, зокрема і в межах південно-західної, найбільш посушливої частини Приазов'я, нових гіпотез щодо безлісся степів та можливостей вирощування лісокультур у степах не запропоновано. Разом з тим продовжується детальне вивчення наявних лісокультур, їх структури, можливостей розширення площ, раціонального використання, зокрема рекреаційного, лісгосподарського тощо, охорони, особливо створення на їх основі заповідних об'єктів та структурних елементів національної екомережі в Приазов'ї.

Отже, взаємозв'язки і взаємозалежність між лісом і степом, особливо в степовій зоні цікавлять науковців більше двох століть. У процесі пізнання цієї взаємодії виділено п'ять етапів, що дає змогу зберегти вже існуючі лісові насадження й створювати, раціонально використовувати та охороняти нові.

1. Денисюк Г.І. Лісополе України. – Вінниця : Тезис, 2001. – 284 с. 2. Докучаєв В.В. Наши степи прежде и теперь. – М. : Селхозгиз, 1953. – 152 с. 3. Докучаєв В. В. Русский чернозём. Отчёт Императорскому Вольному экономическому обществу. – СПб : Имп. Вольн. эконом. общ-во, 1883. – С. 232-234. 4. Лавренко Е.М. Характеристика степей как типа растительности // Растительность Европейской части СССР. – Л. : Наука, 1980. – С. 203-206. 5. Лавренко С.М. Нариси рослинності України. – Харків : Рад. селянин, 1930. – С. 58-112. 6. Постановление Совета Министров СССР и ЦК ВКП(б) «О плане полезащитных лесонасаждений, внедрении травопольных севооборотов, строительства прудов и водоёмов для обеспечения высоких и устойчивых урожаев в степных и лесостепных районах Европейской части СССР» от 20.10.1948 г. № 3960.

ГУСЄВА Наталія
Харківський відділ

ТЕНДЕНЦІ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ (НА ОСНОВІ КОЕФІЦІЕНТУ ПЕРШОСТІ)

Одним зі стратегічних пріоритетів для України після підписання Угоди про асоціацію з ЄС є перехід від традиційної моноцентричної моделі територіального розвитку до поліцентричної. В цілому поліцентричність територіального розвитку можна визначити як спосіб соціально-економічного розвитку певної території, за якого населення та економічна активність концентруються в декількох (двох та більше) близьких за розміром територіально відокремлених та функціонально взаємопов'язаних центрах [6]. Такими центрами в регіонах стають міста.

Поліцентричність можна досліджувати на різних рівнях – внутрішньоміському, міжміському (регіональному) та національному. На регіональному рівні досліджується взаємне розташування та функціональні зв'язки між містами певного регіону [6].

Існує цілий ряд показників і методик визначення моделі просторового розвитку регіону. Одним з таких показників є так званий «коефіцієнт першості», що виражається як питома вага населення найбільшого міста регіону від загальної чисельності населення регіону (табл.).

Найбільшими містами в усіх регіонах України є їхні адміністративні центри.

Середній коефіцієнт першості за регіонами нашої держави на 1. 01. 2015 р. становив 28 %, тобто в середньому в адміністративних центрах проживає кожний четвертий мешканець регіону. Проте, порівнявши коефіцієнти першості всіх регіонів країни, можна пересвідчитись, що існують значні регіональні відмінності. Так, амплітуда коливання питомої ваги найбільшого міста в населенні регіонів на початок 2015 р. складала від 9,2 % в Закарпатській області до 62,5 % у Київській та 53,2 % в Харківській областях. Враховуючи це, всі регіони України за коефіцієнтом першості на 1. 01. 2015 р. можна поділити на 4 групи:

1) регіони з найнижчим коефіцієнтом першості (менше 20,0 %): Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська області, АР Крим (за даними на 1. 01. 2014 р.);

2) регіони з коефіцієнтом першості нижче середнього (20,0-27,9 %): Вінницька, Донецька, Житомирська, Кіровоградська, Волинська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області;

3) регіони з коефіцієнтом першості вище середнього (28,0-35,9 %): Дніпропетровська, Львівська, Чернівецька області;

4) регіони з найвищим коефіцієнтом першості (36,0 % і вище): Київська, Харківська, Запорізька, Миколаївська, Одеська області (табл.).

Зрозуміло, що найвиразніші ознаки моноцентричної моделі просторового розвитку мають регіони з найвищим коефіцієнтом першості, а найбільшою поліцентричністю відрізняються регіони з найнижчим коефіцієнтом першості.

Таблиця – Динаміка питомої ваги найбільшого міста в населенні регіонів України протягом 1959-2015 рр., % (підраховано автором за даними [1-5, 7])

	1959 ¹	1970 ¹	1979 ¹	1989	2001	2005	2010	2015	Зміни ²
Вінниця	5,7	9,9	15,4	19,4	20,1	20,9	22,5	23,1	4,1
Дніпропетровськ	26,3	27,5	29,7	30,4	29,9	30,3	30,3	30,2	1,1
Донецьк	17,1	18,4	20,3	20,9	21,0	21,4	21,8	21,8	1,3
Житомир	6,6	9,9	15,3	18,9	20,4	20,7	21,3	21,5	3,3
Запоріжжя	29,7	37,1	40,1	42,3	42,2	42,7	43,4	43,2	1,5
Івано-Франківськ	6,1	8,4	11,2	15,0	15,5	15,7	16,2	<u>16,6</u>	2,7
Кіровоград	10,3	15,0	19,2	21,8	22,4	22,8	23,4	23,7	2,3
Київ ⁴	39,0	47,1	52,7	57,3	58,8	60,0	61,9	62,5	1,6
Луганськ	11,2	14,8	17,4	17,4	18,2	18,6	19,0	<u>18,8</u>	1,7
Луцьк	6,4	9,9	13,9	18,7	19,7	19,4	20,3	20,8	3,3
Львів	20,0	23,7	26,8	28,8	27,9	28,3	28,8	28,7	1,4
Миколаїв	22,3	28,8	36,8	39,4	40,6	41,4	42,3	42,5	1,9
Одеса	33,1	38,6	41,1	42,2	41,7	41,7	42,3	42,4	1,3
Полтава	8,7	12,9	16,0	18,0	19,5	19,7	20,2	20,4	2,3
Рівне	6,4	11,0	16,0	19,5	21,2	21,4	21,7	21,5	3,4
Сімферополь	15,6	14,1	14,2	16,7	16,9	17,1	<u>17,2</u>	...	
Суми	6,5	11,1	15,6	20,3	22,5	22,7	23,4	23,9	3,7
Тернопіль	4,8	7,3	12,3	17,6	20,0	19,7	20,1	20,4	4,3
Ужгород	5,2	6,1	7,9	9,3	9,3	9,4	9,3	<u>9,2</u>	1,8
Харків	37,1	43,3	47,2	50,4	50,4	51,4	52,7	53,2	1,4
Херсон	19,2	27,7	30,2	28,6	27,9	28,0	28,0	27,7	1,4
Хмельницький	3,9	7,0	11,0	15,5	17,8	18,4	19,7	20,6	5,3
Черкаси	5,8	10,3	14,7	18,9	21,0	21,6	22,4	22,8	3,9
Чернівці	18,3	22,1	24,6	27,4	26,1	26,5	27,9	29,0	1,6
Чернігів	5,8	10,2	15,9	20,9	24,5	25,3	27,0	27,9	4,8
Київ ⁵	2,6	3,5	4,3	5,0	5,4	5,6	6,1	6,7	2,6
Середньорегіональний коефіцієнт першості (без урахування Києва)	14,8	18,9	22,6	25,4	26,2	26,6	27,3	28,0	1,9

¹ за даними Всесоюзних переписів населення 1959, 1970 та 1979 рр. взяті дані про чисельність населення міськрад, а не міст

² – зміна коефіцієнту першості показує у скільки разів збільшився показник в 2015 р. в порівнянні з 1959 р.

³ немає даних про чисельність населення через тимчасову окупацію території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя

⁴ Київ як адміністративний центр Київської області

⁵ Київ як столиця України (обрахована питома вага Києва в населенні всієї України)

9,2 – регіони України з найнижчим коефіцієнтом першості

53,2 – регіони України з найвищим коефіцієнтом першості

Визначений і проаналізований нами коефіцієнт першості регіонів України є важливим показником визначення моделі їх просторового розвитку. Проте він має суттєвий недолік – статичність (оскільки обрахований на конкретний період часу, в нашому випадку – на 1. 01. 2015 р.). Проте саме поняття розвитку як процесу якісних змін містить динамічну складову. Оцінювання моделі просторового розвитку має передбачати розуміння не тільки територіальної структури поселень, але і тенденцій її змін. Необхідні відповіді на питання, чи прямує територія у бік моноцентризму, чи навпаки, під впливом відцентрових сил перетворюється на більш поліцентричну [6].

Враховуючи це, нами був обрахований коефіцієнт першості регіонів країни протягом 1959-2015 рр. (табл.). З табл. видно, що протягом останніх 55 років цей показник в усіх регіонах України має тенденцію до збільшення, що свідчить про закріплення та посилення моноцентричності регіонального розвитку держави. Проте темпи збільшення коефіцієнту

першості в різних регіонах держави значно відрізняються. Найбільше коефіцієнт першості зріс в агропромислових регіонах України: в 5,3 разів – у Хмельницькій, в 4,8 разів – у Чернігівській, в 4,3 разів – у Тернопільській областях та ін. В той же час в індустріально розвинених областях держави питома вага найбільшого міста в населенні регіону зростає незначно: в 1,1 разів – у Дніпропетровській, в 1,3 разів – у Донецькій та Одеській, в 1,4 разів – у Львівській та Харківській областях та ін. Це можна пояснити досить високим значенням коефіцієнту першості цих регіонів вже в 1959 р. В процесі індустріалізації, що відбувалася в Україні в першій половині ХХ ст., було збудовано ряд промислових підприємств-гігантів у Дніпропетровську, Запоріжжі, Донецьку, Луганську, Харкові, Одесі та ін. містах, у зв'язку з чим швидко зросло промислове значення і населення цих міст. Подальше збільшення населення індустріальних міст України відбувалося повільно, оскільки потенціал їх росту був уже значно вичерпаний.

Аналіз темпів приросту коефіцієнтів першості регіонів України протягом 1959-2015 рр. дозволяє зробити наступні висновки:

1) найбільші темпи приросту характерні для 1959-1989 рр., а з 1989 р. – вони значно вповільнюються;

2) з 1989 р. для ряду регіонів в окремі періоди характерно зменшення коефіцієнту першості (Дніпропетровська, Запорізька, Львівська області – 1989-2001, 2010-2015 рр.; Луганська, Рівненська – 2010-2015 рр.; Волинська, Тернопільська – 2001-2005 рр.; Одеська, Чернівецька – 1989-2001 рр., Закарпатська – 2005-2015 рр.; Херсонська – 1979-2001, 2010-2015 рр.);

3) найвищі темпи приросту протягом останніх 5-ти років характерні для Хмельницької (4,6 %), Чернівецької, Чернігівської (3,0-3,9 %), Вінницької, Івано-Франківської, Волинської, Сумської, Черкаської (2,0-2,9 %) областей.

Отже, у зв'язку з тим, що в Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській, Львівській, Рівненській, Закарпатській та Херсонській областях останніми роками (2010-2015 рр.) коефіцієнт першості зменшується, можна стверджувати, що ці регіони «рухаються» в бік поліцентризму. В усіх інших адміністративно-територіальних одиницях України спостерігається зростання питомої ваги найбільших міст у населенні регіонів, особливо в Хмельницькій, Чернівецькій, Чернігівській, Вінницькій, Івано-Франківській, Волинській, Сумській та Черкаській областях, що говорить про посилення моноцентричності цих регіонів.

1. Всесоюзная перепись населения 1959 г. Численность наличного населения городов и других поселений, районов, районных центров и крупных сельских населенных мест на 15 января 1959 года по регионам союзных республик (кроме РСФСР) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://demoscope.ru/weekly/ssp/ussr59_reg1.php 2. Всесоюзная перепись населения 1970 г. Численность наличного населения городов, поселков городского типа, районов и районных центров СССР по данным переписи на 15 января 1970 года по республикам, краям и областям (кроме РСФСР) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://demoscope.ru/weekly/ssp/ussr70_reg1.php 3. Всесоюзная перепись населения 1979 г. Численность наличного населения союзных и автономных республик, автономных областей и округов, краев, областей, районов, городских поселений, сел-райцентров и сельских поселений с населением свыше 5000 человек (кроме РСФСР) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://demoscope.ru/weekly/ssp/ussr79_reg1.php 4. Всесоюзная перепись населения 1989 г. Численность населения союзных республик СССР и их территориальных единиц по полу [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://demoscope.ru/weekly/ssp/sng89_reg1.php 5. *Голвазін О. М.* Вимірювання динаміки та якісна оцінка поліцентричності територіального розвитку // Молодий вчений. Економічні науки. – № 7 (22). – Ч. 1. – липень, 2015. – С. 49-54. 6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> 7. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/city/>

**ФОРМУВАННЯ ЕКОТУРИСТИЧНОГО КЛАСТЕРУ В КОНТЕКСТІ
ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ
(НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

У контексті збалансованого розвитку регіону особливе місце відводиться екологоорієнтованим видам людської діяльності, зокрема, екотуризму - інтегруючому напрямку рекреаційної діяльності спрямованому на гармонізацію відносин між туристами, туроператорами, природним середовищем і місцевими громадами, що реалізується через екологізацію всіх видів туричної діяльності.

Позитивний вплив екологічного туризму на економічну, екологічну та соціально-культурну сфери регіону забезпечується його діяльністю, що має опиратися на такі основні пріоритети: орієнтувати туристів на споживання екологічних ресурсів та послуг; зберігати та відтворювати природне середовище; відновлювати та зберігати етнокультурне середовище. Основою для цього має бути розробка спеціальної державної та регіональних програм із розвитку екологічного туризму та застосування підходу кластерного розвитку регіону в екотуристичній сфері.

Питання формування екотуристичних кластерів поки що мало досліджені, хоча в цілому підхід кластерного розвитку регіонів поширюється на всі галузі економіки країни, в т.ч. і на туристичну сферу [2, 3]. Все частіше, сконцентрована на певній території група взаємопов'язаних підприємств і структур туріндустрії та інших пов'язаних з нею галузей (транспорту, зв'язку, охорони здоров'я та ін.), які взаємодіють і взаємодоповнюють один одного об'єднуються у туристичний кластер для створення комплексного турпродукту території. У контексті зазначеного, екологічні туристичні кластери – кластерні об'єднання, що забезпечують організацію туристичної діяльності відповідно до міжнародних та європейських документів сталого розвитку туризму, принципів збалансованого природокористування, репрезентують нові підходи у зацікавленості підприємств туристичної галузі у підвищення якості навколишнього середовища, що в подальшому дає змогу використовувати його як конкурентну перевагу, створюючи імідж екотуристичного регіону на ринку туристичних послуг.

Аналізуючи методичні підходи до дослідження і формування кластерних утворень слід акцентувати увагу на тому, що ідентифікація і формування кластеру передбачає реалізацію чотирьох етапів: на першому етапі формується інформаційний масив для проведення дослідження та оцінюється потенціал кластеризації - це наявність можливості кооперування підприємств різних галузей та інфраструктурних організацій, що знаходяться на території регіону, а також можливості об'єднання їх конкурентних переваг і використання цих переваг для підвищення конкурентоспроможності регіону; на другому етапі виділяється, “ядро” кластеру, яке утворюють компанії (фірми)-виробники основної продукції кластеру. Вони мають вузьку спеціалізацію, географічно сконцентровані, між ними існує взаємозалежність та налагоджені зв'язки на ринках. “Ядро” кластеру, як правило, формують підприємства, які мають сильні конкурентні позиції на ринку; на третьому етапі розробляється механізм забезпечення реалізації кластерного підходу, що включає організаційне, фінансово-економічне та інформаційне забезпечення функціонування кластеру; на четвертому етапі оцінюється результативність функціонування кластеру та здійснюється розробка основних напрямів щодо його подальшого розвитку.

Відповідно до зазначених етапів нами було проаналізовано потенціал кластеризації екотуризму у Чернівецькій області який вказує на те, що у регіоні сформувались достатньо сприятливі умови та чинники, що позитивно впливатимуть на процес кластеризації. Визначальним чинником для розвитку екотуристичного кластеру в Чернівецькій області є: наявність значної кількості об'єктів природно-заповідного фонду, загальною площею 110594,06 тис. га, найважливішими серед яких є національні природні

парки - «Вижницький», «Черемоський» та «Хотинський», які функціонально найбільш сприятливі для розвитку екотуризму і можуть бути в поєднанні з іншими структурними складовими «точками росту» екотуристичного кластеру; велика концентрація закладів розміщення, що в майбутньому можуть перейти в ранг екологоорієнтованих у зв'язку з загальнодержавною тенденцією стимулювання та заохочення впровадження енергоощадних технологій; приуроченість закладів розміщення до основних екотуристичних регіонів області; загальносвітова і національна тенденція зростання попиту на екопослуги та відпочинок у сільській місцевості.

Учасники кластеру структурно можуть бути згруповані у сектори - виробництва туристичних послуг, сервісний, допоміжний, забезпечення життєдіяльності туристичного кластеру.

Основними учасниками сектора виробництва туристичних послуг є:

- 1) туроператори, що спеціалізуються на екотуризмі та сільському зеленому туризмі;
- 2) НПП «Вижницький», «Черемоський», «Хотинський», де зосереджені основні місця проведення дозвілля у екотуристичному кластері.

У межах зазначених об'єктів у даний час функціонують екостежки та розроблені туристичні маршрути, що складають інтерес для екотуристів. Регіони Чернівецької області (гірські та передгірські райони Покутсько-Буковинських Карпат, райони Подністер'я, окремі райони Прут-Сіретського межиріччя), що пропонувані до кластеру екотуризму знаходяться на великій відстані від центрів промислової активності, що суттєво відобразиться на комфорті та безпечності відпочинку з огляду на екологічний стан; 3) заклади розміщення - екоготелі, екосадиби, садиби сільського зеленого туризму та агросадиби, які в подальшому за рахунок впровадження екологічних ініціатив можуть бути трансформовані в еколого-орієнтовані заклади розміщення [1]; 4) заклади харчування. Відповідно до загальноприйнятих правил, харчування організовується на базі закладів проживання, але для підвищення рівня комфорту та сервісу, для задоволення індивідуальних потреб туристів можуть створюватись додаткові заклади харчування, особливо актуальними будуть заклади екологічного спрямування за типом «органічні ресторани», «екоресторани»; 5) транспортні фірми-перевізники.

Сервісний сектор об'єднує банківсько-кредитні та страхові установи, навчальні заклади (вузи, що спеціалізуються на підготовці фахівців у галузі туризму Чернівецької області, спеціалізовані заклади), наукові установи, а також бізнес-центри.

Допоміжний сектор включає: різноманітні підприємства з виробництва сувенірів, туристичного спорядження, специфічних для певної місцевості товарів; поліграфічні підприємства, періодичні видання, телерадіокомпанії; органи державної влади (селищні, районні, обласні ради, Департамент екології та туризму Чернівецької ОДА), громадські організації - Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму, організація працівників туристичної сфери «Туристична Буковина», європейські та міжнародні фонди сприяння розвитку місцевих територіальних громад, агенції регіонального розвитку.

Сектор забезпечення життєдіяльності туристичного кластеру зв'язує між собою інші сектори та координує їх діяльність. Як управлінська структура може бути сформована Координаційна рада екотуристичного кластеру, що включатиме маркетинговий, рекламно-інформаційний, логістичний та юридично-аудиторський відділи.

Наявність всіх вищеперерахованих елементів туристичного кластеру не є обов'язковою. Склад його учасників може розширюватись залежно від зв'язків, рівня сформованості кластеру. З частиною компаній сервісного та допоміжного секторів туристичний кластер може укласти угоди про співробітництво, що не передбачають їх входження до кластеру.

Кластер екотуризму має реальні можливості стати генератором розвитку ряду інших сфер економіки регіону, і в першу чергу, органічного сільського господарства, народних промислів, інформаційно-учбового сектору, транспортної і будівельної індустрії тощо.

Функціонування кластеру, відвідування туристами регіону створить мультиплікативний ефект від зростання зайнятості та доходів місцевих жителів, сприятиме розширенню господарств та об'єктів екотуризму, сільського зеленого туризму, подальшій інтенсифікації діяльності учасників кластеру, а також зробить вагомий внесок у збереження довкілля за рахунок екологізації всіх видів туристської діяльності.

1. Данілова О.М., Погинайко І. В. Екомаркетингові тенденції в розвитку готельного господарства // Наук. вісник ЧНУ. – 2012. – Вип.633-634 : Географія. – С. 158-161. 2. Кизим М., Хаустова В. Український досвід формування кластерних структур // Економіка та управління національним господарством. – 2012. – №1 – С. 1-11. 3. Кластери та інноваційний розвиток України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL :<http://www.ufpp.gov.ua>.

ДЄДОВ Олександр
Вінницький відділ

ГРУНТИ В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН (НА ПРИКЛАДІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Ното, сама назвавши себе sapiens, злукавила. Зухвалим відбиранням милостей у природи вона виснажила та погіршила її стан, чим ускладнила і своє існування.

Тривале екстенсивне та виснажливе використання земель, надмірне їх розорювання, розпорошення, ущільнення, зменшення у них вмісту органіки тощо при одночасному зведенні лісів, лук, боліт привело до деградації ґрунтів і аграрних ландшафтів, зниження їх продуктивності й здатності до самовідновлення. На сьогодні, як відзначено у Національній доповіді про стан родючості ґрунтів України (2010), втрати ними органічної речовини становлять біля 20 % , біля третини ріллі еродовано.

Недоврахування причин усіляких негараздів з ґрунтовим покривом є реальною загрозою для теперішнього і майбутніх поколінь. Адже не зважаючи на прийняття законів “Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки (2000 р.), “Про охорону земель” (2003 р.), “Концепції збалансованого розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 року” (2003 р.) та інших нормативних документів через відсутність розроблених механізмів їх реалізації вони не “працюють” і стан ґрунтів продовжує погіршуватися. Так, у Вінницькій області тільки за період 1996 р. по 2013 р. гумусованість ґрунтів знизилася з 2,81 % до 2,77 % [1].

Гумус – це похідний, інтегральний комплекс кожного ґрунту, який водночас визначає його структуру, стійкість до механічного порушення, ерозії, водопроникність, вологоємність тощо та головну властивість – здатність забезпечувати умови родючості рослин, звідки і наслідки дегуміфікації земель.

Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах сучасних змін клімату, прогнози яких для ґрунтів є несприятливими. Так, згідно зі сценаріями СДСВ [7] – “м'яким” В1, “помірним” А1В і “жорстким” А2, на території обмеженій координатами 43,5°-53,5° північної широти і 21,25°- 41,25° східної довготи, очікується підвищення температури повітря у період 2011-2020 рр. порівняно з періодом 2001-2010 рр. на 0,3 °С (за сценарієм В1), 0,1 °С (А1В) та 0,2 °С (за сценарієм А2). На кінець ХХІ ст., за прогнозом МЗЦАО, на всій території України стане тепліше у порівнянні з періодом 2001-2010 рр. на 0,7-3,0°С (модель В1), 2,4 - 4,2 °С (А1В) та 2,6-4,6 °С (А2).

Зміни кількості опадів на ХХІ ст. по відношенню до 2001-2010 рр. будуть несуттєвими. За сценарієм В1 очікується зменшення їх у середині століття на 0,3 %, а у всі інші десятиріччя вони будуть незначно збільшуватися – до 2,3 % [4].

У результаті підвищення температури, навіть при прогнозованому одночасному збільшенні кількості опадів (за період з температурою вищою + 10 °С) з 367 до 460 мм, гідротермічний коефіцієнт (ГТК) зменшиться з 1,3 до 1,1, коефіцієнт загального вологозабезпечення (КЗВ) з 0,84 до 0,70 [5], що, при передбаченому збільшенні частоти і сили посух, суховіїв та інших екстремальних кліматичних явищ, негативно позначиться на

вологозабезпеченні ґрунтів і рослин. З метою попередження та зведення до мінімуму цього негативного впливу на них необхідне вжиття превентивних заходів з підвищення їх стійкості до кліматичних чинників, тому що запізнiла реакція (її називають адаптацією) буде малоефективною і потребуватиме значно більше затрат.

Для цього не потрібно винаходити велосипед, а передбачливо підготувати його до дороги враховуючи її характер. Серед першочергових заходів (П'яте Національне повідомлення України з питань зміни клімату..., 2009) є: реалізація системи ґрунтозахисних, протиерозійних заходів; еколандшафтне проектування і планування сільськогосподарської діяльності та землекористання на усіх ієрархічних рівнях; оптимальна екогумусна система агротехнічних заходів обробітку ґрунтів при індивідуальному господарському підході; та ін.[4].

Зважаючи на сучасну дійсність, реалізація цих заходів (внаслідок багатьох відомих чинників) у найближчому майбутньому нереальна, проте вжиття окремих з них, чи їх елементів, цілком можливе. Такими є зменшення розораності території, впровадження екогумусних та водозберігаючих обробіток ґрунту – мінімального (Mini-till), смугового (Strip-till) і нульового (No-till) (технології вже розроблені), редукція у сівозмінах частки просапних культур зі збільшенням у них долі одно- і багаторічних трав, тощо.

Технології мінімального і нульового обробітку ґрунту забезпечують: підвищення упродовж 5-7 років родючості ґрунту до 45 %; покращення (що важливо в умовах наростання посушливості) його водопроникності до рівня цілини, зменшення залежності урожайності культур від опадів; відсутність ущільнення; зменшення кількості проходів техніки (при відповідному заощадженні пального) на 20-40 % та ін. [2].

Важливим також є зменшення у структурі посівів просапних культур і збільшення площ під багаторічними травами. Вони сприяють збільшенню органіки в ґрунті, поліпшенню його структури, фізичних та інших властивостей тощо. Експериментально встановлено, що при насиченні сівозміни 10-20 % багаторічними травами кількість гумусу в шарі ґрунту 0-150 см повністю відновлюється за рахунок гуміфікації залишків цих культур [6]. Однак, цього, на жаль, також доведеться чекати довго.

На сьогодні аграрії, як у країні так і у Вінницькій області, для виживання в складних економічних умовах вимушені виснажливо використовувати їх зі збільшенням посівів потребуючих значно більше від інших культур поживних речовин – соняшнику та ріпаку при зменшенні площ одно- і багаторічних трав (табл.).

Таблиця – Структура посівних площ окремих сільськогосподарських культур у Вінницькій області у 2010 та 2015 рр. [за 3]

Назва культур	Площа, тис. га 2010 р.	Площа, тис. га 2015 р.	+/-, % по відношенню до 2010 р.
Пшениця (яра і зимова)	371,2	378	+ 1,8
Кукурудза на зерно	189,6	309,1	+ 63
Цукрові буряки	76,4	51,7	- 32,3
Соняшник	163,7	187,1	+ 14,2
Ріпак озимий	29,3	65,9	+ 124,9
Картопля та овоче- баштанні культури	119,4	131,4	+ 10
Однорічні трави	19,2	11,7	- 39
Багаторічні трави посіву поточного і минулого року	27,7	23,3	- 15,9
Укiсна площа багаторічних трав посіву минулих років	72,7	60,8	- 16,4

За такого відношення до ґрунтів (національного багатства України !) при відсутності дієвого контролю за виконанням чинного законодавства з їх використання та охорони надія хоча б на припинення деградації земель стає все меншою. Ми ризикуємо, вже в недалекому майбутньому, опинитися у ситуації коли від ґрунтів уже не буде що брати, а відновлювати їх буде занадто важко.

1. Доповідь про стан навколишнього природного середовища у Вінницькій області (2013 рік). – Вінниця : Департамент екології та природних ресурсів ОДА, 2014. – С. 6-109. 2. *Золенко Т. А.* Отвальний плуг, Mini-Till, No-Till. Плюсы и минусы трех технологий – какая технология перспективней? – [https://www.google.com.ua/?gws_rd=ssl#q=Отвальний+плуг%2C+Mini-Till%2C+No-Till](https://www.google.com.ua/?gws_rd=ssl#q=Отвальный+плуг%2C+Mini-Till%2C+No-Till). 3. Посівні площі с.-г. культур під урожай 2010, 2015 років [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_posiv_bl.htm. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 08.02.2016. 4. П'яте Національне повідомлення України з питань зміни клімату підготовлене на виконання статті 4 та 12 Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та статті 7 Кіотського протоколу [Електронний ресурс]. – К., 2009 – С. 13. – Режим доступу: <http://libr-lcoir.narod.ru/olderfiles/1/1013.pdf>. – Назва з екрана. 5. *Степаненко С. М., Польовий А. М., Школьний Є. П. та ін.* Оцінка впливу кліматичних змін на галузі економіки України / за ред. С. М. Степаненка, А. М. Польового. – Одеса : Екологія, 2011. – 696 с. 6. *Цвей Я. П.* Регулювання і відтворення родючості чорноземних ґрунтів / Я. П. Цвей // *Агроном*. – 2012. – № 4. – С. 30-32. 7. Special Report of Working Group III of the Intergovernmental Panel on Climate Change / N. Nakicenović et al.(eds.). – Cambridge Univ. Press, 2000. – 599 p.

ДЖАМАН Василь, КОВБАС Іван
Чернівецький відділ

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНОВИЩА СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ СУБУРБАНІЗОВАНИХ І ПЕРИФЕРІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ (ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

В умовах економічної кризи перехідного періоду серед інших загострилася проблема економічного і соціального становища сільської місцевості: зменшується кількість об'єктів господарської діяльності (особливо виробничої сфери), соціальної інфраструктури, відповідно зменшується кількість зайнятих у суспільному виробництві та зростає кількість безробітних і зайнятих тільки в особистих підсобних господарствах, знижується рівень матеріального забезпечення селян, збільшується кількість нелегальних трудових емігрантів, продовжується депопуляція і міграційний відтік населення тощо. І якщо явища депопуляції й деградації спочатку охопили тільки малі села і периферійні сільські території, то з часом вони розширилися й поглибили сферу свого впливу на середні та великі сільські населені пункти, охоплюють все більші сільські простори і, як наслідок, зростають депресивні території.

Мета даного дослідження – розкрити територіальні відміни сільського поселенського потенціалу, демографічної ситуації, економічного та соціального становища сільського населення на прикладі Тисменицького субурбанізованого і Рогатинського периферійного районів Івано-Франківської області, звернувши увагу на диспропорції в просторовій системі «центр-периферія».

Для порівняння обрано два адміністративні райони, які мають подібні фізико-географічні умови, тому відмінності поселенського потенціалу, демографічної ситуації, особливостей зайнятості населення тощо зумовлені головним чином суспільно-географічним положенням: Тисменицький район – яскравий приклад субурбанізованої території, в центрі якої розміщений обласний центр Івано-Франківськ; Рогатинський район – периферійний, віддалений від обласних центрів і міст міжрайонного значення (див.табл.1).

Поселенський потенціал. Середня людність сільських населених пунктів Тисменицького району (1447 осіб) в 3,2 рази більша за села Рогатинського району (452 особи). Великих сіл (з людністю понад 1 тис. осіб) у Тисменицькому районі 60,4% від загальної їх кількості, що значно перевищує аналогічний показник у Рогатинському районі (8,0%). Натомість у Рогатинському районі переважають малі та дрібні села з людністю менше 500 осіб – 62,1% (у Тисменицькому районі таких сіл лише 18,8%).^{3/4} житлових будинків у селах Рогатинського району старі – побудовані до 1970р., а у Тисменицькому – тільки половина. Житловий фонд у субурбанізованій смугі значно новіший – кожний четвертий будинок побудований після 1980р., у периферійному районі – кожний дванадцятий. Депопуляція і міграційний відтік селян призвів до того, що у

Рогатинському районі кожна дев'ята хата пустує або використовується сезонно як дача, у приміському – 3,7%.

Таблиця – Поселенський потенціал, демографічна ситуація та рівень зайнятості сільського населення Рогатинського і Тисменицького районів [1; 2]

Показники	Рогатинський район	Тисменицький район
I. Поселенський потенціал:		
1) середня людність села (осіб)	452	1447
2) частка великих сіл (%)	8,0	60,4
3) частка малих і дрібних сіл (%)	62,1	18,8
4) частка житлових будинків побудованих до 1970р. (%)	75,1	51,4
5) частка житлових будинків побудованих після 1980р. (%)	8,5	24,5
6) кількість житлових будинків що пустують або використовуються сезонно (%)	11,3	3,7
II. Демографічна ситуація:		
7) народжуваність (‰)	8,6	9,9
8) смертність (‰)	22,0	13,7
9) депопуляція (‰)	-13,4	-3,8
10) частка населення у віці:		
а) допрацездатному (%)	16,8	18,5
б) 60 років і більше (%)	32,0	20,3
III. Зайнятість сільського населення:		
11) частка працюючих до населення працездатного віку (%)	45,7	51,9
12) частка зайнятих за межами свого населеного пункту (%)	67,9	74,5
13) кількість зайнятих в особистому підсобному господарстві на 100 осіб працюючих у суспільному виробництві	83	47
14) кількість не зайнятих на 100 осіб працюючих у суспільному виробництві (осіб)	76	62

Демографічна ситуація повністю корелює з поселенським потенціалом: у приміській зоні відчутно більша народжуваність (на 15,1%), значно нижча смертність (у 1,6 рази) і депопуляція (у 3,5 рази). Демографічні процеси взаємопов'язані з віковою структурою населення. Вища народжуваність зумовлює більшу частку молоді в субурбанізованому районі, а більші показники смертності у периферійному Рогатинському районі (22,0‰) викликані значною часткою населення похилого віку – 32,0% населення старше 60 років (у приміському районі відповідні показники становлять 13,7‰ і 20,3%).

Зайнятість населення. Важливою умовою матеріального забезпечення населення виступає рівень зайнятості. За умов економічної кризи рівень зайнятості у Тисменицькому районі зменшився (за даними обстеження 1996р. і 2005р.) на 22,8%, у Рогатинському – на 46,4%. Як наслідок, у суспільному виробництві задіяно тільки близько половини населення працездатного віку. Тут теж дещо краща ситуація в субурбанізованій зоні у порівнянні з периферійною. Переважна більшість із числа зайнятих працює за межами свого населеного пункту – переважно в Івано-Франківську. Наявність великого міста забезпечує бажання працювати “поруч” – 95% селян Тисменицького району, які працюють за межами свого населеного пункту, знайшли роботу “на місці” і тільки 0,3% – за кордоном і 4,7% – в інших областях України. У периферійних районах ускладнені можливості працевлаштування, тут більша кількість зайнятих тільки в особистому підсобному господарстві, більше не зайнятих, а частина змушена виїжджати на роботу за кордон та в інші регіони України.

Отже, соціально-економічне становище сільського населення субурбанізованих зон краще, ніж периферійних територій, проте також спостерігається занепад галузей матеріального виробництва, зменшується кількість працюючих у суспільному

виробництві, збільшується чисельність зайнятих в особистому підсобному господарстві і кількість безробітних, що стимулює трудову еміграцію.

1. Соціально-економічна характеристика сільських населених пунктів Рогатинського району: Стат. зб. – ІФ, 2006. – 137 с. 2. Соціально-економічна характеристика сільських населених пунктів Тисменицького району: Стат. зб. – ІФ, 2006. – 78 с.

ДНІСТРЯНСЬКА Наталія, ДНІСТРЯНСЬКА Ірина

Львівський відділ

ПРОСТОРОВО-ЧАСОВІ ТРЕНДИ ДЕПОПУЛЯЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ УКРАЇНИ

Сільську місцевість України на початок 2014 року формувало 28397 сільських поселень, в яких проживало 14 млн 132,14 тис. мешканців [1, с. 11–20]. За останні 24 роки (1989 - 2013) кількість сільських населених пунктів зменшилася на 371 поселення, а порівняно з 1995 роком (у цьому році кількість сіл і селищ була найбільшою – 28864) – на 467 поселень. Тобто, починаючи з 1995 року, щороку з адміністративно-територіального обліку знімали в середньому близько 25 поселень. Найбільше поселень (36) було знято з обліку в 2008 році. Кількість сільського населення за період з 1989 по 2013 рік також зменшилася дуже суттєво – на 2921158 осіб, тобто аж на 17,1%. Показово, що кількість населення загалом за той період знизилася на 12,1%, що свідчить про те, що зменшення сільського населення відбувалося дещо вищими темпами, ніж міського.

Отже, сільська місцевість України загалом є в стані глибокої демографічної кризи. Враховуючи те, що темпи урбанізації населення впродовж означеного періоду були порівняно невисокими (частка міського населення за цей період зросла на 1,99 % [1, с. 11–20], а вплив зовнішніх міграцій також відносно незначним (впродовж 2002 – 2013 років міграційний приріст навіть був додатним і становив 28519 осіб), можна зробити висновок про те, що зменшення кількості сільського населення відбулося внаслідок його депопуляції, тобто природного скорочення.

Для кращого розуміння чинників, тенденцій й регіональних відмінностей депопуляції сільського населення важливо з'ясувати передумови наростання кризових демографічних явищ в сільській місцевості. Аналізуючи динаміку значень коефіцієнта природного приросту, можна зробити висновок, що депопуляційні процеси в сільській місцевості деяких регіонів України (Чернігівська, Сумська, Полтавська області) розпочалися в другій половині 70-х років минулого століття, а вже з 1979 року коефіцієнт природного приросту став від'ємним і по сільській місцевості загалом. Поряд з загальними тенденціями демографічного переходу, депопуляцію сільського населення підштовхувала прискорена урбанізація у поєднанні із старінням сільського населення. Отже, насамперед в тих регіонах, де молоде населення сільської місцевості мігрувало до Києва і Харкова, відбулося обвальне старіння сільського населення і відповідно різке зменшення народжуваності, закладаючи підстави демографічної кризи. Так, у 1980 році при середньому по Україні коефіцієнті природного приросту сільського населення (-0,7 ‰) у Чернігівській області його значення опустилося до (-7,6 ‰), у Сумській до (-7,5 ‰), а у Полтавській – (-7,3 ‰). В процесах депопуляції сільського населення непрямим чином позначились і демографічні втрати 30-х і 40-х років минулого століття внаслідок голодомору, політичних репресій, масового виїзду молоді на т. зв. новобудови п'ятирічок. Разом з тим, у західних областях України, з огляду на більш оптимальну вікову структуру сільського населення, коефіцієнт його природного приросту ще тривалий час залишався додатним і лише на зламі ХХ і ХХІ ст. демографічний перехід до депопуляції сільського населення відбувся і в цих областях.

В сучасних умовах в сільській місцевості більшості регіонів зберігаються негативні тенденції демографічного розвитку. Так, у 2013 році внаслідок депопуляції сільське населення скоротилося на 76442 особи, а коефіцієнт його природного скорочення

становив -5,4 ‰. Для порівняння зазначимо, що в міських поселеннях того року демографічна ситуація була відносно кращою (коефіцієнт природного скорочення становив -2,7 ‰ [1, с. 71]. Водночас, якщо розглянути динаміку коефіцієнта природного скорочення сільського населення, то можна побачити деяке зниження темпів його депопуляції, адже на початку XXI ст. значення коефіцієнта природного скорочення були вищими -10 ‰. Разом з тим, в кількох регіонах демографічна ситуація в сільській місцевості має особливо загрозливий характер. Так, коефіцієнт природного скорочення в 2013 році в Чернігівській області становив -18,5 ‰, а у Сумській – (-13,5 ‰). Ще в чотирьох регіонах (Київська, Полтавська, Хмельницька і Черкаська області) значення цього показника є меншими -10 ‰ [1, с. 71]. Отже, як бачимо, найгірша демографічна ситуація зберігається в сільській місцевості північно-східної та центральної України. Водночас в деяких західноукраїнських областях (Закарпатській й Рівненській), а також в АР Крим (насамперед завдяки вищому природному приросту серед кримськотатарського населення) значення природного приросту в 2013 році були додатними.

Аналіз вікової структури сільського населення України та її регіонів свідчить про збереження об'єктивних передумов поглиблення негативних тенденцій та ще більшого зростання диференціації в демографічному розвитку українських областей. Це стосується, зокрема, прискореного старіння сільського населення, збільшення демографічного навантаження на населення працездатного віку, зростання відхилень в демографічних показниках за різними групами областей. Так, при середньому віці сільського населення (40,7 років) на початок 2014 року в Чернігівській області цей показник становив 46,6 років, а в Закарпатській і Рівненській областях – 36,6 років [1, с. 57]. З регіональними значеннями показника середнього віку тісно корелює і показник частки осіб пенсійного віку, розкриваючи всебічний характер демографічної кризи сільського населення, що своєю чергою вимагає нової якості в регіональній демографічній політиці. Зокрема, в сільській місцевості Чернігівської і Сумської областей доцільно запровадити «надзвичайний демографічний стан», який передбачав би широкий набір заходів соціально-економічного впливу.

1. Населення України за 2013 рік. Демографічний щорічник. – К.: Держслужба статистики України, 2014. – 295 с.

ДОМАРАНСЬКИЙ Андрій

Кіровоградський відділ

ПРОБЛЕМИ ТОПОНІМІЧНОГО ПОЛЯ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ухвалення у квітні 2015 року Верховною Радою України та підписання Президентом держави у травні того ж року низки законів, що отримали спільне означення «закони про декомунізацію», спровокували в країні нову хвилю загального зацікавлення топонімічною проблематикою окремих регіонів. В процесі пошуку шляхів реалізації законодавчих ініціатив парламенту, виявилася ціла низка за давних і нових труднощів топонімічного змісту, властивих багатьом краям держави. При тому, цілком очевидно, що лише невелика їх частина, може бути вирішена у разі виконання згаданих вище законодавчих ініціатив.

Типовою у цьому відношенні є ситуація, що склалася в топонімічному полі Кіровоградської області, компонентам ландшафтів якої властиві описані далі *проблеми*.

- *Втрата відомостей про власні назви об'єктів.* З огляду на низку причин, (встановлення яких, потребує окремого дослідження) натепер, фактично безповоротно втрачено автентичні означення багатьох важливих складових ландшафтів: балок, ярів, курганів, скель, островів, лісів, джерел, струмків і навіть невеликих річок.

- *Локалізаційна невизначеність* – відсутність відомостей про точне місце розташування об'єктів зі встановленими назвами. На жаль, в традиції природоописів територій, від часу їх появи і дотепер, домінують словесні форми. Як наслідок, ґрунтовні краєзнавчі праці без детальної локалізаційної складової з часом стають складними

головоломками для читачів. Такими є більшість історичних джерел – від владних наказів до подорожніх щоденників мандрівників, такими є сучасні переліки природоохоронних територій, пам'яток історико-культурної спадщини, небезпечних об'єктів тощо. Прикладом плутанини, породженою такого роду обставинами, може бути процес встановлення дійсного місця народження всесвітньовідомого українського художника-пейзажиста кінця XIX – поч. XX ст., уродженця центральноукраїнських земель Івана Похитонов. Відомості про його рідне село містились хоч і в поважних (скажімо, «Список населенних мест Херсонской губернии» 1896 року видання) проте, позбавлених необхідної локалізаційної точності працях. Відтак, дотепер на сторінках більшості видань, місце народження художника вказано з правильною назвою (Мотронівка), але неточною локалізацією (теперішнє село Трепівка, замість околиць Малої Помічної, відстань між якими становить близько 90 км).

Найбільш актуально, окреслена проблема є для назв багатьох лісів, балок, скель, млинів, курганів, колишніх поселень і особливо, старих шляхів області.

- *Виведення інформації про власні назви об'єктів* з побутового, професійного, офіційного, медійного та ін. ужитку. Найкраще цю тезу ілюструють, порівняння історичних і сучасні карт подібних масштабів. Так, кількість назв балок, річок, ставків і курганів на аркушах триверстової військово-топографічної карти Російської імперії (1846-1863 pp) є неспівставною з більшістю сучасних топографічних карт масштабів 1:200 000, 1:100 000 чи й інших. При цім, теперішні карти фактично не містять назв лісів, джерел, курганів тощо. Доволі бідним є обсяг професійного топонімічного словника в багатьох галузях господарства, що є вкрай небажаним і небезпечним явищем.

- *Спотворення автентичних назв об'єктів* протягом часу їхнього використання та закріплення спотворених назв в офіційних документах, на картах, вказівниках тощо. Вочевидь, головними причинами появи топонімічних покручів було (і є) недостатнє розуміння особами, відповідальними за фіксацію власних назв об'єктів, мови корінного населення та семантичної сутності топонімів; недбалість у фіксації назв чи технічні помилки. Якби там не було, а сучасне топонімічне поле області містить доволі багато спотворень, що офіційно введених в ужиток. На спеціальних картах-схемах лісонасаджень державних лісгосподарських підприємств України маємо дрімоніми Речное (рос.) замість Редьчине, Гнилище замість Глинище та ін. В офіційному обігу маємо назви залізничних станцій: Євградківка чи Єградівка (спотворення від назви сусіднього села Єлизаветградка), Акимівка (від с. Якимівка), Аліївка (від с. Оліївка), Болеславчик (від с. Болеславчик) та ін. Прикладом покручів серед гідронімів може бути означення «Кривохоткива», що є спотворенням топоніму «Кривохаткова балка».

- *Відсутність одностайності в означенні об'єктів* у різних джерелах інформації – як історичних так і сучасних. Характерним прикладом є ситуація з означенням доволі великої річки області – правої притоки Інгулу, що в різних джерелах означається як: Сугоклія, Сугайлія, Сугоклея, Сугаклея, Сугоклея, Саваклей, Сухоклея тощо. Це ж властиво багатьом лісовим урочищам: Нерубай, Нерубайка, Нерубайський; Бобешка, Бобошка; Журавка, Журівське тощо.

- *«Топонімічні нашарування»* - проходження природних та суспільних компонентів ландшафтів області через низку найменувань-перейменувань, результатом чого стала поява багатьох топонімів на означення одних і тих самих об'єктів, плутанина у їх вживанні та, зрештою, – спотворення і втрата багатьох з них.

- *Засміченість колонізаційними назвами* часів Російської імперії та СРСР.
- *Нестача інформаційних джерел з адекватною фіксацією актуальної топонімічної інформації*, першочергово – картографічних творів, онлайн продуктів, детальних таблиць тощо. Особливої ваги, ця проблема набуває в умовах нової хвилі перейменувань, відомості про які, як правило, фіксуються виключно у текстовій формі, що призводить до передбачуваних незручностей і непорозумінь.

- *Недостатня лінгвістично-топонімічна вивченість* семантичних значень, походження, часу виникнення, періодів топонімічних трансформацій назв об'єктів ландшафтів області тощо.

- *Неадекватні найменування нового часу.* З різних причин (загальна некомпетентність виконавців, їх політична заангажованість, відсутність концептуального підходу до перейменувань тощо) багато перейменувань останніх років наповнили непросте топонімічне поле Кіровоградської області новими назвами, що не відповідають нормам українського словотворення і правопису. Найяскравішим прикладом такого роду дій, стало перейменування центральної вулиці міста Кіровограда у жовтні 2011 року, коли за ініціативи місцевого осередку Партії регіонів, сесія Кіровоградської міської ради, перейменувала вулицю Леніна на Дворцову. Підґрунтям для цього стала історична назва вулиці, що російською мовою означувалася як «Дворцовая».

З огляду на викладене, мусимо констатувати доволі невтішну топонімічну ситуацію, що є далекою від свого вирішення, хоч певні кроки у цьому напрямку вже зроблені. Ними є низка ґрунтовних наукових праць (роботи лінгвістично-топонімічного спрямування Лободи В. В. (1976), Железняк І. М. (1992, 2004), Лучика В. В. (1996, 1999), Громко Т. В., Лучика В. В. та Поляруш Т. І. (1999), Громко Т. В. (2000) та ін., праці просторово-топонімічного змісту Кривульченка А. І. (2011), Домаранського А. О. й Міленіної Є. Д. (2014, 2015) та ін.), законодавчих та громадських ініціатив.

ДУДАРЧУК Катерина
Тернопільський відділ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВИСОКОЯКІСНОГО ТУРПРОДУКТУ В АГРАРНИХ РЕГІОНАХ

У всіх регіонах України туризм визнано галуззю пріоритетного розвитку. Особливо це стосується аграрних регіонів, які зазнали різкого падіння виробництва у роки соціально-економічної кризи, і які володіють потужним природним та історико-культурним рекреаційним потенціалом. Дослідження українських вчених (О. Бейдик, С. Кузик, О. Любіцева, М. Крачило, І. Смаль, М. Мальська, В. Мацола, В. Іванунік, Т. Божук, Ж. Бучко, Г. Круль, Л. Немець та ін.) свідчать про високі можливості розвитку різних видів туризму.

За сучасних умов у аграрних регіонах України, що мають унікальні ландшафтні, лісові, гідрологічні ресурси, густу мережу природно-заповідних об'єктів та об'єктів культурно-історичної спадщини, а також відзначаються невисоким забрудненням території, існує необхідність забезпечення різноманітності та унікальності туристичних послуг для внутрішніх потреб і зовнішнього туристичного ринку. Це може бути реалізовано на основі всебічного вивчення і оцінки туристичного потенціалу території, дослідження стану його використання у різних видах туристичної діяльності. Особлива роль туризму у соціально-економічному розвитку тих територій, які мають зручне туристично-географічне положення (віддалені від зони військових дій, знаходяться на транспортних магістралях поблизу кордону з країнами ЄС) та сприятливу екологічну ситуацію.

До таких регіонів відноситься і Тернопільська область, яка лежить у Західній частині України на шляхах Київ-Львів, Луцьк-Чернівці і має добре сполучення з іншими обласними регіонами, знаходиться поблизу кордону України з розвиненими європейськими країнами. Ця область є традиційно аграрною з переважанням сільського розселення, наявністю багатьох невеликих старовинних містечок, із мальовничими ландшафтами і «чистим» довкіллям.

Аналіз наявних в регіоні складових рекреаційного потенціалу свідчить про об'єктивні передумови розвитку на території регіону як традиційних, так і нових видів туризму, а саме:

- пізнавального (на всій території області – природні, соціально-економічні та історико-культурні об'єкти; важливе значення мають музеї – нині на території області функціонують 26 державних музеїв, 7 із них – обласного підпорядкування: Тернопільський краєзнавчий музей, Тернопільських художній музей, Борщівський краєзнавчий музей, Велеснівський етнографічно-меморіальний музей В. Гнатюка, меморіальний музей-садиба Леся Курбаса (с. Старий СкалатПідволочиського району), меморіальний музей Богдана Лепкого (м. Бережани), меморіальний музей Юліуша Словацького (м. Кременець). Вагому роль відіграють меморіальні музеї – історико-меморіальні музеї «Зборівська битва» та «Молотківська трагедія», Підгаєцький музей героїв УПА, музей Переслідуваної церкви у м. Бережани);

- наукового (геологічні та геоморфологічні об'єкти світового значення – відслонення у Придністер'ї, понад 100 гіпсових печер, в т.ч. Оптимістична – найдовша гіпсова печера у Європі, Товтровий кряж (унікальне рифтове утворення), а також археологічні пам'ятки раннього палеоліту, трипільської та черняхівської культур (таких 2,2 тисячі), розкопки давніх лесів поблизу міста Тернопіль та ін.), матеріали, що містяться у краєзнавчих та меморіальних музеях, архівах, національних заповідниках тощо);

- замкового (34 замкових і палацевих об'єкти, або третя частина від кількості оборонних твердинь України; з них найбільше збереженими є Збараський, Вишнівецький, Язловецький комплекси, багато із замків не підлягає музеєфікації через занедбаний вигляд, 11 замків включено до складу Національного заповідника «Замки Тернопілля», вони підлягатимуть реставрації, замки включені допізнавальних та екскурсійних турів, а Збараський, Вишнівецький, Язловецький та Золотопотоцький замки включені до туру «Шляхами Гедиміновичів», частину Микулинецького палацу планують пристосувати під музей пивоваріння, а частину – під заклад розміщення, у одній із веж Скалатського замку також облаштовують під заклад розміщення для любителів сільського зеленого туризму);

- сакрального (наявність понад 650 старовинних церков і 150 костелів, духовних центрів – православного Почаївського і греко-католицького Зарваницького, наявність давньоруських святилищ та печерних храмів на берегах річок Збруч та Дністер);

- сільського зеленого (мальовничі ландшафти на всій території області, належне облаштування садиб для такого туризму, аграрна спеціалізація області);

- подійного (є умови для проведення фестивалів, в області щорічними є етнографічні фестивалі: фестиваль Борщівської вишиванки, «Горошівська маланка» у с. Горошова Борщівського району, Галицька дефіляда (м. Тернопіль), Лемківська ватра (сmt. Монастириська), гастрономічні фестивалі КоропФест, Борщів, вареників у Збаражі, історичні: фестиваль стрілецької пісні «Дзвони Лисоні» у м. Бережани, фестиваль козацької пісні «Байда» у м. Збараж, фестиваль готичної культури «Чорна ліра» у м. Збараж, «Стара фортеця» у м. Кременець, «Братина» у с. Стіжок Шумського району, «Забави у княжому місті» у м. Тереховля);

- екологічного (заповідні об'єкти, яких На Тернопільщині нараховується п'ята частина від усіх пам'яток природи України – 542 одиниці, серед яких: 14 регіональних ландшафтних парків, 117 заказників місцевого та загальнодержавного значення, 9 дендрологічних парків, 1 зоологічний парк, 13 парків - пам'яток садово-паркового мистецтва, 3 ботанічних сади, національні природні парки – Дністровський каньйон, Кременецькі гори, заповідник Медобори. Цікавими об'єктами туризму є парки у місті Тернопіль, які можуть нести важливі туристичні функції за умови визначення їх функціонального призначення. Наприклад, визначення їхньої тематики – розважальні, музичні, етнічні тощо);

- спортивного (сплави річкою Дністер та нижніми течіями річок Збруч та Серет; спелеотуризм на території печер Оптимістична, Млинки, Вертеба та ін., кінний туризм (с. Кутківці та м. Тернопіль), велотури мальовничим місцевостями області);

- лікувально-оздоровчого (мінеральними водами типу «Нафтуся» лікують у санаторії «Збруч» в смт. Гусятин та санаторії «Медобори», що у с. Конопківка Терехівського району);

Для розвитку туризму в регіоні необхідний розвиток туристичної інфраструктури, забезпечення її відповідності європейським стандартам якості. Важливо також сформулювати інноваційний механізм просування туристичного продукту на внутрішній і міжнародний туристичні регіони, створити сприятливі умови для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій.

Як бачимо, туристичний потенціал області дозволяє розвивати на її території різноманітні види туризму, що сприятиме її соціально-економічному розквіту в умовах важкої економіко-політичної ситуації, що сталася в країні.

ДУДКА Мар'яна
Київський відділ

CHALLENGES OF TOURISM: ON THE WAY FROM DISABILITY TO ACCESSIBILITY

The international community pays attention to the problems connected with disabled people. Governments of developed countries make special emphasis on the analysis of the important issues of social barriers, legal protection of invalid persons, receiving education and employment and other aspects of their integration into society.

Today the amount of the disabled people with physical, mental or sensory impairments is about 650 million, or 15% of the world's population (for comparison, in Ukraine - 6, 1%). Considering their families and the number of people who connected with disabled persons the number of people with limited opportunities will reach 2 billion, that is almost a third of the world's population.

The first international legal document which intended to help invalid people was the resolution № 37/52 "The World Programme of Action concerning Disabled Persons" adopted by General Assembly of the United Nations 3 December 1982. 10 years later, in 1992, General Assembly of the UN proclaimed the 3rd of December as International day of persons with disabilities [4]. In this act there was emphasized that one of the important way of the invalid's rehabilitation is tourism activities.

In the scientific word there are a lot of synonyms of this kind of tourism, such as "accessible tourism", "adaptive tourism", "rehabilitation tourism", "special tourism", "correctional tourism", and "disabled tourism".

Accessible tourism is the ongoing endeavor to ensure tourist destinations, products and services are accessible to all people, regardless of their physical limitations, disabilities or age. It encompasses publicly and privately owned tourist locations. The term has been defined by Darcy and Dickson (2009) as: accessible tourism enables people with access requirements, including mobility, vision, hearing and cognitive dimensions of access, to function independently and with equity and dignity through the delivery of universally designed tourism products, services and environments. This definition is inclusive of all people including those travelling with children in prams, people with disabilities and seniors [1]. Accessible tourism brings growth and jobs. Investing in it can open up a market of some 140 million people across Europe, including an estimated 80 million Europeans with disabilities.

Accessible tourism is a very big market. And, as the population ages, it will get even bigger. By 2020, on some estimates, 25 % of travel and leisure spending will come from people who have some form of disability. There is also a multiplier effect here: people who are elderly or who have a disability often take other people along when they are travelling. Accessible tourism helps to reduce seasonality. People with disabilities and older people are more willing and able to travel for leisure out of season. This off-peak business is a boon for the tourism industry [3].

Depend on the physical and mental impairments of people the consumers of tourism product are divided into two categories:

- Category 1 – the tourists with limited mobility (including wheelchair);
- Category 2 – the tourists with disabilities based on the perception of the world (low vision, blind, deaf).

The leading non-profit organization in disabled tourism is the European Network for accessible tourism (ENAT) which established in January 2006. ENAT members can be found in more than 30 countries and 5 continents. The mission of the European Network for Accessible Tourism is to make European tourism destinations, products and services accessible to all travellers and to promote accessible tourism around the world [2].

1. *Darcy, S., Dickson, T.* A Whole-of-Life Approach to Tourism: The Case for Accessible Tourism Experiences. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 16(1), 2009 - 32-44 p. 2. <http://www.accessibletourism.org/> - офіційний сайт Європейської мережі для доступного туризму. 3. http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/edpd_etd_2013_conference_report_en.pdf – електронні матеріали конференції з нагоди відзначення Дня інвалідності та Дня туризму в Європі. 4. <http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r052.htm> – офіційний сайт ООН.

ЗАКУТИНСЬКА Ірина, СЛИВКА Роман

Івано-Франківський відділ

ГОЛОВНІ НАПРЯМКИ І ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО УРБІЦИДУ В УКРАЇНІ

Явище «урбіциду» недостатньо досліджене вітчизняною географічною науковою спільнотою. При цьому прояви урбіциду ми бачимо впродовж всієї історії України. Територіально-політичні конфлікти в Україні зумовлюють практичну необхідність комплексного вивчення даного явища.

Урбіцид є терміном, який означає «насильство щодо міст». Явище урбіциду існує з того часу, відколи існують і міста. Згадки знаходимо навіть в Біблії. Термін був уперше використаний британським письменником-фантастом М. Муркоком у 1963 р. і пізніше використовувався критиками міської реконструкції 1960-х років у США (архітектором А. Хакстейбл, філософом лівих поглядів М. Берманом), які робили акцент на впливі агресивної ревіталізації міст на соціальну життєдіяльність населення. У контексті наслідків військових конфліктів поняття «урбіцид» використовували М. Берман та сербський архітектор Б. Богдановіч. Група боснійських архітекторів з Мостара використовував даний термін для визначення насильства щодо міського ландшафту під час сербсько-хорватської війни [6]. Більш пізнє визначення урбіциду пов'язане із палестинськими містами Західного Берега і Сектора Гази. Окрім деструкції, тут відбувається планування і будівництво нових ізраїльських поселень, що може також кваліфікуватись як урбіцид. На сучасному етапі урбіцид спостерігається в охопленій громадянською війною, Сирії, Палестині та в зоні АТО на сході України.

Проблемі урбіциду у своїх працях приділили увагу М. Ковард, Д. Кемпбел, Д. Райт, М. Шоу, М. Бонайн, М. Берман, Д. Грегори, Дж. Егню, А. Нурхан, А. Рамадан, О. Їфачель, С. Фрегонезе, В. Хан. В Україні єдиним академічним виданням, в якому відображені різноманітні аспекти урбіциду у Донбасі, є колективна доповідь НАН України та низки галузевих університетів та інститутів, виконана за зальним керівництвом Е. Лібанової [1]. У даному звіті дано оцінку соціально-економічних втрат внаслідок воєнних дій. Проаналізовано соціально-демографічні втрати, руйнування поселенської інфраструктури, втрати соціальної та виробничої інфраструктури, екологічні втрати і погіршення умов природокористування.

Згідно визначення М. Бермана, «урбіцид» – деструктивне явище, яке відображається у фізичному знищенні міста чи його компонентних частин [4]. М. Бонайн визначає урбіцид як специфічну політику і стратегію деструкції міської тканини і міст з метою управління, витіснення, або виключення населення [5, с. 85]. У своїй рецензії до книги С.

Грехема «Міста, війна і тероризм: на шляху до міської геополітики» відомий американський політико-географ Дж. Егню зазначає: «...міста уже давно є мішенями війн та інвазій. Перш за все, вони є центрами багатства і сили. Під час II світової війни кампанії масованого бомбардування були скеровані всіма сторонами на міста один одного (і їх союзників). Логіка таких дій полягала у більшій мірі у психологічному впливі, ніж у руйнуванні шляхів постачання, у руйнуванні колективного бажання до боротьби, однак наслідки зазвичай були протилежними» [3]. Міста характеризуються високою вразливістю інфраструктури до підриву і руйнації як у випадку розгортання театру військових дій на їх території, так і у випадку віддалених війн, відлуння яких у випадку терактів може проявлятися у руйнуваннях, почуттю страху і невпевненості, завданих терористами.

М. Ковард розрізняє дві основні групи причин, що спричиняють явище урбіциду – суспільні і природні [7]. Суспільний урбіцид може бути як хаотичний (техногенні катастрофи), так і цілеспрямованим (військові дії). В залежності від ступеня руйнувань, яке зазнає міське середовище виокремлюють: абсолютний – місто втрачає своє функціональне значення; частковий – можлива відбудова зруйнованої частини.

У історії України неодноразово спостерігаються процеси, які за своїми ознаками є близькими до сучасного поняття урбіциду. Як правило, це був частковий урбіцид, що був невід'ємним компонентом постійних війн і конфліктів на території України. В наш час місторуйнування, що носить ознаки часткового урбіциду, спостерігалось у 2014-2016 рр. в міських населених пунктах Донбасу – Донецьку, Слов'янську, Станиці Луганській, Вуглегірську, Лисичанську, Булавінському, Чорнухіному, Олександрівську, Дебальцевому, Ясинуватій, Широкіному. Відбулось руйнування поселенської структури, виробничої й соціальної інфраструктури. Внаслідок конфліктної ситуації та бойових дій густозаселені, унікальні за рівнем урбанізації Донецька і Луганська області зазнали найбільших втрат людності міських прселень на тлі дезорганізації життєдіяльності населення та надання соціальних послуг, повного або часткового руйнування житлового фонду і стратегічно важливих інфраструктурних об'єктів. Середня густина населення зменшилася на 20,2%, що є критичним з точки зору відновлення людності поселень у найближчій перспективі. Більша частина руйнувань припадає на житлові будинки та системи енерго-, водо- і теплопостачання. Загальна сума збитків лише у Донецькій області перевищує 1,25 млрд грн [2].

1. Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрямки державної політики – К. : НАН України, 2015. – 167 с. 2. *Лібанова Е. М.* Відновлення Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрямки державної політики // Вісник НАН України. – 2015. – №11. – С. 13–25. 3. *Agnew J.* Killing for Cause? Geographies of War and Peace // *Annals of the Association of American Geographers.* – 2009. – №5. – P. 1054–1059. 4. *Berman M.* Falling Towers: City Life After Urbicide // *Geography and Identity: Living and Exploring Geopolitics of Identity.* – Washington, DC: Maisonneuve Press, 1996. – P. 172–192. 5. *Bonine M.E.* Middle East and North Africa // *International Encyclopedia of Human Geography in 12 volumes* / [Editors-in-Chief Rob Kitchin, and Nigel Thrift]. – 2009. – Vol.4. – 2009. – P. 82–88. 6. *Ramadan A.* Destroying Nahr el-Bared: Sovereignty and urbicide in the space of exaption // *Political Geography.* – 2009. – №28. – P. 153–163. 7. *Coward M.* Urbicide in Bosnia, in Graham, Stephen (ed) *Cities, War and Terrorism: Towards an Urban Geopolitics.* – Oxford: Blackwell, 2004. – P. 154–171.

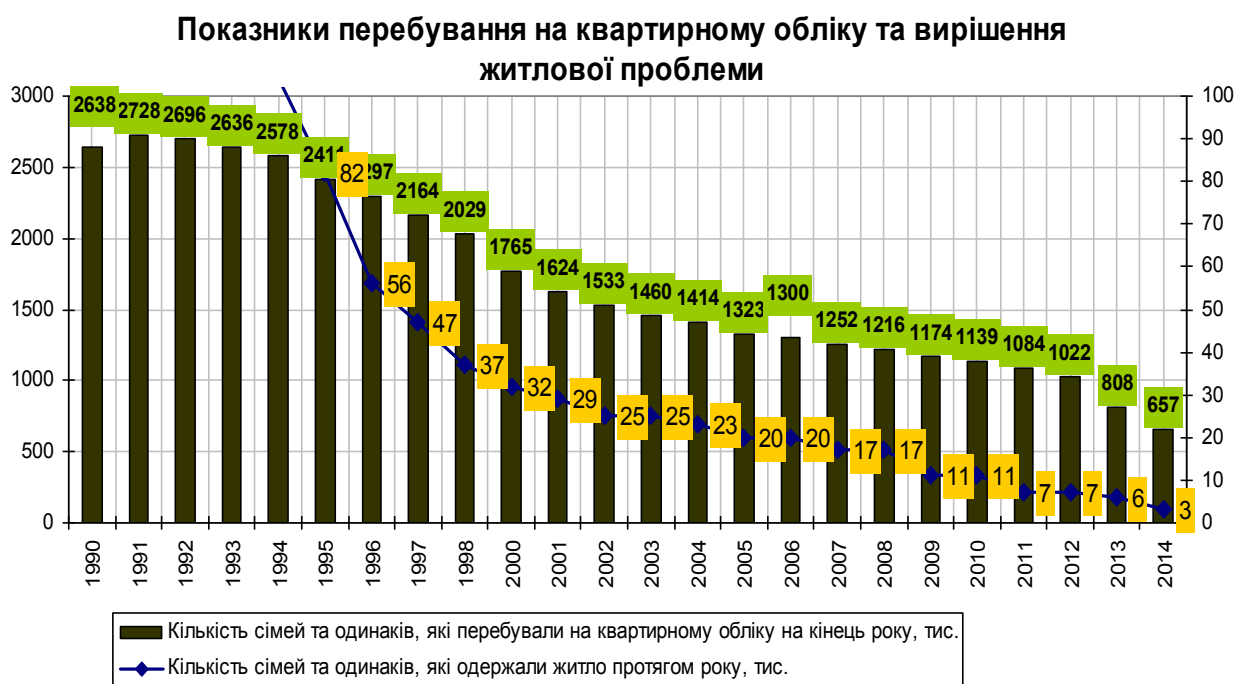
**ЗАПОТОЦЬКИЙ Сергій,
ЗАПОТОЦЬКА Вікторія, ЛЕВИЦЬКА Ольга**
Київський відділ

ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА

Забезпеченість населення житлом є одним з основних індикаторів розвитку країни загалом та добробуту його мешканців зокрема, тому державне регулювання житлової сфери набуває вагомого значення в системі державної політики та має чітко окреслену соціальну спрямованість.

Рис. 1 – Прийняття в експлуатацію житла

* Складено за даними державної служби статистики.

Рис. 2 – Показники перебування на квартирному обліку та вирішення житлової проблеми

Рівень, якість та доступність житла в нашій державі різко поступаються країнам Європи і навіть деяким пострадянським країнам. Середній рівень забезпечення українців житлом (23,8 м²), значно поступається Німеччині (35 м²), Швеції – (40 м²), Іспанії – (45 м²), (США – 68 м²). Середній розмір житла в Україні складає 52 м², в інших країнах колишніх республіках вона коливається в межах від 46 у Білорусі до 110 м² в Естонії. У Східній Європі даний показник складає від 62 м² (Болгарія) – 118 м² (Словенія). Найбільша середня площа житла у Європі складає 144 м² на Кіпрі, а у США вона дорівнює 188 м². [1]

В такому контексті позитивом є те, що період останнього десятиріччя засвідчує поступове зростання обсягів прийняття в експлуатацію житла. В 2015 р. в Україні

прийнято в експлуатацію 11 044,4 тис.м. кв., що є одним з найвищих показників ще з початку двохтисячних років.

Проте, не зважаючи на складність вирішення житлової проблеми, чисельність населення, що перебувають на квартирному обліку, постійно і суттєво скорочується.

У 2014 році на квартирному обліку перебувало 657 тис. сімей та однаків, з яких лише 3 тис. вирішили свої житлові проблеми. Важливо, що протягом 2000-2014 років поліпшували щорічно свої житлові умови лише близько 1-1,4% черговиків від загальної їх чисельності. І це в той час, коли вибухово зросла невідкладна потреба в житлі з боку мешканців районів, де відбувалися воєнні дії, та внутрішньо переміщених осіб.

Проте зростаючі обсяги введення житла в експлуатацію останніх років не вирішують житлову проблему держави. Це ж чітко відбивається й на функціонуванні державних програм житлового будівництва. На сьогодні існує три державні програми будівництва житла для громадян України. Перша - це пільгове довгострокове кредитування молоді на будівництво та придбання житла. Друга - це програма доступного житла, коли держава компенсує 30 відсотків вартості помешкання. Третя - це здешевшення іпотечних кредитів. За останньою програмою надаються позики під 16 відсотків річних. При цьому сплачується тіло кредиту та три відсотки річних. Решту компенсує держава.

Програма пільгового молодіжного кредитування наразі фінансується виключно за рахунок коштів місцевих бюджетів. У 2016 році передбачено фінансування в обсязі 47,1 млн. грн. Планується надати кредити 118 молодим сім'ям за умови наявності коштів на дане фінансування.

На державному рівні програма забезпечення доступним житлом (70/30) припинена ще в 2014 році. У 2016 році тільки в Харківській області за рахунок коштів місцевих бюджетів планується надати допомогу 37 громадянам на суму 5 млн. гривень.

По програмі "Доступне житло" (здешевлення вартості іпотечних кредитів) у 2016 році передбачено видатки лише на обслуговування раніше укладених договорів.

Хоча на сьогодні паралельно з Державним бюджетом фінансуватимуть програми й місцеві бюджети (передбачено 4 млрд. грн. інвестицій у будівельну галузь), проте такі Державні програми зазвичай малоефективні, оскільки для пересічної молоді сім'ї віднайти 70% вартості житла так само складно, як і 100%.

Що стосується програми з будівництва житла та працевлаштування переселенців, то вона існує тільки на папері, в бюджеті на 2016 рік не закладено жодних коштів для її реалізації. Серед варіантів вирішення проблем з житлом у переселенців зі сходу можуть бути наступні варіанти, по-перше, це будівництво муніципального, соціального житла для пільгових категорій переселенців, коли людина сплачує комунальні послуги, але не є фактичним власником. Інший вихід з даної ситуації - це швидке будівництво з нуля багатоквартирних будинків за енергозберігаючими технологіями. При цьому громадські організації домовляються з забудовником про здешевлення робіт. В цьому випадку потрібна тільки земельна ділянка, придатна для будівництва

Цікаво, що на кінець 2014 частка іпотеки в операціях на первинному ринку не перевищувала 2%, а за підсумком 2015 року цей показник склав лише 1%. З банків, готових кредитувати придбання іпотеки на первинному ринку залишилися державні і кілька комерційних банків. Їх загальна кількість не перевищує п'яти. Співвідношення іпотечних кредитів до ВВП - в Україні це всього лише 5%, при тому що в найбільш розвинених країнах цей показник доходить до 100% ВВП. До того ж в Україні дуже високі процентні ставки кредитування (до 25-30%), і низькі темпи будівництва. Для порівняння в США чи Канаді іпотечний кредит надається на строк до 30 років під 3-5 відсотків річних.

Відповідно, в сучасних умовах, для покращення ситуації на ринку житла, потрібно поживити інвестиційну привабливість будівельної сфери та збільшити попит на купівлю житла саме через механізми іпотечного кредитування та функціонування державних програм.

1. Сафонов Ю. Євтєєва В. Житлова сфера в Україні: стан та тенденції розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2102> 2. Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/> 3. Закон України «Про житловий фонд соціального призначення» від 12.01.2006 № 3334-VI в редакції від 18. II .2012 [Електронний документ] // офіційний сайт Верховної Ради України - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3334-15> 4. Соціальні індикатори рівня життя населення / відп. за вип. О. О. Кармазіна. – К. : Держслужба статистики Україна, 2015. – 204 с

ЗАРУБІНА Антоніна

Кіровоградський відділ

АНТРОПОГЕННО-ПРИРОДНІ ОБ'ЄКТИ ТА ТЕРИТОРІЇ В ЕКОМЕРЕЖІ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Нині концепція формування та розвитку екомережі є інтегральною в організації збереження біотичного та ландшафтного різноманіття і на європейському рівні вже набула певного розвитку. Основою для розбудови екомережі має стати існуючий каркас природно-заповідних об'єктів регіону. Аналіз природоохоронної мережі Кіровоградської області за походженням вказує на значне переважання природних територій. Поза увагою залишається низка цінних об'єктів антропогенного та природно-антропогенного характеру. На думку деяких вчених (Загоровський, Денисик), людська діяльність протягом багатьох віків призвела до знищення та докорінної зміни натуральних природних об'єктів. Проте суспільство створило нові, оригінальні, але ще мало вивчені антропогенні комплекси, які потребують на даний час охорони не менше, ніж натуральні. Тому потрібно сформувати єдину природоохоронну систему, яка б органічно поєднала тісно взаємопов'язані між собою комплекси різного походження. Повністю виконати дані функції можливо шляхом проектування та розбудови регіональних екомереж, які мають згодом поєднатись з Європейською екомережею. Така система повинна охоплювати, крім природних територій і об'єктів, природно-антропогенні та ландшафтно-технічні (історико-географічні) об'єкти й території. Прикладом можуть бути унікальні відслонення, що виникли в кар'єрах і стали еталонами геологічних розрізів, поодинокі та групи курганів, кар'єри як оригінальні форми рельєфу, окремі водні комплекси, що формуються у відпрацьованих кар'єрах граніту, піску, глин. Такі об'єкти та території використовуються для проведення низки спортивно-туристичних змагань, як місця рекреації. Також до структури екомережі включені ландшафтно-технічні та історико-географічні об'єкти, до яких належать ландшафтні комплекси, де гармонійно поєднані унікальні властивості природи, історичні події, оригінальні архітектурні або господарські споруди. Такі об'єкти й території можуть значно змінити та урізноманітнити природно-заповідний фонд області, а відповідно й збільшити його площу. Останнім часом активно використовуються для потреб рекреації штучні водні об'єкти - водосховища та незначні за розмірами ставки, які мають важливе значення для природоохоронного та рекреаційного потенціалу на території регіону. В межах Кіровоградської області всього їх нараховується 85. Серед них є дуже великі (Кременчуцьке, Дніпродзержинське), невеликі та малі (ставки). Останні в області є домінуючими (73), їхня сукупна площа становить 50,5 км². Найбільша кількість водосховищ припадає на степові райони області – Бобринецький (13), Кіровоградський (10) та Устинівський (10). Значна кількість даних водойм нині є арендованими, проте близько 10% штучно створених водойм виявились покинутими. Це водойми, ресурси яких фактично не використовуються, внаслідок чого їх екологічний режим визначається не способом експлуатації, а випадковим набором факторів.

Найважливішою особливістю покинутих ставків є тенденція до заростання, яка супроводжується замуленням та заболочуванням. Багато ставків, у тому числі й покинутих, разом із оточуючими їх береговими ділянками щільно населені різноманітними організмами, природні ареали яких скоротилися. Особливо привабливі для багатьох мешканців, насамперед – комах і птахів, ставки із ступенем заростання біля

30% та густою багатоярусною береговою рослинністю. Зустрічаються на таких ділянках і червонокнижні види. Більшість покинутих ставків заслуговують включення до регіональної екомережі. Після мінімальної реконструкції вони можуть слугувати природоохоронним чи рекреаційним цілям із наданням їм відповідного статусу. До складу екомережі також можуть бути залучені частково сільськогосподарські угіддя, в тому числі й орні землі, які в певну пору року можуть виконувати функцію середовища існування ряду рослин і тварин, особливо під час їх міграції.

Останніми роками в Україні спостерігається тенденція до збільшення площ земель, які вилучаються з обробітку на один або кілька сезонів (перелоги). Як правило, це землі на схилах з крутизною понад 3⁰ в межах річкових долин, горбогірних територій, надмірно-зволожені землі, землі віддалені від населених пунктів, на межах господарств (землі незручні для обробітку або такі, які не дають високих врожаїв). До категорії таких земель можна віднести і радіаційно забруднені землі, орні землі, які зазнавали меліорації в минулому, землі, на яких спостерігаються процеси надмірного зволоження та заболочення за рахунок виходу з ладу дренажно-меліоративних систем. На цих землях доцільне відновлення дикорослої флори та фауни. Можливе їх використання при необхідності як частин екокоридорів і буферних зон регіонального значення. Особливу увагу потрібно звернути на порушені нерекультивовані землі (кар'єри, відвали, терикони, яри, балки, надмірно еродовані землі). Частину цих земель можна заліснити. Землі, які потребують рекультивациі, після її проведення можуть використовуватися в рекреаційних цілях (рекультивованій кар'єр наповнений водою, стає місцем відпочинку і рибної ловлі). Згідно досліджень, зниження частки орних земель повинно відбуватись до екологічно обгрунтованого рівня (30-40% від загальної площі). У зв'язку з цим необхідно виділити землі, які можуть бути заліснені або залужені, а також переведені в інші категорії сільськогосподарських угідь (багаторічні насадження, пасовища, сіножаті та інші). Частина природних угідь (водно-болотних, лісових, степових, лучних) повинні бути залучені до територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Така трансформація структури земельного фонду в умовах ринкових відносин є дещо проблематичною, тому що створення природно-заповідних територій передбачає повне або часткове вилучення земель із господарського вжитку, а будь-який господар вимагатиме компенсації. Відповідно державним структурам необхідно викупити або іншим чином компенсувати вилучені землі, для чого необхідні значні кошти.

ЗАСТАВЕЦЬКА Леся

Тернопільський відділ

ФОРМУВАННЯ ПЕРВИННИХ СИСТЕМ РОЗСЕЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ УТВОРЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Дослідження систем розселення різних таксономічних рівнів показали, що найбільші зміни в їх територіальній організації відбуваються на сучасному етапі на низовому рівні: саме для первинних, систем розселення характерними є переорієнтація розселенських зв'язків, зміна функцій їх центрів, децентралізація функцій, зміна меж систем. Тому важливим поштовхом для організації нових систем з оптимальною геопросторовою організацією може бути формування територіальних громад – нових одиниць адміністративно-територіального устрою низового рівня. Як відзначається у Законі України «Про місцеве самоврядування» (1997), територіальною громадою є «жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища чи міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр».

Формування таких громад, на думку вчених, має бути спрямоване на надання громадянам максимальної кількості якісних послуг. Саме в межах громади здійснюватиметься дошкільне виховання та освіта дітей, первинне медичне

обслуговування, культура і дозвілля мешканців, побутове забезпечення (водо-, енерго-, теплопостачання, каналізація), використання землі і охорона довкілля, транспорт та зв'язок тощо.

На сьогоднішній день маємо досвід створення перших в Україні територіальних громад в багатьох областях. Однією з вимог до формування таких громад, згідно з положеннями Проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» (2015) має бути створення конкурентоздатних територіальних громад. Великі за людністю і площею громади можуть бути конкурентоздатними. Це має, за словами чиновників, значно скоротити управлінський апарат (будуть ліквідовані численні сільради) і максимально наблизити надання послуг до населення за рахунок перенесення багатьох важливих послуг на рівень центру громади (адміністративних, соціальних тощо). За сучасних умов розвитку соціальної інфраструктури (а також скорочення кількості дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів, медичних установ різного рівня спеціалізації та ін.) та транспортних шляхів зробити це буде вкрай важко, а то й неможливо.

Створення територіальних громад на сьогодні, попри задекларовану добровільність, є нерідко примусовим. Особливо це стосується сільської місцевості, де велика відстань між поселеннями, нерозвинена транспортна мережа. Об'єднання декількох сіл у територіальну громаду за методикою існуючої влади нерідко призводить до погіршення доступності людей до закладів соціальної інфраструктури, до соціально-економічної деградації сіл, що знаходяться на периферії громади. Це відбувається тому, що питання наукового обґрунтування меж територіальних громад, яке досить активно обговорювалось серед науковців, в тому числі і суспільно-географів (М. Дністрянський, А. Доценко, Г. Заваріка, Л. Заставецька, О. Кучабський, З. Тітенко, О. Шаблій та ін.), не знайшло відображення в реалізації програми децентралізації влади в Україні.

Важливою проблемою є обґрунтування оптимальної територіальної організації територіальних громад. Межі сучасних територіальних громад визначаються за двома критеріями – транспортна доступність до меж громади не має перевищувати півгодини і співпадати з межами добровільно об'єднаних сільрад. На нашу думку, доречним було б ще врахування таких принципів:

1) розселенського, тобто територія громад має базуватись на вже сформованих системах розселення, функції при цьому мають розширюватися, при встановленні меж громад необхідно враховувати міжпоселенські зв'язки, всі села громади мають виконувати певні функції, необхідні для всіх жителів;

2) територіального, тобто громади мають охоплювати компактну територію, всі пункти, на якій мають високий рівень транспортної доступності. Це можуть бути і поселення різних районів, розташовані близько одне до одного;

3) демографічного, тобто враховувати тенденції відтворення населення, зміну його вікової структури, міграційні потоки. Внаслідок кризової демографічної ситуації у всіх регіонах України відбувається зменшення людності поселень, особливо сіл. У процесі створення нових громад демографічні процеси погіршаться, особливо у периферійних частинах. Села, які не будуть центрами громад поступово знелюдніють;

4) соціально-економічного, тобто громада має здійснювати економічну діяльність з ефективним використанням місцевих ресурсів, вона має забезпечувати повсякденні потреби людей;

5) самоврядного, тобто представляти інтереси громади, забезпечувати їхнє право на самоврядування.

Ці принципи також покладені в основу просторової організації первинних систем розселення, що формуватимуться у процесі проведення адміністративно-територіальної реформи.

При цьому населені пункти у такій громаді будуть розвиватися у тісному взаємозв'язку один з одним. На відміну від сучасних сільрад, що відзначаються низьким

економічним потенціалом, недостатньо розвиненою виробничою та соціальною інфраструктурою. Маючи у своєму складі по 5-10 населених пунктів, значну територію (понад 90 км²) та кількість населення (5-7 тис. осіб), такі громади забезпечуватимуть комплексний розвиток території. На їх основі буде здійснено оптимізацію геопросторової організації розселення населення регіону, формуватимуться нові системи т.з. мережевої організації, з широким розвитком горизонтальних зв'язків.

Населені пункти, що входять у громаду, розвиватимуться згідно з їх місцем і роллю у цій громаді. Звичайно, найбільший соціально-економічний розвиток має бути передбачений для центрів громад, якими визначені великі села і селища міського типу. У них мають бути зосереджені важливі виробничі і соціальні об'єкти, що забезпечуватимуть населення роботою і різноманітними послугами. Такий пункт повинен мати добре транспортне сполучення із всіма селами громади, із районним центром. Це будуть своєрідні «полюси зростання», які стануть своєрідними центрами нових систем розселення і сфери територіального управління.

Інші поселення громади повинні також отримати соціально-економічний імпульс, позаяк вони не повинні стати «периферійними» у прямому значенні. У випадку нерозвитку в них неаграрних видів діяльності, невисокої транспортної доступності такі села можуть стати знелюдненими і поступово зліквідованими. Тому населені пункти у кожній громаді мають розвиватися відповідно до встановлених для них функцій, згідно з їх соціально-економічним потенціалом.

Внаслідок того, що у сучасних умовах у виробничій сфері відбувається перехід від строгої ієрархічності до мережевої просторової організації, що характерно для інформаційно-організованої економіки, то й у розселенні відбуваються процеси деієрархізації. Нові умови функціонування систем розселення накладуть відбиток на формування розселенських зв'язків, зокрема внаслідок реалізації принципів децентралізації та субсидіарності, які передбачають утворення самостійних одиниць як носіїв місцевого самоврядування, у громадах посиляться горизонтальні зв'язки.

Майбутні системи розселення (територіальні громади) внаслідок часткового перерозподілу повноважень з районного на місцевий рівень, а також перерозподілу функцій між поселеннями у системі, матимуть іншу геопросторову організацію, ніж сучасні. Нова мережева форма розселення буде своєрідним кластером. Виходячи з розуміння кластера, як мережі об'єктів, можемо вважати, що система розселення може перетворюватись у кластер за умови розвитку зв'язків між поселеннями. А ці зв'язки можуть розвиватися тільки тоді, коли відбудеться перерозподіл функцій між поселеннями. У такому випадку пов'язані між собою поселення матимуть спільне завдання – реалізацію спільних програм соціально-економічного розвитку на певній території. Перехід до політики сільського розвитку стане основою поступу різних за людністю і функціями сільських поселень, умовою їх соціально-економічного зростання.

Застосування кластерного підходу до нової геопросторової організації виробництва і розселення буде важливою умовою оптимізації геопросторової організації суспільства, підвищення ефективності його управління.

ЗАСТАВЕЦЬКА Ольга

Тернопільський відділ

ОСНОВНІ РИСИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ ГОСПОДАРСТВА АГРАРНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Найбільш іманентною рисою соціально-економічного розвитку регіонів України за сучасних умов є трансформаційність. Вона властива найбільше господарським системам, які під впливом зміни форм власності, впровадження ринкових відносин значно змінили свою територіальну організацію.

Сучасні господарські системи регіонів України зазнають перетворень, які не просто торкаються окремих їх рис, а є функціонально-генетичними, вони приводять до глибоких змін у структурі господарських систем, їх зв'язках і відношеннях. Тим самим такі системи набувають нових рис, нової якості. А гетерохронний динамізм, що характерний для різних галузей господарства (перетворення відбуваються з різною швидкістю), є причиною зміни господарської спеціалізації регіонів, структури їх господарських систем.

Дослідження українських вчених, проведені у різних регіонах України (Г.Балабанов, В.Джаман, А.Доценко, В.Захарченко, М.Заячук, В.Нагірна, Я.Олійник, П.Сухий, О.Топчієв, О.Шаблій, Л.Шевчук, М.Фашевський та ін.), свідчать про глибокі структурні перетворення у регіональних господарських системах. Більшість регіонів України, які у до кризовий період були промислово-аграрними, внаслідок неоднакових темпів скорочення виробництва у промисловості і сільському господарстві, стали аграрними регіонами. Це – області Полісся, Поділля, Центру і Північного Сходу, Закарпаття і Прикарпаття.

Причиною цього є, передусім, різке зменшення частки галузей обробної промисловості, а особливо машинобудівної, легкої, окремих галузей харчової промисловості, що раніше визначали спеціалізацію даних регіонів. Ці галузі, не зумівши вчасно перепрофілюватись на потреби ринку, різко зменшили виробництво продукції, більшість їх виробництв було ліквідовано зовсім. Створення нових підприємств у харчовій промисловості та із виробництва будматеріалів, що почали виробляти конкурентоспроможну продукцію, не зуміло ще задовольнити потреби населення у промисловій продукції. Хоча продукція окремих підприємств харчової промисловості вже користується попитом не тільки у внутрішніх споживачів, але й за межами регіонів.

Найбільші зміни у аграрних регіонах сталися у сільськогосподарському виробництві, вони полягають у наступному:

- на зміну колгоспам і радгоспам появилися нові форми підприємств – господарські товариства, кооперативи і фермерські господарства, у їх володінні знаходиться переважна більшість сільськогосподарських угідь, але більшість продукції ще виробляють індивідуальні господарства населення, розвиток фермерства ще відбувається повільними темпами;

- основною галуззю сільського господарства є рослинництво, для його розвитку є сприятливі ґрунтово-кліматичні ресурси, висока розораність земель; при незначній зміні структури посівних площ (дещо збільшились площі зернових, технічних культур, зменшились площі кормових, овочевих культур) відбулися зміни у структурі зернових (на користь пшениці, кукурудзи, сої і зменшення жита), технічних (збільшення площ ріпаку і соняшника, зменшення – цукрових буряків, льону, тютюну) культур; деякі культури (соняшник, кукурудза) вирощують поза межами їх традиційного висіву (Полісся);

- впровадження нових технологій вирощування та використання високоврожайних сортів сільськогосподарських культур привели до збільшення валових зборів сільськогосподарських культур, передусім зернових, овочів, цукрових буряків; ці технології використовуються переважно сільськогосподарськими підприємствами, в індивідуальному господарстві застосовуються мало і тому продуктивність праці в них невисока;

- зменшення посівних площ під кормовими культурами зумовлене значним скороченням чисельності поголів'я худоби, зміною кормової бази скотарства і свинарства на користь штучних кормів;

- зменшення частки тваринницької продукції внаслідок значного скорочення поголів'я всіх видів тварин; виробництво тваринницької продукції переважно здійснюється у господарствах населення, вони малопродуктивні і тому розвиток тваринництва пов'язаний із створенням нових ферм з передовими технологіями виробництва.

У аграрних регіонах постійно збільшується частка сфери послуг і посилення її ролі у виробництві валового внутрішнього продукту. Це пов'язано із впровадженням нових форм обслуговування населення, розширенням спектру послуг.

Важливою галуззю, якій надається пріоритет у розвитку, є туризм, позаяк всі регіони України мають багатий природний та історико-культурний рекреаційний потенціал.

Поступове збільшення частки галузей сфери послуг у господарстві (торгівля, зв'язок, фінансова діяльність, освіта, медичне обслуговування, управління та ін.) поруч із сільським господарством, свідчать про деіндустріалізацію регіонів, їх терціалізацію. Розвиток ринкової інфраструктури, інформаційної та комунікативної діяльності, консалтингових та інжинірингових послуг тощо є важливою ознакою того, що відбувається завершення стадії індустріального розвитку суспільства. Однак перехід до постіндустріальної стадії передбачає процеси ринкових трансформацій, які можуть бути реалізовані шляхом впровадження інноваційно-інвестиційних технологій у всі сфери життєдіяльності населення, розвиток ринкових відносин.

Цей процес стримується в багатьох регіонах і сферах діяльності низькими темпами впровадження досягнень науки і техніки, використанням застарілих технологій, бартерними відносинами.

Аналіз сучасної структури господарства аграрних регіонів свідчить про регресивні і прогресивні тенденції переходу їх економіки до ринкових відносин. До регресивних відносяться зменшення диверсифікації виробництва, наявність малоєфективних виробництв, зменшення приросту виробництва у багатьох галузях, розпад усталених функціональних зв'язків. До прогресивних тенденцій відноситься поява нових виробництв і форм організації виробництва, формування нових міжгалузевих зв'язків, впровадження сучасних технологій виробництва та ін. Але ці тенденції дуже повільно впроваджуються, перехід до ринкових відносин відбувається дуже повільно.

Для успішної реалізації трансформаційних перетворень необхідна зміна в інноваційно-інвестиційній регіональній політиці, передусім нагромадження інноваційного потенціалу для реформування у всіх сферах людської діяльності.

Отже, значні зміни, що відбулися у структурі господарства аграрних регіонів, передусім відмова від розвитку неконкурентних галузей і виробництв, є важливою передумовою переходу до досконалої структури господарства. Така структура формуватиметься залежно від ресурсного потенціалу регіону, ступеня його інтегрованості у міжнародні економічні структури. Для цього необхідно визначити галузі пріоритетного розвитку регіону (галузі спеціалізації) і розвивати їх для задоволення як внутрішніх потреб інших регіонів чи міждержавної торгівлі. Такими галузями у аграрних регіонах можуть бути, крім сільського господарства, харчова і легка промисловість, виробництво будматеріалів, лісове господарство, транспорт, рекреація тощо.

Крім галузей спеціалізації, необхідна активізація галузей, які забезпечують життєдіяльність регіонів. Тому важливим напрямком сучасної регіональної політики є комплексність у розвитку господарства територій, тобто взаємопов'язаний розвиток господарства на основі регіонального територіального поділу та інтеграції праці, найдоцільнішого використання природного і соціально-економічного потенціалу, який забезпечує ефективне виконання міжрайонної функції і задоволення місцевих потреб господарства і населення.

**ЗАСТАВЕЦЬКИЙ Тарас, ТКАЧ Дмитро,
ІЛЛЯШ Ірина**
Тернопільський відділ

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ У ВИВЧЕННІ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ УКРАЇНИ

Розвиток ринкових відносин в Україні супроводжується соціально-економічною кризою і деструктивними процесами у територіальному розвитку. Щодо міських поселень, які залишаються формами розселення, в яких проживає більшість (68%)

населення України, то вони зазнають значних трансформацій у різних аспектах – демографічному, економічному, соціальному та ін.. Зміна соціально-економічної структури міст, їх ролі у системах розселення, що склалися ще у радянський період, розвиток нових форм господарювання потребують уваги з боку дослідників-суспільно-географів. Вони все більше стають у центрі уваги О.Гладкого, І.Гудзеляк, В.Джамана, М.Дністрянського, Н.Дністрянської, О.Дронової, Т.Заставецького, І.Ілляш, С.Іщука, Л.Немець, К.Маруняк, К.Мезенцева, А.Мозгового, Л.Руденка, Д.Ткача, О.Топчієва, М.Фашевського, О.Шаблія, Л.Шевчук та ін. Але постійна трансформація суспільних процесів робить дослідження міст актуальним і необхідним.

У першу чергу, необхідна увага вчених до процесів урбанізації, темпи якої значно сповільнились у кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. Цей процес, що супроводжувався значним витоком сільських жителів до міст у середині ХІХ ст., наклав значний відбиток на перерозподіл жителів між міськими поселеннями і сільською місцевістю, на зміну умов життя і діяльності населення.

Передусім, важливим є вивчення процесів зміни людності міських поселень, особливостей природного і механічного рухів людності міст та селищ міського типу, особливостей зайнятості людей, змін у соціальній, релігійній та професійній структурах населення, рівня та якості життя людей. Саме ці відомості є важливими для встановлення обсягів трудового потенціалу поселень, окреслення шляхів його перспективного використання. При цьому дуже важливими є соціальні характеристики населення: рівень зайнятості і безробіття, релігійний склад, освітній і культурний рівень, професійна структура тощо.

Позаяк міста внаслідок централізації у плануванні розвитку «втратили» «природність» свого розвитку, а ключові процеси міської динаміки в Україні мали жорстко керований характер, то в сучасних умовах є необхідність повернути їх до природного стану. А для цього необхідно вивчити особливості функціонування міста чи смт, ефективність розвитку окремих галузей чи підприємств, можливості їх перепрофілювання чи заміни іншими. Це актуально в умовах тривалої кризи, що зумовила спад виробництва в окремих галузях, зниження державних замовлень на продукцію багатьох підприємств. Важливо при цьому вивчити ресурсний потенціал кожного міського поселення, ринок товарів і послуг у ньому та навколишніх поселеннях, можливості розвитку господарства в нових умовах господарювання і створення режиму інвестиційної та соціальної привабливості. Важлива роль у цьому в сучасних умовах відводиться встановленню т.з. брендингу міста. І саме суспільно-географи, маючи інформацію про всі підсистеми міста, його історико-географічний розвиток, можуть встановити головні галузі, які створюватимуть базу для розвитку міста, його соціально-економічної активізації. При цьому головними напрямками досліджень мають бути:

- демографічна підсистема, передусім демографічна ситуація, структура населення, трудовий потенціал, визначення оптимальної зайнятості населення;
- соціальне середовище життя населення, система життєзабезпечення людей, рівень і якість життя людей;
- сучасна функціональна структура міста, зміни, які відбулися в ній у процесі реформування економіки;
- поява нових інноваційних виробництв у нових секторах економіки, диверсифікація і реструктуризація містоутворювальних підприємств, зміна номенклатури продукції;
- розвиток виробничої і соціальної інфраструктури, в т.ч. ринкової, транспортної і логістичної систем;
- стан довкілля, реалізація стратегії сталого розвитку території, збереження комфортних умов проживання людей, умови природокористування тощо.
- сучасна розпланувальна структура міст, формування функціонально-територіальних зон.

Ці напрямки є головними щодо кожного поселення, але залежно від них формується уявлення про роль цього поселення у системі розселення. Ця роль має бути дещо змінена у процесі вироблення нових механізмів місцевого самоврядування, що формуватимуться у процесі децентралізації влади і здійснення адміністративно-територіальної реформи в Україні. Проблема функціонування міських поселень, як центрів нових територіальних громад, що формуються в Україні на даному етапі суспільного розвитку, є важливою для географів. Саме вони можуть встановити роль кожного поселення у громаді, виявити можливі зв'язки між всіма елементами у новій системі розселення, встановити напрямки розвитку міського поселення та навколишньої сільської місцевості, окреслити галузі, що забезпечують внутрішньоміські потреби. При цьому важливим є вивчення нових функцій, які набувають міста в сучасний період, особливо інноваційно-креативних, організаційно-управлінських, комунікативних, інформаційних, духовно-культурних та ін.

Важливою проблемою, яка стоїть перед науковцями, є впорядкування територіально-функціональної структури міст, яка значно погіршилась в останні роки через хаотичну забудову території, недотримання правил розпланування тощо. Відбувається нерідко погіршення екологічного стану міста, втрата естетики ландшафту, що призводить до змін міського простору, погіршення умов життя людей. Тільки вивчення таких проблем може стати основою для їх вирішення, для вдосконалення управління міським простором, для посилення ролі міст у процесі постіндустріальних трансформаційних процесів у розселенні та господарстві країни та її окремих регіонів. При цьому важлива орієнтація на нові парадигми регіонального розвитку, передусім інвестиційно-інноваційного саморозвитку, яка передбачає модернізацію території шляхом концентрації у містах інноваційного потенціалу.

ІВАНОВА Валентина, ХРУЩ Юлія

Мелітопольський відділ

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ДЕЯКИХ НАПРЯМКІВ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ

Український туризм розвивається активно та динамічно. Попередні результати діяльності галузі дають підстави стверджувати зростання частки галузі у ВВП країни. Розвиток туристичної та курортної галузей впродовж останніх років характеризується позитивною та сталою динамікою. Створення нового іміджу українського турпродукту, конкурентоспроможного в нашій державі та за кордоном, комплексний підхід до розвитку туризму та курортів на регіональному рівні, підтримка розвитку малого та середнього бізнесу у туристичній сфері, зумовили актуальність теми дослідження.

Метою написання статті є обґрунтування деяких напрямків розвитку туризму в Україні. Досягнення поставленої мети ґрунтується на вирішенні комплексу взаємопов'язаних завдань:

- надання сучасної оцінки формування туристичної галузі в Україні;
- виявлення основних існуючих проблем туристичної галузі в Україні;
- обґрунтування перспективних планів розвитку туристичної індустрії в країні.

Важливою складовою туристичної діяльності в Україні і одним з головних напрямків його розвитку є соціальний туризм.

На важливий складник у функціонуванні цього напрямку перетворилося оздоровлення потерпілих внаслідок Чорнобильської катастрофи, насамперед дітей. З цією метою реорганізовано частину туристичних закладів у пансіонати з лікуванням і туристично-оздоровчі комплекси, де поряд із активним відпочинком надаються лікувальні послуги. При реалізації останніх широко використовуються мінеральні води, рослинні препарати, екологічно чисті продукти харчування, розроблено спеціальні оздоровчі пішохідні маршрути тощо [1].

Значна увага в країні приділяється молодіжному й дитячому туризму. Щороку близько 6 млн. дітей та підлітків охоплюються різноманітними видами туристичної діяльності, із них 30-40 тис. здійснюють закордонні подорожі. Серед туристичних підприємств, що спеціалізується на молодіжному туризмі, найбільшим акціонерним товариством є «Супутник-Україна», яка має власну потужну матеріально-технічну базу: готелі, молодіжні центри, туристичні комплекси, транспортні підрозділи. Головною проблемою, що заважає інтенсифікації розвитку дитячого й молодіжного туризму, є відсутність гнучкої системи пільг на туристичне обслуговування цієї категорії споживачів.

Одним із перспективних напрямків розвитку туризму в Україні став сільський зедений туризм, який набуває широкого розмаху в багатьох європейських країнах. Сільський туризм дає можливість мешканцям міст відпочивати у сільській місцевості, а за бажанням - взяти участь у сільськогосподарських роботах. У разі використання сільського (фермерського) господарства і оренди помешкання слід говорити про окремих підвид сільського туризму – агротуризм.

Тематика і види туристичних маршрутів, які можуть прокладатися в сільській місцевості, виділяється надзвичайним розмаїттям і є практично невичерпні. Зони можуть охоплювати природу, історію, етнографію, архітектуру, археологію, життєписи видатних осіб тощо і пристосовуватися під запити конкретного споживача. Основою для створення сільських туристичних маршрутів можуть стати матеріали краєзнавчих і меморіальних музеїв та музейних кімнат.

Піднесення сільського туризму в Україні підтримує утворена у 1996 році спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму, яка об'єднує ряд регіональних осередків, що займаються інформаційно-правовими питаннями, рекламою туристичного продукту, обліком господарств, здатних надавати туристичні послуги.

У науково-практичному вжитку з'явилося нове поняття - агроекологічний туризм. Цей різновид відпочинку передбачає проведення вільного часу у сільській місцевості на базі селянських (фермерських) господарств, які вирощують сільськогосподарську продукцію із застосуванням м'яких (екологічних) до довілля методів.

Україна не належить до держав, де екологічний туризм виступає серйозною альтернативою традиційним видам рекреаційної діяльності. Але наша країна володіє надзвичайно потужним потенціалом і робить перші кроки на шляху активізації і пропаганди альтернативного туризму, одним із видів якого є туризм екологічний.

Перспективним регіоном для організації екологічного туризму в нашій країні є Українське Полісся - територія з багатими, а часто й унікальними, природними і культурно-історичними рекреаційними ресурсами, якій притаманні комфортні для відпочинку людини літні кліматичні характеристики.

У межах Українського Полісся знаходиться ряд об'єктів природоохоронного фонду, серед яких є як традиційні природно-заповідні території із високою атрактивністю, так і специфічне утворення - зона відчуження навколо Чорнобильської АЕС. Така особливість сприяє прокладанню різноманітних за тематикою еколого-туристичних маршрутів, аж до таких, які наочно демонструватимуть згубність небалого, а то й злочинного господарювання на Поліссі та вказуватимуть на альтернативні сценарії виходу із екологічної кризи, в якій опинився регіон і вся Україна.

Економічне підґрунтя розвитку екологічного туризму власне і базується на залученні унікальних територій і земель природно-заповідного фонду до рекреаційного обігу та подальшому використанні отриманих коштів для реалізації природоохоронних проектів та інших завдань регіонального розвитку [2].

У рамках становлення вітчизняної індустрії туризму чітко окреслилися окремих напрямків діяльності – оздоровчо-спортивний туризм. Цей сегмент туризму виник на самодіяльних засадах з ініціативи туристів-аматорів. Оздоровчо-спортивний туризм має велике соціальне значення й економічну ефективність. Підраховано, що людина, яка активно займається оздоровчо-спортивним туризмом, щорічно заощаджує для державного

бюджету кошти еквівалентні майже \$ 400 (йдеться про ймовірні виплати із фондів соціального страхування на лікування, непрацездатність, оздоровлення тощо), тоді як держава на потреби самодіяльних туристів витрачає лише \$ 1 на рік.

Організаційними та методичними центрами розвитку оздоровчо-спортивного туризму в Україні є туристичні клуби та секції. Комерціалізація туризму призводить до перетворення частини туристичних клубів і секцій у туристичні агентства й фірми, що, як правило, займаються туристичною діяльністю.

Отже, належне функціонування туристичної індустрії в Україні можливе тільки завдяки комплексному сталому розвитку усіх структурних одиниць галузі. Тенденції розвитку туризму в Україні протягом декількох останніх років дозволяють виділити кілька суттєвих моментів: по-перше, в національному туризмі високою є частка виїзного туризму; по-друге, з боку держави підтримка вітчизняного туризму носить декларативний характер; по-третє, зростає диспропорція між ресурсним забезпеченням і ступенем його використання; по-четверте, розвиток нових видів туризму урізноманітнює національний туристичний продукт.

1. Федорченко В. К. Дьорова Т. А. Історія туризму в Україні. – К. : Вища школа, 2002. – 195 с. 2. Статистичний збірник України за 2013 рік / За ред. О. Г. Осауленка. – К. : Техніка, 2014. – 595с.

ІЛЛЯШЕНКО Інна

Київський відділ

DEVELOPMENT AND CURRENT STATE OF THE MEDICAL INDUSTRY OF KYIV

The medical industry of Kyiv has a special place in the economic system of the country; this is due to the social importance of its products, science-based production, and the profitability of market existence. It includes chemical and pharmaceutical industry, medical instrumental industry, production of glass, porcelain and plastic medical products, and agricultural production involving cultivation, collection and processing of medicinal plants. In particular, chemical and pharmaceutical industry as a part of the medical industry can be considered the most developed among represented in the city.

About 30 companies with a workforce of about 10 thousand people make medical products in Kyiv. In the capital there are six largest manufacturers of medicines in Ukraine: PrJSC “Pharmaceutical firm “Darnytsia”, JSC “Kyivmedpreparat”, JSC “Farmak”, JSC SIC “Borshchahivskyi CPP”, PrJSC “Indar”, JSC “Kyiv Vitamin Factory”. They account for almost 60% of production of all drugs produced in the country. All the enterprises have passed a long time of formation and development. Most of them were founded in the first half of the last century.

Each of the above companies has received several international quality certificates, repeatedly became winners of the contests. They opened branch offices in other cities and countries. Branch offices in other cities and countries were established. The geography of export deliveries is traditionally represented by CIS countries (Uzbekistan, Russia, Kazakhstan, Belarus, Azerbaijan) mainly. The concentration of pharmaceuticals export of Ukrainian production to CIS countries is associated with the rigid quality control system in the European markets, and the need of GMP certificates for producers.

The export of pharmaceutical products in 2014 amounted to 202.2 million dollars USA (104, 5% till 2013) and was 1.8% of the total exports.

The enterprises of the medical industry of Kyiv employ about 10 thousand people. This is one of the types of industry where the monthly salary exceeded the average for the economy by 1,4-1,9 times.

The volume of sold basic pharmaceutical products and pharmaceuticals in the national currency has increased in recent years, but in manufacturing the production volumes have decreased by 9.3%. The production of pharmaceuticals containing hormones has decreased by 64

tons or by 41.9%; pharmaceuticals containing alkaloids – by 448 tons or 6.9%; pharmaceuticals containing penicillin and other antibiotics – by 4 tons or 1.7%.

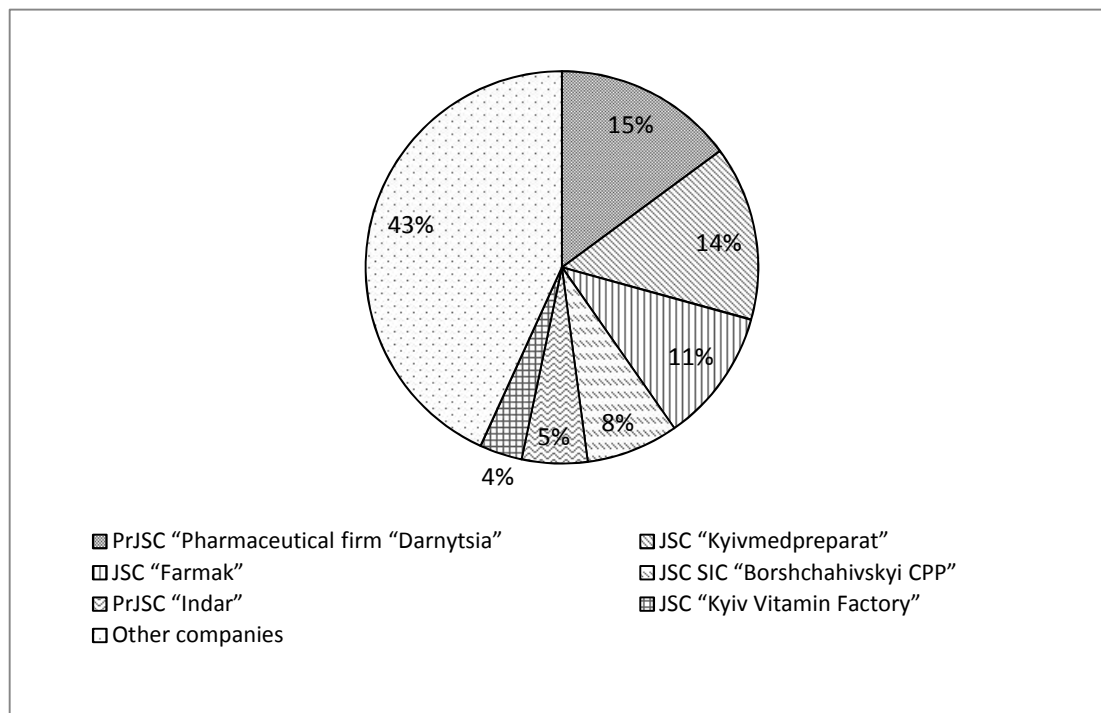

Fig. – Volumes of production of chemical and pharmaceutical industry products in Ukraine

There is a number of problems typical of this type of industry. There are no incentives for national producers to develop and implement new original drugs and to increase export potential. At the same time, the costs of raw materials are 70% of the production costs. Credit resources are expensive. According to the State Administration of Ukraine on Medicinal Products, counterfeit medicines along with substandard and unregistered ones account for 1.5-1.8% of the market, and the number of substandard drugs is increasing.

The prospects for development are the following: access of only efficient, safe medicines of guaranteed quality to the market, focus on generic type of production (generics are the equivalents of original medicines, the term of the patent protection of which has expired), and gradual modernization of the production base according to the GMP rules (the rules of production and quality control of medicines). In recent years, the medical industry has been integrating with medical services. The current management structure and experienced staff are good prospects for further development of the medical industry.

ІЛЬІН Леонід, ІЛЬІНА Ольга

Волинський відділ

ОРГАНО-МІНЕРАЛЬНІ РЕСУРСИ ПРИРОДНИХ ВОДОЙМ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В САНАТОРНО-КУРОРТНОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Водойми Українського Полісся мають багаті природні ресурси (водні, органо-мінеральні, біотичні). Оцінювання якості і запасів ресурсів, визначення напрямів раціонального їх використання та охорони від забруднення і виснаження відноситься до числа найголовніших завдань природокористування.

Оцінювання ресурсного потенціалу органо-мінеральних ресурсів природних водойм, їх інвентаризація необхідна для з'ясування можливостей господарського використання, подолання диспропорції в існуючому освоєнні природно-рекреаційних ресурсів, а також диверсифікації спектра послуг існуючих санаторно-курортних закладів регіону.

Водойми Українського Полісся належать до малих озер. Абсолютна більшість із них – це водойми із дуже малими площами – до 0,1 км², а загалом площі озер змінюються від 0,01 до 27,5 км². Переважну більшість озер (понад 54%) складають озера площею менше 0,1 км². На частку озер площею від 0,1 до 1,0 км² припадає 33% загальної площі озер. Чисельність озер площею від 1 до 10 км² становить 10,7 %. За кількістю переважають озера з площею 0,11 – 0,25 та 0,26 – 0,50 км².

Загальна заозереність Українського Полісся становить 0,16%, із урахуванням штучних водойм – 0,51 %. У цьому регіоні наявні 414 озер, площею водної поверхні 18013,54 га та об'ємом водної маси 1069,83 млн м³ [1].

Для водойм Українського Полісся серед видів озерного осадонагромадження домінуючим є органічне. Більшість досліджених водойм є озерами-продуцентами органічної речовини. Природні особливості зони хвойно-широколистяних лісів забезпечують загальний фон седиментації, створюють можливості високого рівня нагромадження органічної речовини у відкладах, що є наслідком високої продуктивності у водоймах і на водозборах.

Із мінеральних ресурсів, представлених запасами мінеральних, органо-мінеральних й органічних відкладів, найбільш перспективні для використання сапропелеві ресурси (відклади з умістом органічної речовини понад 30 %). Запаси сапропелю складають 63882,8 тис. т. Основна кількість розвіданих сапропелів зосереджена у Волинській області (52998 тис. т), значно менше – у Рівненській (8381,1 тис. т), Київській (1290,7 тис. т) Сумській (1180 тис. т) та Чернігівській (33 тис. т) областях (табл.).

Таблиця – Запаси сапропелів Українського Полісся, тис. т

Вид сапропелю	Адміністративна область					РАЗОМ
	Волинська	Рівненська	Київська	Сумська	Чернігівська	
Ціанофіцейний	-	-	-	18	-	18
Змішано-водоростевий	1 741,1	280,2	11,4	-	-	2 032,7
Торф'янистий	756,2	226,3	-	-	-	982,5
Зоогеново-водоростевий	5 148	166	-	-	-	5 314
Діатомовий	1 030,8	142	-	-	-	1 172,8
Органо-піщанистий	3 766,9	1 732,4	119,9	-	-	5 619,2
Органо-глинистий	5 097,9	1 940,7	709	187	-	7 934,6
Органо-вапняковий	15 344	262	450,4	975	-	17 031,4
Вапняковий	12 070,4	609,3	-	-	33	12 712,7
Органо-залізістий	7 811,7	1 949,8	-	-	-	9 761,5
Вапняково-залізістий	231	-	-	-	-	231
Діатомово-глинистий	-	61,5	-	-	-	61,5
Глинисто-вапняковий	-	1010,9	-	-	-	1 010,9
РАЗОМ	52 998	8 381,1	1 290,7	1 180	33	63 882,8

В Українському Поліссі є і значні прогнозні ресурси сапропелів. У Волинській області прогнозні ресурси становлять 65 млн. м³, вони займають площу 4479,5 га, у Рівненській – 455 тис. м³ (запаси при 60 % вологості 1231 тис. т), займають площу 143,4 га, у Житомирській – 2269,0 тис. м³ (запаси при 60 % вологості 865 тис. т), займають площу 235,1 га.

Багато водойм мають забалансові запаси донних відкладів. У Волинській області – 4 водойми (об'єм відкладів 4098,9 тис. т, загальна площа покладів 301,26 га, Рівненській – 28 водойм (об'єм відкладів 9080,1 тис. т, загальна площа покладів 506,9 га), Житомирській – 13 водойм (об'єм відкладів 136,6 тис. м³, загальна площа покладів 39,7 га), Сумській – 62 водойми (об'єм відкладів 9 299,8 тис. м³, загальна площа покладів 1315,19 га),

Чернігівській – 11 водойм (об'єм відкладів 1717,2 тис. м³, загальна площа покладів 216,3 га) [2].

За походженням домінують сапропелі змішано-водорослеві, зоогенові, торф'янисті, органо-вапнякові, органо-глинисті, водорослево-залізисті й залізисті (з умістом заліза понад 10 %). До трьох груп віднесені сапропелі за зольністю: низькозольні (вміст золи менше 50 %, піску – до 50 %), середньозольні (вміст золи 50–90 % і піску 5–50 %), високозольні (вміст золи понад 90 % і піску 50 – 75 %) [3].

У бальнеології орано-мінеральні ресурси водойм (сапропелі) застосовуються як лікувальні грязі й для отримання на їх основі медичних препаратів. Використовуються малозольні органічні сапропелі з умістом сірководню, амінокислот і карбонових кислот, мінеральних макро- і мікроелементів, фізіоактивних гумінових речовин.

Санаторно-курортна діяльність займає значне місце в профілактиці, лікуванні та реабілітації населення. Курортна галузь є одним з пріоритетних напрямів розвитку Українського Полісся. Для розвитку лікувально-оздоровчого туризму регіон має всі природно-ресурсні передумови, які представлені естетичними ландшафтами, лікувальним мікрокліматом, наявністю великої кількості озер, придатних до купально-пляжного відпочинку, унікальними біотичними комплексами, фітонцидним повітрям, лікувальними грязями, мінеральними водами та ін.

В Українському Поліссі наявні перспективні запаси лікувальних грязей, які придатні для використання у лікувальній рекреації. Грязелікування у комплексі з іншими природними чинниками може стати ключовим напрямом розвитку курортно-рекреаційних зон.

1. *Ільїн Л. В.* Лімноккомплекси Українського Полісся. У 2-х т. Т. 2: Регіональні особливості та оптимізація. – Луцьк : Вежа, 2008. – 400 с. 2. *Шевчук М. Й.* Сапропелі України: запаси, якість та перспективи використання. – Луцьк : Надстир'я, 1996. – 384 с. 3. *Ilyin L. V.* Geochemical peculiarities of bottom sediments in polytypic lakes of Ukrainian Polissya // *Limnological Review*. – 2002. - № 2. – P. 155-163.

**ІЛЬІНА Ольга, ПАСІЧНИК Михайло,
ПАСІЧНИК Наталія**
Волинський відділ

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ОЗЕРНОГО САПРОПЕЛЮ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ЛІКУВАЛЬНІЙ РЕКРЕАЦІЇ

Лікувальна рекреація – перспективний напрям курортного природокористування у Волинській області. Основою для її розвитку слугують природні лікувально-оздоровчі ресурси, що включають місцевості зі сприятливим кліматом, естетичним ландшафтом, водоймами та їх узбережжями, лісами, джерелами мінеральних вод і родовищами лікувальних грязей, тощо. Озера є ключовими об'єктами рекреаційної діяльності в регіоні. Налічується 235 водойм, у яких нагромаджено близько 70 млн. т сапропелю – цінної сировини для промисловості, сільського господарства та медицини [2]. Зокрема, сапропель застосовують у якості лікувального пелоїда при грязелікуванні. У санаторно-курортних закладах і SPA-центрах зростає популярність масажів, обгортань, аплікацій із застосуванням сапропелю. Порівняно з іншими лікувальними грязями вони мають більш високу пластичність, теплоємність, повільну тепловіддачу, зручність зберігання (у фасованих ємностях), транспортування та можливість застосування без особливих знань та навичок.

Волинська область має значні прогностні та балансові запаси озерного сапропелю. Ступінь вивченості озерних родовищ сапропелю у Волинській області становить 81 %. Детальною розвідкою охоплено близько 32 % родовищ. За даними Київської геологорозвідувальної експедиції на 191 озері загальною площею 68,024 км² запаси сапропелю за категорією А+С₂ становлять 69987,2 тис. т, із яких балансові становлять 63621,9 тис. т [2].

Розвідані запаси сапропелю вивчені, здебільшого, з метою сільськогосподарського їх використання: на придатність в якості органічних добрив і кормової добавки для тварин. При загальних запасах понад 70 млн. т розробка сапропелю ведеться лише в озерах Прибич (187 тис. т, Шацький район) та Синове (1639,0 тис. т, Старовижівський район).

Для використання у лікувальній рекреації придатний сапропель органічного та органо-силікатного походження. До даних класів належить сировина із зольністю: для органічного – менше 30 %, органо-силікатного – 31–65 %; вмістом оксиду кальцію не більше 8 %, оксиду заліза – не більше 5 %. Запасів цього класу сапропелю у Волинській області розвідано 20490,9 тис. т (табл.). Найбільше його у водоймах Ратнівського, Любешівського, Старовижівського та Камінь-Каширського адміністративних районів.

У озерах Шацького адміністративного району гідрологічним управлінням «Укргеокаптажмінвод» виявлено 108832,0 тис. м³ сапропелю, фізико-хімічні властивості якого відповідають вимогам для використання в лікувальних цілях. Найбільше їх міститься у озерах Пулемецьке (37440,0 тис. м³, гідрокарбонатно-сульфатні, магнієво-кальцієві) та Луки (31018,0 тис. м³, гідрокарбонатно-сульфатно-кальцієві). Придатними для цілей лікувальної рекреації виявились сапропелі озер Пісочне (2022 тис. м³, гідрокарбонатно-сульфатні натрієво-калієво-кальцієві), Мошно (2147,0 тис. м³, сульфатно-кальцієві), Карасинець (854,0 тис. м³, гідрокарбонатно-сульфатні, магнієво-кальцієві), Острів'янське (6536,0 тис. м³, сульфатно-гідрокарбонатні, магнієво-кальцієві), Перемут (6953 тис. м³, гідрокарбонатно-хлоридно-сульфатні, натрієво-калієво-кальцієві), Кругле (796 тис. м³, сульфатно-гідрокарбонатні, магнієво-кальцієві) та Світязь (19953,0 тис. м³, гідрокарбонатно-сульфатні, натрієво-калієво-кальцієві).

*Таблиця – Органічний та органо-силікатний сапропель Волинської області
(в межах адміністративних утворень), тис. т*

Адміністративний район	Вид сапропелю					Разом
	змішано-водоростевий	торф'янистий	зоогенно-водоростевий	органопіщанистий	органоглинистий	
Іваничівський район	427,0	–	–	–	–	427,0
Камінь-Каширський район	1820,0	208,0	88,8	430,6	620,9	3168,3
Ківерцівський район	–	–	–	119,0	–	119,0
Ковельський район	154,6	345,0	–	–	358,5	858,1
Луцький район	–	–	–	37,0	–	37,0
Любомльський район	332,8	127,2	1 732,0	–	521,1	2713,1
Любешівський район	42,0	28,0	1948,5	1 192,6	72,0	3283,1
Маневицький район	456,6	–	333,0	311,0	143,0	1243,6
Ратнівський район	700,9	–	–	4 068,9	–	4769,8
Рожищенський район	–	22,0	–	–	22,0	44,0
Старовижівський район	573,2	–	512,8	1 714,3	440,6	3240,9
Турійський район	335,0	26,0	–	226,0	–	587,0

Лікувальна дія сапропелю ґрунтується на його фізико-хімічних властивостях. Завдяки великій кількості речовин, що беруть участь в утворенні сапропелевих грязей, в них накопичуються естрогени, фосфоліпіди, органічні кислоти, спирти, ефіри, гумінові речовини, вільні і зв'язані амінокислоти, каротиноїди, ферменти, вітаміни (В₁, В₆, В₁₂, D та ін.), широкий спектр макро- і мікроелементів та інші біологічно активні речовини, які визначають високу лікувальну і профілактичну ефективність [4].

Важливий вплив на процес лікування пелоїдами має органо-мінеральний склад сапропелю і пов'язана з ним теплова дія. Сапропель і виготовлені на його основі препарати мають протизапальну дію, підвищують захисні властивості організму,

прискорюють процеси регенерації. Відомий і позитивний вплив пелоїдів сапропелю на серцево-судинну систему (покращують кровообіг, стабілізують кров'яний тиск). Сапропель успішно використовується у косметології, на його основі виготовляються косметичні маски для обличчя, які сприяють омолодженню шкіри, протидіють процесам старінню шкіри. Сапропелями лікують хвороби дихальних шляхів, захворювання периферійної нервової системи, радіаційні пошкодження та ін [3].

Накопичений фахівцями досвід з використання сапропелю у терапевтичній практиці показує, що водоростевий органічний сапропель доцільно застосовувати для грязелікування хворих із захворюваннями шлунка, торфосапропель – для лікування захворювань периферичної нервової системи. При дослідженні відновних процесів у травмованих нервових волокнах за допомогою електрофізіологічного методу виявлено позитивний вплив інших типів сапропелю. Переконливі результати, отримані при використанні карбонатного сапропелю в лікуванні захворювань периферичної нервової системи та опорно-рухового апарату. Для грязелікування хворих із захворюваннями шлунка доцільно, поряд з органічним, використовувати кремнеземний сапропель [1].

Отже, у Волинській області наявні перспективні запаси 20490,9 тис. т сапропелю, придатного для використання у лікувальній рекреації. У Шацькому адміністративному районі виявлені сапропелі, фізико-хімічні властивості якого відповідають вимогам лікувального застосування.

Грязелікування у комплексі з іншими природними чинниками області може стати ключовим напрямом розвитку курортно-рекреаційних зон регіону. Основним напрямком подальших досліджень може стати медико-біологічна оцінка родовищ та вивчення фізико-хімічних властивостей сапропелю.

1. Антонов И. П., Кашицкий Э. С., Сикорская И. С. Основные итоги и перспективные вопросы лечебного использования сапропелевых грязей // Проблемы использ. сапроп. в нар. хоз-ве: Тез. докл. 3 республ. научн. конф. – Минск, 1981. – С. 146–148. 2. Льїн Л. В. Лімнокомплекси Українського Полісся. У 2-х т. Т. 2: Регіональні особливості та оптимізація. – Луцьк : Вежа, 2008. – 400 с. 3. Каліновський Д. І., Льїн Л. В. Донні відклади природних водойм Волинської області та перспективи їх використання у рекреації // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – Вып. 176. – С. 120-122. 4. Холопов А. П., Шашель В. А., Перов Ю. М., Настенко В. П. Грязелечение. – Краснодар : Периодика Кубани, 2003. – 283 с.

КАЗАКОВ Володимир

Криворізький відділ

НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ГІРНИЧОПРОМИСЛОВИХ ЛАНДШАФТІВ

Оптимізація – це шлях до другого життя тих територій, які зазнали потужного антропогенного впливу, природні (натуральні) ландшафти були докорінно змінені, а на їх місці з'явилися нові – антропогенні. Найбільш зміненими антропогенними ландшафтами – є гірничопромислові (ГПЛ), які виникають в місцях відкритих і підземних розробок корисних копалин, та складування відходів їх переробки. Постановка питання про їх оптимізацію та вбудовування в існуючий природно-техногенний каркас території є вкрай необхідним, особливо в тому випадку, коли розміри та частка ГПЛ сягає значного ступеня. В такому випадку необхідно визначати подальшу долю ГПЛ, їх можливу нову функцію та конкретні оптимізаційні рішення. Прикладом такого регіону може слугувати Кривбас, де вже понад 130 років відбуваються величезні за обсягами та площею гірничі роботи та на місці натуральних степових ландшафтів сформовані нові – ГПЛ.

До загально прийнятих (традиційних) підходів та методів відновлення ПТК відносяться – рекультивація порушених земель та їх окультурення, шляхом конструювання «культурного ландшафту». До інноваційних методів оптимізації ГПЛ останнім часом відносять – «невтручання» у хід процесів природного саморозвитку (консервація антропогенного ландшафту), заповідання з наступною охороною ГПЛ, включення антропогенних ландшафтів в структуру регіональних екомереж. Отже

основними можливими концепціями оптимізації ГПЛ є: 1) рекультивація; 2) ревалоризація; 3) консервація; 4) заповідання; 5) включення до складу екомереж.

Рекультивація ГПЛ. Рекультивацію розуміють як мінімум у 3-х аспектах – у звуженому змісті як штучне відновлення родючості ґрунтів і рослинного покриву на порушених землях (тобто в першу чергу ГПЛ), у більш широкому змісті як відновлення продуктивності і цінності земель порушених гірничими роботами, і в самому широкому сенсі як комплекс заходів для забезпечення можливості повторного використання земель з наступним конструюванням культурних ландшафтів. Останнє реалізується в процесі окультурення порушених ландшафтів. Основними етапами і відповідно видами рекультивації є біологічна та гірничотехнічна. Увесь зміст рекультиваційних робіт свідчить про одне, що рекультивація все ж таки повинна мати на меті конкретні первинні практичні роботи зі швидкого включення нових ГПЛ в процес їх саморозвитку та вбудовування в сучасну ландшафтну структуру території. Рекультиваційні роботи – це фактично передумови розгортання оптимізаційних дій щодо реалізації більш концептуальних ідей – окультурення порушених земель, заповідання ГПЛ, консервації, включення до екомережі тощо.

Ревалоризація ГПЛ (фр. *revalorisation*, англ. *value* – значення, цінність). У природничому аспекті ревалоризацію слід розуміти як процес надання другого життя ГПЛ. Ревалоризація є більш широкою системою оптимізації ГПЛ, а рекультивація при цьому виступає основним способом процесу окультурення. Методологією вибору видів оптимізації ГПЛ є теорія культурного ландшафту та процесу його конструювання. Ревалоризація – це комплекс перетворюючих заходів, які спрямовані на: 1) підвищення якості середовища людини та інших суб'єктів; 2) антропогенну регуляцію функціональних процесів всередині оптимізованих ландшафтів; 3) підвищення динамічної стійкості культурних ландшафтів; 4) культурний ландшафт має бути естетично привабливим; 5) оптимальне виконання ландшафтами виробничих і соціальних функцій.

Наприклад, в межах Кривбасу потенційними можна виділити 8 видів ревалоризації ГПЛ: 1) *степове заповідання* – створення на пухких суглинистих субстратах заповідних урочищ – заказників або заповідників; 2) *пасовищна ревалоризація* – створення на відвалах продуктивних угідь як з попередньою технічною рекультивацією поверхонь відвалів, так і без неї; 3) *лісогосподарська ревалоризація* – створення лісів для запобігання запилення та водної ерозії відвалів і шламосховищ; 4) *рекреаційна ревалоризація* – створення лісопаркових зон активного відпочинку в умовах кар'єрно-відвальної пересіченої місцевості; 5) *водогосподарська ревалоризація* – створення водоймищ у відпрацьованих невеликих кар'єрах для риборозведення або рекреації; 6) *сільськогосподарська ревалоризація*, яка проводиться після технічної рекультивації відвалів і невеликих кар'єрів, з подальшим розвитком дачного, тепличного та городнього господарств; 7) *селитерна ревалоризація* – будівництво житлових масивів на рекультивованих відвалах і хвостосховищах, найбільш наближених до сучасних центрів урбанізації; 8) *промислова ревалоризація* – спорудження та організація на поверхні відвалів або хвостосховищ нових виробництв, засипка відпрацьованих кар'єрів відвалами, створення звалищ сміття, повторне використання у промисловості (переробка шламів, порід відвалів).

Консервація ГПЛ – «невтручання» у хід процесів їх природного саморозвитку. Даний підхід ґрунтується на підставі уявлень про стійкість внутрішніх міжкомпонентних зв'язків в ландшафтах, якщо вони існують за принципами саморозвитку. Саморозвиток є кращою передумовою формування найбільш стійких, різноманітних та внутрішньо упорядкованих природних систем. Дані факти підтверджуються науковими дослідженнями та досвідом рекультивації ГПЛ Кривбасу, які показують, що регульовані лісогосподарські, сільськогосподарські, рекреаційні ландшафти при припиненні агротехнічної підтримки вступають в конкурентні стосунки з натуральними зональними і азональними процесами розвитку і швидко змінюються. Консервація ГПЛ не потребує великих зусиль – лише

адміністративно-організаційних в межах одного підприємства або муніципальної території. Однією з цілей консервації ГПЛ є необхідність збереження найбільш старих (понад 50 рр.) або цікавих з пізнавальної точки зору об'єктів, як пам'яток науки і техніки. Подібні ГПЛ, які виведені з експлуатації стають культурно-історичними об'єктами, а на їх основі може розвиватись індустріальний (промисловий) туризм.

Заповідання ГПЛ. Обов'язковою має бути охорона всіх ГПЛ (особливо старих – віком понад 40-50 років), що володіють значним потенціалом самовідновлення й формування нових стійких ландшафтів. Таке бачення розширює уявлення щодо лише фоново-зонального заповідання. Новий підхід дає змогу територіально з'єднати залишки відносно натуральних ландшафтів, які оточують ГПЛ, або близько з ними контактують, або безпосередньо межують з ними. Заповідання дозволяє функціонально і територіально з'єднати ГПЛ з іншими групами антропогенних ландшафтів, які не зважаючи на своє штучне походження є осередками зосередження окремих геокомпонентів (біоти, рельєфу, ґрунтів) – з штучними лісами, лісосмугами, водосховищами, парковими і лісопарковими та ін. Разом ця схема дає підстави щодо включення ГПЛ сумісно з іншими антропогенними ландшафтами та умовно натуральними до складу регіональних екомереж.

Включення антропогенних ландшафтів в структуру регіональних екомереж. В ландшафтознавчому трактуванні екомережа – кероване людиною функціонально цілісне ландшафтне утворення центрично-сітьового типу, яке забезпечує необхідні умови для міграції біоти, для збереження біотичного і ландшафтного різноманіття у цілому, та збалансовано із вказаними виконує й інші функції, зокрема, середовищеформуючу, ресурсну, господарську [6]. Територіальними складовими екомереж є екоцентри, екокоридори, буферні зони, які складаються з ландшафтних одиниць.

В межах старих промислово освоєних територій, яскравим прикладом яких є Кривбас, при виборі природних ядер ми маємо відійти від «природності», а до екокоридорів і екоцентрів відносити й ГПЛ в стані активного саморозвитку. Тут діє принцип – якщо фактично немає натуральних ландшафтів, то що може їх замінити або доповнити? Для промислових регіонів ГПЛ є звичайними, значними за розмірами, повторно майже недоторканими і цінними. Цінність ГПЛ обґрунтовується наступними *аксіологічними показниками*: природничий (цінність ГПЛ як об'єкта природи), історичний (вік ГПЛ), культурний (приналежність ГПЛ до цивілізаційного зрізу, роль ГПЛ у формуванні місцевої субкультури), технологічний (збереження ГПЛ як зразків різних технологій їх формування). Визнання нового природоохоронного підходу створює передумови для більш глибокого і ширшого погляду на мету та завдання створення екомережі на регіональному та локальному рівнях.

Вивчення досвіду (як вдалого, так і не зовсім) рекультивації ГПЛ Кривбасу, їх ревалоризації, трендів та особливостей їх будови та розвитку доводять, що процес оптимізації порушених земель не може бути фронтальним і однаковим на всі випадки морфологічної та геокомпонентної структури відвалів, кар'єрів і провалів. Різноманіття будови та розвитку створених ГПЛ дає підстави стверджувати наступне: *оптимізація порушених земель повинна бути багатовекторною і враховувати усі сторони організації кожного конкретного ГПЛ відповідно до його сучасного стану та процесів саморозвитку.* У кожного конкретного ГПЛ повинен існувати власний тренд розвитку та оптимізації. Причому відмінності в прикладних рішеннях можуть бути діаметрально протилежними – від ліквідації (наприклад засипки відпрацьованого кар'єру новим відвалом) до заповідання, збереження об'єктів ГПЛ як об'єктів індустріальної спадщини (або об'єктів науки і техніки), надання можливостей ГПЛ розвиватись самим до стійкого стану.

СТРУКТУРА І ФУНКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПОСТНЕКЛАСИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ

Всеєвропейська стратегія формування екологічної мережі є продовженням стратегії сталого розвитку, яка починаючи з «Ріо-92» саме покликана «вирішити глобальну екологічну проблему». Але сьогодні 20 років поспіль («Ріо+20») сама ідея сталого розвитку виявила серйозні ознаки недієздатності, свідченням чого є той факт, що глобальна екологічна проблема продовжує загострюватись. Все це примушує піддати сумнівам ті методологічні орієнтири, які закладені в царину концепції сталого розвитку, а отже, і в зміст концепції національних екологічних мереж.

На нашу думку, однією з головних методологічних помилок, припущених при розробці концепції екологічних мереж є яскравий біоцентризм, який обумовив їхнє конструювання у просторі, відірваному від реальної просторової організації суспільства. Ми поділяємо думку, що побудова національної екологічної мережі, як явища просторового, не може бути здійсненна без «вписання» її в конкретну територію з вже існуючими конструктами соціо-природної взаємодії. [3].

Відомо, що найближче до стану гармонії природні і антропогенні компоненти ландшафтів наближають не бар'єрні і контактні кордони (у вигляді смуг-екотонів) [4]. А форми просторової організації, які відповідають об'єктам екомережі у цій моделі займають буферне положення між агро- і урбоєкосистемами. При цьому найкращому «контакту» людини і природи повинні сприяти саме пізнавально-світоглядні функції, виконувані об'єктами індустріальної спадщини (ОІС) – як потенційними об'єктами екомережі.

Наведений теоретичний підхід надає якісно новий інструмент для формалізації відносин між природою і суспільством при організації природоохоронної роботи, зокрема при формуванні екомережі. В сучасній географії та екології склалися 2 методологічні підходи до охорони ландшафтів. *Перший – традиційний*, за яким передбачається охорона лише тих об'єктів, які мають відрізнятися високою природною цінністю (це майже первинні ландшафти), рівень біорізноманіття цих об'єктів має бути значним, необхідно аби ці об'єкти репрезентували певну ландшафтну регіональну одиницю (зону, підзону, провінцію тощо). *Другий підхід* побудований на засадах постнекласичних методологій, за яким на думку багатьох авторів (Коржик, 1995; Тютюнник, 1998, 2003; Денисик, 1998; Казаков, 1998; Борейко, 1998) заповідатись можуть: 1) не лише добре збережені ландшафти, а й певною мірою порушені, які володіють потенціалом самовідновлення щодо повернення до майже первинного стану; 2) антропогенні ландшафти – кар'єри, відвали, провали, підземні розробки (шахти); 3) заповідатись повинні будь-які з антропогенних ландшафтів, які мають онтологічну та гносеологічну цінність, починаючи від гірничо-промислових, і закінчуючи сільськогосподарськими та рекреаційними ландшафтами; 4) природні об'єкти, які відрізняються сакральною (в історичному аспекті) цінністю; 5) територіальна організація заповідної справи має здійснюватись тотально (відповідно до постнекласичних підходів).

Розуміння наявності в заповідній справі існування цих двох підходів дозволяє зовсім по новому розв'язувати проблеми пошуку об'єктів природи серед сучасних ландшафтів для взяття їх під охорону. Особливо гостро розгортається дана проблема в тих регіонах (Кривбас, Донбас, та ін.), ландшафти яких зазнали значних за площею та якістю антропогенних перебудов внаслідок видобування корисних копалин, широкого розвитку фабрично-заводського виробництва.

Тут на період ХХ століття «дикої» природи не стало зовсім, а фахівці працюючі над проектами нових заповідних територій фактично мають справу з порушеними ландшафтами. Тому для проведення заповідної справи в старопромислових регіонах найбільш значущим є другий методологічний підхід. [2].

Отже, подорожі до антропогенно порушених ландшафтів в рамках нової концепції екологічного туризму повинні враховувати всі можливі запити туристів і мати певну єдину мету. Образно, ці подорожі є фактично туризмом на «смітники людства» [1].

Залучення об'єктів техногенезу до екологічного туризму і краєзнавчої роботи у регіонах старого промислового освоєння має і інший – суспільно-географічний, а точніше, геополітичний аспект. Регіони України знаходяться зараз у край складному стані переходу від індустріальної до постіндустріальної економіки. Цей перехід на відміну від більшості цивілізованих країн відбувається дуже драматично, про що свідчать військові дії у старопромиловому регіоні Донбасу. Зважаючи на галузеву і територіальну структуру старопромилових регіонів України, Донбас може виявитись не останнім регіоном, що розвиватиметься за драматичним сценарієм. Адже неможливо вічно експлуатувати природну ренту, експортуючи сировину і не розвиваючи при цьому інтелектомісткі галузі.

Техногенний туризм (який може стати окремою гілкою екологічного туризму), як відносно молодий напрямок туризмології багато в чому покликаний вирішити зазначені вище проблеми і подолати глибокі протиріччя на складному цивілізаційному переламі української історії. Важливе значення цей вид туризму починає відігравати у Кривбасі – одному з найстаріших індустріальних регіонів України, в якому, на щастя не було військових дій і який зберіг зазначену вище індустріальну спадщину попереднього виробничо-технологічного укладу.

Отже, такі регіони як Кривбас, можуть надати турпродукт переважно залучаючи об'єкти виробничого генезису і змісту. Вихідним базисним поняттям є техногенний туризм (ТТ) – це вид рекреаційної діяльності, спрямований на відвідування з різною метою (науковою, пізнавальною, спортивною тощо) об'єктів промисловості. З ландшафтознавчої точки зору ТТ – це туризм, де об'єктами виступають техногенні ландшафти – кар'єри, відвали, шахтні поверхневі провальні утворення, підземні шахтні ландшафти та виробничі структури (заводи, фабрики, комбінати, шахти). [2]

Основу об'єктів техногенного туризму складають антропогенні ландшафти, які сформувались під дією промисловості – видобувної (розвиток підземних шахтних порожнин, кар'єрів, відвалів, шахтних провалів і просадок) та переробної (металургії збагачення руд, накопичення відходів металургії, об'єкти енергетики (греблі ГЕС, АЕС, геліотермальні ЕС тощо), райони техногенних катастроф – Чорнобильська зона). Отже до районів потенційного розвитку техногенного туризму можуть бути віднесені території, де поширені різномірні промислові антропогенні ландшафти.

Крім зазначених головних ознакових характеристик розвиток техногенного туризму дуже добре «укладається» в перелік галузей постіндустріальної економіки. Основними ознаками постіндустріалізму є доповнення старої машинної технології зростаючим застосуванням «інтелектуальної технології» (в нашому випадку - туризм, як сенситивне сприйняття дійсності, яке через пізнавальну діяльність набуває рис інтелектомісткої галузі).

Поступовий перехід суспільства від моделі життєзабезпечення до моделі змістовного проведення вільного часу, характерний для постіндустріальних країн, дає підстави прогнозувати подальше зростання рекреаційної діяльності та урізноманітнення її функцій. Цю роль у старопромилових регіонах України може і повинен відігравати техногенний туризм.

Напевне, «вписання» (і «узгодження») об'єктів техногенного туризму разом з традиційними об'єктами природно-заповідного фонду у схеми туристичних маршрутів в найближчому майбутньому являтимуть актуальне завдання організації туризму у старопромилових регіонах.

1. Казакова Т.А. До розвитку концепції екологічного туризму // Екологія – шляхи гармонізації відносин природи та суспільства: зб. тез міжвуз. наук. конф. – Умань : УДАУ, 2009. – С. 76-78. 2. Казакова Т. А., Сонько С. П. Постіндустріальні тенденції формування територіальної структури старопромилового регіону Кривбасу (на прикладі розвитку техногенного туризму) // Стратегічні перспективи туристичної та

готельно-ресторанної індустрії в Україні : теорія, практика та інновації розвитку : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. – Умань : Візаві, 2015. – С.23-25. 3. *Сонько С. П.* Аналіз методологічних підходів до формування національної екологічної мережі // Актуальні проблеми лісового та садово-паркового господарства. – 2013. – Вип. 23.5. – С.68-72. 4. *Сонько С.П.* Просторовий розвиток соціо-природних систем: шлях до нової парадигми. – К. : Ніка Центр, 2003. – 287 с.

КАЛІНОВСЬКИЙ Дмитро

Волинський відділ

ОПТИМІЗАЦІЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ НА ОЗЕРАХ ШАЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

Вагоме значення у формуванні рекреаційно-туристичної діяльності у Волинській області належить озерам. Вони характеризуються естетичною привабливістю, рекреаційною цінністю та лікувально-оздоровчою значимістю і є потенційними об'єктами для організації різних видів і форм рекреаційної діяльності.

Оптимізацію використання озерних рекреаційних ресурсів слід розуміти як сукупність організаційних дій, спрямованих на підтримку ефективного функціонування природних та антропогенних територіальних систем шляхом їх комплексного освоєння, перетворення, покращення та охорони природних ресурсів [1].

В основі процесу раціоналізації діяльності рекреаційного типу на акваторіях озер повинен бути системний підхід, що передбачає вивчення та аналіз природного середовища, як взаємодію систем – природної та антропогенної [2].

На основі аналізу показників озер Шацького національного природного парку, таких як: площа, глибина, довжина та ширина озер, активна реакція води (показник рН), кількість розчиненого кисню у воді, прозорість, наявність та кількісна характеристика хлоридів (Cl^-), сульфатів (SO_4^{2-}), фосфатів (PO_4^{3-}), азоту амонійного (NH_4^+) та їх солей, загальна мінералізація води, наявність радіонуклідів та важких металів нами було здійснено оцінювання рекреаційної придатності озер.

Аналіз показників, стану та динаміки розвитку туристично-рекреаційної діяльності на території Шацького національного природного парку дозволив розробити оптимізаційні заходи щодо рекреаційного природокористування. Розроблені оптимізаційні заходи метою підвищення ефективності рекреаційного використання озер та водозборів Шацького національного природного парку включають:

- зонування озерних територій щодо видів рекреаційної діяльності. На озерах, порівняно невеликих за показником площі, слід враховувати сумісність або несумісність різнотипних видів рекреаційної діяльності в просторово-часовому та просторово-функціональному аспекті, укладання та наповнення відповідних кадастрів;
- створення картографічних онлайн-ресурсів та карт різних масштабів із рекомендаціями щодо видів рекреаційної діяльності, доступних рекреантам;
- забезпечення дотримання природоохоронного режиму і пов'язаних із ним норм та стандартів, установлених чинним законодавством. Він включає перегляд проектів будівництва нових житлових будинків та інших інженерних споруд поблизу водних об'єктів та територій заповідного режиму і розміщення їх за межами прибережно-захисних смуг;
- удосконалення генерального плану забудови території з врахуванням чинників антропогенного впливу на водойми;
- проектування та будівництво нових рекреаційних пунктів і наметових містечок;
- розробка та обладнання нових еколого-пізнавальних стежок та маршрутів. Нові проекти екологічних стежок та пов'язані з ними об'єкти туристичної інфраструктури, пам'ятки природи та інші туристичні об'єкти допоможуть ефективно використовувати природний потенціал території;
- обладнання необхідних вказівників, щитів і табло. Їх доцільно встановити в місцях перебування туристів, на туристичних маршрутах та екологічних стежках;

– заходи, пов'язані з організацією водних рятувальних пунктів – проектування, будівництво, обладнання та підготовка кадрів для роботи в рятувальній службі на водних об'єктах. Аналіз засвідчує, що наявних пунктів рятувальної служби на водоймах не вистачає, або діяльність їх неефективна;

– ремонт та відновлення наявних і будівництво нових притулків для туристів (піших, велосипедних та кінних), забезпечення таких притулків необхідним обладнанням та створення комфортних умов. Наявність таких засобів тимчасового розміщення є нормою для організації обслуговування на туристичних маршрутах. Тенденція до збільшення кількості таких рекреантів спостерігається в сучасних умовах і прогнозується надалі;

– обладнання стоянок для туристів на водних маршрутах. Таке інфраструктурне забезпечення потрібне для любителів водного туризму – тих, хто подорожує на човнах, байдарках і т. ін. Наявність чималих за розмірами озер, з'єднаних каналами, сприяє поширенню цього виду туризму та розробці нових водних туристичних маршрутів;

– організація прокатних пунктів велосипедів та екіпірувальних центрів для велосипедного туризму, обладнання велостоянок та туристичних притулків для велотуристів.

– проектування та будівництво нових прокатних пунктів човнів, байдарок, каное та необхідного обладнання для віндсерфінгу, кайтсерфінгу, яхтингу. Особливо це стосується великих озер – Світязь, Пулемецьке. Спостерігається чітка тенденція до збільшення активності рекреантів у таких видах спорту та відпочинку;

– проектування та організація дайвінг-центрів для навчання та оренди обладнання, необхідного для таких видів відпочинку як дайвінг, фрідайвінг, підводне полювання та ін. Великі та глибокі озера мають значний потенціал для розвитку таких видів рекреаційної діяльності. Цей потенціал підтверджується аналізом та проведеними оцінками;

– підготовка кадрів та персоналу для обслуговування інфраструктурних елементів – працівників прокатних пунктів, екскурсіводів, провідників та ін.

Запропоновані заходи з метою підвищення ефективності рекреаційного використання озер та водозборів Шацького національного природного парку сприятимуть розширенню асортименту послуг із організації дозвілля на базі водойм та збільшенню кількості рекреантів.

1. *Ільїн Л. В.* Лімноккомплекси Українського Полісся: монографія : у 2-х т. – Т. 1. Природничо-географічні основи дослідження та регіональні закономірності. – Луцьк : Вежа, 2008. – 316 с. – Т. 2. Регіональні особливості та оптимізація. – Луцьк : Веж, 2008. – 400 с. 2. *Ільїн Л. В., Каліновський Д. І., Ільїна О. В.* Рекреаційне оцінювання природного потенціалу водойм Українського Полісся // Географія та туризм. – 2010. – Вип. 9. – С. 65-70. 3. *Каліновський Д. І.* Рекреаційна привабливість природних водойм Волинської області і можливості їх використання в рекреації та туризмі // Наук. вісник ВолНУ ім. Лесі Українки. Сер. Географ. науки. – 2013. – № 6 (255). – С. 43–48.

КАРНАУХОВА Олена

Київський відділ

СУЧАСНІ ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Для традиційних аграрних регіонів України виклики останніх років, пов'язані з посиленням глобалізації, загостренням конкурентної боротьби на світових агропродовольчих ринках, динамічними змінами балансу «виробництво-споживання», зростанням попиту на окремі види сільськогосподарської продукції, актуалізують необхідність підвищення конкурентного статусу та пошуків потужних джерел конкурентних переваг.

З розвитком виробництва та технічним прогресом на конкурентоспроможність агровиробництва значно впливають фактори вищого рівня, новітні, від яких конкурентні переваги стають стабільнішими та тривалішими. Маються на увазі розвинута виробнича

та ринкова інфраструктура, інвестиційна діяльність, впровадження у виробництво інновацій – технічних, технологічних, виробничо-організаційних, управлінських.

Використання сучасних перспективних напрямів підвищення конкурентоспроможності сільського господарства актуалізується після вступу в силу Угоди про ЗВТ з ЄС. Вітчизняний внутрішній ринок, логістика, а особливо система управління якістю продуктів по всьому ланцюжку від поля до споживача все активніше підтягатимуться до європейських і глобальних стандартів¹. Серед найбільш перспективних продуктів на експорт є як сировина (фрукти, овочі, горіхи, ягоди), так і перероблені продукти (дитяче харчування у вигляді овочевих і фруктових пюре, овочева/фруктова консервація). До перспективних віднесені також продукти категорії «здорового харчування» (сушені чіпси з насіння льону), а також органічні продукти (як сировина, так і готова продукція). Постає питання розроблення екологічно безпечніших моделей сільськогосподарського розвитку, промислового перероблення продукції і, відповідно, підвищення її якості².

Важливим у підвищенні конкурентоспроможності аграрної сфери регіону є вдосконалення структури, спеціалізації та територіальної організації сільськогосподарського виробництва. Розміщення сільськогосподарського виробництва все більше узгоджується, насамперед, із конкурентними перевагами території, а також з кон'юнктурою аграрного ринку.

Хоча нині продовжується зростання виробництва тих видів сільськогосподарської продукції (здебільшого – рослинницької), які забезпечують вищий економічний ефект і користуються попитом на зовнішніх ринках (зернові, соняшник, кукурудза, ріпак, соя), тим не менш все частіше спеціалісти наголошують на необхідності використання в конкурентній боротьбі стратегії «нішевої» (концентрації на виробництві найбільш трендових та затребуваних в даний момент часу специфічних продуктах). Причому якщо великі підприємства можуть собі дозволити експериментувати з нішею без відриву від основного роду діяльності, то фермер ризикує більше, беручись за непоширений продукт (однак може і більше виграти).

Так нішевими напрями в тваринництві є вівчарство, вирощування кіз та кроликів³, в рослинництві ж підвищується попит на такі культури:

✓ гірчиця (економічна та екологічна альтернатива соняшнику, хороший попередник для зернових, покращує фітосанітарний стан поля (ефективний сидерат), з її насіння роблять масло, гірчичний порошок для виробництва різних соусів і медикаментів, гарний медонос);

✓ льон олійний (альтернатива з розміщення ярому ріпаку в сівозміні, у споживанні може замінити соняшник, посухостійкий, з коротким вегетаційним періодом, один з кращих попередників для озимих зернових культур, стійкий до несприятливих погодних і кліматичних умов (весняних приморозків), осипання насіння і вилягання);

✓ соняшник з великим вмістом олеїнової кислоти (у розвинених країнах зараз цьому виду соняшнику приділяють багато уваги через його енергетичну вигідність, в Європі навіть існує практика доплати фермерам за вирощування високоолеїнових сортів в потрібних обсягах);

✓ соняшник кондитерських сортів (насіння такого соняшнику використовують на ядро (воно більше звичайного і легше очищається), виготовляють халву, присипки, підсмажують і фасують по пакетиках, використовують у випічці та кондитерських виробках);

¹ Трофимцева О. Об аграрном экспорте, ЕС, «зраде и перемогe» [Електронний ресурс] // Агропортал. – 2016. – Режим доступу до статті: <http://agroportal.ua/views/blogs/ob-agrarnom-eksporte-es-zrade-i-peremoge/>

² Єрошина Т.В. Екологічно чиста продукція АПК: суть поняття, суспільногеографічні підходи до дослідження // Укр. географічний журнал. – 2012. – №2. – С. 33-37.

³ Нишевые направления в животноводстве [Електронний ресурс] // Агропортал. – 2016. – Режим доступу до статті: <http://agroportal.ua/publishing/infografika/nishevye-napravleniya-v-zhivotnovodstve/>

✓ технічна конопля, волоські горіхи⁴.

Крім того у вітчизняному сільському господарстві поступово вводяться новітні технології та інновації, які дають змогу скорочувати операційні витрати на виробництво агропродукції і, відповідно, – підвищувати її конкурентоспроможність. Серед таких новацій найбільш перспективні та актуальні – адаптація технологій обробки ґрунту та рослинництва, інтегроване управління родючістю ґрунтів, сталий розвиток агропідприємств шляхом зниження використання ресурсів.

Загалом при визначенні конкурентоспроможності регіону чи конкретної галузі в регіоні економічний аспект є провідним і визначальним, однак такі складові, як територіальна (географічна), еколого-природна, соціальна також мають обов'язково враховуватися⁵. З суспільно-географічної точки зору поняття конкурентоспроможності має враховувати дві складові: стан навколишнього середовища як основи економічної діяльності та підвищення добробуту населення, яке має забезпечуватися без завдання шкоди інтересам майбутніх поколінь⁶.

Так, досліджуючи конкурентоспроможність сільського господарства регіону очевидно, що фокусування на аграрній (економічній) складовій демонструє недостатність врахування екосередовищних проблем та диспропорції між економічною складовою та екологічними тенденціями, які уже зараз визначають майбутнє європейського та світового сільського господарства⁷.

Зростання ролі екологічної складової в конкурентоспроможності агровиробництва крім традиційних аргументів (прагнення раціонального природокористування, екологічного стану ресурсів, насамперед, земельних, за рахунок скорочення частки орних земель з одночасним зменшенням антропогенного тиску на них, підвищенням ролі природних кормових угідь, впровадженням ґрунтозахисних, адаптивних і енергоощадливих технологій тощо) нині спирається на найновітніші досягнення біологічних наук.

Так останні дослідження із тваринно-бактеріальної взаємодії революційно трансформують уявлення про фундаментальну природу всієї біосфери. Широкомасштабні проекти «Human Microbiome Project» та «Earth Microbiome Project» (<http://www.earthmicrobio-me.org/>) досліджують значний спектр бактерій у окремих та глобальних системах і те, що відбувається внаслідок змін стану бактерій⁸. Поступово стає зрозумілим, як людина насправді взаємопов'язана з екосистемою. Крім спрямованості на опис глобального мікробного співтовариства Землі та таксономічної структури мікробіому різних екологічних ніш, такі дослідження матимуть надзвичайно потужний вплив на з'ясування особливостей ґрунтового мікробіома з практичної точки зору. Адже відкриває можливості для створення абсолютно нових підходів до оптимізації технологій землеробства. Основою таких підходів може стати використання особливостей ґрунтового мікробіома як універсального і дуже чутливого індикатора стану ґрунту⁹.

⁴ Нишевые направления в растениеводстве // 5 нишевых идей в растениеводстве [Електронний ресурс] / Агропортал. – 2016. – Режим доступу: <http://agroportal.ua/publishing/infografika/nishevye-napravleniya-v-rastenievodstve/>, <http://agroportal.ua/publishing/lichnyi-vzglyad/5-nishevyykh-idei-v-rastenievodstve/>

⁵ Трофимов А.М., Рубцов В.А., Комарова В.Н. Социально-экономические аспекты конкурентоспособности региона // Вестник Удмуртского университета. – 2008. – Вып. 2. – С. 30-38.

⁶ Исиченко І. В. Конкурентоспроможність – важливий чинник збалансованого регіонального розвитку // Укр. географ. журнал. – 2009. – №3. – С. 43-48.

⁷ Сватощ М., Губені Ю. Розвиток концепції стійкого розвитку сільського господарства під впливом глобальних процесів // Зб. наук. праць. Луцького НТУ. Економічні науки. Серія Регіональна економіка. – 2008. – Вип. 5(17), ч. 3. – С. 12.

⁸ Ліза Зіла. Ми живемо у світі бактерій і його вплив більший за попередні оцінки [Електронний ресурс] // Український науковий клуб. – 2013. – Режим доступу: http://nauka.in.ua/news/articles/article_detail/8596

⁹ Чирак Е. Л., Першина Е. В., Дольник А. С. и др. Таксономическая структура микробных сообществ в почвах различных типов по данным высокопроизводительного секвенирования библиотек гена 16S-rРНК // Сельскохозяйственная биология. – 2013. – №3. – С. 100-109.

Не зважаючи на проривні сучасні інформаційні технології та перехід економік частини країн світу у постіндустріальну фазу розвитку, на сільське господарство, що ґрунтується на застосуванні досягнень молекулярної біології і генної інженерії, покладаються надії як на таку галузь, з якої почнеться економічне піднесення у рамках нової довгої хвилі.

КИРИЛЮК Олена, САМОЙЛЕНКО Віктор

Київський відділ

МОДЕЛЮВАННЯ ФАЗОВО-АНТРОПІЗАЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ МАЛОЇ УРБОЛАНДШАФТНОЇ БАСЕЙНОВОЇ ГЕОСИСТЕМИ РІЧКИ ДАРНИЦЯ

З кожним роком все збільшується інтенсивність природокористування, яка через свою надмірність, призводить до загроз геоекологічно безпечному стану довкілля. Елементи природної підсистеми потрапляють на межу зникнення, і вельми яскраво цей процес ми можемо спостерігати щодо геосистем малих річок. Останні, з огляду на чинні розробки [1], доцільно розглядати малі урболандшафтні басейнові геосистеми (елементи басейнової ландшафтно-територіальної структури, ядром яких є постійні руслові водотоки, з площею водозбору до 2 тис.км²).

У [1] також доведено, що завдяки використанню апарата моделювання фазово-антропоізаційної стійкості, ми можемо розглянути ступінь антропоізації малої урболандшафтної басейнової геосистеми певної річки та охарактеризувати здатність цієї геосистеми до саморегуляції.

Тому *метою цього дослідження* було моделювання фазово-антропоізаційної стійкості малої урболандшафтної басейнової геосистеми (МУБГ) на прикладі річки Дарниця. А отже, за *об'єкт дослідження* правила МУБГ річки Дарниця, а от *предметом дослідження* була реалізація методики моделювання фазово-антропоізаційної стійкості зазначеної МУБГ.

Слід зважати також на те, що фазово-антропоізаційну стійкість можна змодельовати за типовими підходами, втім завжди потрібно мати на увазі можливість модифікації цих підходів, виходячи із специфіки конкретних видів природокористування, що віддзеркалюють структурно-функціональні та інші особливості урбанізованих ландшафтів.

За В. М. Самойленком та К. О. Верес [1], у загальному вигляді фазово-антропоізаційну стійкість МУБГ оцінюють за індексом фазово-антропоізаційної стійкості ($I_{FAS,k}$, у %) k -того об'єкта за моделлю

$$I_{FAS,k} = 100 - I_{ANT,k} = 100 - \sum_{i=1, j=1}^n (r_i q_j) p_{ij} \quad (1)$$

де, $I_{ANT,k}$ – середньовиважений індекс антропоізації k -тої МУБГ (у %); p_{ij} – загальна частка площі території цієї МУБГ у цілому i /або її заданої підсистеми чи їхнього набору (без площі власне водних об'єктів – річкових русел, штучних водойм і озер) з i -тим рангом антропогенної перетвореності та j -тим індексом глибини такої перетвореності (у частках одиниці); r_i – значення зазначеного i -того рангу антропогенної перетвореності (у %), що визначається за головним видом "урбанізаційного" природокористування, тобто за типом певних урбофункціональних підсистем в межах МУБГ чи її складників; q_j – значення зазначеного j -того індексу глибини цієї перетвореності, який відображає "субфункціональні" особливості таких підсистем ("всередині" ідентифікованих для них рангів), додатково враховуючи їхні визначені типово-структурні та інші особливості та "конкретизуючи" значення $(r_i q_j)$ в межах їхніх інтервалів для певних рангів; n – кількість комбінацій i -того рангу та j -того індексу [1].

За В.М.Самойленком та К.О.Верес [1] в залежності від змісту рангу перетвореності r_i , для $(r_i q_j)$, застосовується спеціальна шкала відношень, категорії якої у певному

інтервальному відсотковому вираженні відповідають зростанню значень ($r_i q_j$). Ця шкала вирізняє десять загальнофункціональних категорій ($r_i q_j$) за, десятьма типами урбофункціональних підсистем.

Розрахунок середньовиваженого індексу фазово-антропоізаційної стійкості ($I_{FAS,k}$ у %) МУБГ річки Дарниця.

Відповідно до формули (1), було розраховано розподіл індексів фазово-антропоізаційної стійкості геосистеми за басейновими (квазі)природними морфологічно-позиційними підсистемами для малої урболандшафтної басейнової геосистеми річки Дарниця (Табл.1), а саме підсистемами:

- вододільно-рівнинною ($I_{FAS,DF,k}$, %),
- схиловою ($I_{FAS,HS,k}$, %),
- заплавною ($I_{FAS,TB,k}$, %),
- в цілому ($I_{FAS,k}$, %).

Табл.1 - Розподіл індексів фазово-антропоізаційної стійкості геосистеми за басейновими (квазі)природними морфологічно-позиційними підсистемами МУБГ річки Дарниця

Символ індексу	$I_{FAS,DF,k}$, %	$I_{FAS,HS,k}$, %	$I_{FAS,TB,k}$, %	$I_{FAS,k}$, %
Значення індексу	78,2	70,5	67,3	74,1

На основі шкали відношень (категорійно-класифікаційної схеми), яка містить сім визначених категорій фазово-антропоізаційної стійкості МУБГ за В.М.Самойленком та К.О.Верес [1], було здійснено безпосереднє оцінювання рівня стану досліджуваної МУБГ (Табл.2).

Табл. 2 - Рівні стану МУБГ річки Дарниця за ознаками її фазово-антропоізаційної стійкості (здатності до саморегуляції) (для заплавної підсистеми та в цілому)

$I_{FAS,TB,k}$, %	Здатність до саморегуляції (категорія рівня стану)	Рівень стану за класом	$I_{FAS,k}$, %	Здатність до саморегуляції (категорія рівня стану)	Рівень стану за класом
67,3	послаблена	задовільний	74,1	Середня	задовільний

Розрахунки свідчать про те, що індекс фазово-антропоізаційної стійкості в цілому ($I_{FAS,k}$, %) становить 74,1%, що адекватне середній здатності до саморегуляції та відповідає задовільному рівню за класом. Основною причиною цього є те, що більш ніж половину площі (51,6%) МУБГ річки Дарниця займає полірекреаційна підсистема з відносно невисоким значенням ($r_i q_j$) у формулі (1). Саме це і призвело до кваліфікування рівня стану геосистеми як задовільного, хоча не слід забувати про те, що житлова урбофункціональна підсистема при цьому становить 24,91%, а промислова - 11,22% площі МУБГ.

Висновки: Розглядаючи змодельовані показники щодо малої урболандшафтної басейнової геосистеми річки Дарниця можна констатувати, що її в цілому здатність до саморегуляції характеризується як середня завдяки, в основному, наявності значної за площею полірекреаційної підсистеми, що домінує в північно-східній частині річки. На жаль, в південно-західній частині кількість рекреаційних зон незначна і тут переважає житлова, транспортна, складська та промислова підсистеми, що істотно підвищує міру антропоізації.

У майбутньому зазначений рівень стану МУБГ річки Дарниця може погіршитися, тому що територія Києва щороку розширюється. При цьому у досліджуваній МУБГ інтенсифікується агропромислове природокористування, а також розширюються площі житлової та транспортної урбофункціональних підсистем. Тож головною метою на даний момент є максимально можливе збереження природного русла річки та створення найбільш сприятливих умов для її саморегуляції.

1. *Самойленко В. М., Верес К. О.* Моделювання урболандшафтних басейнових геосистем. – К. : Ніка-Центр, 2007. – 296 с.

**ПРИРОДНО-ІСТОРИЧНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА НАСЛІДКІВ
ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ НА ЛІВОБЕРЕЖЖІ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Територія Луганської області майже навпіл виразно поділяється головною водною артерією – Сіверським Дінцем – на Лівобережжя та Правобережжя. Через форс-мажорні обставини (воєнні дії в зоні АТО, які поширилися безпосередньо або опосередковано на всі південні та на частини північних районів області) ми взяли собі за мету проаналізувати природно-історичні передумови особливостей та наслідків землекористування в тій частині Луганської області, де сільськогосподарська діяльність не зазнала суттєвих змін через бойові дії агресорів, тобто на Лівобережжі.

Сільськогосподарське освоєння земель на Лівобережжі має історичну давність і свої історичні причини. Структура землекористування на Лівобережжі області почала формуватися досить пізно, бо ще майже три тисячі років тому сучасною Луганщиною снували різноманітні кочові племена, а вже на початку нашої ери наш край заселяли народи, що ставали на шлях переходу від кочового скотарства до осілого землеробства. Проте, це давнє господарське освоєння мінімально відбилося на стані природного довкілля, адже землі використовувалися переважно під пасовища й сіножаті та – значно меншою мірою – під рілля, а потім землеробська діяльність була знову перервана навалюю агресивних кочовиків.

Близько тисячі років на Лівобережжі майже не було постійного населення, і воно фактично перетворилося на „Дике поле”, що сприяло збереженню первісних степових і лісових (заплавні й байрачні ліси) ландшафтів, які існували навіть тоді, коли на землях Наддніпрянської України вже практично скрізь утвердилися агроландшафти.

Новий етап сільськогосподарського освоєння території розпочався наприкінці XVI – на початку XVII ст., коли Луганщина із заходу стала поступово заселятися українськими селянами - вихідцями із Задніпрянської України, зі сходу – донськими козаками, а з півночі – „служилими людьми” Московії. Поселення зосереджувалися уздовж річок та великих балок. Оскільки родовищ корисних копалин там тоді ще не було знайдено, селяни вирощували хліб, овочі та розводили худобу.

Хоча вже з початку господарського освоєння Лівобережжя землі почали деградувати, та все ж, за даними Генерального межування, до 1861 р. розораність території ще не перевищувала 1–2%. Після реформи 1861 р. почалося масове заселення нашого краю, внаслідок чого відбулося різке зростання площі орних земель, яка на кінець XIX ст. досягла вже 3,1–4,5%. Це стало початком деградації земель. У 1871 р. видатний дослідник І.Ф. Леваківський відзначав, що лише в Лисичанській волості Бахмутського повіту „ярів багато, вони посідають площі до 40 десятин ... з 648 десятин, не враховуючи балок...” (переклад наш – *О. К.*). Оскільки немає підстав не вважати, що ця місцевість була типовою не тільки для всієї Лисичанської волості, але й для всього Придінців'я, як у природному відношенні, так і в господарському освоєнні території, ми припускаємо, що площа, зайнята ярами в досліджуваному регіоні, складала на той час вже понад 6% території.

Природні особливості Лівобережжя - рівнинний рельєф, оптимальні кліматичні умови, поширення потужних чорноземних ґрунтів тощо - у подальшому зумовили розвиток аграрного господарства, завдяки чому саме Лівобережжя стало основним постачальником сільськогосподарської продукції для промислового Донбасу, де потужний сплеск гірничої промисловості, пов'язаний з відкриттям родовищ кам'яного вугілля, призвів до збільшення чисельності населення, що, в свою чергу, викликало зростання попиту на хліб.

Це неминуче призводило до збільшення площі орних земель, у тому числі на крутосхилах, до скорочення площ цілинних степів, знищення природного рослинного покриву.

Досить поширені на той час байрачні ліси, що відігравали меліоративну роль і містили багаті кормові ресурси, зазнавали інтенсивного впливу випасу худоби, ліси зубожіли і втрачали своє водоохоронне та лісомеліоративне значення. Стихійне використання земель викликало підсилення ерозійних процесів, зокрема площинного змиву, а, відтак, призводило до деградації ґрунтів, особливо з другої половини ХІХ ст. Зі схилів змивався найродючіший шар ґрунту, збільшувалася кількість ярів, їх поширення призводило до необхідності переносити межі садиб і польові дороги. На місці останніх утворювалися рівчаки – зародки майбутніх ярів.

Ерозія, яка була викликана лише природними факторами й не мала катастрофічного характеру, одержала потужний імпульс і змінилася на більш інтенсивну прискорену. Давнє ерозійне розчленування краю (річковими долинами, ярами та балками) стало посилюватися через господарську діяльність людини, і степи відступали на вододіли, природні багатющі пасовиська зазнавали інтенсивного та нерегульованого випасу худоби, на схилах відбувався площинний змив, формувалися яри. Яроутворення дедалі більше підсилювалося через те, що землі, порушені ерозією, селяни кидали й освоювали нові площі. На утворених так званих „пустошах“, на кинутих землях, ерозійні процеси не припинялися, бо вже був даний поштовх ерозії через порушення дернового покриву, головним чином, на схилових поверхнях.

За історичний період суттєво змінилися окремі компоненти природи та взагалі ландшафти. Річки здебільшого зміли (річка Айдар у давні часи в нижній течії навіть була судноплавною), природна рослинність збереглася лише на ділянках, непридатних для господарського використання; ґрунти зазнали непоправних втрат, зазнав зубожіння тваринний світ.

Основним типом природної рослинності, яка збереглася в долинах річок та в байраках, стали заплавні та байрачні ліси. Практично всі вододільні простори та схили річок і великих балок, де були поширені північні різнотравно-типчачково-ковилкові степи, зайняли сільськогосподарські землі.

Систематичний вплив людини на довкілля підсилювався, що послугувало провісником порушення екологічного балансу у природі. Особливо це позначалося на землях, як на найбільш вразливому компоненті природного середовища.

Та все ж природні умови Лівобережжя Луганщини залишаються сприятливими для сільськогосподарського виробництва завдяки рівнинному рельєфу (хоча поверхня досить інтенсивно розчленована мережею ярів та балок), а також кліматичному фактору (температурний режим і зволоження) та ґрунтовому покриву (переважно чорноземи), які разом створюють необхідні умови для землеробства.

Природні та історичні причини зумовили структуру землекористування і, зокрема, структуру сільськогосподарських угідь, яка впродовж тривалого часу змінювалася внаслідок вилучення частини їх для промислових і суспільних потреб. Зміни певною мірою стосувалися й орних земель, які погіршували свій якісний стан за рахунок освоєння крутосхилів зі змитим шаром ґрунту.

Сучасні дослідження свідчать про поступовий і неухильний характер цього процесу. Наразі від площинної ерозії на Лівобережжі потерпає 63,6% сільськогосподарських угідь, а змитість ґрунтів становить від 30 до 70%, зменшення вмісту гумусу лише за один рік становить 0,024%.

Сучасна структура земельного фонду на Лівобережжі далека від досконалої. Рівень сільськогосподарського освоєння земель у регіоні надто високий (понад 79%), а рілля у структурі угідь займає 54% (для області в цілому – 61%). Еродованість ріллі сягає 67,7%, що вдвічі перевищує загальноукраїнський рівень. Загальновідомо, що рілля в структурі угідь відіграє першочергову роль, а саме вона вирізняється значним ступенем деградації. Стабілізуючу роль у структурі земельних ресурсів відіграють ліси та лісонасадження, але вони займають лише 4,6 % від площі регіону. Відтак, співвідношення дестабілізуючих та стабілізуючих видів угідь не на користь останніх.

Підсумуємо. Сучасна структура землекористування на Лівобережжі Луганської області зумовлена як природними факторами, так і особливостями й етапністю господарського освоєння краю. Нераціональне ставлення до природних ресурсів, зокрема земельних, призвело до деградаційних процесів. Через це як уся Луганщина, так і її північна частина, належать до числа екологічно проблемних регіонів України.

Критичний стан земельних ресурсів досліджуваного регіону спонукає до глибокого аналізу сформованої системи землекористування, виявлення помилок і пошуків схем оптимального землевпорядкування та землекористування, відновлення природних особливостей компонентів довкілля. Особливо нагальними ці завдання стають у зв'язку з проблемами майбутнього післявоєнного відновлення як усього господарського комплексу області, так і сільськогосподарської галузі зокрема.

**КШТЕНКО Євгенія, БАШТАННИК Марія,
КОЗЛЕНКО Тетяна, МИХАЙЛЕНКО Наталія**
Київський відділ

ПОТЕНЦІАЛ ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ В МІСТІ КИЄВІ

В умовах великих промислових міст рівень забруднення атмосферного повітря залежить не тільки від кількості промислових і транспортних викидів, але й від їх вертикального та горизонтального розсіювання, яке в основному визначається метеорологічними умовами.

Основними кліматичними характеристиками, які зумовлюють перенесення і розсіювання забруднювальних речовин, є режим вітру і температурна стратифікація атмосфери. Самоочищенню атмосфери сприяє сухе і вологе осадження речовин; протіканню фотохімічних реакцій – ультрафіолетова складова сонячного випромінювання. Рівні забруднення залежать також від температурного фону, інтенсивності й тривалості туманів.

Вітровий режим є головним фактором розповсюдження речовин в атмосфері. Сумісно з температурною стратифікацією і шорсткістю підстильної поверхні він визначає стійкість атмосфери, інтенсивність турбулентної дифузії та розсіювання речовин у вертикальному і горизонтальному напрямках.

Несприятливі умови для розсіювання забруднювальних речовин із наземних джерел, які переважають за обсягами викиди, формуються при вітрах (0-1) м/сек [1,2].

Тривалість періодів з погіршеними умовами розсіювання наземних викидів може досягати 24 годин і більше (23% всіх випадків); у 8% випадків такі умови спостерігаються протягом двох діб і більше.

При викидах із середніх і високих джерел рівні приземних концентрацій значні при слабких і сильних вітрах і найбільші при т.з. «небезпечній» швидкості, яка для більшості промислових джерел Києва становить 2-5 м/с. Повторюваність «небезпечного» вітру майже у два рази (60,2%) перевищує частоту слабого, досягаючи взимку 66,5%.

Вплив напрямку вітру на рівень забруднення в місті може змінюватися внаслідок деформації потоку повітря над складним рельєфом, водоймами, а також безпосередньої теплової дії великих промислових комплексів.

При переважанні північного і південного переносу в місті зберігається небезпека формування єдиного («сумарного») смолоскипу.

В цілому режим вітру в Києві, який характеризується значною ймовірністю невеликих і «небезпечних» швидкостей, у 95% випадках не сприяє природному самоочищенню атмосфери, особливо у нічні години.

За останній кліматичний період (1961-1990 рр.) визначилась тенденція до зростання повторюваності «небезпечного» вітру. У Києві така тенденція протягом року найбільше проявилась у повторюваності швидкості вітру в діапазоні 2-5 м/с (табл.1).

Таблиця 1 – Різниця (%) між повторюваностями швидкості вітру в останній (1961-1990 рр.) і попередній (1931-1960 рр.) кліматичні періоди

Швидкість вітру, м/с	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
0-1	-1,2	-1,8	5,1	-1,7	4,6	3,1	-0,3	2,5	-2,9	-3,0	-1,6	-6,6	-0,3
2-5	4,2	9,7	2,5	8,3	0,9	0,1	3,2	9,4	5,8	8,0	5,2	9,9	4,8

В останні роки (2000-2006 рр.) повторюваність швидкості вітру 0-1м/с у середньому за рік зменшилась на 10,2%, а 2-5 м/с збільшилась на 12,8 % відносно кліматичної норми (1961-1990 рр.).

Несприятливі умови для розсіювання шкідливих речовин формуються також при інверсіях температури повітря. Шар атмосфери, в якому вони спостерігаються, є затримуючим і перешкоджаючим вертикальному переносу домішок. У річному ході повторюваності приземних інверсій відмічається зимовий максимум (у січні – 32,6%) і весняно-літній мінімум (у липні - 11,4%) при середньорічній - 18,2%. За період (2005-2008 рр.) вірогідність приземних інверсій зросла до 26% при найбільшій повторюваності в теплий період [1,2].

Протягом доби найбільша річна повторюваність приземних інверсій вночі (32,9%) з максимумом у травні – червні та серпні – вересні (40,6-44,0%), найменша – у після полуденні години в теплий період (IV – X).

Важливими характеристиками для визначення умов розсіювання речовин є потужність і інтенсивність приземних інверсій. Середня за рік потужність інверсій складає 0,495 км (найбільша в січні – 0,843 км, найменша у червні – 0,261 км) (табл.2).

Середня інтенсивність приземних інверсій 2,1⁰С, найбільша взимку в нічні години і вранці (до 6,7⁰С), найменша після полудня (0,2⁰С).

Повторюваність піднесених інверсій складає 34,5% (за період 2005 – 2008 рр. зросла до 53% [1]. Низькі піднесені інверсії (нижня границя 0,01-0,25 км) відмічається лише в 2,9% випадків, у шарі (0,26-0,50) км – у 8% і найбільше між 1,0 і 2,0 км висоти – у 13,2 % випадків.

Діапазон змін ΔН і ΔТ піднесених інверсій у шарі 0,01-2,0 км невеликий.

Таблиця 2 – Потужність (ΔН, км) та інтенсивність (ΔТ, °С) приземних інверсій

Характеристика	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
03													
ΔН	0,806	0,776	0,409	0,455	0,350	0,360	0,377	0,343	0,367	0,432	0,495	0,593	0,480
ΔТ	5,5	3,6	2,0	1,7	1,7	1,5	1,2	1,7	2,2	2,3	2,4	3,1	2,4
09													
ΔН	0,834	0,807	0,501	0,455	0,430	0,409	0,446	0,357	0,401	0,526	0,525	0,673	0,530
ΔТ	6,7	4,7	2,4	2,1	1,2	0,7	1,2	1,3	1,8	2,5	2,7	3,3	2,6
15													
ΔН	0,818	0,683	0,788	0,890	0,270	0,0	0,410	0,206	0,480	0,400	0,569	0,688	0,517
ΔТ	4,1	2,6	3,3	1,1	0,1	0,0	0,2	0,8	3,9	0,8	1,7	2,6	1,8
21													
ΔН	0,914	0,751	0,505	0,241	0,336	0,275	0,296	0,244	0,280	0,451	0,505	0,685	0,454
ΔТ	4,9	3,0	1,2	1,3	0,7	0,8	1,0	0,7	0,9	1,4	1,8	3,9	1,8

Особливо несприятливі умови розсіювання домішок відмічаються при стійкій атмосфері і слабкому вітрі. Наявність приземних і низьких піднесених інверсій в сукупності із слабкими вітрами зумовлюють формування т.з. «застійних» явищ, ймовірність утворення яких є однією із метеорологічних характеристик, яка повинна враховуватись при розробці Програми організації і оптимізації моніторингу повітря.

Особливості змін застійних явищ ідентичні змінам характеристик стратифікації атмосфери і режиму вітру.

Найбільш часто застійні явища спостерігаються у січні та серпні (22,2%), рідше у квітні (11,7 %) і грудні (10,2%), в середньому за рік – 16,3% (у 2005-2008 рр. повторюваність явищ склала 11% [2]).

Накопичення домішок при інверсіях і слабких вітрах посилюється туманами. Водяні краплини, що поглинають забруднювальні речовини із різних їх шарів, погіршують якість атмосферного повітря. Інтенсивність впливу залежить від числа днів з туманами, їх інтенсивності та тривалості. Середня кількість днів з туманом становила 59, тривалістю 434 год за рік.

У Києві середньорічна кількість опадів складає 641 мм (їх тривалість -1122 год, інтенсивність 0,57 мм/год) вона є характерною для континентального типу з максимумом у літній період, коли відмічається й найбільша їх “очищувальна” здатність [1].

В цілому атмосферні процеси в Києві значно впливають на санітарно-гігієнічний стан міста в бік погіршення якості повітря, оскільки не сприяють його інтенсивному природному самоочищенню.

1. Кліматичний кадастр України //УкрНДГМІ та ЦГО. – К. : ЦГО, 2005. 2. Клімат Києва / за ред. В. І.Осадчого, О. О. Косовця, В. М. Бабіченко. – К. : Ніка-Центр, 2010. – 320 с.

КЛАПЧУК Вікторія

Львівський відділ

ТОРГОВЕЛЬНІ ЦЕНТРИ, ЯК РУШІЙ РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНИХ МЕРЕЖ В УКРАЇНІ

Торговельний центр (ТЦ) сьогодні виступає як універсальний комплекс магазинів різної спеціалізації, що дозволяє задовільнити потреби суспільства у товарах і послугах. Його основною перевагою є можливість економити час, оскільки всі необхідні магазини, супермаркети зосереджені в одному місці.

Перші ТЦ почали з'являтися у ХІХ ст. Найбільшим у світі є «Молл оф Арабія» в Дубаї. Щодо України, то Forbes за допомогою експертів компаній «Colliers Україна», «CBRE» та «Jones Lang LaSalle» відібрав найпопулярніші торгові центри регіонального (30–60 тис. м²) та суперрегіонального формату (понад 60 тис. м²). Головним критерієм відбору була відвідуваність ТЦ. Перше місце у рейтингу Forbes зайняв «Мост-сіті центр» у Дніпропетровську із середнім відвідуванням 60 тис. осіб на день. Київський «Dream Town» виявився другим (50 тис. осіб), ТРЦ «Караван» замикає трійку (40 тис. осіб) [1].

Дослідженням ТЦ у світі займається Міжнародна Рада торгових центрів. Навесні 2014 р. рада провела дослідження ТЦ України з метою їх класифікації. Дослідження здійснювалося на прикладі п'яти міст України, зокрема, Києва, Харкова, Дніпропетровська, Донецька, Одеси та Львова. В результаті проведеної роботи було визначено 144 торгових об'єкта, які відповідають критеріям ТЦ загальною площею 3,9 млн м² і орендною площею 2,5 млн м². Ці дані дослідження представляють Україну на міжнародному рівні, адже ця компанія є однією із провідних у світі за вивченням ТЦ та роздрібною торгівлю – загалом. Відповідно, у світовій статистиці відображено такі дані по Україні, як кількість ТЦ, нові проекти тощо. Окрім цього, вони будуть сприяти інвестиційній привабливості України [2].

Торговий центр, за визначенням «ICSC Ukraine Research Group», – це об'єкт торговельної нерухомості, що діє як єдина функціональна одиниця загальною площею якої не менше 5 тис. м². Важливим чинником для розвитку торговельних мереж є ТЦ, адже саме такі заклади приваблюють більшу кількість споживачів. Важливим поняттям для ТЦ є якірний орендар. Якір – великий, як правило мережний, оператор роздрібною торгівлю з відомим брендом, розташований на території ТЦ на правах орендаря чи власника займаної площі і приваблює до ТЦ основні потоки покупців [3]. Для українського ринку – це

означає залучення закладів продовольчих торговельних мереж, адже в більшості ними виступають супермаркети та гіпермаркети.

Також «ICSC Ukraine Research Group» класифікували українські ТЦ за форматами та виділили два типи: традиційні і спеціалізовані, що, у свою чергу, поділяються ще на декілька видів, в залежності від орендної площі (табл.).

Таблиця – Класифікація торговельних центрів України за дослідженнями ICSC Ukraine Research Group, 2014 (за [2])

Назва ТЦ	Загальна площа, м ²	Підкатегорії
<i>Традиційні</i>		
Дуже великий	Понад 80000	З повсякденно-товарною домінантною Альтернативно-товарною домінантною
Великий	40000–79999	–
Середній	20000–39999	–
Малий	5000–19999	–
<i>Спеціалізовані</i>		
Рітейл-парки		Великі
		Середні
		Малі
Аутлет-центр	Більше 5000	
Тематичний центр	Більше 5000	З розважальною домінантною
		Без розважальної домінантної

Серед міст Західної України найвищий рівень розвитку торгових мереж є у Львові. Тут функціонують 15 ТЦ різної площі (рис.). Найбільшим з них є «Кінг Крос Леополіс». У більшості ТЦ якірним орендаром є продовольчі супермаркети або гіпермаркети, які притягують найбільшу кількість населення і формують значну частку у відвідуваності. Найстарішим є ТЦ «Львів», відкриття якого відбулося 1988 р. Найменшим є «Магнус», що відкритий у 2003 р., і лише з 2015 р. якірним орендаром у ньому стала торговельна мережа «Рукавичка», що є найбільшою локальною торговельною мережею України. До 2013 р. у центрі міста не було жодного ТЦ, адже забудова та архітектурний стиль Львова і ціни на оренду приміщень не сприяють широкому розповсюдженню ТЦ. Саме тому більшість з них будували у спальних районах і на окраїнах міста [4]. Проаналізувавши динаміку відкриття ТЦ у Львові бачимо, що практично щороку відкривається торговий центр. Це свідчить про розвиток торговельного ринку міста й інвестиційну привабливість міста.

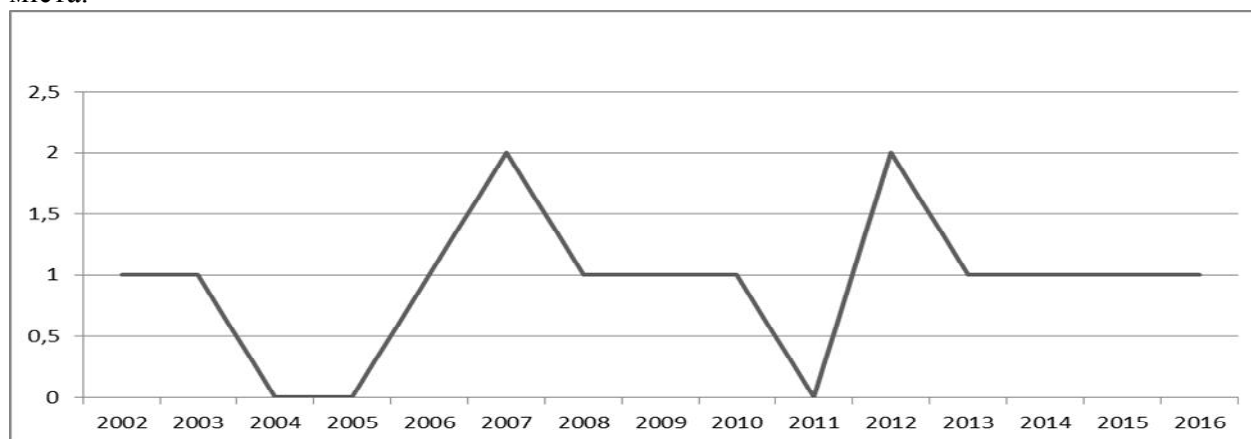

Рис. – Динаміка кількості відкритих торгових центрів з 2002 до 2016 рр.

1. Рейтинг самых посещаемых торгово-развлекательных центров Украине : [Електронний ресурс] // Forbes Україна. – 2012. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/ua/business/>. 2. ICSC представил результаты работы по классификации торговых объектов в Украине : [Електронний ресурс] // Ритейл В Украине. – 2015. – Режим доступу : <http://ua-retail.com/2015/04/icsc-predstavil-rezultaty-raboty-po-klassifikacii-torgovyh-obektov-v-ukraine/>. 3. Класифікація торгових центрів: європейські стандарти : [Електронний ресурс] // Управление

недвижестію. – 2006. – Режим доступу : <http://www.dvoretzky.ru/modules/myarticles/article.php?storyid=188>.
 4. Обзор рынка торговой недвижимости Киева и регионов. Итоги 2014 года : [Електронний ресурс] // Ukrainian Trade Guide. – 2014. – Режим доступу : <http://utgcompany.com/static/content/download3/obzor-rynka-torgovoy-2014-6.pdf>.

КЛИМ Сергій
 Чернівецький відділ

ОКРУГИ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

За проектом Перспективного плану формування територій громад Чернівецької області, якій розроблений Управлінням регіонального розвитку, містобудування та архітектури Чернівецької обласної державної адміністрації спільно з Чернівецьким регіональним Офісом з питань впровадження реформ у сфері місцевого самоврядування з децентралізації повноважень органів виконавчої влади на території Чернівецької області в межах районів планується утворити 25 округів [1].

Адміністративними центрами округів окрім міст обласного значення та центрів районів стали місто районного значення Вашківці, села Клішківці і Романківці, які в минулому вже були центрами округів. Новими адміністративними центрами можуть бути селища міського типу Берегомет, Кострижівка, Красноільск, села Волока, Мамаївці, Магала, Колінківці, Перебиківці (табл.).

Таблиця – Параметри округів Чернівецької області

Назва районів	Назва округу	Кількість населення, осіб	Середня відстань до адміністративного центру, км	Площа, км ²
м. Чернівці	Чернівецький	263841	0	153
м. Новодністровськ	Новодністровський	18682	8,5	160
Вижницький	Вижницький	17170	8,9	200
	Вашківський	20420	13	212
	Берегометський	18115	12,4	491
Герцаївський	Герцаївський	36300	12	306
Глибоцький	Глибоцький	55443	13	567
	Волокський	19334	12,7	116
Заставнівський	Заставнівський	41227	18,3	534
	Кострижівський	7769	7,7	86
Кельменецький	Кельменецький	41482	15,2	670
Кицманьський	Кицманьський	31063	10,8	367
	Мамаївський	40138	10,7	360
Новоселицький	Новоселицький	46989	12,9	400
	Мамалігівський	18516	8,6	215
	Магальський	15977	7,3	140
Путільський	Путільський	26102	21,6	884
Сокирянський	Сокирянський	16966	12,6	158
	Романківський	19686	9,9	350
Сторожинецький	Сторожинецький	66709	12,6	725
	Красноільський	32768	6,1	436
Хотинський	Хотинський	33261	13,7	380
	Клішківський	18806	7,3	181
	Колінківський	8266	3,5	84
	Пребиківський	3125	10,8	71

Максимальна кількість округів може бути утворена в Хотинському районі. При середніх значеннях кількості населення і площі району цей факт можна пояснити тим, що в минулому територія, що знаходилася під управлінням адміністративного центру в м. Хотин, виходила далеко за межі сучасного Хотинського району і поділялася на велику кількість округів. В Новоселицькому і Вижицькому районах, територія яких значно витягнута, може бути утворено по 3 округи. По два округи може бути утворено в крупних Сторожинецькому, Глибоцькому, Кицманьському районах, а також в Заставнівському і Сокирянському районах. В найменших за кількістю населення Кельменецькому, Путильському і Герцаївському районах може бути утворений лише один район. Чернівецький округ може бути утворений в межах м. Чернівці, а Новодністровський округ може утворитися з території м. Новодністровськ і 5 сіл Сокирянського району.

В усіх округах, окрім Путильського, значення середньої відстані між населеними пунктами и центром округу не виходить за межі зони доступності населених пунктів до отримання адміністративних послуг. Разом з тим в невеликих за площею Вижицькому, Вашківському, Волокському, Магальському, Новодністровському, Перебиківському і Сокирянському округах мають місце великі значення середніх відстаней до адміністративного центру, що пояснюється периферійним розміщенням центрів цих округів.

Найбільшим за кількістю населення може бути Чернівецький округ. За ним слідує Сторожинецький, Глибоцький, Новоселицький, Кельменецький, Заставнівський, Мамаївський, Герцаївський, Хотинський, Красноільський, Кицманьський округи, кількість населення в яких перевищує 30 тис. осіб. Найменшим за кількістю населення може бути Перебиківський округ. За ним слідує Кострижівський і Колінківський округи, кількість населення в яких не перевищує 10 тис. осіб.

Найбільшим за площею може бути Путильський округ. За ним слідує Сторожинецький, Кельменецький, Глибоцький, Заставнівський округи, площа яких перевищує 500 км². Найменшим за площею може бути Перебиківський округ. За ним слідує Колінківський і Кострижівський округи, площа яких не перевищує 100 км². Значення середньої відстані до адміністративного центру Путильського округу і його площу можна значно зменшити за рахунок створення ще одного округу в с. Усть-Путила, яке зручно розміщене для обслуговування сіл, що розташовуються в долині Черемоша.

1. Реформа: у Чернівецькій області мають залишитися 25 об'єднаних громад. www.fakty.cv.ua. – 19 чер. 2015. 2. Черновицкая область. Політико-адміністративна карта. – 2002.

**КЛЮЧКО Людмила, ВІРЧЕНКО Павло,
ШВЕЦЬ Дмитро**
Харківський відділ

ТУРИСТСЬКО-ІНФОРМАЦІЙНІ ЦЕНТРИ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

Останні десятиріччя у світі спостерігається інтенсивний розвиток туристичної індустрії та індустрії розваг, який у деяких країнах має динамічний та прогресивний характер, а в інших можна відмітити сповільнені темпи розвитку. Запорукою успіху розвитку туристичної галузі є наявність відповідних ресурсів, в тому числі й інфраструктурних, до яких відносяться туристсько-інформаційні центри (ТІЦ). Функціонування ТІЦ доволі поширена практика в світі, особливо для країн, в яких туристична індустрія є важливою галуззю економіки та є цікавою для малого та середнього бізнесу. В міжнародній практиці ТІЦ розміщені практично у всіх транспортних центрах (порти, аеропорти, вокзали тощо), історичних та бізнес центрах міст. ТІЦ в Україні також певним чином задіяні у туристичній діяльності, проте основною проблемою для них є незначне територіальне поширення, що значно звужує аудиторію,

яка може скористатися їхніми послугами. Причиною цього є, зокрема, нестабільне фінансування як зі сторони держави загалом й муніципалітетів, так і приватних інвесторів.

У світовій практиці фінансування ТЩ здійснюється більшою мірою за рахунок приватних вкладень зі сторони представників туристичного бізнесу: турагенств, закладів з розміщення туристів, державних та приватних організацій, що володіють об'єктами туристичної атракції (історичні пам'ятки, центри розваг і харчування, транспортні компанії, що шляхом фінансування ТЩ отримують промоцію, відповідно, і конкурентну перевагу над іншими більш пасивними гравцями туристичного ринку того чи іншого регіону).

В Україні за формою фінансування можна виокремити ТЩ, що повністю фінансуються коштами відповідного бюджету (наприклад, Львівський ЦТІ); які частково фінансуються з бюджету, а частково самостійно заробляють, продаючи сувеніри та надаючи послуги (наприклад Луцький ЦТІ та послуг й ТЩ м. Жовква); ТЩи на повному госпрозрахунку (наприклад Подільський ТЩ у Вінниці); ТЩи, що фінансують свою діяльність коштами грантів та проектів міжнародної технічної допомоги (наприклад ТЩ Берегово та Ужгорода) та, нарешті, ТЩи, що функціонують за рахунок членських внесків (наприклад Верховинський ТЩ) [1].

Проте залучаючи приватні джерела до фінансування туристсько-інформаційних центрів не слід забувати про одне з основних завдань їхньої діяльності – надання повної та неупередженої інформації. Найбільш прийнятним є змішаний варіант фінансування, завдяки якому держава, приватні інвестори, громадські організації та організації, що безпосередньо не фінансують ТЩи, а головне – туристи матимуть рівний доступ до контролю їх діяльності та користування послугами.

В Україні до початку антитерористичної операції на сході країни та до анексії Автономної Республіки Крим Російською Федерацією нараховувалось 47 туристсько-інформаційних центрів. Проте після вищезгаданих подій наша держава тимчасово втратила дванадцять з них (АРК – 10, м. Севастополь – 1, м. Донецьк – 1), отже на сьогоднішній день в Україні фактично працюють 35 ТЩів [1].

Досліджуючи регіональні особливості ТЩів в Україні, слід зауважити про їх нерівномірний розподіл, зокрема, по одному – у Вінницькій, Волинській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій та Чернігівській областях; по два центри функціонують у Львівській, Полтавській, Тернопільській областях; три – у м. Київ, п'ять – в Одеській області, на Закарпатті та Івано-Франківщині – 7. В інших областях України туристично-інформаційні центри відсутні або функціонують за межами правового поля, що, нажаль, є поширеним в сфері туризму [1].

Враховуючи вищезазначене, можна чітко прослідкувати тенденцію: ТЩи більш широко представлені саме в традиційних для України курортних регіонах: Західна та Південна Україна. Особливо слід відмітити Закарпатську та Івано-Франківську області, де ТЩи розміщені не тільки у великих обласних центрах, а й в невеликих містах та селищах, які є вузькопрофільними туристичними центрами. Така перевага у територіальному поширенні ТЩів саме у вищезгаданих регіонах є прогнозована, адже саме в цих регіонах найбільші туристичні потоки, як внутрішні так і закордонні. Тому саме в цих регіонах в подібних центрах була така потреба, але місцева влада і суб'єкти туристичної діяльності не змогли не організувати такі центри, принаймні на громадських засадах.

У східних та північних регіонах України ТЩи представлені в основному в обласних центрах. Проте актуальність туризму як засобу, що може приносити вагомий дохід до місцевих бюджетів та підприємцям, все більше стимулює «далекі» від туризму регіони України до створення ТЩів, які в подальшому зможуть привернути увагу більшої кількості туристів, незалежно від мети поїздки в Україну: освіта, бізнес, пізнавальний туризм тощо.

Важливим фактом для порівняння є мережі ТЩ європейських держав. Так, наприклад, у Великій Британії нараховується більше 800 ТЩів, що перевищує кількість

ТЩів в Україні майже в 20 разів. В свою чергу можна припустити, що і проінформованість туристів в Україні про цікаві туристичні об'єкти та місця розміщення туристів нижча, що, відповідно, негативно відображається і на прибутках від туризму.

Іншим фактором, що збільшує ефективність роботи ТЩу є функція місця, тобто важливість місцеположення ТЩу. Якщо навіть найкращий ТЩ розташований далеко від головних туристичних об'єктів та маршрутів, він приречений на неефективність, оскільки екскурсанти та туристи спеціально не будуть шукати його. Найбільше для розміщення ТЩів підходять історичний центр міста (наприклад, площа Ринок у м. Львові чи вул. Хрещатик у м. Києві) або у приморських містах – набережна, а також головні транспортні вузли – вокзал та аеропорт, а у менших населених пунктах – автовокзал чи автостанція (наприклад, ТЩ у смт Затока Одеської області).

Отже, підводячи підсумок, слід зауважити наступне: ТЩи України, не зважаючи на нестачу фінансування, виконують важливу роль, адже наближають туристичну індустрію України до міжнародних стандартів та сприяють більш комфортному перебуванню внутрішніх туристів та іноземних громадян на території України. На сьогоднішній день необхідним є налагоджування більш активного контакту між даними центрами та корпоративними туристичними структурами для взаємовигідної роботи, адже для ефективної діяльності центрів необхідно налагодити систему фінансових заохочень зі сторони інвесторів. Державне фінансування також має значення, проте дуже часто воно є нерегулярним та зводиться до нагальних потреб ТЩів, що значно обмежує їх можливості для активної промоції міст. Значною проблемою є також кількісна нестача ТЩів, що значно зменшує можливості як туристів, так і потенційних інвесторів. Враховуючи важливу практичне значення ТЩів в Україні, слід більше уваги приділяти їх дослідженню, зокрема, і з позицій комплексного підходу суспільної географії.

1. Каталог туристсько-інформаційних центрів України / Проект USAID «Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ticsevastopol.info/wp-content/uploads/ТІС_Ukraine.pdf

**КОВАЛЬЧУК Іван, Київський відділ,
МАРТИНЮК Віталій, Рівненський відділ**

КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОЗЕРНО-БАСЕЙНОВИХ СИСТЕМ ДЛЯ ПОТРЕБ ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Суспільно-політичні трансформації, що відбуваються сьогодні в Україні й пов'язані, передусім, з інтеграцією законодавчо-правового поля з Європейським Союзом, ставлять нові виклики перед науковою спільнотою українських географів. Своє бачення цих проблем ми пов'язуємо з розробкою конструктивних моделей природокористування локальних територій, де чільне місце посідають озерно-басейнові системи (ОБС).

Регіональні конструктивно-географічні дослідження ОБС, що ведуться нами, ґрунтуються на використанні низки законодавчо-нормативних документів, зокрема «Водного кодексу України» (1995), «Водної рамкової директиви ЄС» (2000), «Про державний земельний кадастр» (2011), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (2015) тощо, які зобов'язують на державному рівні розробляти стратегію інтегрованого управління водними ресурсами (ІУВР). У зв'язку з адміністративно-територіальною реформою в Україні, її ОБС мають стати своєрідними природно-господарськими системами (ПГС) з відповідною спеціалізацією та напрямком свого розвитку, який забезпечуватиме збалансоване природокористування на локальних територіях.

Наші пошуки в дослідженні ОБС включають три напрями (блоки), а саме кадастрово-лімнологічний, ландшафтознавчо-лімнологічний та конструктивно-географічний. *Кадастрово-лімнологічний блок* досліджень об'єднує інвентаризацію озерних водойм, картометричну оцінку їхніх параметрів, побудову цифрових моделей

гідрографічної сітки, упорядкування бази даних про озера за ландшафтними фізико-географічними районами. Зведена інформація про озерні водойми служить основою для формування кадастрових (екологічних) паспортів.

Ландшафтознавчо-лімнологічний блок ґрунтується на польових інструментальних та лабораторно-аналітичних пошуках й побудові ландшафтно-картографічних ГІС-моделей ОБС масштабу 1:25000-1:2000. ГІС-модель ОБС включає водойму (озеро, водосховище, став) як природно-аквальний комплекс (ПАК) та природно-територіальні комплекси (ПТК) водозбірної площі, а в окремих випадках територіально-аквальні природні комплекси (ТАПК) островів. Фактично ОБС є ніби «вписаною» у геокомплексну будову цілого ландшафту як регіонального утворення (рис. 1). Цей блок представлений також морфолого-морфометричними, гідрологічними, гідрохімічними, геохімічними та ландшафтометричними параметрами ОБС.

Рис. 1 – Модель озерно-басейнової системи

Найважливішим блоком є власне конструктивно-географічний напрям досліджень з тематичною спеціалізацією й розробкою конкретних озерно-басейнових природно-господарських моделей (рис. 2).

Ресурсно-лімнологічний напрям досліджень пов'язаний з оцінкою водно-ресурсного, біотичного (в тому числі іхтіологічного), органо-мінерального потенціалу озер і розробкою ресурсно-господарських моделей конкретних ОБС. *Природоохоронно-лімнологічний* напрям включає питання обґрунтування і створення екологічної мережі на базі заповідних об'єктів озер або ОБС. Враховується наявність раритетних видів озерних екосистем, а також особливості біотичного і ландшафтного різноманіття водозборів. Підсумковим документом виступає створення еколого-природоохоронної моделі конкретної водойми або ОБС. *Рекреаційно-лімнологічний* напрям включає оцінку бальнеологічних особливостей озерних вод, параметричні характеристики акваторій для водних рекреацій, аналіз показників рельєфу (озерної улоговини, берегів, пляжів), естетичних цінностей, мікроклімату та природних комплексів у цілому. Передбачається розробка рекреаційно-туристичних моделей використання ОБС. Особливої уваги заслуговує *реабілітаційний* напрям лімнологічних досліджень у зв'язку із трансформацією озерних систем у результаті природних та антропогенних чинників. Розробляються критерії та методи визначення стійкості ОБС, заходи з відновлення екосистем озер, зниження біогенного навантаження на водойми. У підсумку створюються ренатуралістичні (ревіталізаційні) моделі озер або ОБС. Особливості *моніторингово-лімнологічного* напрямку спрямовані на формування бази даних з допомогою сучасних методів ДЗЗ і ГІС-технологій динаміки параметрів (гідрологічних, гідрохімічних, гідробіологічних, ландшафтометричних) систем «озеро-водозбір» й побудови функціонально-динамічних моделей конкретних ОБС. Важливою складовою конструктивно-географічних досліджень ОБС є *оптимізаційно-лімнологічний* напрям. Головними аспектами пошуків тут виступає розробка шляхів оптимізації структури угідь

водозборів, ландшафтне планування природокористування, раціональне використання й охорона водойм. У зв'язку з цим, передбачено створення оптимізаційно-природокористувальних (або власне збалансованого природокористування) моделей ОБС. *Управлінсько-лімнологічний* напрям пов'язаний з менеджментом ОБС (або локальних територій), розробкою моделей інтегрованого управління озерними ресурсами за басейново-ландшафтним принципом та адміністративно-господарським підходом. Підсумком конструктивно-географічних досліджень виступає формування стратегії збалансованого природокористування ОБС конкретного регіону (рис. 2).

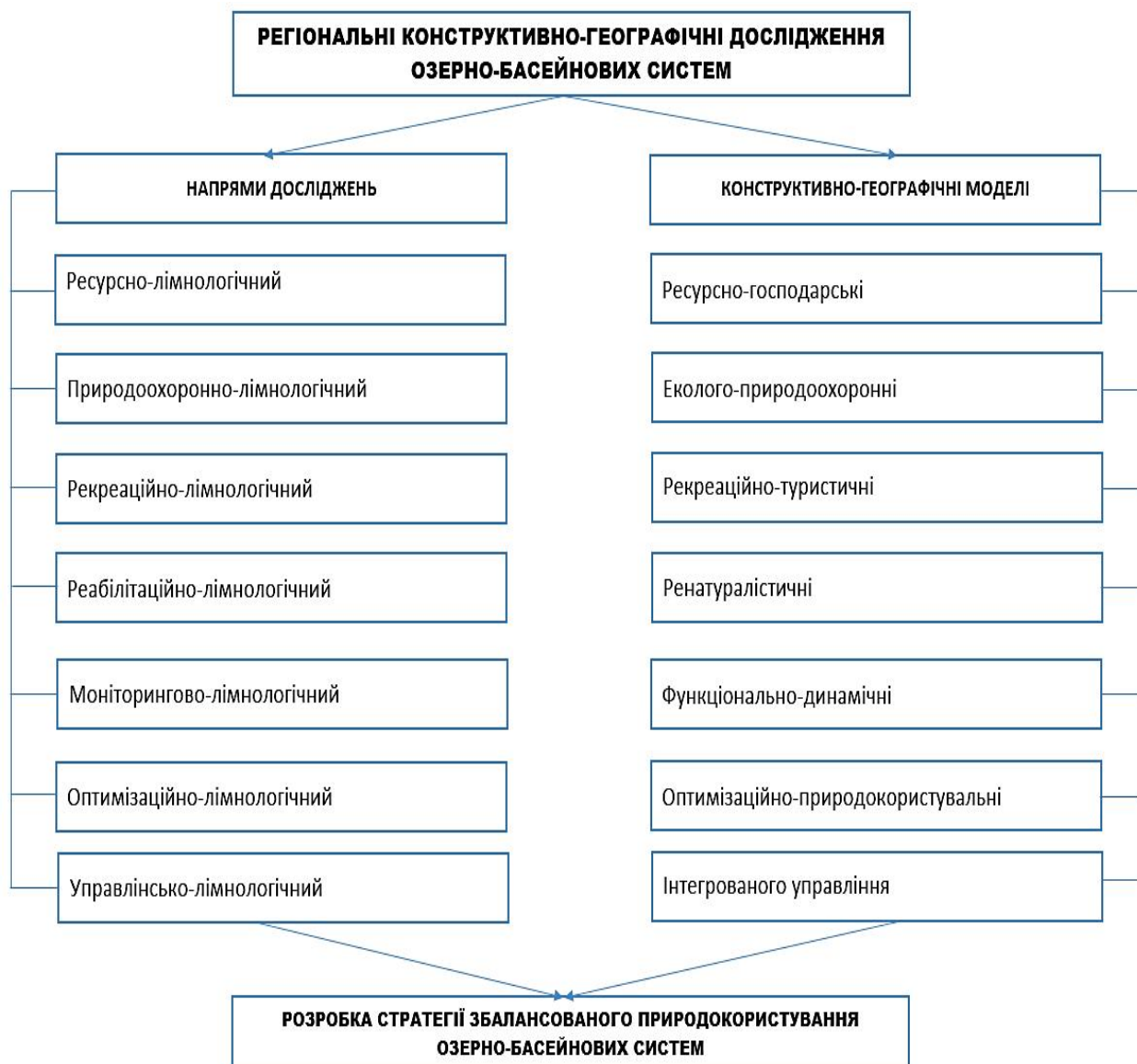

Рис. 2 – Тематичні напрями конструктивно-географічних досліджень озерно-басейнових систем

Висновки. Сьогодні результати регіональних конструктивно-географічних досліджень ОБС мають практичне застосування в державних водогосподарських установах, департаментах екології та природних ресурсів, управліннях з надзвичайних ситуацій, туризму, агентствах рибного господарства тощо. У новоутворених громадах ОБС можуть стати «територіальними вузлами» з відповідною господарською спеціалізацією.

**БАЛЬНО-РЕЙТИНГОВА ОЦІНКА МІСТ
ПОДІЛЬСЬКОГО СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО РАЙОНУ
(НА ПРИКЛАДІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ)**

Сучасне місто - це досить складний соціально-економічний організм, багатогалузевий господарський комплекс, культурно-історичне утворення, втілення синтезу мистецтв і майданчик для величезних подій в історії людства. Місто володіє дивовижною притягальною силою для мільйонів туристів, говорячи про міський туризм в нашій уяві складаються образи тих чи інших міст, у кожного міста є своє обличчя - це його силует: дахи, куполи, прямі або звивисті вулички, пам'ятники, храми, ратуші, передмістя.

В останні роки з'явилась досить велика кількість цікавих робіт, в яких розглядаються міста згідно сучасних потреб суспільства та тенденцій стрімкого розвитку туризму: Н. Ю. Беспалова, А. І. Доценко, В. Ф. Кифяк, М. І. Корнієнко, В. В. Лазарєв, І. В. Лазарева, І. І. Мітін, Є. В. Панкова, Є. Н. Перцик, А. А. Романов, Ф. С. Ульмасвай та ін. У процесі дослідження використовувались науково-методологічні розробки вчених-географів, присвячені вивченню рекреаційних ресурсів – О. О. Бейдика, С. П. Кузика, В. І. Мацоли та ін.

На території Подільського туристичного району зберігається значна середньовічна спадщина у вигляді замків та фортець. Архітектурна спадщина більш пізніх часів представлена культовими спорудами, палацами, адміністративними та жилими будинками XVIII–XX ст.

Історико-культурні туристичні ресурси (ІКТР) - це пам'ятки історії і культури, створені людиною, які мають суспільно-виховне значення, становлять пізнавальний інтерес і можуть бути використані в туристичній діяльності. До складу ІКТР входять пам'ятки історії, архітектури, мистецтва, археології та історико-культурні заповідники [1].

В Україні взято під охорону 70 тис. пам'яток історії та культури, в тому числі понад 12 тис. пам'яток архітектури з добре збереженими ансамблями - центральна частина Львова, Київ із спорудами доби Київської Русі, Кам'янець-Подільський, який за кількістю пам'яток архітектури займає третє місце після Львова і Києва. Пам'ятки історії та культури в Україні розміщені дуже нерівномірно. Основна їх кількість припадає на Київську, Хмельницьку, Вінницьку, Чернігівську, Сумську області та Республіку Крим [3].

Бальна система оцінок на практиці застосовується досить широко. Особливо у тих випадках, коли будь-яке явище не піддається точному виміру, але є потреба хоча б у приблизній його оцінці, а також тоді, коли немає потреби в точному вимірі явища. Сутність бального підходу оцінки історико-культурних ресурсів полягає в тому, що оціночні шкали побудовані на подальшій структуризації видових компонентів [2].

Найбільш складним і відповідальним завданням виявилась розробка оціночних шкал для окремих показників. Адже необхідно було знайти певні закономірності для переходу від виміру до оцінки. У запропонованій методиці подається 5 груп, які отримані в результаті структуризації п'яти підвидів ІКТР. Кожна група оцінюється за п'ятибальною шкалою, відповідно до чисельності історико-культурних туристичних об'єктів по областях Подільського СГР (табл.).

Наступний етап оцінки пов'язаний з об'єднанням об'єктів окремих груп історико-культурних туристичних ресурсів. У результаті дістаємо загальну суму балів, яка і характеризує пізнавальну цінність окремого поселення, або місцевості.

$$A = P + T + S + R + F$$

де: А - показник пізнавальної цінності історико-культурних туристичних ресурсів окремого поселення, місцевості; Р - компоненти архітектурних пам'яток; Т – компоненти пам'яток історії; S - компоненти пам'яток мистецтва; R - компоненти пам'яток археології; F – історико-культурні заповідники.

оцінки ІКТР повинні використовуватись в основному для розвитку пізнавального туризму. Звичайно, що поєднання високої пізнавальної цінності історико-культурних туристичних ресурсів з унікальними природними ресурсами створює сприятливі умови для розвитку всіх видів туризму.

1. *Бейдик О. О.* Глумачний словник термінів з рекреаційної географії (географії туризму). – К. : Київ. університет, 1993. – 56 с. 2. *Кузик С. П.* Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери. – Львів : ІРД НАНУ, 1999. – 78 с. 3. *Мацола В.І.* Рекреаційно-туристичний комплекс України. – Львів : ІРД НАНУ, 1997. – 259 с.

КОГАЙЧУК Сніжана

Вінницький відділ

РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «САД» І «САДОВИЙ ЛАНДШАФТ»

Поняття «сад» здавна означало ділянку землі, засаджену деревами, кущами та квітами. У виданнях з ландшафтної архітектури появу саду дослідники пов'язують із формуванням перших земельних ділянок на яких культивували різні рослини. Одним із головних елементів була огорожа, яка обмежувала територію озеленення, а об'єднання і взаємодія основних компонентів цієї ділянки визначали її як «сад». Для чіткого усвідомлення змісту поняття «сад», необхідно зупинитись на аспекті формування його структури.

Зачатки власне плодових садів виникають на Русі ще до прийняття християнства. Спершу поняття «сад» вживається у словосполученні «монастирський сад». Монастирі, як і міста, оточувала природа майже незмінена людиною. Лісові масиви і поля знаходились за огорожею монастиря. Було відомо, що це монастирські землі, тому монастир і його сади (певна частина лісу, поля) сприймали як одну територіальну величину.

Відокремлений спосіб життя і потреба у самозабезпеченні свіжими фруктами, овочами, місцями для прогулянок, сприяли розвитку садівництва при монастирях. Спочатку всередині монастирських дворів висаджують поодинокі плодові дерева, згодом з'являються групи дерев.

У древньослов'янській мові синонімами слова «сад» були поняття «варт», «верт», «вертище». Деякі вчені пов'язують походження слова «верт» з іменем давньоримського бога Вертумна – бога зміни пір року та перетворень, що відбуваються із земними плодами. Згодом широкого вжитку набуло слово «вертоград», що мало кілька значень. На Русі ним називали «травники», «огороди», монастирські чудо-сади («сади спокою»). Окремі заможні слов'яни мали свої «огради» (давньослов'янською «оград» – город, овочівник) – огорожена ділянка, на якій вирощують овочі. Згодом, з метою економії площі, овочеві культури починають вирощувати разом із плодовими деревами, які огорожують. Поняття «сад» і «оград», «огород» стають синонімами, і символізують огорожену територію, на якій вирощують овочі, плодові культури, а подекуди і квіти.

Згодом підвищується інтерес до рідкісних рослин, підсилюється штучний елемент у природному ландшафті. Актуальності набувають різноманітні забудови – фонтани, колодязі, невеликі водойми. У такому «відокремленому саду» були доріжки та алеї, декоративні та плодові дерева, квіти. Це був своєрідний «садочок у саду», який мав декоративне значення і називався «раєм», «рай-городом» або «райським двором» (у Західній Європі – «вірідарій»). Такий сад обов'язково мав «райські дерева» – яблуні.

З часом слово «сад» набуло іншого значення. У древніх слов'ян під словом «садок» малося на увазі місце, де не лише вирощували овочі та плодові дерева, але й утримували і розводили рибу, фазанів, бджіл. Згадки про це знаходимо у роботі Арнольда Регеля «Изящное садоводство и художественные сады» [7, с.9]: «...рибу до царського столу розводять «в садах». «Садівниками» називали рибаків і сторожів при «рибних садках». Це поняття збереглося й тепер, але має дещо інші значення: «садок – 1) опущена у

водоймище на спеціальному кріпленні дротяна клітка, в якій вирощують рибу; 2) приміщення для утримання, розведення і відгодівлі тварин, птиці ” [7, с.10].

Згодом формується думка про те, що справжній сад має позитивно впливати на усі людські чуття [4, с.18]. Поступово «сад» стає місцем для роздумів, мрій, спілкування, читання, досліджень, прогулянок, розваг [4, с.15]. Уже в XV – XVI ст. замкові сади Західної Європи виконували три основні функції: декоративну («сади утіх», «сади розваг»), декоративно-утилітарну (гербаріуми) та утилітарну (виноградники, хмільники, ягідники).

Руський же сад того часу характеризувався поєднанням практичної користі та художньої цінності, при чому основним залишалось перше. Сад яскраво відображав побут своїх господарів: містив плодові та овочеві культури, лікувальні трави, пасіку в липових гаях, приміщення для скота, астрономічні та хімічні лабораторії, бібліотеки та ін. Відомості про це ми знаходимо у Дубяго Т.Б. [3,с.11]: «Іноді у садах, поруч з плодовими деревами, висаджувалися гречка, просо та інші сільськогосподарські культури». Свою думку висловлює і Блок О.О.: «...сад без грядок – французький парк, а не руський сад, в якому неодмінно поєднується приємне з корисним та красиве з некрасивим. Такий сад прекрасніший гарного парку, адже творчістю великих художників є неповторний сад і з квітами, і з лопухом, а не парк з втрамбованими доріжками» [4,с. 354].

У XVIII ст. широкого вжитку набуває слово «парк». А.Н.Петров зазначав: «Створення парків було новою справою для Росії XVII – XVIII ст. Лише в 20-30 рр. XVIII ст. в садах з'явилися криті алеї, бесідки, декоративні водойми» [4,с.88]. Сотні садоводів, тисячі привізних співочих птахів для вольєрів, звірі з усіх куточків світу, плодові і ягідні насадження, дорогі квіти, посипані кольоровим камінням доріжки, ставки з декоративними кораблями, садова музика, ароматні трави і квіти, оранжереї, феєрверки і маскаради, каскади і фонтани, садові бібліотеки та ермітажі, гроти і скелі, книги, скульптури, фонтани, несподівано відкриваючі краєвиди і т. д. – усе це «сади» минулого, сади XVIII ст. [4,с.363-364].

Сьогодні елементи «саду минулого» перегруповано і сформовано кілька типів саду: ботанічний, зоологічний, плодовий, міський та ін. Окремі елементи «саду минулого» – алеї, водойми, архітектурні споруди та скульптури – дали початок парку.

Аналізуючи окремі трактування, зазначимо, що поняття «сад» і «парк» інколи утворюють єдиний синонімічний ряд. Наприклад, парк – „...великий сад”, „...великий сад або гай для прогулянок з алеями, квітами, а також звичайно з обладнанням для відпочинку і розваг ”, „...великий сад спеціального призначення, звичайно відкритий для відвідувачів”. Відмінність між «садом» і «парком» очевидна: сад – ділянка землі, засаджена плодовими культурами, метою створення якої є забезпечення утилітарних цілей; парк – велика впорядкована територія, на якій переважають декоративні культури, доповнена скульптурами та малими архітектурними формами, що призначена для відпочинку.

Л.І.Рубцов [8] стверджує, що при створенні ландшафтів садів основні компоненти географічного ландшафту хоча і піддаються перебудові, але продовжують розвиватися на основі властивих йому географічних і біологічних закономірностей. Це стосується більшою мірою садово-паркових ландшафтів. Тоді, як *садовий ландшафт* є різновидом культурного ландшафту, що був створений людиною при поєднанні компонентів географічного ландшафту (рельєф, ґрунт, клімат, рослинність) із штучними системами (наприклад, поливні системи), із застосуванням агротехнологій.

Безперечно, садовий ландшафт створено в результаті спрямованої діяльності людини. Докорінним змінам піддалися рослинність та ґрунти, які визначають цей ландшафт як антропогенний. Природні компоненти та споруди утворили в його межах взаємопов'язану та взаємозумовлену єдність, яка задовольняє вимоги суспільства. Ця ознака садового ландшафту характеризує його як культурний ландшафт.

Таким чином, садовий ландшафт – антропогенний ландшафт, у межах якого взаємозумовлені та взаємопов'язані природні компоненти і плодово-ягідні комплекси утворюють просторову єдність, що сформувалась, розвивається і змінюється під впливом людини у бажаному їй напрямі.

1. *Вергунов А. П., Горохов В. А.* Вертоград: Садово-парковое искусство России (от истоков до начала XX века). – М.: Культура, 1996. – 431 с. 2. *Вергунов А. П., Горохов В. А.* Русские сады и парки. – М.: Наука, 1987. – 418 с. 3. *Дубяго Т. Б.* Русские регулярные сады и парки. – Л.: Гос. изд-во литературы по строительству, архитектуре и строит. материалам, 1963. – 340 с. 4. *Лихачев Д. С.* Поэзия садов: к семантике садово-парковых стилей. Сад как текст/ АН СССР, Ин-т рус. лит. АН СССР – СПб.: Наука, 1991. – 370 с. 5. *Лихачев Д. С.* Сад и культура России // Декоративное искусство СССР. – 1982. – №12. – С.38-45. 6. *Рандхава М.* Сады через века. – М.: Знание, 1981. – 320 с. 7. *Регель А.* Изящное садоводство и художественные сады. – СПб.: Винклер, 1896. – 447 с. 8. *Рубцов Л. И.* Садово-парковый ландшафт. – К.: АН УССР, 1956. – 211 с.

КОЗИНСЬКА Ірина

Уманський відділ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ І ЛАНДШАФТНА СТРУКТУРА ГРАНІТНОГО ВАРІАНТУ ТИПУ МІСЦЕВОСТІ «КАМ'ЯНИСТИЙ БЕДЛЕНД»

У структурі типу місцевості «кам'янистий бедленд» гранітний варіант переважає і займає до 82-84% площі (решта площі – залізистий варіант). Формування його зумовлене підземним видобутком урану з граніту Українського кристалічного щита та складанням відпрацьованих порід у платоподібні відвали з терасованими схилами.

Ландшафтна структура гранітного варіанту типу місцевості «кам'янистий бедленд» представлена двома найбільш характерними для цього варіанту *натурними ділянками* – Інгульською і Новокосянтинівською.

Інгульська натурна ділянка розташована на відстані 4 км на південний схід від Кіровограда й представлена гірничодобувним підприємством – Інгульською шахтою ДП «СхідГЗК», що здійснює видобуток уранової руди підземним способом з Мічурінського і Центрального родовища (Східна зона). Промисловий майданчик Інгульської шахти розташований на території земельного відводу загальною площею 7,47 га. До складу шахти Інгульська входять два основних промайданчика – шахти Інгульська та Центральна.

Освоєння Мічурінського родовища розпочалося у 1965 році з проведенням головних стволів «Північний» і «Південний», які увійшли до експлуатації в 1973 році. Разом із використанням розвідувального ствола «Допоміжний» розкривали й готували запаси на глибині 90-150 м, де було зосереджено 30% руди. Очисні роботи ведуться в поверхах 280, 210 м. [1].

Гірничодобувний комплекс шахти «Центральна» заснований на базі розвіданих запасів Центрального родовища уранових руд загальною площею 10,4 га. Родовище розкрите двома вертикальними стволами («РЕ №№ 4, 5»), що проведені на глибину 1048 і 336 м. Закладний шурф проведений на глибині 160 м. Горизонтальними виробками родовище розкрите на горизонтах 160, 230 і 300 м. Висота поверху, що відпрацьовується – 70 м. Очисні роботи ведуться в поверхах 410, 500-590 і 590-680 м, гірничо-капітальні – в поверхах 680-770 і 770-950 м. Така схема розкриття Центрального родовища дозволила організувати роботи з видобутку урану на Центральному родовищі з використанням об'єктів підземного гірничого й поверхневого комплексів шахти «Північна» Мічурінського родовища, не використовуючи поверхневий комплекс шахт «РЕ №№ 4, 5» для спорудження рудосортувальної установки, розміщення відвалів порожніх порід і складів позабалансових руд. Загальна довжина коридорів-тунелів видобування Мічурінського та Центрального родовищ становить близько 120 км. [6].

Шахта «Інгульська» через відсутність метану під землею не є вибухонебезпечною. Видобування ведеться шляхом підривання породи – у гранітному шарі свердлять шпури довжиною до 2,5 м й 65-108 мм у діаметрі, у які закладають порошкоподібну вибухівку,

під'єднують детонатор після чого відбувається вибух. Для проведення вибухів, на Мічурінському родовищі, закладають до двох тонн вибухівки, на Центральному – до 600 кг. [6].

Шахта «Інгульська» – єдина в Європі, де видобуток уранових руд здійснюється під річкою Інгул. Наразі розробки ведуться на глибині 280-300 метрів. Розміщення шахти в безпосередній близькості до водного басейну призводить до безперестанного надходження води – близько 500 м³ щогодини, яку відкачують і після ретельної очистки від радіонуклідів, надміру заліза тощо скидають назад в гідрографічну мережу. Для цього на шахті працює відповідне очисне устаткування [6].

Проведені на шахті «Інгульська» дослідження з розробки нових технологій підземного, блокового та купного вилуговування урану сприяли удосконаленню технології видобутку корисних компонентів з «бідних» уранових руд. Гірничу масу «бідної» руди подрібнюють вибухами, потім у її масу закачують дуже слабкий розчин сірчаної кислоти. Через місяць у розчині з'являється уран. Блок гірничої маси, що вилуговується «прокачують» розчином сірчаної кислоти близько року. Використовуючи таку методику, з руди вдається вимити близько 70% урану. Це майже на 40% дешевше, ніж вивозити руду на поверхню, переробляти її, а потім засипати у підземні пустоти. За допомогою цієї методики на Інгульській шахті у 2009-2010 роках було видобуто 23,6 тонн урану. У перспективі планується застосовувати метод вилуговування урану й на інших шахтах [6].

Новокостянтинівська натурна ділянка розташована в с. Олексіївка Маловисківського району Кіровоградської області й представлена гірничодобувним підприємством – Новокостянтинівською шахтою ДП «СхідГЗК», що здійснює видобуток уранової руди підземним способом з Новокостянтинівського родовища. Новокостянтинівське родовище урану найбільше, гігантське (площа родовища приблизно складає 1,5x1,5 км) відкрите у 1975 р., а з 1984 р. було розпочато будівництво шахтного комплексу. У 2011 році, вперше з часу відкриття родовища розпочато регулярний видобуток уранової руди. Проектна потужність пускового комплексу шахти становить 250 тис. тонн/рік. Запаси уранових руд на цій шахті можуть забезпечити всю ядерну енергетику країни паливом на 50 років. За своїм енергетичним еквівалентом одна Новокостянтинівська шахта може замінити 20 вугільних шахт потужністю один мільйон тонн вугілля кожна. В перспективі на Новокостянтинівській шахті видобуватимуть від 1,5 до 2,5 мільйона тонн уранової руди на рік [5].

Родовище розкрите трьома стволами: «Головним», пройденим до гори-зонту 680 м, (РЕ-6) – до горизонту 1086 м і «Вентиляційним» – до горизонту 680 м. Зруденіння простежується на глибині близько 1200 м. Загальна протяжність зруденіння по простяганню становить 1,5 км, по падінню до 1,2 км. У рудах встановлено 9 уранових та 5 уранвміщуючих мінералів, з яких найважливішими є: оксиди – ураніт, настуран, гідроксиди урану, що становлять у балансі зрудення 74%, силікати урану – кофініт, уранофан, болтвудіт, бетауранотіл 21% і титанати – бранерит 5%. [4].

Розробка проходить у вигляді поверхово-камерної системи. Висота поверхів, запланованих до відпрацювання становить 90 м, висота підповерхів – 30-40 м. Очисні роботи проходять на горизонті 240-300 м, гірничо-капітальні – на горизонті 300 м. Зараз руди розробляють горизонтальними шарами, що дозволяє виробляти дрібні розрізнені поклади на вищележачих горизонтах з метою зменшити строки окупності будівельних і гірничо-капітальних робіт.

Планом будівництва шахти передбачено поступове збільшення об'ємів видобутку руди від 30 тис. тонн у 2009 році до 250 тис. тонн протягом 2015-2035 рр. [5]. У результаті цього протяжність підземних порожнин щорічно буде збільшуватися на 12-20 км.

Сьогодні основним виробничим напрямком Новокостянтинівської шахти є будівництво підземного та наземного виробничих комплексів. Гірничу масу, що утворюється при будівництві підземного комплексу, піднімається на поверхню та

сортуються. Видобута попутно при будівництві шахти уранова руда перевозиться автомобільним транспортом до рудного складу Інгульської шахти для завантаження у залізничні вагони та перевезення для подальшої переробки на гідрометалургійному заводі у м. Жовті Води [4].

У 2015 році було введено в експлуатацію гідрозакладний комплекс, потужністю 110 тис. м³ /рік, який буде заповнювати порожнини, що виникають в результаті видобутку руди, й для мінімізації впливу на поверхню та забезпечення стабільної підготовки нових очисних блоків [2].

1. ДП «Східний гірничо-збагачувальний комбінат» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : rudana.in.ua/wostgok_ua.htm 2. На Новокостянтинівській шахті ввели в експлуатацію новозбудований гідрозакладочний комплекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kr-admin.gov.ua/start.php?q=News1/Ua/2015/20101501.html> 3. *Крючков О.* Уранова стабільність [Електронний ресурс] // Урядовий кур'єр. – 16 липня 2014. – Режим доступу : <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/uranova-stabilnist/> 4. Урановые предприятия Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rudana.in.ua/uran_predpr.htm 5. Урановидобувна галузь України в Енергостратегії-2035: бачення ДП «СхідГЗК» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/energoatom/2035-42251819> 6. *Шверненко О.* Інгульська шахта: мінімум секретності [Електронний ресурс] // Кіровоградська правда. – 15 січ. 2008 р. – Режим доступу до газети : <http://www.ukrrudprom.ua/digest/dstca180108.html>

КОРІННИЙ Володимир, ГУСАК Олександр
Вінницький відділ

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА НАСЛІДКІВ СПОРУДЖЕННЯ ДНІСТРОВСЬКОГО КОМПЛЕКСНОГО ГІДРОВУЗЛА

Спорудження греблі Дністровської ГЕС і заповнення водою частини долини Середнього Дністра у 80-х роках ХХ століття стало найбільш потужним антропогенним ударом на природу однієї з найбільших рік України. В результаті цього суттєво змінилась не лише сама ріка і прилеглі до неї ландшафти, але й соціально-економічне облаштування чималої частини населення Поділля.

Реалізація переважної більшості подібних проектів на теренах колишнього СРСР, як показує досвід, мала зазвичай негативні наслідки для природи і часто ставала причиною техногенних катастроф. Нині їх «прийнято» критикувати, а виконавців звинувачувати у недалекоглядності. Звісно, що будівництво Дністровського гідровузла мало низку аспектів, які не викликають схвалення, але ретроспективний аналіз показує, що все-таки це був один з найбільш успішних проектів Радянської доби.

Основні позиції шкідливості будівництва можна оцінити наступним:

1. **Порушенням природної екосистеми долини Дністра.** У верхньому б'єфі біогеоценоз заплави знищений повністю майже на дві сотні кілометрів. Зміна режиму заплавної суттєво вплинула і на природні комплекси у нижньому б'єфі. Особливо несприятливо склалась ситуація у Дністровських плавнях, які є місцем нересту різноманітних риб, гніздуванням чисельних водоплавних птахів та існування інших гідробіонтів.

2. **Посиленням геодинамічних процесів.** За рахунок підняття рівня ґрунтових вод активізувались карстові явища. Зростання площі водного дзеркала і застосування швидкісного водного транспорту призводять до абразії берегів і, як наслідок, обвалів підмитих порід. Денудація та зниження швидкості течії сприяють акумуляції осадків у водосховищі та замулюванні його ложа.

3. **Соціальними наслідками.** Нанесено непоправної моральної шкоди десяткам тисяч жителів, яких примусово відселяли із зони затоплення, змушуючи вирубувати сади і руйнувати свої будинки. З долини Дністра переселено майже 7,5 тисяч дворів із 63 сіл Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької та Вінницької областей. Водами затоплено 16 тис. га високопродуктивних сільськогосподарських угідь, з яких чверть склали орні

землі. Підняття рівня води призвело до затоплення устя лівобережних приток, що суттєво ускладнило комунікативні можливості між колись сусідніми селами.

4. Втратою унікальних об'єктів геологічної і археологічної спадщини. Каньйоноподібна долина Дністра і його приток складені відкладами венду і силуру, які є одними з найповніших у світі. Тому багато з відслонень було обраними стратотиповими (еталонними) для певних вікових відрізків вендської і силурійської систем. У долині Дністра споконвіків селилися люди. Залишки їх численних матеріальних культур відомі з пізнього палеоліту до пізнього середньовіччя. Канули у вічність поселення палеолітичних, неолітичних, трипільських, черняхівських та інших племен, назавжди зникли літописні міста Бакота, Ущиця, Калюс, Студениця.

Заради справедливості варто зазначити, що такі негативні наслідки передбачувались ще до початку проектувальних робіт. Тому для запобігання руйнування природної екосистеми Дністровських плавнів планувались екологічні попуски води синхронно з нерестом риби, вегетацією водних рослин тощо, однак, як показала практика, вони виявились малоефективними. Для запобігання посилення геодинамічних процесів були спроектовані берегозахисні споруди, але вони охоплюють лише найбільш активні зони водної ерозії і є далеко не окрасою місцевих ландшафтів. Для відселених із зони затоплення за кошти держави у прилеглих селах були зведені тисячі будинків, побудовані чи розширені об'єкти соціальної сфери, створені нові робочі місця. Ці та низка інших заходів дещо знівеливали невдоволення місцевого населення.

Було розуміння й втрати безцінних геологічних і археологічних пам'яток. З цією метою ще з кінця 1960-х років була розроблена програма комплексних геологічних та археологічних досліджень зони майбутнього затоплення. З 1970-х років розгорнулись широкомасштабні палеонтолого-стратиграфічні і літологічні дослідження території, завдяки яким Середнє Придністров'я стало одним з найбільш геологічно досліджених регіонів України. Нажаль, більшість раніше виділених стратотипових розрізів знищено, замість них у стратотиповій місцевості було обрано низку неостратотипів, які частково заповнили втрати. У цей же час почала роботу комплексна Дністровська археологічна експедиція Інституту археології АН УРСР. За півтора десятки років її діяльності на Дністрі були виявлені десятки місць давніх стоянок і поселень, проведені численні розкопки, виявлені й досліджені десятки тисяч різновікових артефактів, зроблено чимало великих і малих археологічних відкриттів. Проте, скільки ще невиявлених віх на шляху становлення людської цивілізації залишилось на дні Дністровського водосховища? – невідомо.

Основними позитивними результатами спорудження гідровузла є:

1. Виробництво електроенергії. Нині сумарна потужність всіх існуючих гідроагрегатів становить 1714 МВт. Виведення Дністровської ГАЕС на повну потужність дасть змогу в Україні отримувати трохи більше 3 тис. МВт електроенергії. Можна підрахувати скільки мільйонів кубометрів газу, мільйонів тонн мазуту чи вугілля потрібно спалити для отримання аналогічної кількості електроенергії на ТЕС. За рахунок ГАЕС відбулося істотне поліпшення якості електричної енергії в енергосистемі України, під час пікових навантажень підвищилась безпека експлуатації атомних електростанцій, суттєво знизилась витрати палива і поліпшились умови експлуатації ТЕС. Гідровузел з введенням нових агрегатів поступово стає своєрідним аварійним резервом електроенергії в Україні, що суттєво зміцнить її енергетичну незалежність і конкурентноспроможність на ринку.

2. Регулювання стоку річки Дністер. Завдяки головному та буферному водосховищам відбувається сезонне і річне регулювання стоку Дністра, що забезпечує прилеглі населені пункти України і Молдови від руйнівної дії паводків та весняних льодових заторів. До будівництва гідровузла неспокійний характер ріки часто призводив до людських жертв і завдавав значних матеріальних збитків. Незайвим нагадати, що найбільш руйнівними були паводки 1164, 1579, 1649, 1700, 1759, 1823, 1843, 1855, 1941 років. Крім того водосховище забезпечує зрошення близько 500 тис. га орних земель,

водопостачання населення та промислових об'єктів. Гребля ГЕС є надійним бар'єром у випадку техногенних катастроф. Яскравим прикладом цьому є аварія на Стебницькому калійному комбінаті, коли у 1983 р. в результаті прориву дамби відстійника в річку було скинуто близько 5 тис. тонн високомінералізованих відходів, що призвело до загибелі майже всіх живих організмів на відтинку в кілька сотень кілометрів, а мільйони людей були позбавлені джерела питної води. Екологічні наслідки катастрофи могли б бути набагато більшими, якби ці високотоксичні відходи потрапили до Чорного моря. Подібні катастрофи не поодинокі, від них регіон не застрахований і в майбутньому.

3. Дністровське водосховище – специфічний рукотворний ландшафт, який поступово освоюється не лише людиною з рекреаційною метою, але й дикою природою. Одним з таких прикладів може бути Бакотська затока – затоплена підковоподібна ділянка долини Дністра площею близько 850 га. З часу рукотворного виникнення, вона стала кормовою базою для ряду місцевих птахів і місцем відпочинку багатьох мігруючих видів. На її берегах поширились рідкісні прибережно-водні рослинні угруповання. Завдяки унікальності долинного ландшафту, а також важливій ролі у збереженні біорізноманіття в 2004 р. Бакотську затоку було внесено до реєстру водно-болотних угідь міжнародного значення, що охороняється згідно Рамсарської конвенції.

Отже, зваживши на головні аргументи «за» і «проти», ми схилиємось до думки, що спорудження Дністровського комплексного гідровузла мало більше позитивних наслідків, ніж негативних. Здається, що при спорудженні будь-яких господарських об'єктів в силу вступає відомий гегелівський закон діалектики про єдність і боротьбу протилежностей. Так чи інакше, але суспільству дуже часто доводиться балансувати між потенційною шкодою нового будівництва і його економічною доцільністю.

КОРОТУН Сергій, КОРОТУН Ольга

Рівненський відділ

ГЕОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У останнє десятиріччя в нашій країні велика увага приділяється проблемі розвитку різних форм туризму, що пов'язане із зростаючою потребою населення в отриманні туристичних послуг. Активний розвиток туристичного бізнесу на локальному, регіональному, національному та міжнародному рівнях передбачено концепцією державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року і концепцією стратегії стійкого соціально-економічного розвитку України [1,2].

Рекреаційно-туристичний комплекс це сукупність галузей, що забезпечують виробництво рекреаційно-туристичного продукту, який утворюється в результаті інтеграції трьох груп галузей: санаторно-курортної, туристично-екскурсійної та спортивно-оздоровчої. У функціонально-територіальному аспекті рекреаційно-туристичний комплекс розуміється як відповідна інфраструктура або мережа розміщених на територіях різного рівня рекреаційно-туристичних організацій [4,5,6].

В умовах напруженої екологічної ситуації на терені усієї України увага до рекреації, чи відновлення здоров'я і працездатності шляхом відпочинку поза житлом, шляхом оздоровлення і туризму, зростає і актуальність проблеми комплексного врахування, оцінки і максимально раціонального і повного використання рекреаційних ресурсів [4].

Розвиток рекреаційно-туристичного комплексу забезпечить створення додаткових робочих місць, поліпшення інвестиційного клімату, активізацію підприємницької діяльності. Проте у сфері локального і регіонального природокористування існує безліч невирішених проблем, які уповільнюють розвиток рекреаційної діяльності.

Оцінюючи для цілей рекреації природні умови території з погляду їх придатності, враховується безліч аспектів. Основними серед них є: функціональний, медико-біологічний, психолого-естетичний, технологічний, економіко-географічний і

екологічний. У рамках нашого дослідження при аналізі туристичного потенціалу Рівненського регіону особлива увага приділяється географічній оцінці стану навколишнього середовища і можливості її рекреаційного використання. Відповідно до цього виділені наступні чинники, що впливають на розвиток індустрії туризму (рис.1):

- природно-кліматичні (м'який клімат з порівняно нетривалим зимовим періодом, тепле літо, що позначається на відсутності яскраво вираженої сезонності туристичного бізнесу; наявність різноманітних і привабливих для туристів рекреаційних ресурсів, у тому числі унікальних, таких, що мають державне значення, і малоосвоєних, придатних для організації екологічних та екстремальних видів туризму);

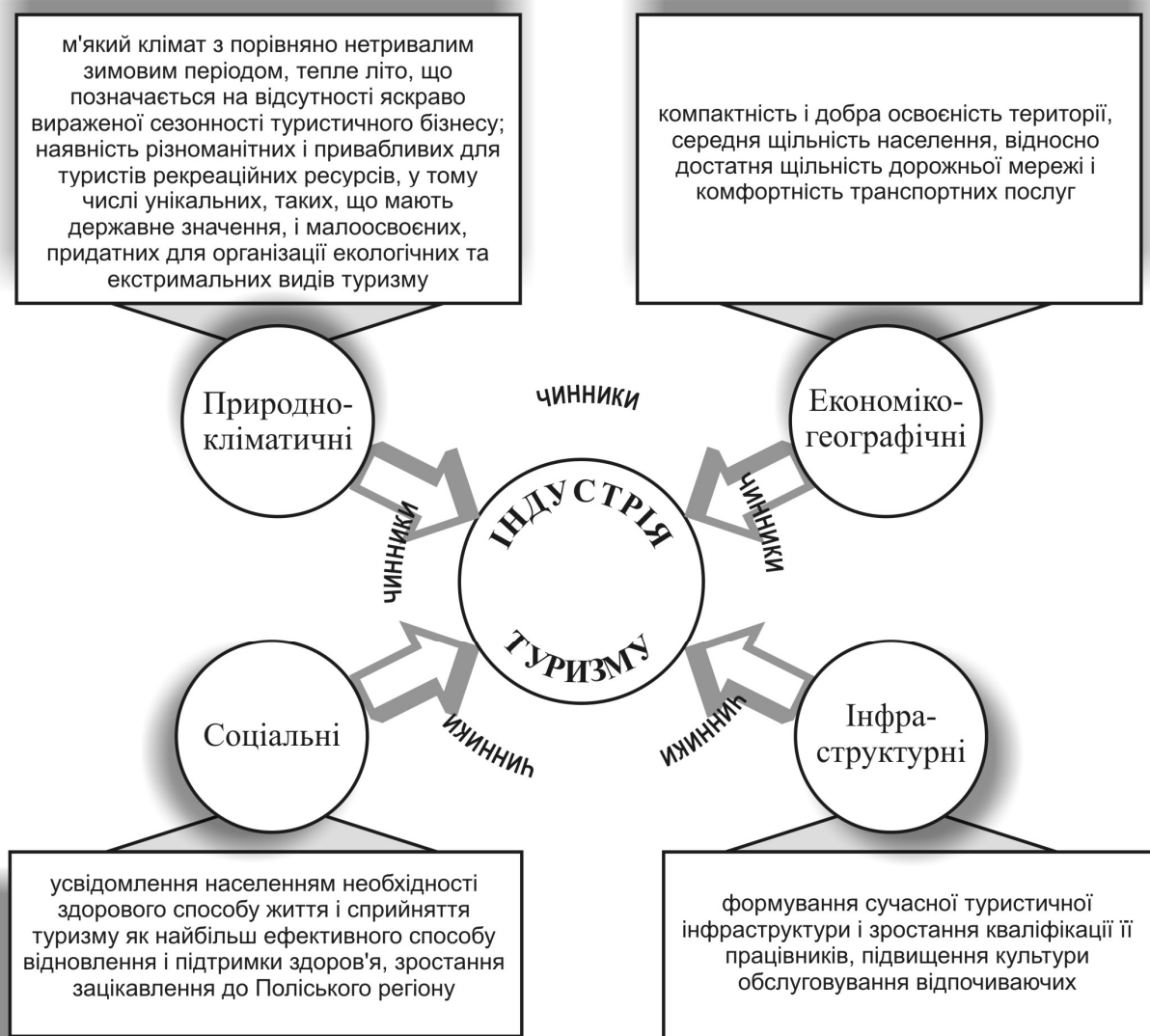

Рис. – Географічні чинники впливу на розвиток індустрії туризму

- економіко-географічні (компактність і добра освоєність території, середня щільність населення, відносно достатня щільність дорожньої мережі і комфортність транспортних послуг);

- соціальні (усвідомлення населенням необхідності здорового способу життя і сприйняття туризму як найбільш ефективного способу відновлення і підтримки здоров'я, зростання зацікавлення до Поліського регіону);

- інфраструктурні (формування сучасної туристичної інфраструктури і зростання кваліфікації її працівників, підвищення культури обслуговування відпочиваючих).

У той же час існують стримуючі чинники, тобто перешкоджаючі оптимізації туристичної діяльності в Рівненській області [3]. Серед них можна виділити наступні:

- екологічні (відносно низька стійкість ландшафтів до рекреаційного навантаження, ступінь забруднення радіонуклідами, необхідність охорони унікальної екосистеми Полісся і обмеження масового доступу туристів на території, що особливо охороняються);
- інфраструктурні (низька комфортність житла - мала кількість готелів середнього і високого класу; у деяких місцях слабкий розвиток комунальних послуг і засобів зв'язку, особливо в північній частині регіону);
- інституційні (наявність адміністративно-чиновницьких бар'єрів, невирішеність деяких організаційно-правових питань, слабе забезпечення безпеки туристів);
- соціально-економічні (низька платоспроможність обмежує можливість подорожувати, спонукає більшість мешканців області проводити свою відпустку вдома або на дачі).

Слід зазначити не завжди достатньо активне просування регіонального турпродукту на зовнішні ринки. У ряді випадків переважає стереотип: Рівненська область – малоприсадаблена для життєдіяльності людини (несприятливий екологічний стан).

Рівненська область володіє специфічними параметрами рекреаційного потенціалу: властивостей і елементів природного середовища та історико-культурних об'єктів. Проведення комплексної оцінки передбачає подальший аналіз функціональної структури рекреаційного потенціалу території, що дозволяє визначити найбільш раціональні напрямки використання рекреаційних ресурсів Рівненщини, теоретично обґрунтувати і розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення механізму управління рекреаційно-туристичним комплексом, підвищення ефективності функціонування ринку рекреаційно-туристичного продукту на державному і регіональному рівнях.

1. Закон України "Про туризм" від 18.11.2003 № 1282-IV.
2. Концепція державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року, затверджена постановою КМ України від 01.08.2013 № 638-р.
3. *Коротун І. М., Коротун Л. К.* Географія Рівненської області. – Рівне : РІПКПК, 1996. – 274 с.
4. *Коротун І. М., Коротун Л. К., Коротун С. І.* Природні ресурси України. – Рівне : ПринтХауз, 2000. – 184 с.
5. *Любіцева О. О.* Ринок туристичних послуг як об'єкт географії туризму // Укр. геогр. журн. – 2003. – № 2. – С. 43-52.
6. *Черкесова І.* Роль маркетинга в формуванні туристської індустрії // Маркетинг. – 2007. – № 1. – С. 55-63.

КОСТАЩУК Володимир

Чернівецький відділ

ГЕОГРАФІЯ МІЖНАРОДНИХ ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ІЗ КРАЇНАМИ СВІТУ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Туризм для багатьох країн світу став одним із найважливіших напрямків розвитку економіки. Визначення туризму як перспективного напрямку розвитку національної економіки, стимулювання державою туристичної сфери, розширення ринкової ніші, врахування попиту і пропозиції туристичного продукту, конкуренція, швидке реагування на запити туриста – надає можливість ведення прибуткового туристичного бізнесу.[1]

За даними UNWTO станом на 2014 рік було зареєстровано 1087 млн. міжнародних туристів. Міжнародний туризм забезпечує 9% світового ВВП, міжнародні надходження від туризму перевищили 1,1 трлн. доларів США. [2]

Міжнародний туризм охоплює поїздки громадян з туристичними цілями за межі країни постійного проживання. [3] Відповідно до статті 4 Закону України „Про туризм” до міжнародного туризму належать: в'їзний туризм - подорожі в межах України осіб, які постійно не проживають на її території, та виїзний туризм - подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на території України, до іншої країни. [4]

Концепції міжнародного, національного туризму і туризму в межах країни, запропоновані UNWTO, можуть бути використані на всіх чотирьох рівнях: глобальному –

у масштабах планети, регіональному — стосовно групи країн, державному і місцевому – у межах окремого регіону будь-якої країни.[5]

Міжнародний туризм має вагомий вплив на розвиток туристичної галузі Чернівецької області. Частка туристів, що здійснювали протягом 2005 – 2014 міжнародні туристичні подорожі у загальній численності туристів регіону коливається від 36,6 % (2005 р.) до 83,8 % (2013 р.), при пересічних значеннях показника 49,1 %. [6]

Протягом 2005 – 2014 років у Чернівецькій області було зареєстровано міжнародні туристичні зв'язки із понад 110 країнами світу. Чисельність країн з якими здійснювались туристичні подорожі для Чернівецької області коливається від 80 у 2005 році до 60 країну 2007 р. Протягом 2006-2009 та 2011-2015 років чисельність країн з якими здійснювались туристичні обміни була істотно меншою за 70. У 2014 році міжнародні туристичні зв'язки зареєстровано. Пересічно на одну країну припадає 2072 туристичні подорожі.

Вищі за пересічні показники міжнародних туристичних обмінів можна простежити між Чернівецькою областю та 15 країнами світу: Туреччина, Болгарія, Єгипет, Польща, Італія, Чехія, Китай, Білорусь, Румунія, Німеччина, Греція, Росія, Угорщина, Австрія, США. Загалом на зазначені країни припадає майже 180 тисяч міжнародних туристів. Таким чином 13,6 % країн із якими зареєстровано міжнародні туристичні зв'язки забезпечують 78,0% загальної чисельності міжнародних туристів. В більшість із зазначених країн виїжджає значно більше українців ніж приїжджає з них в Чернівецьку область. До таких країн зокрема відносяться Туреччина, Болгарія, Єгипет, Польща, Італія, Китай, Румунія, Греція, Росія, Угорщина та США. Основними причинами виїзду в ці країни є: рекреація та відпочинок (Туреччина, Болгарія, Єгипет, Греція); багата культурно-історична спадщина, що сприяє розвитку туристичних подорожей (Італія, Угорщина, Греція, Чехія); ностальгічні та родинні зв'язки (Росія, Італія, Польща, США); економічні зв'язки, які сприяють розвитку ділового туризму (Росія, США, Туреччина, Китай); прикордонне положення, родинні та економічні зв'язки (Румунія). Для трьох країн даної групи притаманне різке переважає чисельності іноземних туристів над чисельністю закордонних. До цих країн належать: Білорусь, Німеччина та Австрія. Для білорусів основними причинами їх відвідувань Чернівецької області є діловий туризм тоді як для австрійців та німців вагоме значення має спільне історичне минуле (Австро-Угорська імперія) та наявність значних ностальгічних зв'язків.

Із 6 країнами (Іспанія, ОАЕ, Канада, Швейцарія, Франція та Ізраїль) чисельність зареєстрованих міжнародних туристів коливається в межах від 1,0 до 1,9 тис. осіб. Зазначені країни забезпечують 3,7 % від загальної чисельності міжнародних туристів області. Для Іспанії, ОАЕ, Франції, Ізраїлю із зазначених країн притаманне переважає закордонного туризму. Цьому сприяють ряд чинників які притаманні зазначеним країнам: відносно недорогий відпочинок з високим рівнем туристичних послуг, багата культурно-історична спадщина, а для Ізраїлю ще й наявність ностальгічних зв'язків та значна буковинська діаспора в цій країні.

Для 9 країн чисельність міжнародних туристів коливається від 500 до 999 осіб. До цих країн належать: Азербайджан, Словаччина, Чорногорія, Молдова, Велика Британія, Американське Самоа, Туніс та Таїланд. В сумі на зазначені країни припадає 6034 міжнародних туристи, що становить 2,6% від загальної їх чисельності. Для переважної більшості країн цієї групи притаманне істотне переважає закордонного туризму над іноземним. Практично всі ці країни користуються значним попитом серед жителів області як регіони різноманітного та якісного туризму і рекреації. Виключення в даному контексті становлять тільки Молдова та Азербайджан з яких в область приїжджає значно більше туристів ніж виїжджає у зазначені країни.

Із 14 країнами світу в Чернівецької області протягом 2005-2014 років чисельність міжнародних туристів була в межах від 100 до 500 осіб. Дану групу країн формують Хорватія, Казахстан, Індія, Австралія, Португалія, Швеція, Литва, Домініканська Республіка, Шрі-Ланка; Кіпр, Узбекистан, Нідерланди, Бельгія та Мальдіви. Для

абсолютної більшості перелічених країн (крім Австралії та Бельгії) притаманне переважання чисельності закордонних туристів над чисельністю іноземних, а в окремих випадках (Домініканська Республіка, Шрі-Ланка та Кіпр) закордонні туристи формують 100% від загальної чисельності міжнародних туристів. Основними чинниками подорожей в зазначені країни є: наявність цікавих, часто унікальних та екзотичних рекреаційно-туристичних ресурсів, ностальгічні зв'язки з деякими країнами (Казахстан, Узбекистан) та бізнес інтереси (Кіпр). Для Австралії та Бельгії притаманне переважання чисельності іноземних туристів над закордонними. Іноземці з цих країн відвідують Україну переважно з діловою метою та з метою знайомства з історико-культурними об'єктами.

Із 58 країнами світу чисельність міжнародних туристів становить від 1 до 100 осіб. Зазначені країни мають найрізноманітніші чинники для розвитку міжнародних туристичних зв'язків із Чернівецькою областю. Необхідно зазначити, що для 14 із цих країн притаманне переважання в'їзного (іноземного) туризму над закордонним. Для Уругваю, Сербії та Аргентини притаманні 100 % участь у формуванні туристичних потоків іноземних громадян. В той же час виключно закордонні туристи формують туристичні потоки із Чернівецької області до Мальти, Марокко, Аландських островів, Індонезії, островів Свальбарда та Яна Маєна, Гернси, Гани, Кенії та Вануату.

Протягом останніх 10 років міжнародний туризм в Чернівецькій області охопив майже 50 % країн світу. Але абсолютна більшість туристичних подорожей припадає всього на 22 країни, які в сумі забезпечують майже 83% всіх міжнародних туристичних мандрівок. Необхідно зазначити, що останім часом простежується тенденція до істотного зменшення як чисельності іноземних туристів так і кількості країн з яких вони прибувають. В той же час громадяни України віддають перевагу відпочинку за межами власної держави. До основних чинників які мають найбільший вплив на формування міжнародних туристичних потоків в Чернівецькій області можна віднести: 1) істотна невідповідність в Україні туристичних послуг критерію „ціна-якість”; 2) прикордонне географічне положення регіону; 3) наявність за межами України значної Буковинської діаспори.

1. Кілінська К.Й., Анінко Н.П., Костащук В.І. *in* Теоретичні та прикладні аспекти рекреаційного природокористування в Україні / під. ред. К. Й. Кілінська. – Чернівці : Рута, 2010. – С. 65-77. 2. Tourism Highlights 2014 edition / UNWTO <http://media.unwto.org/press-release/2016-03-22/unwto-strongly-condemns-attacks-brussels> 3. Александрова А. Ю. *Международный туризм.* – М. : Аспект Пресс, 2002. – 470 с. 4. Закон України Про туризм. Із змінами, внесеними згідно із Законом N 5316-VI (5316-17) від 02.10.2012 // ВВР. – 1995. – N 31. – ст. 241. 5. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Ганич Н. М. *Міжнародний туризм і сфера послуг.* – К. : Знання, 2008. – 661 с. 6. Кілінська К. Й., Костащук В. І. *Розвиток міжнародного туризму в Чернівецькій області на початку XXI століття / // Наук. вісник Чернівецького нац. ун-ту. – 2014. – Вип. 724-725 : Географія. – С.153-156.*

КОСТАЩУК Іван
Чернівецький відділ

РЕЛІГІЙНИЙ ТА КОНФЕСІЙНИЙ ПРОСТОРИ, ЇХ СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ РИСИ

Загальним об'єктом вивчення сучасної географії є географічний простір. Поняття географічного простору сьогодні є, на перший погляд, досить зрозумілим і вивченим, а на інший – дискусійним, а також таким, що немає єдиного наукового тлумачення, це поняття є одним із найбільш фундаментальних географічних понять.

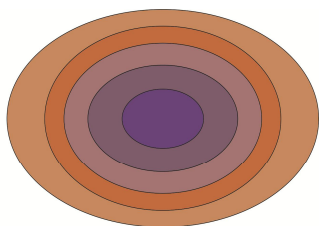
Виходячи із запропонованих наукових концепцій та поглядів на географічний простір та його структуру ми можемо ствердно говорити про існування релігійного та конфесійного просторів, як частини культурного простору. Довгий час поняття релігійного простору не розглядалося в суспільній географії. Проте це поняття було ключовим в релігієзнавстві, філософії та соціології.

Нами проаналізовано визначення поняття «релігійний простір» таких вчених: Крячко В.І., Воловик В.І., Арзуманов І.А., Сафронов С.Г. та ін. На основі їх праць ми дійшли висновку, що під конфесійним простором слід розуміти складову частину релігійного простору, яка поєднує в собі на певній території релігійні громади різних конфесій, течій та напрямів, які взаємозв'язані між собою.

Слід також зауважити, що у конфесійному просторі можна розглядати підпростори, наприклад православний, католицький, протестантський та інші.

Конфесійний простір не є синонімічним чи тотожним поняттям з релігійним простором. Їх відділяє релігійна діяльність атеїстів, агностів та таких, що вірять в Бога, але не визнають жодну конфесію, напрям чи течію.

Більшість вчених релігійний простір відносять в структуру культурного простору, а конфесійний відповідно до релігійного (рис.).

	Географічний простір;
	Суспільно-географічний (соціальний простір);
	Культурний простір;
	Релігійний простір;

Рис. – Місце конфесійного простору в геопросторі

Таке наше розуміння конфесійного простору дає нам змогу сформувати різні види структур, а саме: територіальну, галузеву (внутрішню або конфесійну) та управлінську.

Територіальну структуру конфесійного простору ми пропонуємо розглядати в кількісному та якісному поєднанні на певній території всіх наявних конфесій, напрямів та течій, а саме їхніх громад. Для вираження територіальної структури пропонуємо використовувати такі її елементи:

➤ конфесійний пункт – це населений пункт, не значний за розмірами де діє одна чи декілька конфесій

чи течій, що представлено в зосередженні декількох чи однієї громади;

➤ конфесійний центр – це населений пункт,

який є важливим центром для декількох конфесій і в ньому зосереджено не тільки громади, але й управлінські центри конфесій, або ж він виступає важливим центром для паломництва будь-якої конфесії;

➤ конфесійний ареал – це невелика територія, на якій зосереджуються громади однієї переважаючої конфесії чи течії із незначним вкрапленням некорінних релігій для цієї території;

➤ конфесійний вузол – це порівняно невелика і компактна територія територія, де зосереджено декілька конфесійних центрів та ареалів, між якими існують тісні взаємозв'язки і спостерігається подібність конфесійного простору.

При конфесійно-географічному районуванні також слід виділяти конфесійно-географічний район та підрайон.

Конфесійно-географічний район – це регіон, на території якого проявляються специфічні особливості прояву та перебігу міжконфесійних відносин і який має історико-географічні та релігійні ознаки спільного розвитку.

Конфесійно-географічний підрайон – територія, яка є складовою частиною району, і виділяється деякими відмінами конфесійного складу населення.

Досить важливою при розгляді конфесійного простору в Україні є і управлінська структура, тобто сукупність керівних органів окремих конфесій, що здійснюють ієрархічно впорядковане управління функціональними складовими своїх конфесій на певній території. Слід відмітити, що більшість духовних управлінських центрів конфесій, що діють в Україні, знаходяться за її межами.

Загалом конфесійний простір України представлений 55 конфесіями, напрямами та течіям, які охоплюють понад 35 тисяч громад. Найбільша їх чисельність спостерігається в Західноукраїнських областях, а найменша – східних. Це підтверджують також визначені нами 8 коефіцієнтів, а саме індекс релігійної мозаїчності, що відображений фоном на

даній карті, забезпеченості населення та населених пунктів громадами, густоти релігійних громад тощо. Нами виділено та детальніше простежено чотири конфесійних підпростори, а саме: православний, католицький, протестантський та нехристиянський.

Таким чином можна стверджувати що конфесійний простір України є досить складним як за внутрішньою, так і територіальною структурою.

КОТКО Олена, ГРИНЮК Тетяна

Київський відділ

ОЗНАКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТОВАРНОГО РИНКУ В СИСТЕМІ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

На сучасному етапі суспільного розвитку ринок є невід'ємною частиною суспільного господарського відтворення і формується в тісній взаємодії з усіма його елементами: виробництвом, споживанням, розподілом. Саме тому актуальним постає питання про ознаки, структуру світового товарного ринку та його різновиди за деякими конкретними аспектами. Як відомо, ринок товарів являє собою процес і результат руху економічних компонентів одночасно, стимулюючи, світові динамічні процеси міжнародного поділу праці, урізноманітнення форм всесвітніх економічних відносин. Він передбачає швидкі зміни у потребах населення певної держави. Попередній аналіз літератури репрезентується в дії первісного елемента світового ринку яким є внутрішній ринок. Останній здійснює торговельні операції з внутрішньої торгівлі. Ринок являє собою сферу товарно-грошового обміну в розвитку торговельних функцій між продавцем і покупцем. Національний ринок поєднує внутрішню та зовнішню торгівлю даної держави, впливаючи на просування товарів в інші географічні сегменти, стимулюючи тим самим регіональну та субрегіональну торгівлю. Світовий ринок – це система національних ринків, поєднаних між собою всесвітніми господарськими зв'язками на підставі міжнародного поділу праці, спеціалізації, кооперування, інтеграції виробництва і збуту товарів і послуг. Структуру світового товарного ринку можна розглядати в трьох аспектах – регіональному (географічному), товарно-галузевому та соціально-економічному[3]. Згідно з регіональною структурою світового ринку розрізняють ринки окремих держав або їх угруповань відповідно до співучасті у міжнародному поділі праці.

За товарно-галузевою структурою світового ринку розрізняють окремі товарні ринки, які відповідають рівню ринку певного товару або його частини. За основу цієї класифікації беруть Міжнародну класифікацію ООН – Стандартну Міжнародну торговельну класифікацію – СМТК, Брюссельську митну номенклатуру, Гармонізовану систему опису товарів. За товарно-галузевою структурою світового ринку розрізняють три провідних групи товарів - готові вироби, сировину і напівфабрикати та ринок послуг. Відповідно, за соціально-економічною структурою світового товарного ринку розрізняють ринки промислово розвинутих країн (ПРК), країн, що розвиваються (КР) та країн з перехідною економікою (КПЕ), країн соціалістичної орієнтації (КСО). За ступенем монополізації та характером торговельних угод на світовому ринку виділені такі типи його структури: монополістичний, де панує один постачальник (ринок діамантів); олігополістичний, де домінує група потужних продавців на основі оптимальної конкуренції (ринок нафти); атомістичний, де спостерігається невисока концентрація пропозиції товарів за участю багатьох постачальників та загострюється конкурентна боротьба (ринки текстильних, швейних товарів, ринок звукотехніки, тощо). За характером торговельних угод та взаєминами продавців і покупців розрізняють три сектори світового ринку: закритий, відкритий та пільговий ринок товарів [2].

До основних сегментів закритого сектора світового товарного ринку належать внутріфірмові постачання, тобто товарообіг між філіалами головних та дочірніх підприємств великих монополій або ТНК; субпостачання товарів малих та середніх фірм, які виступають підрядчиками великих монополій, внутрішня торгівля регіональних

інтеграційних об'єднань, постачання товарів за програмами допомоги, за особливими міждержавними угодами, зустрічна торгівля. На закритому ринку продавці та покупці взаємодіють на підставі некомерційних відносин, бо вони пов'язані юридичною залежністю, угодами про міжнародну спеціалізацію та кооперування, системою часткової участі та фінансового контролю, преференційними та спеціальними торговельно-економічними, валютно-кредитними, військово-політичними та іншими специфічними договорами. На ринку товарів здійснюється рух предметів споживання та засобів виробництва. Тому ринок товарів поділяють на споживчий ринок і ринок засобів виробництва. Ринок засобів виробництва охоплює ринок стратегічної сировини – паливних ресурсів, продукція середнього машинобудування – верстатів, інструментів, запчастин, виробничої деревини, металів тощо. На споживчому ринку покупцями є окремі особи або домогосподарства, які шукають і знаходять продукти для особистого споживання. Продавцями є фірми й особи, котрі виробляють споживчі товари та надають послуги. При цьому лише незначна кількість споживчих товарів і послуг надходить до покупців безпосередньо від виробників. Основну масу продукції реалізують через посередників [1].

На сучасному етапі ринкових трансформацій покупцями на ринку засобів виробництва є: а) окремі особи та організації, яким вони необхідні для виробництва товарів і послуг; б) посередницькі організації, які стають власниками товарів з метою їх подальшого перепродажу або надання в оренду [2].

Отже, ринок забезпечує зв'язок між виробництвом і споживанням, пропорційність процесу відтворення, його цілісність, суспільне визнання створеного продукту, суспільного характеру праці, що втілюється в ньому. Будь-яка споживна вартість задовольняє потреби людей лише після її реалізації, а праця, витрачена на виробництво товару, стає суспільно необхідною. Відбувається це завдяки досягненню рівноваги між попитом і пропозицією. На ринку кількість товарів, які хочуть придбати покупці, має дорівнювати кількості товарів, які пропонують продавці. За таких умов ціни встановлюються на рівні попиту і пропозиції, що й зумовлює рівновагу.

В українській суспільній географії напрямок, що вивчав би процеси територіальної організації сполучення попиту і пропозиції досі не склався. Деякі аспекти географічного вивчення виробничо – споживчого комплексу розглядався у «Географії світового господарства» в контексті загальних положень розвитку й розміщення галузей вторинного та третинного секторів. У працях М. А. Абрамова, С. О. Ковальова, Л. А. Меркушевої, В. В. Покшишевського, В. М. Юрківського категоріальний аспект орієнтований в тому числі на інтенсивність виробництва і споживання. Відповідні аспекти простежуються також в рамках географії торгівлі та географії споживання в працях Є.М. Воронової, Е.І. Калмуцької, І.В. Нікольського, І.Т. Твердохлебова, тощо. Результати даного дослідження полягають у формуванні уявлень про місце сучасної географічної науки, зокрема географії світового господарства та маркетингової географії в суспільній географії, що значно поглиблює теоретичний базис науки.

Як відомо, особливо важливу роль ринково-географічні дослідження відіграють у країнах з розвиненою ринковою економікою. Сучасна підприємницька діяльність розвинених країн будується на принципах маркетингу – галузі науки й концепції бізнесу, що сприяє оптимізації попиту і пропозиції шляхом речових (матеріальними цінностями) та не речових (послугами, ноу-хау) обмінів між суб'єктами ринку. Територіальні аспекти цієї оптимізації вивчає окрема галузь суспільно-географічної науки – маркетингова географія. Зважаючи на це, Україна, що обрала шлях радикальних економічних реформ, які покликані трансформувати планово-розподільчі механізми економічного управління в ринкові, повинна ефективно використовувати також надбання зарубіжних фахівців з вивчення ринків.

Отже, залишається актуальним визначення та дослідження ринків товарів відповідно до їх структури, детальний опис видів та підвидів товарних ринків. Можемо зробити

висновок про те, що ринок товарів в системі господарства відіграє вкрай важливу роль підтверджуючи це власною динамікою та надзвичайно широким міжпредметним і міждисциплінарним полем.

1. *Аніловська Г., Яремко Л.* Господарська глобалізація та управління зовнішньоекономічною сферою. – Львів : ЛКА, 2001. – 233 с. 2. *Бей О.* Теоретичні підстави міжнародної інтеграції. – Мюнхен: Український вільний університет, 2005. – 80 с. 3. *Гальчинський А. С., Єщенко П. С., Палкін Ю. І.* Основи економічних знань. – К. : Вища школа, 2002. – 543 с.

КОЧЕТКОВА Ірина, ПЛЕСЮК Юлія

Київський відділ

ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ШАЦЬКОГО НПП

Екологізація туристичної діяльності, як об'єктивний процес; тимчасова втрата Україною визначених місць рекреаційно-туристичної спеціалізації – Криму; вплив загальної і національної економічної кризи на стан доходів населення: все це зумовлює пошук внутрішніх туристичних дестинацій. Такими туристичними дестинаціями стають національні природні парки і, в першу чергу, найбільш популярні. Саме до таких належить НПП Шацькі озера.

У даній роботі розкрито та охарактеризовано туристсько-рекреаційний потенціал Шацького НПП, адже даний національний парк є одним з найбільш перспективних для розвитку рекреації та туризму в межах природно-рекреаційних об'єктів. Досліджуючи Шацький НПП, ми можемо впевнено сказати, що він має всі ознаки національних парків з інтенсивним туристським освоєнням. Одним із найпоширеніших видів діяльності на території парку є – екотуристська діяльність.

Шацький НПП, як і будь який інший національний природний парк має 4 функціональні зони: заповідна зона; зона регульованої рекреації; зона стаціонарної рекреації; господарська зона.[1; 4]

Аналізуючи туристсько-рекреаційний потенціал даного НПП, можна стверджувати, що головними рекреаційними об'єктами Шацького національного парку є озера, їхня кількість становить 23 (загальна площа 6,5 тис. га.). Всі вони складають єдиний озерно-карстовий ландшафт, який не має аналогів в Україні. Найпопулярнішими з туристсько-рекреаційного погляду є озера Пісочне та Світязь, з високоякісною водою здатною до самоочищення, піщаним дном, багатим тваринним світом, піщаними пляжами, лісовими насадженнями (в основному сосна) з високими фітонцидними властивостями. Також, в межах рекреаційної зони знаходяться лісові масиви, зокрема рекреаційного призначення. Найбільш інтенсивно використовуються ті ліси, які знаходяться біля озер, вони складають приблизно 50 % території НПП. Серед них найпоширенішими є соснові, вільхові, березові формації. Основними заняттями, у яких використовуються лісові масиви, є активні форми рекреації (екотуризм, масовий пішохідний туризм, кінні прогулянки, мисливство, катання на ковзанах, лижні прогулянки, туристично-спортивне орієнтування, спортивні ігри, радіоорієнтування); загальнооздоровчий відпочинок (відпочинок на пляжах, пішохідні прогулянки, пікніки); природні промисли (збір грибів, лікарських рослин, ягід, лікарських рослин, колекцій, гербаріїв); лікування кліматичне, водне, фітолікування, відновлення фізичних, психологічних, моральних сил через споглядання поліських пейзажів.[2; 3]

Важливе місце в рекреаційному використанні парку займають об'єкти ПЗФ які, знаходяться на території Шацького НПП. Тут наявні чотири ботанічні пам'ятки природи, які дозволяють розвивати природничий туризм. Це ботанічні пам'ятки природи місцевого значення «Дуб-велетень», «Сосна і дуб - 1», «Сосна і дуб - 2», «Дуб-велетень - 2». Також, у парку знаходиться зоологічна пам'ятка природи місцевого значення - «Озеро Климівське» та такі гідрологічні пам'ятки природи, як «Болото Луки», «Болото Піддовге-Підкругле» «Болото Мелеване».

Ресурсною базою для розвитку туризму в межах Шацького НПП також виступають історико-культурні об'єкти, які є складовою туристсько-рекреаційного потенціалу досліджуваної території. Найвидатніші серед них: поміщицька садиба Гутовських ХІХ–ХХ ст. (пам'ятка архітектури місцевого значення); Свято-Казанська церква (1890 р.) у с. Піща (пам'ятка архітектури національного значення); церква Різдва Пресвятої Богородиці (1839 р.) в районному центрі Шацьку (пам'ятка архітектури національного значення); церква Святої і Праведної Анни у с. Мельники; Петропавлівська церква у с. Світязь.

Парк умовно поділено на дві зони рекреації:

- зона регульованої рекреації – становить 25% території парку. У ній обладнано екологічні стежки, інформаційні та рекреаційні пункти.

- зона стаціонарної рекреації займає 2,6 % території. У її межах розміщені 56 баз відпочинку, спортивно-оздоровчі табори. На березі озера Пісочне знаходиться 5 баз відпочинку львівських вишів, санаторій «Лісова пісня», а на березі озера Світязь розмістилися корпуси пансіонату «Шацькі озера» на 650 місць.

З вищезазначеного випливає, що екотуристська діяльність в Шацькому парку може здійснюватися за такими видами туризму: пізнавальний, науковий, лікувально-оздоровчий, фестивальний.[2; 6] На сьогоднішній день, парк приділяє значну увагу розвитку активних видів відпочинку. Також, тут почали впроваджувати у практику проведення науково-пізнавальних екскурсій, а саме орнітологічних турів. Розвиваються такі види туристичної діяльності, як вело- та кінний туризм, а також сільський туризм у селах Світязь, Мельники та районному центрі – Шацьк. Об'єктом власне екотуризму є туристські маршрути, екостежки, прокладені на територіях із природо-охоронним статусом. Для ознайомлення відвідувачів з природою парку на його території обладнані 2 еколого-пізнавальні стежки. Між озерами Пісочне і Перемут знаходиться стежка – «Лісова пісня». (5,6 км). А на березі озера Світязь поблизу затоки Будня прокладена еколого-пізнавальна стежка «Світязянка» (5,2 км).

Також, варто зазначити, що сусідство Волинської області з такими європейськими країнами як Білорусія та Польща, та включення території НПП у межі «Єврорегіону Буг» також, може позитивно вплинути на розвиток туризму в Шацькому НПП, адже це сприяє обміну досвідом та співпраці у сфері туристсько-рекреаційної діяльності.

Важливими умовами здійснення туристичної діяльності також є наявність та рівень розвитку інфраструктури, в першу чергу, транспортної, готельно-ресторанна база, спеціальна туристична інфраструктура (ТІЦ). На території парку наявні Візит-центр, оформлені 2 інформаційні пункти, а для короткочасної зупинки і відпочинку обладнані 3 рекреаційні пункти. Для любителів кемпінгу обладнані 3 наметових містечка. Усі ці заклади знаходяться на узбережжях оз. Світязь та оз. Пісочне. Зокрема, на оз. Світязь знаходяться зони відпочинку «Грядя» (20,0 га), «Гушове» (53,02 га), «Світязь» (8,37 га), а на оз. Пісочне – зона відпочинку «Пісочне» (28,46 га). Одночасно у базах відпочинку цих зон може розміщуватись 5,5 тис. осіб. [4; 3; 7].

Важливим напрямком стало просування Шацького НПП як туристичного продукту та позиціонування цієї туристичної дестинації на ринку екоорієнтованих послуг. Щорічно НПП відвідує близько 100 тис. осіб [5] і з кожним роком рекреаційне навантаження на природні комплекси Шацького національного природного парку зростає, що позначається на екологічному стані відвідуваних територій. Цей процес потребує реорганізації рекреаційного господарювання в межах території парку. Проводиться робота з розробки плану, щодо підвищення туристсько-рекреаційного потенціалу парку. В основі даного плану лежить пропагування активного екологічного туризму, розвиток сільського зеленого туризму, розробка нових туристичних маршрутів, екологічних стежок, відкриття нових рекреаційних зон. Однак, до запропонованих аспектів розвитку рекреаційного природокористування у межах НПП варто додати наступні напрямки роботи: просування НПП як єдиного туристичного продукту, зорієнтованого на екологічні природоорієнтовані види рекреації і туризму; активізація ринкової діяльності на основі маркетингових

досліджень; поглиблення наукових досліджень з природоохоронної діяльності та регулювання рекреаційних навантажень як загалом в межах НПП, так в окремих його ділянках.

1. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» // ВВР. – № 34, ст. 502. 2. Безручко Л. С. Еколого-географічне обґрунтування рекреаційного природокористування на території Шацького національного природного парку: автореф. дис ... канд. геогр. наук: 11.00.11. – Львів, 2010. – 20 с. 3. Безручко Л. С. Перспективи розвитку рекреаційної діяльності на території Шацького національного природного парку // Вісник Львівського університету. Серія Географ. – 2009. – Вип. 37. – С. 274-284. 4. Гетьман В. І. Національні природні парки України. – К. : Ред. газет природничо-математичного циклу, 2012. – 128 с. 5. Зінько Ю. В., Гетьман В. І. Проблеми зрівноваженого туризму у національних парках України // [Електронний ресурс]: «Екологія отружаної среды стран СНГ». – Режим доступу : <http://www.ecologylife.ru/turizm-2002/problems-zrивnovazhenogo-turizmu.html>; 6. Піць Н.А., Горбань І.М. Вплив рекреаційного пресу на біорізноманіття Шацького національного природного парку // Природа Західного Полісся та прилеглих територій. – 2012. – № 9. – С. 313-318. 7. Сайт «Україна Інкогніта» - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrainaincognita.com/svityaz/shatskyi-natsionalnyi-pryrodnyi-park>.

**КРАВЧУК Ярослав, ЗІНЬКО Юрій,
ГНАТЮК Роман, ШЕВЧУК Оксана**

Львівський відділ

ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ТА ОЦІНКА ГЕОРІЗНОМАНІТНОСТІ ВЕРХНЬОГО І СЕРЕДНЬОГО ПРИДНІСТЕР'Я ДЛЯ ПОТРЕБ ГЕООХОРОНИ І ГЕОТУРИЗМУ

У світовій практиці геолого-геоморфологічних досліджень конструктивного плану усе частіше застосовують концепцію георізноманітності, яка направлена на оцінку і збереження неживої природи [1-4]. *Георізноманітність* трактують як різноманіття геологічних порід, форм Землі, ґрунтових характеристик, а також угруповань, систем і процесів [3]. Поняття георізноманітності розширило термінологічний словник в галузі охорони та збереження абіотичних об'єктів, де традиційно вживали терміни геоконсервація та геоспадщина. У вузькому розумінні георізноманітність відображає геолого-геоморфологічну складову неживої природи. Дослідники підкреслюють важливість розробки підходів до оцінки різноманітності геолого-геоморфологічної будови, аналіз її потенційних загроз, зв'язаних з господарським впливом, та розробки заходів з геоконсервації та менеджменту георізноманітності.

В Україні науково-методичні підходи з оцінки георізноманітності вперше апробовано львівськими геоморфологами і палеогеографами для території Верхнього і Середнього Придністер'я – унікального за багатством і науковою цінністю геоспадщини районом. Метою цього дослідження стало застосування (на прикладі Придністер'я) методологічного та методичного інструментарію концепції георізноманітності до вирішення питань комплексної інвентаризації та багатоаспектної оцінки геоспадщини, ідентифікації її можливих загроз, а також розробки заходів зі збереження та ефективного управління.

При дослідженні об'єктів геоспадщини реалізовано інвентаризаційні та оціночні (якісні і кількісні) методики вивчення геосайтів (опорні розрізи покривних (лесово-алювіальних) порід та геоморфосайтів (ерозійно-денудаційний рельєф) [2, 4]. Інвентаризаційно-оціночні методики були апробовані як для базових геоморфологічних районів Придністер'я, так і окремих типів геосайтів і геоморфосайтів. Для дослідження георізноманітності території Верхнього і Середнього Придністер'я та з'ясування його структурно-просторових особливостей використано ГІС-технології на базі тематичних карт геолого-геоморфологічного субстрату. Конструктивна складова дослідження базувалась на методах захисту та менеджменту об'єктів геоспадщини.

Для виявлення структурно-просторових особливостей геолого-геоморфологічної будови Придністер'я та оцінки георізноманітності його основних територіальних утворень, домінуючих геосайтів і геоморфосайтів як об'єктів геоспадщини обґрунтовано

схему регіоналізації досліджуваного регіону. Виділено 7 геоморфологічних районів, у тому числі три райони – Старосамбірський, Самбірський і Журавненський у Верхньому Придністер'ї та чотири райони – Галицький, Заліщицький, Хотинський, Могилівський у Середньому Придністер'ї. На якісному рівні оцінювали різноманітність терасових комплексів для кожного з виділених районів Придністер'я. Зокрема, найбільша їх вираженість та спектр спостерігаємо у Галицькому районі, а найкраща вивченість терасових утворень характерна для Могилівського та Заліщицького районів.

Оцінка георізноманітності базових районів Придністер'я ґрунтувалась на врахуванні показників їх літолого-стратиграфічної структури, морфології рельєфу та кількості заповідних геолого-геоморфологічних об'єктів. Встановлено, що для районів Верхнього Придністер'я характерні середні сумарні бальні показники георізноманітності, а для Середнього Придністер'я – високі. Особливо високими сумарними показниками георізноманітності характеризуються два райони Середнього Придністер'я – Заліщицький та Могилівський.

Для інвентаризаційно-оціночних досліджень та розробки рекомендацій щодо охорони і сталого використання (наприклад, для геотуризму) геоспадщини у базових районах Придністер'я обрано ключові території зі значною насиченістю визначними геолого-геоморфологічними утвореннями. Серед них: Прибескидське Передкарпаття (територія проєктованого Дністерського національного природного парку), Галицьке Придністер'я (територія Галицького національного природного парку), Заліщицьке Придністер'я (територія національного природного парку «Дністровський каньйон») та Могилівське Придністер'я (територія проєктованого національного (ландшафтного) парку). Кожній з ключових територій притаманні певні особливості геолого-геоморфологічної будови, спектр об'єктів геоспадщини та геотуристичний потенціал.

На прикладі ключової території Заліщицького Придністер'я, охопленої новоствореним національним природним парком «Дністровський каньйон», апробовано методики оцінки георізноманітності геоморфосайтів – каньйонів приток Дністра та травертинових скель на основі закордонних розробок з оцінки геосайтів GAM [4] та їх геотуристичного потенціалу. Бальні оцінки науково-освітньої, естетичної, захисної, функціональної, туристичної цінності дали змогу визначити пріоритетні кроки у захисті та туристичному використанні каньйонів подільських приток Дністра і травертинових скель досліджуваного району. Здійснено інвентаризаційно-паспортизовані описи опорних розрізів лесових товщ, геологічних пам'яток природи – гіпсових печер і травертинових скель. Ці об'єкти обґрунтовано як перспективні *документаційні осередки*. Для унікальних поєднань геоморфологічної та історико-культурної спадщини Заліщицького Придністер'я обґрунтовано новий статус заповідності – *краєзнаво-ландшафтні комплекси*. Такий статус рекомендовано надати скельно-замковим комплексам у Кудринцях, Чернокозинцях та ін.

Для новоствореного національного природного парку «Дністровський каньйон» розроблено стратегію та менеджмент-план формування *національного геопарку «Каньйон Дністра»* із перспективним входженням до його складу територій національних парків «Подільські Товтри» та «Хотинський».

На основі результатів проведених досліджень георізноманітності та геоспадщини Верхнього і Середнього Придністер'я опрацьовано і підготовлено *«Стратегію збереження і використання регіонів України з визначною геоспадщиною»* для впровадження природоохоронними установами і місцевими органами управління. Ця Стратегія може стати базовим програмним документом для впровадження політики геоохорони, геотуризму та геореставрації на регіональному рівні.

У прикладному аспекті концепція георізноманітності передбачає широке використання об'єктів геоспадщини для потреб геотуризму і геоосвіти. Для досліджуваного регіону на базі існуючих і проєктованих об'єктів геоспадщини обґрунтовано потенційну мережу геотуристичних об'єктів та складено їх каталог.

Розроблено мережу локальних (національні парки Придністер'я), регіональних (Дністерська геострада) та національних (Бурштиновий шлях) геотуристичних маршрутів.

Представлені науково-методичні підходи з оцінки георізноманітності, апробовані на прикладі регіону Верхнього і Середнього Придністер'я, можна успішно застосовувати до інших регіонів України. Це дасть змогу підвищити наукове, природоохоронне і геотуристичне значення геоспадщини цих регіонів, привернути увагу до існуючих і потенційних загроз у разі її нераціонального використання та розробити регіональні стратегії геоконсервації та менеджменту георізноманітності.

1. *Зінко Ю.В.* Геоконсерванція: методологічні засади та світова практика // Фіз. географія та геоморфологія. – 2010. – Вип. 4 (61). – С. 39–50. 2. *Geomorphosites* / [ed. by E. Reynard, P. Corata, G. Regolini-Bissig]. – München : Verlag F. Pfeil, 2009. – 240 p. 3. *Gray M.* Geodiversity: valuing and conserving abiotic nature. – John Wiley & Sons, Ltd., 2004. – 434 p. 4. *Vujičić M., Vasiljević Dj., Marković S. and all* Preliminary geosite assessment model (GAM) and its application on Fruška Gora Mountain, potential geotourism destination of Serbia // *Acta Geographica Slovenica*. – 2011. – № 51. – P. 361–377.

КРИВЕЦЬ Ольга

Київський відділ

ГЕНДЕРНІ СПІВВІДНОШЕННЯ В ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Метою дослідження було оцінити гендерне представництво жінок в українському політикумі, виявити гендерні відміни електоральних вподобань в регіонах України та на основі проведених досліджень розглянути чинники, що визначають представництво жінок у політиці та сформулювати пропозиції у подоланні гендерної нерівності в політичній сфері України.

Для України все ще залишається актуальною проблема низького рівня *участі жінок* у виборчому процесі. Зокрема питання гендерних квот у партійних списках є дуже чутливим.

Згідно з даними Державної служби статистики України, станом на вересень 2013 року в Україні налічувалось 24,4 мільйона жінок та 20,9 мільйона чоловіків. При цьому у складі Верховної Ради сьомого скликання було лише 9,4% жінок-депутатів.

Згідно зі ст.8.10 *Закону України «Про політичні партії в Україні»* статут політичної партії має містити розмір квоти, що становить **не менше 30%** загальної кількості кандидатів у виборчому списку, як мінімальний рівень представництва жінок і чоловіків у виборчому списку кандидатів у народні депутати України від партії у загальнодержавному окрузі.

На парламентських виборах 2014 року найменша частка жінок у партійному списку кандидатів від партій становила 7,78% (партія «Відродження»). Найбільша частка жінок у партійному списку кандидатів становить 74,19% («Солідарність жінок України»). Серед політичних партій, що перемогли на виборах у 2014 році у чотирьох партій представництво жінок становило близько 30%, лише в партії «Самопоміч» та блоці П. Порошенка представництво жінок становило 21,3% та 17,5% відповідно.

В провідних партіях лише «Опозиційний блок» набрав 30,77%, «Радикальна Партія Ляшка» - 29,15%, «Батьківщина» та «Народний фронт» 26,46% та 26,67% відповідно, об'єднання «Самопоміч» - 21,31%, блок Порошенка – 17,5%. Це є найвищий рівень представництва жінок в складі політичних партій за всі роки незалежності України. На парламентських виборах 2002 р. за партійними списками балотувалося близько 24 % жінок, у 2007 р. – 17,8 %, а у 2012 р. – 19,78 %, окрім того, на виборах 2012 р. виборчі списки лише 2 партій містили більше 30 % жінок (Рис. 1). Аналізуючи результати виборів до Верховної Ради 2014 року, можна зробити висновок, що політична активність жінок зросла. Серед партій переможців дві партії очолюють жінки.

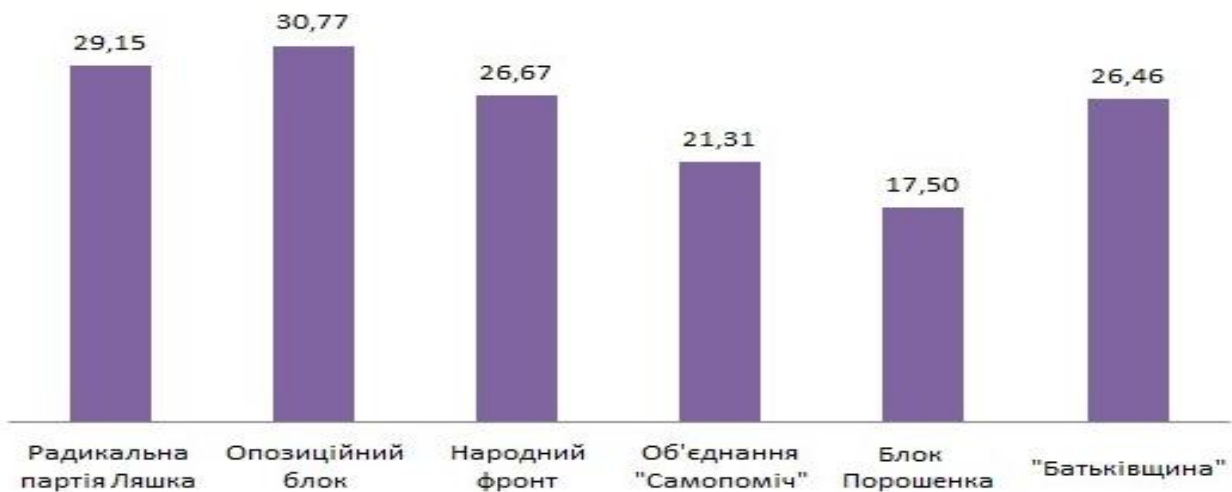

Рис. 1 – Відсоток жінок у списках кандидатів партій

Ми проаналізували кількість жінок, що балотувалися у регіонах на позачергових виборах до Верховної Ради України 2014 року за партійними списками від партії «Батьківщина», «блок Петра Порошенка», «Народний фронт».

Утворилось 5 груп регіонів: I група – регіони з найвищим рівнем представництва жінок у партійних списках (Дніпропетровська та Львівська області), II група – регіони з високим рівнем представництва жінок у партійних списках (Київська область), III група – регіони з середнім рівнем представництва жінок у партійних списках (Миколаївська, Сумська, Харківська та Донецька області), IV група – регіони з низьким рівнем представництва жінок у партійних списках (Рівненська, Чернівецька, Вінницька, Одеська, Кіровоградська, Херсонська та Івано-Франківська області), V група – регіони з відсутністю представництва жінок у партійних списках (Закарпатська, Житомирська, Хмельницька, Тернопільська, Житомирська, Чернігівська, Черкаська та Полтавська області). Отже, найнижчий показник у центральних областях (Черкаська, Полтавська, Чернігівська), а у Закарпатській та Луганській областях – жодна жінка не балотувалась. Загальна тенденція на збільшення прослідковується із північного заходу до південного сходу. Так, найбільший показник у Дніпропетровській та у Львівській областях – 4 жінки. Трохи менший показник – 3 жінки – у Київській та Запорізькій областях.

Частка жінок, що отримали місце у Верховній Раді України є меншою ніж частка жінок, що балотувались (Рис. 2). Суттєва невідповідність помітна у «Опозиційному блоці», частка жінок, маючи прохідний відсоток при балотуванні, не пройшла до Верховної ради. Різниця у відсотках жінок, що балотувались та пройшли, у «Блоці Петра Порошенка» менша, ніж у «Опозиційного блоку». У партії «Батьківщина» майже без відсоткових змін пройшла заявлена частка жінок до Верховної Ради. Найкращі результати у об'єднання «Самопоміч»: з усіх партійців, що отримали місце у Раді, 40% - жінки. Нами було досліджено гендерні співвідношення серед кандидатів в президенти. Отже, жінка жодного разу не виграла на президентських виборах, хоча представництво жінок серед кандидатів, що балотувались на посаду президента було завжди. Так на виборах президента у 1999 році частка жінок серед кандидатів становила 6,2% (Наталія Вітренко), у 2004 році – 4,1% (Наталія Вітренко), у 2010 році – 16,6% (Інна Богословська, Людмила Супрун, Юлія Тимошенко), та у 2014 році – 9,5% (Інна Богословська, Юлія Тимошенко). Така критично низька частка жінок серед кандидатів в президенти, показує нам, що існує гендерна асиметрія. Вона спричинена саме гендерною нерівністю в державних органах влади та у великому бізнесі. Велика політика є майже недоступною для жінок в Україні. Дуже важливо, щоб жінки були більш активними і приймали участь в політичній сфері.

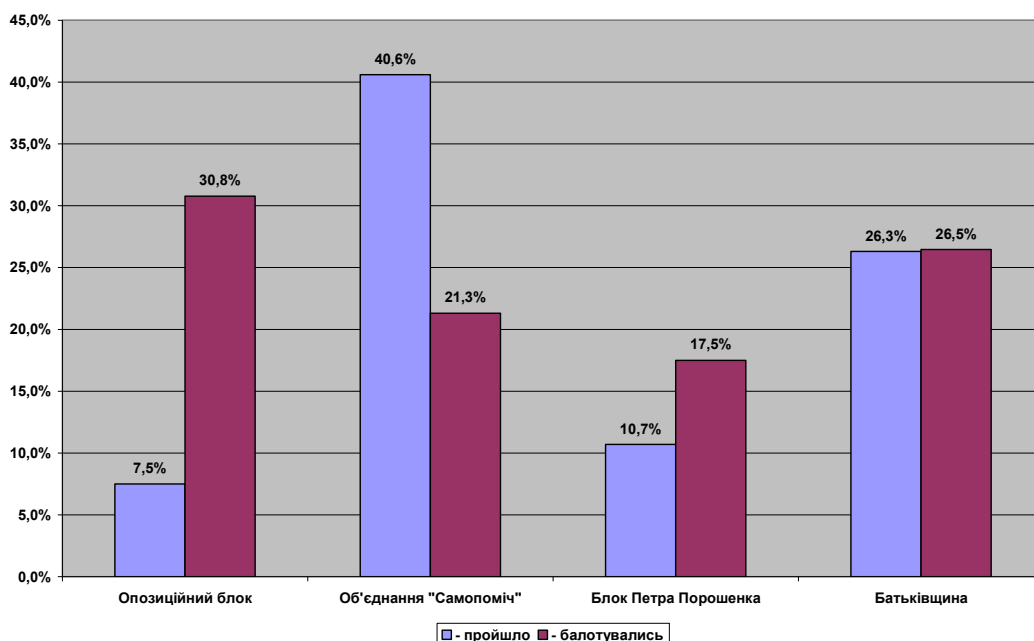

Рис 2 – Різниця між відсотком жінок, що балотувались та отримали місце у Верховній Раді

Розглянемо електоральні вподобання виборців України та їх регіональні відміни на президентських виборах 2014 року. Нами були оброблені дані результатів голосування виборців за жінок кандидатів в президенти на позачергових виборах президента України в 2014 році. За результатами аналізу виділено такі групи регіонів: I група – регіони з найвищим рівнем електоральної підтримки жінки кандидата в президенти (Кіровоградська область), II група – регіони з високим рівнем електоральної підтримки жінки кандидата в президенти (Чернігівська, Хмельницька та Чернівецька області), III група – регіони з середнім рівнем електоральної підтримки жінки кандидата в президенти (Волинська, Рівненська, Полтавська, Черкаська, Київська, Житомирська, Вінницька, Тернопільська, Івано-Франківська та Закарпатська області), IV група – регіони з низьким рівнем електоральної підтримки жінки кандидата в президенти (Одеська, Миколаївська, Львівська, Запорізька та Харківська області), V група – регіони з дуже низьким рівнем електоральної підтримки жінки кандидата в президенти (Сумська, Дніпропетровська, Харківська, Луганська та Донецька області). Отже, у східних областях найменший відсоток виборців підтримали жінок, що балотувались (наприклад, в Сумській області – 7,5%), у той час, як з півдня на захід цей показник збільшується (до 16%-19%), на заході та у центрі України середній показник найвищий (Кіровоградська область – 46,4%, Чернігівська, Хмельницька області – 21,5%).

1. <http://www.ukrstat.gov.ua/> : Кількість людей, що голосували за жінку кандидата на позачергових виборах Президента України 2014 року в областях (округах).

КРУЛЬ Володимир, ДОБИНДА Ірина
Чернівецький відділ

ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ АРХЕОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

На нинішньому етапі розвитку рекреаційно-туристичної галузі варто залучати до її традиційних об'єктів нові. Саме до таких слід віднести історико-культурні рекреаційні ресурси, з-поміж яких пам'ятки археології (надалі – ПА) виділяються своєю особливістю, бо вони є основою для розвитку археологічного туризму. Останній є тим видом туризму, який потребує від туриста не лише інтересу, але й спеціальних знань, тому через це обмежує коло зацікавлених у ньому осіб. Принагідно відзначимо, що ПА можна використовувати і в

комплексних туристичних маршрутах, особливо для школярів, які пізнають розвиток людського суспільства.

Археологічний туризм - це вузькоспеціалізований, для незначного кола людей, вид туризму. На нашу думку, його варто популяризувати, особливо серед молоді, адже він полягає не лише у пасивному спогляданні об'єкта та слуханні екскурсовода, але й у безпосередній участі рекреанта у розкопках, проте під чітким контролем. На відміну від європейських країн, у нашій державі цей вид туризму лише розвивається. Волинська область, у свою чергу, має всі можливості для розвитку археологічного туризму, адже на її території відомі поселення, стоянки, городища, захоронення різних археологічних культур. Даний вид туризму може бути притаманний для території всієї області, проте найбільша кількість таких об'єктів, причому у найдоступнішому вигляді, знаходиться на півдні області.

У Волинській області налічується 150 ПА, з них – 16 національного значення, які й є найціннішими для піднесення туристичної галузі з історико-культурним спрямуванням. До їхнього числа відносяться городище «Вали» IX–XIII ст. у м. Володимирі-Волинському, ранньосередньовічне городище V–IX ст. у с. Зимне Володимир-Волинського, городища у сс. Журавники і Перемиль Горохівського (відповідно, XIV–XVII та IX–XIII ст.), городище «Замок» у с. Литовеж та у с. Лежниця IX–XIII ст. Іваничівського, городища у с. Затурці IX–XIII ст. та м-ку Локачі XI–XIII ст. однойменного району, городища IX–XIII ст. у сс. Шепель, Коршів, Усичі та Горзвин Луцького, Ветли Любешівського, Гуща Любомльського, Сокіл Рожищанського та Новий Двір Турійського районів.

На території Волинської області представлені об'єкти різних часових епох та найціннішими будуть знахідки часів появи людини. Зокрема, з-поміж 150 зареєстрованих ПА жодна не відноситься до палеолітичних та енеолітичних старожитностей, пам'яток мезоліту тут є 2, неоліту - 1, доби бронзи - 4, ранньозалізного віку - 3, давньослов'янського та ранньосередньовічного періодів - 8, часів Київської Русі та Волинського князівства - 50. Серед археологічних пам'яток останні репрезентовані найбільшою кількістю, ймовірно, через те, що вони є "наймолодшими", а, отже, найкраще збереженими. Проте на території області є чимало археологічних об'єктів, які мають багаточисельні поселення (52 од.), а також таких, які ідентифікуються як археологічні знахідки невизначеного часу (11 од.).

Всі ці пам'ятки мають значущість для розвитку рекреації, проте з-поміж них слід виокремити городище X–XI ст. у с. Городище Луцького району, де розкопали садибу волинського феодала, що була зразком європейського рицарського замку. Також цікавими для туриста будуть такі археологічні пам'ятки, як давньоруські міста. До них можна зарахувати Володимир-Волинський, який має чотирикутний дитинець із заокругленими кутами, що оточений валом 6–8 м із ровом і околне місто довжиною 1 км і шириною 800 м.

Цінність для шанувальників археологічних артефактів має м. Любомль, де давньоруські міста зафіксовані 2 городищами. Одне із них зустрічається у літописах як княже місто Любомль і знаходиться в урочищі Фосія. Натомість, інше, яке знаходиться в урочищі Шопи навіть не має назви, хоча з розкопок видно, що це було велике місто, яке складалося з двох частин. На території сучасного Камінь-Каширська, на підвищенні правого берега р. Цир, в урочищі Гірка, знаходилося древнє місто XII ст. Камінець. Вигляд міста вказує на те, що до його основи пізніше спорудили нову фортецю. На середину XII ст. припадає утворення м. Коршів, яке знаходилося на лівому березі р. Черногузки. Нині – це городище під назвою "Замчище", що розміщене навпроти с. Коршів. Давньоруське місто Шеполь, залишки якого знайдені у вигляді городища у с. Шепель, розташовувалося на підвищенні над заболоченою рівниною. Залишки давнього м. Кошер можна відвідати у с. Старі Кошари, в урочищі "Замчисько". Окрім ПА національного значення у Зимному Володимир-Волинського району можна побачити курган XIII ст. і комплекс печей для обпалювання цегли XIV–XV ст.

Варто звернути увагу й на те, що даний вид пам'яток доволі нерівномірно розсосереджений по території, яка досліджується. Переважна більшість адміністративних районів має малу їхню кількість, а саме до 10 одиниць. До таких районів слід віднести Ратнівський та Турійський (по 1), Любешівський (2), Локачинський та Старовижівський (по 3),

Ковельський та Рожищенський (4 і 5, відповідно), Володимир-Волинський (6), Луцький та Любомльський (по 7) й Іваничівський (8). 11 пам'яток є на території Камінь-Каширського району, 14 - Ківерцівського та 23 - Маневицького. Найбільшу кількість ПА, що охороняються державою, має Горохівський район - 55 одиниць. Відзначимо також, що на теренах Шацького району, окрім м-ка, не має цінних для туризму археологічних об'єктів.

Для з'ясування територіальних особливостей розміщення ПА на території Волинської області доцільно запропонувати показник *кількості ПА ($P_{п.ар.}$) на одиницю площі* (у нас – на 100км²) у межах адміністративних районів та міст обласного значення (окрім Нововолинська, на теренах якого не виявлені ПА, що охороняються державою). Пересічною величиною насиченості пам'ятками археології у Волинській області є значення $P_{п.ар.}$, що сягнуло 0,47 од./100км². Виходячи з цього, пересічним інтервалом $P_{п.ар.}$ для регіону буде той, величини якого коливаються від 0,41 до 1,0 од./100км². У його межах знаходяться 5 районів – Ківерцівський, Локачинський, Луцький, Любомльський та Рожищанський, $P_{п.ар.}$ яких складає, відповідно, 1,0, 0,42, 0,72, 0,47 та 0,54. Причому, за своїм розміщенням вони займають південно-центральне (Луцький та Рожищанський), південне (Локачинський), південно-східне (Ківерцівський) і крайнє західне (Любомльський) положення.

Показники, що нижчі за пересічне значення $P_{п.ар.}$, мають 7 районів області, які розміщуються за 2 інтервалами. Значення показника $P_{п.ар.}$ нижче середнього (від 0,16 до 0,4 од./100 км²) притаманні Володимир-Волинському (0,38), Ковельському (0,23) та Старовижівському (0,27) районам і просторово вони знаходяться на заході, у центрі та на внутрішній півночі, відповідно. Дуже низькі значення від 0 до 0,15 од./100 км² мають 4 районів, а саме - Любешівський (0,14), Камінь-Каширський (0,06), Ратнівський (0,07) та Турійський (0,08). Територіально вони займають північ (Камінь-Каширський та Ратнівський), північний схід (Любешівський) та центр (Турійський) області.

Показники, що вищі пересічного значення $P_{п.ар.}$, мають лише 3 адміністративних райони. Їхні величини доцільно згрупувати також у 2 інтервалах. Так, у першому об'єднується переважна більшість із цих районів зі значенням $P_{п.ар.}$ від 1,01 до 2,0 од./км². Зокрема, такими є Іваничівський (1,2) та Маневицький (1,02), що розміщуються, відповідно, на південному сході та сході Волинської області. 3-поміж усіх районів виділяється найпівденніший Горохівський район та м.Володимир-Волинський, значення $P_{п.ар.}$ яких складають 4,9 та 11,8 од./км², відповідно, і входить у проміжок $\geq 2,01$ од./км².

Загалом, слід відзначити, що на території Волинської області налічується 69 АП, що відносяться до часів Київської Русі і Галицько-Волинського князівства, включно та мають цінність і привабливість для розвитку тут археологічного туризму. Адже на теренах області представлені артефакти багатьох археологічних культур, що дозволяє розкрити картину розвитку і становлення населення Волині, його побуту і звичаїв.

Насамкінець, відзначимо, що за ПА доцільно прокладати рекреаційно-туристичні маршрути, які не повинні включати великої кількості об'єктів і не простягатися на значні відстані, бо вони розраховані не для пасивного перегляду. Такі маршрути можуть пролягати, насамперед, територією Горохівського району, де розміщується, про що уже йшлося вище, найбільша кількість археологічних об'єктів, які охороняються державою – 55, з яких 2 мають національне значення. 3-поміж інших районів для археологічного маршрутування варто залучити об'єкти Маневицького, Луцького та Локачинського районів. Причому, два останніх хоча й не виділяються великою кількістю археологічних пам'яток, проте, із 10 наявних на їхніх землях, 6 мають національне значення. До числа вищезазначених районів зачислимо ще й Ківерцівський, археологічні рекреаційні об'єкти якого, за умови вдалого використання, можуть виступати також туристичними атракціями. Виходячи з усього вище висловленого наголосимо, що, південна та східна частини області мають найбільші перспективи для розвитку археологічного туризму.

1. Конопля В. Старожитності Волині. – Львів : Укр. технології, 1997. – 232 с. 2. Круль В.П., Ковальчук І. П. Культурно-історичні рекреаційні ресурси Волинської області // Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи: матеріали міжнародної наукової конференції „Туризм і розвиток регіону” (Івано-

КРУЛЬ Галина, ПАЛАМАРЮК Марія

Чернівецький відділ

ТЕРИТОРІЇ ПРІОРИТЕТНОГО РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЇ Й ТУРИЗМУ В БУКОВИНСЬКИХ КАРПАТАХ

Територія Буковинських Карпат є унікальною і потенційно-перспективною для активного використання в туристичній галузі. Її рекреаційно-туристичну привабливість створюють особливі й різноманітні орографічні форми, багаті водні, мінеральні, бальнеологічні ресурси, сприятливі кліматичні умови і ресурси, унікальні об'єкти флори і фауни загальнодержавного значення, недостатньо розвинута поселенська мережа з її самобутніми добре збереженими звичаями і традиціями, численні історико-культурні пам'ятки тощо. Проте потужний потенціал даного регіону використовується в галузі рекреації й туризму, на жаль, не повною мірою.

Опираючись на результати проведеного рейтингово-матричного аналізу, для якого були залучені 15 параметрів природних, історико-культурних та інфраструктурних рекреаційно-туристичних ресурсів, і на основі відповідних обчислень (див. табл. 1), на території Буковинських Карпат варто виділити 5 територій пріоритетного розвитку рекреаційно-туристичної справи [2, 3]. Підґрунтям їхнього виокремлення стала сумарна кількість рейтингових балів показників ZP_{rme} (загальний показник рекреаційно-туристичної ваги), $K_{п.в.}$ (коефіцієнт переважання «позитивних» рейтингових величин) та $K_{п.м.}$ (коефіцієнт переважання «позитивних» рейтингових місць). За їхніми величинами визначено, що територіями першочергового (I рівня) пріоритетного розвитку рекреаційно-туристичної діяльності є ті селищні і сільські ради, що в сумі набрали <10 балів (табл. 1). Вони мають не суцільне поширення, а представлені осередками концентрації природних, історико-культурних та інфраструктурних рекреаційно-туристичних ресурсів. Це дозволяє вести мову про формування в межах територій пріоритетного розвитку рекреації й туризму (I, II та ін. рівнів) кластерної (зонально-кущової) форми територіальної організації. У даному випадку кластер не є математичним результатом застосування кластерного аналізу, а виступає географічно близькою групою природних й історико-культурних об'єктів і технологічно пов'язаних між собою компаній та інституцій, що взаємодіють у певній специфічній галузі людської діяльності, маючи багато спільного та такого, що доповнює одна одну [1].

Території пріоритетного розвитку рекреації й туризму **I рівня** мають сприятливі природні й історико-культурні передумови розвитку туризму, відносно розвинуту туристичну та транспортну інфраструктуру. Головним чинником формування і розвитку цих територій виступає яскраво виражена «ресурсна орієнтація». Тут виділяють Розтоківський і Берегометський туристичні кластери, придатні для потреб пізнавального та науково-пізнавального туризму, спелеотуризму, екстремального та сільського зеленого туризму.

Території **II рівня** характеризуються відносно сприятливими природними та історико-культурними передумовами, розвинутою транспортною інфраструктурою або близьким розташуванням до наявних шляхів сполучення, але недостатнім розвитком туристичної інфраструктури. За результатами матричного аналізу до них відносяться ті селищні і сільські ради, де рівень забезпеченості рекреаційно-туристичним потенціалом (РТП) сягав 10-19 балів, тобто в межах Буковинських Карпат виділяються Мариничівський, Путильський, Підзахаричівський і Усть-Путильський кластери (див. табл. 1), де доцільно розвивати пізнавальний, науково-пізнавальний, етнографічний, екстремальний (сплави по р. Черемош) туризм. Недостатньо використовуються ресурси для сільського зеленого туризму, чому не сприяє малорозвинена дорожня мережа, яка часто потерпає від повеней на гірських річках.

Таблиця 1 – Результати матричного аналізу природних, історико-культурних та інфраструктурних ресурсів Буковинських Карпат [4]

Назва сільської чи селищної ради	Загальний показник рекреаційно-туристичної ваги, ЗП _{рТВ}		Коефіцієнт переважання величин, К _{п.в.}		Коефіцієнт переважання місць, К _{п.м.}		Рівень забезпеченості рекреаційно-туристичним потенціалом	
	значення	рейтинг	значення	рейтинг	значення	рейтинг	Σ рейтингових величин	рейтинг
1. Берегометська	+90,5	1	9,9	3	4	2-5	7,5	2
2. Багненська	-60,5	19	0,13	21	0,25	20	60	21
3. Виженська	+35,5	8	2,43	8	0,88	10-13	27,5	9
4. Долішньошепітська	-11,5	13	0,85	13	0,88	10-13	37,5	13
5. Лукавецька	-150,5	23	0	23	0	23	69	23
6. Мигівська	+39,5	6	2,59	7	2	7	20	7
7. Черешенська	-83	21	0,15	20	0,36	18-19	59,5	20
8. Путильська	+64,5	3	4,52	5	4	2-5	11,5	4-5
9. Дихтинецька	-35,5	17	0,30	18	0,15	21	56	18
10. Довгопільська	+14,5	9	1,88	10	1,14	9	28	10
11. Киселицька	-76,5	20	0,16	19	0,36	18-19	57,5	19
12. Конятинська	-27,5	15-16	0,50	16	0,67	14-16	46,5	16
13. Мариничівська	+47,5	5	12	2	4	2-5	10,5	3
14. Підзахаричівська	+59,5	4	5,19	4	4	2-5	11,5	4-5
15. Плосківська	-1,5	11	1,21	11	0,88	10-13	33,5	11
16. Розтоківська	+79,5	2	87	1	14	1	4	1
17. Селятинська	-2,5	12	1,11	12	0,88	10-13	35,5	12
18. Сергіївська	+7,5	10	2,07	9	1,5	8	27	8
19. Усть-Путильська	+37,5	7	4,21	6	2,75	6	19	6
20. Шепітська	-20,5	14	0,73	14	0,67	14-16	43	14
21. Яблуницька	-27,5	15-16	0,59	15	0,67	14-16	45,5	15
22. Бан.-Підгірнівська	-39,5	18	0,41	17	0,50	17	52	17
23. Ст.Красношорська	-104	22	0,04	22	0,09	22	66	22

До території пріоритетного розвитку рекреації і туризму **III рівня** відносяться ті кластери, рівень забезпеченості РТП яких сягав 20-29 балів, з-поміж них Мигівський, Сергіївський, Виженський і Довгопільський кластери. Це території з більш-менш сприятливими природними (Сергіївський) та історико-культурними (Мигівський) або дуже сприятливими історико-культурними (Виженський) передумовами розвитку туризму. В їхніх межах може відзначатися або доволі значний (Мигівський і Виженський), або недостатній (Сергіївський), або незадовільний (Довгопільський) розвиток туристської інфраструктури. Тут є можливості для розвитку гірськолижного, пізнавального, пізнавально-наукового, санаторно-оздоровчого, екологічного, релігійного й екстремального видів туризму. Не повністю використовуються резерви території для сільського зеленого туризму.

Території пріоритетного (краще – умовно пріоритетного) розвитку туризму **IV рівня** – це території із відносно сприятливими природними та історико-культурними передумовами розвитку рекреації і туризму, але переважно недостатньо розвинутою готельно-ресторанною і транспортною інфраструктурою. До них віднесемо кластери із рівнем забезпеченості РТП у діапазоні 30-39 балів: Плосківський, Селятинський і Долішньошепітський кластери. У їхніх межах можна розвивати пізнавальний, науково-пізнавальний, екологічний, спелеологічний види туризму. На цих територіях є значні

можливості для зеленого туризму. Не повністю використовуються резерви для рибальства і збору грибів та пішохідного і велосипедного туризму.

На підставі здійсненої просторової диференціації територій перспективного розвитку рекреаційно-туристичної діяльності на теренах Буковинських Карпат і виділених нами територіальних утворень I-IV рівня та, беручи до уваги план дій, запропонований у «Стратегії розвитку туризму в Чернівецькій області» [5] й адаптовуючи його до регіону дослідження, доцільно запропонувати низку заходів щодо розвитку рекреації й туризму для осередків кожного рівня пріоритету. Умовно їх можна поділити на три групи: короткострокові, середньострокові та довгострокові заходи. Їх запровадження дозволить використовувати наявний рекреаційно-туристичний потенціал для туристичних потреб і перетворити Буковинські Карпати в один із центрів розвитку туризму й рекреації не тільки в Україні, але й запропонувати якісний туристичний продукт вибагливому європейському споживачеві.

1. Коржик В.П., Чорней І.І., Буджак В.В., Скільський І.В. Розширення території національного природного парку «Вижницький» за кластерним принципом: доцільність, необхідність, модельність (на прикладі регіону Буковинських Карпат) // Заповідна справа в Україні. – 2001. – Вип.7. – С.70-90. 2. Паламарюк М. Визначення територій пріоритетного розвитку туризму в Буковинських Карпатах // Географія та туризм. – 2012, – Вип.20. – С. 300-306. 3. Паламарюк М. Розвиток туристичних кластерів в Буковинських Карпатах // Географія і туризм : національний та міжнародний досвід : Матер. VI міжн. конф. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. Ів. Франка, 2012. – С. 283-286. 4. Паламарюк М.Ю. Суспільно-географічний аналіз рекреаційно-туристичних ресурсів Буковинських Карпат. – Автореф. дис.... к.г.н. – Чернівці, 2015. – 20 с. 5. Стратегія розвитку туризму в Чернівецькій області. [Електронний ресурс]. – Чернівці – 2011р. – Режим доступу: <http://eep.org.ua>

КУЗИШИН Андрій
Тернопільський відділ

ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ЗРІЗ ІДЕОЛОГІЧНИХ УПОДОБАНЬ НАСЕЛЕННЯ В ОБЛАСТЯХ КАРПАТСЬКО-ПОДІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ В СВІТЛІ ПАРЛАМЕНСЬКИХ ВИБОРІВ 2014 РОКУ

Електоральна культура формується через призму виборчої активності та ідеологічної прихильності, котра в свою чергу виконує аксіологічну функцію – детермінує оцінку ситуації та визначає вибір лінії поведінки людини в певних умовах. Таке групово-оціночне відображення дійсності викристалізовується в ході консолідованих результатів виборчого процесу. Сьогодні викликає інтерес оцінка територіальної прихильності населення на мезорівні – обласного регіону або кількох територіально близьких областей України. Саме парламентські вибори традиційно формують уявлення про регіональні політичні уподобання населення та шляхом волевиявлення представляють прихильність до певної ідеологічної лінії. З цих позиції досліджувана проблематика є цікавою та актуальною.

На думку Г. Алмонда, вибори належать до тих небагатьох демократичних механізмів, які дозволяють оцінити інтерес виборців в регіональному вимірі шляхом голосування і внаслідок агрегації цих голосів може бути прийнято рішення, яке відображає думку більшості [5]. Соціальне значення виборів полягає в тому, що вони відображають групові та індивідуальні преференції виборців і орієнтуються у діяльності на основні групові соціальні інтереси, визначають рівень політичної підтримки виборцями політичних партій на момент виборів [5]. Виборчий процес покликаний здійснити об'єктивне і всебічне відображення геопросторової впорядкованості політичної сфери на певному територіальному рівні.

В областях Карпатсько-Подільського регіону (територією дослідження були обрані Вінницька, Хмельницька, Тернопільська, Івано-Франківська, Львівська, Закарпатська, Чернівецька області) підсумки голосування підвердили пануючу громадську думку, яка здебільшого має консолідований характер.

Вибори-2014 стали менш успішними для партій ультраправого ідеологічного напрямку в усіх областях Карпатсько-Подільського регіону, що можна обґрунтувати деяким розчаруванням населення в діяльності обраних на попередніх виборах депутатів цього ідеологічного спрямування. Найвищу підтримку партії цього ідеологічного спрямування мали в Івано-Франківській області (насамперед в обласному центрі – 11 %). Малопопулярними ці партії були в найсхіднішій області досліджуваного регіону – Вінницькій, де підтримка даної ідеології була лише в 4 % виборців.

Таку загальну тенденцію електоральних уподобань і відповідної підтримки політичних угруповань та партій можна пояснити ймовірним ростом прагматизму в населення України загалом і досліджуваної території зокрема – його насамперед цікавить добробут і матеріальне благополуччя. Соціальною опорою цих партій була національно налаштована інтелігенція та молодь, які очікували економічного зростання на національному ґрунті. А результати голосування демонструють, що ключовою тезою у формування уподобань місцевого населення виступає стабільність в широкому сенсі цього слова, так як проблем духовно-ментального характеру (мова, віра, історія тощо) практично немає і на них не загострюється непотрібна увага.

Парламентські вибори 2014 року показали загальну згуртованість електоральної прихильності населення досліджуваного регіону, як і України загалом, навколо ідеї націонал-патріотизму без явних ознак «крайньої правизни». Партії цього спрямування мали найбільшу прихильність електорату і коливання уподобань були мінімальними. Львівська область традиційно згуртовано підтримала націонал-патріотичні партії та показала найвищий показник серед досліджуваних областей – 80 % в середньому. Навіть традиційно поліетнічна Закарпатська область продемонструвала на останніх виборах досить високий показник згуртованості електорату навколо ідеї націонал-патріотизму – в межах 70 % (це був найнижчий поріг в досліджуваному регіоні, але його варто оцінювати як прогресивний для даної території). Об'єднуючою рисою всіх областей варто вважати наступну – окраїнні за розташуванням адміністративні райони продемонстрували нижчу підтримку цього ідеологічного напрямку у порівнянні з адміністративними районами, що відіграють «серцевинну» чи «серединну» роль в своїх областях. Підтримка націонал-патріотичних партій однозначно пов'язана і з наявністю харизматичних лідерів, особисті якості яких були одним з важливих чинників прихильності до очолюваних ними партій та блоків. Тому не в усіх випадках таку масову підтримку можна пояснювати виключно ідеологічною прихильністю.

В окрему групу в ході виборів 2014 року варто виділити партії право-центриського спрямування. Усереднений показник підтримки цього ідеологічного напрямку коливався від 16 % в Хмельницькій області до 10 % в Львівській області.

Загалом варто відмітити, що не зважаючи на ліберальні, справді центриські позиції, підтримка цих партій на досліджуваних територіях може бути виявом деякого тихого протесту та зневіри до традиційних ідей націонал-патріотизму.

Області Карпатсько-Подільського регіону ніколи не відзначались підтримкою лівих ідеологій і вибори 2014 року в черговий раз підтвердили цю тенденцію. В розрізі областей показник підтримки цього ідеологічного напрямку коливався від 0,35 % голосів виборців в Тернопільській та Івано-Франківській областях до 1,8 % в Хмельницькій області. Традиційно дещо вищою була підтримка в обласних центрах.

Підсумки. Геопросторові результати голосування на парламентських виборах 2014 року варто вважати одними з найбільш реалістичних та незаангажованих в сучасній Україні. Зважаючи на це є можливість оцінки за їх результатами геопросторових проявів уречевлення громадської думки через електоральну прихильність населення відповідних територій. Основну підтримку населення досліджуваних регіонів надало партіям націонал-патріотичного спрямування (від 80 % у Львівській області до 70 % у Закарпатській області). Ідеологічно близькими до цього напрямку є правоцентриські партії, котрі підтримувало від 16 % в Хмельницькій області до 10 % в Закарпатській та

Івано-Франківській областях. Інші ідеологічні течії суттєво не відобразили прихильність громадської думки, що констатованою позицією мешканців досліджуваних територій. Варто відзначити одноставність населення досліджуваної території у ставленні до крайніх ідеологій – традиційно низька підтримка ультралівих сил та загальне зменшення підтримки крайньо правих політичних об'єднань. Такі результати є правомірними та реалістичними для досліджуваних територій та відображають різні політичні, соціально-культурні та економічні підходи до розуміння регіональних співвідношень. Населення Карпатсько-Подільського регіону виступає структурованим електоратом, виборче рішення якого є результатом тривалої партійної ідентифікації, обумовленої структурою існуючих соціально-політичних поділів.

1. *Дністрянський М. С.* Політична географія України. – Львів : ЛНУ ім. Ів. Франка, 2014. – 348 с. 2. *Дністрянський М. С.* Політична географія та геополітика України. – Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2010. – 344. 3. Електоральні процеси в Україні в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття / Під. ред. А. Круглашова і М. Токаря ; НДІ політичної регіоналістики, НДІ європейської інтеграції та регіональних досліджень. – Ужгород : Ліра, 2014. – 552 с. 4. *Кузишин А.В.* Геопросторовий аналіз громадської думки через призму парламентських виборів в областях Карпатсько-Подільського регіону // Наукові записки ТНПУ. Серія: Географія. – 2015. – № 1(38). – С. 117-123. 5. *Шведа Ю.Р.* Політичні партії у виборах: теорія та практика виборчої кампанії. – К. : Знання, 2012. – 373 с.

КУЛІНІЧ Марина
Київський відділ

ЛАНДШАФТНА СТРУКТУРА СЕРЕДНЬОГО ПОДНІПРОВ'Я

Всі ландшафти регіону Середнього Подніпров'я належать до класу рівнинних, тому головні закономірності ландшафтної структури території простежуються на рівні типів і підкласів. Типологічна приналежність видів ландшафтів визначена за біокліматичними властивостями: співвідношення тепла і вологи, якими обумовлюються диференціація ґрунтового-рослинного покриву, особливості гідрологічного режиму та хід екзогенних процесів.

Регіон Середнього Подніпров'я характеризується поширенням наступних типів ландшафтів: хвойно-широколистяні лісові, лісостепові, степові, заплавні.

На рівні підкласів ландшафти Середнього Подніпров'я розрізняються за ярусами рельєфу – височинні та низовинні. Разом з ознаками підкласів розглядаються і родові ознаки ландшафтів: генезис (денудаційні) та літологія (лесові, супіщані, піщані).

Види ландшафтів, згруповані за перерахованими ознаками, розрізняються за характером поверхні (слабонахилені, сильно розчленовані), структурою ґрунтового покриву та рослинністю.

Хвойно-широколистяні лісові ландшафти займають близько 3% території досліджуваного регіону і представлені на правобережжі Дніпра в основному видами низовинних моренно-зандрових рівнин з піщаними та супіщаними дерново-підзолистими ґрунтами під боровою і суборовою рослинністю, а на лівобережжі – надзаплавно-терасовими низовинами з піщаними дерново-підзолистими ґрунтами під острівними борами та суборами і низинними болотами.

На моренно-зандрових низовинах поширені водно-льодовикові піски, на поверхні зустрічаються блюдцеподібні зниження з оглеєними ґрунтами. На зандрових ділянках ліси складаються переважно із сосни, а на моренних ростуть дуб і граб.

Найбільші масиви ландшафтів цього типу знаходяться в північній частині регіону Середнього Подніпров'я:

- лівобережжя і правобережжя р. Ірпінь в районі смт. Корнин;
- вздовж правого берега р. Унава на ділянці від с. Бровки-1 до с. Квітневе;
- лівобережжя р. Ірпінь в районі с. Соснівка;
- межиріччя р. Ірпінь та р. Стугна;
- вздовж лівого берега Дніпра на ділянці від м. Бровари до с. Кийлів.

Також невеличкі «острівці» ландшафтів цього типу фрагментарно поширені в північно-західній частині регіону Середнього Подніпров'я.

Лісостеповий тип ландшафтів займає більшу частину території регіону дослідження (близько 77%). Ландшафти лісостепового типу на лівобережжі Дніпра в межах Середнього Подніпров'я приурочені в основному до Придніпровської низовини, що відповідає Дніпровській терасовій рівнині.

Дніпровська терасова рівнина являє собою акумулятивну низовину, складену товщею алювіальних відкладів. Основними видами ландшафтів Дніпровської терасової рівнини в межах Середнього Подніпров'я є терасові малодреновані лесові низовини з чорноземами глибокими малогумусними, лучно-чорноземними ґрунтами, плямами солонців і солончаків. Лісостепові ландшафти Дніпровської терасової рівнини урізноманітнюють борові комплекси першої надзапавної тераси у вигляді піщаних, горбисто-хвилястих терасових височин з дюнами та кучугурами з дерново-підзолистими, дерновими піщаними і дерновими оглеєними ґрунтами. Даний вид ландшафтів зустрічається і на правобережжі Дніпра – в районі гирла р. Стугна, а також вздовж русла Дніпра на ділянках від гирла р. Рось до гирла р. Тясмин і від гирла р. Цибульник вздовж правого берега Дніпродзержинського водосховища.

В південно-східній і центрально-східній частині регіону Середнього Подніпров'я ландшафти лісостепового типу приурочені до західних відрогів Полтавської рівнини. Фоновими ландшафтами тут є розчленовані лесові низовини з чорноземами глибокими малогумусними та сірими опідзоленими ґрунтами під лучними степами та дубовими і грабово-дубовими лісами.

Сьогодні ландшафти лісостепового типу на лівобережжі Дніпра в межах Середнього Подніпров'я є майже суцільно розораними.

На правобережжі Дніпра в межах Середнього Подніпров'я ландшафти лісостепового типу приурочені до Придніпровської височини.

Частину Придніпровської височини на ділянці від Києва до гирла р. Рось займає Київське плато. Переважаючим видом ландшафтів лісостепового типу в межах Київського плато є розчленовані лесові височини з чорноземами типовими та опідзоленими під острівними дубовими та дубово-грабовими лісами.

В своїй південній частині Київське плато переходить в іншу частину Придніпровської височини – Канівські гори. В ландшафтній структурі Канівські гори та район гирла річок Рось і Вільшанка представлені горбисто-хвилястими структурно-денудованими (гляціодислокованими) сильно розчленованими ярами та балками лесовими височинами на юрсько-крейдовій основі зі зсувами та останцями з сірими і темно-сірими опідзоленими ґрунтами під грабовими та дубово-грабовими лісами в чергуванні з остепненими луками.

Центральна частина правобережжя Дніпра в межах Середнього Подніпров'я представлена розчленованими горбистими лесовими височинами з чорноземами типовими та сірими опідзоленими ґрунтами майже суцільно розораними зі збереженими острівними дібровами та дубово-грабовими лісами.

Північно-західна частина Середнього Подніпров'я репрезентована горбисто-хвилястими лесовими височинами з чорноземами типовими малогумусними вилугуваними під дубово-грабовими і грабовими лісами в чергуванні із остепненими луками.

На заході і південному заході Середнього Подніпров'я переважають горбисто-увалисті розчленовані лесові височини з чорноземами типовими, реградованими та опідзоленими під грабовими та дубово-грабовими лісами.

В ландшафтній структурі південної частини Середнього Подніпров'я в основному зустрічаються слабонахилені хвилясті розчленовані лесові височини з чорноземами типовими малогумусними та середньогумусними під дібровними лісами в чергуванні з різнотравними остепненими луками.

Лісостеповий тип ландшафтів характеризується значною строкатістю ґрунтів, характерними рисами генезису яких є зміна в просторі і за часом складних рослинних угруповань (перехід від широколистяних до лучно-степових) в результаті кліматичних змін, впливу антропогенного фактору і саморозвитку.

Степовий тип ландшафтів займає близько 1% території регіону Середнього Подніпров'я і знаходиться в його південній частині в межах правобережжя Дніпра. Даний тип ландшафтів представлений низовинними терасовими сильно розчленованими крутосхилими рівнинами з чорноземами звичайними під байрачними лісами та різнотравно-типчакково-ковиловою північностеповою рослинністю.

Заплавний тип ландшафтів займає близько 14% території регіону дослідження та представлений заплавами великих і середніх річок Середнього Подніпров'я, а також долинами малих річок цього регіону. Ландшафти заплавного типу в Середньому Подніпров'ї виступають у вигляді широких та вузьких, високих та низьких заплав і долин малих річок з лучними, лучно-болотними, болотними, торфово-болотними та торфовими ґрунтами під різнотравною лучною рослинністю та вологотравними луками.

В ландшафтній структурі регіону дослідження на рівні видів повсемірно зустрічаються яружно-балкові ландшафти, що займають близько 4% території Середнього Подніпров'я. Яружно-балкові ландшафти представлені видовженими, розгалуженими, іноді широкими та глибокими, ярами і балками з чорноземними та сірими опідзоленими ґрунтами. Все ж більша частина яружно-балкових ландшафтів Середнього Подніпров'я знаходиться на правобережжі Дніпра. Інтенсивний розвиток сучасних ерозійних процесів пов'язаний з наявністю антропогенних відкладів, що легко розмиваються. Це зумовлює значну глибину сучасного ерозійного врізу (до 160м.) і густоту горизонтального розчленування. На крутих схилах балок і ярів відбувається площинний змив. Ерозійне розчленування надає рівнинній території хвилястого характеру.

Природні ландшафти Середнього Подніпров'я в значній мірі трансформовані господарською діяльністю людини, так тут ми маємо сільськогосподарські ландшафти, лісогосподарські ландшафти, селитебні ландшафти тощо, хоча є й невеличкі території Середнього Подніпров'я, де знаходяться відносно збережені природні ландшафти або ландшафти у стані відновлення, – це території природно-заповідного фонду.

Аналіз ландшафтної структури регіону Середнього Подніпров'я буде корисним і значно полегшить роботу при вирішенні деяких проблем регіонального розвитку. Так, ландшафтна структура регіону є незамінним джерелом інформації під час проведення оцінки рекреаційної придатності певних територій, а також полегшує роботу над укладанням схем при вирішенні практичних питань планування і зонування території для різних цілей (як проекти житлової забудови, так і організація місць рекреації, тощо).

ЛАКОМОВА Олена, КАЛІНІЧЕНКО Ольга

Криворізький відділ

ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗЛОЧИННОСТІ КРИВОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ

Злочинність – небезпечний варіант віктимізації поведінки людей. Вона сприяє збільшенню нестабільності в суспільстві, створюючи передумови для поглиблення кризових явищ у виробничій і морально-етичній сферах. Численні кримінологічні дослідження підтверджують, що в регіонах з високою злочинністю чітко проявляються неузгодженість економічного і соціального розвитку. Значну роль в боротьбі зі злочинністю могли б зіграти дослідження, що проводяться в рамках соціальної географії.

Географія злочинності, як окремий напрямок географічної думки знаходиться на стику соціальної географії та кримінології. Однак огляд географічного вивчення злочинності показує, що цією проблемою займалися, в основному, кримінологи і, в значно меншій мірі – географи.

Кримінально-географічні дослідження проводили А.-М. Геррі, А.-Ж. Кетле, Г. Шнайдер, Т. Морріс, Г. Феліс, Р. Уайт, К. Шмід, С. Лотье, Б. Лендер, С. Квінсі, А. А. Габіані і Р. Г. Гачечиладзе, В. І. Гладких, Л. В. Кондратюк, А. А. Матвєєвої, С. С. Овчінській і ін. Географічні дослідження регіональних проявів злочинності в Україні досить обмежені.

Тим часом, злочинність в українському суспільстві несе в собі відбиток не тільки епохи первісного нагромадження капіталу з її відомими соціальними негараздами – безробіттям, різким майновим розшаруванням населення, падінням моралі, криміналізацією політичної еліти, зневажливим ставленням до антикримінальних інститутів суспільства, правовим нігілізмом і вседозволеністю, але і посиленням впливом регіональних особливостей країни.

У радянський період в Україні виник принципово новий тип міського поселення – т. зв. «Індустріальний» місто, місто-завод, місто, вся соціальна, економічна, так і культурна сфера якого «прив'язувалася» до одного найбільшому підприємству або ряду таких. У числі подібних міст – Кривий Ріг.

Місто розташоване на південному заході Дніпропетровської області, визнаний в 2010 р, найбільш криміногенним регіоном України. Разом з обласним центром – містом Дніпропетровськом – Кривий Ріг очолює «рейтинг найнебезпечніших» поселень Дніпропетровщини. Особливістю Кривого Рогу є його значна протяжність з півночі на південь – понад 120 км, а в ширину до 20 км. Кривий Ріг є одним з найбільших промислових центрів України, де на гірничо-металургійне виробництво припадає 86% загального обсягу виробництва. Відповідно, соціально-економічна ситуація в місті практично повністю залежить від діяльності підприємств цього комплексу, так як більша частина працездатного населення працює саме в цій сфері.

Разом з тим, сучасна кримінальна ситуація в Кривому Розі історично визначена. Гірничо-металургійний комплекс цього регіону створювався в 1960-ті роки головним чином руками так званих «хіміків» або ув'язнених, які замінили перебування в таборах суспільно корисною працею на шкідливих виробництвах. Після закінчення терміну ув'язнення багато з добровільно-примусових будівельників розвиненого соціалізму осідали в Кривому Розі, на покоління їхніх дітей довівся час «бігунів» що, звичайно, не сприяло поліпшенню показників злочинності в місті. У середині 1990-х років чорну металургію Кривбасу представники злочинного світу перетворили в вкрай прибутковий бізнес. У той час в Кривому Розі співіснували з півтора десятка злочинних угруповань, «годувалися» нелегальною торгівлею металовиробами біля металургійних підприємств міста. Втім, боротьба за гірничо-збагачувальні комбінати і металургійний комбінат є рушійною пружиною багатьох політичних і кримінальних процесів не тільки Кривого Рогу та Дніпропетровської області, а й всієї сучасної України.

Нами проведено моніторинг стану злочинності в Кривому Розі в період з 1995 по 2015 рр. Зазначений період має вектор спаду (2008 р.) і зростання (до 2015 р.) загального числа злочинів. Проте, за вказаний період постійно відзначалося зростання таких видів злочинності, як крадіжки, шахрайство, грабежі, злочини пов'язані з виготовленням та зберіганням наркотиків, економічні злочини, в тому числі розкрадання державного майна в особливо великих розмірах, хабарництво і т.п. Кількість заяв и повідомлень на кожні 10 тисяч населення в м. Кривий Ріг більша, ніж в Україні та області в цілому. У середньому на території міста що доби реєструється більше 270 заяв та повідомлень про злочини, тобто 11 заяв за годину. У 2015 році зареєстровано 153287 кримінальних правопорушення, що збільшилось порівняно з попереднім роком на 9%. Серед злочинів переважають крадіжки, шахрайство, грабежі. За останні два роки збільшилась кількість злочинів з використанням вогнепальної зброї. Треба зазначити, що рівень злочинності (кількість злочинів на 10 тис. осіб) на 2015 рік по Україні сягає 127.5, регіонами підвищення криміногенної ситуації є м.Київ, Запорізька, Кіровоградська, Полтавська, Миколаївська, Херсонська, Дніпропетровська, Чернігівська, Харківська області. Найбільш комфортними

для життя виступають Івано-Франківська та Тернопільська області. Луганська та Донецька області при найменших показниках не внесені до територій криміногенних поліпшень, в зв'язку з ситуацією на сході України. Кривий Ріг тривалий час є лідером підвищенням загального рівня злочинності Дніпропетровської області.

Така структура злочинності безпосередньо пов'язана з великими розмірами міської території, де після скоєння злочину легко загубитися, а також капіталами, що знаходяться в промислових центрах, подібних Кривому Рогу, в різноманітних схемах обороту. Великі міста – це завжди осередок фінансових потоків, щодо яких у потенційних злочинців виникає бажання брати участь в їх розподілі. Друга причина – це більш високий рівень життя, матеріального стану жителів крупноміського поселення. У малозабезпечених людей великих міст, подібних Кривому Рогу, часто виникає відчуття неспроможності. Вони приходять до висновку, що законним шляхом домогтися успіху у великому місті не можливо. Це відчуття штовхає на вуличну злочинність. По-третє, у великому місті людина відчуває анонімність свого існування. Тут відсутня важливість осуду сусідської громади.

До важливих факторів, що впливають на рівень злочинності в великих містах, відноситься міграційний приплив. До Кривого Рогу щорічно спрямовується велика кількість приїжджих з інших населених пунктів. Як правило, ці люди сподіваються знайти в великому місті краще життя – освіту і роботу. Особливо актуальним цей міграційний процес стає в часи фінансових потрясінь в країні і проведенням АТО на сході країни.

У загальній структурі криворізької злочинності близько 60% в період 1995-2015 рр. становили злочини, вчинені в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. На обліку в Кривому Розі знаходиться 4172 людини, які вживають наркотичні засоби. Всього за 2015 рік виявлено і ліквідовано 12 підпільних нарко-лабораторій.

Кожен третій злочин в аналізованій період було скоєно раніше судимими людьми, що зайвий раз підтверджує уявлення про те, що пенітенциарні установи України не виконують функцію виховання законослухняності у громадян які були осуджені. За даними міської прокуратури, рецидивісти здійснюють в Кривому Розі переважну більшість тяжких злочинів – крадіжок, грабежів, розбоїв, майже 60% тяжких злочинів проти особистості, 81% при вчиненні хуліганства.

На диференціацію видів злочинів в Кривому Розі впливає вік і освіта зловмисників. Чим молодше мешканець Кривого Рогу, тим частіше їм чиняться злочини проти життя і здоров'я громадян, за останні два роки приріст склав 25%. У число цих злочинів входять вбивства, розбої, зґвалтування. А ось в кваліфікованих квартирних крадіжках частіше помічені люди старшого віку. Більшість таких людей – особи, що мають середню або незакінчену середню, або середню спеціальну освіту.

Територіально щільність розміщення злочинності в Криворізькому регіоні змінилась в період 1995-2015 рр.. Якщо в 1990-х роках вона концентрувалася в основному в приміських територіях (особливо в Радушнянском і Червонівськом сільських радах), то з 2000-х років в сільських територіях різко скорочується рівень злочинності (кількість злочинів на 10 тис. осіб), а в міських районах, навпаки, цей показник зростає, що є непрямим доказом міграційного пресу сільських жителів, які прямують в пошуках роботи в урбанізовані частини регіону, та перерозподіл структури злочинності.

Складний процес криміналізації українського суспільства слабо вивчений вітчизняної географією. Сучасна злочинність в Україні є особливим різновидом девіантної поведінки – це злочинність кризового типу. Це означає що злочинність породжена соціальною кризою, сама створює сприятливі умови для поглиблення цієї кризи. Першорядне значення для суспільної географії набувають в сучасних умовах якісні характеристики злочинності, необхідні для з'ясування територіальних закономірностей її виникнення та профілактики. Міські поселення, подібні Кривому Рогу, дозволяють відпрацювати методіку географічної експертизи територіальних чинників виникнення злочинності.

РИНОК ПРАЦІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ : РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Сучасний ринок праці залежить від різних суспільних відносин та соціально-економічних факторів. Впродовж останніх років ситуація в Запорізькій області, як і в країні, суттєво погіршилась. Сьогоднішня глибока криза зумовлена не лише зовнішніми чинникам, але й низкою внутрішніх. Нажаль, більшість підприємств зачиняються або працюють не на повну потужність. Населення змушено перебувати, в умовах вимушеної неповної зайнятості, коли суспільно-корисною працею зайнята лише частина економічно активного населення.

Виходячи з цього, ситуація на ринку праці регіону залишається напруженою та супроводжується зниженням обсягів зайнятості населення, попиту на робочу силу та зростанням кількості безробітних. Протягом 2015 р. в відпустках без збереження заробітної плати в сфері промисловості знаходились близько трьох тисяч осіб, а на неповний робочий день (тиждень) в умовах неповної зайнятості переведено понад 38 000 осіб [1].

Головною проблемою ринку праці області залишається безробіття, яке призводить до втрати набутих професійних навичок, поступової декваліфікації робочої сили, зниження мотивації до продуктивної праці, а також погіршення рівня життя та зниження соціального статусу людини. На початок поточного року в обласному центрі зайнятості перебувало 29,7 тис. осіб. Щодо структури незайнятого населення то жінки становлять 16,4 тис. осіб, а чоловіки - 11,7 тис. осіб [1].

Слід зазначити, що однією з актуальних є проблема працевлаштування молоді віком до 35 років та осіб, що проживають у сільській місцевості. На початок 2016 року це 11,7 тис. осіб. Молодь області потребує додаткової підтримки у працевлаштуванні. Не дивлячись на високий потенціал та мобільність, молодим людям не вистачає трудового та життєвого досвіду. Більшість безробітної молоді - це випускники професійно-технічних та вищих навчальних закладів, які отримали професію та вперше шукають роботу. На разі роботодавці пред'являють до шукачів значно вищі вимоги. Особа повинна бути досвідченою, мати відповідну освіту, бути готовою працювати на результат.

Інша тенденція спостерігається з рівнем працевлаштування. Запорізька область, один з найрозвинутіших промислових регіонів України, але з кожним роком попит на робочу силу знижується, а отже зменшується кількість працевлаштованих. Незважаючи на закриття та скорочення виробництва промислових підприємств найбільший попит спостерігався на кваліфікованих робітників з інструментом - 21%, працівників сфери торгівлі та послуг - 18,5%, а також на робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин - 15,4% [2]. Але ці професії менше зацікавлюють молодь, чим професії економіста, юриста тощо.

Кількість вільних робочих місць у 2015 р. становила 154 вакансії, тобто на 1 вільне місце претендувало 185 безробітних громадян області.

Для соціального захисту непрацюючого населення Запорізьким обласним центром зайнятості проводяться активні дії, щодо поліпшення ситуації на ринку праці. Одним з найбільш дієвих способів є організація та проведення громадських робіт. Участь в громадських роботах у січні 2016 р. прийняло - 0,5 тис. осіб.

Доцільно застосовувати громадські роботи для залучення непрацюючих на будівельні роботи або покращення автошляхів, озеленення території міст, розчищення замулених рік, прибирання вулиць, скверів, парків, прилеглих до пам'ятників культури і архітектури територій та прибудинкових територій, прибирання ринкових площ, ліквідація снігових заметів.

Інший напрямок - удосконалення системи професійного навчання. Роботодавці потребують висококваліфікованих працівників, які володіють сучасними технологіями, технікою та навичками. В Запорізькій області професійне навчання у січні 2016 р. проходили 1,2 тис. осіб [2].

Питання з підвищення конкурентоспроможності на ринку праці Запорізької області актуальне для багатьох людей. Тому, що знання, уміння й навички застарівають протягом життя. Більш за все це стосується населення віком старше 45 років. Цій категорії при втраті роботи значно важче знайти нове місце роботи. Ця категорія населення відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» має право на отримання безкоштовних ваучерів на навчання. У 2015 р. ваучер отримали 146 осіб.

На нашу думку, для поліпшення та стабілізації ситуації на ринку праці необхідно розробити та запровадити заходи щодо збалансування попиту та пропозиції, враховуючи регіональні особливості розвитку економіки, а саме розробити програму щодо залучення інвестицій для удосконалення виробництва у металургійній та машинобудівній галузях області, як найбільш потужних, але не завжди відповідаючи сучасним вимогам. Застосування нових технологій буде сприяти підвищенню конкурентоспроможності продукції усіх галузей промислового та сільськогосподарського виробництва промисловості на національному та світовому ринку збуту;

Особливої уваги заслуговують громадські роботи, сферу використання яких треба розширювати з залученням не тільки державних коштів, а й за рахунок підприємців. І враховуючи попит на ринку праці на окремі професії збільшувати перелік спеціальностей для перенавчання кадрів та кількість ваучерів.

1. Офіційний сайт Головного управління статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua>. 2. Офіційний сайт Державної служби зайнятості України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua>.

ЛЕЙБЕРІЮК Олександр
Чернівецький відділ

ХАРАКТЕРИСТИКА КАРТ НАСЕЛЕННЯ ТА ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ У КОМПЛЕКСНИХ АТЛАСАХ УКРАЇНИ

Розглядаючи картографічні зображення населення та її складової частини карт демографічного розвитку слід не забувати про їх вагомість та відображення у географічних атласах поряд з іншими тематичними картами, що характеризують територію. Атлас, як стверджує О. М. Берлянт, являє собою картографічну енциклопедію – систематизовану базу знань і фактичних даних про територію на сучасному рівні вивченості [1]. Відповідно до цього визначення можна говорити з яких знань ця база складається, від співвідношення висвітлених питань та об'ємів цієї бази можна виділити й актуальність та значущість тих чи інших географічних досліджень і тематик в певний історичний час. Було б цікавим визначення місця та значення карт населення в атласах України.

Враховуючи їх велику кількість та різноманітність ми вирішили зупинитись на загальних комплексних атласах в яких відображена територія України та її населення.

Першим комплексним атласом України став «Географічний атлас України» за ред. Л. Кльованого (1928 р.), що містив 33 карти з яких 5 карт зображали населення, карти демографічного розвитку в ньому відсутні (див. табл.). У 1937 р. був виданий «Атлас України і сумежних країв» за редакцією В. М. Кубійовича, в якому розміщено 116 карт етнічних територій України, де 30 карт присвячені тематиці населення, 17 з яких характеризують демографічний розвиток того часу. У 1962 р. вийшов «Атлас Української РСР і Молдавської РСР», що містив 73 карти й тільки 2 з них характеризують населення.

Після цього цілісних загальних комплексних атласів для територій України, окрім навчальних не видавалось, а спроба створення у 70-х рр. минулого століття багатотомного

національного атласу Української РСР завершилась укладанням тільки першого тому, що характеризував природні умови та ресурси (1978 р.). Звичайно картографічні роботи та вишукування продовжувались та зображувались у більшій мірі в тематичних та регіональних атласах для території України.

Таблиця – Основні показники карт населення в комплексних атласах України

Рік	Назва	Загальна кількість карт	Кількість карт населення		Масштаби застосовані в атласі	Тип за способом відображення (у % від від кількості карт населення)	
			загальна	карт дем. розвитку		аналітичні	комплексні
1928	Географічний атлас України/ за ред. Кльованого	33	5	0	1:3 500 000, 1:3 465 000, 1:3 380 000, 1:10 000 000	80	20
1937	Атлас України і сумежних країв/ за ред. Кубійовича	116	30	17	1:5 000 000, 1:10 000 000, 1:15 000 000, 1:20 000 000	100	0
1962	Атлас Української РСР і Молдавської РСР	73	2	0	1:3 000 000, 1:5 000 000	0	100
2005	Комплексний атлас України	176	13	6	1:1 500 000, 1:3 000 000, 1:7 000 000, 1:12 000 000	69	31
2007	Національний атлас України	875	181	37	1:2 500 000, 1:4 000 000, 1:5 000 000, 1:6 000 000, 1:8 000 000, 1:12 000 000	79	21
2010	Атлас вчителя (частина атласу; розділ "Україна")	131	15	6	1:3 000 000, 1:4 500 000, 1:7 000 000, 1:10 000 000, 1:12 000 000, 1:15 000 000	67	33

З періодом незалежності першим комплексним атласом став атлас «Україна», що вийшов у 1996 р. та побудований із карт попередніх енциклопедичних видань України. Однак він не має такої цінності як попередні та наступні атласи такої тематики, оскільки не відбиває тодішньої ситуації, а сам побудований зі збірних карт. У 2005 р. вийшов науково-довідниковий «Комплексний атлас України», що складається більш ніж з 170 карт і картосхем, 13 з яких присвячені населенню, у свою чергу з них 6 карт демографічного розвитку. У 2007 р. вийшов найбільш ґрунтовний та очікуваний картографічний твір: «Національний атлас України», розроблений на базі Інституту географії НАН України. В ньому розмістилось 875 карт, з яких 181 карта була присвячена тематиці населення України. Карт демографічного розвитку у структурі карт населення було представлено 37. «Атлас вчителя» був надрукований у 2010 р. та має велику кількість карт, але нами було розглянуто тільки окремий його розділ «Україна», де розміщено 131 карта, з яких 15 карт населення, з них 6 карт демографічного розвитку.

Розглядаючи питання про кількість і співвідношення карт населення в комплексних атласах, можна опиратись на ґрунтовні дослідження та рекомендації для побудов національних атласів К. О. Саліщевим, де їх кількість має бути в межах 20%[2].

За таким принципом можна стверджувати, що краще всього показано карти населення у Національному атласі України, де їх частка становить 21%, а карт дем. розвитку 4,2% від загальної кількості, 79% з яких мають аналітичний характер і 21% - комплексний. Перевагами є широка різноманітність та максимальне охоплення тематики населення, чіткість розмежування та співвідношень у складових відображення карт населення.

Найбільша кількість карт населення (26%) від загальної кількості карт відображена в атласі В.М. Кубійовича, а частка карт демографічного розвитку у загальній структурі карт становить 14,6%, усі карти мають аналітичний характер.

Середні показники з відображення населення спостерігаються на картах в атласі за ред. М. Кльованого (1928 р.) – 15% та «Атласі вчителя» - 11%. Карти демографічного розвитку у першому атласі відсутні, а другому їх частка становить – 4,5%. У першому атласі частка аналітичних карт становить 80%, у другому 67%, решту карт несуть комплексний характер.

Найменші показники представлення населення мають «Атлас Української РСР і Молдавської РСР» (3%) та «Комплексний атлас України» (7%). Карти демографічного розвитку у першому відсутні, а у другому вони займають 3,4% від загальної кількості карт або майже половину від карт населення цього атласу. У першому атласі всі карти мають комплексний характер, у другому атласі 69% становлять аналітичні, 31% - комплексні.

У підсумку можна сказати, що кількість і чисельність карт населення та її складової демографічного розвитку обумовлені історичним часом створення атласу, тенденціями у науці та суспільстві, а також інформаційним забезпеченням при створенні атласів. Говорячи про співвідношення та чисельність карт то тут можна сказати, що співвідношення карт населення до карт інших тематик у комплексних атласах, запропоноване К.О. Саліщевим, є виправданим, щодо карт демографічного розвитку, як бачимо їх кількість коливається від 3-5% у загальній кількості, то їх частка у структурі карт населення, на нашу думку, має коливатись в межах $\frac{1}{4}$ від їх загальної чисельності. Характеризуючи карти за типом відображення явищ цілковитих тенденцій не можна прослідкувати, але переважання аналітичних карт над комплексними у таких творах має бути однозначним. Загалом карти населення та карти дем. розвитку мають вагоме значення серед інших тематик та є обов'язковими у сучасних атласах, а прикладом тому може слугувати Національний атлас України із його картами населення та демографічного розвитку.

1. Берлянт А. М. Картография. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 336 с. 2. Сваткова Т. Г. Атласная картография. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 203 с.

ЛЕОНІДОВА Ірина
Одеський відділ

ПРИРОДА І ҐРУНТИ ОСТРОВА ЗМІЙНИЙ, СТРАТЕГІЯ ЗАХОДІВ З ЇХ ЗБЕРЕЖЕННЯ

Острів Зміїний – єдиний куполоподібний останець палеозойського віку площею всього 20,5 га в межах північно-західного шельфу Чорного моря на широті причорноморського степового півдня України з чорноземами південними (О. М. Маринич, В. М. Пащенко, П. Г. Шищенко та ін., 2009). Нині острів у статусі загальнозоологічного заказника та геологічної пам'ятки, які мають особливу природоохоронну і наукову цінність.

Поверхня острова складена щільними силікатними породами значної міцності, які повсюдно виходять на денну поверхню, займаючи від 5-10 до 30-50% території, а місцями

і більше. Клімат острова помірно континентальний з незначною (біля 300 мм) річною кількістю опадів та виразною середземноморською ритмікою їх випадання, сильними вітрами у зимовий період. Практично цілорічно на поверхню з атмосферними опадами і відкладеннями та безпосередньо з моря поступають солі (головно хлориди і сульфати Натрію) та біофільні елементи. Як солі, так і біофільні елементи, низхідними токами атмосферної вологи виносяться з ґрунту за межі ґрунтово-підґрунтової товщі.

Ділянки поверхні між виходами щільних порід на 75,5% площі острова покриті практично незайманою степовою різнотравно-злаковою рослинністю. Найсприятливіші умови для розвитку рослинності на делювіально-акумулятивних підніжжях схилів та днищах понижень, куди поступає додаткова (до атмосферної) волога, а також в межах краще вологозабезпечених західної і північної частин території. Сумарна біомаса трав'яних степових фітоценозів на ділянках кращого вологозабезпечення сягає 70-85, до 110 т/га, в межах ксероморфніших східної і південної частин території вона у 3-4 (5) разів менша. Порядку 60-70% біомаси трав зосереджено у горизонті ґрунтової дернини Hd + наземному шарі степової повсті Hc.

Степові трав'яні фітоценози острова вирізняються надзвичайно високою здатністю акумулювати й утримувати атмосферну вологу, яку рослини витрачають виключно на транспірацію і формування біомаси. В результаті поверхневий і підґрунтовий стік води на ділянках з покривом трав'яної рослинності малоінтенсивні і зазвичай швидкоплинні, відповідно розвиток процесів ерозії ґрунтів тут малоімовірний.

Внаслідок взаємодії природних чинників ґрунтоутворення сформувались на острові чорноземні ґрунти неповнорозвинені і короткопрофільні потужністю гумусованого профілю до 25 і 26-45 см відповідно. На ділянках території, де щільні породи залягають на глибині до 6-10 см, виділяються контури примітивних кам'янисто-щебенюватих ґрунтів. Деякі результати аналітичного вивчення досліджуваних ґрунтів наведено в таблиці.

Встановлено, що морфологія і гранулометричний склад ґрунтів острова формуються під визначальним впливом і наслідують ознаки материнських і підстильних щільних порід. Ними зумовлені короткопрофільність, щибнистість-кам'янистість і кислотність ґрунтів, які посилюються до низу профілю, піщано-легкосуглинковий і супіщаний гранулометричний склад дрібнозему, некарбонатність і збідненість основами. Ґрунти загалом практично безструктурні. Із покращенням вологозабезпеченості зростає здатність чорноземних ґрунтів до оструктурення як на мікро-, так і макрорівнях.

Ґрунти острова в різній мірі засолені і солонцюваті. Хімізм і ступінь засоленості ґрунтів знаходиться у квазірівноважно-динамічному стані у залежності від погодних і атмосферно-хімічних умов періоду року. За вмістом обмінного натрію практично всі чорноземні ґрунти різною мірою солонцюваті, однак без ознак прояву солонцево-ілювіальної диференціації профілю.

Специфічною особливістю фізико-хімічної характеристики чорноземних ґрунтів острова є їхня кислотність / сильна кислотність, яка посилюється вниз по профілю. Основною причиною (джерелом) кислотності ґрунтів, ймовірно, є вихідні материнські породи кислого хімічного складу. Ступінь насиченості основами верхніх горизонтів чорноземних ґрунтів 40-52, рідко 70-73 %, донизу по профілю знижується. Верхні горизонти ґрунтів поступово збагачуються основами (головно кальцієм) біогенної природи, що й зумовлює зростання ступеня насиченості їх основами.

Вміст гумусу у верхніх горизонтах дуже високий – 12-18% маси дрібнозему. Гумус гуматного типу – вміст гумінових кислот (ГК) складає 60-65% від $C_{\text{заг}}$, високозбагачений Нітрогеном (більше 1% від маси дрібнозему). Водночас у складі і властивостях гумусу очевидні ознаки впливу кислого складу материнських порід і солонцюватості-засоленості ґрунтів. Зокрема, у складі гумусу домінує фракція ГК-1 – 65-75% суми ГК у верхніх горизонтах, донизу профілю вміст її зростає до 80-84%. При цьому дуже низький вміст типово чорноземної фракції ГК-2 виявлено лише у верхніх горизонтах ґрунтів, у нижніх вона відсутня зовсім.

Таблиця – Показники речовинно-хімічного складу і властивостей ґрунтів о. Зміїний

Розріз, ґрунт*	Горизонт	Глибина, см	Вміст у відсотках			Гумусу	Обмін. к-сл. Аі рух.	Гідрол. к-сл.	Обмінні катіони-основи					Сума	Обмінні катіони-основи			Супинав. частя, %	
			Скелету > 1 мм	Часток < 0,01 мм	Солей				рН _{вод.}	рН _{кап.}	Ca ²⁺	Mg ²⁺	Na ⁺		K ⁺	% від суми			
																Ca ²⁺	Mg ²⁺		Na ⁺
Геоморфно-гісометричний рівень (зона) вершинно-вододільних плато і приводільних похилих схилів																			
ОЗ-19, Чн	Нq	5-15	61,5	25,1	0,22	14,6	5,40 4,95	0,13 0,11	13,13	25,20 70,99	7,20 20,28	1,20 3,38	1,90 5,35	73,0					
	Нrq	16-24	73,6	28,3	0,39	14,6	4,95 4,30	0,16 0,12	18,81	17,60 57,95	9,20 30,29	1,91 6,28	1,66 5,46	61,8					
	Рhq	24-34	76,9	32,2	0,72	10,9	4,30 3,70	0,55 0,15	22,75	14,40 58,47	6,40 25,98	2,70 10,96	1,13 4,59	52,0					
Геоморфно-гісометричний рівень (зона) схилих місцевостей ухилом до 3-5°																			
ОЗ-13, схил схід. експ.; Чн	Нrq	14-23	85,8	25,1	0,15	15,1	4,15 3,28	0,86 0,82	35,00	8,00 41,88	8,80 46,07	1,62 8,48	0,68 3,56	35,3					
	Рhq	23-32	81,0	26,7	0,14	8,5	4,26 3,15	1,15 1,10	25,38	4,00 40,90	3,20 32,72	1,24 12,68	1,34 13,70	27,8					
Геоморфно-гісометричний рівень (зона) делювіально-аккумулятивних підніж схилів та днищ улоговин																			
ОЗ-15, підніжжя схилу; Чк	Нtq	7-17	40,2	19,9	0,19	14,8	5,70 4,75	0,10 0,08	11,81	14,40 52,94	8,80 32,35	1,99 7,32	2,01 7,39	69,7					
	Нq	20-30	46,6	28,2	0,41	14,0	4,55 3,85	0,25 0,23	22,31	11,20 53,92	6,80 32,74	1,16 5,58	1,61 7,75	48,2					
	Нrq	33-44	52,5	19,2	0,50	12,8	4,40 3,75	0,38 0,36	23,19	8,40 40,25	10,00 47,92	1,08 5,17	1,39 6,66	48,4					
	Рhq	44-52	34,0	38,1	0,53	5,0	4,26 3,65	0,35 0,27	14,88	2,40 15,98	9,60 63,91	0,95 6,33	2,07 13,78	50,2					
ОЗ-21, днище улоговин; Чл	Н	6-15	38,1	38,1	0,16	12,3	5,78 4,85	0,11 0,09	10,94	15,60 45,34	14,00 40,68	1,63 4,74	3,18 9,24	75,9					
	[Н]	20-30	56,1	35,2	0,11	13,4	5,50 4,20	0,18 0,15	17,50	12,40 52,06	7,20 30,23	1,92 8,06	2,30 9,66	57,7					
	[Н]	40-50	56,0	35,7	0,15	13,5	5,25 3,86	0,27 0,24	24,94	10,00 43,63	7,60 33,16	3,13 13,66	2,19 9,55	47,9					
Нrqql	60-70	65,0	40,9	0,09	5,9	5,30 3,85	0,21 0,19	13,13	2,80 18,11	8,40 54,33	2,13 13,78	2,13 13,78	54,1						

Індекси ґрунтів: Чн – чорнозем неповнорозвинений; Чк – чорнозем короткопрофільний; Чл – лучно-південночорноземний наміттий ґрунт

Зважаючи на локальність-фрагментарність ґрунтового покриву, короткопрофільність і сильну кам'янистість ґрунтів, дуже обмеженими є можливості для землеробського та лісогосподарського освоєння території острова. Тут наявний лише територіальний ресурс суходолу та значний науково-пізнавальний, оздоровчий і туристично-рекреаційний потенціали. В стратегії заходів щодо збереження унікального степового ландшафту, ґрунтів і ґрунтового покриву острова пріоритетними видами діяльності людей повинно бути проведення природоохоронних заходів і науково-моніторингових досліджень, оздоровчих, туристично-рекреаційних та освітньо-просвітницьких занять. На ділянках сильної порушеності-зміненості і забрудненості поверхні та ґрунтового-рослинного покриву необхідне насамперед проведення спеціальної рекультивації і відновлення покриву трав'яної рослинності.

ЛІСОВСЬКИЙ Сергій

Київський відділ

СТРАТЕГІЧНА ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ТА РОЛЬ ГЕОГРАФІЇ В ЇЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В СИСТЕМУ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПЛАНУВАННЯ УКРАЇНИ

З початку другої половини ХХ ст. антропогенний вплив на природу планети зростає, відтак, збільшувались його негативні наслідки. В найрозвинутіших країнах світу, де в результаті масштабної господарської діяльності, спостерігались особливо відчутні процеси деградації складових компонентів навколишнього природного середовища, все більш очевидним ставало критичне значення екологічних аспектів розвитку та необхідності їх врахування в процесі планування та реалізації проектів господарського розвитку. У зв'язку з цим учені світу почали приділяти все більшу увагу питанням, пов'язаним із прогнозуванням можливих наслідків впливу людини на природу планети та перспектив людства.

Підсумком багаторічної роботи, яка дозволила об'єднати і представити в логічно систематизованому вигляді результати досліджень вчених різних країн, стало проголошення в 1992 р. в Ріо-де-Жанейро на конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку нової концепції сталого (збалансованого) розвитку. В її основу було покладено розуміння тісного взаємозв'язку екологічних, економічних та соціальних проблем розвитку. Документи, ухвалені на Конференції представниками керівних органів 179 країн, стали міжнародною законодавчою базою впровадження екологічної складової в розробку і реалізацію планів соціально-економічного розвитку країн та регіонів в контексті реалізації принципів основної Парадигми ХХІ століття.

Це надало масовості процесу законодавчого закріплення вимог щодо імплементації екологічної складової та врахування можливих екологічних наслідків реалізації планів розвитку, започаткованому в 60-тих роках ХХ століття в окремих країнах з розвинутою економікою.

Процедура стратегічної екологічної оцінки (СЕО) на сьогодні в багатьох країнах світу вважається одним з дієвих інструментів вдосконалення просторового та стратегічного планування регіонів різних таксономічних рангів шляхом врахування екологічної складової розвитку у відповідних планах і стратегіях. Питання щодо методів і механізмів СЕО досліджується вченими різних країн (США, Канада, Австралія, Німеччина та інші країни ЄС). В багатьох з них накопичений значний досвід практичного застосування процедури СЕО. В названих країнах процедура СЕО закріплена в законодавстві у якості обов'язкової складової розробки планів і стратегій розвитку. В Україні також є певні теоретичні розробки та практичний досвід здійснення СЕО.

Для України питання практичного впровадження процедури СЕО в практику просторового планування є особливо актуальним. Зумовлено це тим, що процес природокористування в Україні впродовж практично всього ХХ ст. розвивався на основі домінування ресурсовитратних, природовиснажуючих, екстенсивних підходів.

Це зумовлює актуальність досліджень щодо впровадження в Україні процедури СЕО. Географія, яка має величезний інтегруючий потенціал в сфері досліджень просторових аспектів розвитку суспільства та його взаємодії з природою, повинна здійснити свій внесок в опрацювання і адаптацію до умов України механізму здійснення стратегічної екологічної оцінки та його застосування при розробці і реалізації планів просторового розвитку регіонів.

Україна намагається запроваджувати певні напрацювання ЄС щодо збереження природного середовища, в тому числі і через екологізацію територіального планування.

Сучасна система територіального планування в Україні склалася під впливом низки факторів і, на сьогодні, об'єднує досвід національного, пострадянського планування і деякі елементи європейських практик. Зокрема, в Україні зроблені спроби інтеграції Основних принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту, а також окремих рішень СЕМАТ (Європейська конференція міністрів, відповідальних за регіональне планування). Втім, процес трансформації радянської планувальної спадщини відбувається досить повільно, насамперед через значні відмінності у методології, підходах до реалізації. Слід також відзначити прогалини у сфері індикації просторового розвитку. Україна не має затвердженої системи відповідних індикаторів, крім низки показників, що використовуються в Генеральній схемі планування території України. Поки що не увійшла в практику і європейська система розробки стратегій просторового розвитку. Водночас, у зв'язку із низьким ступенем імплементації положень самітів у Ріо-де-Жанейро та Йоганесбурзі, в Україні також відсутня і Стратегія сталого (збалансованого) розвитку. Отже, комплексна оцінка соціально-економічних процесів та впливів на довкілля практично не здійснюється.

27 червня 2014 р. Україна підписала, а 16 вересня 2014 р. ратифікувала *Угоду про асоціацію між Україною та ЄС*. У главі 6 «Співпраця в галузі охорони навколишнього середовища», зокрема зазначено: Стаття 363: «Поступове наближення законодавства України до права і політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища здійснюється відповідно до Додатку ХХХ до цієї Угоди», що передбачає впровадження 26-ти Директив ЄС та 3-х Регламентів ЄС, у тому числі Директиви 2001/42/ЄС «Про оцінку впливу окремих планів і програм на навколишнє середовище». Україна, також має зобов'язання щодо імплементації глобальних міжнародних угод, зокрема Конвенцій та інших документів Ріо, а також форумів Ріо +10 та Ріо + 20, які містять вимоги, виконання яких є умовою забезпечення сталого (збалансованого) розвитку держави.

Однак, Закон про СЕО досі залишається в Україні лише проектом. Пройшовши декілька редакцій, фахових експертиз та громадських обговорень він так і не став предметом консенсусу природоохоронної та планувальної політики, управлінських структур та представників громадянського суспільства.

Все ж, незважаючи на законодавчі прогалини, на сьогодні в Україні існує певний, хоч і незначний, практичний досвід здійснення процедури СЕО, отриманий переважно завдяки підтримці та зацікавленості різноманітних міжнародних структур.

Свій внесок в цю справу роблять і географи.

В контексті впровадження екологічної складової в практику територіального планування у 2010-2014 рр. в Інституті географії вперше в Україні виконано спільний німецько-український проект «Ландшафтне планування в Україні» (на прикладі Черкаської області). Згодом він отримав продовження у проекті безпосередньо зорієнтованому на розробку методології інтеграції екологічних вимог та міркувань у територіальні плани, зокрема і проведення процедури СЕО.

В цьому ж контексті 2014-2015 роках Програма розвитку ООН розробила і реалізувала проект ПРООН-ГЕФ «Інтеграція положень Конвенцій Ріо у національну політику України». В 2014 р. розпочалося виконання спільного з німецькими колегами проекту, завданням якого є практичне забезпечення імплементації екологічної складової у

практику регіонального планування, в тому числі, за рахунок практичного застосування в Україні процедури СЕО.

Паралельно з цим географи НАН України працюють над розробками методики оцінювання та обґрунтування напрямів використання потенціалу екосистемних послуг територій; оцінювання потенціалу біологічного та ландшафтного різноманіття та обґрунтування можливостей розширення територій природно-заповідного фонду в Україні.

Географія має потужний потенціал для забезпечення імплементацію процедури СЕО в практику планування просторового розвитку в Україні, що насамперед обумовлено напрацьованою методологією оцінки стану компонентів природи, формування відповідних баз даних, їх візуалізації, комплексним баченням механізмів та обмежуючих факторів суспільно-природної взаємодії.

Однією з головних умов імплементації процедури СЕО в Україні є інтегрований підхід, реалізований у політиці просторового розвитку, що включатиме галузеве, стратегічне, територіальне планування і ґрунтуватиметься на комплексному знанні територіального капіталу, моделюванні та прогнозуванні соціально-економічних показників та основоположних принципах сталого розвитку.

Основою систематизації та координації дій щодо імплементації процедури СЕО в Україні повинна стати Доктрина сталого (збалансованого) розвитку України, та Національний план дій щодо її впровадження.

ЛОПУШНЯК Любомир

Чернівецький відділ

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНА СФЕРА – ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄВРОПИ

Питання зайнятості населення сьогодні є вкрай актуальними для кожного регіону України. Без виключення теза відноситься і до Карпатського регіону, в умовах якого інтенсивно розвивається рекреаційно-туристична сфера (РТС) – основний матеріальний потенціал місцевого населення. Сфера туризму та рекреації сьогодні сприяє зростанню зайнятості та диверсифікації економіки, так як функціонально пов'язана з більш як 50-ма галузями економіки [1]. На думку окремих науковців (Гуляєв В.Г., 2003; Gaworecki W.W., 2002; Мірзодаєва Т., 2004; Павліха Н.В. 2004, 2005; Даниленко Н.Н., Думова І.І., Липнягова Р.Р., Ніколаєв Д.А. 2003) РТС навіть в умовах несприятливої кон'юнктури і періоду глобальної фінансової та економічної кризи спроможна зберегти позитивні тенденції розвитку. Генеральний секретар Ф. Франджіаллі на Самміті у рамках туристичної виставки *World Travel Market*, що проходила у Лондоні (2008 р.) зазначив, що фінансова криза найбільш відчутно вплине на розвиток туризму в туристично містких країнах. Зокрема зазначено, що під час кризи потрібно активніше розвивати внутрішній туризм. Врахування цієї ситуації повинно стати своєрідним „сигналом” для розвитку внутрішнього туризму з метою: досягнення структурного паритету між виїзним, в'їзним та внутрішнім видами туризму; вирівнювання співвідношення обсягів експорту та імпорту туристичних послуг на основі активізації внутрішнього попиту [1].

Державна служба туризму і курортів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, провівши аналіз туристичної діяльності Міжнародної організації подорожей і туризму (*World Travel & Tourism Council – WTTC*) виявила, що щорічно вітчизняними туристами за межі держави вивозиться до 26,5 млн. дол. США, що дозволяє характеризувати виїзний туризм як один із найсуттєвіших каналів витоку валюти. Економісти стверджують, що кожна кризова (чи передкризова) ситуація має свої позитивні моменти. У даному випадку – криза породжує, виявляє і активізує нові можливості та визначає „полюси росту” туристичної індустрії. За приклад наведемо наступну інформацію: зріст курсу єдиної європейської валюти (€) та безвізовий в'їзний режим здешевили для європейців вартість туру

у національній валюті пересічно на 57 %. Інший приклад засвідчує, що у 2008 році Україну відвідало 25,4 мільйонів туристів, що на 300 тисяч осіб більше порівняно з 2007 р. Особливо зріс туристичний потік з Польщі, Білорусі і Німеччини (650 тис. осіб, на 85 тис. осіб більше порівняно з 2007 р.). На думку аналітиків туристичного бізнесу ця ситуація пов'язана з тим, що зі здешевленням активів в Україні іноземці починають виявляти зацікавленість в їх придбанні, або ж участі у національних бізнес-проектах. Відповідно до сучасних прогнозів, у 2020 р. у світі подорожуватиме 1,6 млрд. туристів, які залишать у відвіданих ними країнах 2 млрд. дол. Прогнозується, що туристична галузь стане одним з найважливіших всесвітніх працедавців. В Україні у 2005 р. завдяки туризму створено близько 150 млн. робочих місць. Поза тим, важливим аргументом у даному випадку слугує розвій рекреаційно-туристичної сфери засобами не тільки презентації багатого рекреаційно-туристичного природокористування (природних, соціально-економічних і історико-культурних ресурсів, що використовує турист і рекреант у своїй дистенації), але й шляхом зайнятості населення (безперечно місцевого) у цій сфері господарського комплексу регіонів України.

До основних господарських вигод, пов'язаних із розвитком РТС, відносять зміцнення економіки (на рівні місцевості, регіону, країни) за рахунок виробництва товарів і послуг для туристів; більшу різноманітність й інтенсивність господарської діяльності, зокрема з використанням місцевих засобів і продуктів; розвиток інвестиційної діяльності (місцевих, державних та іноземних інвесторів), що стимулює зростання туристичного руху; вдосконалення туристичної інфраструктури та ефективніше використання наявної інфраструктури; зростання рівня зайнятості місцевого населення; розвиток сектору послуг, пропонованих туристам і місцевому населенню, наприклад, роздрібною торгівлі, гастрономії, спортивно-оздоровчих послуг; створення додаткових робочих місць у районах, які не мають розвиненої промисловості або демонструють обмежені можливості розвитку сільського господарства [2]. Отже, РТС у конкретній місцевості, районі або регіоні відіграє істотну роль у стимулюванні господарського розвитку, стимулює господарський і суспільний розвиток.

РТС просторове явище, засноване на наданні послуг у сфері відпочинку та організації вільного часу; організації поїздок за межі місць постійного помешкання під час відпустки й канікул, а також у вихідні дні, з розважальною і пізнавальною метою й для розвитку деяких захоплень; використанні та зміні географічного середовища відповідно до потреб учасників туристичного руху. Доходи, які надходять від розвитку сфери, можуть сприяти підвищенню ефективності економіки регіонів [2]. Як стверджує автор, значення РТС для економіки регіону підтверджується створенням туристичних підприємств і розвитком їх бізнесу працюючому персоналу – зарплату; регіону – надходження до бюджету податків та зборів. Попит на комплекс товарів і послуг, сформованих РТС, сприяє їх виробництву, завдяки якому до бюджету регіону надходять прибутки та підвищується рівень життя населення. Розвиток РТС сприяє відродженню народних промислів, традицій і фольклору. Через збільшення туристичних потоків значно підвищується попит на сувенірну продукцію, вироби місцевого промислу. Їх продаж забезпечує додатковий дохід і водночас може слугувати рекламою туристичного регіону. Загальнодержавна і регіональна занятість місцевого населення у РТС полягає у здатності приносити надходження доходів до держбюджету та регіональних бюджетів через податки. Чим більші доходи, тим більші надходження до цих бюджетів.

Розвиток РТС може непрямо впливати на економіку та соціальну сферу в регіонах. Цей вплив називається туристським мультиплікатором, під яким, згідно з рекомендаціями статистичної комісії ВТО, розглядається „вимір економічних вигод від рекреації і туризму в частині впливу на валовий внутрішній продукт країни через рекреаційно-туристичні витрати” [3].

Туристським мультиплікатором є розвинена туристична і рекреаційна інфраструктура, різноманітні рекреаційно-туристичні ресурси, високий туристичний імідж, розвинена сфера споживання, активна туристична міграція в регіоні [4]. РТС відіграє важливу роль для ефективного соціально-економічного розвитку регіонів.

РТС на державному рівні контролюється низькою міністерств і відомств і в першу чергу такими як *Міністерство економічного розвитку і торгівлі України* і в його складі Державна служба охорони культурної спадщини щодо рухомих пам'яток, які зосереджені в музеях та нерухомих пам'яток археології, історії, монументального мистецтва, історико-культурних заповідників та повернення в Україну культурних цінностей, а також безпосередньо туристичними та санаторно-курортними підприємствами, *Державний комітет України з будівництва та архітектури щодо пам'яток архітектури та містобудування*, пов'язаних з ними творів монументального, декоративного та образотворчого мистецтва, історико-архітектурних заповідників, садово-паркового мистецтва, ландшафтів та проектно-реставраційних робіт, *Міністерство екології та природних ресурсів України* і в його складі Державна служба заповідної справи щодо національних парків, заповідників, пам'яток природи та інших природничих об'єктів. РТС, яка використовує в своїй діяльності пам'ятки культурної спадщини, природні рекреаційні ресурси, спроможна залучити до їх збереження та відновлення фінансові можливості туристичних, готельних, оздоровчих та інших рекреаційних підприємств України, що і передбачається Законом України „Про охорону культурної спадщини”.

Управління рекреаційно-туристичною сферою в Україні має певні особливості основними з яких є зв'язок рекреації та туризму з роботою майже багатьох галузей господарського комплексу; відсутність управлінських структур туризмом в районних та сільських органах влади; погодження будівництва туристичних об'єктів і використання природних рекреаційних ресурсів з великою кількістю контролюючих організацій; охорона та збереження навколишнього середовища, пам'яток історії архітектури, культури. Процеси децентралізації в Україні сьогодні відбуваються як на державному так і на регіональному рівні дуже повільно, що перешкоджає інтенсивному розвитку РТС.

1. *Бойко М. Г.* Актуальні складові регіонального розвитку в контексті європейської інтеграції // Зб. тез XI Всеукр. наук.-практ. конф. – Феодосія, 2009. – С. 177-179. 2. *Боруцак М. А.* Концептуальні підходи до визначення дефініції «туристичний регіон // Вісник ДІТБ. Серія Економіка, організація і управління підприємствами. – 2006. – № 10. – С. 104-112. 3. *Гуляев В. Г.* Туризм: экономика и социальное развитие. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 304 с. 4. *Хімченко А. М.* Теоретичні аспекти ефекту мультиплікатора в туризмі // Вісник ДІТБ. – 2005. – № 9. – С. 63-67.

ЛУБЕНЕЦЬ Альона, ЛИСИЧАРОВА Галина

Дніпропетровський відділ

ВПЛИВ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РІВЕНЬ РОЗВИТКУ КРАЇН АСЕАН

Дійсність демонструє прямий зв'язок у взаємовідносинах держав та їх рівнями розвитку за рахунок міжнародного поділу праці. Саме процеси поєднання, співпраці або ж точніше інтеграції визначають світові тенденції розвитку. У кожному регіоні світу є свої центри інтеграції, певні міжнародні організації чи то інтеграційні угруповання. Згідно сучасних досліджень, в основному економічний розвиток визначає загальний рівень розвитку країни.

АСЕАН є потужною регіональною організацією, що визначає вектори розвитку Південно-Східної Азії, специфіку взаємовідношень регіону з іншими, демонструє значні зміни у структурі економіки країн-членів, підвищення рівня їх розвитку.

Мета дослідження – виявлення закономірностей впливу інтеграції між державами на рівень їх розвитку, простеження динаміки змін країн АСЕАН за макроекономічними та соціальними показниками.

Проблематика економічної інтеграції та міжнародних організацій досліджується з середини ХХ ст., з моменту початку розвитку явища. Підвищення інтересу до АСЕАН спостерігається з 90-х рр. ХХ ст. – роботи Г.М. Костюніної, Н.Н. Лівенцева, Н.П. Малетіна, О.С. Мартинової, М.Г. Носова та інші. Серед робіт присвячених дослідженню

інтеграційних процесів багато уваги приділяється кількісному та якісному аналізу, який в свою чергу базується на прийомах статистичних та математичних методів (Є.А. Семак, Б. Баласса, І.Н. Полушкіна).

АСЕАН являє собою нетиповий випадок розвитку процесів економічної інтеграції згідно близькості рівнів економічного розвитку і ступенів ринкової зрілості країн, що інтегруються, як передумови розвитку економічної інтеграції, адже лише на сучасному етапі розвитку організації її члени поступово наближуються до певного однакового рівня розвитку.

Враховуючи те, що регулярний моніторинг рівня життя населення країн світу почав проводитися лише з 1990 р., основний масив проаналізованої інформації стосується 1990-2013 рр. Для найбільш об'єктивного аналізу статистичної інформації було прийняте рішення нормувати показники для їх кращої співставності на основі концепції стандартизації ознакових множин за формулами (1, 2):

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - x_i^{\min}}{x_i^{\max} - x_i^{\min}} \quad \text{та} \quad z_{ij} = \frac{x_i^{\max} - x_{ij}}{x_i^{\max} - x_i^{\min}}, \quad \text{де} \quad (1), (2)$$

$i = \overline{1, m}$ – кількість показників ознакової множини; $j = \overline{1, n}$ – кількість багатовимірних об'єктів, що досліджуються; x_{ij} – значення i -го показника у j -го об'єкта; z_{ij} – стандартизоване значення i -го показника у j -го об'єкта.

Формула (1) використовувалася для нормування показників, що є «стимуляторами» розвитку. Формула (2) – нормування «дестимуляторів».

Спираючись на підхід Центру макроекономічного аналізу та короткострокового прогнозування РАН, та аналізуючи сучасні методики обчислення рівня життя населення (ІРЛП, Індекс якості життя Economist Intelligence Unit, Індекс кращого життя ОЕСР) були обрані наступні соціальні та економічні показники в часовому інтервалі 5 років: 1) показник ВВП, 2) показник ВВП на душу населення, 3) структура економіки, 4) показники експорту/імпорту, 5) рівень безробіття, 6) очікувана тривалість життя, 7) рівень грамотності дорослого населення, 8) витрати на охорону здоров'я на людину, 9) показник використовуваної електроенергії на душу населення.

Головною ознакою та результатом інтегративних процесів АСЕАН вважають динаміку. Для того, щоб краще зрозуміти динаміку змін країн асоціації під впливом інтеграції, для кожної країни було розраховано загальний індекс. Він розрахований як середнє арифметичне значень параметру для кожного року (3):

$$I_{\text{заг}} = \frac{\sum a_i}{n},$$

де $\sum a_i$ – сума показників, n – кількість років. (3)

Для обчислення інтегрального показника динаміки розвитку рівня життя населення використана формула (4):

$$I = \frac{\sum I_{\text{заг}}}{n},$$

де $\sum I_{\text{заг}}$ – сума загальних індексів, n – кількість показників. (4)

Розрахунок інтегрального показника динаміки розвитку країн продемонстрував, що не дивлячись на досить великі значення загальних індексів, найбільшого не отримала жодна держава, а це означає, що країни-члени АСЕАН ще не використали повною мірою свої можливості розвитку, переваги інтеграції, а значить й рівень життя є недосконалим. Найбільше значення простежено для Сінгапуру, що демонструє найвищий рівень розвитку серед усіх країн АСЕАН. Найменше значення обчислене для М'янми, що теж закономірно. Дана країна практично повністю не реалізує власний потенціал, що відбивається на рівні життя її громадян не кращим чином.

Усі розглянуті параметри пов'язані між собою, вони взаємозалежні, ця взаємозалежність відбивається на розвитку держави, розвиток реалізується у якісній

освіті, розвинутій сфері охорони здоров'я, відсутності злочинності, тощо. Інтеграція – це поєднання, під час якого відбувається обмін досвідом та успіхом. Тому лише інтеграційні процеси можуть подолати існуючі контрасти в регіоні.

Розрахований індекс динаміки розвитку держав АСЕАН має відображати темпи їх розвитку. Відображенням темпів розвитку можна вважати ІРЛП, адже при успішному розвитку країни людський потенціал (та рівень життя, що його забезпечує) повинен збільшувати значення свого показника. Саме тому для визначення співвідношення та тісноти зв'язку між цими явищами було використано кореляційний аналіз. Для розрахунку були обрані показники ІРЛП за 2014 рік та розрахований інтегральний показник динаміки розвитку.

Середній показник динаміки розвитку країн 0,368 – що свідчить про досить низький його рівень, що й не дивно. АСЕАН досить повільно розвивалася приблизно до 2010 р., лише зараз спостерігається потужний імпульс у розвитку.

Виконавши необхідні дії отримали значення коефіцієнту кореляції, що дорівнює 0,46. Це говорить про те, що зв'язок слабкий та прямий. Середня квадратична похибка коефіцієнту дорівнює 0,2, що свідчить про вірний розрахунок коефіцієнту. Слабкий зв'язок пояснюється тим, що при аналізі параметрів рівня життя з точки зору впливу на них інтеграції, основний акцент був зроблений саме на економічних показниках. До того ж інтегральний показник динаміки демонструє інтенсивність розвитку держави, процесів які відбуваються, тоді як ІРЛП констатує результат, що втілюється в реальності, як відповідь на цю динаміку. Тобто інтенсивність не завжди реалізується в конкретному результаті або потребує значного часу на реалізацію.

Таким чином у роботі зроблений географічний аналіз впливу процесів інтеграції на рівень життя населення країн АСЕАН. Орієнтуючись на параметри оцінки явища сучасних дослідників та наявної статистичної інформації обрана низка показників, за якими і оцінювався рівень розвитку держав асоціації в динаміці за 1990-2013 рр.. Розраховані загальні індекси рівня розвитку країн АСЕАН та інтегральний показник динаміки розвитку наочно продемонстрували зміну загальних індексів динаміки, існуючі контрасти в асоціації: безумовне лідерство Сінгапуру та Брунею, активний розвиток НІК країн регіону, відсталість Камбоджі, Лаосу та М'янми.

АСЕАН досліджена як складова світової економічної системи з точки зору динаміки розвитку рівня життя мешканців її членів та впливу на це явище інтеграції. Виявлено тісний зв'язок між минулим країн та загальним розвитком асоціації, наявність контрастів в економічному розвитку зумовлених минулим та тенденцію до пом'якшення контрастів за рахунок впливу інтеграції. Разом з тим простежено, що подібні зміни відбулися лише за активної інтеграційної діяльності членів асоціації, яка передусім торкнулася економічної та соціальної складової їх функціонування.

1. Офіційний веб-сайт АСЕАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.asean.org/>

2. Офіційний веб-сайт Всесвітнього банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/>

ЛУК'ЯНЕЦЬ Ольга, КОНОВАЛЕНКО Оксана

Київський відділ

АНАЛІЗ ПРОСТОРОВОГО РОЗПОДІЛУ ТА МІНЛИВОСТІ СЕРЕДНЬОГО РІЧНОГО СТОКУ ВОДИ РІЧОК УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

При проведенні комплексних гідрологічних досліджень з метою вивчення водного режиму окремих річок чи річкових систем широко використовуються карти стоку води, які дають не тільки уяву про закономірності розподілу стоку води річок досліджуваної території, а й кількісні показники просторової мінливості річкового стоку.

Аналіз просторового розподілу та мінливості середнього річного стоку води по основним басейнам річок Українських Карпат (Тиси, Правобережжя Дністра, Пруту та

Сірету) проведено за картою модулів середнього річного стоку води, яка побудована авторами статті. Для цього було використано спостережені стокові дані з 94 гідрологічних постів в межах України та з 27 постів сусідніх басейнів, що межують з досліджуваною територією (Словаччина, Угорщина, Румунія Польща). Близько 90% постів мають періоди спостережень від 50 до 68 років (до 2012 року включно), тому вихідні значення норм річного стоку для побудови карти є стійкими з відносними середньоквадратичними похибками в середньому $\pm 4,2\%$. Для створення карти використано програмне забезпечення ArcGIS, яке є найпоширенішим програмним продуктом для реалізації подібних задач та характеризується високою точністю отриманих результатів.

Аналіз побудованої карти середньорічних модулів стоку води річок Українських Карпат показав, що у складних умовах гірського рельєфу просторовий розподіл та мінливість водного стоку має багатовимірний характер і пояснюється особливостями мезомасштабної атмосферної циркуляції та залежить від просторового розташування гірських хребтів.

Річки досліджуваної території є найбільш багатоводними в Україні. Середній річний стік води з території Українських Карпат узагальнено в табл. 1, де він представлений в вигляді середніх річних модулів по висотним зонам (низина, передгір'я, низько- та середньогір'я) з виділенням територій з найбільш високим водним стоком.

Середній річний стік води в басейні Тиси змінюється по території в діапазоні від 10 до 38 л/с·км², в басейні Правобережжя Дністра – від 8 до 32 л/с·км² і басейнах Пруту та Сірету – від 6 до 26 л/с·км².

Найбільші середні річні модулі стоку води в басейні Тиси спостерігаються в верхів'ях річок Косовської, Тересви, Терєблі – 32-38 л/с·км². Ще два осередки підвищеного водного стоку в басейні Тиси розташовані у верхів'ях річок Ріки, Боржави та Латориці, частково Ужа і складають відповідно 30-32 л/с·км² та 28-30 л/с·км². Тут середні річні модулі стоку води зменшується внаслідок зменшення зволоження цієї території. З тієї ж причини стік води на крайньому сході басейну Тиси (у її верхів'ях) також дещо знижений – 25-28 л/с·км² (табл. 1). Це обумовлено тим, що ця територія частково захищена горами від вологих повітряних потоків із південного заходу.

Таблиця 1 – Середній річний стік води на території Українських Карпат

Висотні зони та басейни річок з високим стоком	Середній річний модуль стоку води, л/с·км ²	Площа територій	
		км ²	%
Річковий басейн Тиси			
Низина	10-15	2400	19
Передгір'я	15-25	3800	30
Низькогір'я	25-30	2700	21
Середньогір'я – верхів'я річок Латориці, Боржави, Ріки, Терєблі, Тересви, Косовська	30-38	2900	22
Середньогір'я – верхів'я річки Тиси	25-28	1000	8
Річковий басейн Правобережжя Дністра			
Низина	8-12	3500	28
Передгір'я	12-16	2500	20
Низькогір'я	16-25	5100	40
Середньогір'я – верхів'я річок Опору, Свічі, Лімниці, Бистриці	25-32	1500	12
Річковий басейн Пруту, Сірету			
Низина	6-10	3200	42
Передгір'я	10-15	1900	26
Низько- та середньогір'я – верхів'я річок Пруту, Білого Черемошу та Чорного Черемошу	15-26	2400	32

Що стосується басейну Дністра, то найбільш багатоводні водозбори верхів'їв річок Опору, Свічі, Лімниці та Бистриці мають середньорічні модулі стоку в межах – 25-32 л/с·км². Басейни Пруту та Сірету, де опадів випадає менше, ніж у басейнах Тиси та Дністра, характеризуються меншим річковим стоком з максимальними його показниками- 15-25 л/с·км² у верхів'ях річок Пруту та Черемошу (табл. 1).

Річковий стік на південно-західному схилі Українських Карпат (басейн Тиси) більший, ніж на північно-східному схилі (басейни Дністра, Пруту та Сірету). Тут й водозбори з підвищеним стоком займають більші площі (табл. 1). Так, якщо взяти величину модуля стоку 15 л/с·км² і більше, то в басейні Тиси його можна спостерігати не тільки у середньо- та низькогір'ї, а й у передгір'ях. Площі територій з таким водним стоком займають майже 80% басейну Тиси. В басейні Правобережжя Дністра площі з модулями стоку води 15 л/с·км² і більше складають 52%, в басейні Пруту, Сірету – 32%.

Підвищений стік води з річкових басейнів Українських Карпат достатньо стабільний, що добре видно з рис. 1. Залежність між середніми річними модулями стоку води з басейнів Українських Карпат та коефіцієнтами їх варіації за багаторічний період

Рис. 1 – Залежність між середніми річними модулями стоку води з басейнів Українських Карпат та коефіцієнтами їх варіації

відноситься до значимої області з кореляційним відношенням зв'язку $r=0.64$ та показує територіальну мінливість стоку. Коефіцієнти варіації C_v значень водного стоку по території Українських Карпат змінюються від 0,18 до 0,52. Найменшу мінливість середнього річного стоку води ($C_v = 0,18 \div 0,30$) мають річки з високими модулями стоку води від 20 до 38 л/с·км², найбільшу $C_v = (0,30 \div 0,52)$ – зі стоком від 5 до 20 л/с·км².

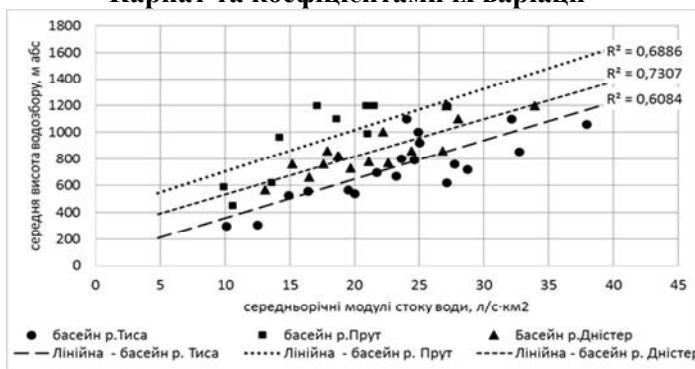

Рис. 2 – Залежність норми річного водного стоку Карпатських річок від середньої висоти їх водозборів

Такий просторовий розподіл та мінливість модулів стоку води та коефіцієнтів їх варіації обумовлено висотним положенням водозборів, і похилом їх поверхні. Залежності норм річного водного стоку Карпатських річок від середньої висоти їх водозборів та між середньою висотою і середнім їх похилом деталізовано – для басейну річки Тиси, гірської частини річок Пруту і Сірету в межах України, а також правобережних гірських приток Дністра (рис. 2, 3).

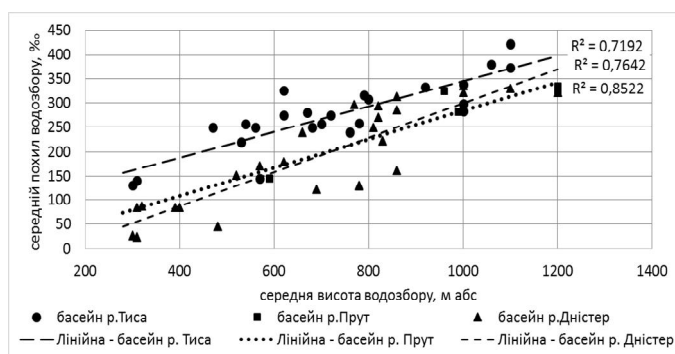

Рис. 3 – Зв'язок між середньою висотою водозборів Карпатських річок та середнім їх похилом

Величина апроксимації зв'язку висока та відноситься до значимої області. Коефіцієнти кореляції становлять $r=0,78 \div 0,92$. Загалом спостерігається чітке зростання модулів середньорічного стоку води річок зі зростанням середніх висот їх водозборів (рис. 2) і, чим вище розташовані водозбори, тим більше їх середні похили (рис. 3).

Кожний басейн має свої особливості стокової потужності та інтенсивності.

При одній і тій же середній висоті водозборів в басейні Тиси утворюються найбільші модулі стоку води, а в басейні Пруту та Сірету – найменші. Водозбори Дністра займають серединне положення на залежності (рис. 2). Різниці між модулями стоку води на певній висоті для річок досліджуваних басейнів становлять приблизно 5 л/с·км².

Річковий стік 1%-ої ймовірності перевищення більший середніх їх річних значень переважно у 2,0-2,5 рази.

Аналіз просторового розподілу та мінливості середнього річного стоку води по основним басейнам річок Українських Карпат (Тиси, Правобережжя Дністра, Пруту та Сірету) показав, що отримані територіальні особливості стокових значень добре відповідають фізико-географічним умовам їх формування – водно-балансовим співвідношенням та ступеню зволоженості водозборів, їх середнім висотам та похилам.

ЛЮБЧЕНКО Василь

Вінницький відділ

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД В ДОСЛІДЖЕННІ РИНКУ ТОВАРІВ РЕЛІГІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ (РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Сферою товарного обміну є товарний ринок, де реалізуються за допомогою купівлі-продажу товарів суспільні потреби. Основним об'єктом комерційно-господарських взаємовідносин між суб'єктами товарного ринку виступає товар у вигляді конкретного виробу, матеріалу, послуги, ідеї тощо.

Товарний ринок має розгорнуту класифікацію. Але ми не знайшли в даній класифікації чіткого опису товарного ринку релігійного призначення. Дослідження цього ринку потребує різних методичних підходів. Одним із них, цілком доречним, можна вважати географічний, оскільки вивчення тих чи інших ринків залежить від ступеня досліджень факторів маркетингового середовища, тобто умов функціонування ринків, як товарних так і послуг. На сьогодні виділяють поміж інших і природно-географічний фактор [6].

Ми вважаємо, що територіальне розміщення релігійних громад впливає не тільки на структуру товарного ринку в певних регіонах, а й на ряд інших факторів, а саме: специфіку уподобань, обсяги споживання, логістичні особливості, історичні традиції тощо.

Чисельне зростання релігійних громад в Україні за пострадянський період є безперечним свідченням поширення віри в Бога, відродження церковних традицій. Дискусійне питання – кількість віруючих. За результатами соціологічних досліджень, до них відносять близько 75% дорослого населення [5].

Географічне поширення релігії в Україні неоднорідне. 34,5 відсотка (або 11642 громад) релігійних громад знаходяться у західному регіоні України, 23 відсотка (або 7762 громад) знаходяться у центральному регіоні, 17,3 відсотка (або 5853 громад) знаходяться у південному регіоні та лише 9,3 відсотка (або 3138 громад) знаходяться у східному регіоні [2]. Ці показники свідчать про меншу релігійність населення східної частини України.

Кількість віруючих активно зростає навіть у східних регіонах країни, де, на відміну від Західної України, релігійні традиції були сильно ослаблені в радянський період.

У південно-східних областях переважною релігією є православ'я. У цьому регіоні сильні позиції Української православної церкви Московського Патріархату (УПЦ МП). У центральних областях (Київська, Черкаська, Хмельницька, Житомирська, Вінницька, Кіровоградська й Дніпропетровська) позиції УПЦ МП досить сильні, але тут ситуація більш складна [5].

На заході України (Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська, Рівненська, Волинська, Закарпатська й Чернівецька області) складається найважча та досить

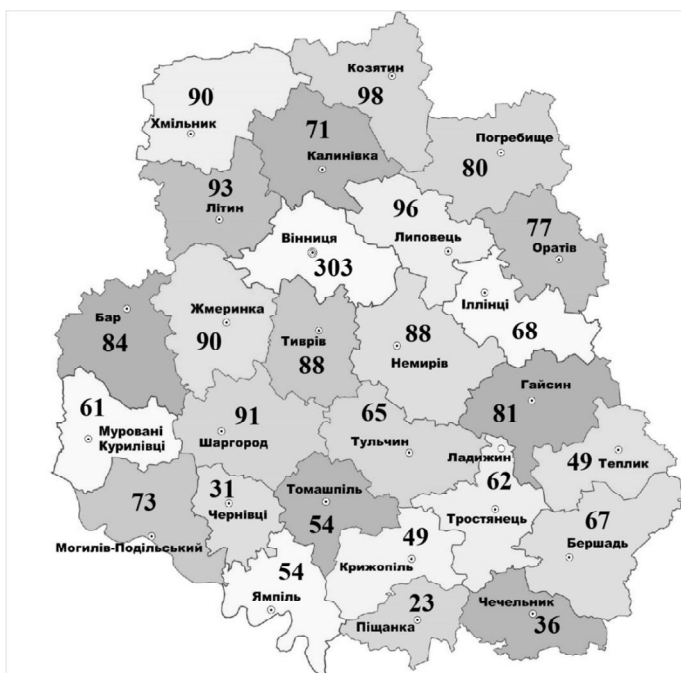
конфліктна ситуація в релігійній сфері. На землях Галичини переважають греко-католики, на Волині, у Закарпатській і Чернівецькій областях першорядне місце займає православ'я.

Найчисленнішою залишається Українська Православна Церква, яка налічує 12340 парафій та 191 монастир.

За нею йде УПЦ Київського патріархату, яка налічує 4482 парафії, 49 монастирів. У свою чергу УАПЦ налічує 1208 парафій, 9 монастирів. УГКЦ має 3700 парафій, 117 монастирів. Римо-католицька церква в Україні представлена 918 парафіями, 100 монастирями.

Загальну оцінку розмірів споживання на регіональному ринку товарів сакрального характеру може дати огляд стану релігійного життя Вінницької області.

Вінницька область має широкую мережу релігійних організацій і є в числі перших областей України за цими показниками (перше місце в Україні за кількістю релігійних організацій УПЦ). Станом на січень 2016 р. область представлена 47 релігійними

конфесіями, в межах яких діє 2150 релігійних організацій, в тому числі: 2092 релігійні громади, 15 управлінь, які мають потужну релігійну мережу по всіх районах, 26 монастирів, в яких служить 209 монахинь та ченців, 7 місій, 5 братств та 5 духовних навчальних закладів, в яких навчається 276 студентів [1].

Найбільшу кількість громад мають православні християни — 1389 релігійні організації, що становить 64,6% від загальної кількості громад області. На Вінниччині православ'я представлено Українською православною церквою (1041

Рис. – Кількість релігійних громад області в розрізі районів

релігійних організацій, 74,9% православних області), Українською православною церквою Київського

патріархату, що нараховує 273 релігійні громади (12,7% від усіх громад, представлені не у всіх районах області); Українською автокефальною православною церквою (УАПЦ) (нараховує 49 організації, що становить 2,3 % від загальної релігійної мережі області). Релігійні громади УАПЦ діють тільки в 12 районах області.

Руська православна старообрядницька церква малочислена і нараховує всього 13 релігійних громад.

Інші православні релігійні громади, а саме: Українська істинно-православна незалежна громада – 1; Апокаліпсична православна церква, що складається з 10 громад, здебільшого сконцентрованих в Оратівському районі. Крім цих інші малочислені та особливою активністю не відзначаються.

Українська греко-католицька церква має 19 організацій.

З інших церков, що мають чималу кількість громад, можна відзначити Римо-католицьку церкву, в якій функціонує 137 релігійних організацій (6,4% від усіх громад області).

В області нараховується близько 548 релігійних організацій протестантського спрямування, що становить майже 25,5 % від усієї релігійної мережі області.

Тут діє 26 іудейських релігійних організацій 4 конфесій, що становить 1,2% від загальної релігійної мережі області та 53% від нехристиянських. Діють в 9 районах та 4

містах обласного значення.

Динаміка кількості релігійних організацій Вінниччини характеризується щорічним їх збільшенням на 2–3 відсотки [1].

Таким чином, дослідження показали, що більшість територіальних громад на Україні є православними, тому товарний ринок з обслуговування релігійних потреб в першу чергу зорієнтований на постачання товарів саме православного характеру. Разом з тим, необхідно зауважити, що в окремих регіонах у зв'язку з поширенням інших релігій доцільно досліджувати також і ринковий потенціал товарів, які будуть задовольняти потреби храмового та приватного вжитку цих громад. Крім того, вбачається доцільним дослідити історичні аспекти формування територіального поділу релігійних громад Поділля, як одного із найбільших православних регіонів держави.

1. Звіт про мережу церков і релігійних організацій у Вінницькій області (станом на 1 січня 2016 року). – Вінниця : Управління у справах національностей та релігій Вінницької ОДА, 2016. 2. *Кислюк К. В., Кучер О. М.* Релігієзнавство. – К. : Народ. укр. академія, 2007. – С. 425-464. 3. *Любченко В. Є., Галицька А. І., Бондар І. О.* Географічний аспект дослідження ринку товарів релігійного призначення / Трансформація національних моделей економічного розвитку в умовах глобалізації : матеріали Міжнарод. наук.-прак. конф. (Київ, 20-22 лист. 2013 р.) / відп. ред. А. А. Мазаракі. – К. : КНТЕУ, 2013. – С. 346-347. 4. *Любченко В. Є.* Дослідження ринків: методологічний аспект. Ринок товарів церковного призначення // Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України: Зб. наук. праць Міжнарод. наук.-практ. конф. – Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2013. – Ч. 2. – С. 57-66. 5. *Паращевін М.* Релігія та релігійність в Україні. — К. : Інститут політики; Інститут соціології НАНУ, 2009. – 68 с. 6. *Петруня Ю. Є.* Маркетинг. – К. : Знання, 2010. – 351 с. – (Вища освіта XXI століття).

МАНДРИК Ірина, МАКОВЕЦЬКА Лариса

Волинський відділ

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СФЕРИ КУЛЬТУРИ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Сфера культури виступає важливим об'єктом регіональних суспільно-географічних досліджень, у тому числі й Волинської області.

З позицій суспільної географії та системного підходу сферу культури можна розглядати як відкриту, динамічну, складну підсистему регіональної соціогеосистеми, що являє собою сукупність усіх організацій, підприємств, установ та закладів культури різних напрямів діяльності та організаційно-правових форм, обслуговуючих установ та органів управління, що взаємопов'язано функціонують у межах певного культурного простору, здійснюють виробництво, розподіл, збереження й організацію споживання товарів і послуг культурного й інформаційного призначення з метою забезпечення відповідних потреб і прав населення для формування людини як всесторонньо розвиненої особистості [1, с. 8].

На території Волинської області на 01. 01. 2015 р. сформувалася розгалужена мережа суб'єктів культурної діяльності, яка включає: 570 бібліотек, 669 клубних установ, 99 музеїв, з яких 17 комунальних, 2 театри, 1 концертну організацію, 37 початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів (34 музичних і 3 художні школи), 12 демонстраторів фільмів, 1535 об'єктів культурної спадщини, з них 202 – національного значення [2].

Аналітико – статистична інформація свідчить про те, що за період 2000 – 2014 рр. кількість та територіальне розміщення вищезазначених закладів культури на території області практично не змінилися. Виключенням є демонстратори фільмів – їх кількість зменшилася у понад 7 разів та державні музеї, кількість яких зросла з 10-ти в 2000 р. до 17-ти в 2014 р. Характерним є зменшення кількості відвідувань населенням: театрів – на 8,8 % (з 132,5 тис. глядачів у 2000 р. до 120,8 тис. глядачів у 2014 р.) та концертної організації – з 94 тис. глядачів до 88,1 тис. глядачів. Натомість зросла кількість відвідувачів: музеїв – у 2,4 рази (з 89,8 тис. осіб у 2000 р. до 214 тис. осіб у 2014 р.),

демонстраторів фільмів – у 6,5 рази (з 42,4 тис. осіб у 2000 р. до 273,5 тис. осіб у 2014 р.), що пов'язано з відкриттям кінокомплексів у торгово-розважальних центрах м. Луцька «Адреналін сіті» і «Порт сіті».

Мережа клубних закладів області включає 669 клубів та будинків культури, при яких діє 3197 клубних формувань, з яких 875-дитячі, де беруть участь 36,9 тис. аматорів. Найбільша кількість клубних установ функціонує на території Ковельського (58), Маневицького (58) і Горохівського адміністративних районів (53), а найменше Шацькому (25) і Старовижівському (28) адміністративних районах. Серед міст обласного підпорядкування найбільшою кількістю клубних установ виділяється обласний центр – м. Луцьк (5). У Нововолинську діє 3 будинки культури, у Володимирі-Волинському та Ковелі – по одному.

Спостерігається позитивна динаміка кількості клубних установ області та зайнятих при них колективів і аматорів. Так, у 2014 р. функціонувало 3067 аматорських колективів, а це на 9 колективів більше порівняно з 2013 р. Кількість дитячих аматорських колективів збільшилася на 37 і становила 860. Найбільше аматорських колективів діє при клубних закладах Камінь-Каширського (306) та Горохівського (290) адміністративних районів, а найменша – Шацького (70) і Любешівського (115) адміністративних районів. В середньому на 1 клуб у 2014 р. було проведено 108 культурно-масових заходів. Вище середньообласного рівня цей показник у Горохівському (115 заходів), Ратнівському (143), Старовижівському (117) і Турійському (125) районах та у м. Володимирі-Волинському (207) та Ковелі (224). Найменше культурно-масових заходів проведено в Ківерцівському (57) та Луцькому (66) районах.

Мережа бібліотечних установ області у 2014 р. не зазнала змін і складала 570 бібліотек, у тому числі – 488 сільських. Їх користувачами було 476 тис. осіб, що менше порівняно з 2013 р. на 4,6 тис. осіб. У розрізі адміністративних районів найбільша кількість бібліотек нараховується у Ківерцівському (52) та Камінь-Каширському районах (48), а найменша кількість – у Шацькому (17) та Старовижівському районах (23). Найбільше користувались послугами бібліотекарів у 2014 р. в м. Луцьку (38,8 тис. осіб), Камінь-Каширському (32,3 тис. осіб) та Ківерцівському (31,6 тис. осіб) адміністративних районах. Мінімальні значення цього показника спостерігаються у м. Володимирі-Волинському (4,7 тис. осіб), а також у Шацькому (11,5 тис. осіб) та Володимир-Волинському (13,1 тис. осіб) адміністративних районах.

В області функціонує 37 шкіл естетичного виховання (28 музичних, 3 художні, 6 шкіл мистецтв) та 11 їх сільських філіалів. Крім цього, функціонує 61 сільський клас навчання гри на різних інструментах. Контингент учнів складає 7779 вихованців, яких навчають 910 викладачів. Крім районних центрів, музичні школи працюють в інших містах та селищах міського типу: Нововолинську, Устилузі, Берестечку, Сенкевичівці, Олиці, Цумані, Голобах, Поворську, Люблинці, Торчині, Маяках, Гіркій Полонці, Рокитному, Колках, Заболотті, Смідині. В обласному центрі діти навчаються у трьох музичних школах, найбільша кількість – у Луцькій музичній школі № 1 імені Ф. Шопена (650 учнів). Дитячі художні школи діють у містах Луцьку (420 учнів), Володимирі-Волинському (210) та Ковелі (188 учнів).

Важливими осередками професійного мистецтва і культури Волинської області є 2 театри: Волинський академічний обласний український музично-драматичний театр імені Т. Г. Шевченка та Волинський академічний обласний театр ляльок, а також одна концертна організація – Волинська обласна філармонія, які розташовані в обласному центрі.

Музейний простір Волинської області станом на 1.01.2015 р. налічував 17 комунальних (державних) музеїв, 83 музейних закладів на громадських засадах, з яких 6 – носять звання «Народний музей», 187 музейних закладів системи освіти, з яких 33 – носять почесне звання «Зразковий», де зберігається понад 290 тис. музейних предметів – пам'яток матеріальної та духовної культури основного фонду Волинського краю.

Кількість музейних експонатів становить 103,6 тис. предметів, з них 42,4 тис. – у власності комунальних музеїв. Загалом у 2014 р. музеї Волині відвідали більше 183,3 тис. осіб, для яких проведено 7121 екскурсію. Забезпечують роботу музеїв 227 працівників, з яких 93 наукових.

Волинський краєзнавчий музей – головний державний музей області – має в своєму складі ще 5 діючих музеїв. Це створена у 1949 р. філія – Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки, 4 відділи: Художній музей (1973 р.), Музей волинської ікони (1993 р.) і Музей історії луцького братства (2011 р.) у Луцьку та меморіальний музей В'ячеслава Липинського у с. Затурці Локачинського району.

Найбільшу кількість музеїв на громадських засадах створено у Любомльському (15) та Камінь-Каширському (10) адміністративних районах, які прийняли відповідно 3730 та 2040 відвідувачів. Найменше таких музеїв функціонує на території Володимир-Волинського (1), Локачинського, Луцького та Шацького районів – по 2 музеї.

Культурна спадщина – важлива складова сфери культури Волинської області. В області налічується близько 3,8 тис. історико-культурних пам'яток. Загальна географічна закономірність полягає в тому, що найбільша кількість пам'яток розміщена у містах Луцьку (126). Ковелі (45) та Володимирі-Волинському (40), які є центрами історичної Волині. Серед адміністративних районів за кількістю пам'яток виділяються Горохівський (174 пам'ятки), Маневицький (109), Ковельський (104) та Турійський (101) райони. Найменша кількість об'єктів культурної спадщини у Шацькому (37 пам'яток), Любешівському (48) та Старовижівському (68) районах, що пов'язано з їхнім периферійним положенням та невеликою територією.

Таким чином, проведений аналіз свідчить про значні територіальні диспропорції у рівні розвитку сфери культури Волинської області. Південні райони області (Луцький, Горохівський, Володимир-Волинський, Локачинський, Іваничівський) характеризуються найбільш розгалуженою та розвинутою структурою сфери культури, найвищими показниками охопленості території закладами культури, їх територіальною доступністю та розосередженістю, наявністю культурних вузлів та центрів (Луцьк, Володимир-Волинський, Нововолинськ, Зимне), тоді як північні адміністративні райони – Шацький, Любомльський, Ратнівський, Старовижівський, Камінь-Каширський, Любешівський, через віддаленість та периферійне положення й відсутність значних культурних вузлів та кушових центрів характеризуються найнижчими показниками культурного обслуговування населення, утрудненим доступом до епізодичних послуг культурного призначення.

1. *Мойтакова Н. В.* Територіальна організація сфери культури соціогеосистеми (на прикладі Луганської області) : автореф. дис. ... канд. геогр. наук. – Харків, 2011. – 24 с. 2. Основні показники діяльності закладів культури, мистецтва у Волинській області за 2014 рік / Управління культури Волинської облдержадміністрації. – Луцьк, 2015. – 22 с.

МАРИНЯК Ярослав
Тернопільський відділ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

Статистична інформація містить сукупність даних соціально-економічного характеру, які піддаються спостереженню, передаються, перетворюються, зберігаються й використовуються для управління економічними процесами.

Статистичну інформацію класифікують за такими ознаками:

- місце виникнення (підприємства, установи, організації на обласному рівні, міністерства та департаменту, звітність яких не є централізованою в органах державної статистики);

- приналежність до галузі економіки;

- спосіб подання (поштова, телеграфний зв'язок, електронна);
- періодичність поступлення (щорічна, декадна, місячна, квартальна, піврічна, річна).

Статистика туризму ґрунтується на двох взаємозалежних інформаційних потоків. Перший потік передбачає визначення попиту на туристичні послуги з сторони споживачів.

Другий потік інформації визначається пропозицією туристичних ресурсів і туристичних послуг. Туристичні ресурси умовно поділяються на природні, історичні, соціально-культурні (інфраструктурні).

Статистичний показник – узагальнююча кількісна характеристика властивості сукупності, особливості суспільного явища. Статистика переводить економічні поняття у статистичні показники. Наприклад, туристичні послуги – це економічне поняття, а обсяги експорту й імпорту туристичних послуг – статистичні показники, які їх характеризують.

Для комплексної й різноманітної кількісної характеристики явищ використовується система статистичних показників. Структура системи визначається статистичними завданнями. Такими завданнями в туризмі можуть бути проведення статистичного аналізу стану туристичних ресурсів, діяльністю підприємств індустрії туризму, стан допоміжних рахунків у туризмі.

Статистичні показники мають різний масштаб. Вони можуть характеризувати результати розвитку економіки у цілому (макроекономічні показники), функціонування сектора або галузі економіки (мезоекономічні показники), роботи окремого підприємства (мікроекономічні показники).

За відношенням до туризму цілеспрямовано розглянути такі групи статистичних показників:

1. Соціально-економічні індикативні показники є у певній мірі індикатором розвитку галузей промисловості, видів, послуг, у тому числі туристичних. За ними визначають про місце країни, регіону в економіці, дається первинна оцінка економічного й людського потенціалу.

2. Показники розвитку туризму представляють інформацію про стан індустрії туризму й туристичних ресурсів. Перелік основних показників із туризму вибирається експертами для характеристики туристичного потенціалу адміністративно-територіальної одиниці.

Для прикладу, основними показниками розвитку на макрорівні є обсяги наданих туристичних послуг, тис. грн., у т. ч.:

- іноземним туристам; туристам, що виїжджали за кордон; витрати, пов'язані з наданням туристичних послуг, тис. грн.;
- кількість прибулих іноземних громадян; громадян у т. ч.: іноземним туристам, що виїжджали за кордон; платежі до бюджету, тис. грн. тощо.

На рівні низового адміністративного району додаються такі статистичні показники як стан туристичних ресурсів, оцінка фінансово-економічної діяльності туристичних підприємств та організацій тощо.

3. Індивідуальні показники характеризують об'єкт або окрему одиницю спостереження в сфері туризму – готель, турфірму, туриста. Індивідуальні показники представлені у формах статистичної звітності та інших формах спостереження. На основі індивідуальних статистичних показників розраховуються зведені абсолютні й відносні показники, які є фундаментом інформаційної бази.

В Україні органи державної статистики збирають статистичні дані з метою вивчення економічної кон'юнктури та динаміки ринку продукції та послуг (спираючись на пояснення щодо заповнення державного статистичного спостереження).

Послуги - це діяльність суб'єктів, яка не набуває матеріально-речової форми і задовольняє певні потреби замовників - особисті, колективні, громадські. Вони є результатом різноманітної діяльності, що здійснюється виробником на замовлення будь-яких

споживачів (окремих громадян, підприємств, організацій, підприємців), і, як правило, веде до зміни стану одиниць, які споживають ці послуги. Специфіка послуг як продукції полягає в тому, що послуги не накопичуються, не транспортуються, не існують окремо від виробників, тобто вони споживаються, в основному, в момент їх надання.

Звіт за формою №1-послуги (місячна) складають підприємства (юридичні особи) та їх відокремлені структурні підрозділи всіх форм власності з госпрозрахунковою формою фінансування, для яких основним видом діяльності є надання послуг відповідно до КВЕД.

Показники обсягу продукції аналізують в такій послідовності: оцінюють виконання плану виробництва продукції (динаміки, складу, асортименту, структури, якості виробленої продукції), визначають ритмічність виробництва і реалізації, виявляють і кількісно вимірюють вплив факторів на зміну обсягу випуску і реалізації продукції.

У класифікаторі за видами економічної діяльності туристична діяльність представлена у розділах: (Н - Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; І – Тимчасове розміщення й організація харчування; К – Фінансова та страхова діяльність; М – Професійна, наукова та технічна діяльність; N – Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; Р – Освіта; Q - Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; R – Мистецтво, розваги, відпочинок.

Розробленням форм державної статистичної звітності в туризмі займається Державна служба статистики України. Методи збору й обробки, методологія обчислення статистичних показників, установлені Державною службою статистики України є офіційними статистичними стандартами України. Ці стандарти забезпечують дані державної статистики для прийняття обґрунтованих управлінських рішень зацікавленими користувачами, співставність показників у відповідності з вітчизняною й міжнародною статистичною методологією.

Основним джерелом формування статистичних даних є звітність суб'єктів господарювання, яка надається в регіональні статистичні органи.

Державна статистична звітність включає звіт про діяльність туристичної галузі, який складається з таких розділів:

1. Власні підприємства розміщення туристів.
2. Власні підприємства харчування.
3. Розподіл туристів за цілями відвідування та віком.
- 3 а. Розподіл дітей і підлітків за віком та цілями відвідування.
4. Розміщення туристів на території регіону України.
5. Дані про в'їзд іноземних туристів.
6. Дані про туристів, які виїжджали за кордон.
7. Основні фінансово – економічні показники.

У даний час підприємства й організації підгалузі "Відпочинок і туризм" надають статистичну звітність за такими формами: форма № 1 – курорт "Звіт санаторно – курортного (оздоровчого) закладу" та № 1 – ОТ "Звіт дитячого оздоровчого закладу (табору)", а також форм адміністративних даних № 1 – ТУР та № 1 – ТУР (к) "Звіт про діяльність туристичної організації", № 2 – ДПСУ "Зведений звіт про виїзд громадян України за кордон", № 3 – ДПСУ "Зведений звіт про іноземців та осіб без громадянства, які в'їхали в Україну", та №12 "Звіт про захворювання, зареєстровані у хворих, які проживають у районі обслуговування лікувального закладу".

Ця статистична звітність є основою формування інформаційної бази у галузі туризму. Враховуючи зростаючий рівень потреб у статистичній інформації в галузі туризму, Державна служба статистики України постійно удосконалює форми звітності.

ПРОБЛЕМА БІЖЕНЦІВ В УКРАЇНІ

Сьогодні Європейський Союз загалом, і його окремі країни опинилися на межі своїх можливостей в плані прийому і розміщення вимушених мігрантів. Криза, що виникла створила не лише нові проблеми, а й загострила старі протиріччя, що існують серед країн-членів Дублінської угоди в області розподілу переселенців з гарячих точок планети. Як наслідок, масовий наплив мігрантів загрожує існуванню Шенгенської угоди, а протиріччя між країнами ЄС щодо розселення мігрантів поглиблюють розкол в ЄС.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ), число примусово переміщених осіб у всьому світі наприкінці 2014 р. досягло 59,5 млн. осіб, і це найвищий показник з часів Другої світової війни. З них - 19,5 млн. були біженці (14,4 млн. біженців під мандатом УВКБ, 5,1 млн. – палестинські біженці відповідно до БАПОР мандата), 1,8 млн. – особи, що шукають притулок, решта були особи, переміщені всередині своїх країн (внутрішньо переміщені особи).

Згідно Конвенції 1951 року про статус біженців, біженцем визнається особа, яка знаходиться поза межами рідної країни внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідування через свою расу, релігію, національність, приналежність до певної соціальної групи або політичні погляди і не може або не бажає скористатися захистом своєї країни

Дослідники наголошують, що біженці та вимушені переселенці – різні категорії, втім їх об'єднує ціла низка ознак і насамперед те, що з осілих місць їх зганяють нелюдські умови існування.

У 2014 р. біженців під мандатом УВКБ було на 2,7 млн. (23%) більше, ніж у 2013 р. Серед них найчисельнішою групою стали сирійські біженці (3,9 млн., що на 1,6 млн. більше попереднього року), на другому місці – афганські біженці (2,6 млн.), які раніше займали перше місце серед біженців протягом трьох десятиліть. Крім того, найбільше вимушених переселенців спостерігається з Сомалі, Судану, Демократичної Республіки Конго, Центральноафриканської Республіки, Еритреї. Разом з тим ситуація з біженцями може бути дуже різною в залежності від країни (табл.).

Таблиця – Кількість клопотань про надання притулку, поданих в країни Європи, тис.

	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014
Німеччина	193,1	438,2	127,2	117,3	98,6	78,6	71,1	35,6	21,0	26,9	48,6	77,7	202,8
Австрія	22,8	16,2	5,1	7,0	13,8	18,3	39,4	24,6	13,4	12,8	11,1	17,5	28,1
Франція	54,8	28,9	26,0	17,4	22,4	38,7	51,1	58,5	30,8	41,8	52,7	61,5	64,3
Угорщина	0	0	0	1,3	7,1	7,8	6,4	1,6	2,1	3,2	2,1	2,2	42,8
Італія	3,6	2,6	1,8	0,7	13,1	15,2	16,0	9,6	10,4	30,1	10,1	17,4	64,6
Нідерланди	21,2	20,3	52,6	22,9	45,2	43,9	18,7	9,8	14,5	15,3	15,1	13,1	24,5
Швеція	29,4	84,0	18,6	5,8	12,8	16,3	33,0	23,2	24,3	24,9	31,9	43,9	81,3
Велика Британія	38,2	32,3	32,8	29,6	46,0	80,3	103,1	40,6	28,3	0	24,4	28,9	31,9
Швейцарія	35,6	18,9	15,9	18,4	39,9	17,7	24,4	13,5	9,3	16,6	15,6	28,6	23,8
Інші країни Європи	37,9	55,6	41,0	30,5	62,9	118,3	100,2	81,0	58,1	85,9	75,1	84,0	98,0

Аналізуючи дані таблиці, можна виділити три піки зростання кількості клопотань про надання притулку в країнах Європи, поданих мігрантами та біженцями впродовж 1990-2014 рр. Перший пік припадає на 1990-1992 рр. і пов'язаний з початком війни в Югославії. Другий пік – 1999-2000 р. – співпадає з війною у Косово, і третій пік – 2013-2015 рр. – викликаний громадянською війною в Сирії, яка стала потужним «двигуном» міграції сучасності.

У 2014 р. найбільша кількість претендентів на притулок була зареєстрована в Німеччині (202,7 тис. заявників, або 32% від загального числа поданих заяв), слідом йде

Швеція (81,2 тис., або 13%), Італія (64,6 тис., або 10%), Франція (62,8 тис., або 10%), і Угорщина (42,8 тис., або 7%). Слід зазначити, що у даних країнах спостерігалися різні тенденції в минулому. Кількість клопотань про надання притулку у 2014 році була вдвічі більшою у порівнянні з 2013 р. в Італії (на 143%) і Угорщині (на 126%) та значно більшою в Німеччині (на 60%) і Швеції (на 50%), в той час як у Франції вона знизилась на 5%. Чотири держави – Німеччина, Швеція, Італія і Франція отримали близько 2/3 усіх заяв про надання притулку в ЄС, проте, найбільшу кількість заяв на душу населення зареєстровано у Швеції (8,4 на 1000 жителів), Угорщині (4,3) та Австрії (3,2).

Основними країнами походження шукачів притулку у 2014 р. були Сирія (20%), Афганістан (7%), Косово (6%), Еритрея (6%) і Сербія (5%). З 122,8 тис. сирійців, які попросили притулку в ЄС у 2014 р., близько 60% були зареєстровані в двох державах: Німеччині (41,1 тис.) і Швеції (30,8 тис.). Сирійці являються і основною групою осіб, які шукають притулку в Бельгії, Болгарії, Данії, Іспанії, Кіпрі, Нідерландах, Австрії, Румунії та Словенії.

Велика кількість нелегальних мігрантів подають клопотання про надання притулку. Лідером із задоволення клопотань є Болгарія (94,1%), а замикає список Угорщина (9,4%). Беручи до уваги наскільки тривалим зазвичай є розгляд прохань про притулок, частина тих, хто його отримав, написали заяви у попередні роки.

За оцінками МОМ та УВКБ, близько 1 млн. мігрантів та біженців прибули в Європу у 2015 році. Лише 3% (34,2 тис.) з них потрапили в Болгарію та Грецію суходолом, решта – морським шляхом. Найпопулярнішим маршрутом, яким потрапляли біженці до країн ЄС став маршрут через східне Середземномор'я. У 2015 р. через Середземне море до Греції дісталось майже 816,8 тис. біженців, 150 тис. – до Італії та близько 2,1 тис. – до Іспанії. Половина мігрантів, які перетнули море були з Сирії, 20% - з Афганістану і 7% з Ірану. Відсутність прозорих правил прийому та неконтрольоване переміщення біженців призводять до численних людських жертв на шляху до Європи та в Європі. За оцінками МОМ в цілому в Середземному морі в 2015 році загинуло 3692 мігрантів та біженців.

Другим за популярністю маршрутом серед біженців, які прагнуть дістатися Європи, став шлях через Балкани. За другу половину 2015 року морські кордони Європи стали для нелегальної міграції багато в чому непроникними. Тому Балканський маршрут залишається єдиною реальною альтернативою, навіть незважаючи на те, що ЄС продовжує вкладати значні кошти в зміцнення прикордонного режиму на своїх сухопутних кордонах.

Різні країни по-різному підходять до проблеми потоків біженців. Німеччина, наприклад, відкрила свої кордони і звернулася до інших країн із закликом проявити солідарність. Крім того, вона тимчасово припинила реадмісію (висилки) біженців з Сирії в країни, які, згідно Дублінської процедури, були формально країнами їх першого прибуття в ЄС, тим самим поставивши Дублінську угоду під питання. Нагадаємо, що підписаний у 1990 році Дублінський договір покладає обов'язок вирішувати задачі, пов'язані з прийомом і реєстрацією мігрантів, на ті країни, в яких претенденти на отримання притулку вперше ступили на землю Європи.

Східноєвропейські країни, зі свого боку, не погоджуються з Німеччиною та демонструють непохитність. Так, Угорщина прикладає масу зусиль до повного закриття своїх кордонів та планує побудувати на кордоні з Сербією стіну довжиною 175 км. Словаччина проявила готовність приймати біженців, але тільки християнського віросповідання. Болгарія має намір спорудити додаткові укріплення довжиною 130 км уздовж свого кордону з Туреччиною.

Тим часом Норвегія, Швеція, Данія та Австрія тимчасово призупинили дію Шенгенської угоди і запровадили посилений контроль на своїх кордонах. До цих країн, в разі недосягнення урядами домовленості про вирішення проблеми, планує приєднатись і Швейцарія.

Варто зазначити, що нові правила Євросоюзу передбачають, що притулок тепер отримуватимуть лише біженці з країн, охоплених війною, передусім із Сирії, Іраку та Афганістану. Тому Македонія, Сербія і Хорватія закрили свої кордони для так званих «економічних мігрантів» з Африки та Азії. Серед тих, перед ким Європа закрила двері – громадяни Бангладешу, Ірану, Непалу, Пакистану, Марокко, Шрі-Ланки, Алжиру, Ліберії, Судану та Конго. Крім того, за останні кілька років, країни, що формують зовнішні кордони ЄС, дедалі більше намагаються відгородитися від нелегальних мігрантів за допомогою бар'єрів та стін, як-от в Угорщині чи в іспанській Сеуті, що в Марокко.

Одним із шляхів вирішення проблеми нелегальної міграції та розміщення біженців, який вбачає уряд деяких країн ЄС, є введення системи твердих квот, які б розраховувалися на основі таких показників як ВВП даної країни Європи, чисельність населення і рівень безробіття. Йдеться і про можливе введення системи санкцій проти країн, які відмовляться відповідати новій схемі. План розміщення, який нині існує, пропонує відправити в Німеччину, Францію та Іспанію більше половини біженців. Решту мають поділити між собою інші країни ЄС. Однак, мінус цього плану в тому, що не відомо, що чекає на біженців, які прибудуть в Європу після того, як квоти будуть вичерпані.

Тому, якщо країни-члени ЄС не прийдуть до спільного рішення щодо розміщення біженців, існує велика вірогідність майбутнього провалу Шенгенського проекту та і розколу ЄС загалом.

МАРТИНЮК Альона

Вінницький відділ

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ В ПОДІЛЬСЬКОМУ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОМУ РАЙОНІ

Однією з основних тенденцій на сучасному етапі розвитку суспільства є орієнтація на інтереси людей та розвиток інформаційного простору. Важливу роль у формуванні інформаційного суспільства відіграють телекомунікації. Найбільш динамічною галуззю телекомунікацій є мобільний зв'язок. Аналіз ринку надання послуг мобільного зв'язку України свідчить про те, що він знаходиться на стадії зрілості. При цьому ринок мобільного зв'язку характеризується високою концентрацією, високим рівнем проникнення та жорсткою конкуренцією.

Дослідженню територіальної організації мобільного зв'язку в Україні, а також в тому числі і Подільському СГР присвячено багато праць як українських, так і закордонних вчених, серед яких слід назвати Бойка А. Б., Бабкова В. Ю., Полинцева П. В., Устюжаніна В. І., Базарова Р., Судука І. В., Ковтуник І. І. та інших.

Подільський СГР (Суспільно-географічний район) має зручне економіко-географічне положення, зокрема такі його характеристики, як централізованість, сусідство з відносно розвиненими Столичним і Західним економічними районами, вигідне транспортно-географічне положення.

Мобільний зв'язок — це новий рівень комфорту свободи спілкування, це можливість організувати своє життя, піклуватися про близьких і про те, що є для нас важливим [2].

Основні фактори територіальної організації мобільного зв'язку в Подільському СГР: природно-географічні, соціально-економічні та інноваційно-технологічні.

Територіальна організація мобільного зв'язку у Подільському СГР характеризується організаційно-компонентною, територіальною та управлінською структурами. В результаті процесів територіальної інтеграції зв'язку та агломерування, в Україні відбуваються активні процеси ареало- та зонуутворення [1].

У Тернопільській області знаходиться 797 базові станції стільникового зв'язку.

У Вінницькій області послуги мобільного зв'язку забезпечують потреби всіх категорій споживачів, доходи мобільного зв'язку – 1 459 млн. грн. (78%), та міському телефонному зв'язку – 117,2 млн. грн. (6,3%).

Телекомунікаційна мережа (бездротова) в Хмельницькій області складає – 1044904 абоненти мобільного зв'язку. Кількість підключень до Інтернет – 50774 абоненти, в тому числі 44314 в населення абонентів мережі Інтернет, що є досить низьким показником, а отже стримуючим фактором розвитку освіти, науки, управління.

Аналізуючи статистичні щорічники Вінницької, Хмельницької та Тернопільської областей, можна стверджувати, що найбільші доходи від надання послуг мобільного зв'язку населенню має Вінницька область – 43%, на другому місці Хмельницька область – 31% і найменші доходи від надання послуг мобільного зв'язку у Тернопільській області – 26%

В Подільському СГР основними мобільними операторами, послугами яких користується населення регіон є Київстар, Lifecell, МТС, Укртелеком.

Територіальний аналіз мобільного зв'язку дозволяє дослідити загальні особливості територіальної організації зв'язку в Подільському економічному районі [3].

Особливістю мобільного зв'язку в Україні є те, що дана галузь повністю знаходиться в приватній власності фірм.

Основні положення щодо мобільного зв'язку висвітлені у Законі України про Телекомунікації. Цей Закон встановлює правову основу діяльності у сфері телекомунікацій [2].

Висновки. В основі територіальної організації мобільного зв'язку у Подільському СГР лежать певні територіальні процеси, найбільш суттєвими з яких є територіально-структурні та компонентно-структурні, а також, як результат їх дії – процеси ареало- та зоноутворення.

Галузь мобільного зв'язку сприяє зростанню мобільної економіки, як у світі, так і в Україні. Перспективним для українського ринку мобільного зв'язку є перехід до нових стандартів з надання послуг - використанням 4G мереж. Подільський СГР є районом, де мобільний зв'язок розвинутий на достатньому рівні. В Подільському СГР основними мобільними операторами, послугами яких користується населення є Київстар, Lifecell, МТС, Укртелеком.

Вдосконалення територіальної організації мобільного зв'язку є додатковим резервом підвищення ефективності функціонування галузі та зростання її ролі в активізації соціально-економічного розвитку Подільського СГР.

1. *Ковтуник І. І.* Особливості розміщення основних видів зв'язку в Україні // Географія і сучасність. – 2006. – Вип. 16. – С. 147-158. 2. *Бойко М. П.* Системи стільникового зв'язку: конспект лекцій. – Одеса : ОНАЗ, 2004. – 76 с. 3. *Білоблочкий Д. М.* Маркетингові стратегії підприємства мобільного зв'язку: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01. – К., 2004. – 19 с.

МАРУЩИНЕЦЬ Андрій

Київський відділ

ТРАНСФОРМАЦІЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА КИЇВСЬКОГО ПРИДНІПРОВ'Я

Дослідження сільськогосподарської спеціалізації завжди мало дуже важливе значення, як для аграрної сфери регіону, так і для країни в цілому. Даному питанню була приділена значна увага вчених, як географічних, так і економічних наук. Проблема дослідження змін спеціалізації сільського господарства, виявлення трендів його розвитку в регіонах України в сучасних умовах набуває особливого значення. Виняткової уваги потребують питання структурних та територіальних змін галузі, вивчення трансформацій, які склалися у спеціалізації сільського господарства на різних ієрархічних рівнях, від країни загалом до рівня адміністративного району.

Значну увагу вивченню спеціалізації сільського господарства приділяли: І.Ф. Мукомель, А.Н. Ракітніков, К. П. Оболенський, В.Г. Крючков, В.П. Сотніков, А.М. Онищенко, Н.В. Крилов, А.П. Золовський, Т.І. Козаченко, П.П. Борщевський, Р.А. Іванух, Г.О. Колесник, П.О. Сухий, М.Д. Заячук, М.О. Барановський, С.П. Сонько, В.П. Нагірна, М.Д. Пістун, В.О. Гуцал, Н.І. Провотар, В.Ф. Ліхван, Ю.І. Кандиба, Н.В. Добровольська. Попри наявність великої кількості наукових праць з даного питання існує необхідність їх корегування і адаптації до сучасних умов та пошуку нових методів дослідження.

В спеціалізації сільського господарства Київського Придніпров'я, в пострадянський період, сталися кардинальні перетворення. На основі авторської методики, нами було досліджено ці зміни. Отримані результати дозволили розробити карту трансформації спеціалізації сільського господарства Київського Придніпров'я за 1990-2012 рр. (рис.).

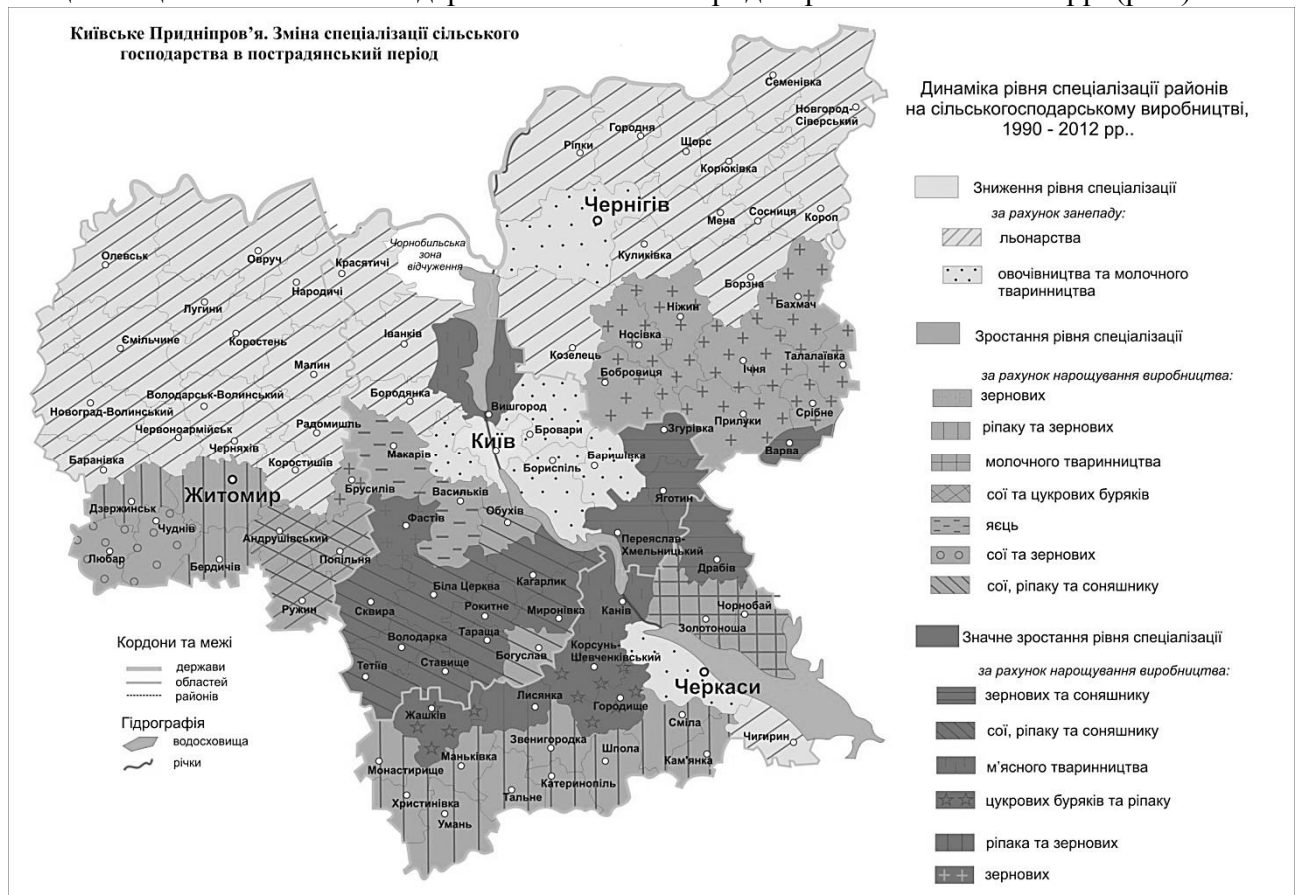

Рис. – Зміна спеціалізації сільського господарства Київського Придніпров'я, 1990-2012 рр.

Найінтенсивніші зрушення у спеціалізації сільського господарства сталися у північних (Поліських) районах Київського Придніпров'я. В результаті фактично занепаду льонарства (скоротилося на 98 %) та значного зниження виробництва в усіх галузях сільського господарства – 13 районів взагалі втратили спеціалізацію господарства на сільському виробництві. Інші райони Полісся, які у 1990 р. спеціалізувалися на льонарстві, молочному тваринництві, картоплярстві, крім льонарства втратили спеціалізуючу галузь молочного тваринництва, яка залишилася лише у трьох районах на заході Житомирської області. У зв'язку з цим, основною галуззю спеціалізації на Поліссі залишилося картоплярство, яке в окремих районах поєднується з виробництвом ріпаку, яєць та овочівництвом. Дане явище, в першу чергу, зумовлене економічними чинниками. Як відомо, північні райони регіону характеризуються не дуже сприятливими агрокліматичними умовами для ведення сільськогосподарської діяльності. В умовах переходу до ринкових методів господарювання економічна ефективність, а відтак і рентабельність сільського господарства на цих територіях досить низька, і потребує додаткових капіталовкладень. Особливо це стосується традиційних для цієї зони

трудомістких та капіталозатратних галузей спеціалізації сільського господарства – льонарства і молочно-м'ясного тваринництва. В той же час, великі агрохолдинги, які займають домінуючі позиції в сільськогосподарському виробництві не налаштовані на вкладання інвестицій в ці галузі. Це загалом і зумовлює кризові, депресивні явища, як в економіці так і в соціальній сфері районів Полісся.

Суттєве зниження рівня спеціалізації сталося і в районах з приміськими рисами сільськогосподарського виробництва. Найбільше рівень спеціалізації знизився у Києво-Святошинському, Броварському, Бориспільському, Баришівському та Черкаському районах. В першу чергу це відбулося через скорочення виробництва в овочівництві та м'ясо-молочному тваринництві, а у Києво-Святошинському – в плодівництві.

У той же час в лісостеповій зоні мало місце зростання рівня спеціалізації господарства на сільськогосподарському виробництві Київського Придніпров'я. Провідну роль в цьому відіграли сприятливі агрокліматичні умови лісостепу, які й зумовили його вищу інвестиційну привабливість.

Незначне зростання рівня спеціалізації сталося у південних районах Житомирської, Чернігівської та Черкаської областей. Було виділено цілі ареали, що характеризуються однаковими чинниками змін в спеціалізації сільськогосподарського виробництва. Так, на південному-заході Чернігівської області виділяється група районів, де рівень спеціалізації підвищився за рахунок зростання виробництва зернових культур, в першу чергу кукурудзи. Проте, як і в інших районах Київського Придніпров'я, зменшився рівень виробництва м'яса, молока, овочів, цукрових буряків, льону тощо.

Другий великий ареал, де спеціалізація сільського господарства підвищилася за рахунок зростання виробництва ріпаку та зернових, складають південні райони Черкаської та Житомирської областей.

Південно-східні райони Житомирської області утворюють ареал, де рівень спеціалізації зріс за рахунок збільшення виробництва сої та цукрових буряків, а південно-західні райони – сої та зернових культур.

Виділяється два ареали, де зростання рівня спеціалізації відбулося за рахунок збільшення виробництва тваринницької продукції: в Макарівському та Васильківському районах це зумовлено зростанням виробництва яєць, (птахофабрики агрохолдингу «Авангард») в Золотоніському та Чернобаївському – молочного-тваринництва.

Значне зростання рівня спеціалізації сільського господарства відбулося в південних районах Київської та північних Черкаської областей. В межах цієї території виділяється три ареали. Перший із них формують південно-західні райони Київської області, де рівень спеціалізації сільського господарства зріс за рахунок значного збільшення виробництва сої, ріпаку та соняшнику. Другий ареал виділяється на південному-сході Київської області, де зростання спеціалізації відбулося внаслідок значного збільшення виробництва зернових культур та соняшнику. Північні райони Черкаської області сформували ареал, де мало місце зростання спеціалізації через зростання виробництва цукрових буряків та ріпаку.

Найбільше зростання рівня спеціалізації мало місце у Канівському районі Черкаської області та Вишгородському районі Київської області, та пояснюється стрімким розвитком птахівництва. Це пов'язано з тим, що за аналізований період тут набули розвитку великі птахофабрики холдингових компаній «Агромарс» (бренд «Гаврилівські курчата» Вишгородський район) та «Миронівський хлібопродукт» (бренд «Наша ряба» Канівський район). Станом на 2013 р. вони виробляли 57% м'яса птиці Київського Придніпров'я, що становить близько 20% рівня України.

Трансформаційні зміни в спеціалізації сільського господарства Київського Придніпров'я зумовлюються, в першу чергу, дією ринкових механізмів. Економічні чинники – рентабельність виробництва та ринкова кон'юнктура – спричинили занепад одних галузей спеціалізації та появу інших. Сільськогосподарські підприємства більше орієнтуються на отримання великих доходів при незначних затратах, тому більшого

розвитку набули галузі рослинництва, які користуються попитом на світових ринках (виробництво кукурудзи, соняшнику, ріпаку, сої). В багатьох районах виникає монокультурне виробництво – спеціалізація на одній або декількох галузях сільського господарства – вирощування зернових культур, сої, соняшника, ріпаку тощо. Занепадають трудо- та капіталоемні галузі тваринництва та рослинництва, інтенсивний розвиток яких потребує значних інвестицій. В таких умовах території з менш сприятливими агрокліматичними умовами, фактично деградують. Прикладом цього є окремі райони на півночі Київського Придніпров'я, які взагалі втратили спеціалізацію на сільськогосподарському виробництві.

МАРЧЕНКО Оксана

Мелітопольський відділ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ

Удосконалення регіональної структури туристичної діяльності ґрунтується на виробленні концептуальних засад її організації та управління. Вони передбачають обґрунтування механізмів трансформації та формування регіональної структури, залучення ресурсних та маркетингових стратегій у процесі управління та регулювання, використання кластерних методів та моделі здійснення інтеграційної діяльності у туризмі. Умовами кластеризації при цьому є поєднання відповідних напрямів діяльності та бізнесових інтересів суб'єктів, курортно-рекреаційної, туристичної та інших суміжних галузей, громадських організацій, закладів з пам'яткоохоронної та музейної роботи, інших об'єктів соціально-культурної сфери [1].

З метою координації дій при управлінні культури і туризму створено Запорізьку обласну науково-методичну раду з питань курортів та туризму. Її робота була спрямована на вирішення актуальних проблем курортно-туристичної галузі, подальший розвиток туристичної та екскурсійної діяльності на території області, забезпечення мешканців регіону і туристів якісними туристично-екскурсійними послугами, підвищення рівня професійної майстерності екскурсоводів, гідів-перекладачів, менеджерів з туризму. Райони та міста Запорізької області активно сприяють туристичному розвитку краю, розуміючи, що саме цей напрямок діяльності дозволить відкривати нові соціально-культурні об'єкти для туристів і, як результат, забезпечити створення нових робочих місць, призупинити виїзд молоді у місто тощо. На території області вперше за останні роки збільшилася кількість санаторно-курортних (оздоровчих) закладів тривалого перебування. У минулому оздоровчому сезоні їх кількість становила 209, що на 23,7 % більше ніж у 2005 році. Порівняно з попереднім оздоровчим сезоном кількість оздоровлених протягом тривалого часу збільшилася на 35,4 %, кількість осіб, які відпочивали протягом одного-двох днів - на 74,7 % [2].

Розпочата робота зі створення регіональних ландшафтних парків місцевого значення "Приморський" загальною площею 2,4 тис. га та "Надбердянський степ"- площею 1,5 тис. га на території Бердянського району. Проводиться робота зі створення та розширення територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого та загальнодержавного значення площею близько 1 тис. га. Законом України від 11.01.2005 р. № 2305-ІУ "Про оголошення природних територій м. Бердянська Запорізької області курортом державного значення" м. Бердянську надано статус курорту державного значення [3].

В цілому стан розвитку сфери туризму та курортів у регіоні характеризується такими основними чинниками: недостатнім рівнем усвідомлення населенням та органами, що здійснюють регулювання у сфері туризму і діяльності курортів; відсутністю сформованих туристичних ресурсів та цілісної системи їх раціонального використання; відсутністю ефективної системи захисту прав та інтересів туристів,

гарантування безпечних умов на об'єктах туристичних відвідувань; відсутністю сприятливих умов для розвитку індустрії туризму, регіональної інвестиційної політики у сфері туризму і діяльності курортів; руйнацією системи соціального туризму, практичною недоступністю туризму для малозабезпечених верств населення; недосконалістю організаційно-правових та економічних механізмів реалізації державної політики у сфері туризму;

До основних позитивних чинників було віднесено: бачення концептуальних засад розвитку туризму і курортів, до втілення яких долучилися усі території Запорізької області; визначені пріоритетні напрями розвитку галузі, викладені у Програмі розвитку рекреаційно-курортного комплексу та туризму в Запорізькій області; початок реалізації Заходів щодо розробки та упровадження інвестиційного проекту розвитку туризму і курортів у Запорізькій області. Головна проблема регіонального розвитку туризму – конфлікт між багатим потенціалом історико-культурних, природно-рекреаційних ресурсів та техногенним перевантаженням регіону, внаслідок якого ресурсний потенціал не може бути максимально використаний. Основна проблема в ефективності управління - розподіл координаційних функцій між багатьма управліннями: з питань фізичної культури, спорту та туризму облдержадміністрації, Державне управління екології та природних ресурсів Запорізької області, управління з питань охорони здоров'я; освіти і науки; культури тощо. Враховуючи той факт, що пріоритетними туристичними об'єктами регіону є комплекс пам'яток Національного заповідника "Хортиця", історико-археологічний заповідник "Кам'яна могила" та історико-архітектурний музей-заповідник "Садиба Попова", необхідно здійснити комплекс заходів щодо включення до внутрішніх туристичних маршрутів інших унікальних природно- ландшафтних, історичних, містобудівних, історико-архітектурних туристично привабливих об'єктів у районах та містах Запорізької області. З цією метою необхідно створити та поповнювати банк їх даних, що дозволить не лише суттєво змінити імідж області як промислового мегаполісу, але й надасть новий потужний поштовх соціально-економічному розвитку територій. Слід також враховувати суттєвий вплив на розвиток туризму в регіоні поширеного курортно-рекреаційного ареалу, зокрема, баз відпочинку в акваторії р. Дніпро (м. Запоріжжя, Запорізький район), унікального оздоровчого потенціалу узбережжя Азовського моря (м. Бердянськ, Бердянський, Приморський, Приазовський та Якимівський райони).

Завдання щодо розвитку туризму та курортів у регіоні передбачають якісно новий рівень співпраці влади та громадських організацій національних меншин. Її змістом є спроба використати набутий національно-культурними товариствами досвід щодо збереження та популяризації своєї духовної спадщини з метою розвитку курортно-туристичної інфраструктури регіону, прискорення інтеграційних процесів у європейську спільноту, залучення інвесторів з їх етнічних батьківщин.

Створення туристичних об'єктів регіонального значення необхідно здійснювати паралельно із розвитком пріоритетних об'єктів загальнонаціонального значення та відтворенням пам'яток культури титульної нації. Ці ресурсні можливості етнонаціональної політики в регіоні дозволяють надати потужний імпульс розвитку внутрішнього туризму та започаткувати такий практично новий його напрямок – етнотуризм, який може стати візитною карткою саме Запорізького регіону. Одним із першочергових завдань є здійснення інвентаризації курортно-туристичної інфраструктури та складання єдиного реєстру з відомостями про матеріально-технічний стан об'єктів, розробка нових туристичних маршрутів, облаштування туристичних комплексів, об'єктів готельного бізнесу, під'їзних шляхів, пунктів громадського харчування [3].

З метою найбільш ефективного збільшення курортно-туристичного потенціалу територій необхідно розробити єдиний інвестиційний проект розвитку курортно-туристичної інфраструктури регіону, що у свою чергу дасть можливість включити

об'єкти туризму до Генеральних планів розвитку територій та забезпечити залучення інвестицій у цю сферу. На сьогодні актуальною проблемою управлінської діяльності у сфері туризму і курортів у регіоні є здійснення моніторингу інфраструктури галузі та розробка перспективної оптимальної моделі її функціонування. Стратегічне планування у сфері туризму повинно базуватися на основі загальної Стратегії соціально-економічного розвитку регіону [3].

Запорізька область хоча і є насамперед промисловим регіоном, але водночас володіє значними рекреаційними ресурсами; пам'ятками природи та історії, які створюють сприятливі умови для усіх видів масового відпочинку та туризму. Запорізький край представлений багатим культурним життям. Все це є реальним підґрунтям для успішного розвитку туризму в регіоні, що у свою чергу сприятиме: росту економіки; створенню нових робочих місць; розвитку соціальної інфраструктури територій; популяризації туризму як галузі; зміцненню міжнародних відносин; розширенню готельного та курортного бізнесу; створення сприятливих умов більшим можливостям для вивчення національно-культурної спадщини України, задоволення культурних потреб громадян України й іноземних туристів; створенню сприятливих умов для збільшення доходів сільського населення України завдяки розвитку сільського туризму, знайомству з красою і розмаїттям української культури; поліпшенню умов для відпочинку і оздоровлення малозабезпечених громадян України.

1. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія методологія, реалії бізнесу. – К. : КНТЕУ, 2006. – 357 с. 2. Статистичний щорічник Запорізької області за 2013 рік / Головне управління статистики у Запорізькій обл. – Запоріжжя, 2014. – 516 с. 3. Марченко О. А. Трансформації та удосконалення регіональної структури туристичної галузі. – Херсон: Айлант, 2014. – 344 с.

МАСЛОВА Наталія

Кіровоградський відділ

ГЕОКОНФЕСІЙНІ АСПЕКТИ ПОШИРЕННЯ ПРОТЕСТАНТИЗМУ В КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. в Кіровоградській області, як і в Україні в цілому, ознаменувався бурхливим відродженням релігійного життя, зростанням кількості та якісною диференціацією релігійних громад, поширенням нетрадиційних для регіону протестантських течій та швидким розгортанням їх інституційної мережі. Громади протестантів з'являються в області в результаті активної просвітницько-релігійної та місіонерської діяльності, що активно ведеться в етнокультурному просторі з традиційним домінуванням православ'я.

Історично протестантизм в регіоні з'явився з першою хвилею німецьких колоністів. У 1786 р. в регіоні заснована німецька колонія Старий Данциг (нині с. Карлівка, а до лютого 2016 р. с. Крупське, Кіровоградського району), де діяла німецька кірха. Серед німецьких колоністів (близько 500 осіб) були лютерани, меноніти, євангелісти, баптисти, п'ятидесятники. Громада лютеран існувала і в м. Єлисаветград, де у 1854 р. була побудована кірха Св. Марії. У 1867 р. в с. Карлівка та с. Любомирка виникли громади баптистів, а у 1870 р. в Єлисаветградському повіті вже діяло 11 таких громад. Не зважаючи на те, що з ХІХ ст. російський уряд проводив політику пригноблення лютеран, їх кількість з 1887 до 1911 р. тільки в м. Єлисаветград зросла в 4 рази (з 132 до 612 осіб).

У 30-40-х рр. ХХ ст. кількість лютеран в регіоні істотно скоротилася в результаті колективізації, розкуркулення, голодомору. Відродження протестантизму розпочалося в кінці ХХ ст. У 1989 р. в області діяло 35 євангельських громад, членами яких були переважно українці (близько 80 %). У 1995 р. в рамках Німецького Відродження в Україні відновила діяльність громада лютеран у с. Крупське. У 1996 р. Кіровоградська, Олександрійська та Світловодська лютеранські громади разом нараховували 200–250 членів (з 2000 членів таких громад в Україні) [1].

З 1990-х рр. в області поступово зростала кількість та питома вага протестантських громад в конфесійній структурі. У 2000 р. в регіоні діяло 168 таких громад, що склали 41,1 % всіх громад. Найбільшу питому вагу громад протестантів мали м. Світловодськ (66,7 %) та Онуфріївський район (63,2 %); найменшу – Устинівський (14,3 %), Знам'янський, Олександрівський (по 17,6 %), Ульяновський (19,0 %) райони [2].

Протягом наступних десяти років кількість та частка громад протестантів в області продовжувала зростати. До 2010 р. їх частка склала 42,6 %, а кількість зросла до 259 громад (абсолютний приріст з 2000 р. – 54,8 %). За питомою вагою протестантських парафій Кіровоградщина посіла друге місце в Україні, поступаючись Донецькій області (43,7 %). Найвища питома вага таких громад була, як і раніше, на сході області у м. Світловодськ (66,7 %) та Онуфріївському районі (65,2 %), а мінімальна – у Знам'янському районі (13,0 %).

Після 2010 р. в області продовжувалося повільне зростання кількості громад протестантів, але їх питома вага почала знижуватись на фоні зростання числа православних громад. До 2015 р. кількість протестантських громад в області збільшилася до 271, а їх питома вага знизилася до 38 %. Як і раніше, найвища частка таких громад була на сході області у м. Світловодськ (63 %) та Онуфріївському районі (55,6 %). До територій з домінуванням протестантських парафій додалися м. Олександрія та Бобринецький район, де вони склали відповідно 54,6% та 53,9 % усіх громад. Мінімальною залишалася частка таких парафій в Знам'янському районі (12 %). Менш поширеним протестантизм був на заході області (Вільшанський, Голованівський, Новомиргородський, Новоархангельський, Ульяновський та Устинівський райони), де частка протестантських громад коливалася від 22,2 до 29,0 %. На заході області лише у Гайворонському районі частка таких громад була доволі високою – 37,5 %.

В конфесійній структурі протестантизму в регіоні упродовж 2000-2015 рр. суттєвих змін не відбувалося. У 2015 р. протестантизм в області мав таку структуру: п'ятидесятницькі громади – 36,5 %, баптистські громади – 32,1 %, громади неохристиянських конфесій – 11,1 %, адвентистські громади – 8,5 %, громади Свідків Єгови – 3,7 %, лютеранські громади – 1,1 %, громади інших протестантських конфесій – 7,0 %.

Перша позиція в конфесійній палітрі протестантизму в області належала п'ятидесятництву, представленому 30 громадами Всеукраїнського Союзу церков християн Віри Євангельської, 24 незалежними громадами християн Віри Євангельської, 34 громадами Божої Церкви християн віри євангельської (ХВС) в Україні та 11 громадами Союзу Церкви Божої України. Загалом в області діяло 99 громад п'ятидесятників. До інституційної мережі п'ятидесятництва також належали обласне об'єднання християн Віри Євангельської, управління Центрального регіону Союзу Церкви Божої України та обласне управління Божої церкви ХВС. Найбільше п'ятидесятницьких громад діяло у Бобринецькому, Олександрійському районах (по 11 громад) та у м. Олександрія (10 громад). У зазначених районах такі громади склали 78,6 % всіх протестантських громад. Водночас у Знам'янському, Новгородківському, Новоархангельському громади п'ятидесятників були відсутні.

Другу позицію в складі протестантизму в області посідали баптистські громади. У 2015 р. в області діяло 87 таких громад, які інституційно належали до Всеукраїнського Союзу об'єднань Євангельських християн-баптистів. Громади баптистів були представлені у всіх адміністративних одиницях області. Найбільша їх кількість зареєстрована у м. Кіровоград (8 громад), Добровеличківському районі (9 громад) та Кіровоградському (6 громад) районах. Найменша кількість громад баптистів (по 1 громаді) була у м. Знам'янка, м. Світловодськ, Вільшанському, Долинському та Устинівському районах. В регіоні діє обласне об'єднання євангельських християн-баптистів.

Понад 30 релігійних громад в області належало до неохристиянських конфесій. З них майже 87 % – громади харизматичного напрямку (26 громад). Найбільше громад харизматів діяло у м. Кіровоград (9), м. Олександрія (5) та у Компаніївському районі (4). Другою з неохристиянських конфесій, представлених в області, була Новоапостольська церква. Громади цієї церкви представлені в трьох містах області (м. Олександрія – 2 громади, м. Кіровоград та м. Світловодськ – по 1 громаді). В той же час у м. Знам'янка та 15 районах області неохристиянські громади взагалі не представлені.

Адвентизм в області інституційно представлений 23 громадами Церкви Адвентистів Сьомого Дня. Найбільша кількість громад адвентистів була у м. Кіровоград (4 громади). У Вільшанському, Добровеличківському, Знам'янському, Кіровоградському, Олександрійському, Петрівському, Світловодському, Ульяновському районах такі громади були відсутні. У решті адміністративних одиниць області діяло по 1-2 громади адвентистів.

Свідки Єгови у 2015 р. мали в області 10 громад, в тому числі 2 громади у м. Світловодськ та по 1 громаді у м. Кіровоград, м. Знам'янка, м. Олександрія, Новоархангельському, Новоукраїнському, Бобринецькому, Гайворонському, Маловисківському районах.

Менше представництво в області має лютеранство – 3 громади, дві з яких інституційно належать до Німецької, а третя – до Української Євангелічної лютеранської церкви. Територіально 2 громади лютеран зареєстровані у м. Олександрія та 1 громада у м. Світловодськ.

До інших протестантських конфесій в області належало 17 громад, найбільше з яких діяло у м. Кіровоград (7 громад) та Онуфріївському районі (5 громад). З-поміж таких громад – 2 громади «Армії Спасіння» в м. Кіровоград, 5 громад пресвітеріанської церкви тощо.

Отже, в георелігійній ситуації в Кіровоградській області за період незалежності України відбулися істотні зміни, зумовлені зростанням кількості громад протестантських конфесій. Протестантизм поступово все більше просочується в культурно-релігійний простір Кіровоградщини, який століттями характеризувався абсолютним домінуванням православ'я. На разі область належить до групи православно-протестантських регіонів країни. Протягом останніх 5 років в області зберігається тенденція до зростання кількості протестантських громад, але почалося скорочення їх питомої ваги з-поміж усіх громад. Найбільшого поширення протестантизм набув на сході та в окремих районах півдня області. У м. Світловодськ, м. Олександрія, Онуфріївському та Бобринецькому районах протестантські громади вже кількісно домінують в конфесійній структурі. Менш представлені громади протестантів на заході області, де в більшості районів вони складають від 22 до 29 % всіх громад.

1. *Львіна К.* Виникнення та поширення лютеранства та баптизму на Кіровоградщині // Краєзнавці Кіровоградщини – 10-й річниці незалежності України : Матеріали обласної краєзнавчої конф. (22 тр. 2001). – Кіровоград, 2002. – С. 21-25. 2. Дані про кількість зареєстрованих та незареєстрованих релігійних організацій у Кіровоградській області станом на 1 січня 2000–2015 рр. // Матеріали відділу у справах національностей та релігій Кіровоградської обласної державної адміністрації. – Кіровоград, 2016.

МАТВИЄНКО Наталія, МАТВИЄНКО Володимир

Київський відділ

СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Соціально-економічна ситуація, яка склалася останнім часом у багатьох українських селах просто катастрофічна. В Україні відбувається процес вимирання сіл. Найгострішими проблемами є бідність, трудова міграція, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення

демографічної кризи. Середньорічна заробітна плата в сільському господарстві найнижча серед галузей національного господарства України.

Одним із шляхів виходу з даної кризи є диверсифікація сільської економіки. Український вчений Микола Барановський справедливо зазначає, що стале майбутнє українського села залежить від розвитку позааграрних видів діяльності. На думку українського вченого Ігоря Смалья, туризм перетворюється у провідну форму господарського освоєння простору у випадку вичерпання можливостей традиційних його форм, якими є промислові і сільськогосподарські технології господарювання.

Європейський Союз вбачає у сільському туризмі основний важіль економічного підйому своїх сільських територій. Сільський туризм розвивається у багатьох країнах Європи, де виступає невід'ємною складовою комплексного соціально-економічного розвитку села та вирішення проблем сільських територій. Його розвиток здійснюється двома шляхами. Перший – наданням туристичних послуг фермерськими господарствами, спеціалізацією яких є аграрне виробництво. Відома подібна практика у Швейцарії («Асоціація фермерів», яка об'єднує 240 ферм), Словенії («Асоціація туристичних ферм», яка об'єднує 230 фермерських господарств), Німеччині та Нідерландах, де послуги сільського туризму також надають «працюючі ферми». Другий шлях – створення спеціальних засобів розміщення в сільській місцевості, які орієнтуються лише на обслуговування туристів, оскільки у багатьох країнах сільська місцевість не пов'язується з аграрним господарством, а є місцем проживання людей поза межами великих міст.

Для розвитку сільського туризму в Україні є необхідні передумови: унікальна історико-етнографічна спадщина українських сіл, багаті рекреаційні ресурси, відносно вільний сільський житловий фонд для прийому туристів, наявність вільних трудових ресурсів для обслуговування туристів, традиційна гостинність господарів, доступна ціна за відпочинок. А ще українське село є носієм і хранителем традиційної народної культури.

Економічна криза та нестабільність національної валюти змушує пересічних українців обирати бюджетний варіант відпочинку на теренах Батьківщини. Доступна ціна за відпочинок у сільській місцевості може стати одним з головних чинників розвитку сільського туризму. Статистика свідчить, що в середньому 35% міських жителів Євросоюзу віддають перевагу відпустці у сільській місцевості, зокрема 43% іспанців, 13% німців. При цьому середній вік відпочиваючих становить 41 рік.

Українськими вченими обґрунтовано, що особливо актуальним розвиток сільського туризму є для Українського Полісся, Карпат та Поділля. Передумови, етапи та стан розвитку сільського туризму в Карпатському регіоні України детально досліджено українськими вченими Михайлом Рутинським та Юрієм Зінько, в Українському Поліссі - Миколою Барановським. Перспективи його розвитку на Поділлі досліджено Г.О. Маліновською та А.Г. Охріменко.

Велику роль у становленні, розвитку та популяризації відпочинку в українському селі відіграє неприбуткова громадська організація – Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні під керівництвом Володимира Васильєва. За її ініціативою створені та успішно функціонують осередки сільського туризму у більшості областей. З метою розвитку різних форм засобів розміщення у сільських садибах, підвищення якості комплексного обслуговування туристів, що надають послуги розміщення та сприяння розвитку сільських територій в Україні Спілкою розроблена програма добровільної категоризації у сфері сільського зеленого туризму «Українська гостинна садиба». За її даними 84 садиби з 16 областей (на 1 січня 2012 р.) пройшли категоризацію й отримали сертифікати, з них 11 – найвищого рівня. Але потрібно зазначити, що дана статистика не показує конкретної ситуації на ринку сільського туризму, адже через необов'язковість процедури реєстрації не всі власники агросадиб широко інформують про свою діяльність. При цьому якість послуг значно нижча від європейської. Наприклад, у Латвії, країні пострадянського простору, існує професійна організація сільського туризму «Сільський мандрівник», яка заснована ще у 1993 році. Всі сільські будиночки регулярно проходять

сертифікацію і відповідають жорстким міжнародним вимогам. І хоч 80% відпочиваючих у сільській місцевості – це латвійські громадяни, але є й відпочиваючі з Німеччини, Швеції, Литви та Естонії. Розвитком сільського туризму у Литві займається Литовська асоціація сільського туризму. Сертифікація засобів розміщення обов'язкова. Увага уряду та фінансова підтримка Євросоюзу сприяли розвитку сільського туризму і наразі в цій країні налічується 500 об'єктів сільського туризму. В Угорщині розвитком туризму займається Парламентський комітет сільського туризму та Угорська Федерація сільського туризму, а також регіональні відділи. В Іспанії – «Асоціація сільського туризму Іспанії».

В Україні туризм, у тому числі й сільський, проголошено одним з пріоритетних напрямків розвитку господарського комплексу держави, але бракує конкретних практичних кроків. Наприклад, необхідно створити систему територіальних органів влади, які б опікувалися конкретно розвитком сільського туризму, розробкою законодавчо-нормативних актів врегулювання основ його функціонування, а також розробкою загальнонаціональної програми розвитку сільського туризму. Так, Угорщина, має «Програму розвитку нової сільської Угорщини на 2010-2018 рр.», де однією з цілей визначено – диверсифікацію та підвищення якості життя у сільській місцевості. У Німеччині з 2004 року діє програма державної підтримки інтегрованого сільського розвитку (у тому числі й сільського туризму). З 2005 року на основі регламенту ЄС в рамках програм розвитку суб'єктів федерацій субсидіюються заходи щодо розвитку сільського туризму. В Іспанії уряд реалізує 17 регіональних програм для розвитку сільських територій, де значна увага приділена розвитку сільського туризму. У державній програмі розвитку українського села на період до 2015 року, яка була затверджена у 2007 році не було передбачено жодних заходів спрямованих на розвиток сільського туризму.

Отже, сільський туризм – це саме той сектор господарського комплексу, який заслуговує на найбільшу увагу в Україні, а тому його розвиток потребує реальної державної підтримки.

МАШКОВА Ольга

Херсонський відділ

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТАВРІЙСЬКОГО ТУРИСТИЧНОГО КЛАСТЕРУ

Для створення умов ефективного розвитку в'їзного та внутрішнього туризму на території області з 2007 року створено «Таврійський туристичний кластер» на базі Таврійського об'єднання територіальних громад, до складу якого входять міста Каховка, Нова Каховка, Берислав, Таврійськ, а також Бериславський та Каховський райони.

Таврійський туристичний кластер являє собою групу географічно локалізованих підприємств, які сформувались на базі туристичних активів регіону і пов'язані з обслуговуванням туристів, наприклад, туристичних операторів, готелів, сфери громадського харчування, виробників сувенірної продукції, транспортних підприємств та інших.

Основною метою діяльності туристичного кластеру є розвиток конкурентних переваг регіону шляхом активізації всіх видів туризму, яка передбачає вирішення наступних пріоритетних завдань:

- 1) створення реального реєстру об'єктів туристичної інфраструктури (наявної / потрібної), щоб інвестори знали, куди вкладати гроші;
- 2) реклама, створення туристичного іміджу регіону;
- 3) створення інформаційної бази регіону з визначенням можливих туристичних маршрутів, місць відпочинку, транспортної системи і т.д. шляхом формування інтернет-сторінки, друкованих видань та інформаційних туристичних офісів, бюро, довідок;
- 4) підвищення рівня кваліфікації та інтелектуального потенціалу працівників туристичної сфери;

- 5) розвиток індустрії розваг з урахуванням місцевих особливостей;
- 6) проведення заходів щодо збереження та реконструкції пам'ятників архітектури, що мають важливе історичне значення;
- 7) отримання більшого фінансування для розвитку всіх видів туризму в з місцевих і державного бюджетів, міжнародних фондів [2].

У Таврійському туристичному кластері упродовж 2015 року відбувається багато різноманітних фестивалів, конкурсів, шоу-програм, проте вони не завжди відомі широкому загалу. Саме з метою інформування жителів та гостей області, розширення рамок туристичного сезону Департаментом зовнішньоекономічної діяльності, туризму та курортів обласної державної адміністрації було сформовано Подієвий календар Херсонщини на 2016 рік [3]. Створення календаря ініційовано Департаментом зовнішньоекономічної діяльності, туризму та курортів Херсонської обласної державної адміністрації [4] спільно з районними державними адміністраціями, міськвиконкомом міст обласного значення. Також до формування календаря долучились представники громадських організацій, бізнесу, організатори заходів.

Варто зазначити, що розвиток кластерних ініціатив у туристичній галузі Таврійського краю вимагає першочергового здійснення таких кроків:

- розроблення і затвердження Національної програми кластеризації економіки України;
- розроблення і затвердження стратегії підвищення конкурентоспроможності України та її регіонів на основі формування і розвитку інноваційних туристичних кластерних структур;
- забезпечення законодавчої роботи з формування сприятливого для розвитку підприємництва ділового середовища;
- зміцнення співробітництва влади, бізнесу, науки, освіти і громадських організацій в інноваційних мережевих структурах;
- забезпечення координації діяльності міністерств і відомств у формуванні транскордонних, національних і регіональних туристичних кластерів на період до 2020 року, враховуючи пріоритети національного і загальноєвропейського розвитку;
- втілення системи інноваційних освітніх програм для підготовки і перепідготовки спеціалістів, які беруть участь у розвитку і функціонуванні галузі туризму;
- проведення фундаментальних досліджень із визначення пріоритетів формування національних і регіональних туристичних кластерів;
- створення національної і регіональної ради конкурентоспроможності з покладенням координації розроблення і виконання проектів туристичних кластерних об'єднань, реалізації важливих для країни туристичних кластерних ініціатив;
- стимулювання обласними державними адміністраціями в регіонах системної організації ділової взаємодії влади з великим, середнім і малим туристичним бізнесом на основі формування регіональних туристичних кластерів, для чого необхідно сформувати експертні групи з розроблення регіональних цільових програм кластеризації економіки регіонів на період до 2020 року;
- створення в Україні інформаційно-аналітичної системи з попиту, розповсюдження інформації про формування і розвиток туристичних кластерних об'єднань, моніторингу процесу їх розвитку і поширення позитивного досвіду на регіональному і національному рівнях, сприяння створенню центрів знань;
- створення можливості для участі українських кластерних об'єднань у міжнародних кластерних альянсах та ін. [1].

1. Конкурентоспроможність регіону та інноваційні кластери // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ucluster.org/sokolenko/2008/06/konkurentospromozhnist-regionu-ta-innovacijny-klastery>. 2. О кластере // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ttc.kherson.biz/sample-page>. 3. Херсонщина туристическая // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/visitkherson>. 4. Херсонщина фестивальна // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://visitkherson.gov.ua/tourism/hersonshhina_festivalnaja.

ГЕОПОЛІТИКА СВІТОВОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Сучасний етап історичного розвитку світового конституціоналізму — це продовження цивілізаційного стану перманентної боротьби між глобалізацією і традиціоналізмом. З філософської точки зору, вивчення даної проблематики вписується в дослідницький ареал політичної антропології. Першою українською спробою осмислити світовий державотворчий досвід у конституційно-правовому аспекті була наша монографія *“Нариси з теорії соціокультурної антропології”* (Вінниця, 2015. –

552 с.). Однак, ця книга була сфокусована навколо філософської методології класифікації тенденцій у глобальному протистоянні між глобалізацією і традиціоналізмом. На даному етапі, українська політична та правова філософія потребує комплексного вирішення питання про детермінацію поняття *“Геополітика світового конституціоналізму”*.

У вивченні будь-якого геополітичного питання ми не дарма звертаємось до державного управління. Останнє ми розуміємо і як філософсько-політичну наукову дисципліну, і як цілий спектр практичних дій, що в ідеальному стані мають спрямовуватись на розбудову конкретної держави. Державне управління — це мистецтво. Культивування такого мистецтва потребує вивчення світового досвіду державного управління. Однак, ми мусимо керуватись не лише правилом *“вивчати і переймати”*, а політико-антропологічною категорією *“досліджувати і найкращі зразки пристосовувати до локальних умов”*. Вдалий досвід державного управління передбачає аналіз світової політико-правової динаміки, переважно практичної. Однак, методологія політичної антропології дозволяє нам усвідомити той факт, що кожен державно-управлінський досвід, у кожній окремо взятій країні, є не лише оригінальним, але й унікальним. Це означає, що існуюча нині в Україні практика просто запозичувати іноземний досвід — згубна не лише для закладеної історичним процесом політичної традиції, вона є негативної для культивування і створення власного унікального досвіду становлення політико-правової системи. Згідно з теорією політичної антропології, кожна держава може стати успішною якщо зможе побудувати власну, оригінальну систему. Умовно кажучи, Україна повинна знайти *“свій шлях”* у державному управлінні. Тоді вона зможе зручно влаштуватись і у геополітичному контексті.

Конституціоналізм – це і система, і процес. Система світового конституціоналізму характеризується наявністю декількох моделей, існування яких пояснюється навіть не стільки юридично, скільки геополітично. Ми пропонуємо виокремити декілька геополітичних моделей конституціоналізму: 1) Англосаксонську модель; 2) Германську модель; 3) Романо-латинську модель; 4) Східноєвропейську транзитивну модель; 5) Євразійську інтеграційну модель; 6) Китайську цивілізаційну модель; 7) Японську постцивілізаційну модель; 8) Південноазійську модель; 9) Шийтську мусульманську модель; 10) Арабську модель. Кожна з цих моделей означає власний цивілізаційний шлях інтерпретації та юридичного застосування державного управління. Політична антропологія дає нам зрозуміти, що кожна держава в рамках певної геополітичної моделі конституціоналізму має власний цивілізаційний, навіть традиціоналістичний формат не лише політичного, але і правового існування.

Наша наукова робота сконцентрована на перехресному та локальному аналізі кожної із зазначених моделей. При цьому, ми використовуємо політико-антропологічну та етнополітологічну методологію. На основі інтеграції обох зазначених методологічних платформ ми плануємо оформити об'ємний геополітичний погляд на структуру державного управління і цивілізаційні передумови конституційно-правового закріплення такої структури всередині кожної з існуючих моделей. Такий погляд слід розуміти як новий підхід, назва якого ідентична з назвою цієї праці (*“Геополітика світового конституціоналізму”*). Новий підхід покликаний значно спростити формат вивчення чи

дослідження таких дисциплін як “Державне управління зарубіжних країн” чи “Конституційне право зарубіжних країн”, але може також використовуватись у навчально-наукових розробках з геополітики та міжнародної політики. При цьому, ми не забуваємо про необхідність формулювання позитивних чи негативних висновків для української дійсності. Кожен локальний приклад чи навіть велика геополітична модель — це яскравий зразок для аналізу тих помилок і невдач, які ми могли б оминати протягом 25-літнього процесу державного розвитку. Все, що для цього потрібно було знати — історію та геополітику.

Розглядаючи геополітичні моделі окремо, варто відзначити, що Англосаксонська модель представлена на світовій політико-географічній мапі такими країнами, як США, Великобританія, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Південна Африка. При цьому, у складі Англосаксонської моделі варто вирізняти Англійську та Американську підгрупи конституціоналізму. Окремо стоїть також Африканська колоніальна модель. Ми маємо зазначити, що якщо політично країни центральної та південної Африки знаходяться на стадії суверенітету, то юридично вони і досі залишаються під серйозним цивілізаційним впливом англосаксонського світу. Тут варто розуміти, що під юридичним впливом мається на увазі конкретний вплив британських правових традицій. При цьому, африканські країни мають і власну відмінність — сконцентрованість системи державного управління навколо інституту президента, тоді як роль парламенту тут сильно знижена. Враховуючи історичну роль Великобританії на Близькому Сході та в Індії потрібно також враховувати серйозний її вплив на Південноазіатську та Арабську геополітичні моделі. Зокрема, Південноазіатська модель представлена Індією, Бутаном, Шрі-Ланкою, Бангладеш і Пакистаном. Англосаксонський вплив тут очевидний як у розумінні конституціоналізму, його базових законодавчих принципах, так і в прецедентній практиці місцевої конституційної юстиції.

Крім Англосаксонської, позбавленими зовнішнього впливу в процесі свого формування варто визнати також Китайську цивілізаційну модель, Германську і Романо-латинську моделі. Слід підкреслити, що до складу останньої входять як європейські романські країни (Італія, Франція, Іспанія, Ватикан, Сан-Маріно), так і держави Південної Америки (найбільш яскраві представники — Болівія, Перу, Колумбія і Бразилія).

МЕЛЬНИК Ірина
Луганський відділ

ЩОДО РОЛІ ГЕОГРАФІЇ У ВИРШЕННІ ПРОБЛЕМ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Державне управління розвитком регіонів в сучасній Україні є досить складною і актуальною проблемою, на дослідження якої спрямовують зусилля представники різних наук, зокрема, географії. Децентралізація влади шляхом перерозподілу функцій між державою та органами місцевого самоврядування на користь останніх ставить на повістку дня чималу кількість завдань, розв’язання яких лежить у межах компетенції географів.

Змінюється територіальна основа для здійснення місцевого самоврядування. Як елемент децентралізації відбувається формування нових адміністративно-територіальних одиниць шляхом злиття селищних та сільських рад в більш крупні громади (5–15). Ці нові утворення, як передбачається, матимуть більшу, ніж раніше, автономію у плануванні соціально-економічного розвитку. Одночасно з передачею функцій зросте і відповідальність місцевих і регіональних громад за розвиток власних територій. Їм доведеться знаходити компроміси між територіальними інтересами місцевого населення та національними інтересами. Для цього необхідна наукова підтримка. Актуальними завданнями, які мають вирішуватися із залученням географів, є обґрунтування стратегій розвитку регіонів; визначення територіальних і галузевих «точок зростання»; ефективного використання переваг ЕГП, природно-ресурсного та трудового потенціалу; оптимізації

логістики; оптимальний розподіл функцій між поселеннями у складі оновленої громади та ін.

Збільшення розмірів громади означає появу додаткових ресурсів на місцях, що актуалізує завдання розробки моделі їх раціонального використання. З іншого боку, нові адміністративні одиниці матимуть надзвичайно відмінні стартові можливості для економічного розвитку в умовах децентралізації. Для «найслабших» територій особливо актуальним завданням стає пошук внутрішніх та зовнішніх джерел наповнювання бюджетів, резервів для розвитку з урахуванням географічних особливостей та специфіки. Очевидно, що факторами переміщення на ці території капіталу стануть переваги місцевих демографічних, природних, історико-культурних ресурсів, зиски економіко-географічного положення та в цілому – порівняльні переваги новоутворених територіальних громад, що потребуватиме обґрунтування. Разом з тим, посилення нерівномірності регіонального розвитку стане актуальною проблемою, для розв'язання якої повинні долучатися географи.

Відзначимо, що сучасна суспільна географія має суттєві методичні нароби для вирішення багатьох завдань місцевого самоуправління, проте до останнього часу вони, на жаль, не були належним чином випитані практиками. І сьогодні важко, практично неможливо, знайти хоч на якомусь офіційному сайті регіону (району, міста, селищної ради) оголошення щодо вакантної посади фахівця з розміщення продуктивних сил та фахівця з районної планівки, географа-економіста і т. ін. Замість цього, на цих же сайтах можна побачити неякісні, з великою кількістю помилок «соціальні паспорти», «соціально-економічні портрети» регіонів та ін.

Географія повинна активно реагувати на нові виклики, які постають перед країною та її регіонами. У результаті військово-політичного протистояння на Сході України постали питання організації життя громад у нових геополітичних реаліях. Утворення нових меж (лінії зіткнення підконтрольної Україні та непідконтрольної території), тимчасові зміни в адміністративно-територіальному поділі Луганської та Донецької областей, введення особливого режиму пересування населення та переміщення вантажів, зникнення низки транспортних маршрутів та/або їх переформатування, поява у деяких регіонів нового статусу – прифронтових, припинення інвестування та криза підприємств, залежних від російського капіталу, порушення (розірвання) багатьох економічних ланцюгів, інтенсивний вплив населення, у тому числі, висококваліфікованих кадрів, молоді за межі Луганської та Донецької областей – все це потребує наукового вивчення, моніторингу, розробки конструктивних рішень, у першу чергу – з виведення територій із депресивного стану.

Ще одним із викликів, що постають перед географами в умовах сьогодення, є питання врахування регіональних аспектів під час проведення оголошених в Україні 58 реформ більшості сфер життєдіяльності. Мова йде про принципи концентрації виробництва з урахуванням теперішньої регіональної та професійної мобільності робочої сили; про обґрунтування потреби у запровадженні регіональних рівнів прожиткового мінімуму (розміру споживчого кошику), мінімальної заробітної плати; про підходи в регулюванні міграційних(маятникових, сезонних, внутрішніх, зовнішніх) потоків за їх функціональними сегментами(трудова, туристичні, освітні, оздоровчі, релігійні, краєзнавчі тощо); про підходи щодо вирівнювання соціально-економічного розвитку територій в контексті їх автономізації та включення до глобалізаційних процесів; про територіальну оптимізацію функціонування ринків праці, перш за все, в агломераційних утвореннях; про принципи взаємодії нових територіальних утворень у спільних (дотичних) фінансово-виробничих проектах.

НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ДЛЯ РЕГІОНІВ РІЗНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ТИПІВ

Напрями удосконалення системи управління природно-техногенною безпекою в Україні для різних просторових рівнів повинні базуватися, з одного боку, на імплементації міжнародних підходів, а з іншого - враховувати тенденції формування безпеки території та основні ризики у регіонах України. Таким чином, розробка концепції управління значною мірою має бути спрямована на врахування господарської спеціалізації регіонів як одного з базових чинників формування їх безпеки.

З цією метою визначено модельні регіони різних господарських типів. Їх вибір спрямований на виявлення особливостей стану природно-техногенної безпеки на регіональному рівні та формування більш ефективної державної та регіональних стратегій управління ризиками.

Реалізація такого підходу дає змогу:

- Виявити основні тенденції та особливості стану безпеки регіонів різних господарських типів, види загроз та природу ризиків, тенденції їх локалізації та відмінності в рівні ризиків та вразливості території на регіональному рівні;

- Встановити найбільш вразливі за рівнем ризиків та чутливості до них території локального рівня, що дасть змогу здійснювати диференційовану регіональну політику та відповідатиме міжнародній стратегії зниження ризиків в частині пріоритету регіонального та місцевого територіальних рівнів для цілей зниження ризиків;

- Реалізувати більш ефективну регіональну стратегію зниження ризиків, що враховуватиме специфіку регіонів та дозволить вдосконалити механізм управління ризиками загалом.

Для реалізації цього підходу визначені регіони різних господарських типів, що дає змогу відобразити основні закономірності у формуванні ризиків та сформулювати базові положення ефективних регіональних стратегій зниження ризиків.

Київська область у дослідженні розглядається як регіон, що розміщений у зоні впливу великого міста, стан безпеки якого та основні закономірності її формування визначаються інтенсивністю впливу соціально-економічного ядра, у даному випадку – Києва. Запорізька область розглядається як зразок регіону з особливо високим техногенним навантаженням, що дозволяє прослідкувати типові закономірності та проблеми у сфері природно-техногенної безпеки для індустріальних регіонів. Зрештою аналіз безпеки території на прикладі Хмельницької області дозволяє відобразити основні принципи та закономірності формування безпеки територій аграрного типу.

Загалом можна виділити такі основні закономірності, що визначають рівень можливих загроз та чутливість території Київської області до виникнення небезпек.

1. Серед об'єктів техногенної небезпеки, розміщених на території області, промислові об'єкти відіграють порівняно незначну роль, тоді як основне місце належить інфраструктурним за своєю суттю об'єктам – нафтобази, автозаправні станції, газорозподільні станції, що належать до категорії пожежовибухонебезпечних об'єктів.

2. Виражена концентрація потенційно небезпечних техногенних об'єктів у приміській зоні Києва. На п'ять районів, що безпосередньо межують з містом – Вишгородський, Києво-Святошинський, Обухівський, Бориспільський та Броварський – припадає понад третина усіх об'єктів техногенної небезпеки, що знаходяться в Київській області.

3. Виразно виділяються основні ареали зосередження об'єктів техногенної небезпеки поза приміською зоною. Вони пов'язані з основними магістралями, що розташовані у західному, південно-західному та південно-східному напрямках: Київ-Ковель, Київ-Чоп, Київ-Одеса, Київ-Харків, та відображають основні напрями впливу Києва і його взаємодії з прилеглою територією.

4. Поза приміською зоною характер зосередження небезпечних техногенних об'єктів принципово змінюється: вони переважно розміщуються в містах, які є осередками найбільшої активності.

Таким чином, в Київській області рівень ризиків та стан вразливості території визначаються такими особливостями, як високий рівень диференціації техногенних загроз: у межах приміської території та поза нею, високий рівень чутливості території, а також достатньо висока в масштабі України здатність до пом'якшення ризиків.

З метою відображення ключових відмінностей щодо вразливості регіону до техногенних ризиків серед типових регіонів з високим рівнем індустріального розвитку для аналізу було обрано **Запорізьку область**.

Загалом можна виділити такі основні закономірності, що визначають рівень можливих загроз та чутливість території Запорізької області до виникнення небезпек.

1. З-поміж найбільш небезпечних об'єктів техногенної безпеки, розміщених на території області, промислові підприємства відіграють домінуючу роль (металургія, хімічна промисловість, паливо-енергетична промисловість); найбільш чисельними є інфраструктурні об'єкти: транспорту, водопостачання та водовідведення, нафтобази, автозаправні станції, газорозподільні станції. Такий стан свідчить про те, що модернізація та відродження промислового виробництва, яка спостерігалась у регіоні, не супроводжувалась необхідними інфраструктурними перетвореннями і суттєво не поліпшили стан техногенної безпеки в регіоні.

2. Виражена концентрація потенційно небезпечних техногенних об'єктів у межах Запорізького господарського вузла, промислових вузлів, що формуються – Мелітопольського, Токмацького та енерговиробничого центру Енергодар. Розміщення найбільш небезпечних об'єктів техносфери в межах цих локальних територій переважає 50%. Значна концентрація техногенно небезпечних об'єктів характерна також для території в межах автомагістралі Е109.

У периферійних (переважно аграрних) районах Запорізької області рівень зосередження небезпечних техногенних об'єктів, а відповідно, і рівень ризиків та чутливості території, є відчутно нижчим.

3. Виразно виділяються основні ареали зосередження об'єктів техногенної безпеки поза означеними вузлами та найбільшими центрами. Це незначні промислові центри розташовані, як правило, на перетині автомобільних транспортних шляхів регіонального значення – міста Гуляйполе, Пологи, Оріхів та ін. У їх межах більша кількість небезпечних об'єктів припадає на об'єкти ЖКГ та полігони побутових відходів.

Таким чином, у Запорізькій області рівень ризиків та стан вразливості території визначаються такими особливостями, як високий рівень диференціації техногенних загроз у відповідності до рівня індустріального розвитку населених пунктів та часу їх формування, високий рівень чутливості території, а також недостатньо висока в масштабі України здатність до пом'якшення ризиків.

З метою відображення ключових відмінностей щодо вразливості регіону до техногенних ризиків серед типових регіонів з низьким рівнем індустріального розвитку для аналізу було обрано **Хмельницьку область**.

Хмельницька область належить в Україні та Європі до регіонів з відносно низьким рівнем зосередження об'єктів техногенної безпеки. Їх на території області близько 600, 207 з них належать до групи найбільш небезпечних. Переважна більшість з них сконцентрована в окремих локаціях. Домінантом техногенної загрози є Хмельницька АЕС.

Загалом можна виділити такі основні закономірності, що визначають рівень можливих загроз та чутливість території Хмельницької області до виникнення небезпек.

1. З-поміж найбільш небезпечних об'єктів техногенної безпеки, розміщених на території області, найбільш небезпечним є АЕС. У той же час для цього об'єкту характерна найбільш досконала система попередження НС. Серед інших об'єктів

виділяються промислові об'єкти, обладнані холодильним обладнанням, гідротехнічні споруди, об'єкти інфраструктури – об'єкти транспорту, водопостачання та водовідведення, склади паливо-мастильних матеріалів, автозаправні станції, газорозподільні станції тощо. Такий стан свідчить про те, що за умови відкладання необхідних інфраструктурних перетворень у регіоні швидко зростатиме загроза техногенних НС, насамперед на транспорті і об'єктах комунального господарства у міській місцевості.

2. Виражена концентрація потенційно небезпечних техногенних об'єктів у межах Хмельницького промислового господарського вузла, господарських вузлів, що формуються – Славуто-Шепетівського на півночі регіону та Кам'янець- Подільського на півдні. Дуже значна концентрація техногенно небезпечних об'єктів характерна також для території в межах автомагістралі Н03, яка з'єднує міста Житомир та Чернівці.

У периферійних районах області рівень зосередження небезпечних техногенних об'єктів, а відповідно, і рівень ризиків та чутливості території, є дуже низьким. У переважній більшості це склади паливо-мастильних матеріалів, АЗС вздовж автошляхів та отрутохімікати в межах сільськогосподарських угідь, об'єкти ЖКГ та полігони побутових відходів.

3. Сформувались зони концентрації техногенних загроз та відповідної чутливості території широтного спрямування: основна (від м. Волочиськ через м. Хмельницький до селища Летичів) та Північна (від м. Нетішин через міста Славуту та Шепетівку до м. Полонне). У їх межах в центрах небезпека пов'язана із складними технологічними процесами, концентрацією небезпечних речовин, щільністю населення. На автошляхах, що їх сполучають, розташовані АЗС, склади паливо-мастильних речовин, отрутохімікатів. За межами цих зон рівень техногенних небезпек та чутливості території один з найнижчих в Україні

Таким чином, в Хмельницькій області рівень ризиків та стан вразливості території визначаються такими особливостями, як вкрай високий рівень диференціації у відповідності до рівня концентрації населення та промислового розвитку населених пунктів, а також низька здатність до пом'якшення ризиків.

Визначені особливості потребують врахування при розробці державної та регіональних стратегій управління ризиками, які прийматимуть їх до уваги та базуватимуться на загальній концепції зниження та пом'якшення ризиків, а також враховуватимуть специфіку та існуючий рівень вразливості території.

МЕЛЬНІЙЧУК Михайло, ЧАБАНЧУК Валентина

Волинський відділ

ВИДОВИЙ СКЛАД ТА ВІКОВА СТРУКТУРА ЛІСОВИХ ЛАНДШАФТІВ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Інтенсивне ведення господарської діяльності у ХХІ столітті зумовило збільшення антропогенного навантаження на лісові ландшафти Рівненської області. Окрім того негативно впливають на лісові екосистеми глобальні зміни клімату, що сприяють зменшенню вологості та підвищенню температури повітря. Під впливом кліматичних змін та антропогенного фактору на території області можуть зменшитись площі хвойних насаджень, особливо сосни звичайної, і дуба та збільшитися площі тих порід, які менш вибагливі до вологості, родючості ґрунту та легше переносять підвищення температурного режиму - акація, гледичія, берест, клени, ясени. Так вивчення видового складу, вікової структури та їх динаміки є актуальним напрямком лісових досліджень.

Лісистість Рівненської області є однією із найвищих по Україні і становить 36%, що у 2,3 раза вище від середнього значення по Україні. Проте варто відзначити, що цей показник щороку зменшується і за останні 15 років упав на 0,6% [1]. Це є черговим підтвердженням нераціонального використання лісових ресурсів. Сучасний стан лісів

Рівненщини з еколого-географічної точки зору викликає стурбованість, особливого його видовий склад та вікова структура.

Інтенсивне лісокористування призвело до виникнення непропорційної вікової структури лісів (рис. 1, за [2]). У межах Рівненської області 13,3% вкритих лісовою рослинністю ділянок належать до стиглих та перестійних деревостанів, причому останніх лише 1%.

Молодняки займають 21,6%, проте у порівнянні з 2000 р. зменшилася частка молодняків, особливо 2 класу [3]. Близько половини (45,1%) вкритих лісовою рослинністю ділянок належать до середньовікових.

Спостерігається прогресуюче старіння лісів: середній вік збільшився на 10 років, площа перестійних насаджень збільшилася вдвічі. Під впливом очікуваних прогнозованих змін клімату до 2050 і відповідно до 2100 років, без вжиття адаптаційних заходів, можна очікувати скорочення молодняків 1 і 2 класів більш ніж вдвічі, збільшення середньовікових насаджень у 4,4 рази та суттєве збільшення стиглих і перестійних насаджень [2].

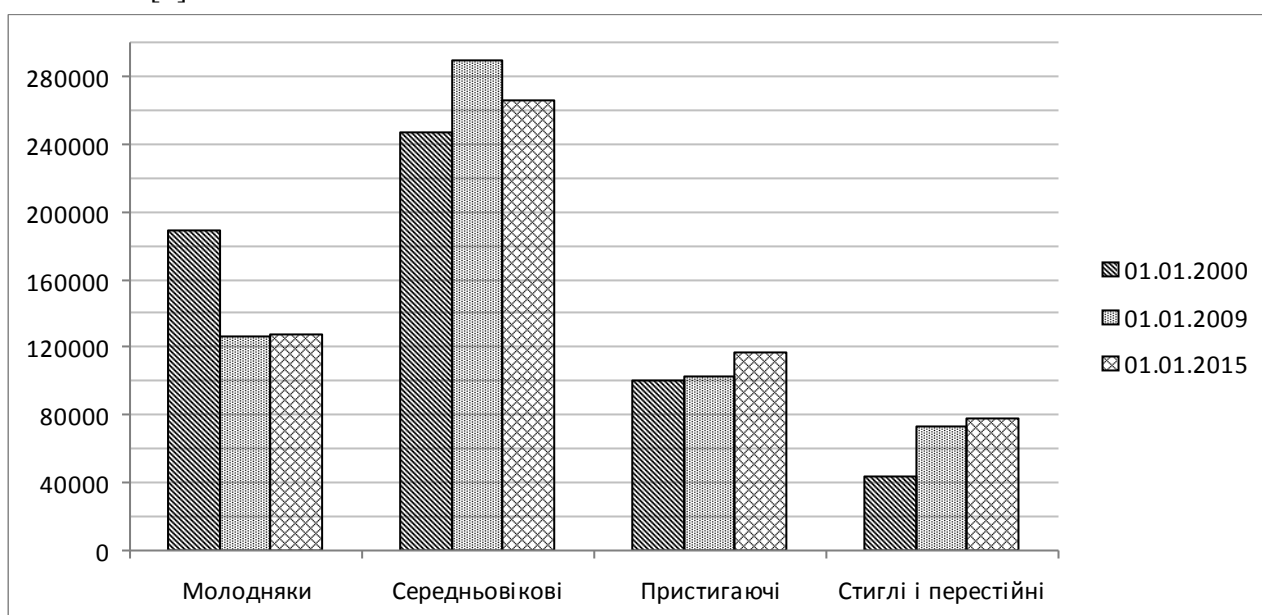

Рис. 1 – Динаміка поділу вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок за групами віку, га

У структурі лісів за групами порід панівне значення належить хвойним деревостанам, під якими зайнято 389225,5 га. Під м'яколистяними – 137960 га, та найменше під твердолистяними – 62272,3 га (рис. 2). За період із 2000 по 2015 рр. зменшились площі основних лісотвірних порід (хвойних та твердолистяних) на 0,8% та 0,2% відповідно. Збільшення пройшло в основному за рахунок низькобонітетних твердолистяних порослевих насаджень та м'яколистяних, тобто якісний склад насаджень змінився в негативну сторону.

Якщо проаналізувати вікову структуру окремо по кожній групі порід, то варто зазначити, що найбільша кількість молодняків серед хвойних порід – 36,3%, які досягнуть експлуатаційного віку не раніше ніж через 30–40 років. Серед твердолистяних деревостанів цей показник становить – 29,2%, а серед м'яколистяних – лише 14,6%. Найбільше стиглих і перестійних насаджень серед твердолистяних порід – 14,5% [3].

Відповідно до структури лісів за групами віку панівними породами у Рівненській області є хвойні (табл.1), зокрема сосна звичайна (*Pinus sylvestris* L.), яка займає 65% вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок. До доміантних порід також належать береза повисла (*Betula pendula* Roth.), яка займає 14%, дуб звичайний (*Quercus robur* L.) та вільха чорна (*Alnus glutinosa* (L.) Gaerth.) – по 9% кожен. Всі інші породи становлять 3%, з яких по 1% займають ялина Європейська (*Picea abies*) та граб звичайний (*Carpinus betulus* L.) [3].

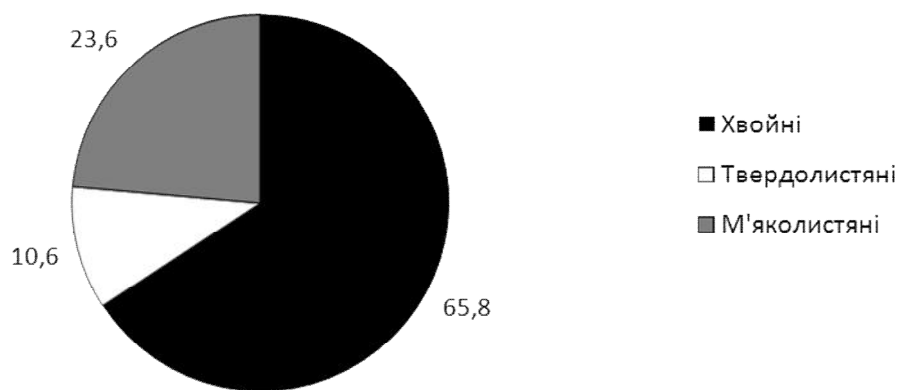

Рис. 2 – Структура лісів Рівненської області за групами порід, % [2]

Таблиця – Динаміка розподілу вкритих лісовою рослинністю ділянок за групами порід та за панівними породами з 2009 по 2015 рр. [2]

Показники	Од. виміру	На 01.01.09	На 01.01.15
Загальна площа	га	706341,0	706375,4
Вкриті лісовою рослинністю лісові ділянки	-//-	591774,1	588961,5
% від загальної площі	%	83,8	83,4
Розподіл вкритих лісовою рослинністю за групами порід : хвойні	га	390691,6	387577,3
% від вкритої лісовою рослинністю	%	66,0	65,8
із них: сосна	га	387065,6	384307,4
Ялина	-//-	3468,1	2983,3
Твердолистяні	-//-	65552,4	62200,9
% від вкритої лісовою рослинністю	%	11,1	10,6
із них: дуб	га	58327,0	53623,5
Бук	-//-	237,6	342,0
Граб	-//-	4712,2	5026,7
М'яколистяні	га	135337,2	139017,8
% від вкритої лісовою рослинністю	%	22,9	23,6
із них: береза	-//-	78386,9	82633,9
Вільха	-//-	54739,7	53997,5

Висновки. Отже, хоча Рівненська область відзначається високим рівнем лісистості, еколого-географічний стан лісових ландшафтів постійно погіршується. Внаслідок антропогенного навантаження та кліматичних змін якісний склад насаджень зазнає негативних змін. Цінні насадження сосни звичайної та дуба зменшуються, а збільшуються площі низькобонітетних твердолистяних порослевих насаджень та м'яколистяних порід. Для зниження темпів скорочення молодняків потрібно вжити адаптаційних заходів та впроваджувати екологічно збалансоване лісокористування.

1. Аналітико-описова частина проекту Стратегії економічного та соціального розвитку Рівненської області: на період до 2020 р. – Рівне: Департамент екології та природних ресурсів Рівненської облдержадміністрації, 2014 р. – 123 с. 2. Рівненське обласне управління лісового та мисливського господарства. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rivnelis.gov.ua> 3. Звіти „Про виконання виробничого плану по лісовому господарству” за 2000-2010 рр. – форма 10ЛГ. – Рівне: Рівненське обласне управління лісового та мисливського господарства. – С. 15-79.

ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Одним із першочергових завдань, які вирішуються урядом України протягом останніх років є вдосконалення системи охорони здоров'я країни.

Кожний громадянин України має право на охорону здоров'я, на кваліфікаційну медико-санітарну допомогу, достовірну та своєчасну інформацію про стан свого здоров'я і здоров'я інших членів суспільства, відшкодування шкоди заподіяної його здоров'ю.

Мета запропонованої статті – висвітлення особливостей територіальної організації та перспектив розвитку закладів медичного обслуговування на території Кіровоградської області.

Процес формування системи охорони здоров'я України розпочався у період правління Української Центральної Ради (із 17 березня 1917 р. до 29 квітня 1918 р.). В цей період у Києві створено Крайову лікарсько-санітарну раду – перший орган управління медико-санітарною справою автономної України. З грудня 1922 року система охорони здоров'я України стає складовою системи охорони здоров'я СРСР [1].

Система охорони здоров'я незалежної України – це організаційна структура, завданням якої є забезпечення різноманітних потреб населення в галузі охорони здоров'я шляхом надання медико-санітарної допомоги, а також виконання інших функцій на основі професійної діяльності медичних працівників [2].

Безпосередню охорону здоров'я населення забезпечують санітарно-профілактичні, лікувально-профілактичні, фізкультурно-оздоровчі, санаторно-курортні, аптечні, науково-медичні та інші заклади охорони здоров'я.

Основою національної системи охорони здоров'я є лікувально-профілактична допомога, яка надається переважно за територіальною ознакою лікарями загальної практики. В Україні первинна медико-санітарна допомога представлена роздробленими структурами, що функціонально, організаційно та фінансово поєднані зі спеціалізованою амбулаторною допомогою.

За кількістю лікарняних закладів на 10 тисяч населення Кіровоградська область в межах України, на жаль, знаходиться у числі аутсайдерів (40,0), поряд з такими областями як Рівненська (41,0), Закарпатська (43,0) та Волинська (43,0). Для порівняння у Дніпропетровській та Львівській областях аналогічні показники становлять 104,0 і 102,0 відповідно.

Станом на 2013 рік у Кіровоградській області функціонувало 785 закладів охорони здоров'я. Цей показник був вищим у порівнянні з попередніми роками. Із загальної кількості: 1 (0,12%) обласна лікарня, 1 (0,12%) обласна дитяча лікарня, 10 (1,27%) міських лікарень, 21 (2,67%) центральних районних лікарень, 20 (2,55%) дільничних лікарень, 12 (1,53%) диспансерів, 520 (66,24%) ФАПів тощо [3].

Найбільша кількість поліклінік функціонувала в Кіровоградському (16), Олександрійському (14) та Знам'янському (12) районах області. Що становило відповідно 8,42%, 6,8%, 6,28% від загальної кількості закладів такого типу по області. Найменша – у Вільшанському (3), Компаніївському (3) та Бобринецькому (4) районах. Це відповідно 1,57% і 2,09% від загальної кількості закладів такого типу. Планова потужність поліклінік становила 25322 відвідувань за зміну.

Найбільша кількість ФАПів фіксувалася в Новоукраїнському (42 або 7,68%), Бобринецькому (33 або 6,17%) і Кіровоградському (35 або 6,55%) районах області. Найменша у Онуфріївському (13 або 2,43%) та в Новгородківському (15 або 2,8%) районах [3].

Загалом же у 2013 році за рахунок скорочення і реорганізації зменшилась кількість міських лікарень (на 3 одиниці) у Олександрійському та Долинському районах, дільничних

лікарень (на 10 одиниць) у Олександрійському, Долинському, Кіровоградському, Добровеличківському, Світловодському та Знам'янському районах області.

Значно скоротилась кількість сільських амбулаторій (з 88 до 15 одиниць) головним чином за рахунок реорганізації в межах Долинського та Світловодського районів. На 15 одиниць зменшилась кількість ФАПів зокрема в Бобринецькому, Олександрійському, Долинському, Кіровоградському і Знам'янському районах.

Протягом 2014 року у Кіровоградській області продовжувалось скорочення дільничних лікарень (Гайворонський, Голованівський райони) і амбулаторно-поліклінічних закладів (Олександрійський, Гайворонський райони).

Найвищу забезпеченість лікарняними закладами у 2014 році мали Кіровоградський, Новоукраїнський, Бобринецький та Добровеличківський райони області. Найнижчу забезпеченість – Вільшанський, Устинівський та Ульяновський райони.

Станом на 01 січня 2015 року медичну допомогу населенню області надавали 122 медичних заклади, в тому числі 5 міських лікарень, 21 центральна районна лікарня, 12 диспансерів, 33 самостійних амбулаторно-поліклінічних заклади, 6 стоматологічних поліклінік, 3 санаторії, 3 самостійні станції швидкої медичної допомоги, 483 ФАП тощо [4].

Здійснивши комплексний аналіз забезпеченості районів Кіровоградської області медичними закладами, в тому числі спеціалізованими, ми виділили такі складові територіальної структури системи охорони здоров'я: *а) обласний медичний центр; б) районні центри медичного обслуговування; в) первинні медичні центри*. Між медичними центрами різного рівня встановились міцні зв'язки.

На основі аналізу ми розробили комплексну карто-схему, що відображає особливості територіальної організації системи охорони здоров'я Кіровоградської області.

Щодо перспектив подальшого розвитку системи охорони здоров'я нашої області, варто зазначити наступне.

У зв'язку з необхідністю формування якісно нової схеми надання ПМДС населенню зростає потреба у спеціалістах-лікарях загальної практики (сімейних лікарях). Сімейну медицину, як спеціальність відрізняє довготривалість і безперервність спостереження, багатопрофільність первинно-медичної допомоги. В Кіровоградській області проводиться значна робота по впровадженню надання первинної допомоги на засадах сімейної медицини. На сьогодні кожен четвертий житель області обслуговується лікарем загальної практики (сімейної медицини).

1. Здравоохранение и медицинская наука в Украинской ССР. // Под ред. А. Е. Романенко. – К : Здоров'я, 1987. – Т. 1. – 479 с. 2. Криштопа Б. Органи управління та керівництво охороною здоров'я в період української державності // Агапіт. – 2000. – № 12. 3. Статистичний довідник Кіровоградського обласного управління охорони здоров'я. – Кіровоград: Поліграфсервіс, 2015. – 96 с. 4. Департамент управління охорони здоров'я у Кіровоградській області. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.health.kr.ua

МИХАЙЛЕНКО Наталія, МИХАЙЛЕНКО Тетяна
Київський відділ

ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ КОМПОНЕНТІВ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

Якість життя розглядають як систему показників, які характеризують особливості реалізації та задоволення потреб людини. Якість життя населення є надзвичайно широким і багатограним поняттям, охоплює всі сфери суспільства. ВООЗ визначає якість життя (ЯЖ) як: «ступінь сприйняття окремими людьми або групами людей того, що їх потреби задовольняються, а необхідні для досягнення благополуччя та самореалізації можливості надаються» [3]. На думку соціологів, ЯЖ передбачає чисте довкілля, особистісну і національну безпеку, політичні й економічні свободи, інші умови людського благополуччя, які піддаються кількісному вимірюванню.

Проблема визначення якості життя та її чинників піднімається у працях провідних

українських вчених таких, як: І. Гукалової, О. Заставецької, Ф. Заставного, Л. Немець, М. Пістуна, О. Топчієва, Р. Теслюка, У. Садової, О. Шаблія, Л. Шевчук та ін. У наукових дослідженнях екологічні проблеми та проблеми соціально-економічного розвитку регіонів взаємопов'язано з рівнем та якістю життя населення знайшли відображення у працях таких вчених, як С. Дем'яненко, В. Галанець, Б. Пасхавер, П. Саблук, Е. Лібанова, І. Сотнік, У. Садова, В. Черевко, В. Юрчишин та ін. Нині концепція якості життя з медичної точки зору досліджується Н. Марутою, Т. Панько, Н. Петровою, М. Поливяною, J. H. Foster, K. L. Kraemer, J. E. Mezzich та багатьма іншими вченими.

Якість життя має об'єктивну і суб'єктивну сторони. Критерієм об'єктивної оцінки служать потреби та інтереси людини і ступінь їх задоволення. Суб'єктивна оцінка – це самооцінка індивідом свого самопочуття та благополуччя, відчуття соціальної захищеності та впевненості у майбутньому, задоволеність якістю та доступністю послуг соціальної сфери. Суб'єктивна складова якості життя пов'язана з потребами та інтересами індивіда, які завжди є індивідуальними і знаходять своє відображення в суб'єктивних відчуттях, особистій думці, судженнях та оцінках. Звідси випливає, що якість життя залежить не стільки від економіки, від «сухих цифр», заснованих на статистичних даних, які не завжди відображають реальну картину, а й від особистого самовідчуття людини та її комфортного існування всередині суспільства, навколишнього середовища.

Вченими та міжнародними і вітчизняними організаціями було розроблено ряд методик оцінювання якості життя, що включають різні стандарти та показники, які визначають якісний стан населення та рівень людського розвитку. Проте деякі питання залишаються спірними: підбір складових для визначення предмету дослідження; визначення об'єкта дослідження: особи, домогосподарства, держави; вибір інтегрального показника чи системи показників для більш точного оцінювання якості життя населення тощо. Так як якість життя пов'язана з ефективністю життя людини в широкому сенсі слова, і не лише із задоволенням своїм особистим життям, а й із задоволеністю своїм становищем у країні та в світі, яке позначається на самопочутті, то показовою в цьому відношенні є точка зору відомого російського економіста і фахівця в царині теорії вимірювання цієї категорії – С. Айвазяна. Враховуючи той факт, що людина є біосоціальною істотою, вчений виділяє п'ять інтегральних показників, які є складовими життєдіяльності населення [1,2]:

1) якість населення (очікувана тривалість життя, народжуваність, смертність, рівень освіти, кваліфікація тощо);

2) добробут населення (реальні доходи, їх диференціація, рівень споживання товарів і послуг, рівень забезпечення потужностями інфраструктури суспільства тощо; відображає ступінь задоволення матеріальними та духовними потребами);

3) соціальна безпека (рівень умов праці, соціального захисту, криміналізованість, соціально-політичного здоров'я самого суспільства та ін.);

4) якість навколишнього середовища (дані про забруднення повітряного простору, води, про якість ґрунту, рівень біорізноманіття тощо);

5) природно-кліматичні умови (склад і обсяги природно-сировинних ресурсів, клімат).

Можна стверджувати, що якість життя - це ступінь розвитку та повнота задоволення всього комплексу потреб та інтересів людей, які проявляються як у різних видах діяльності, так і в житті загалом. Підходи до ЯЖ включають в себе умови, результати та характер праці, демографічні, етнографічні й екологічні аспекти існування людей. Сюди ж задіяні юридичні і політичні сторони (пов'язані з правами та свободами), поведінкові та психологічні аспекти, загальний ідеологічний і культурний фон (рис.).

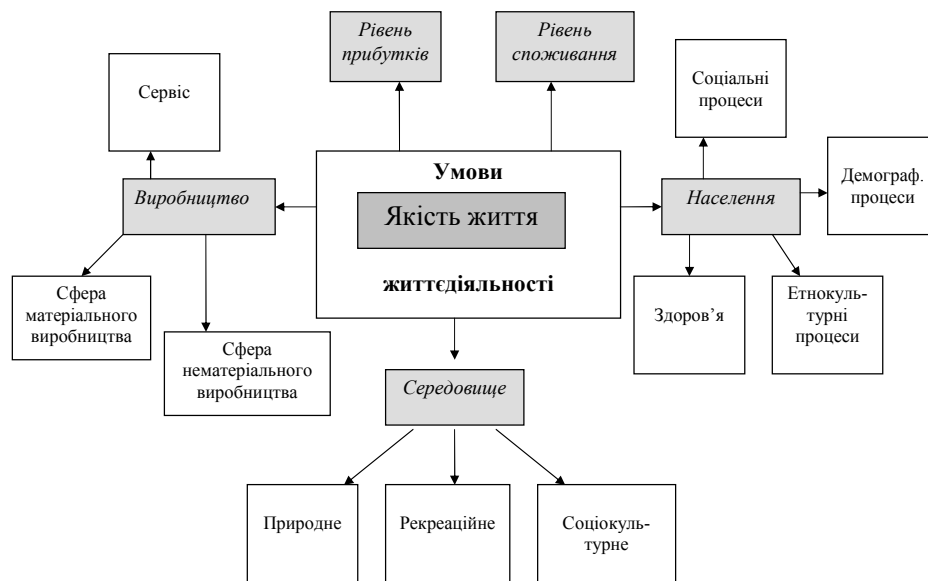

Рис.– Базові складові якості життя

На думку експертів ООН, соціальна категорія якості життя включає 12 параметрів, з яких здоров'я знаходиться на першому місці. Такої ж думки дотримуються і фахівці з Європейської економічної комісії. Звідси випливає, що якість життя, пов'язану із здоров'ям, можна розглядати як інтегральну характеристику фізичного, психічного і соціального функціонування людини. В той же час здоров'я людини на 17-20% залежить від стану довкілля. До основних «факторів ризику» для здоров'я людини належать різкі зміни метеочинників, підвищені геліокосмічні, магнітні та інші випромінювання, забрудненість повітря, води, ґрунтів тощо. Метеочинники здійснюють не тільки прямий вплив на людський організм, окремо або в комбінації вони можуть збільшити прояв наявних захворювань, створити певні умови для розмноження збудників інфекційних захворювань. З кліматичними чинниками тісно пов'язані функціональні стани та захисті реакції організму, а також мотивація поведінки, що в свою чергу, може призвести до виникнення низки захворювань, в тому числі й психічних розладів.

Таким чином, як показав аналіз теоретичної літератури з теми дослідження, якість життя визначається як економічний, політичний, соціальний, медичний, психологічний, культуральний феномен. Але питання її оцінки все ще залишається невирішеним у кожній із цих сфер.

При оцінці якості життя населення необхідно враховувати сучасні кліматичні зміни, що призвели до збільшення повторюваності несприятливих метеорологічних явищ, що в свою чергу обумовило зростання захворюваності й смертності.

Визначення основних компонентів та чинників впливу на якість життя населення, розробка узагальнюючого (інтегрального) показника для інтегральної оцінки якості життя, формування стратегії управління якістю життя дозволить забезпечити гармонізацію цілей економічного зростання, розвитку людини та збереження навколишнього середовища.

1. Айвазян С.А. Анализ синтетических категорий качества жизни населения субъектов Российской Федерации: их измерения, динамика, основные тенденции//Уровень жизни населения регионов России.- 2002.-№11. 2. Лібанова Е.М., Гладун О.М., Лісогор Л.С. та ін. Вимірювання якості життя в Україні. Аналітична доповідь. – К.: 2013. – С. 16. 3. Качество жизни: сущность, оценки, стратегия формирования.- М. : ВНИИТЭ, 2000. – 301 с.

ЕТНОЛАНДШАФТИ ПОДІЛЛЯ ПОЛЬСЬКОЇ ГЕНЕЗИ У XV-XIX СТОЛІТТЯХ

Одним із завдань сучасного ландшафтознавства є дослідження етнокультурних ландшафтів, формування яких зумовлене переважанням регіональної етнічної диференціації у відповідних просторово-часових зрізах. Поділля є полікультурним регіоном, з етнокультурними ландшафтами фронтального типу, що зумовлено особливостями контактності (на межі трьох рівнинних фізико-географічних зон та гірської країни). Вплив географічних чинників зумовив формування контрастного ландшафтного середовища, що у свою чергу вплинуло на заселення регіону та міграційні процеси. З XV ст. до XIX ст. провідним у процесі антропогенізації ландшафтів Поділля був польський етнос.

У процесі антропогенізації ландшафтів Поділля поляками можна виділити такі етапи:

- *литовсько-польської колонізації (XIV-XV ст.)*. Закладається основа для формування «класичного» містечка середньовіччя, де ядром був белігеративний ландшафт, навколо якого формуються сільські селитебні ландшафти.

- *польської колонізації (XVI-XVII ст.)*. Збільшується кількість панських дворів та фільваркових угідь. Формуються містечка, які належали магнатам. У регіоні формується відповідний польський архетип, де селитебні ландшафти сформувались на основі замків, фортець, маєтків тощо.

- *становлення та розвитку польського капіталістичного виробництва (XVIII ст. – початок XX ст.)*. Формування етнокультурних ландшафтів містечок регіону та польських сільських ландшафтів є найінтенсивнішим.

- *руйнації (1917-30-і рр. XX сторіччя)*. Польські етнічні квартали поступово знівельовали або були зруйновані під впливом процесів радянської індустріалізації.

Починаючи з періоду польської колонізації на територію Поділля активно переселяються селяни і дрібна польська шляхта. Великі землевласники, які володіли містами, містечками та селами, змінюють їх ландшафтну структуру, формуючи садибні і белігеративні ландшафти (замки, фортеці), розширюючи мережі фільварків.

Ядрами етнокультурних ландшафтів є каркасні селитебні ландшафти, де розташовані і тривалий час існують місцеві етноси. Найяскравіше етнокультурні особливості місцевого населення регіону проявились у ландшафтній структурі містечок. Вони мали визначену структуру, де формувались етнічні квартали. Їх домінантами були сакральні ландшафти.

У зв'язку з переважанням натурального господарства функціонування польського містечка початку XIX сторіччя мало чим відрізнялося від сільського. У садибах переважали пейзажні композиції, у яких органічно поєднувались селитебні ландшафти з натуральними ландшафтними комплексами (схили пагорбів, долини річок і ставків). Типова структура містечкової садиби: панський будинок з господарськими спорудами, впорядкований парк (або садові ландшафти), оранжереї, виноградники, городи, ставки, басейни, які створювали ландшафтно-техногенні системи: водограї, водоспади, водні каскади [2].

Суттєвим був вплив польської етнокультури на формування структури сільськогосподарських ландшафтів Поділля. Розбудова сільськогосподарських ландшафтів відбувалась через окремі садиби, фільварки, хутори та маєтки, навколо яких формувалась власна структура, часто з оригінальними водними і садово-парковими комплексами, сільськогосподарськими ландшафтами.

За інвентарним описом, класичний фільварок XVII сторіччя мав дві частини: подвір'я фільварку (садибу) та фільваркову ріллю. Подвір'я, яке огорожувалось тином або частоколом, складалось з житлових приміщень (1-3 будинки), комплексу

господарських будівель: кухні та пекарні, комори, лазні, погребі, льохи, возовні, солодовні, бровари, винниці, гумно зі стодолами і клунями, стайні, шопи, хліви [1].

Крім суттєвої перебудови селитебних і сільськогосподарських ландшафтів Поділля поляки упродовж XV–XIX ст. значну увагу приділяли формуванню та розширенню площ промислових, лісових і водних антропогенних, сакральньо-тафальних, дорожніх ландшафтів, а також започаткували розвиток рекреаційних ландшафтів. Промислові ландшафти, сформовані під впливом польської етнокультури, представлені сально-свічковими заводами, цегельнями, цукровими заводами, броварнями, гуральнями, суконними і тютюновими фабриками. Антропогенізація лісових ландшафтів Поділля нерідко завдавала значної шкоди, а інколи призводила до їх повного знищення, особливо упродовж XVI–XIX ст., коли інтенсивно розвиваються деревообробні промисли: бондарство, колодейство, стельмашество, столярство тощо. Унікальним прикладом формування поляками дорожніх ландшафтів Поділля є рештки створених ними ділянок доріг, обсаджених у той час (XVII–XVIII ст.) дворядними алеями лип. Загалом, це був етап найінтенсивнішої антропогенізації ландшафтів Поділля, в якому важливу роль відіграв вплив польської етнокультури.

1. *Ворончук І.* Фільварок на Хмельниччині в першій половині XVII ст. (за матеріалами інвентаря волинських маєтків князів Острозьких 1620 р.) / *І. Ворончук // Поляки на Хмельниччині: Погляд крізь віки: [Інститут історії України НАНУ]. – Хмельницький, 1999. – С. 87-99.* 2. *Родічкін І. Д., Родічкін О. І.* Старовинні мастки України : книга-альбом. – К. : Мистецтво, 2005. – 384 с.

МОЗГОВИЙ Артем

Київський відділ

КОНФЛІКТНА ВЗАЄМОДІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СИСТЕМ: ГЕОГРАФІЧНИЙ ВИМІР

Взаємодія як природно-територіальних, так і суспільно-територіальних систем передбачає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їхню взаємну обумовленість, зміну їхнього стану і взаємоперехід якостей систем, що взаємодіють. Сутнісно взаємодія є різновидом зв'язку, котрий може мати безпосередній, чи опосередкований характер. Загальновідомо, що властивості певного об'єкта можуть проявитися і бути пізнані тільки через взаємодію з іншими об'єктами. Саме взаємодією складових елементів підтримується цілісність будь-якої системи, у тому числі й територіальної. Тому категорія взаємодії, як інтегруючого чинника, перебуває в тісному зв'язку з категорією структури системи.

Таким чином, взаємодія має об'єктивний і універсальний характер, підтримуючи цілісність територіальних систем усіх рівнів, а також визначаючи в них відношення причин та наслідків. Саме взаємодія зумовлює розвиток територіальних систем, т.я. взаємодія протилежностей – суперечність – є глибинним рушієм і причиною розвитку об'єктів. Це твердження стосується й розвитку систем як процесу кількісних і якісних змін. Розвиток природно-територіальних систем під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників знаходить свій прояв у еволюції ландшафтів. У свою чергу, еволюція суспільно-територіальних систем має за результат виникнення і зростання міст. Тому, нашу думку, найбільш придатним об'єктом суспільно-географічного дослідження конфліктної взаємодії територіальних систем є місто. Звичайно, це потребує, у першу чергу, опрацювання теоретико-методологічних основ дослідження конфліктної взаємодії територіальних систем і визначення найбільш придатного методичного інструментарію.

Нині місто як складна відкрита суспільно-територіальна система вважається найвищою, проте, можливо, не останньою формою територіальної організації населення і господарства. Взаємодія різноманітних суб'єктів в міському просторі неминує призводити до виникнення суперечностей. Гострою формою прояву таких суперечностей є конфлікти. Основною проблемою і «Ахіллесовою п'ятою» сучасного міста є сама його організація, що ґрунтується на функціональному підході і неминує призводити до

надмірної фрагментації міського простору. Це створює «поживне середовище» для виникнення безлічі конфліктних взаємодій.

Суб'єктами конфліктної взаємодії в міській системі можуть виступати агенти господарської діяльності, органи управління, суспільні групи, окремі особистості і навіть технічні системи. У цьому випадку, конфлікт може розумітися як протидія властивостей двох або більше процесів, що претендують на встановлення визначального для них стану дійсності. У цьому контексті може йтися навіть про конфлікти різних видів розвитку міста, тобто територіального, демографічного, функціонального і соціально-економічного.

У свою чергу, об'єктами конфліктної взаємодії в міській системі виступають ресурси розвитку, або ж певний стан дійсності, що може оцінюватися суб'єктами конфліктної взаємодії як «прогресивний», чи «регресивний». Зауважимо, що нині як ніколи раніше, основні постулати теорії прогресу є хиткими, а впевненість в необхідності подальшого економічного й технологічного зростання є сумнівною. Усе більшої поширеності серед науковців набуває альтернативні теорії прогресу і ймовірнісний підхід в розумінні цивілізаційного розвитку людства.

Принагідно зауважимо, що взаємодія між суспільно- і природно-територіальними системами, а також всередині них, часто може мати і безконфліктний характер. Зокрема, до такого типу відносин можна віднести синергізм та антагонізм систем. За синергізму системи, що взаємодіють поєднані прямо пропорційними зв'язками, а за антагонізмом – обернено пропорційними. Тобто, якщо дві системи пов'язані між собою синергетично, то за посилення (послаблення) активності однієї спричинює посилення (послаблення) активності іншої системи. І навпаки, якщо дві системи пов'язані антагоністично, тоді посилення (послаблення) активності однієї спричинює послаблення (посилення) активності іншої.

Синергізм і антагонізм об'єднує в спільний тип безконфліктних станів взаємодії систем та властивість, що вони ні за яких умов не здатні спричинювати ефект, властивий всім конфліктним системам – самоліквідацію або самознищення. У свою чергу, антагоністична система відрізняється від синергетичної тим, що заснована на виникненні змагальності між системами, які належать до конкуруючих полюсів. Тому вважаємо методологічно не правильним ототожнювання антагонізму з конфліктом.

Національна статистика не передбачає збору та опрацювання даних щодо конфліктів, а, між тим, параметризація й формалізація процесів конфліктної взаємодії є першочерговим завданням в межах географічного дослідження конфліктів. Існуюча статистика, що відображає криміногенну ситуацію в населених пунктах розкриває конфліктність лише частково, і переважно стосується міжособистісних конфліктів. Добір кількісних показників просторового розвитку, що представлені в національній системі статистики України, на нашу думку, неодмінно призведе до «ефекту Урбороса». Тобто намагання виявити серед статистичних показників передумови того чи іншого конфлікту, призводитимуть до «препарування» його наслідків, т.я. неможливо досліджувати динамічне явище в статичних умовах.

За умов відсутності в державній статистиці показників, що хоча б опосередковано відображали конфліктну взаємодію в урбанізованих територіях України, дослідник має застосовувати для збору первинної фактологічної інформації географічні методи класичної доби – польових досліджень і описово-географічний. Ці методи демонструють надзвичайну ефективність на локальному рівні досліджень, проте саме ця обставина ускладнює узагальнення на національному рівні. Зважаючи на це, пропонуємо активно залучати до методичного апарату суспільно-географічного дослідження конфліктів методи контент- та івент-аналізу (засобом використання інформаційно-пошукових та метапошукових систем), що у поєднанні з факторним аналізом дозволяє виявляти геопросторові особливості конфліктності міського розвитку. Під конфліктністю ми розуміємо показник, що характеризує частоту і гостроту виникнення і перебігу конфліктів в місті, ступінь залученості до конфліктної взаємодії суб'єктів. Можна виділити низьку,

середню, оптимальну і високу конфліктність. Центральною детермінантою конфліктності є система суперечностей, що виникають в процесі міського розвитку і відтворення предметного плану соціально-економічної активності.

Рівень емерджентності в розвитку міста як системи, ступінь ефективності спільної діяльності суб'єктів міського середовища виступає провідним фактором, що визначає змістовні причини та інтенсивність конфліктності в місті. На прикладі дослідження інших складних систем конфліктологами було помічено, що деякий рівень конфліктності не є фактором дезінтеграції високоефективної системи спільної діяльності. Такий рівень конфліктності може бути сприятливим для функціонування системи. Виявлення й параметризація такого рівня конфліктності є одним з важливих завдань при дослідженні конфліктів міського розвитку.

Наступним кроком при дослідженні конфліктної взаємодії в міській суспільно-територіальній системі є оцінювання конфліктного потенціалу міського простору, тобто його конфліктогенності. Спроби квантифікації конфліктогенності міського простору виявили такі особливості цього процесу: квантифікація конфліктів міського розвитку неминуче призводить до редукції досліджуваного явища; значний ступінь цільової, поведінкової та природної невизначеності суб'єктів конфлікту; неможливість врахування пріоритетності цілей суб'єктів конфлікту, а також їхньої просторово-часової узгодженості; взаємозалежність різних рівнів конфліктної взаємодії за різними видами зв'язків (кон'юнктивні та диз'юнктивні, односторонні та двосторонні, позитивні та негативні).

Отже, при визначенні потенціалу конфліктності територіальної системи неабияке значення має ретроспективний аналіз конфліктної активності. Гіпотеза дослідження конфліктогенності припускає, що експлікативні результати можна отримати через оцінювання ризиків виникнення конфліктів. У такому разі, конфліктогенність міського простору слід розуміти як ризик виникнення конфліктів міського розвитку, що впливають на стан міського середовища і знаходять прояв у мобілізації різнорідних ресурсів, асиметричності деструктивних дій та наявності згубних наслідків для сторін-носіїв інтересів.

МОЛКЕВИЧ Роман

Херсонський відділ

МЕДИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ІНДИКАТОРИ В ОЦІНЦІ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

Показники медико-географічної ситуації та суспільного здоров'я являються базовими при дослідженні якості життя населення (ЯЖН) на мезорегіональному рівні. Дане твердження не може являти собою однозначну закономірність, але його вагомість зростає у регіонах, де досить складно встановити показники, що характеризують реальний добробут, або ж відобразити їх полюсність. До таких регіонів варто віднести, наприклад, території з суто аграрною спеціалізацією, де використання типових характеристик, як то рівень середньої заробітної плати чи забезпеченість населення житлом, може дати хибно позитивний або хибно негативний результат. Це зумовлено багатьма процесами, зокрема відсутністю даних про доходи населення від реалізації агропродукції, про міграції з сільської місцевості, завдяки яким зростають показники забезпеченості населення житлом.

Наступне «за» щодо доцільності використання медико-географічних індикаторів в оцінці ЯЖН, є ефект пролонгованості дії та відстрочення результуючого ефекту соціально-економічних змін на якісні характеристики населення та ЯЖН. Зазвичай комплексна оцінка ЯЖН проводиться станом на певний рік, але показники поточного року є результатом соціально-економічних змін попередніх років, а щорічні характеристики проявлять свій ефект (наприклад підвищення заробітної плати) лише в наступних роках. Тому складність якісної характеристики полягає не лише у складності розрахунків, але і у

високій нестабільності та варіативності її сутності. Виходячи з цього, необхідним є паралельне дослідження динаміки показників і поточне прогнозування, що формує ряд методологічних складностей. Медико-географічні ж показники відбивають реальну ситуацію на даний рік.

Динаміка медико-географічних показників завжди є відтермінованим індикатором соціально-економічних змін. Подібний ефект встановлений нами також при перевірці залежності між показниками народжуваності та рівнем державної допомоги при народженні дитини. Аналогічний ефект відтермінованості спостерігається і у залежності середньої заробітної плати та смертності населення (рис. 1).

Навіть при досить активному підвищенні рівня заробітної плати показники смертності продовжують зростати, поки їх рівень не досягне таких показників, що здатні задовольнити потреби населення у тій мірі, яка необхідна для покращення ЯЖ і зниження показників смертності. Наступне доволі різке зменшення показників смертності є результатом відтермінованого ефекту та достатнього ефекту насичення. Потім населення виходить на якісно новий рівень соціальних стандартів, знову збільшується незадоволеність і відповідно починають підвищуватись показники смертності.

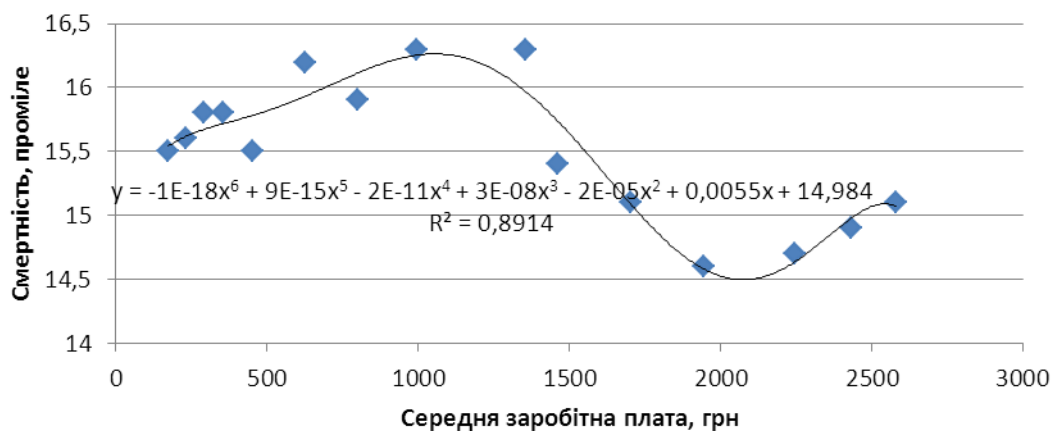

Рис. 1 – Залежність між рівнем середньої заробітної плати та смертністю населення (Херсонська область, за період 2000-2014 рр.)

Оскільки, як було сказано вище, показники середньої заробітної плати не завжди коректно передають рівень фінансового благополуччя населення, то варто також розглядати такі показники, як: сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство(грн.) та сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство (грн.). Різниця між даними показниками є свідченням можливості для населення до саморозвитку та покращення власного рівня життя.

До 2004 р. ресурсів домогосподарств Херсонської області не вистачає навіть на задоволення мінімальних витрат, для цього періоду характерним є і найгірші медико-географічні показники. Починаючи з 2004 р., спостерігається поступова поява у населення «вільних» коштів, які забезпечують повільне, але стабільне поліпшення ЯЖН. Найвищі показники «вільних» коштів у населення спостерігаються у 2008 та 2014 рр. Для того, щоб показати як за допомогою медико-демографічних характеристик можливо відобразити зміну якості життя населення, замінивши тим самим показник «вільних» коштів, слід використати показник загальної захворюваності населення. Показники захворюваності найбільш швидко реагують на будь-які суспільні зміни, тобто володіють високою геосоціофільністю. На рис.2 можна спостерігати майже лінійну залежність між показниками захворюваності та кількістю «вільних» коштів у населення області. Вагомим підтвердженням у даному випадку є коефіцієнт кореляції між даними показниками, який становить -0,82. Тобто, коли у населення з'являються надлишкові кошти, то вони витрачають їх на покращення умов власного життя та здоров'я.

З проведеного аналізу зрозумілими є, що за допомогою показників первинної захворюваності досить добре можливо передати реакцію населення на суспільні зміни, що і формують надалі ЯЖН.

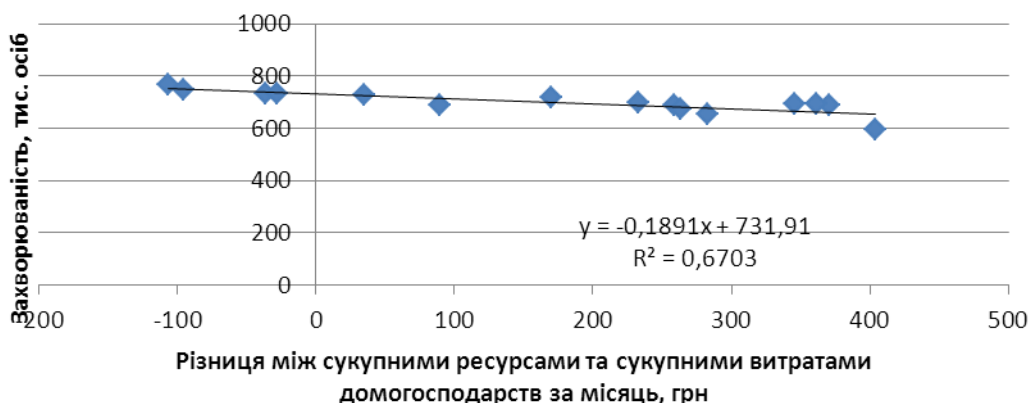

Рис. 2 – Залежність між різницею сукупних ресурсів та сукупних витрат домогосподарств («вільні» кошти) та захворюваністю населення (Херсонська область, за період 2000-2014 рр.)

Найбільш цікавою медико-географічною характеристикою є мабуть очікувана тривалість життя населення. Дана характеристика завжди використовується як основна при міжнародних порівняннях, адже вона краще, ніж будь-які інші соціально-економічні показники, відображає і ЯЖ, і рівень суспільного здоров'я населення. Як видно з рис. 3, лінія тренду проходить хвилеподібно, з відрізками стабілізації та зростання, тобто реакція на зміну рівня благополуччя у населення відбувається відстрочено.

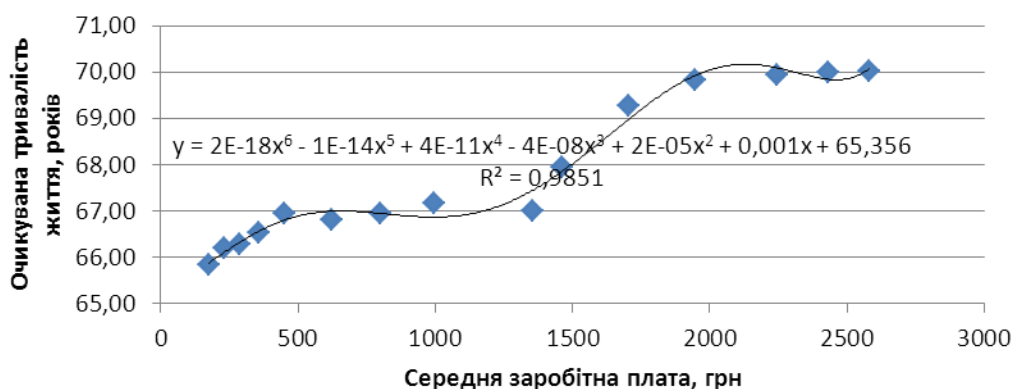

Рис. 3 – Залежність між рівнем середньої заробітної плати та очікуваною тривалістю життя (Херсонська область, за період 2000-2014 рр.)

У типовому списку показників що використовуються для оцінки ЯЖН, демографічним характеристиками та характеристикам здоров'я населення відводиться менша роль, ніж економічним, що є вірним на міжнародному та частково на національному рівні, але при характеристиці регіональних диспропорцій і проблем показники медико-географічної ситуації та її динамічних характеристик є більш інформативнішими для оцінки ЯЖН, оскільки передають реальну ситуацію без відтермінування. Тобто, на регіональному рівні застосування геоситуаційного підходу є найбільш виправданим.

Сучасна загальна динаміка медико-географічної ситуації має позитивний напрямок, але робити остаточні висновки ще передчасно. Суспільно-політична криза, яка почалася в 2014 р. ще в повній мірі не відобразилась на ЯЖ населення Херсонської області, але поступове погіршення як економічних показників, так і показників захворюваності (які ще

більше змінюються в результаті суспільно-політичної напруги), є передвісником значного погіршення рівня життя населення та його якості.

МОЛОДЕЦЬКИЙ Анатолій, ФІЛОЗОВЕНКО Євгенія

Одеський відділ

СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МЕМОРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Сучасний стан економіки країни та воєнні дії на Донбасі та в Криму відіграють провідну роль у зниженні рівня життя населення як на загальнодержавному, так і на регіональному та локальному рівнях. Туризм – одна з нематеріальних галузей сфери послуг, яка за порівняно невеликих затрат здатна створити мультиплікаційний ефект у створенні значної кількості робочих місць та підвищити рівень життя невеликих локальних груп поселення. Одним із чинників туристичної атрактивності територій є приурочені до пам'ятних дат промоційні компанії, які створюють позитивний імідж визначних об'єктів. Для підняття патріотичних настроїв співгромадян та залучення проукраїнськи налаштованих іноземних туристів такими можуть стати об'єкти воєнно-історичної спадщини різних часів, меморіали та музейні експозиції, які відображають військові подвиги та звитягу предків.

Меморіальний туризм – це відвідання таких військово-історичних пам'яток, які увічнюють події та особистості у вигляді пам'ятників на місцях боїв та поховань полеглих в них воїнів, монументів на честь відомих полководців та воєначальників, жертв цивільного населення, подвигів та героїчних вчинків у боротьбі проти окупаційних властей та інше. В умовах сучасної України це стосується в першу чергу внутрішнього туризму, бо залучати іноземних туристів у воюючу країну – завдання малопродуктивне.

В межах різних регіонів зберігаються військово-історичні пам'ятки героїчних подій минулих часів. Вони присвячені часам середньовіччя і монголо-татарського нашествия, визвольній війні середини XVII століття, походам запорізьких козаків проти турецьких завойовників, російсько-турецьким війнам XVIII-XIX віків, найбільше – війнам XX ст. – Першій та Другій світовій, а також громадянській. Значна частина цих подій увічнена мало, частина – зовсім не відтворена монументальною скульптурою та архітектурними комплексами, а позначена лише пам'ятними дошками чи символічними скромними хрестами-надгробками. Такі об'єкти (за виключенням пам'ятників загиблим у Другій світовій війні) представлені головним чином у західних, північних, південних регіонах і відсутні в Центрі та Сході країни. Безсумнівно, такі меморіальні військово-історичні об'єкти, як фундаменти Десятинної церкви в Києві, в якій полягли останні захисники міста під час облоги військом Батия чи укріплення древнього Галича та Чернігова зараз майже не містять навіть натяку на військову складову історичної значущості цих об'єктів для сучасних відвідувачів. Мало б бути значно сильніше відображена і меморіальна складова на місці битв Богдана Хмельницького під Корсунем чи Берестечком, славетної оборони Кам'янець-Подільського у XVIII ст., облоги і взяття Очакова, Хаджибея і Ізмаїла у кінці XVIII ст.

Недостатньо висвітлена у військових меморіалах пам'ять Першої світової та громадянської війни. Неоднозначність політичної інтерпретації їх результатів призвела до замовчування пам'яті мільйонів загиблих на протязі 1914-22 рр. Це особливо вражає під час порівняння кількості і монументальності пам'яток подій тих років з країнами-сусідами, навіть такими порівняльно небагатими як Румунія, Болгарія, Сербія, Чорногорія, Греція, де загиблі воїни та мирні жителі слушно згадуються поіменно на площах і проспектах більшості міст і сіл. На жаль пам'ятники подіям і персонажам громадянської війни в Україні носять однобічний характер, уславлюючи лише представників-переможців – комуністів та червоноармійців. Місця поховань жертв радянської влади свідомо не фіксувалися та знищувалися – тому їх відновлення та оформлення відповідними пам'ятниками є даниною пам'яті цих людей.

Найширша мережа військово-меморіальних пам'яток пов'язана з подіями Другої світової війни. Вони створювалися на протязі майже 40-50 років другої половини ХХ століття. Для розвитку меморіального туризму найважливішими є об'єкти міст ушлавлених героїчною обороною 1941-42 рр. (Київ, Одеса, Севастополь, Керч), де створені музейні експозиції та архітектурні меморіальні ансамблі. У перші десятиліття після війни на радянській території свідомо знищувались цвинтарі та пам'ятники на похованнях військових країн-окупантів Німеччини, Румунії, Угорщини, Італії, відновлення яких є необхідним проявом сучасної європейської толерантності. Недостатньо увіковічені до цього часу меморіальні об'єкти Холокосту у більшості малих міст, селищ та сіл, де відбувалися вбивства та знущання з єврейського населення.

Порівняно невелика кількість об'єктів увічнеє участь українців у війні 1970-80-х років у Афганістані. Ці пам'ятки створювалися у великих та середніх містах вже в кінці ХХ ст. та мають значно меншу масштабність та пафосність. Це пов'язано не з характером втрат у афганських боях, а можливостями бюджетних витрат на такі пам'ятники.

Сучасні тенденції розвитку світового туризму свідчать про особистісний характер меморіального військового туризму. Він має прямий вплив на виховання в молодому поколінні з одного боку патріотизму, а з другого (негативного) реваншизму у підвалинах свідомості. Тому важливий толерантний підхід до використання на пам'ятниках різних епох і періодів відповідної символіки, епіграфіки, мовних транскрипцій. Це потрібно знати органам місцевої влади відповідальним за стан таких пам'яток.

Доцільним можна вважати її підготовку відповідних екскурсиводів для знайомства туристів різних національних, військових, конфесійних та професійних груп з прикладами політично нейтрального висвітлення воєнних подій, де сьогоднішня дійсність вимагає історичного примирення нащадків військових різних сторін.

МОСКАЛЕНКО Станіслав

Київський відділ

ОСОБЛИВОСТІ ВОДНОГО РЕЖИМУ РІЧОК БАСЕЙНУ ПРАВОБЕРЕЖЖЯ ПРИП'ЯТІ ТА ЙОГО ЗМІНИ В СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

У водному режимі правобережних приток Прип'яті крім весняного водопілля періоди високої водності відзначаються небезпечними дощовими паводками, які завдають збитків населенню та господарству внаслідок затоплення на тривалий час заплавлених територій. Більшість річок правобережжя Прип'яті є типовими рівнинними. Найбільш багатоводними в басейні – її великі притоки Стир, Горинь, Случ, де середній річний стік води в замикальних створах становить від 42 до 52 м³/с (табл.1).

Стік води у холодний період за рахунок щорічного весняного водопілля більше, ніж у теплий на всіх річках басейну, але коефіцієнти варіації (C_v) середніх витрат води за теплий період більше ніж за рік і холодний період, що свідчить про мінливість водності у цей період та наявність паводкового режиму. Амплітуда коливання рівнів води за багаторічний період на річках Правобережжя Прип'яті становить 300-400 см. Під час дощових паводків підйоми рівнів води звичайно менші за амплітуду, але все рівно значні та можуть досягати 150-250 см.

На основі аналізу даних з гідрологічних постів виявилось, що дощові паводки спостерігаються у середньому раз у 4-6 років, але не завжди вони бувають високими по всій території, навіть в одних і тих же басейнах. За останні 50 років на річках правобережжя Прип'яті високі дощові паводки проходили у 1948, 1955, 1969, 1970, 1974, 1980, 1988, 1993, 1998, 2001, 2005 роках. Витрати води під час паводків збільшуються в десятки разів у порівнянні з передпаводковими. Максимальні модулі стоку води у верхів'ях річок можуть досягати значень 150-180 л/с·км², в середній течії поступово зменшуються до 50-80 л/с·км², а при великій площі водозбору модулі стоку складають 15-30 л/с·км² (табл.2).

Таблиця 1 – Багаторічні характеристики середньорічного, за теплий та холодний період стоку води на річках правобережжя Прип'яті

Річка - пост	Площа водозбору, км ²	Середньорічні значення			Теплий період (V-X місяці)			Холодний період (XI-IV місяці)		
		Витрата води, м ³ /с	Модуль стоку, л/с км ²	Коефіцієнт варіації C _V	Витрата води, м ³ /с	Модуль стоку, л/с км ²	Коефіцієнт варіації C _V	Витрата води, м ³ /с	Модуль стоку, л/с км ²	Коефіцієнт варіації C _V
Прип'ять - Річиця	113	7,86	3,57	0,72	6,05	2,75	1,03	10,5	4,77	0,70
Вижівка – С.Вижівка	722	2,56	3,55	0,45	1,32	1,83	0,95	3,75	5,19	0,44
Турья - Ковель	1480	3,77	2,55	0,47	2,29	1,55	0,89	5,28	3,57	0,43
Стохід - Любешів	2970	11,4	3,84	0,45	7,73	2,60	0,58	15,2	5,12	0,47
Стир - Щурівці	2020	10,7	5,30	0,35	9,04	4,48	0,48	12,4	6,14	0,35
Стир - Луцьк	7200	30,8	4,28	0,26	25,1	3,49	0,36	36,5	5,07	0,28
Стир - Млинок	10900	42,3	3,88	0,27	34,9	3,20	0,28	49,7	4,56	0,33
Горинь - Ямпіль	1400	6,15	4,39	0,22	5,24	3,74	0,29	7,13	5,09	0,27
Горинь - Оженін	5860	25,2	4,30	0,27	20,5	3,50	0,37	29,8	5,09	0,28
Горинь - Деражне	9160	44,2	4,83	0,29	36,2	3,95	0,41	52,1	5,69	0,29
Случ - Громада	2480	8,95	3,61	0,43	6,72	2,71	0,53	10,6	4,27	0,41
Случ – Новоград-Вл.	7460	27,5	3,69	0,36	21,8	2,92	0,48	32,4	4,34	0,45
Случ - Сарни	13300	52,1	3,92	0,46	33,4	2,51	0,66	70,8	5,32	0,46
Уборть - Перга	2880	12,5	4,34	0,46	8,11	2,82	0,72	16,9	5,87	0,46

Таблиця 2 – Багаторічні характеристики максимального стоку дощових паводків та весняного водопілля на річках Правобережжя Прип'яті

Річка – гідрологічний пост	Площа водозбору, км ²	Середні максимальні для дощових паводків			Найбільші значення максимальних паводкових за період спостережень			Найбільша максимальна витрата води за період спостережень під час весняного водопілля, м ³ /с
		витрата води, м ³ /с	модуль стоку, л/с км ²	Коефіцієнт варіації C _V	витрата води, м ³ /с	модуль стоку, л/с км ²	рік	
Прип'ять - Річиця	2200	20,3	9,22	0,93	88,7	40,3	1974	260
Вижівка - Стара Вижівка	722	7,6	10,5	1,17	47,2	65,4	1974	163
Турья - Ковель	1480	10,8	7,29	1,22	106	71,6	1974	147
Стохід - Любешів	2970	25,7	8,65	1,00	164	55,2	1974	227
Стир - Щурівці	2020	28,1	13,9	0,72	120	59,4	1974	198
Стир - Луцьк	7200	51,9	7,21	0,53	224	31,1	1974	417
Стир - Млинок	10900	70,4	6,46	0,45	197	18,1	1974	377
Горинь - Ямпіль	1400	20,7	14,8	0,73	72,1	51,5	1955	384
Горинь - Оженін	5860	68,8	11,7	0,99	311	53,1	1969	766
Горинь - Деражне	9160	79,1	8,64	0,83	425	46,4	1969	716
Случ - Громада	2480	32,1	12,9	1,03	174	70,1	1949	327
Случ – Новоград-Волинський	7460	101	13,5	0,87	400	53,6	1983	1040
Случ - Сарни	13300	238	17,8	1,60	2180	164	1948	2330
Уборть - Перга	2880	51,4	17,8	0,98	208	72,2	1977	322

Максимальні витрати дощових паводків не перевищують максимуми, які формуються під час весняного водопілля і у середньому вони у 1,5-3,5 рази більше паводкових. Хоча у окремі роки максимальні паводкові витрати води можуть перевищувати максимуми весняного водопілля.

Тривалість паводків в залежності від величині водозбірної площі різна. Так, з площами басейнів до 2000 км² паводки проходять швидше і тривають у середньому 10-15 днів, тоді як в замикальних створах водозборів зі значними площами їхня тривалість збільшується від 20-25 до 35-40 днів.

Спостерігається значне варіювання максимальних витрат води дощових паводків, C_v змінюється від 0,45-0,60 для річок з великими площами водозборів і до 0,8-1,2 для малих. Співвідношення коефіцієнтів асиметрії та варіації (C_s/C_v) для максимальних витрат води становить 2,0-4,0.

Щодо багаторічної мінливості максимальних витрат води, то для всіх досліджуваних річок правобережжя Прип'яті максимальні витрати води під час весняної водопілля значно зменшилися у порівнянні з попередніми періодами. Для максимумів дощових паводків значних тенденцій у збільшенні чи зменшенні за багаторічний період не виявлено, хоча чітко простежується за останні 20-25 років зменшення їх варіації.

Для з'ясування, як змінився внутрішньорічний розподіл стоку за останні 60 років на досліджуваній річках, були обраховані норми середньомісячного стоку води за три 30-річчя з перекриттям періодів та побудовані діаграми розподілу стоку (рис.1). Майже на всіх річках відбувся перерозподіл стоку води: під час весняного водопілля (травень-квітень) стік води зменшився на 20-25% у порівнянні з попередніми періодами, у інші місяці спостерігається деяке підвищення стоку.

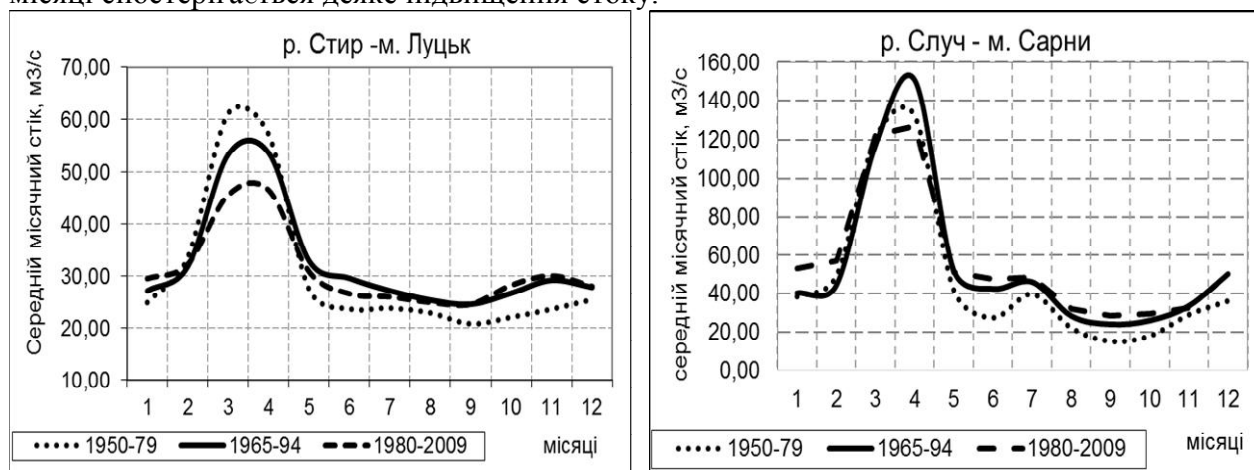

Рис. – Зміна внутрішньорічного розподілу на річках Правобережжя Прип'яті

При аналізі багаторічних даних на річках правобережжя Прип'яті не виявлено тенденцій на збільшення чи зменшення у середньорічному стоці, але в сучасний період спостерігається тенденція на збільшення у середньому стоці за теплий період (травень – жовтень місяці), а у середньому стоці за холодний (період листопад – квітень місяці) – на зменшення.

МОТУЗКО Анастасія
Київський відділ

ТЕРОРИЗМ ЯК НЕГАТИВНА СКЛАДОВА БЕЗПЕКИ ПОДОРОЖЕЙ

Одна з найактуальніших і найгостріших проблем сьогодення – збереження стабільного і стійкого миру на планеті. Лише на цьому шляху людство може досягнути реалізації головного права кожної людини – права на працю, відпочинок, особисте життя, свободу і безпеку.

Саме проти людини під час відпочинку спрямована значна частина терористичних актів у різних куточках світу. Організатори цих злочинів і не приховують, що в багатьох випадках таким чином намагаються загальмувати, а то й зупинити потоки туристів, які для окремих країн є відчутним джерелом надходження валюти.

Антитерористичний тероризм, окрім політичного й економічного, носить яскраво виражене релігійне забарвлення. Виконавцями протиправних акцій досить часто стають мусульманські екстремісти, дії яких спрямовані проти туристів із християнських держав [2, ст. 332].

Тероризм негативно впливає на туризм, змінюючи ставлення до мотивів подорожі. Коли виникає, або ще гірше, зростає терористична загроза, іноземні туристи можуть переглянути своє рішення щодо відвідування тієї чи іншої країни чи регіону [1, ст. 43-44].

Рівень розвитку тероризму у світі відображає показник глобального його індексу. Дані за 2015 рік засвідчують, що тероризм як і раніше зростає. Загальна кількість смертей від тероризму в 2014 році досягла 32685, що на 80 % більше від 18111 у попередньому році. Це найвищий рівень за всю історію. Значна більшість цих смертей, більше 78 %, відбулася всього в п'яти країнах: Ірак, Нігерія, Афганістан, Пакистан і Сирія. Водночас кількість країн, у яких відбуваються терористичні акти також зростає. У 2014 році тероризм охопив більше країн, ніж будь-коли раніше. Теракти були зафіксовані в 93 країнах, у порівнянні з 88 в 2013 році. Антирекорд утримує Нігерія: у цій країні кількість жертв тероризму зросла на 300% – це максимальна динаміка, яку коли-небудь було зафіксовано у світі (5662 осіб).

Терористична активність прямо корелюється з міграційними процесами, які різко активізувалися у світі. 10 з 11 країн, у яких зафіксовано понад 500 смертей від тероризму, також мають найвищі рівні внутрішньо переміщених осіб і біженців у світі [5].

Дослідження показують, що 88% нападів було скоєно у країнах, на території яких відбувається збройний конфлікт. Це пояснює зростання України в рейтингу. Наша країна вперше пододала поріг у 500 загиблих від тероризму. Цей рівень відносить Україну до проблемної групи поряд із Сирією та Іраном (Табл. 1). У період 2000–2013 рр. в Україні було зафіксовано лише три смерті від терористичних атак, а 2014 року їхня кількість досягла 665 [3].

Таблиця 1 – Топ-15 країн з максимальною терористичною загрозою у 2015 році

п/п	Країна	Бал
1.	Ірак	10
2.	Афганістан	9,233
3.	Нігерія	9,213
4.	Пакистан	9,065
5.	Сирія	8,108
6.	Індія	7,747
7.	Ємен	7,642
8.	Сомалі	7,6
9.	Лівія	7,29
10.	Таїланд	7,279
11.	Філіппіни	7,27
12.	Україна	7,2
13.	Єгипет	6,813
14.	Центральноафриканська Республіка	6,721
15.	Південний Судан	6,712

Джерело: [5]

Україна є єдиною країною за межами Африки, що перебуває серед п'яти країн, які страждають від найгострішого погіршення безпеки за 2014 рік.

Хоч Європа і вважається найбільш спокійним регіоном, хвиля міжнародного тероризму не оминула і її територію. Зокрема, як засвідчують дані таблиці 2, теракти, в яких постраждали туристи, відбулись у Франції. У 2016 році теракти відбулися у Бельгії.

У 2015 році режим надзвичайного стану введений в Гваделупі, Гвіані, Мартініці, Майотті, Реюньоні, Сен-Бартельмі і Сен-Мартені. Через теракт у Парижі країни шенгену тимчасово ввели прикордонний контроль. Це демонструє, що терор перешкоджає вільному пересуванню людей у світі [4]. Успіх туристичної індустрії у XXI столітті можуть гарантувати лише безпека і високий рівень обслуговування. Причому безпека посідає перше місце. Тут варто пам'ятати, що лише почуття захисту буде рушійною силою в обранні подорожі туристами [1, ст. 48].

Таблиця 2 – Теракти 2015 року, в яких загинули туристи

Дата	Країна	Кількість загиблих	Характеристика
18.03	Туніс	22 людей, 20 – іноземні туристи	стрілянина сталася у музеї Бардо, розташованому поряд з будинком парламенту. В цей час депутати обговорювали антитерористичні закони.
14.09	Єгипет	8 мексиканських туристів і 4 громадян Єгипту	вертоліт єгипетської армії помилково розстріляв в районі Ель-Вахат в Західній пустелі колону з чотирьох джипів, на яких пересувалися туристи з Мексики. Туристи перебували на екскурсії-сафарі. Військові прийняли їх за екстремістів.
13.11	Франція	140 осіб	кілька терактів сталися поруч зі стадіоном «Стад де Франс» у Париж, в одному з ресторанів і концертному залі «Батаклан»
01.12	Ірак	9 людей, 21 отримали поранення	терорист-смертник підірвав себе у натовпі шиїтських паломників. Це була перша атака на них у Багдаді під час підготовки до релігійної церемонії, коли шиїти відвідують священне місто Кербела

Джерело: [4]

Висновки. Міжнародний тероризм ставить під загрозу розвиток туризму, що змушує урядовців, менеджерів і маркетологів шукати вихід із загрозливої ситуації. Посилення заходів безпеки – логічний і традиційний крок. Поширеним явищем є рекламні акції, в яких проглядається спроба завуалювати існуючі потенційні проблеми чи намагання переорієнтуватися на новий споживчий ринок.

1. Журнал європейської економіки. – 2015. – Т. 14, № 1. – С. 37-50. 2. Смаль І.В. Особливості і проблеми розвитку міжнародного туризму у контексті глобалізаційних процесів // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2008. - Вип. 24. - С.327-335. 3. Інфографіка: яке місце займає Україна на мапі світового тероризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/nation/1405882-infografika-yake-misce-zajmae-ukrayina-na-mapi-svitovogo-terorizmu>. 4. Новини [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zik.ua/news/2015/>. 5. Global Terrorism Index 2015 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/11/Global-Terrorism-Index-2015.pdf>.

НАГРНА Валентина
Київський відділ

АГРАРНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ – ОСНОВА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ УКРАЇНИ

Найбільший вплив на сільську місцевість України, життєдіяльність сільських мешканців спричиняє розвиток аграрного сектору економіки і система землегосподарування. Закладені тут основні принципи й механізми, що регулюють виробничо-організаційну діяльність у сільському господарстві, систему оподаткування, експорт продукції, впливають на структуру і спеціалізацію галузі, розвиток бізнесу. Все це відповідно формує життєве середовище сільського населення, його зайнятість і мотивацію до праці на землі, грошові надходження і прибутки. Зрештою це позначається на розвитку

соціальної сфери, доходах і витратах селян, демографічній ситуації у сільській місцевості, міграції населення, поселенській мережі.

Незважаючи на потужний природно-ресурсний потенціал, великі масиви родючих чорноземів, зростаючий попит на продовольчу продукцію в Україні та світі, багатовікові землеробські традиції, аграрний сектор має низьку конкурентоспроможність, є сировинним придатком інших країн, а сільська місцевість тривалий час залишається депресивною.

Стан сільської місцевості України є наслідком довготривалої несприятливої соціально-економічної політики щодо села, численних недоліків у реформуванні аграрної сфери, нераціональної системи ведення сільського господарства. Вона базувалася на виснаженні земельних ресурсів, ігноруванні землеробських традицій, відчуженні селянина від землі та виробленої продукції, диспаритеті цін. Все це визначало ставлення держави і суспільства до села і землеробської праці, спричинило безпрецедентне зростання міграційних потоків у міста і промислові центри. З 1913 по 2013 рр. чисельність сільських жителів в Україні скоротилася на 14,5 млн. чол. або на 45 %.

За роки незалежності (з 1991 р.) в умовах переходу від командно-адміністративної системи господарювання до ринкових відносин в аграрному секторі відбулися істотні зміни. Однак вони часто були економічно необґрунтованими, не відповідали потребам села, інтересам сільських мешканців, бракувало послідовності та системності при здійсненні реформ. Великі колективні сільськогосподарські підприємства (колгоспи), більшість з яких були свого часу рентабельними, було зруйновано, знищено виробничий потенціал села – техніку, господарські приміщення, особливо тваринницькі ферми, агросервісне обслуговування, сферу первинного перероблення сировини, наукові підрозділи, інфраструктуру.

Мільйони селян залишилися без роботи. Внаслідок скорочення виробництва сільськогосподарської продукції стали занепадати переробні підприємства у малих містах. Депресією було охоплено інші види господарської діяльності – сільськогосподарське машинобудування, будівництво, соціальну сферу. Впродовж 1991–1999 рр. обсяги валової аграрної продукції в Україні скоротилися більше, ніж наполовину.

Великі зміни сталися в організаційній структурі та формах господарювання. Державна власність на землю втратила монопольне становище. Натомість було створено господарські товариства, сільськогосподарські кооперативи, що не виправдали себе. Фермерство, яке успішно розвивається в багатьох країнах, не набуло масовості в Україні. Для переважної більшості жителів сільської місцевості майже єдиною можливістю виживання стало ведення особистого підсобного господарства. Саме це визначило характер життєдіяльності українського селянства.

З 2000 року було взято курс на відродження великотоварного виробництва. На основі залучення інвестицій, застосування індустріальних технологій в Україні сформувалися нові виробничі структури – агрохолдинги, які об'єднували у своєму складі сільське господарство і промислові підприємства, посередницькі та агротрейдерські компанії. В результаті значно зросла ефективність виробництва, підвищилася експортоспроможність продукції.

Однак агрохолдинги спрямовують свою виробничу діяльність на отримання прибутків, експортуючи високоліквідну продукцію – зерно, соняшник, ріпак, сою, курятину. Реєструючи свої підприємства у м. Київ, інших великих містах або в офшорах, агрохолдинги не сплачують податків у сільській місцевості. Вона втрачає значні фінансові ресурси для розвитку і підтримання соціальної інфраструктури – доріг, дитячих садків, шкіл, медичних закладів. Із зростанням ролі агрохолдингів значно скорочується зайнятість сільського населення.

Сформована в аграрному секторі система виробництва не створила умов і дієвих механізмів для екологічно безпечного сільського господарства. По суті у цій галузі сформувався ґрунтовиснажуючий напрям землегосподарювання. З 1990 по 2013 рр. площі

під кукурудзою збільшилися в 4 рази, соєю – в 14,8 разів, соняшником – в 3,1 рази, ріпаком – в 11,3 рази. Водночас занепало тваринництво і виробництво кормових культур. Зменшення посівів традиційних для України культур – жита, проса, гречки, льону, цукрових буряків, що не тільки були основою формування внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції, а й забезпечували зайнятість населення. Ця проблема є нагальною й нині. Рівень зайнятості сільського населення віком 15 – 70 років у 2015 р. становив 55,5 %, рівень безробіття – 9,2 % і цей показник зростає.

Можливості створення робочих місць на селі є обмеженими, оскільки сільська економіка має низьку диверсифікованість. Головною сферою прикладання праці є сільське господарство. Однак розвиток високотоварного виробництва, орієнтованого на вирощування високоприбуткових, водночас менш трудомістких культур, застосування новітніх технологій призводить до постійного вивільнення зайнятих у сільському господарстві. Найактивніша частина селян поєднує ведення присадибного господарства із заробітками в інших поселеннях, у тому числі в містах.

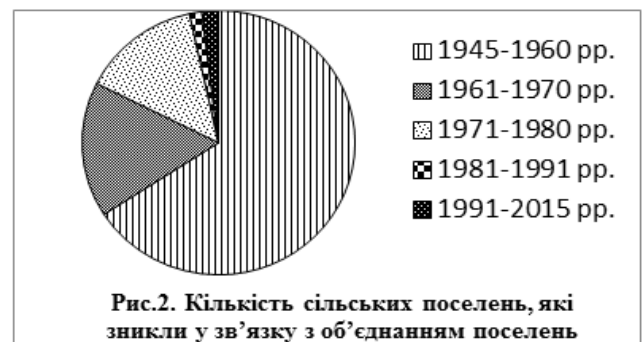
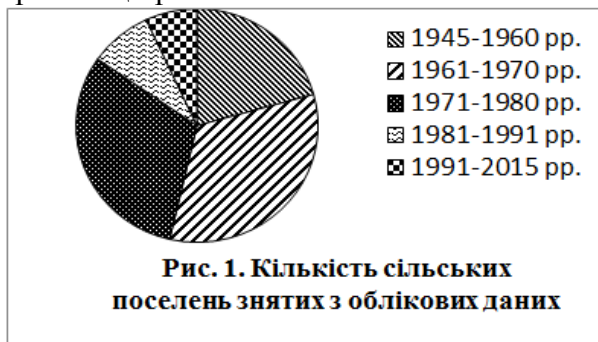
Відсутність можливостей працевлаштування, низькі доходи і обмеженість доступу до споживчих благ, зниження рівня життя сільських мешканців призвели до посилення міграцій, істотних змін у сільській поселенській мережі. За роки незалежності в Україні зник 641 сільський населений пункт, у тому числі 40 селищ і 601 село. Вражаючим є зникнення 528 сіл через відсутність в них жителів. Найбільше сіл зникло у Київській області (94), переважно у зв'язку з міграцією до столиці, Харківській (62), Полтавській (55), Житомирській і Сумській (по 45 у кожній). Через адміністративні зміни в країні зникло 113 населених пунктів, у тому числі 6 селищ і 107 сіл. Це відбулося в результаті поглинання містами розташованих поблизу сільських поселень, а також укрупнення сільських населених пунктів. Зменшення чисельності сільського населення і скорочення поселень відбувається не тільки внаслідок міграції, а й через демографічну кризу, старіння сільського населення. Таким чином, поглиблюється тенденція занепаду сільської місцевості як важливого елемента територіальної структури господарства і розселення населення, репродуктора аграрної сфери господарювання, оберега самобутності українського етносу.

Незважаючи на кризовий стан, сільська місцевість і сільське господарство залишаються нині опорою української економіки, забезпечення продовольчої безпеки країни, важливою сферою інвестиційної привабливості. Вирішення проблем розвитку сільської місцевості, її виходу з депресивного стану потребує комплексного підходу, ефективної регіональної політики, спрямованої на впровадження системи заходів, що включають економічні, соціальні, екологічні та екістичні аспекти, поєднання інтересів держави та сільських регіонів України. Головні з них: вдосконалення законодавчих і правових норм функціонування аграрного сектору з позицій розвитку сільської місцевості; посилення децентралізації в управлінні і розвитку аграрного сектору й сільської місцевості; підвищення економічної ефективності сільського господарства, вдосконалення його структури і спеціалізації з метою забезпечення розвитку сільської місцевості; істотне підвищення рівня зайнятості сільського населення шляхом диверсифікації сільської економіки, розвитку бізнесу, маркетингу та логістики; розроблення механізмів обмеження розвитку агрохолдингів, спрямування частини їх прибутків на розвиток сільської місцевості; ефективне використання експортного потенціалу для збільшення валютних надходжень і забезпечення селян-виробників експортної продукції згідно з європейськими стандартами; розбудова соціальної сфери, підвищення рівня життя сільського населення для запобігання його міграційного відтікання; посилення екобезпеки, раціонального використання земельних ресурсів і екологізації промислового перероблення сільськогосподарської продукції. формування сфери підтримки розвитку людського потенціалу на селі з метою ефективного використання місцевих трудових ресурсів, впровадження нових технологій, зменшення ручної праці.

ДЕПОПУЛЯЦІЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В ІНДУСТРІАЛЬНОМУ РЕГІОНІ (НА ПРИКЛАДІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Внаслідок тривалої урбанізації в регіональних системах сільського розселення відбуваються істотні зміни. Вони передусім зумовлені демографічними та соціально-економічними трансформаціями. Зважаючи на виникнення нових викликів постіндустріальних змін, на особливу увагу заслуговує дослідження мережі сільських поселень індустріальних регіонів, зокрема Запорізької області.

За останні 70 років в Запорізькій області мережа сільських поселень значно скоротилася: з обліку було знято 260 сільських поселень. Проте динаміка змін має різну інтенсивність: з середини 1940-х до 1960 року кількість ліквідованих сіл складала 54 поселення, у період 1961-1970 рр. – 86 поселень, у період 1971-1980 рр. – 81 поселення, у період 1981-1991 рр. – 22 поселення [1], у пострадянський час 18 поселень [2] (рис. 1). Тобто найбільша кількість ліквідованих поселень припадає на 1960-70-ті роки – період інтенсивної індустріалізації регіону, реалізації стратегії укрупнення сільських поселень, їх інтеграції до міських населених пунктів, а також знищення малих форм територіальної організації розселення.

Найістотнішою причиною зняття сільських поселень з обліку є їх об'єднання – 205 населених пунктів. Такий процес дуже активно відбувався у післявоєнний період до 1960 року (135 сіл – 65,9%), а потім поступово уповільнюється: у 1960-х роках – 34 села (16,9%), у 1970-х роках – 29 сіл (14,1%), у 1980-х роках – 3 села (1,5%) [1], у пострадянський період – лише 3 села (2%) [2] (рис. 2).

Компенсаційні процеси щодо утворення нових сільських поселень в Україні за досліджуваний період були неістотними. В Запорізькій області кількість таких поселень становила 14 сіл, з них тільки одне село утворилось за роки незалежності України [1, 2].

Вищенаведені дані свідчать, що в Запорізькій області у пострадянський період, на перший погляд, спостерігається тенденція до зменшення депопуляції сільських поселень. Проте, хоч за кількісними параметрами мережа сільських поселень за останні роки майже не змінюється, відбувається процес зменшення кількості населення в цих поселеннях, тобто реально депопуляція триває. Так, збільшується кількість малих сіл з чисельністю населення менше 100 осіб та зменшується кількість сільських поселень чисельністю від 100 до 1000 осіб.

У 2015 році в Запорізькій області кількість сільських поселень, в яких чисельність населення складає менше 50 осіб, становила 117 (12,8%), з них 18 сіл (2%) з чисельністю населення менше 10 осіб, 33 села (3,6%) з чисельністю населення 11-25 осіб, 66 сіл (7,2%) з чисельністю населення 26-50 осіб [3]. Тому така негативна тенденція свідчить про загрози «вимирання» сільських поселень регіону та зняття їх з облік у в найближчому майбутньому.

У пострадянський період активні зміни територіально-адміністративного устрою сільських поселень Запорізької області здійснювалися в основному на початку 1990-х років. Надалі цьому питанню майже не приділялася належна увага. У 2015 році з ухваленням Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» в

Запорізькій області почалася нова хвиля змін в адміністративно-територіальному устрої, а саме утворення територіальних громад за рахунок об'єднання сільських та селищних рад.

Отже, в цілому можна визначити такі ключові аспекти трансформації сільського розселення в Запорізькій області:

- зменшення кількості сільських поселень;
- скорочення чисельності населення малих сіл та сільських поселень з людністю від 100 до 1000 осіб;

- поляризація в розвитку мережі сільських поселень регіону тощо.

Отже, загострення проблем депопуляції сільського населення індустріального регіону у пострадянський період зумовлено як економічними трансформаціями, пов'язаними з переходом до ринкових відносин, так і тривалим процесом радянської індустріалізації. Нагальною є потреба у розробці дієвих механізмів ревіталізації сільської місцевості, стимулювання розвитку малих форм територіальної організації сільських поселень індустріального регіону, реалізації інших заходів, спрямованих на розвиток сільської поселенської мережі.

1. *Крилов М.* Пам'ять втрачених сіл (зниклі ойконіми Запоріжжя: 1945-2000). Довідник. – Мелітополь : Меморіал, 2002. – 76 с. 2. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Нормативно-правові акти з питань адміністративно-територіального устрою України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua> 3. Офіційний сайт Головного управління статистики у Запорізькій області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua>

НСМЕЦЬ Костянтин, БАРИЛО Ірина

Харківський відділ

МОДЕЛЮВАННЯ ТРАЄКТОРІЇ ГЕОДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Сучасна геодемографічна ситуація Полтавської області є однією з найбільш суттєвих проблем розвитку регіону. Основними негативними чинниками є стрімке зменшення чисельності населення, низька народжуваність, висока смертність, старіння населення, велика частка населення старше 65 років, як наслідок зростання демографічного навантаження на економічно активне населення. Таким чином, виявлення особливостей геодемографічного розвитку є досить актуальним як для Полтавського регіону, так і для України в цілому.

Моделювання траєкторії геодемографічного розвитку районів та міст Полтавської області дає можливість визначити їх рух в нормованому багатовимірному ознаковому просторі (БОП) відносно оптимальної траєкторії розвитку (ОТР) [1]. Основними показниками руху є проекція на ОТР, яка відображає швидкість і напрям розвитку, відхилення від ОТР, що показує ефективність руху і проекційний коефіцієнт прогресу (ПКП), який вказує на поточну точку місцеположення районів та міст області в БОП або просунутість у розвитку [2].

Згідно з результатами порівняльно-географічного аналізу розподіл районів та міст області за геодемографічним розвитком показано в таблиці.

Із середнього розподілу районів та міст обласного підпорядкування (рис. 1) видно, що за проекцією вектору геодемографічного розвитку на ОТР умовно можна виділити 9 груп (4 групи міст та 5 груп районів).

На основі проведеного дослідження було сформовано чотири групи міст обласного підпорядкування (рис.). Перша включає м. Полтава, друга – м. Кременчук, третя – м. Комсомольськ, четверта – м. Лубни та м. Миргород. Кременчук дещо відстає від Полтави у проекції на ОТР, але має менші відхилення від неї. Четверта група має найгірший стан геодемографічного розвитку серед міст регіону. На особливості геодемографічного розвитку, в першу чергу, впливають соціально-економічні та історичні аспекти регіонального розвитку.

Таблиця 1 – Параметри траєкторії геодемографічного розвитку за районами та містами Полтавської області в середньому за період 2009-2014 рр.

Райони та міста	Проекція на оптимальну траєкторію	Відхилення від оптимальної траєкторії	Коефіцієнт прогресу проєкції
Великобагачанський	3,66	2,59	0,29
Гадяцький	7,37	3,47	0,59
Глобинський	6,36	3,31	0,51
Гребінківський	3,24	2,64	0,26
Диканський	2,73	2,71	0,22
Зіньківський	4,95	2,77	0,40
Карлівський	4,63	2,70	0,37
Кобеляцький	5,88	2,91	0,47
Козельщинський	2,91	2,82	0,23
Котелевський	2,83	2,92	0,23
Кременчуцький	4,71	3,09	0,38
Лохвицький	6,01	2,95	0,48
Лубенський	3,98	2,98	0,32
Машівський	2,55	2,38	0,21
Миргородський	4,41	2,96	0,36
Новосанжарський	4,58	2,47	0,37
Оржицький	3,25	2,39	0,26
Пирятинський	4,46	2,69	0,36
Полтавський	7,13	4,98	0,57
Решетилівський	3,42	2,51	0,28
Семенівський	3,60	2,59	0,29
Хорольський	4,74	2,54	0,38
Чорнухинський	1,99	3,41	0,16
Чутівський	3,19	2,54	0,26
Шишацький	2,83	2,51	0,23
Комсомольськ	2,99	4,03	0,24
Кременчук	6,22	3,52	0,51
Лубни	1,73	3,27	0,14
Миргород	1,24	2,61	0,10
Полтава	7,69	4,71	0,63

Серед районів області чітко виділяється в якості відстаючого Чорнухинський район, а лідируючим є Полтавський район, який характеризується динамічним геодемографічним розвитком (рис. 1). Досить непогані показники має друга група, зокрема Гадяцький, Глобинський, Лохвицький та Кобеляцький райони. До третьої групи входять Новосанжарський, Хорольський, Пирятинський, Зіньківський, Карлівський, Лубенський та Миргородський райони. Друга і третя група характеризуються відносно високим рівнем геодемографічного розвитку. До четвертої групи входить більшість районів області, рівень геодемографічного розвитку яких можна характеризувати як середній. На рисунку 2 наведені приклади траєкторій розвитку Полтавського та Чорнухинського районів, що представляють різні їх групи за динамікою геодемографічного розвитку.

Траєкторія геодемографічного розвитку Полтавського району відображає чітку тенденцію прогресивного розвитку (2010-2013 рр.). Також слід зазначити, що найбільшу ефективність руху (найменше відхилення від ОТР) було зафіксовано у 2011 р. Найменш ефективний розвиток спостерігається на кінець досліджуваного періоду (2014 р.). Кінцевий стан району значно гірший від початкового, що говорить про погіршення геодемографічної ситуації в регіоні.

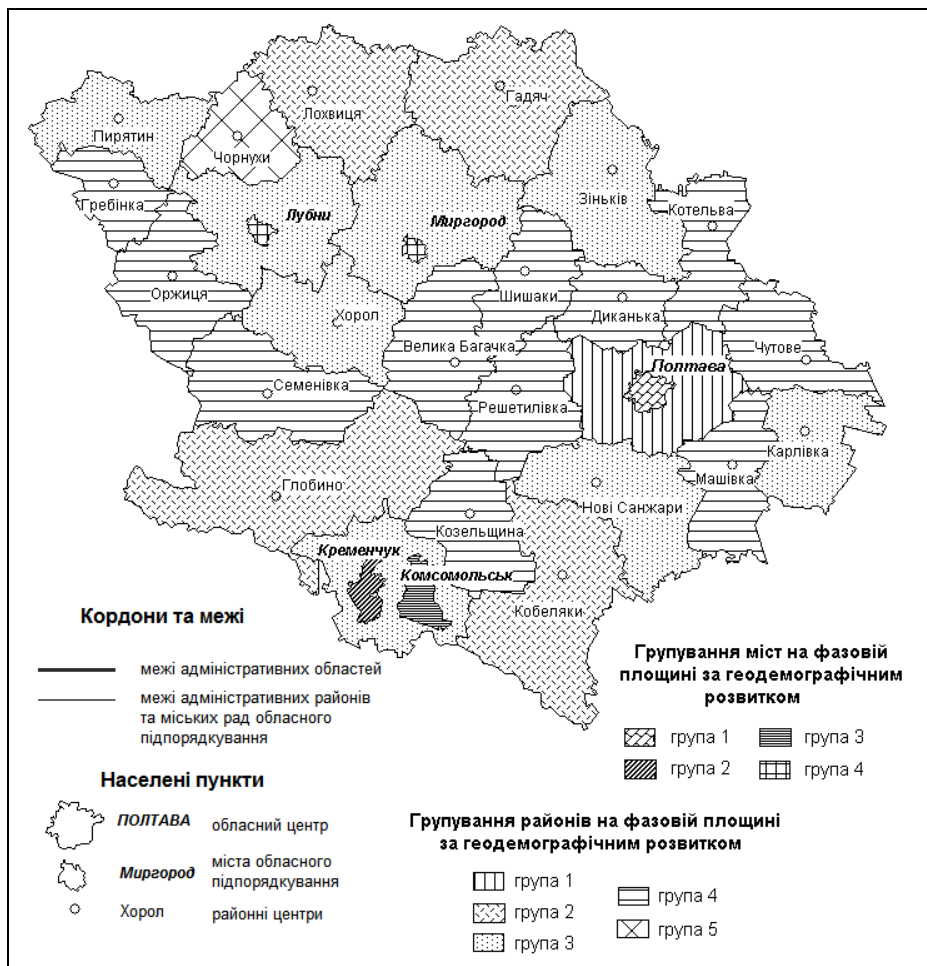

Рис. 1 – Розподіл районів та міст обласного підпорядкування Полтавської області на фазовій площині геодемографічним розвитку в середньому за період 2009-2014 рр. (побудовано за розрахунками на основі даних [3])

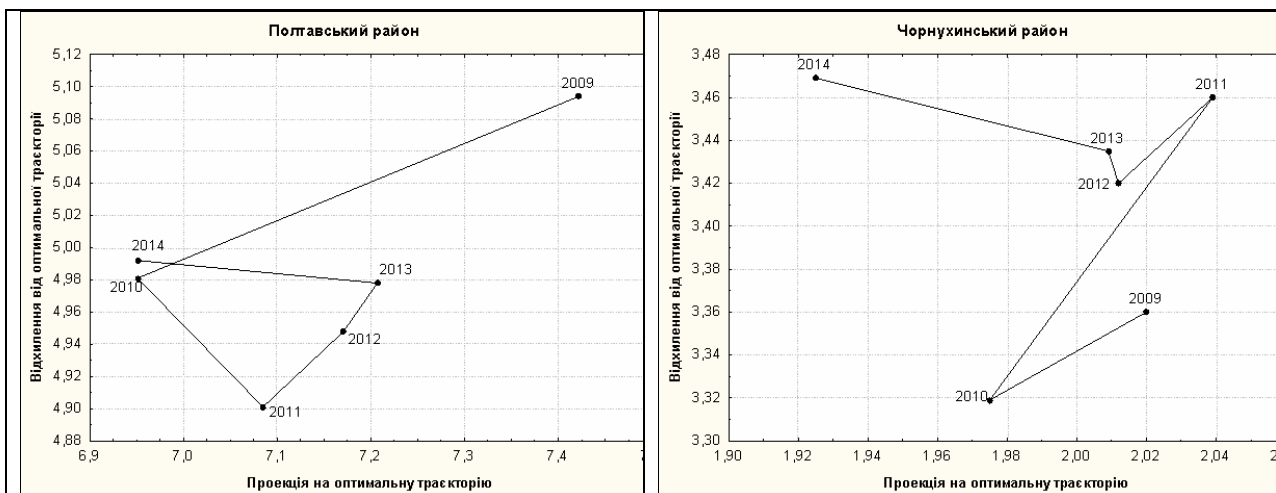

Рис. 2 – Траєкторія геодемографічного розвитку Полтавського та Чорнухинського районів за період 2009-2014 рр. (побудовано за розрахунками на основі даних [3])

На траєкторії геодемографічного розвитку Чорнухинського району взагалі не прослідковуються періоди прогресивного розвитку. Всі періоди (2009-2014 рр.) відповідають регресивному розвитку із суттєвою різницею стану геодемографічного розвитку між початковим і кінцевим моментами досліджуваного періоду. А найкращого стану Чорнухинський район досяг в 2011 р., проте саме в цей час спостерігається найбільше відхилення від ОТР.

Таким чином, виділяється кілька районів, що мають найкращий стан геодемографічного розвитку. У найскладнішому становищі знаходиться Чорнухинський район, який суттєво відстає від інших районів і демонструє негативну тенденцію геодемографічного розвитку. Проведене моделювання дозволяє корегувати подальший геодемографічний розвиток регіону, вносити корективи до перспективних програм соціально-економічного розвитку регіону.

1. *Немець Л. М., Олійник Я. Б., Немець К. А.* Просторова організація соціально-географічних процесів в Україні: [монографія] / Л. М. Немець, – К.; Х.: РВВ ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2003. – 160 с. 2. *Немець К. А., Немець Л. М.* Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі. – Харків: ХНУ, 2013. – 225 с. 3. Офіційний сайт Головного управління статистики в Полтавській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pl.ukrstat.gov.ua>.

НЕМЕЦЬ Людмила, СЕГІДА Катерина
Харківський відділ

УПРАВЛІННЯ ДЕМОГРАФІЧНИМ ПРОЦЕСОМ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПОЛІЦЕНТРИЧНОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Необхідною складовою забезпечення збалансованого розвитку держави є трансформація цілей та задач національної стратегії на регіональний рівень із урахуванням значної територіальної диференціації рівня й якості життя населення, адаптація їх до конкретної ситуації. Відповідно вони мають бути спрямовані на регіональний розвиток, який, згідно Закону України «Про засади державної регіональної політики» [3] являє собою «...процес соціальних, економічних, екологічних, гуманітарних та інших позитивних змін у регіонах». Традиційно, регіональний розвиток лежить в об'єктно-предметній площині суспільної географії, його трактують як зміну внутрішньої соціально-економічної структури (А. Голіков [2]), як якісну зміну в часі станів просторової організації людської діяльності у регіонах (К. Мезенцев [4]), комплексний багатомірний структурно трансформаційний процес (Г. Підгрушний [4]), як сукупність структурних і функціонально-територіальних змін соціально-економічної та екологічної діяльності людей за певний період часу (М. Пістун [5]). Існує велика кількість суспільно-географічних досліджень прикладного характеру, спрямованих на вирішення окремих проблем регіонального розвитку різних міст та областей України.

Харківська область часто виступає об'єктом дослідження географів, зокрема процесів, проблем соціально-економічного розвитку та окремих його складових. Справедливо, що географи Харківщини були долучені до розробки Стратегія розвитку Харківської області до 2020 року, в якій однією із трьох стратегічних цілей визначено зменшення територіальних диспропорцій у якості життя населення та поліцентричний розвиток регіону [6]. На нашу думку, для досягнення зазначеної цілі необхідним є науково-обґрунтоване управління демографічним процесом, який виступає основою формування поліцентричної системи розселення Харківського регіону. Адже, питання демографічного розвитку регіону є напрочуд актуальними: Харківщина є однією із найбільш чисельних областей України зі значним демографічним потенціалом, в той же час, з одного боку – за роки незалежності спостерігаються процеси депопуляції населення, з іншого – в останні роки внаслідок загострення соціально-економічних процесів та військових дій на Донбасі в регіоні спостерігається міграційний вибух.

Харківська область є одним із регіонів України із високим рівнем та якістю життя, в той же час існує значна внутрішньо територіальна диференціація, яка обумовлена моноцентричною системою розселення та надмірною концентрацією населення й соціально-економічного потенціалу в обласному центрі, що призводить до ряду демографічних проблем, таких як відтік населення та його старіння в більшості периферійних районів області, що створює значні диспропорції в рівні і якості життя

населення, які із року в рік загострюються та гальмують загальний поступальний розвиток регіону [1]. Тому формування поліцентричної системи розселення, відновлення втрачених та набуття нових функцій урбанізованими центрами дадуть змогу не лише зменшити диспропорції в розвитку територій, а й сприятимуть соціально-економічному зростанню, залученню нових кадрів, підвищенню міграційної привабливості, створення нових робочих місць тощо. Демографічний прогноз є необхідною передумовою розробки та впровадження програм як соціального, так й економічного спрямування, розвитку соціальної інфраструктури, підвищення рівня й якості життя населення, конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості. Трансформація системи розселення регіону можлива лише за умови визначення демографічної ситуації «на місцях» та науково обґрунтованих шляхів щодо зміни та вдосконалення функцій міст й районів з метою трансформації системи розселення до поліцентричного типу.

На нашу думку, для реалізації дослідження, спрямованого на управління демографічним процесом як основи формування поліцентричної системи розселення Харківського регіону, необхідним є:

1. Дослідження особливостей демографічних процесів, в тому числі – міграційних, з огляду на трансформацію системи розселення регіону на локальному, місцевому та регіональному рівнях з визначенням часових тенденцій та територіальних особливостей, визначення структурних характеристик та факторів формування.

2. Розробка демографічних паспортів та прогнозу населення області та в розрізі окремих адміністративно-територіальних одиниць (міст, районів, урбанізованих зон тощо) із зазначенням особливостей системи розселення та ринку праці, з визначенням сильних та слабких сторін, загроз та можливостей для подальшого розвитку.

3. Розробка програми та анкети для соціального дослідження когорти вимушених переселенців, зокрема їх соціальних, демографічних та економічних характеристик, проведення соціологічного дослідження та його аналіз, виявлення можливостей для розселення та забезпечення робочих місць у відповідь до кон'юнктури ринку праці окремих територіальних одиниць з огляду на формування поліцентричної системи розселення, розробка відповідного інформаційного каталогу.

4. Визначення демографічного потенціалу міст та сільських поселень регіону, зазначаючи їх ключові характеристики, історично складені, сучасні, втрачені та перспективні функції міст тощо. Створення моделі демографічної системи регіону, розробка демографічних важелів трансформації системи розселення регіону до поліцентричного типу та підготовка рекомендацій з оптимізації системи розселення регіону та управління демографічним процесом.

Зазначене можливе за умови послідовного виконання таких завдань:

- збір статистичних даних геодемографічного характеру в розрізі міст та районів області;

- проведення анкетування та інтерв'ю визначених когорт населення (зокрема – вимушених переселенців), систематизація та первинна обробка матеріалів соціологічних досліджень;

- підготовка бази даних з підтримкою можливості візуалізації інформації в табличному, графічному та картографічному вигляді;

- обчислення ключових демографічних характеристик, демографічного потенціалу міст та районів Харківської області, підготовка таблиць компонентного аналізу та SWOT-аналізу геодемографічної ситуації в розрізі міст та районів області;

- складання геодемографічних паспортів та розробка демографічного прогнозу кожного з адміністративних районів та міст обласного підпорядкування, урбанізованих зон;

- укладання інтерактивного атласу та інформаційного довідника «Населення регіону та його демографічний потенціал»;

- розробка довідкових та методичних матеріалів з використання запропонованих розробок та з питань управління демографічними процесами для управлінців, потенційних інвесторів, громадських організацій та інших зацікавлених осіб, а також інформаційних каталогів для вимушених переселенців та потенційних мігрантів.

Методологічний інструментарій суспільної географії дозволяє виконати детальне комплексне дослідження демографічного потенціалу в розрізі міст та районів, скласти науково обґрунтований геодемографічний прогноз та запропонувати шляхи трансформації системи розселення регіону до поліцентричної моделі з метою вирівнювання диспропорцій у рівні та якості життя населення, зокрема підвищення його для населення периферійних районів області. Реалізація зазначеного дослідження дасть змогу визначити ключові характеристики демографічного процесу та важелі його трансформації, визначити рекомендації з управління цими процесами, втілити заходи покращення демографічної ситуації та нарощування демографічного потенціалу, оптимізувати систему розселення, згідно стратегічних цілей Стратегії, зменшити територіальні диспропорції регіонального розвитку та підвищити рівень і якість життя населення, удосконалити систему розселення, яка б відображала ідею поліцентричної моделі регіонального розвитку, що є дуже актуальним на сьогодні у світлі процесів адміністративної децентралізації, зміни адміністративно-територіального устрою в країні. На основі зазначеного вище, має бути створена модель демографічної системи регіону, яка має стати основою управління демографічним процесом, дозволить оптимізувати його, визначити перспективні напрями, що в цілому забезпечать можливість формування поліцентричної системи розселення регіону. Зазначені проблеми характерні й для інших регіонів України, відповідно, геодемографічна тематика не втрачає своєї актуальності для подальших досліджень.

1. Niemets L., Segida K., Guseva N. Demographic potential as the basis for social and economic development // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 3-4. – С.93-97. 2. Голюков А. П., Казакова Н. А., Шуба М. В. Харківська область, регіональний розвиток: стан і перспективи / за ред. В. С. Бакіров. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 224 с. 3. Закон України «Про засади державної регіональної політики». Постанова Верховної Ради України № 156-VIII від 05.02.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/156-19> 4. Мезенцев К. В., Підгрушній Г. П., Мезенцева Н. І. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація. – К.: Прінт Сервіс, 2014. – 132 с. 5. Пістун М. Д., Мельничук А. Л. Сучасні проблеми регіонального розвитку України. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2013. – 290 с. 6. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: kharkivoda.gov.ua/documents/16203/1088.pdf.

НОВИЦЬКА Світлана

Тернопільський відділ

ОБґРУНТУВАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ.

Оптимальна ландшафтно-екологічна організація території є невід'ємною складовою і завершальним етапом збалансованого природокористування. Під територіально-екологічною оптимізацією розуміють підтримання екологічної рівноваги в регіоні за допомогою раціонального співвідношення перетворених і збережених ландшафтів, органічного поєднання виробничих, соціальних і екологічних функцій господарських систем, створення належних просторових умов життєдіяльності населення. Головним завданням територіально-екологічної оптимізації є виважене поєднання виробничих, природовідновних і соціальних функцій геосистем в інтересах досягнення належних просторово-екологічних умов життєдіяльності населення. Ландшафтно-екологічна оптимізація спирається на положення концепції узгодженого розвитку, які передбачають: орієнтацію виробництва на місцеву сировинно-ресурсну базу; максимальне використання і відродження традиційних видів природокористування; оптимізацію структури землекористування; створення умов просторової комфортної життєдіяльності населення; екологізацію господарської діяльності; збалансований (пропорційний) розвиток

природної, соціальної, економічної підсистем. Першим етапом оптимізації є визначення ландшафтно-екологічних пріоритетів розвитку регіону [3]. При цьому враховується сучасна еколого-географічна ситуація, специфіка ролі регіону у міжрайонному поділі праці, у вищих одиницях ландшафтно-екологічного районування. У Тернопільській області пріоритетами першого порядку є природоохоронна і антропоекологічна функції, а пріоритетом другого порядку є виробнича функція геосистеми, відповідно якої геосистема має найвищий природний потенціал (це агровиробнича, рекреаційна, водо- і лісогосподарська). Останні три функції тісно пов'язані між собою умовами розвитку рекреаційної діяльності. Пріоритетність розбудови рекреаційної сфери області продиктована наявними тут природними рекреаційними ресурсами. Тому важливо шукати підходи до збалансованого розвитку території Тернопільської області, до оптимізації ландшафтно-екологічної структури господарювання і життєдіяльності через призму перспективи рекреаційного природокористування.

Оптимізація геосистем спрямована на переведення їх у стани, в яких вони здатні максимально ефективно виконувати задані функції, не зазнаючи при цьому небажаних змін впродовж тривалого періоду часу [3]. Оптимізувати геосистему можна у різних напрямках: виробничо-економічному, природно-екологічному, соціально-гуманістичному тощо.

Першим етапом оптимізації геосистеми є визначення пріоритетів розвитку регіону. Оскільки оптимізація геосистеми передбачає її збалансування, то основними пріоритетом регіону є досягнення соціально-еколого-економічного балансу. Це означає узгодження трьох основних пріоритетів. У складних сучасних екологічних умовах найвищий пріоритет мають природоохоронні (збереження біорізноманіття та забезпечення стійкості природних систем) та антропоекологічні функції (забезпечення належних природних умов життєдіяльності людей). Саме ці функції геосистеми мають бути цільовими за умов оптимізації геосистеми, оскільки орієнтують на безпечність природних умов середовища життєдіяльності та уникнення конфліктних ситуацій.

Пріоритетом другого порядку є виробнича функція геосистеми, відповідно якої геосистема має найвищий природний потенціал. Територія Тернопільської області має найвищий потенціал земельних, рекреаційних, водних і лісових ресурсів. Таким чином, пріоритетними функціями другого порядку є агровиробнича, рекреаційна, водо- і лісогосподарська [5,6]. Якщо ж виробничі функції рангувати відповідно потенціалу природних ресурсів території, то першою є агровиробнича, а далі три функції тісно пов'язані між собою умовами розвитку рекреаційної діяльності. Таким чином, пріоритетність розбудови рекреаційної сфери області продиктована наявними тут природними рекреаційними ресурсами.

Наступним етапом оптимізації геосистеми є раціональна територіальна оптимізація просторової структури природних угідь. Вона базується на методиці Ю. Одума, та принципах сталого розвитку території, відповідно яким необхідно досягти оптимального просторового співвідношення природних і господарських угідь [4]. Згідно Ю. Одума, 50 - 60 % території мають знаходитися під природними угіддями, які б підтримували природну рівновагу, слугували б ресурсом для сільського (пасовища, сіножаті) та лісового господарств і забезпечували б умови для відпочинку, оздоровлення і мандрівок населення. Наявні співвідношення природних і господарських угідь в межах області є оптимальними в Бережанському, Монастириському і Шумському, та близькі до оптимальних у Кременецькому, Борщівському, Бучацькому, Підгаєцькому, Зборівському адміністративних районах.

Оптимізаційні моделі структури земельного фонду запропоновані Л.П. Цариком для теренів Поділля [7,8]. В основу запропонованих моделей покладено принцип рівноваги, паритетного розвитку господарства, що передбачає такий розвиток господарської діяльності, при якому не погіршуватиметься якість довкілля і стан природних геосистем.

Згідно оптимізаційних моделей запропоновано скорочення орних земель

(деградованих і малопродуктивних) на 17 % з їх використанням під залуження і заліснення, середні показники яких складатимуть близько 19 % і 23 % відповідно. Пропонована реструктуризація передбачає ренатуралізацію цих угідь, що сприятиме розширенню сфери рекреаційної діяльності.

Третій етап передбачає оптимізацію структури ландшафтно-рекреаційних ресурсів шляхом створення національних природних парків і регіональних ландшафтних парків (НПП і РЛП), як об'єктів організованої рекреаційної діяльності у кожному ландшафтно-рекреаційному районі і ландшафтно-рекреаційних комплексах. НПП і РЛП орієнтовані, передусім, на використання природних рекреаційних ресурсів. Запропонована схема оптимальної ландшафтно-рекреаційної організації території передбачає органічне поєднання таксонів ландшафтно-рекреаційного районування із заповідно-рекреаційними об'єктами (НПП, РЛП) з урахуванням видів рекреаційної діяльності (табл.).

Таблиця– Характеристика ландшафтно-рекреаційних комплексів та НПП і РЛП.

Ландшафтно-рекреаційний комплекс	Базовий НПП чи РЛП	Види рекреаційних послуг*
Малополіський	РЛП “Малополіський”	О, П
Кременецько-Шумський	НПП “Кременецькі гори”	О, С, П
Горинський	РЛП “Горинський”	О, П
Почаївський	РЛП “Почаївський”	П
Бережанський	РЛП “Бережанське Опілля”	О, С, П
Завалівський, Підгаєцький	РЛП “Завалівський”	О, П, Л
Монастирисько-Яргорівський	РЛП “Яргорівський”	О, П, Л
Коропецький	НПП “Дністровський каньйон”	О, П
Бучацький	НПП “Дністровський каньйон”	О, П
Заліщицький	НПП “Дністровський каньйон”	О, Л, П, С
Борщівський	НПП “Дністровський каньйон”	О, С, П, Л
Скала-Подільський	РЛП “Скала-Подільське Надзбруччя”	О, С, П, Л
Тернопільський	РЛП “Загребелля”	О, П, С
Теребовлянський	РЛП “Княжий ліс”	О, П, Л
Чортківський	РЛП “Середньосеретський”	С, О, П
Зарваницька	РЛП “Зарваницький”	П, О
Залізцівсько-Вертелківський	РЛП “Залізцівсько-Вертелківський”	О, С, П
Збаразький	РЛП “Збаразькі Товтри”	О, П

*Види рекреаційних послуг: О – оздоровчі; П – пізнавальні; С – спортивні; Л – лікувальні.

Основу кожного ландшафтно-рекреаційного району, чи комплексу складатимуть НПП чи РЛП, функціональне зонування яких забезпечуватиме ефективне використання природних рекреаційних ресурсів, розміщення об'єктів рекреаційної інфраструктури, регулювання навантажень на природні комплекси, орієнтацію на певні види рекреаційних послуг.

1. Герасимов И.П., Преображенский В. С. Национальные парки как форма использования и организации территории для отдыха и туризма // Изв. АН СССР. Серия География. – 1979. – №5 – С. 32-35.
2. Гетьман В. Рекреаційна діяльність в регіональних ландшафтних парках України // Географія та основи економіки в школі. – 2004. - № 1. – С. 35-41.
3. Гродзинський Д.М. Основи ландшафтно-екології. – К. : Либідь, 1993. – 224 с.
4. Одум Ю. Екологія : в 2-х т. – М. : Мир, 1986. – Т.1. – 328 с.; Т.2. – 376 с.
5. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України : у 3-х частинах – К. : Академія – Чернівці : Зелена Буковина, 1999. – 568 с.
6. Горленко І.А., Руденко Л.Г., Малюк С.Н., Лебедь Н.П. Сбалансованное экономическое, социальное и экологическое развитие территории (экономико-географические аспекты). – К., 1991. – 56 с.
7. Царик Л.П. Ландшафтно-екологічна оптимізація регіональних геосистем обласного рівня // Наукові записки ТДПУ, Серія: Географія - Тернопіль: Видавн. відділ ТНПУ, 2003р. - №1.–С. 118-123.
8. Царик Л.П., Царик П.Л. Ландшафтно-екологічна оптимізація території у процесі формування регіональної екологічної мережі (на матеріалах Тернопільської області) // Екологія і раціональне природокористування. 36. наук. праць. – Суми : Сум. ДПУ ім. А.С.Макаренка, 2006.–С. 126-135.

ФОРМУВАННЯ ЄДИНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ЯК ЗАСОБУ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

В умовах надзвичайно динамічної і мало передбачуваної ситуації в державі та інтенсивних змін зовнішнього політико-економічного середовища очевидною стає необхідність впровадження динамічного інструменту стратегічного планування розвитку держави, що дозволить, враховуючи наявні ресурси, недоліки, можливості і загрози, узгодити розвиток окремих регіонів та різних галузей задля забезпечення сталого розвитку держави.

Вирішення усього комплексу стратегічних питань управління державою із забезпеченням узгодження різноманіття пріоритетів вимагає застосування просторового моделювання на загальнодержавному рівні. Таким чином, на сьогодні з посиленням значення постає потреба у формуванні інтерактивної моделюючої системи управління державою, що визначатиме стратегію просторового розвитку держави і водночас буде здатна оперативно реагувати на зміни, які відбуваються як в державі, так і ззовні, дозволяючи корегувати відповідно стратегію її розвитку. Створення такої системи має спиратися на напрацьовані світовою спільнотою теоретико-методологічні і технологічні засади.

Методологічно інтерактивна моделююча система управління державою має спиратися на досвід просторового планування державного рівня, представлений в Україні Генеральною схемою планування території України. При цьому, застосування географічних інформаційних систем дозволить забезпечити просторову, інформаційну і структурну єдність даних; постійну актуалізацію та використання інтегрованих галузевих даних; проведення моделювання варіантів просторового розвитку території на основі різних складових потенціалу території та з урахуванням новітніх змін і тенденцій. Таким чином, методи просторового планування будуть застосовані в інтерактивному режимі для прийняття як стратегічних, так і поточних рішень з управління державою.

Водночас слід відзначити надзвичайне значення актуальних, достовірних та узгоджених первинних даних для забезпечення якісного моделювання і ефективного управління державою. Передумовою належного функціонування геоінформаційної системи підтримки управління державою є формування Національної інфраструктури геопросторових даних – цілісної інформаційної системи держави на основі цифрової карти України в державній системі координат, яка дозволить створити єдине узгоджене офіційне інформаційне поле, що стане основою для прийняття обґрунтованих рішень розвитку України.

Аналіз переліку необхідних для геоінформаційної підтримки управління державою даних засвідчив значні прогалини в наявних просторових даних у порівнянні зі статистичними. Просторова прив'язка даних або відсутня, або малодостовірна. Така ситуація обумовлює нагальну необхідність виконання широкого спектру географічних досліджень для наповнення Національної інфраструктури просторових даних. Задля повноцінного функціонування відповідної інформаційної системи постає необхідність виконання картографування наявних ґрунтового, рослинного, ландшафтного покривів, стану та динаміки водойм і водотоків, розвитку геологічних та геоморфологічних процесів, переведення рядів метеорологічних спостережень в цифрову форму, виконання просторового аналізу стану довкілля тощо.

Таким чином, на сьогодні перед географічною спільнотою постає завдання державної ваги – забезпечення наповнення Національної інфраструктури просторових даних актуальними і достовірними просторовими даними стосовно стану компонентів довкілля та динаміки географічних процесів, як основа сприяння сталому розвитку України.

КОЗЯТИНСЬКИЙ РАЙОН У СТРУКТУРІ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

На початку XXI ст. Козятинський район відіграє особливу роль у господарському розвитку Вінницької області. Через його територію і районний центр – м. Козятин – здійснюється основний транзит залізничних перевезень в південно-західному та західному напрямках, на території району функціонують та розвиваються високорентабельні підприємства харчової промисловості, склався потужний агропромисловий комплекс степової й лісостепової спеціалізації. Козятинський район знаходиться у північній частині Вінницької області. Він межує з Бердичівським та Ружинським районами Житомирської області, а також із Хмільницьким, Калинівським та Погребищенським районами Вінницької області. Площа Козятинського району складає 1,1 тис. км², чисельність населення (без райцентру) складає 30 тис. чол. (2015 р.), в м. Козятин проживає – 27,1 тис. осіб. (2015 р.) [1].

Природно-ресурсний потенціал Козятинського району визначає його спеціалізацію в галузі виробництва продовольчих товарів, сільського господарства, рекреаційно-туристичної сфери. Володіючи родючими ґрунтами та м'яким помірним кліматом із достатньою кількістю опадів влітку, Козятинський район займає передові позиції за вирощенням зернових, цукрових буряків, кормових культур для великої рогатої худоби тощо. Ці галузі, поряд із розвиненою м'ясною, молочною та цукровою промисловістю складають основу конкурентних переваг Козятинського району в господарському комплексі Вінниччини [2].

Серед промислових підприємств Козятинського району особливо варто виділити ряд заводів, що працюють на основі наявних родовищ корисних копалин. Це Глуховецький гірничо-збагачувальний каоліновий комбінат в/о «Глухівцікаолін», Жежелівське кар'єроуправління, Бродецький та Глухівецький заводи залізобетонних виробів. Ці підприємства забезпечують потреби району в будівельній сировині та матеріалах, а також здійснюють поставки білої глини (каоліну) на різні підприємства керамічної, фарфоро-фаянсової, паперової, текстильної, гумової, електротехнічної (для виробництва ізоляційних матеріалів) промисловості в Україні, де в технологічному процесі використовуються ця речовина. В районі працює два цигельних заводи Махаринецький та Збаражський з виготовленн червоної цегли, що цілком забезпечує потреби району. На довізній сировині працює Козятинський нафтопереробний завод „Техпромсервіс ОІЛ“, що виробляє високоякісне пальне та різноманітні паливно-мастильні матеріали. „Техпромсервіс ОІЛ“ є найбільш рентабельним серед підприємств добувної промисловості району. У 2014 році він виготовив продукції на понад 3,6 млн. грн., його рентабельність склала більше 12%, а продуктивність праці – 2427,6 грн./чол.

Окрім зазначених вище підприємств в районі для місцевих потреб працюють різні фабрики й комбінати обробної промисловості. Це завод промтоварів і швейна фабрика в м. Козятин, завод сухого молока тощо. Ці підприємства характеризуються низьким рівнем ефективності виробництва, мають застаріле обладнання, їх продукція не часто потрапляє за межі району (окрім заводу сухого молока). За минулі роки зазначені підприємства часто простоювали, їх економічний баланс залишається вкрай низьким [3].

Серед підприємств харчової промисловості Козятинського району варто відзначити Юзефо-Миколаївську (АПК) агропромислову компанію (виробництво цукру) в с. Широка Гребля, незважаючи на скрутну економічну ситуацію в країні Юзефо-Миколаївська (АПК) за останні роки переобладнала завод замінивши старе та енергозатратне обладнання на новітні енергозберігаючі технології. В результаті переобладнання завод в 2014 році виробив найбільшу кількість цукру за свою історію. Завод в цілому забезпечує стабільні поставки цукру як в межах України так і за кордон. Бродецький цукровий завод в зв'язку з вкрай застарілим обладнанням, що тягнуло за собою великі енергозатрати при малому

КПД з 2012 року законсервовано і виставлено як інвестиційно-привабливий об'єкт. Питома вага переробних підприємств цукрової галузі у загальному обсязі виробленої продукції Козятинського району становить 76,9%.

Агропромисловий комплекс Козятинського району представлений вирощенням зернових культур, буряківництвом, садівництвом, овочівництвом, скотарством, свинарством та бджільництвом. У структурі валового аграрного виробництва рослинництво складає 70 %, а тваринництво - 30 %. Площа сільськогосподарських угідь району перевищує 95,5 тис. га, з них орних земель - 81,4 тис. га, пасовищ - 9,4 тис. га, сіножатей - 3,2 тис. га, садів - 1,2 тис. га. Найбільш врожайними є озима пшениця, ячмінь, кукурудза, соя, а також цукрові буряки, що постачаються на переробку до районного заводу. Така спеціалізація рослинництва зумовлена специфічними ґрунтово-кліматичними умовами району. Наявність темно-сірих опідзолених та чорноземних типових й опідзолених ґрунтів, специфічний режим температури й вологи сприяли ефективному вирощенню зернових та цукрових буряків. І якщо перші йдуть переважно для потреб борошномельно-круп'яної та комбикормової промисловості, то бурякові культури зумовлюють потужну спеціалізацію на виробництві цукру.

Також, значна кількість працюючих в м. Козятин занята на 11 підприємствах залізничного транспорту. Найбільші з них - локомотивне депо ім. братів Валдаєвих, засноване в 1871 році та вагонне депо. Їх діяльність, нарівні із Бродецькою філією ВАТ «Київ-Дністровське МППЗТ» (що обслуговує під'їзні колії) сприяє формуванню високої комунікативності середовища, забезпечує транзитні функції в галузі вантажо- та пасажироперевезень, стимулюючи тим самим розвиток високорентабельних експортно-орієнтованих галузей господарства.

У майбутньому розвиток Козятинського району буде залежати не лише від уже наявних галузей, але й від нових, що будуть формуватися на його території.

1. Михайлов В. В., Пащенко В. М. Козятинська райспоживспілка. – Вінниця : Логос, 2003. - 48 с. 2. Офіційний сайт Козятинської районної ради. [електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://krr.org.ua> 3. Офіційний сайт Козятинської РДА. [електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://kazatin-rda.gov.ua>

ПАЛЕХА Юрій
Київський відділ

РОЗВИТОК ПЛАНУВАЛЬНОГО КАРКАСУ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ЇЇ ІНТЕГРАЦІЇ У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР

Планувальний каркас держави завжди відігравав визначальну роль у її просторовому розвитку, виступаючи детермінантом формування систем розселення різного рангу, впливаючи на планувальне районування території, визначаючи систему міжселенного обслуговування, розвиток транспортної та інженерної інфраструктури.

Поряд з функціональним зонуванням планувальний каркас є основою функціонально-планувальної структури регіону, що завжди вважалось головним результатом здійснення районного (регіонального) планування.

Саме тому на сьогоднішньому зламі суспільно-політичного розвитку нашої держави, в умовах реформування як географічного прогнозування, так і просторового планування, роль і значення планувального каркасу суттєво підвищується.

Генеральна схема планування території України, затверджена Законом України 7 лютого 2002 р., поряд з іншими аспектами визначила загальну конфігурацію планувального каркасу України, який складається з лінійних (планувальні вісі різного ієрархічного рівня) і точкових (планувальні ядра) елементів.

В основу формування лінійних елементів планувального каркасу були покладені 8 міжнародних транспортних коридорів (критські №3, №5 та №9, «Європа-Азія», Євразійський, Балтійсько-Чорноморський, «Північ-Південь», ЧЕС). Головним недоліком цієї системи була її рудиментарність, залишена у спадщину від Єдиної системи

розселення СРСР. В період існування Радянського Союзу головні економічні, транспортні та планувальні зв'язки України формувались у широтному напрямі. Планувальні вісі замикались на східному кордоні України і знаходили своє продовження у напрямках Поволжя, Північного Кавказу і далі – в Казахстан та Китай.

Зміна геополітичної ситуації, окупація Росією української території і формування військової доктрини, де Російська Федерація на найближчий період визначена головною загрозою для безпеки України, значно підвищують роль меридіональних планувальних осей. У першу чергу зростає роль осі, яка умовно проходить вздовж 25 меридіану (Гельсінкі – Таллінн – Рига – Вільнюс – Пінськ – Рівне – Тернопіль – Чернівці – Сучава – Бухарест – Пловдив – Александруполіс). Ця вісь з'єднує країни Балтійського та Чорноморсько-Середземноморського регіонів і має для України в середньостроковій перспективі надзвичайно важливе значення. Можна впевнено говорити про необхідність розбудови міжнародного транспортного коридору “25 меридіан”, частина якого вже фактично вже існує: ділянки автобанів Таллінн – Рига, Вільнюс – Паневежис та Сучава-Бухарест.

Слід зазначити, що розвиток широтних транспортних магістралей в межах України є запорукою її цілісності, тому розбудова у перспективі широтних транспортних зв'язків залишиться для нас актуальною і надалі.

В контексті взаємозв'язку планувального каркасу і геополітичної безпеки потребує уваги уразливість частини залізничних магістральних сполучень, які проходять по території України і суміжних держав: Російської Федерації (на ділянках Ворожба – Червоне у Сумській області та Червона Зірка – Мелове у Луганській області) і Республіки Молдова (на ділянці Могилів – Подільський – Романківці у Вінницькій та Чернівецькій областях).

Забезпечення швидкісного та безперервного сполучення південної частини Одеської області (Буджак) має бути вирішене шляхом будівництва мостового переходу через Дністровський лиман та кардинальної реконструкції з частковим новим будівництвом автомагістралі Одеса – Рені.

Прагнення України стати рівноправним членом Європейської спільноти загострює увагу на розвиток транскордонних регіонів з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Молдовою та Білоруссю. Формування транскордонних регіонів, які включають до свого складу прикордонні райони суміжних держав є не тільки запорукою підвищення конкурентоздатності прикордонних територій, але й сприятиме прискоренню інтеграції України у європейський планувальний простір. Вже зараз ці регіони виступають важливими елементами нового планувального каркасу, в їх межах утворюються планувальні ядра, які в подальшому мають стати зв'язуючими ланками між українським та європейським планувальними каркасами.

Особливої уваги заслуговує розвиток трилатеральних планувальних вузлів – територій, що формуються на межі трьох держав. Прикладами таких планувальних вузлів є Західно-Поліський (Україна-Польща-Білорусь), ядром якого виступає Шацький природний національний парк та Бещадський, який включає природоохоронні території України, Польщі і Словаччини.

В контексті зазначеного важливого значення набуває імплементація Україною Керівних принципів СЕМАТ – конференції європейських міністрів, відповідальних за регіональне планування, прийнятих у Ганновері в 2000 році на 12 сесії СЕМАТ.

Сучасна концепція просторового планування в Європі базується на ряді фундаментальних принципів. Серед них особлива роль належить принципу «єдності у різноманітті», який передбачає збереження та розумне використання культурного та ландшафтного різноманіття, яке склалося внаслідок історичних і географічних особливостей формування Європейського Союзу. Різноманіття, сконцентроване на території Європи, розглядається як багатство європейської спільноти, що є неоціненним ресурсом для подальшого розвитку регіону.

В зв'язку з цим охорона навколишнього природного середовища розглядається як запорука привабливості регіонів, підвищення їх рекреаційної цінності та покращення якості життя. Концепція екологічної мережі передбачає формування в Європі територіально єдиної системи природоохоронних об'єктів. З метою ліквідації сформованої в результаті інтенсивної господарської діяльності фрагментації природних та мало змінених природних комплексів нарівні з крупними заповідними об'єктами (національними парками, природними заповідниками тощо) значна увага приділяється відновленню сильно змінених ландшафтів, формуванню та подальшій охороні буферних і сполучних територій.

На сучасному етапі у розвиток положень Європейської Ландшафтної Конвенції концепція просторового планування все більше насичується поняттям ландшафту, а при проектуванні все детальніше враховується ландшафтна будова території. Зокрема, у Німеччині планувальний процес доповнюється ландшафтним плануванням, як передпроектним аналітичним етапом, який дозволяє цілісно врахувати природні умови, окреслити рамки екологічної складової сталого розвитку території.

Це зумовлює необхідність включення до складу планувального каркасу у якості складових елементів компонентів національної екомережі, які на макрорівні виступають з'єднуючими елементами з загальноєвропейською екомережею.

Підсумовуючи викладене, вважаємо, що планувальний каркас України має сприяти поступовій інтеграції у європейський простір і формуватись виходячи із таких чинників:

1. Активний розвиток як широтних, так і меридіональних осей, в першу чергу розбудова нового транспортного коридору «25» меридіан. Побудова планувального каркасу України, який має бути сформований в новій редакції Генеральної схеми планування території України, забезпечить формування єдиної стратегії просторового розвитку України як європейської держави.

2. Впровадження у планування принципів Ріо через урахування екомережі як важливого чинника формування функціонально-планувальної структури держави та окремих її регіонів, запровадження принципів ландшафтного планування у містобудівному проектуванні на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.

3. Розвиток транскордонних регіонів з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Молдовою та Білоруссю, акцентування уваги на формування трилатеральних регіонів, розвиток біполярних зв'язків між містами-сусідами по обидва боки кордону.

4. Включення до планувального каркасу значних фізико-географічних елементів (річки Дніпро, Прип'ять, Дунай, Тиса, Сіверський Донець, узбережжя Чорного та Азовського морів, Карпати).

ПАНКРАТЕНКОВА Дар'я

Одеський відділ

ОЦІНКА РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ БЕРЕГОВОЇ ЗОНИ У МЕЖАХ ЖЕБРІАНСЬКОЇ БУХТИ

На сучасному етапі розвитку нашої держави, важливим постає питання належного використання ресурсного потенціалу курортно-рекреаційних територій України. Одним із найбільш перспективних регіонів у сфері розвитку туризму є Одещина, яка на півдні омивається водами Чорного моря. Цікавим рекреаційним об'єктом є південно-західна частина області між лиманом Сасик та Кілійською дельтою р. Дунай у межах Жебріанської бухти (рис. 1). Берегова зона даної території має значний природно-ресурсний потенціал: теплий клімат, сприятливі гідрологічні умови, піщані пляжі, унікальні природні комплекси та привабливі краєвиди. Поєднання всіх цих чинників створює сприятливі умови для розвитку та використання природних ресурсів, а також визначає цінність регіону та його рекреаційний потенціал.

Рис. 1 – Схема місце розташування Жебрійської бухти

Згідно класифікації рекреаційних ресурсів берегової зони морів запропонованої Г. В. Вихованець, залежно від розподілу географічної оболонки Землі, в прибережній зоні виділяють ресурси літосфери, гідросфери і атмосфери [1].

До ресурсів літосфери у складі берегової зони моря відносяться пляжі. Важливими показниками при оцінці їх використання, як території відпочинку та оздоровлення є ширина і склад наносів.

Протяжність пляжевої зони від оз. Сасик до кінця Жебрійської коси становить майже 6 км. На терасу припадає 2 км, а на косу – близько 4 км [2, 6]. Досліджувана територія є унікальною, тут відбувається постійний процес акумуляції, наростання берегової зони. Тому у межах регіону спостерігаються широкі пляжі до 45-50 м, які є досить комфортними для відпочинку.

Що ж стосується складу наносів, то на даній території спостерігаються кварцові піщані пляжі з невеликими домішками біогенних решток, а також гальки та гравію. Середня величина переважаючої фракції становить приблизно 0,25-0,5 мм, дана величина піску є приємною для відпочинку людей. Проте чим ближче до дельти Дунаю у напрямку із північного-сходу на південний захід, тим розмір наносів стає меншою < 0,1 мм та збільшується вміст ракуші, що є не дуже комфортним.

Головним ресурсом гідросфери у межах берегової зони є морська вода. Основними її особливостями, що визначають комфортність відпочинку, є температура і солоність. Температура води має велике значення при прийомі морських ванн, її середні показники в районі дослідження в пляжний сезон, становлять приблизно 20-22°C, що є сприятливими для відпочинку та тривалого перебування у воді [4].

Під час купання у морі, солі осідають на тілі у вигляді кристаликів і залишаються там після виходу з води. Природно, чим солоніша морська вода, тим більше солей залишається на тілі, що робить тривалий терапевтичний ефект. Середня солоність води у бухті становить приблизно 16,5 ‰.

Важливе значення при оцінці ресурсів гідросфери в береговій зоні відіграє ухил підводного схилу, який визначає глибину моря, що впливає на прогрівання води та її температуру. При меншій глибині підводного схилу, інтенсивніше прогривається водна товща. З цих позицій здавалося б, що чим більше мілководдя тим краще, проте з іншої сторони, чим сильніше прогріта вода, тим частіше вона піддається процесу цвітіння, що різко знижує якість води [1].

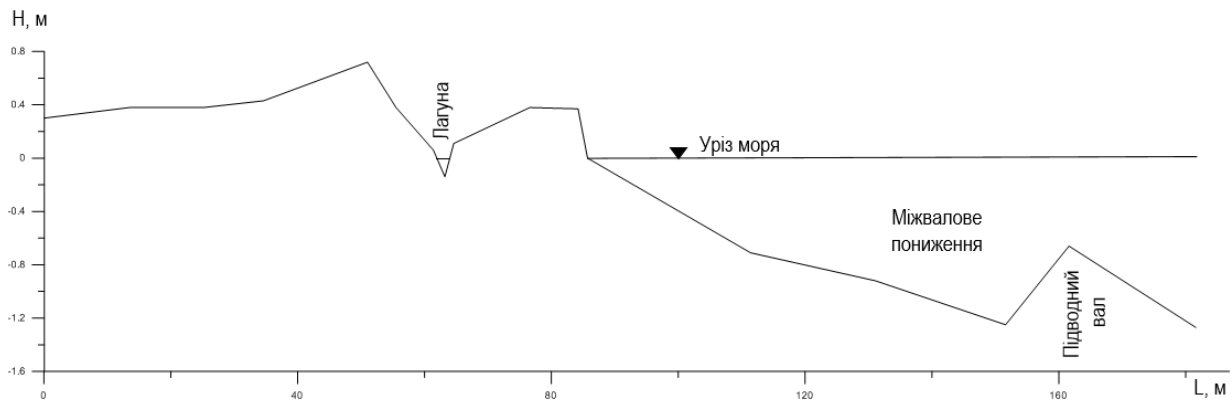

Рис. 2 – Профіль пляжу із підводним схилом с. Приморське

Також глибина моря визначає ширину зони купання. Згідно даних [3] відомо, що площа бухти відносно невелика, глибини плавно збільшуються від берегової лінії до глибин 10-15 м на виході. Мілководність Жебріянської бухти є однією з характерних її особливостей, адже понад 60% акваторії мають глибини не більше 5 м. Саме активний процес акумуляції сприяє такому явищу. На профілі пляжу, зробленого літом 2015 року в с. Приморському (рис. 2) видно, що на підводному схилі наявні вали та міжвалові пониження. Дана геоморфологічна особливість берега збільшує площу купання відпочиваючих та сприяє прогріванню води в бухті, проте ні в якому разі не її цвітінню, адже відбувається постійний водообмін з морем.

Якщо розглядати *ресурси атмосфери*, то в першу чергу слід виділити показники температури повітря. Тепловідчуття людини залежить від вологості і швидкості вітру. Середньодобова температура повітря літнього періоду у межах досліджуваного регіону за період 2010-2015 р.р. становить приблизно 23,3°C. Такі показники є комфортними для відпочиваючих. Проте в кінці липня та серпні спостерігаються підвищення температури до +30°C, що різко зменшує кількість людей вдень [5].

Відносна вологість повітря за період спостереження в середньому становить 75%. Хоча комфортно прийнято вважати вологість від 30 до 60 % і збільшення вологості вище цих значень призводить до відчуття задухи, а зниження, навпаки, – веде до висушування верхніх дихальних шляхів. Повітря з відносною вологістю менше 30% оцінюється як сухе, а від 71 до 85 – як помірно-вологе, тож дана відносна вологість у бухті є сприятливою [5].

Також варто зазначити, що на даній території абсолютно чисте повітря, адже тут немає жодного промислового заводу, фабрики чи навіть автодорожньої траси. Тому атмосфера тут збагачена солями, йодом та фітонцидами, які виділяють рослини, що зростають у береговій зоні моря.

Неабияке значення для відпочинку на узбережжі є наявність вітру. При відносно низьких температурах вітер підсилює тепловіддачу, що сприяє переохолодженню організму та виникненню холодового стресу. При високих температурах, навпаки, вітер підсилює турбулентний теплообмін і знижує відчуття задухи. Вітер зі швидкістю до 1 м/с залишається непомітним, а зі збільшенням швидкості наростає дискомфортність, тому коли швидкість понад 6 м/с у відпочиваючих виникають неприємні відчуття, а понад 10 м/с – вітер стає загрозливим для здоров'я. У межах Жебріянської бухти середньодобова швидкість вітру становить 5 м/с, а з переважаючих напрямів вітру слід виділити північний, північно-східний, південний та південно-західний [5].

Оцінка рекреаційних ресурсів берегової зони у межах території дослідження показала, що даний регіон за своїми природними показниками має потужну базу для розвитку рекреації. На берегах Жебріянської бухти спостерігаються первинні, не змінені людською діяльністю приморські ландшафти, які при правильному використанні можуть бути задіяні для оздоровлення та відпочинку населення.

1. *Вихованець Г. В.* Оценка природных ресурсов береговой зоны морей для целей рекреации // Вісник ОНУ. Сер. Географічні та геологічні науки. – 2013. – Т. 18, вип. 2(18). – С. 32-45. 2. Google Maps [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.google.com/maps>. 3. Экосистема взморья украинской дельты Дуная: Сб. научн. трудов / Отв. ред. Л. В. Воробьева. – Одесса: Астропринт, 1998. – 332 с. 4. Океанографічний атлас Чорного і Азовського морів. – К. : Дежгідрографія, 2009. – 356 с. 5. Погода рп 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://rp5.ua>. 6. *Шуйский Ю. Д., Вихованець Г. В.* Экзогенные процессы развития аккумулятивных берегов в северо-западной части Черного моря. – М. : Недра, 1989. – 198 с.

ПАНТЕЛЕСВА Наталя

Криворізький відділ

СИРОВИННА БАЗА ЧОРНОЇ МЕТАЛУРГІЇ (В МЕЖАХ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ): СУЧАСНИЙ СТАН, ПЕРСПЕКТИВИ

Здійснений аналіз та оцінка сировинної бази чорної металургії Дніпропетровської області дозволяють констатувати наступне.

1. Україна є одним з світових лідерів за запасами та видобутком залізорудної сировини, проте наявність великих запасів залізних та марганцевих руд не гарантує стабільної перспективи розвитку сировинної бази країни, оскільки при сучасних річних потужностях гірничодобувних підприємств видобувні роботи досягнуть критичної глибини вже через 15-35 років.

2. Основна частина родовищ багатих залізних руд і залістистих кварцитів знаходиться в Криворізькому залізорудному басейні, який простягається у субмеридіональному напрямі до 120 км вздовж нижньої течії річки Інгулець та її приток Саксагань і Жовта. Площа басейну становить 300 км². В басейні розробляється 20 родовищ з 33 розвіданих. За період видобутку залізних руд запаси багатих залізних руд виснажились, більшість кар'єрів досягли глибини понад 370 метрів, а глибина підземного видобутку становить 850-1350 м. Кількість видобутої руди з вмістом заліза понад 50 % складає близько третини, інша частина – концентрати, які отримують шляхом збагачення. Розвідані запаси залістистих кварцитів для відкритої розробки становлять 13 млрд. т, їх прогнозні ресурси до глибини 500 м – 2,4 млрд. т. Запаси окиснених кварцитів для підземної розробки перевищують 3,1 млрд. т. Багаті руди зосереджені на восьми розвіданих до глибини 1500 м родовищах, а саме: ім. Леніна, ім. Р. Люксембург, Суха Балка, ім. Фрунзе, ім. Комінтерну, ім. К. Лібкнехта, ім. Кірова та ім. Держинського. Магнетитові кварцити, що розвідані до глибини 500-800 м, придатні до відкритої розробки і зосереджені на Інгулецькому, Скелюватському, Новокриворізькому, Південному, Валявкінському, Великоглеюватському, Первомайському та Ганнівському родовищах. Окиснені кварцити, які є потенційною сировиною, сконцентровані на таких родовищах, як Скелюватське, Валявкінське, Новокриворізьке-Північне, Велика Глеюватка, Східноскелюватське та ділянка № 8. В балансових запасах залізних руд Кривбасу на багаті руди припадає лише 7 % запасів, залістисті кварцити, що потребують простих методів збагачення складають 55,7 %, а окиснені кварцити, що збагачуються за складними схемами, становлять 23 % усіх балансових запасів.

3. За даними функціонуючих гірничорудних підприємств підземного видобутку Кривбасу в існуючих проектних контурах забезпеченість затвердженими запасами складає всього 15-27 років. Мала забезпеченість багатими залізними рудами діючих підприємств підземного видобутку вимагає поглиблення розвідки понад горизонт 1500 м, але відпрацювання запасів на глибинах понад 1500 м є проблематичним у зв'язку з складними гірничотехнічними умовами розробки руд. Проведені геофізичні дослідження встановили наявність багатих залізних руд до глибини 4000-4500 м, хоча про можливість їх розробки на таких глибинах при сучасному технологічному забезпеченні гірничих робіт мова не йде. Забезпеченість запасами залізних руд гірничозбагачувальних комбінатів, які видобувають їх відкритим способом становить 31-196 років при мінімальній забезпеченості Інгулецького ГЗК – 16 років. Значна частка розвіданих запасів знаходиться

в охоронних ціликах промспоруд р. Інгулець та під будівлями міста, відвалами і хвостосховищами. У зв'язку з тим, що на глибинах 500-700 м виїмка руди ускладнена гірничо-геологічними умовами та низькою рентабельністю відробки, забезпеченість активними запасами (до глибини 400 м) для кар'єрів Північного, Центрального, Південного та Інгулецького ГЗКів становить 10-12 років. Залучення резервних родовищ Попельнастівського, Жовторіченського та Інгулецького рудних полів збільшує прогностичні запаси залізних руд на 3 млрд. т і відповідно терміни забезпеченості ними на 20 років.

4. Видобуток залізорудної сировини на території Дніпропетровської області здійснюється 8 гірничодобувними підприємствами, частина яких входить до Асоціації «Укррудпром». Питома вага виробництва товарної залізорудної продукції членів Асоціації склала у 2013 році 91,8 % від загального по Україні, у т.ч.: руда підземного видобутку – 12, 2 %; товарний концентрат – 42,5 %; агломерат – 3,4 %; окотиші – 33,7 %. На частку інших підприємств припадає лише 8,2 % виробництва залізорудної сировини. Підприємства області з видобутку залізорудної сировини збільшили обсяги виробництва продукції у 2013 році, але 2014 – 2015 рр. показали знов зменшення об'ємів виробництва, що пояснюється зменшенням попиту на сировину в країні й світі.

5. За час експлуатації залізорудних родовищ гірничодобувними підприємствами виникли екологічні численні проблеми. З 500 км² території Кривбасу 40 км² зайнято кар'єрами та зонами обвалення, 70 км² знаходиться під відвалами розкривних порід. Відвали накопичили понад 9 млрд. т розкривних порід, у хвостосховищах заскладовано понад 3 млрд. т подрібненої мінеральної маси. Висота відвалів розкривних порід досягає 120 м, дамб хвостосховищ – 35-90 м, що створює велике техногенне навантаження на земну поверхню. Скидання високомінералізованих зворотніх вод гірничозбагачувальних комбінатів і шахтних вод до річок Інгулець і Саксагань спричинили забруднення водних ресурсів міста Кривий Ріг та розташованих поряд з ним населених пунктів. Внаслідок тривалого інтенсивного відпрацювання родовищ і специфіки гірничих робіт при постійній нестачі фінансування на охорону та відновлення довкілля в межах Криворізького басейну утворилась зона екологічного лиха. Зменшення надмірного техногенного тиску на довкілля можливе тільки на державному рівні з залученням значних коштів, спеціалізованих установ.

6. Марганцеві руди є другими за значимістю та обсягами видобутку руди чорних металів в Україні. Запаси зосереджені головним чином у межах унікального Нікопольського басейну на території Дніпропетровської області (Нікопольське, Федорівське та Велико-Токмацьке родовища). Враховуючи достатню вивченість Нікопольського басейну, приріст його запасів, особливо оксидних руд, досить обмежений. До перспективних об'єктів розробки відносяться Федорівська та Покровська ділянки Зеленодольського родовища, де розвинуті переважно оксидні руди з запасами біля 60 млн. т. На даний час значна частина запасів оксидних руд вже відпрацьована (понад 80 %), оксидно-карбонатні руди мають малі запаси, тому найбільш перспективними для розробки і використання є великі запаси карбонатних руд, для яких вже зараз необхідно розробляти та удосконалювати схеми їх ефективного збагачення. Окрім природних, суттєвий потенціал мають техногенні родовища марганцевих руд, а саме шламсховища Марганецького та Орджонікідзевського ГЗКів в яких накопичено 200 млн. т шламу з вмістом марганцю близько 12-13 %. Тенденції підвищення попиту на марганець в світі надають можливості підприємствам України розвивати експорт марганцевої продукції, проте низька якість вітчизняних руд і високі затрати на переробку карбонатних руд обумовлюють пошук нових родовищ та збільшення інвестицій.

7. Суттєвим недоліком сировинної бази чорної металургії Дніпропетровської області, і України загалом, є відсутність власної сировинної бази хрому, хоча надра країни містять потенційно перспективні для промислового освоєння запаси цієї корисної копалини.

8. Таким чином, сучасний стан розвитку сировинної бази чорної металургії вимагає розробки нових енергоощадних технологій видобутку, збагачення і переробки корисних копалин, а також проведення геологорозвідувальних робіт задля виявлення нових і доведення до експлуатації родовищ стратегічно важливих для країни та регіону.

ПАТРУШЕВА Лариса

Миколаївський відділ

РОЗРОБКА АТЛАСУ ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ НА РІВНІ АДМІНІСТРАТИВНИХ РАЙОНІВ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Проблема сучасного стану і перспективи розширення природно-заповідного фонду (ПЗФ) адміністративної області вимагає вирішення питань їх охорони, управління та маркетингу. Для ефективної роботи в цьому напрямку часто не вистачає доступної, зрозумілої, різнопланової, комплексної інформації щодо місця розташування, цінності, привабливості об'єктів ПЗФ. Тому актуальною стає задача, по-перше, розробки такої інформації у доступному та зручному форматі, по-друге, її поширення серед чиновників, фахівців, громадян, які за своїми професійними, посадовими обов'язками або за громадянською позицією мають справу з питаннями планування територій, охорони навколишнього середовища, раціонального використання природних ресурсів, екологічної освіти, організації відпочинку тощо. Оскільки питання управління, користування й охорони територій та об'єктів ПЗФ прив'язані до сучасних адміністративних одиниць, ми пропонуємо створювати окремі тематичні карти атласу в розрізі адміністративних районів.

В результаті проведення загальної інвентаризації об'єктів ПЗФ Миколаївській області в період з 2004 по 2009 рік, було визначено, що широкий діапазон часових меж створення заповідних об'єктів (1960 -2013 рр.), різноманіття категорій, відсутність єдиної методики, привели до того, що сучасна інформація про ПЗФ регіону представлена у вигляді неузгоджених карт, таблиць, описів, які потребують систематизації та географічної прив'язки.

Найкращім способом узагальнення та візуалізації отриманої інформації, є її картування. Результатом чого стане атлас ПЗФ регіону. Інформація представлена у вигляді карт дозволить сформувати цілісне просторове уявлення про території та об'єкти ПЗФ Миколаївської області. Способи картування об'єктів, змістове навантаження, обсяг представленої інформації, точність зображення, на нашу думку, слід визначати спираючись на особливості обізнаності та фахової підготовки користувачів готового картографічного продукту.

В результаті аналізу і систематизації можливих користувачів даної інформації було визначено 5 основних категорій: *державна служба, землевпорядкування, наука, освіта, туризм* (табл.).

Таблиця – Характеристика користувачів атласом

Категорія користувачів	Мета використання	Точність	Джерела інформації
Державна служба	реалізація екологічного законодавства	висока	дані геодезичної зйомки з достовірними координатами
Землевпорядкування	здійснення проектних робіт відведення землі	висока	дані геодезичної зйомки з достовірними координатами
Наука	Наукові дослідження, моніторинг	середня	космічні знімки, координати визначені самостійно з використанням GPS
Освіта	наочна демонстрація під час навчання	низька	плани землевпорядкування без координат
Туризм	пізнавальна	низька	плани землевпорядкування без координат

Категорія *державна служба* включає в себе управління екології, лісове господарство, управління водних ресурсів тощо. Метою використання є забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, додержання норм та вимог у сфері ПЗФ.

До категорії *землепорядкування* входять органи земельних ресурсів, управління і відділи земельних ресурсів обласних і районних адміністрацій, центр державного земельного кадастру. Метою використання є заходи планування та організації раціонального використання земель та їх охорони, утворенню нових і впорядкування існуючих об'єктів землеустрою та встановлення їх меж на місцевості, організації раціонального використання громадянами і юридичними особами земельних ділянок.

Для категорії *наука* потрібна інформація про розташування об'єктів ПЗФ для планування проведення наукових досліджень щодо сучасного стану особливо цінних видів флори та фауни, унікальних та типових ландшафтних комплексів тощо.

До категорії *освіта* входять школярі, студенти спеціалізованих середніх та вищих навчальних закладів, педагоги та викладачі. Мета використання: наочна демонстрація під час навчання. Робота з картою сприяє розвитку уваги, пам'яті, логічного мислення учнів та студентів, умінню аналізувати, порівнювати, зіставляти і робити висновки. Це є найбільш доступним і оптимальним засобом активізації навчання, кращого сприйняття та засвоєння навчального матеріалу, його візуалізації, запам'ятовування та розуміння, що в подальшому сприятиме розвитку екологічного мислення.

Категорія *туризм* охоплює суб'єктів підприємницької туристичної діяльності та відпочиваючих. Мета використання атласу є пізнання території, отримання естетичної насолоди від спостереження краєвидів та особливо охоронюваних, найбільш цікавих видів флори та фауни.

Під час роботи над впорядкуванням наявних матеріалів ми визначили головну проблему – точність проведених кордонів.

Умовно за ступінню точності ми розділили об'єкти на такі групи:

- об'єкти для яких розроблено проект внесення в натуру меж (точно зафіксовані кордони);
- об'єкти межі яких відносно точно відмічені землепорядниками під час інвентаризації;
- об'єкти які визначені приблизно.

Без вирішення цієї проблеми створення достовірного картографічного твору є неможливим. Відповідно визначальним чинником, що вплине на її розв'язання має стати користувач та мета з якою він буде застосовувати карти.

Класи точності було виділено таким чином:

Висока – це чітко визначені відповідними фахівцями координати з використанням сертифікованих геодезичних приладів.

Середня – потрібно достатньо точно знати межі (інформація про точні координати не потрібна) для визначення розповсюдження червонокнижних видів, та місце знаходження особливо цінних унікальних ландшафтів, тобто дуже точні межі не мають суттєвого значення, цікавить лише розташування.

Низька – цікавить лише місце розташування.

Структуру атласу розроблено з врахуванням потреб користувачів (таб.1). Карти об'єднано в п'ять розділів відповідно до їх змісту та функцій: загальна характеристика; управління об'єктами ПЗФ; об'єкти охорони; природно-ресурсний потенціал; антропогенний вплив.

Щодо масштабу і територій охоплених на карті то вони мають залежати від потрібної деталізації карти та можливості передати повну інформацію про об'єкт картування.

Використання карт атласу дозволить держслужбовцям та фізичним особам знати які території належать до ПЗФ та що є об'єктом охорони на них. Це є надзвичайно важливим

бо існує достатньо прикладів пошкодження заповідних об'єктів причиною яких є необізнаність про їх існування. Робота по їхньому збереженню стане більш ефективною в результаті інформування про межі об'єктів та особливо цінні види рослин і тварин, що підлягають охороні, учнів позашкільних гуртків екологічного спрямування, зацікавлених мешканців найближчих населених пунктів. Також інформація викладена доступно та привабливо може позитивно вплинути на оптимізацію туристичного потоку.

ПАШИНСЬКА Наталія

Київський відділ

ВПЛИВ ТРАНСПОРТУ НА РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ

Нині в дослідженнях з географії транспорту на перший план виходять якісні аспекти функціонування транспортної системи, серед яких мобільність, доступність, зв'язність, транспортна дискримінація населення, поведінкова географія. Зростає кількість робіт з вивчення значення транспортної інфраструктури у просторовому розвитку країн і регіонів у зв'язку з розбудовою потужних транспортних проєктів, модернізацією міського транспорту, покращенням інфраструктури мереж комунікаційних та інформаційних технологій, що забезпечують підвищення рівня транспортного забезпечення, транспортної доступності та зв'язності території. Зокрема, аналіз тематики провідного світового видання з географії транспорту «Journal of Transport Geography» показав, що в останнє десятиліття зростає увага до дослідження впливу великомасштабних транспортних проєктів на підвищення соціально-економічного розвитку регіонів, серед яких міжнародні транспортні коридори, впровадження швидкісного залізничного руху, спорудження потужних транспортних терміналів, аеропортів, портів.

Про цю тенденцію свідчить і тематика роботи окремих секцій Міжнародного географічного конгресу у Кельні (2012), що були присвячені великомасштабним проєктам транспортної інфраструктури та їх впливу на регіональний і міський розвиток, зонам впливу портів та міській логістиці, змінам в логістичних мережах, трансформації відстані та просторовим наслідкам.

На Міжнародному географічному конгресі у Пекіні (2016) також заплановано широке обговорення проблем транспорту у контексті регіонального розвитку. Зокрема, плануються наступні теми: вплив розвитку високошвидкісного залізничного сполучення на транспортну доступність та регіональний розвиток; порівняння географії авіаційного транспорту у Китаї та інших країнах БРІК, Європи і Північної Америки (зміни у мережі польотів, ієрархії аеропортів у зв'язку з глобалізаційними процесами, економічними та геополітичними чинниками); транспорт, логістика і глобальна мережа споживання; розумні міста та транзитно-орієнтований розвиток; транспорт і соціальна справедливість.

Разом з тим, в українській географії практично відсутні дослідження з комплексної оцінки впливу транспортного чинника на регіональний розвиток. Донедавна, оцінка транспортної складової територіальних комплексів різного ієрархічного рівня обмежувалася використанням концепції транспортно-географічного положення або транспорт розглядався як специфічний елемент народного господарства і сфери обслуговування (пасажирський транспорт) у межах різних економічних та економіко-географічних концепцій. Проте, у зв'язку з концентрацією транспортних потоків, інтеграцією транспортних систем, посиленням функціонального підходу виникли нові форми територіальної організації, що потребують вивчення та розуміння їх значення у сучасному регіональному розвитку.

Останнім часом посилилася увага до емпіричних досліджень впливу транспортної інфраструктури на регіональний розвиток. Виявлено чітку позитивну кореляцію між рівнем розвитку транспортної інфраструктури і рівнем економічних показників, зокрема таких як обсяги ВВП на особу населення. Разом з тим, у країнах з високорозвинутою

транспортною інфраструктурою подальше вдосконалення транспортної мережі часто зумовлює не такі суттєві економічні переваги, ніж у державах, що мають низький рівень розвитку транспорту. Це зумовлено тим, що поліпшення транспортної інфраструктури має значний вплив на регіональний розвиток тільки тоді, коли воно призводить до усунення «вузьких місць» у її розвитку (підвищення пропускної спроможності, транспортної доступності). Також слід враховувати, що транспорт виконує значну соціальну функцію та здійснює вагомий вплив на довкілля.

Для сучасного транспорту характерна концентрація транспортної діяльності, інфраструктури та потоків у точкових (вузли) і лінійних територіальних елементах (полімагістралі). Тому важливим напрямом стає дослідження хабів (великих пересадочних і перевантажувальних транспортних вузлів з розвиненими сервісними послугами, що займають центральне положення у транспортній системі з багатьма вхідними і вихідними зв'язками), гетвеїв (великих розподільчих вузлів, що виконують інтермодальну функцію, забезпечуючи перехід від одного виду транспорту до іншого), транспортно-логістичних центрів, транспортних коридорів. Тому важливим є дослідження впливу цих нових територіальних форм зосередження транспортної інфраструктури на економічний розвиток, соціальні зв'язки, мобільність населення, зростання туристичних потоків.

Ефективні транспортні системи забезпечують економічні та соціальні можливості і переваги в результаті позитивних ефектів мультиплікатора, зокрема зниження транспортних витрат, підвищення доступності до ринків, зайнятості та додаткових інвестицій. Зокрема, спорудження полімагістралей і транспортних коридорів, мультимодальних транспортних вузлів, що об'єднують різні види транспорту для обслуговування потужних вантажо- і пасажиропотоків, стають імпульсом для формування полюсів соціально-економічного зростання з метою подальшого стимулювання розвитку регіонів.

Важливе значення у цьому напрямі має дослідження транспортної доступності, яка є основним продуктом транспортної системи. Вона визначає географічні переваги території (регіону, міста) відносно всіх інших територій. Показники доступності вимірюють вигоди, що їх отримують населення та підприємці даної території від наявності та використання транспортної інфраструктури на цій території. Важлива роль транспортної інфраструктури для регіонального розвитку у простій формі полягає у тому, що райони з кращою доступністю до місць сировини та ринків, за інших рівних умов, більш продуктивніші та конкурентоздатні та відповідно більш успішніші, ніж ті, що розташовані віддалено та ізольовано.

Нині транспортна доступність є однією з основних тем дослідження транспортної географії, оскільки відбувся перехід від планування кількісних об'ємів до поліпшення якісних показників функціонування транспортної інфраструктури.

Існує декілька визначень та інтерпретацій поняття транспортної доступності. Зокрема, у багатьох публікаціях зазначається, що транспортна доступність є: оператором стиснення простору у часі; геополітичним ресурсом; транскордонним регулятором; забезпечує надійність територіальної організації суспільства; є основою дружнього транспортного середовища; викривлює економічний простір; вирівнює можливості. Нині головна ціль транспортного планування – самопідтримувана (sustainable) доступність. При цьому зазначається, що у тріаді «потоки – мобільність – доступність» первинна саме доступність, яка створює можливості для фізичного переміщення.

Класифікація доступності здійснюється на основі показників, що лежать в основі її визначення. Відповідно до цього виділяють фізичну та економічну (цінову) доступність. За охопленням території (точкову, ареальну, інтегральну).

Серед моделей транспортної доступності нині домінують моделі парної доступності у вигляді ізохрон, гравітаційних моделей, економічної рівноваги, функції корисності. Парна доступність у вигляді ізохрон - це лінійна функція віддаленості від заданої точки. Соціальна гравітація базується на основі взаємодії людей і населених пунктів подібно до

тяжіння фізичних тіл. Системні моделі транспортної доступності пропонують оперування матрицею доступності (від однієї до будь-якої іншої точки), при цьому вони можуть зважуватися за чисельністю населення, об'ємом відправлених вантажів, адміністративним рангом.

У країнах ЄС у рамках проекту TRACC «Транспортна доступність на регіональному/місцевому рівнях та її закономірності в Європі» проводяться дослідження з просторового розподілу показників транспортної доступності на різних територіальних рівнях з метою поліпшення ефективності регіонального планування.

Удосконалення транспортних систем посилюють глобальну взаємодію та зумовлюють зміни у понятті «місцеположення», зумовлюють процеси конвергенції простору-часу (space-time convergence) - збільшення обсягу простору, який можна подолати за аналогічну кількість часу в результаті підвищення швидкості, зменшення транспортних витрат, зростання транспортної доступності. У результаті відбувається процес „стиснення простору” – скорочення витрат часу на подолання простору за рахунок віртуального зменшення масштабів і відстаней у результаті скорочення просторового розриву в комунікаціях і соціально-економічних процесах.

Таким чином, сучасні трансформаційні процеси у розвитку транспортної системи, розбудова великомасштабних транспортних проєктів, поява нових територіальних форм зумовлюють потребу розробки нових підходів та методик дослідження їх впливу на регіональний розвиток.

ПОЗНЯК Степан

Львівський відділ

ВЕЛИЧ УКРАЇНСЬКОГО ЧОРНОЗЕМУ

Людство нашої планети живе у світі ґрунтів, яких налічується близько 300 видів. Серед них найважливіше місце займають чорноземи, площа яких у світі становить 314 млн га, або 2,4 % від загальної площі ґрунтів світу. Чорноземи утворюють суцільні смуги, або зони, на Євразійському і Північноамериканському континентах, великі масиви їх є у Південній Америці на території Аргентини і Уругваю, а також в Австралії. На Євразійському континенті чорноземи простягаються у широтному напрямі більше як на 10 тис. км від краю Воєводіна (Сербія) до озера Ханки в Китаї. Незважаючи на відносно незначні площі чорноземів у світі, ці ґрунти відіграють дуже важливу роль у соціально-економічному розвитку багатьох країн і навіть деяких континентів.

Україна займає провідне місце серед країн світу за площею чорноземів – 27,8 млн га, що становить 8,7 % від площі чорноземів світу. За цим показником вона на четвертому місці в світі (після Росії – 145,4 млн га, США – 55,1 млн га і Китаю – 38 млн га). Переважання чорноземів в орних землях України є унікальним природним явищем, неоціненним надбанням, даром Божим.

Феномен чорнозему полягає насамперед у тому, що він є головним не лише в географо-генетичному, біологічному, екологічному і економічному сенсах, а й у суспільно-політичному і естетичному значеннях. Велич чорнозему в географічному сенсі полягає в тому, що він є переважаючим ґрунтом у лісостеповій і степовій зонах, простягаючись від західних кордонів України до її східних кордонів – межі з Російською Федерацією. Це зумовлює їхнє формування у двох ґрунтово-кліматичних фаціях: південно-західній, або теплій, і центральній, або помірній. Сучасними дослідженнями встановлено, що чорноземи невеликими масивами трапляються в межах Полісся і Малого Полісся – їх називають "острівними" чорноземами.

Чорноземи України приурочені до вододільних вирівняних і слабо нахилених поверхонь межиріч і високих надзаплавних терас, формуються в основному на лесах і лесоподібних суглинках. Однак невеликими масивами трапляються і чорноземи на

нелесових породах, зокрема, на елювії карбонатних, кристалічних і гіпсо-ангідритних порід.

У генетичному плані чорноземи – це тип гумусових, кальцієвих, монтморилонітових ґрунтів складної і тривалої історії процесу ґрунтотворення від ранніх гідроморфних до сучасних автоморфних стадій розвитку. Провідним в історії формування чорноземів був позитивний баланс біогенних речовин і космічної енергії, у результаті чого в профілі утворилася система ґрунтових горизонтів ($H_o + H + H_{pk} + HP_k + P_k$), збагачених гумусом, зі значними запасами азоту, фосфору, калію, мікроелементів, що формує оптимальний водно-повітряний режим, активні внутріґрунтові біологічні та біохімічні процеси.

У біологічному розумінні можна говорити про чорнозем як живий організм. В 1 г чорнозему міститься приблизно 3,5 млн особин живих організмів, а в 1 г гумусу – 55 млн особин. Отож грудка чорнозему вагою 1 г – це ціле мікробне царство. Через це чорноземи ще називають чудом біосфери, дивовижним її витвором. Поєднання живого і неживого дає підстави називати ґрунт "четвертим царством природи", а вінцем цього царства є чорнозем.

Велич чорнозему полягає у вмісті, запасах, якості, розподілі гумусу в профілі. За вмістом гумусу з чорноземом не може позмагатися ніякий інший ґрунт. Відсотковий вміст гумусу в чорноземах коливається від 3 до 10 % і більше. За профілем гумус розподіляється рівномірно, поступово зменшуючись донизу і сягаючи глибини 60-80 см у південних чорноземах і 150-170 см у типових чорноземах Правобережного Лісостепу.

У чорноземі безперервно відбуваються різні процеси – перетворення речовин, їхня міграція, розкладення, розчинення, накопичення. Сукупність цих і багатьох інших процесів називають фізіологією чорнозему. Ці процеси циклічні, повторюються день за днем, з року в рік, зумовлюючи ритміку життя чорнозему. Однак життя чорнозему вміщено в жорсткі рамки його мінерального складу, який має стабільну будову і якщо змінюється, то дуже повільно. Мінеральний склад формує анатомію, або морфологію, чорнозему.

Чорноземам властива своя хімія. У ньому наявні всі елементи таблиці Менделєєва, включно зі сріблом, золотом, радіоактивними елементами. Однак у чорноземах найбільше елементів живлення рослин, які перебувають у доступній для них формі. Отож у чорноземах створюється своєрідна комора елементів живлення рослин.

Усі перелічені риси анатомії, фізіології і хімії чорнозему виражені особливо яскраво і є в найбільш досконалому і гармонійному поєднанні, що є свідченням його величчя та довершеності.

Характерним у чорнозему є його габітус – зовнішній вигляд, конституція, постава. Можна сказати, що в світі ґрунтів постава чорнозему найбільш горда. Потужність темного гумусованого профілю українського чорнозему може сягати 220 см у типових чорноземів. Чорноземи характеризуються механічною стійкістю і водотривкою структурою, доброю шпаруватістю і аерованістю, сприятливими технологічними властивостями.

Чорнозем – ґрунт доволі давній, він почав формуватися десь 8–9 тис. років тому. Його справді можна назвати чудом біосфери, одним з її величних і дивовижних утворень. За такий тривалий період утворення сконцентровано величезні запаси сонячної енергії. Запаси потенціальної хімічної енергії сягають 3–4 млрд ккал на 1 га і є основою високої біологічної продуктивності чорноземів, їхньої стійкості до змін екологічної ситуації, здатності забезпечувати високу продуктивність фотосинтезу рослин. Такі природні особливості зумовлюють виняткове значення чорноземів у землеробстві світу і України, зокрема.

В економічному сенсі чорноземи характеризуються високою родючістю різних сільськогосподарських культур. Про це свідчать дані про сумарний збір зерна в Україні, який 2015 року становив 61,1 млн т, а середня врожайність – 41,9 ц/га. В окремих господарствах Черкаської і Полтавської областей врожай пшениці становив 116-138 ц/га.

З естетичного погляду чорнозем є просто красивим ґрунтом, він має незрівнянне забарвлення у цілинному стані, переливається і блистить на гранях структурних окремоностей (на гребнях борозни під час оранки), нагадуючи вороняче крило. У весняну оранку чорнозем то піднімається в мареві, то опускається, тремтить у весняному неспокої, дихає, і навколо пахне чорноземом. Все це формує естетичну велич чорнозему і його здатність до оживлення.

Чорнозем, як еталон та ідеал ґрунту, володіє екологічною досконалістю і естетичною цінністю. Будучи годувальником і засобом праці, чорнозем є сильним і водночас беззахисним. Сила і беззахисність – така єдність протилежностей міститься в чорноземі.

Нераціональне сільськогосподарське використання чорноземів спричиняє занепокоєння і тривогу. Розорювання, тривалий обробіток ведуть до поступової деградації чорноземів. Розораність чорноземів лісостепу України сягає 85 %, а в степу вона ще більша – понад 90 %. Хоча в останні роки розораність чорноземів дещо знизилась, проте все ж залишається високою. Нині розораність ґрунтів в Україні становить 54 %. Розораність ґрунтів сприяє розвитку ерозійних процесів. Переважаючими видами ерозії у чорноземній зоні України є водна та вітрова. Еродовані орні землі становлять 30 % ріллі. Ерозія є своєрідною гільйотиною чорноземів, що спричиняє втрату габітусу, зменшення вмісту гумусу, погіршення властивостей і загалом зменшення родючості чорноземів.

За останні два роки виникла надзвичайно важлива проблема – воєнна деградація чорноземів на Донбасі. На території воєнних дій відбувається руйнування високопродуктивних ґрунтів, чорноземи зазнали і далі зазнають непоправної воєнної деградації, яка призводить до порушення морфологічної будови профілю, перемішування генетичних горизонтів, зміни складу і властивостей, появи в ґрунті невластивих включень – чужорідних тіл (осколків, снарядів, мін, ракет, патронів тощо), інтенсивного ущільнення важкою військовою технікою, порушення ґрунтового покриву внаслідок розриву мін, гранат, спорудження окопів, землянок, траншей тощо, утворення на значних площах ворон, ровів, ям, що порушує однорідність і цілісність ґрунтового покриву.

Для боротьби з деградацією чорноземів в Україні необхідна розробка і реалізація законодавства з охорони ґрунтів, організація ґрунтового моніторингу, перехід на ландшафтнo-екологічне землекористування і ґрунтозахисне землеробство.

Чорнозем – ідеал, еталон досконалості у світі ґрунтів. У багатьох країнах світу, зокрема Австрії, Німеччині, для досягнення продовольчої незалежності штучно створюють продуктивні ґрунти, маючи за зразок природні чорноземи. У цих країнах 2005 рік був оголошений Роком чорнозему і з цієї нагоди в Австрії випустили поштову марку із зображенням чорнозему.

У широкому розумінні добробут України значною мірою базується на дарах нашого чорнозему – віковичного годувальника. Невипадково зразок чорнозему із Добровеличківського району Кіровоградської області перебуває у Лабораторії земельних ресурсів Європи як "еталон чорнозему". Чорнозем є світовим надбанням, основою життя на Землі, тому збереження і примноження його сили – важливе завдання і обов'язок усього людства.

ПОП Степан

Закарпатський відділ

РОЗВИТОК ГЕЛІОЕНЕРГЕТИКИ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Освоєння відновних енергетичних ресурсів, які відносяться до найбільш екологічно безпечних джерел енергії є одним із пріоритетних завдань людства. Україна прийняла національну програму розвитку енергетики, якою передбачено до 2030 року суттєво збільшити виробництво електроенергії за рахунок альтернативних джерел. Так, порівняно з 2001 роком потужності сонячної енергетики заплановано збільшити в 167 разів. Розвиток економіки України значною мірою залежить від надійного забезпечення

енергоносіями. Недостатній обсяг власних викопних паливно-енергетичних ресурсів змушує владу приймати рішення щодо значного їх імпорту. За умов скорочення світових запасів викопних копалин та зростання на них цін, вирішення енергетичних проблем лише за допомогою імпорту є неприйнятним. Тому необхідно вирішувати проблему енергоносіїв на основі нових підходів, в основі яких є: по-перше, покращення технологічних процесів з точки зору енергоємності виробництва; по-друге, ефективне запровадження енергозбереження; по-третє, збільшення частки виробництва енергії за рахунок власних відновлювальних джерел.

Зарубіжний досвід виробництва та продажу електроенергії, виробленої на основі альтернативних джерел показав дієвість запровадженого «зеленого» тарифу (feed-intariff), зміст якого полягає в тому, що держава купує у виробника енергію за тарифною ставкою, яка є вищою, ніж ціна продажу електроенергії споживачам. Це значно прискорило зростання частки енергії, виробленої за рахунок використання відновлюваних ресурсів. Законодавством України також запроваджено цей механізм та встановлено закономірність зміни коефіцієнта «зеленого» тарифу у часі. Передбачається поетапне зменшення ціни за кіловат виробленої енергії протягом 30 років. Це стимулювало розвиток в Україні альтернативної енергетики загалом і особливо будівництва сонячних електростанцій (СЕС) [1]. Так, протягом 2011-2015 років введено в дію або знаходиться в стадії будівництва понад 70 СЕС. Найпотужніші СЕС знаходяться в південних областях України та в її Кримській АР.

Закарпатська область має значний природний енергетичний потенціал, освоєння тільки економічно доцільної частини якого в кілька разів перевищує її загальні потреби в електричній та тепловій енергії [2]. Тому пошук шляхів підвищення рівня енергозабезпечення Закарпаття за рахунок власних джерел продовжує залишатися актуальною задачею загальнодержавного рівня. Пріоритетним для енергетичної безпеки Закарпаття є, безперечно, освоєння наявного значного енергетичного потенціалу малих гірських річок та геотермальних і біоенергетичних ресурсів. При їх оптимальному освоєнні область могла б щорічно виробляти електроенергію, що в кілька разів перевищує її теперішні обсяги споживання всіх видів енергії. Наразі активізувалася діяльність інвесторів з будівництва малих дериваційних гідроелектростанцій на гірських річках та, водночас, з освоєння сонячної енергетики (тепло- та фото-енергетики).

В Закарпатській області термін сонячного сяяння складає понад 2000 годин на рік при максимально можливих 4450 год. Це найкращий показник на заході України. Так, на території Чернівецької області сонячне сяяння триває в середньому 1936 год. на рік, Львівської – 1792 год., Івано-Франківської – 1738 год. Завважимо, що висотна зональність та складні фізико-географічні характеристики території Закарпаття призводять до значних відмінностей у надходженні енергії Сонця на різні ділянки території. Незважаючи на зростання з висотою енергетичної потужності потоків сонячної радіації, значна частина високогірних районів є менш перспективною для розвитку фотоенергетики ніж рівнинні та передгірні райони. Закарпатська рівнина відзначається найбільш стійким режимом сонячної радіації у багаторічному аспекті та найбільшою тривалістю сонячного саява (2025 год.).

Наприкінці 70-х - початку 80-х років минулого століття у різних країнах світу було побудовано сім пілотних сонячних електростанцій (СЕС) баштового типу, рівень встановленої потужності яких становив від 0,5 до 10 МВт. Найбільша перша СЕС (SolarOne), потужністю 10 МВт, була побудована в Каліфорнії. В подальшому спостерігався успішний розвиток геліоенергетики у багатьох розвинутих країнах світу. На початок 2012 року загальна потужність сонячних електростанцій за даними Європейської асоціації сонячної енергетики становила 67,4 ГВт. Вже кілька років поспіль сонячна енергетика світ узростає на 70% щорічно. У 2012 році загальна потужність діючих в усьому світі фотоелектричних установок збільшилася на 31 ГВт. Лідерство зберігає Німеччина, в якій щорічний приріст становить 7,6 тис. МВт, Італія (3,3 тис. МВт) і Франція

(1,2 тис. МВт). За межами ЄС найбільше зростання досягнуто в Китаї (4,0 тис. МВт), США (3,2 тис. МВт), Японії (2,5 тис. МВт).

Потенціал сонячної енергії в Україні досить високим для широкого впровадження як тепло-, так і фото-енергетичного обладнання практично по всій території. Середньорічна кількість сумарної сонячної радіації, що надходить протягом року на 1 м² поверхні, на території України знаходиться в межах від 1070 кВт-год/м² у північній частині до 1400 кВт-год/м² в південній. Термін ефективної експлуатації фотоенергетичного обладнання в південних областях України - сім місяців (з квітня по жовтень), у північних областях - п'ять місяців (з травня по вересень). Однак фотоенергетичне обладнання можна успішно експлуатувати впродовж усього року. Для сонячного теплопостачання ефективним в кліматичних умовах України є застосування плоских сонячних колекторів. Вони дають змогу використовувати як пряме, так і розсіяне сонячне випромінювання.

Потенціал геліоенергетики Закарпаття перевищує 1150 млрд. кВт год/рік. Реальний для використання оцінюється в 3,4 млрд. кВт год/рік що співрозмірно з потребами області на всі види енергоспоживання [2-4]. Дані про радіаційний режим на території Закарпаття дають підстави стверджувати про перспективність розвитку сонячної енергетики. За величиною геліоенергетичного потенціалу на території області виділяють п'ять зон [5]. До першої зони відносять райони полонинського хребта, масивів Свидовець, Черногора. Річна сума сонячної радіації тут становить 4000-4300 МДж/м², а тривалість сонячного сяяння 1400-1500 годин. Для цієї зони характерний максимальний розвиток хмарності саме у весняні і літні місяці. Взимку низька температура повітря, часті снігопади, заметілі, важка доступність роблять використання геліоустановок недоцільним. Влітку можливе використання комбінованих вітро-геліопристроїв невеликої потужності для місцевих потреб полонинського та лісового господарства, рекреантів тощо. Друга зона – це гірські лісові райони, які характеризуються крутосхильними хребтами. Тут порівняно високі показники сонячної радіації, її річна сума становить 3800 - 4000 МДж/м²/рік, а тривалість сонячного сяяння 1500-1600 год. Такий потенціал геліоресурсів дозволяє його ефективно використовувати. Однак сильна розчленованість рельєфу глибокими зворами, важкодоступність, наявність крутих заліснених схилів робить проблематичним рентабельність використання сонячної енергії. До третьої зони віднесено низькогірний Вигорлат-Гутинський вулканічний хребет та широку Перечин-Липчанську долину. Річна сума сонячної радіації у цій зоні складає 3800-4000 МДж/м²/рік, а тривалість сонячного сяяння 1600-1800 годин. Наявність широких улоговин, гірських плато, пологих схилів сприяє максимальному виявленню енергетичного потенціалу даної території. Ця зона є перспективною для використання геліопристроїв. Четверта зона - рівнинна частина Закарпаття, яка характеризується найбільшою тривалістю сонячного сяяння (до 2025 год) і сумарною сонячною радіацією 3800-4000 МДж/м²/рік. Річний енергетичний потенціал цієї зони становить в еквіваленті близько 140 т. т. умовного палива. Перспективним в даній зоні є як будівництво СЕС з використанням фотоелектронних перетворювачів, так і облаштування сонячними колекторами та технологіями опалення і гарячого водопостачання житлово-комунальних, рекреаційних та господарських об'єктів. До п'ятої зони віднесено долини гірських річок, окремі гірські райони, які визначаються значною повторюваністю орографічної хмарності. Ця зона характеризується умовами, при яких використання геліоресурсів є нерентабельним [5].

Вперше використання сонячної енергії в Закарпатській області реалізовано в 1994 році у м. Берегово. Було побудовано сонячну установку для гарячого водопостачання на комунальній котельні об'єднання «Закарпаттеплокомуненерго» середньою потужністю 0,09 Гкал/рік [2]. Наразі в с. Часлівці Ужгородського району в рамках міжнародного проекту запущено в дію сільську майстерню із виготовлення сонячних колекторів. Установки такого типу доцільно використовувати у містах і селах низинних районів

області, де сонячна інсоляція найінтенсивніша, найбільш тривала, а також в передгірній зоні на південних схилах гір.

Рис. – Сонячна електростанція у селі Ратівці Ужгородського району

У 2012 році на Закарпатті введено в експлуатацію першу сонячну електростанцію потужністю 5,4 МВт у с. Ратівці Ужгородського району. Майже 19 тисяч її батарей на площі десять гектарів виробляють електроенергію, яка поступає в загальну електромережу області. В червні 2013 року збудовано сонячну електростанцію у с. Гута Ужгородського району. Загальна потужність „Кам’яницької СЕС” – 3,0 МВт [4]. 3 1 липня 2013 року введена в дію найпотужніша в Західній Україні сонячна електростанція „Ірлява” у с. Ірлява Ужгородського району. Понад 43 тисячі блоків сонячних батарей розміщено на 23-х гектарах, які раніше займали чагарники. Пікова потужність цієї електростанції – 10,09 МВт. Заплановано зведення СЕС в с. В. Добронь потужністю 4,5 МВт та поблизу с. Боржавське потужністю 25 МВт, яка зможе забезпечити майже 10% потреб області в електроенергії. Отже, за останні роки в Закарпатській області досягнуто значних успіхів в освоєнні сонячної енергії з використанням сучасних фотоелектронних перетворювачів. Загальна потужність трьох введених в дію СЕС становить 18,5 МВт. Власне виробництво електроенергії в області за 2013 рік зазначеними сонячними електростанціями становило 12,9 млн. кВт/год.

1. Закон України «Про електроенергетику» від 16.10. 1997 N 575 /97 // Відомості Верховної Ради України.-1998.-№1.- С.1. 2. *Пон С.С.* Природні ресурси Закарпаття. – Ужгород : Карпати, 2009. – 340 с. 3. *Щербина О. М.* Енергія для всіх : Технічний довідник. – Ужгород : вид. В. Падяка, 2003. – 192 с. 4. Енергозбереження на Закарпатті. Сонячна енергетика. 5. [Електронний ресурс].<http://www.carpathia.gov.ua>. 6. *Сиротюк М.І.* Відновні енергетичні ресурси Закарпатської області : оцінка потенціалу та проблеми використання : автореф. дис. канд. геогр. наук. – Львів, 1997. – 22 с.

ПОПЛАВСЬКА Інна
Тернопільський відділ

СТРУКТУРНО-ТИПОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА ПОДІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ

Сучасна індустрія ресторанного бізнесу Подільського регіону постійно поширюється та видозмінюється під впливом різних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. В якості сфери підприємницької діяльності ресторанне господарство виконує соціальні (задоволення потреб споживачів) та економічні функції (підприємницька одиниця сфери обслуговування).

Економічні функції сфери ресторанного господарства Подільського регіону розглядаються як єдиний комплексний механізм виробництва та обігу продукції, що забезпечує ресторанному бізнесу переваги в порівнянні з іншими галузями господарства. Перш за все, це перспективна галузь для інвестування капіталу, що гарантує достатньо

швидку оборненість вкладених засобів. Прибуток від інвестування складає близько 15-25 %, що зацікавлює нових учасників цього ринку і стимулює його поширення.

У теперішній час можна прослідкувати існування різноманітних концепцій організації ресторанного бізнесу на локальному ринку Подільського регіону, що забезпечує, з одного боку, підтримку одне одному, а з іншого – створює конкурентне середовище, яке сприяє підвищенню рівня якості, залученню більшої кількості споживачів і, як результат, збільшенню прибутку.

Таблиця – Кількість закладів ресторанного господарства Подільського регіону за період 2012-2013 рр.

Заклади ресторанного господарства	Кількість об'єктів, одиниць			У них посадкових місць, од.			Товарооборот на один об'єкт, тис. грн.	
	2012	2013	2013 у % до 2012	2012	2013	2013 у % до 2012	2012	2013
Ресторани	145	147	101,3	16949	17029	100,5	1640,6	1718,2
Кафе, закуочні та буфети	810	743	91,7	37854	34362	90,8	746,5	810,1
Бари	226	214	94,7	10272	9981	97,2	352,4	380,2
Їдальні	966	944	97,7	86615	85512	98,7	258,5	279,1

Згідно з даними таблиці, найбільшу частку в структурі закладів Подільського регіону становлять кафе та закуочні (зокрема «фаст-фуди»), зорієнтовані більше на середній цільовий сегмент споживачів. Зокрема це всім відомі мережі швидкого харчування популярні суші-бари, піцерії, кав'ярні, кондитерські тощо. (У той же час, загальна кількість ресторанів у порівнянні з 2012 роком зросла, проте їх частка і сьогодні залишається найменшою, так як у період економічної нестабільності, постійних змін курсів валют, ресторани, зорієнтовані в основному на діловий сегмент, сьогодні можуть відвідувати лише 2-3 % населення країни.

Аналіз сучасного стану ринку послуг харчування Подільського регіону дозволяє стверджувати, що існуюча нині політична ситуація та криза в країні, безумовно, негативно впливає на мале підприємництво. Але незважаючи на девальвацію курсу гривні та зменшення купівельної спроможності українців, ресторанний бізнес, як і раніше розвивається. Найбільш активно створюються нові об'єкти у великих містах Подільського регіону, лідером серед яких є м. Вінниця, а також центри Тернопільської та Хмельницької областей. Правила розвитку ринку ресторанних послуг диктують не тільки зовнішні фактори, але й внутрішні, зокрема: традиції та менталітет, кількість населення, рівень його добробуту та прихильність до активних форм відпочинку.

Підкреслимо те, що офіційна статистика, обліковуючи мережу ресторанного господарства областей Подільського регіону, виокремлює такі типи закладів, як ресторани, кафе, закуочні (шашличні, котлетні, сосискові, пельменні, вареничні, чебуречні, чайні, пиріжкові, млинцеві, пончикові, бутербродні, закуочні з національною кухнею тощо), буфети (кіоски), бари, їдальні (їдальні-роздавальні, пересувні їдальні, дієтичні їдальні) та заклади з постачання готової їжі (фабрики-заготівельні, фабрики-кухні, домові кухні). Офіційні статистичні дані дозволяють дослідити структуру мережі об'єктів ресторанного господарства Подільського регіону за видами економічної діяльності. Безпосередньо діяльність (основну) ресторанів, барів, їдалень та послуги з постачання готової їжі здійснюють 908 (42% загальної кількості) об'єктів ресторанного господарства, в яких зосереджено 75604 (49,7% загальної кількості) посадкових місць.

Переважає ж частина об'єктів ресторанного господарства Подільського регіону зосереджена в суб'єктах господарювання, для яких основним є інший вид економічної діяльності: роздрібна торгівля (11,4% об'єктів та 7,8% посадкових місць), промисловість (7,0% об'єктів та 6,5% посадкових місць), освіта (4,0% об'єктів та 5,1% посадкових місць),

сільське та лісове господарство (3,8% об'єктів та 2,7% посадкових місць), транспорт (3,4% об'єктів та 1,1% посадкових місць).

Дослідження змін в типізації закладів ресторанного господарства Подільського регіону показало, що в 2013 році більшість як за кількістю об'єктів ресторанного господарства, так і за кількістю посадкових місць становлять їдальні – 966 од. (44,7%) на 86615 місць (56,9%). Це пояснюється тим, що такий тип закладу є вигідним з фінансової точки зору, оскільки передбачає продаж власної продукції переважно за невисокими цінами, для визначеного контингенту споживачів, як правило, об'єднаних за професійною ознакою, і призначений для споживання готової їжі у короткий термін. При цьому середній розмір їдальні містить 90 посадкових місць, а середньорічний товарооборот – 258,5 тис. грн.

На другому місці серед досліджуваних типів об'єктів знаходяться кафе, закуочні, буфети: їх кількість становить 810 од. (37,5%) на 37854 посадкових місць (24,9%). Ці заклади відрізняються більш вигідними та простими умовами створення та функціонування, на противагу такому типу, як ресторан. Середній розмір такого закладу – 47 посадкових місць, а середньорічний товарооборот – 746,5 тис. грн.

На третьому місці знаходяться бари: їх кількість в 2013 році склала 226 од. (10,5%) на 10272 місць (6,8%). Середній розмір бару – 45 посадкових місць, середньорічний товарооборот – 352,8 тис. грн.

Щодо ресторанів, то їх частка є найменшою серед закладів ресторанного господарства за кількістю об'єктів – 6,7% (145 од.), хоча за кількістю посадкових місць (16949 місць) їм поступаються бари (11,1%). Середній розмір ресторану становить 117 посадкових місць, а середньорічний товарооборот – 1640,6 тис. грн. Це пояснюється скороченням попиту на послуги закладів харчування високого цінового рівня в умовах зниження добробуту населення.

Висновки. Рівень розвитку ресторанного бізнесу в економіці Подільського регіону є одним із індикаторів, що визначають якість життя населення. Найбільше підприємств ресторанного господарства функціонує у вигляді кафе, буфетів та їдалень. Роздрібний товарообіг ресторанного господарства мав тенденцію до зростання. Проте, за винятком ресторанів, у Подільському регіоні спостерігається негативна тенденція щодо зменшення кількості закладів ресторанного господарства. Водночас спостерігається підвищення цін на ресторанну продукцію, що призвело до зменшення попиту споживачів.

Ресторанний бізнес в Подільському регіоні, з одного боку, є одним із досить прибуткових та інвестиційно привабливих видів діяльності, а з іншого – діяльністю із високим ступенем конкуренції, тому має розвиватись та удосконалюватись. Розглянуті статистичні дані свідчать, що ресторанний бізнес регіону володіє вагомим потенціалом. Пріоритет у Подільському регіоні належить кафе і ресторанам, які працюють в більш дорогому сегменті ринку (про що свідчать наведені дані про середній товарооборот таких об'єктів), утворюють ресторанні мережі, можуть мати підрозділи з надання послуг постачання готової їжі. Ресторанне господарство Подільського регіону відноситься до групи регіонів з низьким рівнем товарообороту, проте тут найвища оцінка забезпеченості населення об'єктами ресторанного господарства. Окрім того, ресторанне господарство Подільського регіону відноситься до групи регіонів з високим рівнем розвитку мережі.

Розвиток ресторанного господарства є суттєвим чинником формування потенціалу туристичної сфери Подільського регіону. Ресторанний бізнес має свої регіональні особливості. За результатами проведеного дослідження з використанням методів рангів, регіон віднесено до високого рівня, що визначає необхідність розробки стратегії розвитку, продуктивного та результативного використання потенціалу.

ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ РЕГІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ РОЗСЕЛЕННЯ

Трансформація – це зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей і т. ін. чого-небудь. Відповідно, трансформація суспільства – це процес набуття ним нових рис відповідно до вимог часу. В Україні вона зумовлена переходом від попередньої тоталітарної системи до ринкової економіки. Процес поступового переходу, коли співіснують як старі, так і нові елементи, прийнято називати системною трансформацією.

Трансформації підлягають усі сторони суспільного життя: політична, економічна, соціальна. В Україні найрадикальнішими є процеси політичної трансформації, пов'язані зі становленням державності. Змінюються сутнісні ознаки й організаційні форми економічної сфери суспільства. Нові політичні та економічні реалії українського суспільства впливають на функціонування соціальної сфери, у т. ч. і системи розселення.

Аналіз економічної, суспільно-географічної літератури дозволяє зробити висновок, що переважають наукові дослідження трансформаційних процесів, які стосуються переважно економічної сфери суспільства, насамперед на основі зміни форм власності [3].

Дослідження трансформаційних процесів систем розселення на національному і регіональному рівнях представлені меншою мірою. Зокрема процесам відтворення населення у контексті трансформаційних процесів територіальних розселенських систем присвячені наукові праці О. Грішнєвої, А. Доценка, В. Джамана, Г. Заваріки, Л. Заставецької, Т. Кравцової та ін.

Трансформація розселення є складним суспільно-географічним процесом, який спричиняє значний вплив на життєдіяльність як міського, так і сільського населення. Одним із важливих напрямів трансформації розселення розглядають трансформацію систем розселення, які тісно пов'язані із змінами виробничих та соціальних систем [2].

Аналіз наукової літератури з даної проблематики, а також проведене суспільно-географічне дослідження системи розселення обласного регіону – Волинської області – дозволяє визначити головні напрямки її трансформації. Відповідно до науково-теоретичних засад вітчизняної суспільної географії трансформації підлягають як компонентні, так і територіальні елементи системи розселення. Зміну структур, функцій та територіальних форм систем розселення відображають кількісні показники та якісні характеристики.

Специфіка кількісних та якісних змін систем розселення в умовах суспільної трансформації має чітко виражений регіональний прояв, тобто відмінності, пов'язані з типом і рівнем соціально-економічного розвитку регіону. У високоурбанізованих регіонах інтенсивність трансформаційних процесів (як прогресивних, так і регресивних) є вищою порівняно зі слабоурбанізованими аграрними регіонами, що зумовлено більшим економічним, демографічним, науково-технічним потенціалом території. Сприятливі/несприятливі зовнішні чинники (економічна політика держави, міждержавне співробітництво тощо) активізують/гальмують внутрішні чинники. У слабо урбанізованих регіонах з нижчим суспільно-географічним потенціалом впливи зовнішніх чинників, насамперед несприятливих, послаблені, звідси активність трансформаційних процесів менша [1].

Наведені міркування можна підтвердити прикладами трансформації форм територіальної організації розселення. Якщо у високоурбанізованих регіонах розвиток продуктивних сил зумовив інтенсивну трансформацію сільських поселень відповідно до нових економічних умов у міста, смт, ущільнення мережі поселень, то в аграрних регіонах мережа поселень стабільніша.

В аграрних регіонах зі сприятливішою демографічною ситуацією специфічною є також структурна трансформація розселення за ознакою людності поселень. Наприклад, у

Волинській області, не простежується тенденція поляризації та здрібнення поселенської мережі, відсутні безлюдні поселення, як це має місце в інших регіонах України.

Щодо функціональної трансформації розселення – звуження, зміни поселенсько-утворюючих функцій та міжпоселенських зв'язків – то цей напрям екістичної трансформації пов'язаний із закриттям і перепрофілюванням промислових підприємств, зменшення обсягів промислового виробництва, скороченням надходжень до місцевих бюджетів.

Загальнонаціональною проблемою стала деградація малих міст та містечок, що взагалі втратили свою економічну базу. Активізація містоутворюючих функцій міських поселень на основі комплексного використання природного, історико-культурного, матеріально-технічного, науково-технічного потенціалу тощо – важливий напрямок функціональної трансформації як національної, так і регіональних систем розселення. Особливо важливою ця проблема є для аграрних регіонів, де переважають вузькоспеціалізовані міські поселення.

Територіальні трансформації систем розселення є інтегральним виявом структурних, функціональних змін поселенської мережі та міжпоселенських зв'язків. Загалом можна відзначити тенденцію розбалансування внутрішньосистемних виробничо-економічних, інфраструктурних та соціальних зв'язків. Це зумовлює загалом скорочення суспільного виробництва, зниження рівня та якості життя населення.

Підвищенню ефективності функціонування регіональних систем розселення сприятимуть також організаційно-управлінські трансформації, тобто формування таких структур та управління ними (міське розселення, сільське розселення, інтегральне розселення), що забезпечує досягнення відповідної мети їхнього функціонування.

У цьому контексті для обласних систем розселення важливо виділяти міжрайонні субсистеми розселення, відповідні міжрайонні поселенські центри. Функціонування міжрайонних систем розселення не тільки не заперечує існування районних систем з чинними організаційно-управлінськими передумовами, а й сприяє їхньому залученню у міжрайонні зв'язки, загалом генералізує головну ідею розвитку території. Науково обґрунтовані міжрайонні центри – “організатори” території повинні стати важливим об'єктом і суб'єктом внутрішньообласного державного адміністрування.

В організаційно-управлінському сенсі останніми роками активізуються внутрішньорайонні територіальні трансформації систем розселення, які пов'язані з реформуванням адміністративно-територіального устрою, зокрема на основі об'єднання сільських рад і виділення відповідних громад. Сформовані на цій основі локальні системи розселення забезпечать як оптимальний соціально-економічний розвиток низового територіального рівня суспільства, так і зниження організаційно-управлінських витрат.

1. Горленко І. О. Суспільно-географічні принципи і напрями трансформації структури виробництва України // Укр. геогр. журн. – 1998. – № 1–2. – С. 17–23. 2. Доценко А.І., Заваріка Г. Напрями трансформації систем розселення у гіперурбанізованому регіоні // Часопис соціально-економічної географії. – 2009. – Вип. 7. – С. 15–22. 3. Захарченко В. І. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України. – Вінниця : Гіпаніс, 2004. – 548 с.

ПРАСУЛ Юлія
Харківський відділ

СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕНЬ ПЕРСПЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ХАРКІВЩИНИ ЯК ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ

Харківський відділ Українського географічного товариства веде активну роботу щодо визначення передумов розвитку туристичної діяльності в Харківській області, перспективних видів туризму, напрямків створення позитивного туристичного іміджу. Результати дослідження щорічно оприлюднюються під час міжнародних та всеукраїнських конференцій, у наукових збірниках.

У рамках науково-дослідної роботи на кафедрі фізичної географії та картографії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за останні 5 років досить глибоко пророблені питання можливостей розвитку у Харківській області спортивного (з ознаками краєзнавчого), дитячо-юнацького, сільського, подієвого, індустріального, культурно-історичного, рекреаційного видів туризму. На локальному рівні досліджені, оцінені та апробовані туристичні ресурси окремих районів Харківської області – Харківського, Ізюмського, Балаклійського, Первомайського, Чугуївського, окремих районів обласного центру, м. Харків безпосередньо. На завершальному етапі цих досліджень значна увага надавалася формуванню інноваційних пропозицій, туристичного іміджу території, розробці інформаційно-картографічної підтримки туристичної галузі, туристичному картографуванню цих територій.

Відповідно до запитів за цей період досліджено потенціал країни з точки зору велосипедного та гірсько-пішохідного видів спортивного туризму, гастрономічного та індустріального видів туризму, потенціал України та Європи у розрізі формування попиту на ексклюзивні пропозиції. Заслужували уваги й інші (крім Харківської) області: Полтавська, Сумська, Запорізька, Донецька, Дніпропетровська, Житомирська.

Як результат наукових пошуків, виявлено, що Харківська область має вагомні передумови для зростання конкурентоспроможності у туристичній галузі хоча б серед сусідніх областей (з урахуванням сучасного геополітичного положення). Основні причини, на наш погляд, недосяжності зазначеної мети полягають у невизначеності однозначного напрямку розвитку ще керівними органами, у т.ч. Департаментом культури і туризму ХОДА, несформованості, а відповідно, не розповсюдженості конкретного однозначного просунутого туристичного іміджу території.

Концепцією розвитку туризму в Харківській області до 2020 р (рішення облради від 05.03.2013 № 648-VI) визначено чотири пріоритетні види туризму: діловий, історико-культурний, сільський та зелений, мисливський та рибальський. Вважаємо, за результатами наших досліджень, це цілком прийнятним. Діловий туризм в силу історичного розвитку панував завжди, починаючи з XIX ст., коли з'їжджалися на ярмарки з усіх навколишніх містечок. Сьогодні Харків має достатню інфраструктуру як для розміщення гостей, так і для проведення нарад, з'їздів, конференцій, зустрічей тощо. Ресурсною базою розвитку історико-культурного туризму є національне історичне надбання. Цей вид туризму є традиційним для будь-якої території. І скоріш за все, він був включений до пріоритетних видів за традицією. Об'єкти матеріальної спадщини знаходяться у занедбаному стані, відсутні інвестиції. Найбільш популярними є екскурсійні маршрути по Харкову, а по області у структурі туристичних потоків переважають екскурсійні групи школярів. На наш погляд, найкраще було б конкретизувати напрямки розвитку історико-культурного туризму, наприклад, археологічним, архітектурним, історичним, військово-прикордонним аспектами. Сільський та зелений туризм мають виручати сільські адміністративні райони області, але процедура офіційного визнання сільською садибою досить ускладнена для підприємців-селян, тому офіційно діють тільки 17 садиб. Проведена оцінка природних та соціально-культурних умов визначила високу сприятливість окремих адміністративних районів області для організації сільського туризму за різними анімаційними програмами: відпочинкова, аматорська, ремісничка, пізнавальна, анімалістична, обрядова тощо. Мисливський та рибальський види туризму доцільно розвивати за умови ефективно діючих мисливських господарств. Таким чином, фактично реальними залишаються діловий туризм і частково сільський.

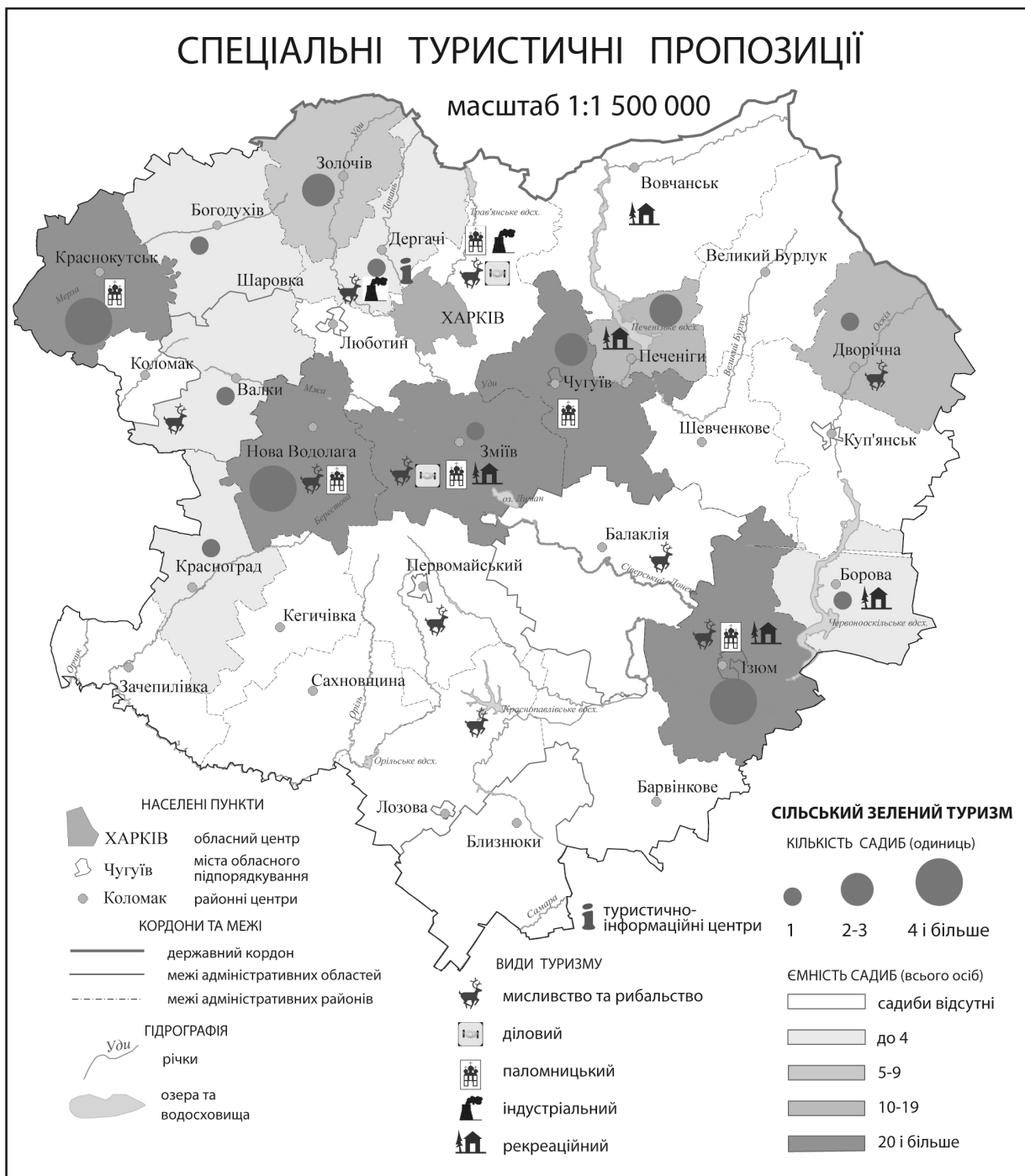

Рис. – Пріоритетні спеціальні туристичні пропозиції Харківської області

Наприкінці Концепції розвитку туризму зазначено, що Харківська область має об'єктивні передумови для розвитку цілого ряду видів туризму: медичного, культурно-пізнавального, соціального, ділового, військового, індустріального, кулінарного, екстремального, спортивно-оздоровчого, освітнього. Такий перелік взагалі дезорієнтує підприємців, готових вкласти гроші у розвиток туризму. Дослідження сучасних умов розвитку туризму показали недоцільність інвестування медичного, кулінарного, екстремального видів туризму в Харківській області, ускладнений розвиток соціального та спортивно-оздоровчих видів. Хоча останній показав непогані темпи росту за умови підприємницького капіталовкладення у Вовчанському та Печенізькому районах (вітрильний, яхтовий, інші види відпочинку на воді), Зміївському та Харківському районах (на базі природних ландшафтів – гірсько-лижний, пішохідний, джип- та

мотоквети), у Дергачівському, Лозівському, Харківському, Зміївському районах – кінні та інші види спортивно-оздоровчих прогулянок.

Вважаємо за доцільне включити до переліку пріоритетних видів туризму подієвий туризм. Харківська область здавна славиться заходами різноманітної спрямованості: культурно-мистецькими, громадськими, діловими, спортивними. Переважна більшість з них відбувається у березні-квітні та у вересні-жовтні, що може вирівняти у часі туристичні потоки. Увагу слід приділити фольклорно-етнографічному і професійно-спортивному видам подієвого туризму: перший допоможе знайти кошти на розвиток сільської місцевості, а для другого у місті функціонує чудова спортивна інфраструктура.

Під час аналізу туристичного потенціалу області виявлено, що за різними видами ресурсів лідерами виступають фактично одні і ті ж самі райони: Чугуївський, Харківський, Печенізький, Вовчанський, Харківський, Зміївський.

Аналіз сучасного стану туристичних пропозицій показав, що найбільш різноманітні пріоритетні види туризму представлені в Ізюмському, Зміївському, Харківському, Дергачівському, Нововодолазькому районах. Виділяються райони, що не проявляють інтерес до розвитку туризму через недоцільність його фінансування. Це Барвінківський, Зачепилівський, Кегичівський, Коломацький, Сахновщинський райони. Серед перспективних районів для подальшого розвитку туризму можна виділити Чугуївський, Печенізький, Вовчанський, Краснокутський, Лозівський райони.

ПРИДЕТКЕВИЧ Станіслав

Вінницький відділ

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ВИДОВОГО РІЗНОМАНІТТЯ НАЗЕМНИХ ХРЕБЕТНИХ ТВАРИН АНТРОПОГЕННИХ ЛАНДШАФТІВ ПОДІЛЛЯ

Займаючи менше 6% площі Європи, Україна володіє приблизно 35% її біорізноманіття, причиною чого є розташування території України в межах кількох природних зон і на перехресті міграційних шляхів значної частки видів фауни. Це зумовлює необхідність охорони багатьох видів тварин, що відбувається з урахуванням міжнародного контексту, а саме «червоних» списків видів, які підготовлені міжнародними організаціями, або списків видів, які є складовими частинами природоохоронних конвенцій, стороною яких є наша держава. На території Поділля зосереджено близько 83 % від загального видового різноманіття наземних хребетних тварин України, що підкреслює унікальність цієї території.

Процес антропогенізації компонентів природи є постійним і невпинним, на що обов'язково потрібно зважати. Оскільки зооценотична складова ландшафту першою реагує на будь-які зміни в ландшафтній структурі території, то постає необхідність у збереженні різноманіття наземних хребетних тварин. Невеликі площі природо-заповідних територій не в змозі повністю реалізувати цю проблему. В зв'язку з цим виникає необхідність збільшення загальної частки земель природно-заповідного фонду Поділля, а також введення додаткових заходів, щодо збереження біорізноманіття.

Окрім антропогенних охоронних об'єктів літолого-геоморфологічної, гідрологічної, фітологічної груп і ландшафтно-технічних систем, необхідно виділити ще й зоологічну групу охоронних об'єктів, яка суттєво доповнить попередні. Наприклад, унікальними з точки зору, чисельності особин і видового різноманіття є відпрацьовані штольні Хмельницької області (в селах Іванківці, Привороття, Яцківці та ін.), які концентрують більшість кажанів поширених на Поділлі. Враховуючи те, що всі види кажанів належать до Червоної книги України, нескладно зробити висновок про важливість цих об'єктів, як центрів збереження видового різноманіття.

Ще один із прикладів це створені каскади риборозплідних ставків на р. Південний Буг біля сіл Бубнівка (Волочиський район), Чорний острів (Хмельницький район),

Новоставці, Голосків (Летичівський район) Хмельницької області, на р. Горинь біля сіл Борсуки (Ланівецький район), Залісці (Зборівський район) Тернопільської області, на річці Згар біля села Микулинці (Літинський район) Вінницької області, які концентрують близько 80 видів гніздових видів птахів, окрім того тут часто трапляються негніздові територіальні та нетериторіальні птахи, що сумісно складає близько 120 видів. Подібний орнітосклад та видове багатство поза межами ставків не може траплятись на жодному натуральному гідрологічному об'єкті Поділля.

Досить багатими є зооценози вторинно-заболочених територій, усіх умовно натуральних, похідних та окремих лісокультурних ландшафтів та ін. Усі вони мали б належати до загальної системи природоохоронних об'єктів. Заповідання будь-яких об'єктів, завжди ускладнюється на етапі обґрунтування та оформлення нормативно-правових документів і подальшої його реалізації у житті.

Простішим напрямом за виконанням є екотонізація території та збереження окремих мікроосередків, особливості яких розглянуті в попередніх підрозділах.

Окрім того, до загальних заходів збереження видового різноманіття наземних хребетних тварин у антропогенних ландшафтах Поділля необхідно віднести:

- заборону або часткове обмеження суцільних рубок старих лісових масивів і їх фрагментацію;
- підтримку мозаїчності лісокультурних насаджень (зокрема полезахисних лісосмуг);
- стимулювання вторинного заболочення меліоративних територій і торфорозробок;
- скорочення термінів полювання на тварин та особлива увага до цього процесу в позамисливський період, збільшення суми штрафу за нанесені збитки;
- сприяння адміністративними органами та громадськими організаціями біометричних заходів підтримки видового різноманіття;
- суттєве покращення геоecологічної освіти серед громадськості;
- геоecологічну експертизу проектів перетворення природи та охорони фауни;
- акліматизацію та реакліматизацію тварин;
- експлуатацію ресурсів фауни з погляду раціонального природокористування.

ПРИСАКАР Віталій, ЧЕРНЕГА Петро

Чернівецький відділ

ПОСЕЛЕНСЬКІ ЛАНДШАФТИ ЯК ОБ'ЄКТИ КОМПЛЕКСНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ЧЕРНІВЦІ)

Виконання сучасних завдань, які стоять перед географічною наукою, вимагає активізації процесів виявлення і вивчення особливостей сучасної, реально функціональної, складно генетичної географічної структури різних регіонів, закономірностей і тенденцій її розвитку. Довготривала, глибока, багатогранна дія на формування інтенсивних територіальних систем визначає великий потужний динамічний процес розселення, розміщення населення і формування ареалів його концентрації – населених пунктів – поселенських геосистем – поселенських ландшафтів (надалі – ПЛ).

У розвитку сучасної географічної структури ПЛ виконують різноманітні функції: трансформуючу, перетворюючу, районоутворюючу, оптимізаційну, природоохоронну, екологічну тощо. ПЛ будь-якого рангу і типу формуються на природній основі ландшафтних комплексів топологічного рівня, в межах фаций, урочищ і місцевостей конкретних фізико-географічних районів. Вони інтегрують дію всіх ланок антропогенного процесу: антропогенезу, техногенезу, неогенезу, рекреації й оптимізації навколишнього середовища. Концентрація і складні взаємодії в межах невеликих ареалів ПЛ людей, різних виробничо-техніко-технологічних систем і інфраструктур, потоків енергії, природних і синтетичних речовин, інформації, зумовлюють глибоку якість трансформації природних умов ПЛ.

Поселенські ландшафти є основним джерелом антропогенних змін геокомпонентів і

геокомплексів, їх речовинного складу, зв'язків, функціонування і морфології. Вони мають суттєвий вплив на ресурсний, естетичний, інформаційний потенціали ландшафтних комплексів, як своїх (сусідніх), а часто і віддалених територій середовища життя і діяльності населення.

ПЛ – це територіальні, гетерогенні, поліфункціональні, складно організовані, відкриті, динамічні, керовані геосистеми, розвиток яких визначається соціально-економічними процесами. Яскравим прикладом ПЛ виступає територія міста Чернівці. Тут роль антропогенно-техногенних процесів досягає найвищого рівня, ступінь антропогенно-техногенної перетвореності і ступінь окультуреності значний. Зокрема, природні умови досліджуваної території були сприятливими для розвитку процесів заселення, господарського, особливо землеробського, освоєння і формування систем населених пунктів (формування ПЛ).

Місто Чернівці характеризуються складністю фізико-географічної структури місцеположення. Воно сформувалося на стику різних фізико-географічних країн, трьох фізико-географічних районів Прут-Дністерської лісостепової області Східно-Європейської рівнини (Новоселицький, Кіцманський, Хотинський) і трьох районів лісо-лучного Буковинського Передкарпаття (Чернівецький, Герцаївський і Дерелуйський). Це визначило різноманітність внутрішньої ландшафтно-житлово-господарської структури міста.

Історія розвитку структури свідчить про збільшення площі міста про охоплення нових місцевостей і урочищ. Якщо за часів Австро-Угорської імперії місто займало територію заплавної і терасових комплексів, то на даний час значна частина зосереджена на вододільних, схилових і яружно-балкових.

Структура міста доволі складна, оскільки до неї входять як землі «живої природи» - присадибні ділянки, сади, парки, лісові масиви, так і техногенні об'єкти і споруди – будинки лінії комунікації, що утворюють складні ландшафтно-техногенні комплекси. Загалом у межах міста виділяють значну кількість ландшафтних урочищ, більшість з яких має антропогенне чи техногенне походження. Їх трансформація, оптимізація і прогнозування підлягає вивченню через комплексний підхід.

Антропогенно-техногенна трансформація, утворення в межах вододільно-рівнинної місцевості, відрізняється, в свою чергу, простішою організацією у порівнянні з техногенними ділянками долин малих річок, заплави і терас, де первинна строкатість зумовила строкатість техногенної структури і складність форми міграції речовин. Окремі ландшафтні урочища порушені на 50-75%, деякі компоненти зазнали значно більших змін і, відповідно, формується нова ландшафтна структура. Значні зміни природних структур, їхніх геохімічних і геофізичних властивостей проходять тут у результаті будівництва інженерних споруд і комунікацій.

Загалом, сучасні дослідження міста вимагають використання багатьох підходів до його вивчення, серед яких визначальними, на нашу думку, є: ландшафтний, екологічний, ландшафтно-геохімічний, ландшафтно-геофізичний, медико-географічний та ін.

Планування і проектування ПЛ ставить завдання, найперше, збереження його природних складових і властивостей, науково обґрунтованого управління природно-антропогенними процесами. Отже, ПЛ потребують комплексних географічних досліджень, причому як існуючі, так і ті що проектуються.

СОЦІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

Завданням інтеграційних процесів країн у новий світовий порядок є забезпечення розвитку соціальної сфери як основного механізму економічного розвитку. Соціальна сфера організовує споживання створених у матеріальному виробництві благ і виробляє власні послуги. Вона охоплює галузі, завданням яких є покращення умов життєдіяльності людей у повсякденній, трудовій і культурно-побутовій сферах, їх фізичне та духовне вдосконалення, вирішення найважливіших соціальних проблем. Від ефективності соціальної сфери залежить ступінь задоволення потреб людини, що в кінцевому підсумку визначає рівень соціального-економічного розвитку країни та її регіонів.

В умовах ринкової економіки і радикальної структурної перебудови господарства України соціальна сфера стала пріоритетним сектором економіки країни. Соціальний комплекс регіону як сукупність видів економічної діяльності, спрямованих на задоволення потреб населення, характеризується спільністю територіального розміщення, тісним взаємозв'язком складових, залежністю від інтегральних процесів. Недостатній рівень одного або кількох видів економічної діяльності може призвести до уповільнення розвитку соціального комплексу в цілому.

В Одеській області завдяки як географічному положенню, так і демографічним, соціально-економічним, етнонаціональним передумовам сформувалась розвинена сфера послуг, частка якої і за зайнятим населенням, і за обсягами продукції (послуг), і за основними засобами нині перевищує три чверті загальних показників регіону. На Одеську область припадає 4,5% експорту послуг України (2015 р.). Послуги складають четверту частину зовнішньоекономічного обороту області.

В структурі зайнятості населення за видами економічної діяльності більше 60% належить видам економічної діяльності, спрямованим на задоволення потреб населення. Найбільше зайнятих на підприємствах сфери послуг в м. Одесі (65% загальної чисельності зайнятих) та м. Іллічівську (10%). 60% всіх послуг реалізується в м. Одесі; серед міст обласного підпорядкування лідером є Іллічівськ, серед адміністративних районів області – Комінтернівський район. Найменшим обсягом реалізованих послуг характеризуються центральні та північні райони області.

В структурі послуг, реалізованих населенню, переважають послуги пасажирського транспорту і зв'язку (55,2% загального обсягу), послуги в сфері операцій з нерухомим майном, оренди (16,5%), житлово-комунальні послуги (10,4%). 87% обсягу послуг, реалізованих населенню, припадає на м. Одесу.

Сфера послуг найбільш розвинена в містах, а також у приміських зонах Одеси, Ізмаїла, Котовська, Білгород-Дністровського. Слабо розвинена сфера послуг у центрально-степових і північних районах області.

Відповідно до європейських стандартів класифікації видів економічної діяльності у складі сфери послуг Одещини головне місце належить оптовій та роздрібній торгівлі, ремонту автотранспортних засобів, побутових виробів та предметів особистого вжитку. Її частка у загальній структурі господарства області становить 22,7% за зайнятими працівниками та 48% за обсягами реалізованої продукції, робіт і послуг. При цьому близько 80% реалізованої продукції дає оптова торгівля, 14,2% - роздрібна торгівля, 6,0% - торгівля авто-, фототехнікою та її обслуговування.

Частка транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності складає 10,6% за зайнятими працівниками та 17% за реалізованою продукцією. У складі транспорту та зв'язку за розподілом працівників майже 53% займає наземний транспорт і близько 41% - додаткові транспортні послуги, з них майже 19% припадає на обслуговування інфраструктури водного транспорту і 8,7% на організацію перевезень і вантажів. За розподілом реалізованої продукції, робіт і послуг попереду додатковій транспорті послуги та допоміжні операції (понад 76%), серед них – функціонування

транспортної інфраструктури (36,2%), зокрема 20,8% - водного транспорту, 22,1% - організація перевезень вантажів. Діяльність наземного транспорту забезпечує 18,2% реалізованої продукції транспорту і зв'язку.

У сфері фінансової та страхової діяльності в області зайнято близько 1,5% населення. Більша частина з них обслуговує грошове та фінансове посередництво та страхування.

В операціях з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям в області зайнято 2,6% населення. В сфері тимчасового розміщення та організації харчування зайнято 2,3% населення області. В сфері інформації та телекомунікацій зайнято 1,7% населення, професійної, наукової та технічної діяльності — 2,2%, діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування — 2,1%, мистецтва, спорту та відпочинку — 1,2% населення.

В сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги в області зайнято 6,1% населення. В області функціонують 92 лікарняні заклади і 440 амбулаторно-поліклінічних закладів. 30% всіх лікарняних закладів розміщуються в містах обласного підпорядкування, в тому числі 25% - в Одесі. Важливим показником для аналізу медичного обслуговування є забезпеченість населення лікарняними ліжками на 10 тис. осіб. В Одеській області в 2014 р. він склав 83,7 одиниці, що нижче середньоукраїнського показника. Кількість медичних закладів області має стійку тенденцію до скорочення, і це скорочення торкається передусім сільських адміністративних районів. Чимала кількість сільських лікарень, поліклінік, фельдшерсько-акушерських пунктів не мають необхідних коштів на ремонт будівель, закупівлю нового медичного обладнання, ліків, меблів тощо; деякі заклади знаходяться у напівзруйнованому стані, не використовуються за призначенням. Все це позначається на якості медичного обслуговування в сільській місцевості.

Розглянемо головні особливі риси та тенденції розвитку освітньої сфери регіону. На даний час в області нараховується 801 дошкільний заклад. Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами скаладе 55%. З загальної чисельності дошкільних закладів в міських поселеннях розміщуються 38% загальної кількості, в сільській місцевості відповідно 62%, але при цьому в міських дитячих закладах виховуються 72% дітей.

На відміну від дошкільної освіти, мережа загальноосвітніх закладів області більш рівномірно охоплює як міську, так і сільську місцевість, хоча і у цій сфері наявні певні проблеми та диспропорції. За станом 2015-2016 н.р. в області нараховується 881 загальноосвітній навчальний заклад, в яких навчається 243,3 тис. учнів і працюють 24,3 тис. вчителів. В середньому по Одеській області в розрахунку на 1000 жителів припадає 102 учні, що значно менше в порівнянні з 2000 роком (130 учнів) і 1989 роком (146 учнів). Зниження цього показника за останні десятиліття пов'язане з деформацією демографічної структури населення в бік зменшення питомої ваги людей молодшого віку і іншими негативними демографічними явищами. Найбільше учнів у розрахунку на 1000 осіб відмічається в таких містах, як Ізмаїл, Білгород-Дністровський, Котовськ, Южний.

Існуюча мережа та місткість закладів шкільної освіти не повністю задовольняють потреби населення області. Чимало шкіл в сільській місцевості недовантажені, з цієї причини закриваються, а учнів переводять навчатись до інших населених пунктів. У деяких сільських населених пунктах з людністю 500 чоловік і більше загальноосвітні школи взагалі відсутні. Близько 3% учнів, переважно в містах області, навчаються в дві зміни.

Підготовку кваліфікованих кадрів для народного господарства здійснюють 40 закладів професійно-технічної освіти, вищі навчальні заклади I-II (19) і III-IV (21) рівня акредитації, в яких навчаються відповідно 17,4, 14,6 і 97,9 тисяч студентів. Місто Одеса виступає регіональним центром підготовки кадрів не тільки для Одеського, але і для сусідніх регіонів.

1. Куценко В. І., Остафійчук Я. В. Трансформація соціальної сфери України: регіональний аспект / за ред. С. І. Дорогунцова. – К. : Оріани, 2005. – 400 с. 2. Топчієв О. Г., Кондратюк І. І., Яворська В. В. Одеський

ПРИХОДЬКО Михайло, ШАРОДІ Ірина

Закарпатський відділ

ЗАБРУДНЕННЯ РОСЛИННИЦЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ВАЖКИМИ МЕТАЛАМИ У ПРИМАГІСТРАЛЬНИХ ЛАНДШАФТАХ

Через зростаюче антропогенне навантаження на довкілля, важливою проблемою є виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції. В умовах Закарпаття, де орні землі знаходяться переважно у низинній зоні, а саме тут наявна розгалужена система транспортних магістралей, має місце суттєве забруднення транспортом придорожніх агроландшафтів. Функціонування автомагістралей з інтенсивним рухом автотранспорту створює навколо них зони підвищеного вмісту важких металів (ВМ) у едафотобах. Такі зони мають зазвичай ширину до 200 м від полотна дороги. Шкідливий вплив токсикантів (діоксид сірки, оксид азоту, важких металів) на рослинність виявляється в зниженні врожайності ряду сільськогосподарських культур, передчасному листопаді, утраті плононосіння у дерев, що можна спостерігати візуально, а також в підвищеному вмісті шкідливих речовин у рослинницькій продукції.

Нами проведені дослідження агроценозів біля населених пунктів, які розташовані на ділянці автомагістралі Ужгород – Чоп, де спостерігається інтенсивний рух автотранспорту. У якості об'єкта досліджень обрана картопля, яку вирощували в безпосередній близькості до автомагістралі у селах Тийглаш та Сюрте. Характеристики забруднення ґрунтів на цій ділянці дороги нами було досліджені раніше. Стосовно вмісту гумусу існує відміна від табличних даних: на приватних ділянках, де ґрунти піддаються постійній обробці, його вміст був більший. За морфологічною будовою ґрунти є дерновими на супіщаних відкладах, легкого гранулометричного складу. Вони мають нейтральну реакцію ґрунтового розчину (рН сольове 6,8 та 7), проте гідролітична кислотність ґрунту с. Сюрте в 2 рази менше, ніж ґрунту с. Тийглаш. Вміст гумусу на присадибних ділянках 5,2% (с. Тийглаш) і 4,1% (с. Сюрте), тобто ці ґрунти є середньогумусними, що в деякій мірі обмежує їх можливості до інактивації техногенних важких металів. За своїми властивостям для обох ділянок буферна здатність ґрунтів оцінена як середня. Було встановлено, що ґрунти на примагістральних смугах мають високий рівень акумуляції ВМ. Практично у всіх досліджених пробах ґрунтів рівень забруднення ВМ перевищує фонові значення як за валовими так і за рухомими формами. Виявлено перевищення фонових значень по всіх шести досліджених металах. Для ділянки у с.Тийглаш спостерігається перевищення ГДК для рухомих форм Cu в 3,6, Ni - 2,5, Pb - 1,9 разів. Для ділянки с.Сюрте – Cu в 4,7, Ni в 4,1 та Pb в 2,4 рази.

Для визначення здатності картоплі накопичувати політанти для шести небезпечних ВМ ми визначили коефіцієнт біологічного поглинання (КБП) з порівняння інтенсивностей спектральних ліній в спектрах іонно-фотонної емісії ґрунтів і рослинної продукції [1]. В залежності від елементів КБП варіюється від 0,18 до 1,25. Ми дійшли висновку, що вміст ВМ у ґрунті і КБП картоплі, яка на ньому вирощується, слабо корелюють між собою. Тобто, отримані результати свідчать про надзвичайно складний процес переходу хімічних елементів з ґрунту в рослину. Із 6 проаналізованих металів для трьох: Cd, Cu, Pb - КБП більший у випадку більшої кількості хімічного елементу в ґрунті, а для Co, Ni, Zn – виявлена протилежна залежність. За визначеними значеннями КБП картоплі і вмісту рухомих форм ВМ у ґрунтах, оцінено вміст політантів у рослинній продукції. Отримані дані наведено в табл. Тут також приведено ГДК важких металів у картоплі.

Таблиця – Вміст важких металів у картоплі, мг/кг

Елемент	Населений пункт		ГДК
	с.Тийглаш	с. Сюрте	
Cd	0,04	0,09	0,03
Co	2,4	3,1	1
Cu	12,1	17,6	5
Ni	1,39	1,65	1,5
Pb	2,9	4,4	0,5
Zn	6,8	7,5	10

З таблиці видно, що більшому забрудненню піддається картопля, яка вирощується на присадибних ділянках с. Сюрте. Пріоритетним фактором, який найбільш суттєво впливає на накопичення ВМ картоплею, є величина органічної речовини, гідрологічний режим та антропогенна діяльність. По-перше більше значення гумусу та добрив (за значенням рухомого фосфору) в ґрунтах присадибної ділянки с.Тийглаш створюють бар'єр для транслокації ВМ в рослинну продукцію. По-друге, різний воднопромивний режим сприяє більш інтенсивному вимиванню ВМ вниз по ґрунтовому профілю ділянки с.Тийглаш. І, нарешті, ділянка у с.Сюрте та приватний огорог, з яких бралися плоди для аналізу, через більш низьке розташування відносно дороги і через відсутність захисних чагарникових насаджень, які притаманні ділянці с.Тийглаш, піддається інтенсивнішому забрудненню автотранспортом. Про це свідчить більший вміст у ґрунті елементів-забруднювачів. Водночас перевищення ГДК низкою металів є характерним для картоплі з обох досліджуваних ділянок. Так, виявлено перевищення концентрацій: Cd на ділянці с. Тийглаш у 1,33 рази, с. Сюрте - у 3 рази; Co – відповідно у 2,4 і 3,1 рази; Cu – 2,4 і 3,5 рази; Pb – 5,8 і 8,8 разів. Найбільш критичним є рівень свинцю у картоплі, що свідчить про його значне надходження від автотранспорту в систему ґрунт - рослина. Не виявлено перевищення ГДК по Zn та Ni.

Нами побудовано акумулятивні ряди накопичення ВМ в досліджених пробах ґрунтів та рослинної продукції. Акумулятивний ряд рухомих форм ВМ для ґрунту, що відібрався в с. Тийглаш такий: Zn>Pb>Cu>Ni>Co>Cd, в с. Сюрте – Ni>Zn>Pb>Cu>Co>Cd. Для картоплі з присадибної ділянки с. Тийглаш – Cu>Zn>Pb>Co>Ni>Cd, а с. Сюрте – Cu>Zn>Pb>Co>Ni>Cd. Як видно, в даному випадку чіткої закономірності між акумулятивними рядами хімічних елементів для ґрунту та картоплі немає. Однак можна виділити стійкий пріоритет концентрацій Zn і Pb та мінімальний вміст Cd як у ґрунті, так і у бульбах картоплі. Порівнюючи акумулятивні ряди для картоплі, що вирощена в межах водорозділових геосистем (Cu>Zn>Ni>Pb>Co>Cd) та отримані в нашому дослідженні ряди видно, що початок ряду ідентичний (Cu, Zn), а на третьому місці у нас Pb, в той час як за даними [2] він займає четверте місце. Це можна пояснити особливістю джерела забруднення, поряд з якими відбиралися зразки рослинної продукції, а саме: у викидах автотранспорту серед пріоритетних забруднювачів є Pb. Отримані дані добре узгоджуються з висновками досліджень [3,4] про елементи-забруднювачі ґрунтів і рослинницької продукції уздовж автомагістралей.

За результатами досліджень забруднення ВМ картоплі, вирощеної в придорожній смузі можна зробити наступні висновки:

1. Забруднення ВМ картоплі, яка вирощена в при магістральній смузі, кількісно значно перевищує ГДК (по свинцю у 6-8 разів);
2. Вживання картоплі, вирощеної в приміагістральних смугах, не рекомендується для споживання;
3. Виявлена слабка кореляція між накопиченням ВМ у картоплі та їх абсолютною кількістю у ґрунті;
4. На різних ділянках вздовж автомагістралі картопля однаково акумулює важкі метали.

1. Ильин В.Б. Тяжелые металлы в системе почва – растение. – Новосибирск: Наука, 1991. – 151 с. 2. Дудурич В. М., Леонов А. Ю., Роман В. В., Деценко В. Г. Особливості формування хімічного складу городньої продукції в умовах середніх міст // Людина і довкілля. Проблеми неоекології. – 2005. – Вип. 7. – С. 90 – 100. 3. Волошин І. В., Матвійчук Л. Ю. Особливості акумуляції поллютантів у приавтомагістральних комплексах Волинської області // Географія в інформаційному суспільстві : у 4-х тт. – К. : ВЛГ Обрії, 2008. – Т. III. – С. 205-207. 4. Никифорова Е.М. Техногенные ореолы рассеяния свинца связанные с выхлопными газами автотранспорта // Методология и методика почвенных и ландшафтно-геохимических исследований. – М. : МГУ, 1977. – С. 126-150.

ПЯСЕЦЬКА Світлана, ГРЕБЕНЮК Надія

Київський відділ

СТРУКТУРА ОСЕРЕДКІВ ВІДКЛАДЕНЬ ОЖЕЛЕДІ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО КЛІМАТУ

Для з'ясування внутрішньої структури осередків відкладення ожеледі за даними стандартного ожеледного станка на території окремих областей протягом перших 14 років ХХІ сторіччя (2001-2014 рр.) було досліджено особливості їх відкладення на окремих метеорологічних станціях по усій території України із виділенням серед них тих, на яких спостерігалось їх максимальне число, тобто центрів. Також було досліджено стійкість цих центрів у часі та встановлено станції які найчастіше протягом досліджуваних місяців (не менше ніж у 3-х з досліджуваних 7) мали максимальне число таких випадків відкладень.

Встановлено, що у 2001-2010 рр. в усіх областях існують станції з максимальним числом випадків із відкладенням ожеледі, які повторюються у 3-х та більше місяцях. Проте у 18 областях такі центри осередків відкладень ожеледі повторюються найчастіше (більше ніж у 3 місяцях) – Закарпатська (Плай, Ужгород), Чернівецька (Чернівці), Рівненська (Рівне), Житомирська (Олевськ), Львівська (Рава-Руська), Тернопільська (Тернопіль), Хмельницька (Хмельницький), Чернігівська (Семенівка), Сумська (Конотоп), Харківська (Харків), Черкаська (Умань), Вінницька (Вінниця), Кіровоградська (Кіровоград), Дніпропетровська (Чаплине), Луганська (Дар'ївка), Донецька (Дебальцеве), Одеська (Любашівка), Запорізька (Пришиб). Поруч із такими центрами існують станції які дещо поступаються їм за числом випадків із такими відкладеннями, але разом вони утворюють ядро осередку. У цілому вони також є достатньо стійкими у часі (за незначним виключенням окремих), принаймні у основні місяці (I-III, XI, XII), коли відкладень ожеледі спостерігається найбільше. У 2011-2014 рр. встановлено 13 областей, де центри відкладень ожеледі найбільш стійкі у часі протягом місяців цього періоду - Закарпатська область (Плай), Чернівецька (Чернівці), Рівненська (Рівне), Житомирська (Олевськ), Хмельницька (Хмельницький), Тернопільська (Тернопіль), Луганська (Дар'ївка), Донецька (Дебальцеве), Дніпропетровська (Чаплине), Одеська (Любашівка), Запорізька (Пришиб), Херсонська (Бехтери), АР Крим (Сімферополь). Не дивлячись на те, що станції які разом із центром утворюють ядро осередків відкладень ожеледі у поточний період можуть дещо відрізняються від тих, які були у попередньому десятиріччі, але вони також виявляють здебільшого стійкість від місяця до місяця, особливо у основних місяцях в яких спостерігаються відкладенням ожеледі.

Протягом обох досліджуваних періодів у 11 областях – Закарпатській, Чернівецькій, Рівненській, Житомирській, Хмельницькій, Тернопільській, Луганській, Донецькій, Дніпропетровській, Одеській, Запорізькій виявлено стійкість центрів осередків відкладень ожеледі у більшості досліджуваних місяців.

У таблиці представлено станції із максимальним числом відкладень ожеледі за сукупність досліджуваних місяців обох сучасних періодів.

Таблиця – Станції із максимальним числом випадків відкладень ожеледі у холодний період року протягом окремих періодів – 2001-2010 та 2011-2014 рр.

Область	2001-2010 рр.	КС	2011-2014 рр.	КС
Чернігівська	<i>Семенівка</i>	1	Прилуки, <i>Семенівка</i>	2
Сумська	<i>Конотоп, Суми</i>	2	<i>Конотоп, Суми, Дружба</i>	3
Волинська	Маневичі, Луцьк, <i>Світязь, Володимир-Волинський</i>	4	<i>Володимир-Волинський, Світязь, Любешів</i>	3
Рівненська	<i>Сарни, Рівне, Дубно</i>	3	<i>Сарни, Рівне</i>	2
Житомирська	Житомир, <i>Олевськ, Коростень</i>	3	Овруч, <i>Олевськ</i>	2
Київська	<i>Миронівка, Бориспіль, Київ, Біла Церква, Баришівка</i>	5	<i>Бориспіль, Яготин, Миронівка</i>	3
Львівська	<i>Рава-Руська, Стрий</i>	2	Львів, <i>Рава-Руська, Турка</i>	3
Хмельницька	<i>Хмельницький, Нова Ушиця, Ямпіль</i>	3	<i>Хмельницький, Ямпіль</i>	2
Полтавська	Гадяч, <i>Лубни</i>	2	<i>Лубни, Гадяч, Полтава</i>	3
Харківська	Комсомольське, <i>Харків</i>	2	Богодухів, Великий Бурлук, Ізюм, Красноград, Куп'янськ, <i>Харків</i>	6
Тернопільська	<i>Тернопіль, Чортків</i>	2	<i>Тернопіль, Чортків</i>	2
Черкаська	<i>Умань, Черкаси</i>	2	<i>Умань, Жашків, Сміла, Звенигород-ка, Золотоноша</i>	5
Луганська	<i>Дар'івка</i>	1	<i>Дар'івка</i>	1
Вінницька	<i>Вінниця, Жмеринка, Хмельник</i>	3	<i>Вінниця, Жмерин-ка, Хмельник</i>	3
Івано-Франківська	<i>Івано-Франківськ, Долина, Пожежевська</i>	3	<i>Івано-Франківськ, Долина, Пожежевська</i>	3
Кіровоградська	<i>Кіровоград, Помічна, Гайворон</i>	3	<i>Помічна, Кіровоград, Світловодськ, Новомиргород, Знам'янка, Гайворон</i>	6
Дніпропетровська	<i>Чаплине, Синельникове, Дніпро-петровськ</i>	3	<i>Чаплине, Синельникове, Кривий Ріг</i>	3
Донецька	<i>Дебальцеве</i>	1	<i>Дебальцеве</i>	1
Закарпатська	<i>Ужгород, Плай</i>	2	<i>Ужгород, Плай</i>	2
Чернівецька	<i>Чернівці</i>	1	<i>Чернівці, Новодністровськ, Селятин</i>	3
Одеська	<i>Любашівка, Одеса</i>	1	<i>Любашівка, Затишся, Сербка, Роздільна, Болград</i>	5
Запорізька	<i>Пришиб, Кирилівка, Бердянськ, Мелітополь, Ботієве</i>	5	<i>Пришиб, Бердянськ, Запоріжжя, Гуляй Поле, Ботієве, Кирилівка</i>	6
Миколаївська	<i>Миколаїв, Перво-майськ, Вознесенськ, Баштанка</i>	4	<i>Миколаїв, Первомайськ, Вознесенськ, Баштанка</i>	4
Херсонська	<i>Бехтери, Асканія Нова, Велика Олександрівка, Херсон</i>	4	<i>Асканія Нова, Бехтери, Велика Олександрівка, Хорли</i>	4
АР Крим	<i>Владиславівка, Сімферополь, Ангарський перевал, Нижнегірськ</i>	4	<i>Владиславівка, Сімферополь, Джанкой, Ішунь, Роздольне, Ай-Петрі, Білогірськ</i>	7

Примітки. Напівжирним курсивом виділено станції, на яких було максимальне число випадків відкладень ожеледі які спостерігались у обох досліджуваних періодах 2001-2010 та 2011-2014 рр.

КС – Кількість станцій

З'ясовано, що в усіх областях є станція, або навіть декілька із максимальним числом випадків із відкладенням ожеледі у обох періодах. Виявлено певні тенденції у зміні кількості станцій із максимальним числом відкладень ожеледі протягом обох досліджуваних періодів – їх зменшення у 2011-2014 рр. порівняно із 2001-2010 рр. відбулось у 4 областях - Рівненській, Волинській, Хмельницькій, Київській, а збільшення

у 11 – Чернівецькій, Чернігівській, Сумській, Львівській, Харківській, Черкаській, Кіровоградській, Полтавській, Одеській, Запорізькій та АР Крим. Найбільш воно помітне у Харківській, Черкаській, Кіровоградській областях та АР Крим. У Закарпатській, Івано-Франківській, Тернопільській, Вінницькій, Дніпропетровській, Луганській та Донецькій областях кількість станцій із максимальним числом випадків відкладень ожеледі протягом цих періодів не змінилось.

РИБЧЕНКО Людмила, САВЧУК Світлана

Київський відділ

РАДІАЦІЙНИЙ РЕЖИМ В УКРАЇНІ ЗА ПЕРІОД 1961-2015 рр.

Радіаційні процеси в атмосфері і на підстильній поверхні визначають клімат. Зміна глобальних процесів зумовлює моніторинг складових радіаційного режиму для застосування у господарській діяльності [1-5].

Тривалість сонячного сяйва є важливою характеристикою радіаційного режиму і показник хмарного покриву.

В окремі роки тривалість сонячного сяйва коливається відносно середньої та її динаміку просторово-часового розподілу можна виявити за десятиріччями 1961-2010 рр. в липні, грудні і за рік для окремих станцій.

Значне коливання кількості годин сонячного сяйва відбувалося наприкінці ХХ ст. та на початку ХХІ ст.

Для всієї території характерним є збільшення тривалості сонячного сяйва навесні і влітку, найбільш суттєве з травня по серпень, а зниження – в січні і вересні-жовтні.

Неоднозначні коливання тривалості сонячного сяйва протягом року за більш ніж два останні десятиріччя призвели до збільшення річних значень відносно норми (1961-1990 рр.) на 3-7 % по території.

Сумарна сонячна радіація, що досягає підстильної поверхні, складається з двох потоків прямої (на горизонтальну поверхню) і розсіяної радіації небосхилу та визначається висотою Сонця, тривалістю дня і прозорістю атмосфери

За останній двадцятип'ятирічний період (1991-2015 рр.) сумарна радіація та її складові за середніх умов хмарності змінилися нерівномірно щодо стандартної кліматологічної норми 1961-1990 рр. по території. Для більшої частини країни пряма радіація зменшилась у холодний період і збільшилась у теплий. Розсіяна радіація зменшилась протягом року, найбільш суттєво влітку. В результаті протилежних коливань складових сумарна радіація змінилась менш істотно: зменшилась навесні і восени і збільшилась весною і влітку.

Істотні зміни річних сум складових сумарної радіації за 1961-2015 рр. за середніх умов хмарності відмічаються по всій території, зокрема і на півночі, в Борисполі (рис. 1).

Для порівняння з умовами на півночі представлений річний хід складових сумарної радіації за 1961-2015 рр. на півдні, в Одесі (рис. 2).

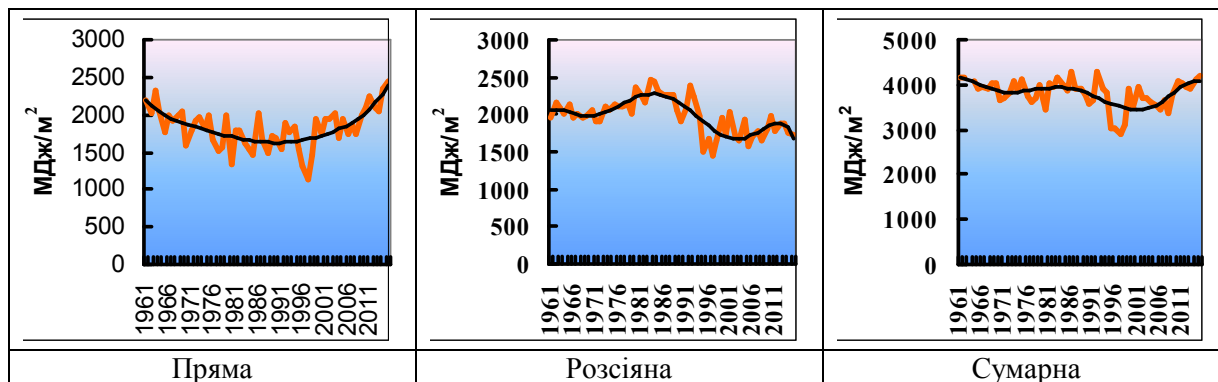

Рис. 1 – Річний хід складових сумарної радіації (МДж/м²) за середніх умов хмарності у Борисполі. 1961-2015 рр.

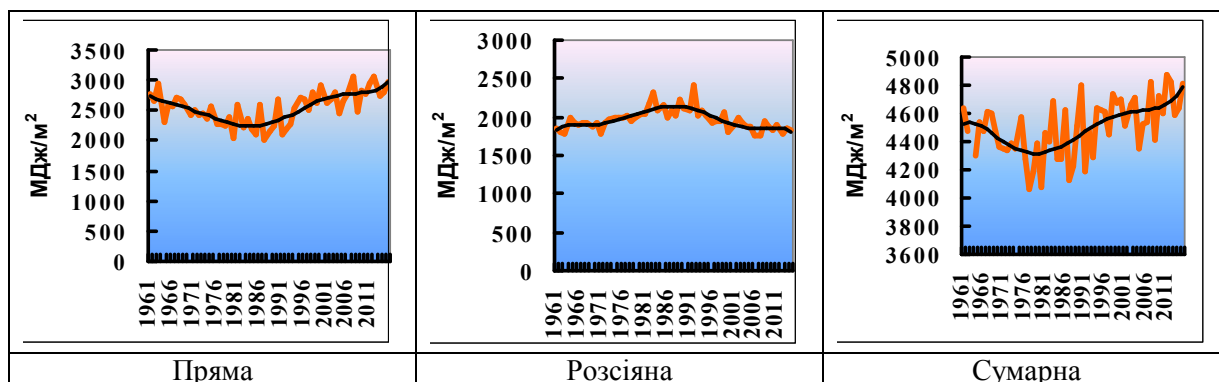

Рис. 2 – Річний хід складових сумарної радіації (МДж/м²) за середніх умов хмарності в Одесі. 1961-2015 рр.

Коливання складових сумарної радіації є результатом спільного впливу астрономічного фактора, фізико-хімічних особливостей атмосфери і циркуляції атмосфери і зумовлені, в основному, природними умовами.

Альbedo характеризує відбивну здатність діяльної поверхні і визначається процентним відношенням відбитої сонячної радіації до сумарної.

За 1961-2015 рр. альbedo з року в рік відрізняється великою мінливістю взимку (січень). У теплий період відмічається незначна мінливість альbedo, що характеризується майже постійними значеннями для окремих територій.

За останнє двадцятип'ятиріччя (1991-2015 рр.) відбулася зміна альbedo підстильної поверхні для більшої частини території. Відмічається збільшення альbedo протягом теплого періоду внаслідок збільшення надходження прямої сонячної радіації та підсихання підстильної поверхні.

Радіаційний баланс впливає на температурний режим ґрунту та прилеглих шарів повітря, процеси транспірації і випаровування, формує різні макро - і мікрокліматичні особливості окремих територій, а його коливання призводять до їх істотної мінливості.

За період спостережень 1961-2015 рр. радіаційний баланс відрізнявся істотними коливаннями. На рис. 3 представлені річні зміни радіаційного балансу підстильної поверхні для окремих станцій.

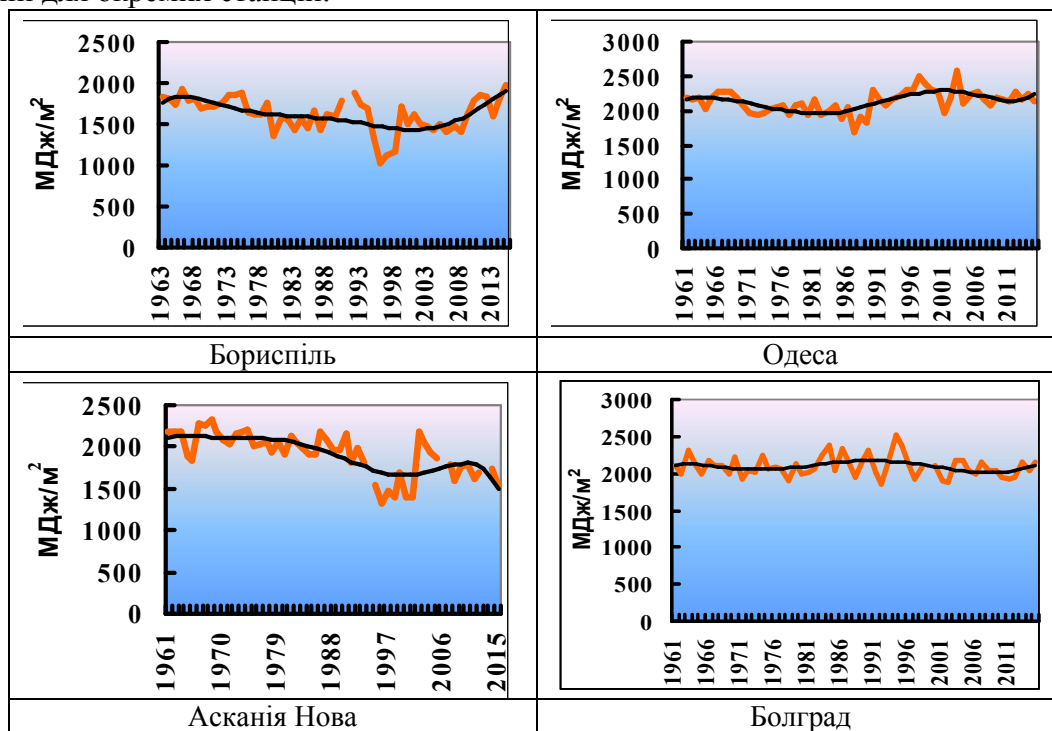

Рис. 3 – Річний радіаційний баланс (МДж/м²) для окремих станцій. 1961-2015 рр.

За останнє двадцятип'ятиріччя відзначені досить суттєві коливання радіаційного балансу. Такі неоднозначні зміни визначаються коливаннями прибуткової і видаткової частинами його складових, а також альbedo підстильної поверхні. Вони зумовлені відмінностями підстильної поверхні, перетвореннями атмосферної циркуляції та іншими чинниками природного і антропогенного характеру.

Для більшої частини України він збільшився на початку і у середині зими (грудень-січень) та знизився у лютому. Для північного заходу і сходу, центру і узбережжя морів характерно збільшення балансу теплого періоду.

1. *Будыко М. И.* Климат конца двадцатого века // *Метеорология и гидрология.* – 1988. – № 10. – С. 5-24. 2. *Кондратьев К. Я.* Глобальный климат и его изменения. – Л. : Наука, 1987. – 231 с. 3. *Рибченко Л. С., Ревера Т. О.* Сумарна сонячна радіація та альbedo підстильної поверхні в Україні // *Наук. праці УкрНДГМІ.* – 2007. – Вип. 256. – С. 99-112. 4. *Рибченко Л. С.* Про радіаційний баланс підстильної поверхні в Україні // *36. наук пр. ВІ КНУ ім Т. Шевченка.* – 2007. – Вип. 8. – С. 242-250. 5. *Рибченко Л. С. Савчук С. В.* Зміна тривалості сонячного сйва в Україні за останнє двадцятиріччя // *Фіз. географія та геоморфологія.* – 2007. – Вип. 57. – С. 96-104.

РОВЕНЧАК Іван

Львівський відділ

“ПОЛОВИЦЯ” АБО “СІЧЕСЛАВ” МАЮТЬ ДЕКОМУНІЗУВАТИ НАЗВУ “ДНІПРОПЕТРОВСЬК”

Сьогодні, серед інших, гостро постала проблема перейменування низки міських поселень України. Найважливішим та найбільшим за людністю серед них є місто Дніпропетровськ. Воно не може носити назву українського комуністичного діяча Григорія Петровського (1878–1958), голови Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (ВУЦВК) у 1919–1938 рр. Адже саме за правління Петровського у 1932–1933 рр. Україна пережила Голодомор.

Питаннями дослідження назв топонімів у географічній науці займається географічна топоніміка (геотопоніміка). Вона відноситься до неголовних напрямків географії культури, остання в свою чергу є підсистемою суспільної географії (*Ровенчак І.*, 2008). Геотопоніміка, серед іншого, повинна дати відповідь, яку назву, після перейменування, повинен мати сучасний Дніпропетровськ?

В Україні, на нашу думку, є ще чотири обласних центри, назви яких необхідно перейменувати. Це Донецьк, Івано-Франківськ, Кіровоград, Хмельницький. Хмельницькому необхідно повернути назву Проскурів. Над перейменуванням Донецька, Івано-Франківська та Кіровограда ще потрібно попрацювати. Це звичайно не виключає варіанту повернення останнім трьом містам попередніх назв.

Для геотопоніміки, в процесі перейменування, важливе значення мають назви конкретного міста у минулому. Сучасний Дніпропетровськ, з початку заснування в його центральній частині першого поселення, мав послідовно такі назви:

Половиця (1775–1793); **Катеринослав** (1793–1797); **Новоросійськ** (1797–1802); **Катеринослав** (1802–1926); **Дніпропетровськ** (з 1926).

Для сучасного Дніпропетровська надзвичайно важливою, як на наш погляд, є ще одна назва – “Січеслав”. Така назва виникла у 1918 р. і була в неофіційному вжитку в українському культурно-мистецькому середовищі до середини 1920-х рр., пізніше на Заході України та на еміграції. Виникнення цієї назви у 1918 р. символічне, адже у цьому році Україна, після тривалого бездержавного існування відновила свою незалежність.

Козацька слобода Половиця на місці якої засновано Катеринослав виникла у 1775 р. (*Макаревський Ф.*, 1882). Сучасний український історик, найбільший знавець походження та ранньої історії міста, Максим Кавун, вважає, що Половиця виникла у 1743 р. і є єдиним “першопоселенням” пізнішого Катеринослава на Дніпрі (*Кавун М.*, 2003). Топонім “Половиця” для означення міста, яке будувалося на її основі, на початку 1790-х рр. зникає з офіційних документів і остаточно замінюється назвою “Катеринослав”. Як вважає

визначний український історик та етнограф Дмитро Яворницький: “В період часу від 1791 до 1793 року губернське місто Катеринослав остаточно всілося на місці колишньої запорізької слободи Половиці” (*Яворницький Д., 1989*). Давнішими від Половиці в її околицях є знаменитий Кодак (1635 р.), зараз с. Старі Кодаки на південний схід, та Новий Кодак (1650 р.) тепер в адміністративних межах міста Дніпропетровськ.

У середині XIX ст. український і російський етнограф та краєзнавець Олександр Афанасьєв-Чужбинський прямо зазначав, що раніше існував хутір Половиця, який з часом зробився сільцем Половицею. Розташування цього села було дуже добрим, тому саме тут у 1786 р. розпочалося будівництво Катеринослава (*Афанасьєв-Чужбинський А., 1861*).

Назва “Січеслав” для Катеринослава виникла у 1918 р. в період існування Української держави гетьмана Павла Скоропадського (*УЗЕ, 1935, т. 3*). Дніпропетровський/січеславський журналіст та краєзнавець Микола Чабан, один із найкращих знавців проблеми, пише: “За переказами, академік Д. І. Яворницький запропонував замість Катеринослава назвати місто Січеславом” (*Чабан М., 1995*).

У 1921 р. в Січеславі (так на титулі) вийшов літературно-мистецький збірник “Вир революції”. У ньому редактор збірника – знаменитий Валер’ян Поліщук, так обґрунтував необхідність перейменування міста: “Чому Січеслав, а не Катеринослав? А тому, що вже пора нам перестати славити розпусного ката українського народу, царицю Катерину II, назвою міста нашого славити ту, яка разом з “першим, що роспинав нашу Україну”, “друга доконала вдову сиротину” (Т. Шевченко). (...) А втім, до кого це відноситься, слід би було поклопотатись про офіційну перемену назви Катеринослав на Січеслав” (*Вир революції, 1921*).

Фундатор української національної географії та картографії Степан Рудницький у другій книзі своїх “Основ землезнання України” для сучасного Дніпропетровська подає дві назви – Січеслав та Катеринослав. Вчений пише: “Над Дніпром, на самій межі запорізького та лівобічного низу, при вході в область порогів, лежить Січеслав (Катеринослав, 129 т. м.)” (*Рудницький С., 1926*). Вказуючи на місто, С. Рудницький на перше місце ставить назву Січеслав, а вже потім Катеринослав.

Після перейменування Катеринослава на Дніпропетровськ назва “Січеслав” зберігалася і вживалася на Заході України та у діаспорі. Відомий український вчений-географ, педагог, а також картограф Іван Тесля у 1942 р. в посібнику з географії України неодноразово говорив про Січеслав. Вчений, зокрема, писав: “Січеслав большев. назва Дніпропетровське, колишній Катеринослав (501 000 нас.), розташований на правому березі Дніпра ...” (*Тесля І., 1942*). Він відзначає швидке зростання міста впродовж 1897–1939 рр. зі 113 тис. до 501 тис. осіб.

Надзвичайно важливим є позначення міста як Січеслав на географічних картах. В Історичному атласі України Теслі й Тютюка, що вийшов у США в 1980 р., на карті історії Української державності 1917–1921 рр. місто показано однією назвою – Січеслав. Така назва фігурує саме на цій карті, а не на інших, очевидно тому, що саме у 1918 р. замість “Катеринослава” був запропонований “Січеслав” (*Тесля І., Тютюко Е., 1980*). Топонім “Січеслав” на карті дуже добре сприймається в оточенні таких міст, як Кам’янське (нині Дніпродзержинськ), Кривий Ріг, Нікополь, Олександрівськ (нині Запоріжжя).

Яр Славутич – найбільший популяризатор назви “Січеслав” у діаспорі, в своїй книзі “Місцями запорозькими” навіть виділив окремий розділ – “Січеслав – народна назва”. У ньому він, зокрема, написав: “А щодо Січеслава, запроваджено 1918 р. Нарід підхопив його – як святість. Нишком-тишком повторюють його в Україні, принаймні на запорізьких землях. Зберігаймо ж цей топонім в нашому вжитку. Передаймо його наступним поколінням, може й тим українцям, що під насильним російщенням уже й забули про нього. Прийде час – і Січеслав залунає знову так, як залунала українська мова після упадку царської імперії. Dum spiro, spero, казав вигнанець Овідій” (*Славутич Яр, 1985*).

З відновленням у 1991 р. незалежності України повертається із забуття і назва “Січеслав”. Може, власне зараз, у 2016 р., настав час перейменування Дніпропетровська на Січеслав?

Отже, виходячи із сучасної проблеми перейменування міста Дніпропетровська, мова може йти про дві нові/старі назви для нього – “Половиця” та “Січеслав”. Першу назву дане поселення мало у 1775–1793 рр., другу – у 1918–1926 рр. Перша існувала 18, друга – вісім, а загалом 98 ! років. Перша хоча і не популяризувалась, але про неї пам’ятали.

З усього вище наведеного випливає, що найкращою назвою для перейменування є Січеслав. Ця назва уже неофіційно існувала і паралельно з офіційною (Катеринослав) використовувалася у 1918–1926 рр. Назва “Січеслав” ідеологічно не роз’єднує сучасне суспільство України. Топонім “Січеслав” пропагували у 1918–1926 рр. представники різних спектрів української громадсько-політичної думки. Навпаки “Січеслав” об’єднує, бо закріплює у назві одного з найпотужніших міст України глибинну традицію, цілу епоху нашої держави – Козаччину. “Січеслав” пов’язує нас із буремною епохою української національно-визвольної революції 1917–1921 рр.

РОЖКО Оксана

Київський відділ

СИСТЕМА «ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ» ЯК ОБ’ЄКТ АТЛАСНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ

Укладання комплексних атласів, які відображають стан земельних ресурсів на районному рівні, наразі є дуже актуальним завданням. Для його вирішення необхідна велика кількість різнопланової просторово-часової інформація про земельні ресурси регіону, їх стан і використання та взаємозв’язки з іншими умовами і чинниками навколишнього середовища. Таку інформацію бажано мати в систематизованій і наочній формі - у вигляді електронного великомасштабного регіонального атласу. Це дозволить успішно вирішити проблему комплексного картографування земельних ресурсів, а також інші прикладні задачі, пов’язані з забезпеченням їх раціонального використання та охорони земель.

У різні часи над темою картографування стану земельних ресурсів працювали такі відомі вчені, як О.М. Берлянт, Ю.С. Білич і О.С. Васмут. **Помилка! Джерело посилання не знайдено.**, Е.Л.Бондаренко, Т.І. Козаченко, Л.Г. Руденко та ін. Серед зарубіжних вчених варто відзначити праці таких вчених А. S. Belward, Dr. Kuldeep Pareta, Shuaib L. та ін. Однак, щодо картографування земель на рівні адміністративного району та його підрозділів, то успіхи тут значно скромніші – варто відзначити праці А. В.Донцова, І. Ю.Левицького. **Помилка! Джерело посилання не знайдено.**, В. П.Разова, а останніми роками - І. П. Ковальчука, Т. О. Євсюкова, О. В. Вакуленко, С. С. Кохан, А. А. Москаленко та ін.

Система «земельні ресурси адміністративного району» (рис. 1) є геопросторовою формою земельно-ресурсного потенціалу. Зауважимо, що система має локалізований у просторі характер поширення. Особливістю досліджуваної системи є її цілісність - внутрішня єдність складових елементів (земельні ресурси сільських, селищних та міських рад) з певними ознаками та зв’язками. Як і будь-яка інша географічна система, земельно-ресурсна має внутрішні зв’язки між складовими елементами та зовнішні - між системою й оточуючим середовищем. Виявлення існуючих зв’язків і взаємовідношень між елементами дозволяє встановити просторове розміщення елементів, тобто охарактеризувати структуру системи та її організацію.

Іншою важливою особливістю системи „земельні ресурси адміністративного району” є її ієрархічність, яка передбачає, що кожний її елемент є системою нижчого рангу, а ця система – елементом системи вищого рангу. Досліджувана система відзначається динамізмом (постійно розвивається), певною саморегуляцією та високим рівнем

функціонування.

Рис. – Система «Земельні ресурси адміністративного району» та пов'язані з нею підсистеми

Система «Земельні ресурси адміністративного району» тісно взаємодіє з підсистемою «Функціональне використання земель», яка створює основне навантаження на систему «Земельні ресурси адміністративного району». Ми вважали за доцільне виокремити 44 види функціонального використання земель адміністративного району (об'єкта дослідження), враховуючи категорії земель та їх цільове призначення.

Також важливою складовою системи «Земельні ресурси адміністративного району» виступають підсистеми «Показники стану земельних ресурсів – впливаючі на них чинники – наслідки землекористування». Розглянемо їх детальніше.

В підсистемі «Показники, що відображають стан земельних ресурсів» ми вважаємо за доцільне виділити дві основні групи показників: *параметри стану ґрунтового покриву* (фізичні, хімічні, біотичні, агрономічні та екологічні) і *параметри використання земельного фонду* (показники використання земель землевласниками та землекористувачами; структура використання земель згідно з цільовим призначенням; інтенсивність використання земель (рівень розораності, сільськогосподарського освоєння території і т.д.); ефективність використання земель).

Підсистема «Чинники, що впливають на стан земельних ресурсів» значно більша і включає в себе чотири основні блоки: *природні, антропогенні, агрокліматичні і технологічні чинники*. На нашу думку, всі ці чинники мають безпосередній та вагомий вплив на стан земельних ресурсів.

Розглядаючи підсистему «Наслідки землекористування», варто зазначити, що вона має найтісніший зв'язок з системою «Проблемні питання землекористування» і складається з 9 основних пунктів: 1) зміни властивостей земель; 2) вплив на економічний стан господарств; 3) вплив природних процесів на родючість та інші властивості ґрунтів; 4) вплив техногенних процесів на стан земельних ресурсів; 5) зміни стану земель, викликані змінами клімату; 6) ефекти, пов'язані з ринковими трансформаціями господарського комплексу; 7) ефекти, зумовлені дотриманням продовольчої безпеки; 8) зміни технологій управління землекористуванням; 9) зміни гостроти соціальних проблем.

У процесі взаємодії перерахованих вище підсистем з системою «Земельні ресурси адміністративного району» утворюється нова система «Проблемні питання землекористування». Вона складається з п'яти основних блоків: *теоретико-методологічні проблеми; нормативно-правові проблеми; технологічні проблеми; організаційно-виробничі проблеми; екологічні проблеми.*

Висновки. Під час створення атласу стану та використання земельних ресурсів система «Земельні ресурси адміністративного району» використовується як основа при проектуванні його структури та змісту. Укладений атлас допоможе розв'язати складну проблему раціонального землекористування на рівні адміністративного району, в комплексі з рядом управлінських рішень сприятиме позитивному вирішенню проблемних питань землекористування.

РОМАНІВ Андрій, РОМАНІВ Оксана

Рівненський відділ

ГЕОПРОСТОРОВІ ПРОЦЕСИ В ГОТЕЛЬНОМУ ГОСПОДАРСТВІ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Нові виклики у соціально-економічному розвитку регіону актуалізують необхідність проведення досліджень галузі готельного господарства як важливої структурної компоненти індустрії туризму. Зокрема, важливим є вивчення особливостей геопросторових процесів, які за класифікацією Е.Б. Алаєва включають такі види: територіально-структурні, компонентно-структурні, вертикально-структурні (в суспільній географії слабо вивчені), хроно-структурні, а також ті, в результаті яких створюються і формуються таксони. [1]

Рівненська область характеризується доволі низьким рівнем як за потужністю мережі готелів, так і за обсягами споживання готельних послуг. За оцінками І. Поплавської, область займає 19-ту позицію серед усіх регіонів України за інтегральним індексом розвитку готельного господарства [2]. Окремі аспекти функціонування готельного господарства досліджено нами та співавторами у низці праць [4, 5]. Результати засвідчили, що в області існує нагальна потреба в покращенні умов функціонування готельного господарства.

Готелі займають вагому частку у структурі колективних засобів розміщення у Рівненській області. Всього у області у 2014 році діяло 34 готелі. Серед усіх закладів розміщення готелі становлять найбільшу частку за кількістю (49%), у них зосереджено 36% ліжко-місць. На готелі припадає 81% обслужених осіб. Серед клієнтів, що у 2014 р. зупинялися у закладах розміщення області, було обліковано 8220 іноземців. При цьому майже всі вони (97,7%) зупинялися саме в готелях.

Одноразова місткість готелів Рівненської області становила у 2014 році 1467 місць, або 1,3 місця на 1 тис. населення. Зауважимо, що у 2003-2010 рр. рівень забезпеченості готелями у області був значно вищим і становив 2,2–2,4 місця на 1 тис. населення.

Одним із важливих напрямів розвитку і зміцнення готельного господарства та формування конкурентного середовища є органічне взаємодоповнення малого, середнього та великого бізнесу. У системі статистичного спостереження для розмежування підприємств на мікропідприємства, малі, великі та середні використовуються критерії, що

відображені у Господарському кодексі України, які враховують середню чисельність працівників та річний дохід. Статистичні дані свідчать, що на кінець 2014 року великі підприємства готельного господарства у області відсутні, а малі підприємства переважають не тільки за кількістю, а й випередили середні за показниками зайнятості та обсягу реалізованих послуг. Однак для готельного господарства більш коректною є класифікація готелів в залежності від місткості та номерного фонду. В області практично всі готелі, за винятком двох найбільших, можуть бути віднесені до категорії малих (до 100 номерів, 150 місць). В середньому на один готель області припадає 15-20 номерів.

Готельне господарство Рівненщини характеризується низькими коефіцієнтами використання місткості готелів. Лише в Рівненському, Сарненському, Гошанському та Здолбунівському районах коефіцієнт становить понад 0,4. Такий рівень показника є межею для рентабельного функціонування готелю. А при показнику завантаженості, що нижче 0,2, готель не здатний ефективно функціонувати. У семи районах області (Радивилівському, Дубенському, Костопільському, Березнівському, Рокитнівському, Володимирецькому, Зарічненському) місткість готелів використовується менше, ніж на 20%.

У територіальному аспекті 44% потужностей готелів розміщені у обласному центрі – місті Рівне. Ще майже 17% потужностей готелів зосереджені у містах Дубно та Кузнецовську. У чотирьох районах області готелів немає. За показником щільності розміщення готелів лідерами є Рівненський, Здолбунівський, Володимирецький райони. В цих районах готелі концентруються у містах, які виконують важливі соціальні та економічні функції: м. Рівне є адміністративним центром області, м. Здолбунів – важливий залізничний вузол та промисловий центр, м. Кузнецовськ є містом-супутником Рівненської АЕС. Найбільший номерний фонд готельного господарства зосереджено у м. Рівне. Друге місце по забезпеченості номерним фондом займає м. Кузнецовськ. За період 2010–2014 рр. відбулося зростання показників номерного фонду у Рокитнівському, Рівненському, Здолбунівському районах, скорочення – у Володимирецькому, Сарненському, Гошанському районах.

Так само нерівномірно у територіальному розрізі розподілена і чисельність обслужених готелями осіб. Понад 60% клієнтів у 2014 році обслуговувалися у готелях м. Рівного, ще 13% споживачів готельних послуг зупинялися у закладах, що розташовані у приміській зоні обласного центру.

Інтегральна оцінка розвитку готельного господарства була здійснена на підставі узагальнення трьох часткових параметрів: споживання готельних послуг, локалізації готельних закладів та їх трудового потенціалу. Найвищий інтегральний показник розвитку готельного господарства у м. Рівне, Рівненському районі, м. Кузнецовську. Чотири райони, у яких офіційно зареєстрованих готелів немає, в оцінюванні участі не брали.

На нашу думку ускладнення компонентної та територіальної структури готельного господарства, його якісну трансформацію в сучасних умовах слід оцінити крізь призму інновацій як каталізаторів динамічних процесів у готельному господарстві. Саме інноваційна орієнтація полягає у підвищенні конкурентоспроможності та активізації ефективних структурних зрушень, якісних перетвореннях, а стимулювання інновацій є одним із шляхів немонетарного варіанту подолання кризових явищ у різних сферах економічної діяльності [3].

У світі постійно відбувається процес освоєння нових концепцій готельного бізнесу і модернізації старих. Швидкий розвиток будівництва, запровадження інтерактивних технологій, урізноманітнення туристичного попиту, загострення конкуренції між готелями і пошук нових сегментів ринку та зміна філософії обслуговування сприяють формуванню сучасних трендів глобального готельного господарства. Слід зазначити, що незважаючи на досить низьку активність готельного господарства Рівненської області, йому властиві окремі з інноваційних тенденцій: використання новітніх комп'ютерних технологій; диверсифікація готельних послуг; індивідуалізація обслуговування;

спеціалізація пропозиції; концептуалізація діяльності. Проте більшість готелів Рівненської області зосереджуються на наданні лише основних послуг проживання, удосконалюючи номерний фонд, але мало використовують сучасний асортимент компліментарних та додаткових послуг.

Отже, динамічні перетворення закріпилися у територіальній структурі процесами територіальної концентрації готельних закладів у обласному центрі та його передмісті. Геопросторові процеси в готельному господарстві були означені змінами в галузевій структурі в напрямку урізноманітнення типів готельних закладів, а також активізацією малого бізнесу. Головні тенденції демонструють наявність проблем, які пов'язані із невисоким рівнем забезпеченості регіону готелями та низьким показником використання їх місткості. Поряд з іншими чинниками, недостатня готельна база є однією із причин низької туристичної активності в регіоні. Якісні готельні послуги та раціональна територіальна організація готельного господарства могли би підвищити привабливість області для туристів. Потребують створення об'єктів готельного господарства райони, у яких є перспективні туристсько-рекреаційні дестинації, проте відсутні заклади колективного розміщення готельного типу (Млинівський, Демидівський, Корецький райони).

1. *Алаев Э.Б.* Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь. – Москва: Мысль, 1983. – 350 с. 2. *Поплавська І. В.* Територіальна диференціація рівня розвитку готельного господарства України // Наук. записки Тернопільського нац. пед. ун-ту. Серія: Географія. – 2010. – № 2, вип. 28. – С. 95-100. 3. Просторовий розвиток регіону: соціально-економічні можливості, ризики і перспективи / за ред. Шевчук Л.Т. ; НАНУ, Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2011. – 256 с. 4. *Романів О. Я., Трусова Т. С., Бричка Р. П.* Розвиток готельного господарства у ринкових умовах // Вісник НУ “Львівська політехніка”. Серія: «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – 2015. – № 819. – С. 427-433. 5. *Романів О. Я., Трусова Т. С., Бричка Р. П.* Тенденції розвитку готельного господарства Рівненської області // Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. – Черкаси : Брама-Україна, 2014. – С. 314-319. 6. Статистичний щорічник Рівненської області за 2014 рік / за ред. Мороза Ю. В. – Рівне, 2015. – 466 с.

РУДАКЕВИЧ Іван

Тернопільський відділ

ДЕМОГРАФІЧНІ ВТРАТИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА ДОНБАСІ: ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Події 2014 року були найтрагічнішими в історії сучасної незалежної України. Після розстрілу протестувальників на Майдані Незалежності («Небесної сотні») в Києві та зміни влади відбулася прихована і згодом відкрита агресія Росії щодо української держави. Вона проявилася спочатку в швидкій анексії Криму та створенні сепаратистських так званих «народних республік» на Донбасі, що призвело до затяжного військового конфлікту. Найтрагічнішим результатом бойових дій є загибель тисяч людей – мирних і військових, а також поява більше двох мільйонів біженців («вимушених переселенців»). Проблема оцінки демографічних втрат внаслідок військового конфлікту на Донбасі досі детально не досліджувалася, а більшість такої інформації збирається державними, міжнародними та неурядовими організаціями.

Досліджень демографічних наслідків військових дій на сході України на сьогодні небагато. Деяка інформація про кількість загиблих, поранених і переселенців представлена в офіційній документації Кабінету міністрів України та у звітах ООН і ОБСЄ. Серед науковців України дана тематика поки що вивчена недостатньо, а детальні дослідження відсутні.

Метою цієї публікації є геопросторова оцінка наявних і потенційних демографічних втрат внаслідок військового конфлікту на Донбасі. Окрім уточнення кількості загиблого населення дослідимо можливі наслідки вимушеного переселення людей із східних областей України.

Широкомасштабні бойові дії на території Донецької та Луганської областей розпочалися з 13 квітня 2014 р. після оголошення початку т. зв. Антитерористичної операції (АТО). На жаль, дана операція розгорталася дуже повільно з численними помилками й неузгодженостями, що призвело до багатьох суттєвих людських і матеріальних втрат. Відлік загиблих в АТО розпочали військовослужбовці спецназу Служби безпеки України, які потрапили в засідку в день початку спецоперації. Надалі кількість втрат серед воюючих сторін зростала з кожним днем. Найбільша кількість загиблих серед військових і цивільних осіб зафіксована під час окремих фаз і загострень в АТО (табл.).

Таблиця – Орієнтовна кількість загиблих під час найбільших боїв протягом АТО
(за даними та оцінками різних джерел)

Фаза/битва АТО	Втрати цивільних осіб	Втрати українських силовиків	Втрати сепаратистів і російських військових
Визволення міст Слов'янськ і Краматорськ (V-VII.2014.)	понад 30	понад 50	140-450
Катастрофа авіалайнера рейсу МН-17 (17.VII.2014)	298	–	–
«Лловайський котел» (VIII-IX.2014)	н.д.	~ 520	~ 300
Оборона Донецького аеропорту (V.2014 – I.2015.)	н.д.	~ 200	понад 1000
Дебальцівський плацдарм (I–II,2015.)	34	~ 210	понад 1000
Теракти (I-II.2015; Волноваха, Маріуполь, Краматорськ)	67	1	0

Серед інших військових втрат варто виокремити катастрофу літака ІЛ-76 в Луганському аеропорту з десантом (49 загиблих, червень 2014 р.), обстріл механізованих частин української армії під Волновахою та Зеленопіллям (трасень-липень 2014 р.), розгром сепаратистів під час першого штурму Донецького аеропорту (травень 2014 р.). Значна кількість жертв серед цивільного населення була зафіксована внаслідок обстрілів-терактів біля Волновахи, в Маріуполі, Донецьку та Краматорську (табл. 1).

Загалом за даними ООН станом на середину лютого 2016 р. внаслідок конфлікту на Донбасі загинуло більше 9,1 тис. осіб, переважно цивільного населення [1]. Поранення отримали понад 21 тис. людей, частина з яких залишилися інвалідами.

Значні втрати внаслідок бойових дій отримали також воюючі сторони. Офіційна кількість загиблих українських військових – більше 2200 осіб (за даними Президента України на 25 січня 2016 р.), а поранених – близько 10 тис. силовиків. Втрати сепаратистів і російських військових до сьогодні точно не розраховані. За різними оцінками вони становлять від 2 до 15 тис. загиблих і декілька десятків тисяч поранених. Відповідно серед військових сепаратистів найбільше загинуло жителів Донбасу, які становлять в них більшість. Водночас таких в українській армії менше 10 % серед особового складу і втрат.

Військові дії на Донбасі зумовили інші потенційні демографічні втрати – так звані тимчасові переселенці. За даними міністерства соціальної політики у лютому 2016 р. в Україні нараховувалося понад 1,7 млн. переселених осіб, однак більше 900 тисяч з них зареєстровані у контрольованих українською владою районах Донецької та Луганської областей. За даними російських міграційних служб у Росії зареєстровані близько одного мільйона переселенців з Донбасу, більшість з яких зупинилися у прикордонних областях та у великих містах. За приблизними підрахунками Донецьку та Луганську області покинуло більше 2 мільйонів їх жителів. За даними соціологічних опитувань переселенців в Україні від 25 % до 45 % з них не бажають повертатися на попереднє місце проживання. Тобто, приблизно 0,5 млн. переселених жителів або майже 8 % усіх мешканців Донбасу не планують там проживати у найближчому майбутньому. Причому більшість таких людей є молодого віку та кваліфікованими працівниками (підприємці, управлінці, інженери).

Окрім значних демографічних втрат Донбасу загрожуватиме дефіцит кваліфікованих кадрів у різних галузях господарства.

Підвищення смертності внаслідок бойових дій та зростання кількості переселенців вплинули також на показники статистики населення областей Донбасу. Наприклад, кількість жителів Донецької області за 2014 р. знизилася на 46 тис. осіб, хоча роком раніше – на 32 тисячі (зростання втрат населення майже наполовину!). Чисельність населення м. Донецька протягом 2014 р. скоротилася на 14 тисяч мешканців, хоча в попередні роки вона скорочувалася приблизно на 6-7 тисяч осіб щорічно [2]. Подібна ситуація в інших населених пунктах Донецької та Луганської областей. Офіційні статистичні дані не враховують всіх тимчасових переселенців, кількість яких становить до третини жителів цих регіонів.

Проблематика оцінки демографічних втрат внаслідок військових дій на Донбасі залишатиметься актуальною тривалий час навіть після можливого врегулювання конфлікту. Певні підсумки може надати перепис населення в регіоні, проведення якого при сучасній політико-економічній ситуації є неможливим.

1. ООН: На Донбасі загинули понад 9 тисяч осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/оон-на-Донбасі-загинули-понад-9-тисяч-осіб/a-19089369>. 2. Population statistics. Ukraine Division [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pop-stat.mashke.org/ukraine-division.htm>

РУДЕНКО Валерій, ЄРЕМІЯ Ганна

Чернівецький відділ

СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА БУКОВИНІ РУМУНОМОВНИМИ ДОСЛІДНИКАМИ

Одним з актуальних напрямів розвитку суспільної географії в Україні є вивчення внеску іноземних дослідників у формування економіко-географічної спадщини держави. Серед них маловивченим і актуальним є оцінка внеску румуномовних вчених у названу проблему, оскільки в силу історичних і географічних передумов українсько-румунські наукові контакти були досить тісними і розвинутими. Дослідження ролі географічної науки у вирішенні проблем регіонального розвитку дозволить залучити до наукового вжитку маловідомі широкому географічному загалу в Україні румуномовні суспільно-географічні джерела, що сприятиме зміцненню творчих контактів між науковцями України та Румунії, стане запорукою всестороннього і глибокого вивчення історії української суспільної географії.

Сучасні зв'язки з Румунією розвиваються і стали конструктивнішими. Буковина – специфічний регіон України, де мешкають різні нації і національності, представлені різні культури, що гармонійно розвиваються, збагачуючи одна одну, взаємодіють різні релігійні конфесії і напрямки. Оскільки Буковина охоплює і частину Румунії, вчені даної країни цікавляться цим краєм і присвятили його опису багато праць, зокрема й що стосується туризму. Унікальні природно-кліматичні умови, десятки джерел мінеральних вод із цінними бальнеологічними властивостями, наявність лікувальних грязей, чисельні пам'ятки культури, історії і фольклору, достатньо розвинена інфраструктура розкривають широкі перспективи розвитку рекреаційної індустрії і туризму. Проте природно-рекреаційні та історико-культурні ресурси цього цікавого історичного регіону використовуються ще не в повній мірі, можливо тому, що його туристичний потенціал вивчений ще недостатньо. З огляду на це дослідження природно-рекреаційних та історико-культурних туристичних ресурсів Буковини є надзвичайно актуальним і сприятиме розвитку туристичної діяльності в регіоні. Йдеться про суспільно-географічні дослідження Олександра Неделея, Кармен Бадалуце, Кармен Касовски, Лаури Урсу та інших. Цікавою є робота румунського вченого сучасності Олександра Неделея “Promovarea brandului turistic Bucovina” (Сприяння (розвиток, просування) туристичного бренду «Буковина»). У роботі дана характеристика туристичної марки “Буковина”; особливості

рекламної компанії, яка спрямована на просування Буковини як туристично-розвинутого регіону; охарактеризована програма розвитку туристичної діяльності на даній території. Буковина є привабливою туристичною зоною, з особливими елементами, які відрізняють її з-поміж інших туристичних районів Румунії та України: це монастирі, які знаходяться під охороною ЮНЕСКО [2]. Тут розвинуті такі напрями туризму: історичний, релігійний, спортивний, бальнеологічний, спа-туризм і відпочинок. Для того щоб туризм розвивався, автор дає характеристику певних програм, які б посприяли розвитку регіону як туристичного. З метою реалізації туристичних програм для Буковини, необхідно мати ефективний взаємозв'язок між представниками туристичних агентств а також вдалу інфраструктуру (готелі, вілли, пансіонати і так далі). Для створення і просування туристичного бренду необхідні співпраця і координація між відповідними організаціями, що працюють на національному та міжнародному рівнях, а також зусилля туристичних фірм та операторів, які працюють на місцевому рівні [1].

Щоб отримати популярність від такого провідного міжнародного туристичного бренду як Буковина, вимагається переосмислення політичної ситуації і, отже, більш ефективна співпраця туроператорів Румунії та України з європейськими туроператорами.

На думку автора, програма просування туристичного бренду "Буковина" повинна мати за мету представити край з найбільш привабливих сторін і створити гарну репутацію на туристичні послуги регіону, а також досягти таких цілей: підвищення якості послуг, що надаються туроператорами; збільшення кількості туристів на Буковині та просування краю як туристично цікавого; створення та оновлення бази даних усіх туристичних компаній Буковини; створення та реєстрація знака «Буковина туристична» та створення веб-сайту для просування регіону як туристичного; підвищення якості рекламних матеріалів; розвиток добровільних партнерських відносин [2].

Буковина- край з величезною музейною спадщиною. Тому, важливою умовою для розвитку туризму на Буковині є співпраця між музеями. Цією проблемою цікавилася Кармен Бадалуце, яка запропонувала певні методи співпраці в цій галузі, які висвітлені в роботі "Cooperarea muzeala transfrontariela, element al turismului cultural in Bucovina". На думку автора, музейне співтовариство – це умова розвитку культурного туризму Буковини. Музеї – елемент, без якого не може існувати туристична галузь. Тому співпраця в цій галузі як для України, так і для Румунії є досить важливою. Враховуючи характер музеїв, збереження, відновлення та дослідження культурної спадщини, їх зв'язок з культурним туризмом, створюють основу для реалізації проектів щодо популяризації регіональної та національної спадщини цих ресурсів [3]. Спільні дії румунсько-українських партнерів мають одну мету: співпраця культурних установ - музеїв по обидва боки кордону для зміцнення людських відносин та збагачення культурної спадщини.

Як **висновок**, відзначимо, що культурний туризм є потенційним "інструментом" для економічного зростання обох країн.

1. Nedelea A. Regional Tourist Development Strategies in Bucovina // *Ekonomia & Biznesi*. – 2005. – Nr. 2(19). – P. 11-23. 2. Nedelea A., Nedelea M.-O.. Stragerii de promovare a brandului turistic Bucovina // *Turism activ in Bucovina - Volum conferinta. Suceava, 23-25 decembrie 2009*. – P. 36-49. 3. Nistoreanu P, Dinu V, Nedelea A. *Producția și comercializarea serviciilor turistice*. – București : Didactică și Pedagogică, 2004. – 331 p.

САВЧУК Іван

Київський відділ

**ВПЛИВ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЕКОНОМІКИ НА СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ РЕГІОНІВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ
(НА ПРИКЛАДІ КОМПАНІЙ-ЕКСПОРТЕРІВ/ВИРОБНИЧИХ ФІЛІЙ
НАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ У СФЕРІ АПК)**

Центральні садиби компаній-експортерів/виробничі філії національних компаній у сфері АПК діють у 16 сільських населених пунктах Вінницької області. У рамках корпоративних поставок агрохолдингів переважну частину вирощеної у цих населених пунктах продукції продають за кордон. Однією із таких компаній-лідерів в Україні з виробництва збіжжя на експорт (10,5% його національного експорту у 2013 р.) є ТОВ СП «Нібулон» (штаб-квартира у м. Миколаїв). Від 2006 р. на базі колишнього колгоспу функціонує його філія «Південний Буг» у с. Березна (Хмільницький район), яка на 5 тис. га землі вирощує зернові культури й ріпак. Тваринництво має внутрішньогосподарське значення. У 2012 р. ця філія зайняла перші місця у компанії за валовим збором сої і ріпаку та врожайністю озимого ячменю.

Філія «Південний Буг» регулярно виділяє кошти на ремонт і придбання обладнання для медичної амбулаторії, школи, дитячого садка і будинку культури. У 2013 р. перераховано понад 70 тис. грн. на реконструкцію терапевтичного корпусу центральної районної лікарні.

Так компанії/виробничі філії займають проміжне положення серед інших типів осередків за інтенсивністю та формами впливу на сільські регіони. Великі товарні підприємства, що вирощують сільськогосподарську сировинну продукцію, потребують великих площ земельних угідь, тоді як вартість виробленої ними продукції є незначною, порівняно з продукцією підприємств із перероблення аграрної сировини, які розміщені у міських поселеннях. Тут значно менша зайнятість місцевого населення.

Використання сучасних технологій вирощення продукції рослинництва передбачає мінімальну зайнятість та високий рівень механізації та автоматизації праці, тому можливе сезонне залучення найманих працівників лише на період проведення відповідних робіт. Особливо виразно це проявляється у вирощенні зернових, коли термін перебування фахівців у полі скоротився до двох тижнів на рік. Високоєфективний сільськогосподарський реманент і спеціальна техніка дозволяють залучати до виробничого циклу дуже не значну кількість спеціалістів. Тому у більшості агрохолдингів, що спеціалізуються лише на вирощенні зернових культур, використовують наймані бригади фахівців, які їздять між їх виробничими підрозділами у рамках виконання відповідних робіт. Таким чином виникає дилема між економічно успішним розвитком відповідного підрозділу агрохолдингу і наявністю значного безробіття на селі, через незадіяність місцевого населення у виробничому процесі.

САВЧУК Оксана

Вінницький відділ

**МЕДИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАХВОРЮВАНOSTІ НАСЕЛЕННЯ
ПОДІЛЬСЬКОГО СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО РАЙОНУ**

На сучасному етапі розвитку суспільства уявлення про рівень здоров'я населення формується на основі аналізу, головним чином, показників його захворюваності. Кількісні та якісні характеристики цього показника залежать від інтенсивності прояву двох основних груп чинників: природно-географічних властивостей території та соціально-економічних умов проживання населення. Безпосередньо в Україні спостерігаються негативні тенденції, що проявляються у зростанні хвороб: онкологічних, дихальної системи та інших, активізації спалахів інфекційних хвороб при загальній тенденції їх до зниження.

Значний внесок в українську медико-географічну науку зробили В.О. Шевченко, В.М. Гуцуляк, В.А. Барановський та ін. Проведено медико-географічні дослідження захворюваності населення в окремих областях України, зокрема такими вченими як: І.В. Мартусенко, І.М. Волошин, О.М. Адаменко, Л.В. Янковська, О.Я. Романів та ін.

Захворюваність населення – комплексне поняття, що включає в себе показники, які характеризують рівень різноманітних захворювань та їх структуру серед усього населення або його окремих груп на певній території. Захворюваність населення посідає особливе місце в комплексі медико-соціальних показників, адже саме вона є основною причиною смертності, а також тимчасової та стійкої втрати працездатності населення [4].

Географічне поширення хвороб обумовлено впливом природних (клімат, наявність або відсутність у воді, ґрунті, а отже, і в продуктах харчування деяких хімічних елементів і ін.) і соціально-економічних (матеріальні умови життя, культурний рівень населення, традиційне харчування та ін.) чинників, яким належить вирішальна роль в географії окремих хвороб людини (нозогеографії) [1].

За даними Головного управління статистики у Подільському суспільно-географічному районі за минулі роки спостерігається зменшення загальної захворюваності населення з 3056,2 тис. осіб у 2010 році до 2683,1 тис. осіб у 2014 році, тобто на 8,7%. Зменшення відбулося в усіх адміністративних областях регіону.

У структурі загальної захворюваності провідне місце займає захворюваність органів дихання, що становить 44,5% населення. Загальна захворюваність хворобами крові, кровотворних органів становить 7,5% населення. У формуванні показника загальної захворюваності хвороб системи кровообігу (ХСК) провідну роль відіграють: гіпертонічна хвороба, ішемічна хвороба серця та цереброваскулярні хвороби, вони становлять 87,3% всієї патології даного класу хвороб [2].

Захворюваність населення травмами, отруєннями та іншими наслідками дії зовнішніх причин становить 6,2% населення Подільського регіону. Найнижчий показник даних випадків захворювань спостерігається у Тернопільській області – 4,7% населення.

Серед загальної захворюваності населення Подільського суспільно-географічного району поширені також хвороби шкіри та підшкірної клітковини становить – 5,3%, сечостатевої системи становить – 5,2%, кістково-м'язової системи і сполучної тканини становить – 4,7%, нервової системи становить – 3,2%, новоутворення – 5,3% [3].

Розглянемо ситуацію, яка склалася у регіоні стосовно інфекційної захворюваності. Грип і гострі респіраторні інфекції залишались найбільш поширеними захворюваннями їх питома вага в структурі інфекційних хвороб, склала 96,0%. За період з 28 вересня 2015 року по 23 лютого 2016 року в Україні було зафіксовано 4 млн випадків захворювання на грип та ГРВІ. Серед захворілих – 39% дорослих і 61% – діти. За час епідемії від грипу в Україні померли, за офіційними даними, 346 осіб, зокрема 11 у Подільському регіоні.

Варто зазначити, що захворюваність на гепатит А зросла на 74% і склала 76,8 випадків на 10 тис. осіб, або 0,7% населення. Захворюваність на гепатит В залишилась практично на рівні 2010 р. – 12,2 випадки на 10 тис. осіб, або 0,1

Особливе занепокоєння викликає стан репродуктивного здоров'я, що є невід'ємною складовою частиною здоров'я населення в цілому. З року в рік збільшується захворюваність репродуктивної сфери у жінок, в першу чергу загальних хвороб статевих органів, що призводить до безпліддя, позаматкової вагітності та онкозахворювань [3].

Жіноча безплідність становить 0,12% жіночого населення. Незважаючи на суттєве зниження кількості абортів, вони все ще залишаються основним способом регулювання народжуваності та одним із головних чинників негативного впливу на стан репродуктивного здоров'я жінок. Кількість абортів зменшилась з 3,2% жінок фертильного віку в 2010 році до 2,6% - в 2014 році.

Отже, у Подільському суспільно-географічному районі спостерігається зменшення загальної захворюваності населення. Однак, занепокоєння викликає позитивна динаміка

онкологічних, серцево-судинних захворювань та активізація спалахів захворювань на грип та гострі респіраторні інфекції.

1. Батиченко С.П. Регіональний аналіз захворюваності населення в Україні. - Електронний ресурс. - Точка доступу: http://www.geokiyiv.org/pdf/KGA9/KGA_9_8_Batychenko.pdf 2. Мезенцева Н.І., Батиченко С.П. Суспільно-географічне дослідження захворюваності населення: теоретичні та методичні основи // Економічна та соціальна географія. – 2012. – Вип. 2 (65). – С. 45-52. 3. Статистичний огляд основних показників здоров'я населення України та ресурсів охорони здоров'я за 2005-2010 роки. – К., 2010. 4. Шевчук Л.Т. Медична географія. – Львів : Світ, 1997. – 168 с.

СЕМЕНЮК Лариса, СІЛЬЧЕНКО Юлія

Кіровоградський відділ

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Особливості сучасних міграційних процесів, що відбуваються в нашій країні і є безпосереднім відображенням пережитого нею етапу соціально-економічного розвитку, визначають актуальність цього дослідження. На сьогодні майже половина адміністративних областей в Україні мають негативне сальдо міграцій населення, серед яких і Кіровоградська область. Для територій з депресивними тенденціями розвитку від'ємне сальдо міграцій є об'єктивно зрозумілим.

Складна економічна ситуація, невисокий рівень життя, високий рівень безробіття призвели до домінування трудових міграцій в регіоні. Напрями та можливості розвитку трудової міграції, як відомо, залежать від рівня соціально-економічного становища і особливостей географічного положення територій.

Проблемою дослідження міграцій є недосконала система статистичного обліку, що не дозволяє з'ясувати об'єктивні обсяги міграційних потоків.

Авторами проаналізовано значний обсяг статистичної інформації з 2005 по 2014 роки за основними видами міграцій населення Кіровоградської області та проведені розрахунки показників: міграційний оборот, коефіцієнт інтенсивності прибуття та вибуття, загальний коефіцієнт інтенсивності міграцій, коефіцієнт інтенсивності міграційного обороту. Розрахунки здійснені на основі наявних адміністративних даних Головного управління статистики Кіровоградської області щодо державної реєстрації зміни постійного місця проживання населення.

Структуру мігрантів, напрями та динаміку показників міграцій за період з 2005 по 2014 роки характеризують такі показники:

- У 2014 році Кіровоградська область мала найбільший від'ємний загальний коефіцієнт міграційного скорочення на 10 000 наявного населення – -8,6. У 2015 році міграційне скорочення населення склало 688 осіб, а міграційний приріст міждержавної міграції – 204 особи.

- Міграційний оборот по всім потокам міграції у 2014 році становив 29774 особи, це лише 3% від загальної чисельності населення області. Цей показник не відображає обсяги реальних міграційних потоків, тому що враховує лише осіб, які офіційно змінили місце реєстрації. Найменшим міграційний оборот був у 2009 році — 26180 осіб, найвищим у 2012 році — 35109 осіб. Загальний коефіцієнт інтенсивності міграцій усіх потоків у Кіровоградській області змінювався від -5,1 у 2005 році до -0,9 у 2014 році. Тенденції до збільшення коефіцієнту зафіксовані у міжрегіональних міграціях від -5,0 у 2005 році до -1,2 у 2014 році, а також у міждержавних міграціях від -0,14 до 0,36 відповідно.

- Внутрішньорегіональна міграція за період, що досліджується, не має чітких тенденцій, але можна виділити групу районів із постійно від'ємним сальдо міграції: Бобринецький, Добровеличківський, Знам'янський, Маловисківський, Новгородківський, Новоархангельський, Новомиргородський, Ульяновський, Устинівський,

Олександрівський. Позитивним сальдо міграції характеризується лише найбільш економічно розвинений Кіровоградський район.

- Міжрегіональна міграція населення Кіровоградської області характеризується зменшеннями показників міграційного обороту протягом останнього десятиріччя з 16356 осіб у 2005 році до 13272 осіб у 2014 році. Найменше міграційне скорочення населення області зафіксовано у 2010 році (1023 особи), а найбільше у 2005 році (5368 осіб). Найбільш привабливими для мігрантів з Кіровоградської області були високорозвинені Дніпропетровська, Київська, Одеська та сусідня Черкаська області. Саме до них були спрямовані основні міграційні потоки з області. Міграційна ж привабливість Кіровоградської області для мігрантів з інших регіонів є незначною. За означений період міграційний приріст був додатнім лише з Закарпатської та Рівненської областей і коливався у мирні роки в межах від 4 до 27 осіб. Найбільшим же був міграційний приріст вимушених переселенців у 2014 році з Донецької та Луганської областей – 112 та 100 осіб відповідно. Кількісні показники вимушених переселенців не відображають реальної ситуації щодо напливу біженців у область через недосконалість механізмів обліку подібних осіб. За даними Кіровоградської ОДА їх кількість на кінець 2015 року склала 11 924 особи.

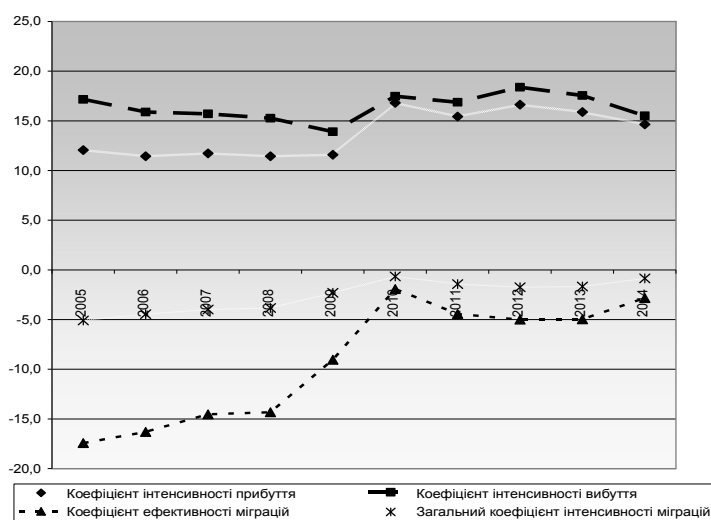

Рис. – Динаміка показників міграцій у Кіровоградській області

- Міждержавна міграція населення Кіровоградської області характеризується зростанням показників міграційного приросту від від’ємного сальдо у 2005 році (-153 особи) до позитивного у 2014 році (360 осіб). Міграційний оборот по цьому виду міграцій був найвищим у 2014 році – 1054 особи, а найнижчим у 2011 році – 585 осіб. За останнє десятиріччя основними країнами-донорами мігрантів були Росія (917 осіб), Молдова (340 осіб) та країни Закавказзя: Азербайджан (211 осіб), Вірменія (261 особа), Грузія (360 осіб). Основними країнами-реципієнтами кіровоградських мігрантів стали Сполучені Штати Америки (-345 осіб), Росія (-210 осіб), Німеччина (- 194 особи), Ізраїль (- 130 осіб).

- Вікова структура мігрантів по всім потокам характеризується переважанням кількості осіб працездатного віку (від 16 до 59 років). У внутрішньорегіональній міграції у 2014 році їх нараховувалось 5584 особи; у міжрегіональній міграції серед прибулих 4899 особи, а серед вибулих 5709 осіб, а по міждержавній міграції прибулих 556 осіб, а вибулих 268 осіб працездатного віку. Досить значна частка дітей у віці 0-15 років по всім потокам міграцій (міграційний оборот по міжрегіональній міграції коливається у межах 1000 – 1500 осіб, а по міждержавній міграції – 30–100 осіб) свідчить про інтенсивність трудової міграції, а не міграції за сімейними чи іншими причинами.

Отже, передбачення обсягів, структури та напрямів міграційних потоків є надзвичайно актуальним у сучасній соціально-економічній ситуації. Під впливом різних факторів докорінно змінюються тенденції розвитку міграційної ситуації у Кіровоградській області. Досить цікавим є зростання позитивного сальдо міждержавної міграції, починаючи з 2007 року, незважаючи на депресивність області та її непривабливість для мігрантів з інших областей України. Гострота і неординарність сучасних проблем розвитку території потребує запровадження регіональної міграційної політики на основі глибоких теоретичних досліджень міграційної ситуації. Основними напрямками такої політики має стати формування організаційних та адміністративних важелів впливу на міграційні процеси, зниження негативних наслідків міграції для суспільства, підвищення ефективності використання потенціалу мігрантів.

СЕНЬКІВ Мар'яна

Львівський відділ

КОМПЛЕКСНА ГЕОЛОГІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Здійснення комплексної геологістичної характеристики регіону – важливий інструмент для управління логістичними потоками цього регіону, а також їх оптимізації.

Ключовими у геологістиці є матеріальні (товарні, вантажні) потоки, тому дана комплексна геологістична характеристика Західного регіону України здійснена на основі транспортної і розподільчої геологістики, і включає такі аспекти: компонентні: 1) відносно головних логістичних центрів, якими є місто Львів, як центр регіону, обласні центри регіону, міста обласного підпорядкування регіону; 2) відносно транспортних магістралей регіону; 3) відносно державного кордону, пунктів пропуску через державний кордон, митних пунктів регіону; функціональний: 4) відносно наявних в регіоні товарних потоків.

Міста, як логістичні центри, виконують транспортно-розподільчі функції. Головною передумовою виконання містами цих функцій є їх вигідне транспортно-географічне розташування. Варто зауважити, що якщо йдеться про велике місто, то реалізація транспортно-логістичної функції відбувається також за рахунок прилеглих територій. Так, наприклад, місто Львів є головним логістичним центром в Західному регіоні України, оскільки одночасно виступає найбільшим транспортним вузлом регіону. У Львові зосереджена найбільша серед міст регіону кількість логістичних компаній, проте часто логістичні фірми концентруються в невеликих населених пунктах поблизу Львова, наприклад, у селі Малехів Жовківського району.

Досліджуючи перший аспект, ми використали можливості окремих ГІС-пакетів, зокрема, функцію побудови буферних зон, і створили картосхему еквідистантних 20-кілометрових зон відносно обласних центрів регіону. На основі цієї картосхеми ми виділили зони хорошої, середньої і поганої просторової доступності головних логістичних центрів в регіоні. Варто зауважити, що просторова доступність суттєво впливає на здійснення містами транспортно-логістичних функцій, зокрема, створення, забезпечення і переміщення матеріальних потоків. Хороша просторова доступність існує між логістичними центрами: Луцьк та Рівне, Тернопіль і Хмельницький, Тернопіль та Івано-Франківськ. Середня просторова доступність характерна для логістичних центрів: Львів і Тернопіль, Львів та Івано-Франківськ, Івано-Франківськ і Чернівці, Львів і Луцьк, Луцьк і Тернопіль, Рівне і Тернопіль, Рівне і Хмельницький, Тернопіль і Чернівці, Чернівці і Хмельницький. Погана просторова доступність існує між логістичними центрами: Львів і Рівне, Львів і Ужгород, Івано-Франківськ та Ужгород, Ужгород і Чернівці. Загалом, хорошу просторову доступність мають міста Тернопіль, Івано-Франківськ і Львів, середню – Хмельницький, Чернівці, Луцьк і Рівне, погану – Ужгород.

Досліджуючи другий аспект, ми побудували картосхему еквідистантних 20-кілометрових зон відносно міжнародних транспортних коридорів (МТК) регіону. Через

міжнародні транспортні коридори здійснюються основні транзитні вантажопотоки, тому логістичні центри (підприємства) найчастіше створюються саме на МТК (наприклад, логістичний центр “Карпати-Логістик” знаходиться на виїзді з міста Львова на МТК). Проходження МТК створює також можливості для розвитку невеликих міст з хорошим транспортно-логістичним розташуванням, адже вони також можуть брати участь у проектах щодо створення міжнародних логістичних центрів (компаній). Через головні логістичні центри Західного регіону України, крім Івано-Франківська, проходять МТК. Значні території Хмельницької, Рівненської, Закарпатської, Чернівецької областей є суттєво віддаленими від зон проходження МТК, а отже, міста обласного значення, які знаходяться на цих територіях, не можуть претендувати на роль потужних логістичних центрів регіону. Такі віддалені від зон проходження МТК території є також і у Львівській та Волинській областях, хоча забезпеченість цих областей МТК є відносно високою. Найкритичнішою щодо віддаленості від зон проходження МТК є ситуація в Івано-Франківській області. Також чітко простежується відповідність проходження зон МТК конфігурації Тернопільської області, що створює сприятливі умови для функціонування тут логістичних центрів. Отже, наявність суттєво віддалених від МТК територій зумовлює потребу активнішої участі регіону у європейських транспортно-логістичних проектах.

Досліджуючи третій аспект, ми побудували картосхему еквідистантних 50-кілометрових зон відносно державного кордону України в межах Західного регіону. Через державний кордон у пунктах пропуску здійснюється переміщення товарів, тому він є важливим фактором геологістичної ситуації в регіоні. Серед обласних центрів у першій (прикордонній) зоні знаходяться міста Ужгород і Чернівці, у цю зону потрапляють також міста обласного значення Волинської (Володимир-Волинський, Нововолинськ), Закарпатської (Берегове, Мукачеве, Хуст, Чоп), Львівської (Борислав, Самбір, Трускавець, Червоноград), Хмельницької (Кам’янець-Подільський), Чернівецької (Новодністровськ) областей. У другій зоні знаходяться обласні центри Львів і Луцьк, а також міста обласного значення Волинської (Ковель), Львівської (Дрогобич, Моршин, Новий Розділ, Стрий), Рівненської (Кузнецовськ) областей. У третій зоні знаходяться обласні центри Івано-Франківськ, Хмельницький і Рівне, а також міста обласного значення Рівненської (Дубно), Тернопільської (Бережани, Кременець, Чортків), Хмельницької (Нетішин, Славута, Старокостянтинів) областей. У четверту зону потрапляє місто Тернопіль, а також міста обласного значення Рівненської (Острог) і Хмельницької (Шепетівка) областей. Зауважимо, що близькість до державного кордону є для міста стимулюючим фактором не лише розвитку логістичної інфраструктури, а й налагодження міжнародних логістичних зв’язків. Особливої уваги заслуговує так звана митно-геологістична характеристика регіону, що включає відомості про геопросторову організацію суб’єктів митно-логістичної діяльності (митниць, митних постів, компаній, що надають митно-брокерські послуги), елементів митної інфраструктури регіону (митних пунктів пропуску і пунктів контролю) та експортно-імпортних товарних потоків. Важливий висновок: відсутність або мала кількість пунктів пропуску на значному відрізку кордону не завжди свідчать про слабкі зовнішньоекономічні зв’язки між суміжними територіями. І навпаки, значна кількість пунктів пропуску на відносно значному відрізку кордону не завжди свідчить про інтенсивні зовнішньоекономічні зв’язки. Наприклад, Закарпатська область не має пунктів пропуску через кордон з Польщею, але обсяг експортно-імпортних операцій між ними досить значний. Натомість, значна щільність пунктів пропуску Чернівецької області з Молдовою (1 пункт пропуску на 15 км) свідчить про нераціональність відкриття деяких пунктів пропуску, оскільки обсяги експортно-імпортних операцій між ними незначні.

Досліджуючи четвертий аспект, ми використали дані щодо гуртового та роздрібного товарообігу в межах областей, районів та міст регіону. Зазначимо, що гуртовий товарообіг визначається як обсяг перепродажу підприємствами товарів без будь-яких змін іншим підприємствам та організаціям (крім населення) для їх використання або наступного продажу; роздрібний товарообіг включає обсяг продажу товарів населенню. У структурі

як гуртового, так і роздрібного товарообігу Західного регіону України переважають непродовольчі товари. Найбільші обсяги товарообігу у межах регіону мають обласні центри, як головні логістичні центри, причому це стосується усіх областей регіону. Максимальні значення відношення гуртового товарообігу до 100 грн. роздрібного товарообігу свідчать про значне переважання обсягу гуртового товарообігу над роздрібним у цих районах (Шепетівський, Гусятинський, Турківський). Значні обсяги гуртового товарообігу у цих районах можна пояснити специфікою виробництва: у Гусятинському районі виробляють цукор, спирт, мінеральну воду тощо; у Турківському районі присутнє целюлозно-паперове виробництво; у Шепетівському – промисловість будматеріалів, також виробництво цукру тощо. Гуртова торгівля добре розвинена саме в таких галузях. Загалом, значний обсяг гуртового товарообігу свідчить про необхідність функціонування на території регіону розподільчих центрів (складських комплексів).

Висновки: на основі виконаної комплексної геологістичної характеристики Західного регіону України можна стверджувати, що головні матеріальні потоки в регіоні виникають між головними логістичними центрами (місто Львів, як центр регіону, обласні центри, міста обласного підпорядкування) завдяки проходженню через них транспортних магістралей. Для ефективного здійснення цих потоків на території регіону необхідно створити мережу розподільчих центрів. Вагому роль у формуванні зовнішніх матеріальних потоків регіону відіграють пункти пропуску через державний кордон.

СИТНИК Олексій, ТРОХИМЕНКО Тарас

Уманський відділ

АГРОМЕТЕОРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЕЗОНІВ 2014-2015 СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО РОКУ НА ТЕРИТОРІЇ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ВРОЖАЙНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР

З галузей національного господарства сільськогосподарське виробництво зазнає найбільших збитків від несприятливих погодних умов гідрометеорологічних явищ. Найбільший вплив погоди на розвиток сільськогосподарських культур фіксується у вегетаційний період, а врожай озимих культур також залежить від умов їх осіннього загартування та перезимівлі. В господарствах Черкаської області втрати врожайності від несприятливих погодних умов іноді досягають 45...50 %, а зменшити їх можна лише застосовуючи сучасні агротехнічні засоби. [2]. Варто зазначити, що у зв'язку з кліматичними змінами, які фіксуються в останні десятиліття, селекціонери світу, України та області інтенсивно працюють над створенням нових сортів культур, які максимально адаптовані до цих змін [4].

Упродовж 2014-2015 с/г р. (листопад 2014 р.-жовтень 2015 р.) в Черкаській області, спостерігались відхилення температури повітря від кліматичної норми, нерівномірний розподіл опадів у часі та просторі, локальні стихійні та несприятливі гідрометеорологічні явища. Хоча, погодні умови, загалом, виявилися сприятливими для вирощування сільськогосподарських культур, зокрема зернових та зернобобових [1].

Осінь 2014 р. характеризувалася тривалим посушливим періодом. Проте фіксувалися інтенсивні опади, коли упродовж 2 діб їх кількість становила 200 % від місячної норми. У третій декаді жовтня спостерігалася від'ємна середньодобова температура повітря упродовж 5 діб, промерзання ґрунту до 8 см, снігопади (в західних районах області) та утворення тимчасового снігового покриву потужністю 1...16 см. Внаслідок особливих погодних умов у різні стадії розвитку озимі культури періодично зазнавали дефіциту вологи і тепла, а більшість посівів перебували у слабкорозвиненому стані [1,2].

Зима 2014-2015 рр. характеризувалася чергуванням глибоких відлиг із нетривалими періодами сильних морозів, переважанням рідких опадів, нестійким сніговим покривом та неглибоким промерзанням ґрунту. Упродовж зимового сезону фіксувалося декілька холодних періодів із зниженням температури повітря до -20...-23°C. Загалом, зима

виявилася короткою та на 3°C теплішою від кліматичної норми. З 20 лютого переміщення теплого атлантичного повітря з південного-заходу зумовило аномально теплу погоду на території Черкаської області, а температурні показники відповідали третій декаді березня. Погодні умови зими виявилися сприятливими для перезимівлі, а 90 % посівів перейшли у весну в доброму та задовільному стані [2, 3].

Весна 2015 р. характеризувалася значними контрастами температури повітря, чергуванням сухих та вологих періодів. Це призвело до відновлення вегетації озимих культур наприкінці лютого, що було сприятливим для слабкорозвинених посівів. Завдяки повільному підвищенню температури повітря до 20 травня, період відновлення вегетації (колосіння) виявився на 2-3 тижні довшим, створювались сприятливі умови для формування кореневої системи, додаткових стебел у рослин [1,2]. Варто зазначити, що польові роботи призупиняли періоди інтенсивних опадів, які спричиняли перезволоження ґрунту, а суттєве підвищення температури повітря у другій декаді квітня змусило призупинити сівбу ярих культур та розпочати посів кукурудзи. Загалом, для формування врожаю ранніх зернових склалися сприятливі агрометеорологічні умови. Посушливі явища спостерігалися на незначних територіях, а температурний режим – наближений до оптимального [4, 5].

Літо 2015 р. характеризувалося контрастною погодою, зокрема, прохолодними днями та ночами, надмірною кількістю опадів у другій половині червня, спекотною погодою та посухами у серпні. Водночас, у північно-західній частині області фіксувалася вища температура повітря, менша від кліматичної норми сезонна кількість опадів та більша кількість днів із посушливими явищами (низькою відносною вологістю повітря, суховіями), ніж на південному-сході [1]. На більшій частині Черкаської області інтенсивні дощі в червні ліквідували посуху, яка розпочалась наприкінці травня, ускладнили умови для підсихання зерна та зумовили вимивання клейковини. У північно-західній частині області, на початку вегетації спостерігалася незначна кількість опадів, а погодні умови супроводжувались високими температурами повітря та суховіями. Водночас, урожай ранніх зернових сформувався і спостерігалось передчасне (на 1,5...3 тижні) досягання зерна кукурудзи, сої та соняшнику, фіксувалося зменшення абсолютної ваги плодів. Високі температури повітря та ґрунту, дефіцит продуктивної вологи стали несприятливими для росту і розвитку коренеплодів, уповільнювався та припинявся їх приріст, фіксувалося висихання рослин. Внаслідок дефіциту опадів у липні-серпні, під час якого формується запас вологи для сівби озимих культур, створювались несприятливі умови щодо підготовки ґрунту до сівби озимих під урожай 2016 р. (наприклад, для озимого ріпаку, оптимальні строки сівби 10...25 серпня). Погодні умови виявилися сприятливими для завершення жнив та накопичення цукру в плодах та коренях цукрових буряків [1, 6].

Осінь 2015 р. (вересень-жовтень) характеризувалася сухою погодою зі значним дефіцитом опадів, високими у вересні та низькими температурами повітря у жовтні. Зокрема, наприкінці вересня спостерігався літній режим погоди, а на початку жовтня погодні умови відповідали першій декаді грудня. За періоди 8...11 та 28...31 жовтня спостерігалась холодна погода (середньодобова температура повітря наближалась до 0°C), фіксувалися тривалі (до 11...13 годин на добу) та інтенсивні морози (до -11°C), промерзання ґрунту до 5 см [1].

Суха погода у вересні стала сприятливою для збору врожаю, позитивно вплинула на накопичення цукрів у коренеплодах, овочах та фруктах. Водночас, внаслідок дефіциту опадів та сухості ґрунту на більшій частині Черкаської області умови для сівби озимини, появи сходів та первинного розвитку виявилися складними. Лише на північному-заході, де в літній сезон спостерігався дефіцит опадів, завдяки надмірній їх кількості у вересні (89 мм або 207 % від місячної норми), ґрунтова посуха на початку вересня припинилась [3,5].

Незважаючи на певні несприятливі погодні умови 2014-2015 с/г р., вдалося зібрати четверту (після 2011, 2013, 2014 рр.) за роки існування Черкаської області кількість зерна

– 3,7 млн. т.. Урожайність ранніх зернових та зернобобових культур виявилась найвищою в Україні, окрім Хмельницької області. Зокрема врожайність озимої пшениці становила 52,4 ц/га (у 2014 р. – 50,4 ц/га), ячменю – 41 ц/га (у 2014 р. – 35,3 ц/га), кукурудзи 72,4 ц/га (у 2014 р. – 67 ц/га), цукрового буряку 440 ц/га (у 2014 р. – 500 ц/га) [1,2].

Таким чином, погодні умови 2014-2015 сільськогосподарського року, зокрема м'яка зима (сприятлива перезимівля для слабкорозвинених посівів озимини), рання та тривала весна (подовження періоду органогенезу зернових, разом із достатніми вологозапасами ґрунту), літо із високими денними та водночас низьким нічними температурами повітря (сприятливі умови для відновлення балансу вологи і запобігання в'янення) сприяли формуванню високої продуктивності культур, а суха осіння погода 2015 р. дозволила зібрати урожай.

1. Агрометеорологічні огляди по території Черкаської області за 2000-2015 сільськогосподарські роки. – Черкаси: Черкаський обласний центр з гідрометеорології, 2001-2015. 2. Агрокліматичний довідник по Черкаській області / за ред. В. С. Постриганя та Т. І. Адаменко. – Черкаси, 2010. – 200 с. 3. *Дмитренко В.П., Щербак Л. В., Бібік В. В.* Сільськогосподарська метеорологія: Термінологічний словник / за ред. В. П. Дмитренка. – К.: Ніка-Центр, Наукова думка, 2009. – 272 с. 4. *Новикова В. І.* Географія Черкаської області: Підручник для 8-9 класів загальноосвітніх шкіл Черкаської обл. – К.: Мапа, 2004. – 128 с. 5. *Ситник О.І., Трохименко Т. Г.* Кліматичні умови та агрокліматичні ресурси Черкаської області. – Умань: Сочінський М.М., 2016. – 192 с. 6. *Ситник О.І., Трохименко Т. Г.* Несприятливі метеорологічні явища на території Черкаської області на початку XXI століття // Вісник Вінницького педагогічного університету. Серія Географія. – 2013. – С. 51-61.

СЛИВКА Роман

Івано-Франківський відділ

ПЕРЕДУМОВИ, ЧИННИКИ ТА ПРЕДМЕТ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

Вітчизняна суспільна географія повинна більше уваги приділяти проблемі генезису, закономірностей поширення та урегулювання територіально-політичних конфліктів (ТПК). Це пояснюється існуванням на території суверенної України конфліктних територіально-політичних утворень на території окремих районів Донецької і Луганської областей та окупованих Росією АР Крим та м. Севастополь. Україна межує із районом «замороженого» територіально-політичного конфлікту у Придністров'ї. На політико-географічне положення нашої держави впливає близькість до територіально-політичних конфліктів у Закавказзі, зокрема у Абхазії, Південній Осетії та Нагірному Карабаху. Поблизу до України розташований близькосхідний театр військових дій, який включає інтернаціоналізовану громадянську війну у Сирії, боротьбу курдів за самовизначення Іраку, Сирії, Туреччини та війну проти повстанської держави ІДІЛ. До цього слід додати війну РФ проти Кавказького емірату у 2014-2015 рр. У цих конфліктах різної інтенсивності сторонами конфлікту, або задіяними в якості союзників цих сторін є 22 держави. У конфліктах приймають безпосередню участь низка парамілітарних формувань. Результатами територіально-політичних конфліктів у цьому регіоні Євразії упродовж останніх 25 років є утворення 8 самопроголошених квазі- та повстанських держав (ДНР, ЛНР, ІДІЛ, Кавказький емірат, ПМР, Нагірно-Карабхська Республіка, Абхазія і Південна Осетія) та анексія 2 територіально-політичних утворень Росією (Крим і Севастополь), а також територіальних вод, морських економічних зон України у Чорному і Азовському морях. Наслідком конфліктів є поява біженців у країнах ЄС, зокрема у сусідній з Україною Угорщині та спричинена розподілом біженців криза шенгенського договірного режиму. Один тільки перелік територій із оспорюваним статусом перетворює чорноморсько-каспійсько-середземноморський регіон у «смугу нестабільності» (англ. Shatter Belt) Євразії, або ж за З. Бжезінським «євразійські Балкани». Це територія, де відбувається відкрита і насильницька боротьба між зовнішніми центрами сили, часто без урахування інтересів країн і народів регіону.

У таких умовах завдання українських політико-географів полягає у з'ясуванні передумов, чинників, предмету і сталого моніторингу територій конфліктів. Пропонуємо для цього системний та структурно-функціональний підходи. Зона конфлікту є вразливою територіально-політичною системою (ТПС). Протилежною за якістю до неї є *стійка територіально-політична система*. Вразливість відображає здатність елемента чи набору елементів (організованих у систему), яка піддається небезпеці, вистояти перед ушкодженнями [1].

Якщо припустити, що мета усвідомленої раціональної політичної діяльності полягає у досягненні достатнього рівня *стійкості територіально-політичної системи*, то деструктивна діяльність, або ж бездіяльність можуть мати наслідком посилення рівня *вразливості територіально-політичної системи*.

Деструктивний напрям розвитку територіально-політичної системи втілюється акторами конфлікту. Їх мета – скористатися вразливим географічним передумовами, які власне і описуються чотирма параметрами: 1) морфологічним; 2) структурним; 3) генетичним; 4) динамічним [2]. Актор конфлікту може діяти шляхом посилення вразливості опонента, тобто свідомим підвищенням окремих параметрів вразливості. Цей деструктивний вплив може бути підсилений *шоковими ефектами* (до них можна віднести природні катастрофи, погіршення кон'юктури ринку, масову міграцію, політичну, економічну, екологічну кризи, пандемії).

«Географічна передумова» – це сукупність морфологічних, структурних, генетичних і динамічних параметрів територіально-політичної системи, які за умови дії конфліктних чинників, можуть сприяти розвитку ТПК. ТПС характеризується різним ступенем вразливості щодо ризику появи конфлікту. Наявність одних передумов на даній території недостатньо для виникнення ТПК. В літературі такі стани описуються як «недідздатність», «крихкість» та ін. Конфлікт є наслідком трансформації передумов у конфліктні чинники.

«Конфліктний чинник» – це джерело впливу на ТПС у напрямку її дестабілізації, переформатування і руйнування структури ТПС, або ж підпорядкування іншій територіально-політичній системі. Наслідком є втрата функціональної спроможності ТПС. Функції є всім тим, що сприяє самозбереженню, стабільності, результативності ТПС. Все, що руйнує владу є дисфункцією [3, с.152]. З позицій політичної географії наслідком дисфункції є втрата суб'єктом міжнародних відносин влади над територією. Індикатором вразливості щодо конфліктів є дисфункція ТПС. Вона може проявлятися на рівні окремих підсистем ТПС: політичної, військової, соціальної, демографічної, економічної, екологічної, етно-релігійної. Варто виділяти внутрішні та зовнішні чинники конфліктів. Ескалація конфлікту є переходом іманентних для ТПС передумов у внутрішні чинники конфлікту. Індикатором цього переходу є дисфункція окремих підсистем ТПС. Боротьба за встановлення влади над територією передбачає вплив зовнішніх чинників, які скеровані на збільшення вразливості системи, наприклад внаслідок дії геополітичного чинника. Поява зовнішніх чинників є проявом дисфункції регіональних і глобальних ТПС, які склалися де-юре (співтовариство країн, які утворили економічний і військово-політичний союз) чи де-факто (геополітичний регіон, геостратегічний, культурний регіон). Проявом дисфункції є неможливість регулювання взаємодії між групою країн і світовою спільнотою, а також між самими країнами, що входять в групу; неможливість регулювання стійкості і мінливості політичного розвитку у світі, неможливість відтворення сутнісних рис макрорегіональної політичної культури, наприклад права України на вільний вибір вектору політичної і соціально-економічного розвитку.

«Намір» – очікуваний акторами конфлікту характер влади над територією, досягнення якого обумовлює конфліктні дії. У географії конфліктів «намір» описує уявні бажані зміни правового статусу території. У залежності від намірів формується предмет конфлікту. «Предмет політичного конфлікту» – це висловлена претензія щодо набуття суверенної влади над ресурсами і властивостями антропосфери, зокрема над територією як місцем життєдіяльності людства. У проблемній регіональній ТПС предметом

внутрішніх визначають: «боротьбу за владу в регіоні», «ресурси», «автономію», «сецесію», а зовнішніх – «територію» [4]. Кожний із наведених предметів конфлікту відображає соціально сконструйований розподіл географічного простору Землі. Такий розподіл забезпечується завдяки певній формі влади зі сторони особи, групи чи держави. *Територіальність* проявляється у вимозі особи, соціальних груп, регіону чи держави щодо встановлення влади над територією та її ресурсами. *Територіалізація конфлікту* означає визначення політичної цінності території. Стосується територій, які наділяються політичним значенням і залучених (для потреб захисту, розмежування, резервування і т.д.) у рамках боротьби за владу [5, с.294].

Отже, поява ТПК в Україні є наслідком вразливості ТПС держави станом на 2014 р., що проявилось на її функціональній неспроможності зберегти владу над частинами території та акваторії. Територіалізація конфлікту в Україні відбувалась у формі ідеологічної сакралізації Новоросії, Донбасу і Криму засобами російської пропаганди. Окупація та анексія територій України є спробою зберегти РФ статус держави-гегемона та відродити імперські підходи до розподілу сфер впливу у світі. Такі дії збільшили структурну та динамічну вразливість ТПС самої РФ. В інтересах цієї країни – відмовитись від політики експанціоналізму. Продовження ТПК у 2016 р. є також проявом дисфункції міжнародної системи безпеки, зокрема ООН і ОБСЄ, що вимагає відновлення системи гарантій суверенітету націй. Вирішення ТПК залежить від зменшення вразливості всіх підсистем ТПС Української держави.

1. *Sterlacchini S.* Vulnerability Assessment: concepts, definitions and methods. Presentation [Електронний ресурс] / CHANGES – Workshop Meeting: Krakow, 22 September 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://changes-itn.eu/Portals/0/Content/2011/Poland/Sterla_CHANGEs_final_2011.pdf 2. *Сливка Р.* Структурна вразливість регіону як передумова виникнення територіально-політичних конфліктів / Роман Сливка // Львівська суспільно-географічна школа: історія, теорія, українознавчі студії: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 70-річчю кафедри економічної і соціальної географії ЛНУ ім. І. Франка (м. Львів, 19–20 лист. 2015 р.). – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. – С. 326-331. 3. *Белов Г. В.* Политология. – М. : Наука, 1994. – 271 с. 4. *Taylor A.* Belonging // International Encyclopedia of Human Geography in 12 volumes. – Amsterdam: Elsevier, 2009. – Vol.1. – 2009. – С.294-299. 5. Conflict Barometer 2014: disputes, non-violent crises, violent crises, limited wars, wars. № 23. [Електронний ресурс] // Heidelberg Institute for International Conflict Research. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/>.

СМАЛЬ Валентина

Ніжинський відділ

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ НА УКРАЇНСЬКОМУ РИНКУ ПРАЦІ

За даними Міністерства соціальної політики станом на кінець лютого 2016 року в Україні нараховувалося 1 735 000 внутрішньо переміщених осіб (ВПО). З них, за приблизними оцінками, 22 000 з Криму та понад 1 700 000 – зі Сходу України. Близько 60% ВПО – це пенсіонер(к)и, 23.1% – працездатні особи, 12.8% – діти та 4.1% – неповносправні особи.

Частка зареєстрованих ВПО складає 4% від загальної кількості населення країни. За даними Мінсоцполітики найбільше внутрішньо переміщених осіб зареєстровано у Донецькій (676 533 особи), Луганській (251 231 особа), Харківській (212 557 осіб), у м. Києві (127 026 осіб), Запорізькій (118 878 осіб), Дніпропетровській (76 457 особи), та Київській (48 975 осіб) областях.

Вибір значною частиною ВПО найближчих до місць попереднього проживання регіонів свідчить про намір повернутися до покинутих поселень. Надмірна концентрація переселенців лягає важким тягарем на інфраструктуру, ринок праці та житла регіонів вселення.

Водночас, відомо, що значна кількість ВПО лише реєструється поза окупованою територією Донецької та Луганської областей для отримання соціальних виплат, а потім повертається додому. Для реєстрації обираються географічно найближчі регіони

Найменша кількість ВПО розселено у Тернопільській (2 722 особи), Чернівецькій (3 149 осіб), Рівненській (3 204 осіб), Закарпатській (3 462 осіб), Івано-Франківській (4 116 осіб) та Волинській (4 033 особи) областях. Це свідчить про нерівномірний регіональний розподіл ВПО по Україні, що призводить до надмірного соціального і адміністративного навантаження на громади, локальні ринки праці, соціальну інфраструктуру регіонів вселення. Нерівномірність розміщення внутрішньо переміщених осіб у розрізі регіонів ускладнює реалізацію політики зайнятості.

Український ринок реагує на всі виклики та проблеми, які постають перед державою. Втрата виробничого потенціалу в Донецькій і Луганській області та АР Крим призвела до скорочення робочих місць, а масштабне переміщення населення із тимчасово окупованої території та зони збройного протистояння на Сході країни – до зростання напруги на регіональних та локальних ринках праці, збільшення безробіття.

Проте, проблема внутрішньо переміщених осіб на ринку праці не вичерпується лише працевлаштуванням, а потребує аналізу з точки зору ефективного використання людського потенціалу.

Перше, що слід зазначити, аналізуючи дані Державної служби зайнятості (ДСЗ) щодо ВПО на українському ринку праці, – це невисока активність переселенців у пошуках роботи. Лише 3,75% від загального числа або 64,3 тисячі внутрішньо переміщених осіб звернулись до ДСЗ за період з 1 березня 2014 року до 31 січня 2016 року (рис.).

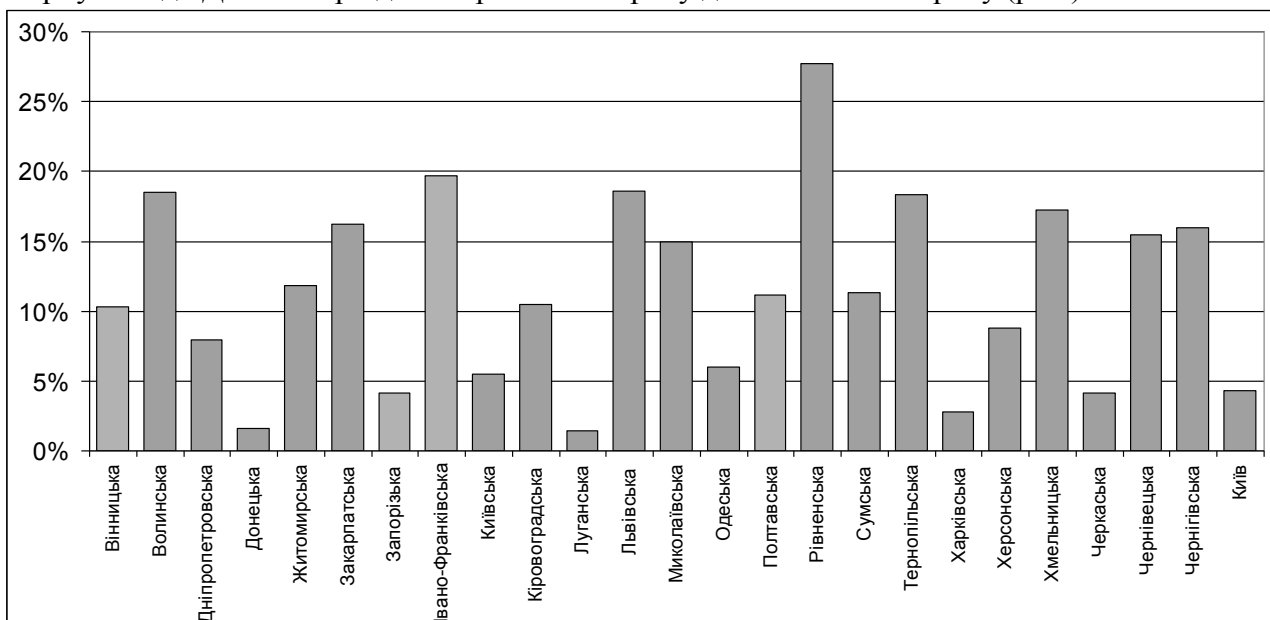

Рис. – Внутрішньо переміщені особи, які звернулись до ДСЗ, % від загальної кількості ВПО

Більш активними були переселенці Західної України: Рівненської (27,7%), Івано-Франківської (19,7%), Львівської (18,6%), Волинської (18,5%) областей. Регіони вселення, що географічно менш віддалені від тимчасово окупованих територій, мають низький показник звернень вимушено переміщених осіб до ДСЗ. Така низька активність у пошуку роботи переселенцями може бути пояснена різними причинами: зорієнтованість на швидке повернення додому, непоінформованість про законодавчу підтримку працевлаштування ВПО, необхідність догляду за членами сім'ї, неможливість знайти роботу за фахом, небажання розривати попередні трудові відносини, невідповідність рівня заробітної плати очікуванням переселенця, відсутність документів, сумніви щодо ефективності діяльності служби зайнятості, відсутність наміру змінювати професію тощо. Низький рівень звернень до ДСЗ може також пояснюватись зайнятістю в тішовій економіці, що тягне за собою вилучення значного людського потенціалу з української економіки.

Основну частку працездатного населення з числа ВПО складають жінки. Безробітними з числа переселенців також у переважній більшості є представники жіночої статі. Якщо серед зареєстрованих безробітних всіх категорій питома вага жінок становила 56,4%, то серед безробітних з числа ВПО – 71,7%, і при цьому, коливалася від 64% у Закарпатській області до 79,6% в Івано-Франківській області. Ці дані свідчать про недостатню інтегрованість жінок з числа ВПО до ринку праці.

Сприяння працевлаштуванню цієї категорії ВПО з метою одержання стабільного джерела доходу має стати пріоритетним напрямом діяльності для державних органів влади, та громадських організацій.

Серед працездатної частини ВПО значною є питома вага молоді. Вікова структура безробітних з числа ВПО майже не відрізняється від структури безробітних інших категорій. Зокрема, частка молоді у віці до 35 років серед переселенців становить понад 40%, що відповідає показнику серед загальної кількості безробітних. За даними Державної служби зайнятості, деталізована вікова структура безробітних із числа ВПО, як видно з діаграми, має такий вигляд: 7,8% – особи віком до 24 років, понад 14% – від 25 до 29 років, близько 19% – 30-34 роки, майже третину становлять особи 35-44 років, 29% – особи старше 45 років, зокрема 6,2% – старше 55 років. Таку вікову структуру можна характеризувати як прогресивну, що вказує на значний потенціал людського капіталу, оскільки молодь є більш мобільною й креативною частиною трудових ресурсів, має сучасну освіту та здатна до нових видів діяльності.

Внутрішньо переміщені особи працездатного віку мають високий освітній та кваліфікаційний рівень, оскільки більшість із них має вищу освіту. За даними Державної служби зайнятості, розподіл ВПО за освітою суттєво відрізняється від освітнього рівня загальної кількості безробітних: особи з вищою освітою становлять понад 70%, з професійно-технічною – 19%, з початковою та середньою – 11%. В той час як серед всіх безробітних частка осіб з вищою освітою становить менше 45%, з професійно-технічною – 35%, із середньою – 20%. Характерним є те, що частка переселенців з вищою освітою є переважаючою в усіх регіонах за винятком Житомирської (47,1%) та Тернопільської (47,5%) областей.

Поява великої кількості внутрішньо переміщених осіб створила додаткову напругу на ринках праці регіонів переселення. Разом з тим переселенці мають значний сформований людський капітал, потенціал якого не використовується в повній мірі на тих територіях, де вони перебувають. Високий професійно-кваліфікаційний потенціал ВПО міг би стати чинником інноваційного розвитку регіонів України, економіка яких вкрай потребує модернізації. Потенційним джерелом фінансування модернізації наявної виробничої бази чи побудови нових високотехнологічних підприємств є іноземні інвестиції. Процес входження ПІІ має бути максимально спрощеним, але з обов'язковим урахуванням природоохоронних стандартів.

Питання працевлаштування – одне з головних для внутрішньо переміщених осіб. Сприяння працевлаштуванню та самозайнятості повинно здійснюватись різноманітними шляхами: формуванням навичок ефективного пошуку роботи; професійною перепідготовкою та підвищенням кваліфікації з урахуванням господарської специфіки приймаючого регіону та актуальних потреб ринку праці; створенням можливостей для відновлення чи започаткування підприємницької діяльності ВПО; пошуком можливостей тимчасової зайнятості, в тому числі для жінок; вивчення резервів роботи на умовах міні-вахти, дистанційної праці, громадських робіт тощо.

МЕДИКО-ГЕОГРАФІЧНА ІНФРАСТРУКТУРА ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Лікувально-оздоровчий комплекс Чернівецької області представлений величезними запасами різноманітних природних лікувальних ресурсів, мережею санаторно-оздоровчих закладів і резервом кадрового потенціалу. Природні курортно-рекреаційні комплекси даної території мають велике регіональне значення як для системи масового оздоровлення населення України, так і для стабілізації економіки і соціально-економічному прогресу, інтеграції України у світову економічну систему

Область має сприятливі кліматичні умови, а також високий природно-рекреаційний і курортний потенціал, який багато в чому визначає профіль і привабливість для зарубіжних туристів, рекреаційно-туристичних зон.

Перспективними для рекреаційного використання в регіоні є запаси лікувальних грязей з високими лікувальними властивостями біля сіл Брусниця – Кіцманського, Черешенька – Вижницького та Костинці – Сторожинецького районів. Не дивлячись на високу освоєність території, ландшафтні ресурси області досить значні і складають 606 тис. га.

По співвідношенню ресурсів і потенційних потреб в рекреаційних територіях, а також їх взаємного розміщення Чернівецька область відноситься до областей із значним надлишком ресурсів при їх відносно рівномірному розподілі. Це створює сприятливі умови для їх використання в цілях організації міжнародного туризму [2].

У 2014 році в області налічувалося 40 лікувальних закладів (у порівнянні з 2000 роком кількість закладів зменшилась на 28). Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів становить 261 (у порівнянні з 2000 роком кількість закладів збільшилась на 111) [3].

В області налічується 9 спеціалізованих закладів розміщування, з яких діяло тільки 6. Ліжковий фонд оздоровчих закладів становив 1160 місць. У 2014 році в спеціалізованих закладах розміщування відновлювали своє здоров'я 2610 осіб. Серед оздоровлених 61,3% складала діти. Діяльність спеціалізованих закладах розміщування забезпечували 364 штатні працівники (з них 24 лікаря, 91 працівник середнього медичного персоналу) та 12 позаштатних працівників [4].

Сьогодні на території області налічується 55 закладів туризму і рекреації з різними формами власності, ємність яких становить близько 8.2 тис. місць, які мають наступну структуру: 5780 місць або 70% відносяться до рекреаційних закладів (37 установ), та 2464 місць або 30% до туристичних (18 туристичних установ).

Всі установи лікування, масового відпочинку та туризму здійснюють курортно-рекреаційне обслуговування як місцевих жителів, так і приїжджих з інших регіонів та із-за кордону.

Поки що практично не представлені оздоровчі заклади та заклади відпочинку у Герцаївському, Кельменецькому та Путильському районах, хоча необхідні передумови для організації відпочинку та лікування існують: сприятливий клімат, гірські ландшафти, придатні для туристичних маршрутів, численні джерела лікувальних мінеральних вод. Так, наприклад, в гірському Путильському районі з різними кліматичними умовами – від помірного клімату на півночі до холодного у південній частині – є висхідні джерела хлоридних натрієвих вод, хлоридної кальцієво-натрієвої води малої мінералізації, слабко-мінералізованої хлоридно-гідрокарбонатної натрієвої з домішками органічних сполук, маломінералізованої гідро-карбонатної магнієво-кальцієвої з органічними сполуками, сірководневої гідро-карбонатної натрієво-кальцієвої та інші. Ці види використовуються місцевим населенням [2].

Проблему оздоровлення та повноцінного відпочинку дітей ефективно розв'язують дитячі оздоровчі табори. Головним їх завданням слугує оздоровлення і відпочинок дітей, поновлення фізичних і духовних сил підростаючого покоління.

До дитячих закладів відпочинку належать табори з денним перебуванням, дитячі

заклади праці й відпочинку, наметові містечка. Сьогодні дитячі заклади оздоровлення та відпочинку поділяються на постійно та тимчасово діючі, спеціально організовані чи пристосовані, призначені для оздоровлення, відпочинку, розвитку дітей, мають зручне місце розташування, матеріально-технічну базу, забезпечені кадровим складом і працюють за розробленими та узаконеними технологіями надання послуг з оздоровлення та відпочинку дітей [1].

Для зміцнення здоров'я дітей важливе значення має організований відпочинок під час літніх канікул. Одним з найбільш масових та доступних видів організованого відпочинку школярів є проведення літніх канікул у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку [4].

У літній період 2014р. на території області працювало 372 дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, з яких 12 – оздоровлення (11 – позаміських та 1 – санаторного типу) та 360 – відпочинку (з яких 326 – з денним перебуванням, 26 – праці та відпочинку і 8 – наметових містечок). У цих закладах відпочило та оздоровилось 46,3 тис. дітей, з яких 15,0 тис. – з багатодітних і малозабезпечених сімей, 1,1 тис. – сироти та діти позбавлені батьківського піклування, 0,3 тис. – потерпілих від наслідків Чорнобильської катастрофи, 0,1 тис. – діти-інваліди.

Відпочинок дітей у закладах оздоровлення та відпочинку забезпечували 4850 осіб педагогічного персоналу, 861 працівник кухні, 386 медичних працівників та 1538 осіб адміністративно-господарського та обслуговуючого персоналу [4].

Серед дитячо-оздоровчих закладів Чернівецької області найдавніше функціонують і користуються репутацією „Зелені пагорби” (с. Виженка), „Юність” (сmt. Берегомет), „Черемош” (м. Вижниця) у Вижницькому районі; „Буковинське орлятко” (с. Глибочок), „Вербиченька” (с. Давидівка), „Лунка” (сmt. Красноільськ), „Перлина гір” (с. Банилів Підгірний) „Водограй” (с. Гільча) у Сторожинецькому районі; „Вогник Буковини” (с. Валя Кузьміна) у Глибочькому районі; „Дністер плюс” (с. Брідок) у Заставнівському районі; „Калинка” (с. Ванчиківці) у Новоселицькому районі; „Лісова казка” (м. Новодністровськ) у Сокирянському районі; „Дністрові кручі” (с. Рухотин) у Хотинському районі інші [1].

Загальна мережа всіх туристичних закладів області становить біля 2 тис. місць, в тому числі біля 700 місць цілорічного відвідування, що складає 35% від загальної кількості. Співвідношення цілорічних та сезонних місць в туристичних закладах не відповідає науково обґрунтованим нормативам, а існуюча матеріально-технічна база туристичних закладів не задовольняє вимог поточного часу [2].

Зростання вартості санаторно-курортного лікування негативно позначається на завантаженості санаторіїв: чисельність оздоровлених зменшується і, відповідно, зменшуються прибутки, хоча це зменшення й повільне.

Розвиток санаторно-курортної справи потребує підтримки, узгодженого розвитку в межах всієї індустрії туризму країни. Курортно-лікувальний туризм є одним з пріоритетних напрямків розвитку внутрішнього та іноземного туризму в країні, одним з найбільш сталих видових туристичних ринків. Наявні та потенційні запаси лікувальних ресурсів, з огляду на їх якісні та кількісні характеристики, можуть бути основою створення інноваційного туристського продукту.

Але існуюча матеріально-технічна база потребує значних капіталовкладень у розвиток та реконструкцію діючих курортів, у розвідку та облаштування нових курортів, чому повинні сприяти інвестиційні проекти, розраховані не тільки на зарубіжного, а й на вітчизняного інвестора.

Потребують пильної уваги питання забудови курортів, розробка генеральних планів їх розвитку, економічне та фінансове забезпечення функціонування, процеси приватизації.

1. Смик О. Основні тенденції розвитку дитячого оздоровлення Чернівецької області // Наук. вісник Чернівецького університету. – 2013. – Вип. 672–673 : Географія. – С. 156–159. 2. Смик О. Проблеми та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого комплексу Чернівецької області // Наук. записки Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. – 2001. – №1. – С. 86–91. 3. Статистичний

СТРІЛЕЦЬ Ірина, ПЕТРОВСЬКА Мирослава

Львівський відділ

ОЦІНКА САНІТАРНО-ЕПІДЕМІОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ ЛЬВОВА

Вивчення санітарно-епідеміологічної ситуації території є основою для глибшого розуміння зв'язків між сукупністю компонентів середовища існування і набором показників, що характеризують стан здоров'я населення, дає змогу розробляти санітарно-оздоровчі та протиепідемічні заходи. Отримані результати допомагають втілювати в життя найефективніші з них, а також обґрунтовувати відповідні пропозиції для їхньої практичної реалізації державними органами, підприємствами, установами та організаціями.

У 2014 р. у м. Львові викинуто 39 419,1 т забруднюючих речовин, з них 35 284 т від автотранспорту і 1,6 тис. т – стаціонарними джерелами забруднення. У розрахунку на 1 км² викинуто 9,5 т, а в розрахунку на одну особу – 2,1 кг, для порівняння, у Львівській обл. відповідно, 4,6 т і 39,5 кг [2].

Серед стаціонарних джерел забруднення міста найвищий відсоток припадає на підприємства теплоенергетичного комплексу міста (близько 40 %), що є загальнодержавною тенденцією. У розрізі районів міста найбільшу кількість котелень локалізовано у Галицькому районі – 63, а найменшу – у Сихівському районі – 5 (вони обслуговують практично однакову кількість будинків – близько 500, але для останнього характерною є багатоповерхова забудова). Паливом для виробництва теплової енергії є природний газ, а серед газоподібних викидів цих підприємств переважаючими є оксиди нітрогену. Загалом хімічний склад викидів від стаціонарних джерел забруднення є таким: метан (48,1 %), сполуки сульфуру (28,6 %), сполуки нітрогену (5,8 %) і монооксид карбону (4,8 %) [9]. У 2014 р. санітарно-гігієнічною лабораторією Львова відібрано 4 691 пробу, з них у 838 пробах (18 %) перевищено ГДК. Серед викидів стаціонарних джерел на Шевченківський район припадає 24,0 %, на Залізничний – 23,5 %, Галицький – 19,7 %, Личаківський – 16,6 %, Франківський – 16,2 % [1].

Хімічний склад викидів від пересувних джерел характеризується перевагою вмісту оксиду карбону (до 74 %), сполук нітрогену та вуглеводнів (відповідно, 12 % та 11 %). Найінтенсивніший рух простежено на перехресті вулиць Чорновола – Під Дубом (2 160 од./год.), Стрийська – Наукова – Хуторівка (1 932 од./год.), Виговського – Кульпарківська (2 700 од./год.) і Городоцька – Рясівська (2 160 од./год.). На перехрестях вулиць Львова переважає слабко небезпечний ступінь забруднення, де кратність перевищення ГДЗ сумішшю речовин коливається в межах 1,16–1,94. Найвищий коефіцієнт концентрації СО, на який впливають не лише кількість автотранспорту, а й такі чинники, як відносна вологість повітря, нахил місцевості та швидкість вітру, простежено на перехресті вул. Чорновола – Під Дубом (9,46 мг/м³). Не менш забрудненою є південна (вул. Стрийська – Наукова – Хуторівка) частина, оскільки вона є основним в'їздом у місто з траси Київ–Чоп. Найменш забрудненим є перехрестя вулиць Городоцька – Рясівська, де забруднення викидами СО рівне концентрації 5,09 мг/м³ при ГДК 5,0 мг/м³ [5].

Водопостачання Львова здійснюється виключно з підземних джерел. Вода подається магістральними водогонами, довжиною 654 км. Цілодобове водопостачання отримують 82,5 % мешканців. 17,5 % населення користуються свердловинами, криницями. Через велику протяжність водопроводів та їхній незадовільний стан, а також необхідність забезпечувати водою населені пункти зон депресійних ліжок та попутних споживачів, до Львова не доходить 14,77 % від видобутої води. У середньому споживачі міста отримують 280 тис. м³ води за добу [8; 9]. Вода відповідає нормативам ДержСанПіНу 2.2.4-171-10 «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для

споживання людиною» за мікробіологічними, органолептичними та санітарно-токсикологічними показниками. Не відповідає нормативам фізико-хімічних показників, а саме нормативам фізіологічної повноцінності мінерального складу питної води, до яких належать кальцій, магній, загальна лужність, калій, натрій і мінералізація. Найвищі показники перевищень нормативів простежено в Личаківському, Сихівському і Шевченківському районах, найбільш близькі до нормативів – у Франківському районі [9]. Важливим показником при оцінюванні води із розвідної мережі є загальна твердість. У Франківському районі вода є м'якою (3,0–5,0 мг-екв/дм³), в Залізничному загальна твердість в межах 5,0–6,0 мг-екв/дм³, Сихівському, Личаківському та Шевченківському (7,0-10,0 мг-екв/дм³) районах вода тверда. Вміст заліза у воді із розвідної мережі у Франківському, Галицькому та Залізничному районах в межах норми, а в Сихівському, Шевченківському та Личаківському районах вміст заліза є вищим (0,2-0,9 мг/дм³), але згідно «Висновку санітарно-епідеміологічної експертизи» від 12.07.2012 р. дозволяється вміст заліза до 1,0 мг/дм³ і загальна твердість до 10,0 мг-екв/дм³. Із лабораторно охоплених джерел (408 криниць) не відповідає вимогам ДСанПіну 2.2.4-171-10 – 105 криниць. За санітарно-хімічними показниками (за вмістом нітратів) – 100 (перевищення в 1–1,5 рази) [6].

Основним осередком, де зберігаються ТПВ є сміттєзвалище м. Львова (с. Великі Грибовичі Жовківського району Львівської області). У 2014 р. на міському сміттєзвалищі накопичено 241 800 т відходів. Проблемою, яка непокоїть місто, є зміна морфологічного стану ТПВ, зокрема збільшення використання пакувальних матеріалів і напівфабрикатів, що призвело до зростання вмісту пластмаси і полімерів, текстилю та деревних у ТПВ. Для порівняння, у 2004 р. основною складовою ТПВ були харчові відходи (40 %), а в 2014 р. їхня частка становить 26 %. На пластмаси та ПЕТ у 2004 р. припадало 3 %, а у 2014 р. – 13 %, у морфологічному складі промислових ТПВ простежено зменшення будівельних відходів з 25 % у 2004 р. до 19 % у 2014 р [3; 4].

Для збирання та тимчасового зберігання побутових відходів використовують контейнери для сміття об'ємом 1,1 м³; 0,75; 0,24; 0,12 м³, які обслуговують спеціальні автомобілі підприємств-перевізників ТПВ. Станом на 01.01.2014 р. контейнерне господарство міста складається з 881 контейнерного майданчика, 3 735 контейнерів для збору ТПВ, 978 од. – для збору ПЕТ-пляшки, 421 од. – для збору скла, 314 од. – для збору паперу, 3 380 од. – індивідуальних контейнерів в секторі приватної забудови. Усі оновлення та облаштування контейнерних майданчиків здійснюють за кошти підприємств-перевізників [4].

Окрім утворення, вивезення та збирання ТПВ основною проблемою є їхнє зберігання на міському полігоні, площею 38,8 га. Потужність складування (товща) змінюється від 3 до 10 м, в окремих місцях до 50 м. Річне накопичення побутових відходів складає близько 240 тис. тонн на рік. На полігоні існує проблема, пов'язана з накопиченням у резервуарах великої кількості фільтрату. Орієнтовно 80–90 % фільтраційних стоків, що утворюються на сміттєзвалищі вивозять на колектор очисних споруд міста. Оскільки йде велике навантаження на очисні споруди, необхідно збільшити проектну потужність локальних очисних сміттєзвалищ (станції фізико-хімічної очистки фільтрату) з подальшим прямим випуском стічних вод в меліоративний канал, що поблизу звалища.

Санітарно-гігієнічна лабораторія Львівського міського відділу державної установи «Львівський обласний лабораторний центр Держсанепідслужби України» у 2014 р. проводила планові дослідження харчових продуктів. На нітрати відібрали 158 проб, з них 1 не відповідала гігієнічним нормативам (овочі), на вміст пестицидів відібрано 58 проб, перевищень ГДК не зафіксовано, серед проб, відібраних на дослідження вмісту токсичних елементів (171 проба) і проб на ртуть, кадмій та свинець, перевищень ГДК не виявлено. При дослідженні на мікробіологічні показники відібрано 1 419 проб, з них 66 не відповідали нормативам [6].

Серед захворювань населення Львова переважаючими серед дітей і підлітків є хвороби органів дихання – відповідно, 59,8 % і 38,6 %, серед дорослого населення – хвороби системи кровообігу (28 %) [7].

Проведено аналіз формування здоров'я населення Львова. На основі кореляційних моделей встановлено ймовірність його змін залежно від напруженості санітарно-епідеміологічної ситуації. Проаналізувавши залежність поширеності захворювань від обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферу та відходів, можна зазначити наступне: серед дітей між обсягами викидів шкідливих речовин в атмосферу від усіх джерел забруднення та поширеністю хвороб органів дихання існує залежність з коефіцієнтом кореляції 0,214; серед підлітків – 0,586, серед дорослих – 0,592; між обсягами відходів у спеціально відведених місцях та хворобами системи кровообігу серед дітей існує залежність з коефіцієнтом кореляції 0,025; серед підлітків – 0,460; серед дорослих – 0,705; а хворобами органів дихання – відповідно, 0,214; 0,551; 0,609. Отож, можна стверджувати, що залежність даних хвороб від забруднення довкілля зростає з віком. Це може бути зумовлене тим, що організм дітей ще на стадії розвитку і при певних умовах життя він адаптується в тому середовищі, якому перебуває, тому ті чи інші чинники стають менш вразливими для їхнього життя.

1. Васькін Р. А., Васькіна І. В. Аналіз динаміки забруднення атмосферного повітря України викидами автотранспорту // Вісник Кременчуцького політехн. ун-ту. – 2009. – Вип. 5(58), ч. 1. – С. 109–112. 2. Довкілля Львівської області: статист. зб. Ч. II / [за ред. С. І. Зимовіної]. – Львів, 2015. – 107 с. 3. Звітні матеріали по Львівському полігону ТПВ. МПК “Збиранка”, 2004. 4. Ухвала № 4132 Львівської міської ради від 18.12.2014 р. «Про Програму поводження з твердими побутовими відходами у м. Львові на 2014–2018 роки». 5. Фондові матеріали Львівської міської ради. 6. Фондові матеріали санітарно-гігієнічної лабораторії Львівського міського відділу ДУ «Львівський обласний лабораторний центр ДСЕС України». 7. Фондові матеріали Управління охорони здоров'я Львівської міської ради. 8. Сайт Львівської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://city-adm.lviv.ua/portal/for-citizen/ecology>. 9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lvivvodokanal.com.ua>.

СУХИЙ Петро, ТЮФТІЙ Алла

Чернівецький відділ

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ І СТРУКТУРА ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ

Територіальна організація промисловості є, по суті, територіальною структурою галузі. Основними елементами територіальної організації виробництва є виробничі підприємства, центри і райони, виробничі зони, транспортна мережа, цебто територіально-виробничі комплекси.

Територіальна структура промисловості загалом і харчової, зокрема, це сукупність взаємно розміщених і в певний спосіб поєднаних територіальних елементів, форм зосередження промисловості і зв'язків між ними, що проявляються у формуванні простих і складних елементів територіальної структури, а саме: пунктів, центрів, кущів, вузлів, агломерацій, промислових районів та інших територіальних утворень, а також виробничої і соціальної інфраструктури пов'язаної з промисловим виробництвом.

На території Західноукраїнського регіону в територіальній організації харчової промисловості чітко виділяються прості та складні елементи територіальної структури, з-поміж яких пункти, центри, кущі, вузли та райони.

Найменшою одиницею в ієрархії територіальної структури харчової промисловості вважається промисловий пункт із переробки сільськогосподарської сировини, який є поселенням, переважно сільського типу, де розміщується одне чи декілька підприємств харчової промисловості, не пов'язаних між собою системою виробничих і технологічних зв'язків.

Саме промислові пункти складають опорний каркас територіальної організації харчової промисловості в Західноукраїнському регіоні. Загальна їх кількість – близько 500.

Промисловими центрами з переробки продукції АПрК можна вважати міста, містечка або ж крупні села, де зосереджуються кілька підприємств однієї (одногогалузеві) або кількох (багатогалузеві) галузей харчової промисловості. Саме промислові центри є основою формування зазначених нижче територіальних утворень вищого таксономічного рангу. Центри харчової промисловості доволі сильно різняться за розмірами не лише територіально, але й залежно від вартості валової (товарної) продукції, що випускається в них, чисельності зайнятих, вартості основних виробничих фондів, чисельності населення, що проживає в них. Так, до категорії промислових центрів належать як м. Львів із масштабним різногогалузевим виробництвом продукції харчової промисловості й чисельністю мешканців понад 730 тис. осіб, так і м. Хотин, у якому мешкають 10,7 тис. осіб, а переробна ланка АПрК представлена тільки кількома невеликими за обсягами виробленої продукції підприємствами.

Загальна кількість промислових центрів харчової промисловості в Західноукраїнському регіоні не перевищує 100 одиниць.

Проведені дослідження територіальної структури харчової промисловості Західноукраїнського регіону дають можливість з-поміж вузлів харчової промисловості віднести до групи моноядерних вузлових територіальних утворень: Львівський, Ужгородський, Луцький, Рівненський та Дубненський вузли. Їх територіальна організація формується із промислових центрів і куштів, у яких зосереджені найтипівіші для даної території підприємства харчової промисловості. З другого боку, через близькість розташування різногогалузевих центрів харчової промисловості, що пов'язані між собою системою виробничо-технологічних та інфраструктурних зв'язків, виділяються біядерні територіальні утворення, до яких належать: Івано-Франківсько-Калуський, Тернопільсько-Збразький, Чернівецько-Новоселицький, Берегово-Виноградівський та Мукачєво-Свалявський вузли. Окрім того, на території Лівобережного Придністер'я Львівської області сформувався поліядерний Дрогобицько-Самбірсько-Стрийський вузол переробної промисловості АПрК.

Різномірні елементи територіальної структури на території Західноукраїнського регіону розподіляються вкрай нерівномірно. Їх кількість залежить насамперед від характеру розміщення населення, існуючих форм поселенської мережі, потенціалу агровиробництва та інвестиційної привабливості регіонів. Враховуючи досвід попередніх досліджень та аналіз сучасного стану територіальної організації ланок АПрК, у Західноукраїнському регіоні можливе виділення чотирьох основних районів промислової переробки сільськогосподарської сировини. Вони становлять складні виробничо-територіальні системи, які формуються на взаємодії підприємств багатьох галузей, розміщених в окремих пунктах, центрах і вузлах.

Такими територіальними утвореннями в регіоні є: Закарпатський, Прикарпатський, Подільський та Поліський райони розвитку харчової промисловості.

Закарпатський район формують Ужгородський, Берегово-Виноградівський і Мукачєво-Свалявський вузли та Хустський, Тячівський та Іршавський промислові центри. Основними галузями спеціалізації району є виноробно-коньячна, плодоовочево-консервна, м'ясо-молочна, хлібопекарська, борошномельно-круп'яна та промисловість із виробництва мінеральних вод, фруктових та овочевих соків і нектарів.

Прикарпатський район – найбільший з-поміж інших (за вартістю виробленої продукції харчової промисловості) та охоплює територію переважно рівнинних і передгірних адміністративних районів Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької областей. Спеціалізується на виробництві продукції молочно-м'ясної, борошномельно-круп'яної та хлібобулочних виробів, з розвиненою кондитерською, цукровою, спиртово-горілчаною, пивоварною та харчосмаковою промисловістю з виробництвом соків,

безалкогольних напоїв і мінеральних вод. До основних елементів територіальної структури району належать Львівський, Дрогобицько-Самбірсько-Стрийський, Івано-Франківсько-Калуський, та Чернівецько-Новоселицький промислові вузли, а також Коломийський, Городенківський, Ходорівський, Рогатинський та Жидачівський промислові центри.

Подільський район виділяється на території Тернопільської області. Опорний каркас району складають Тернопільсько-Збаразький промисловий вузол та ряд промислових центрів серед яких Чортківський, Терехівський, Борщівський, Бучацький, Заліщицький та Ланівський. Спеціалізується район на виробництві борошномельно-круп'яної, цукрової, спиртово-горілчаної та молочно-м'ясної продукції, випуску хлібобулочних виробів, пиво-безалкогольних напоїв і виробів харчосмакової промисловості.

Поліський район – розвиненої харчової промисловості об'єднує територіально Луцький, Рівненський та Дубненський вузли, Володимир-Волинський, Ковельський, Сарненський, Горохівський, Острозький та Кременецький промислові центри Волинської, Рівненської і Тернопільської областей. Основу його виробничого профілю складають молочно-м'ясна, борошномельно-круп'яна, харчосмакова, цукрова, хлібопекарська і макаронна галузі та виробництво пиво-безалкогольних напоїв і консервної продукції.

Виділені райони різняться між собою не тільки розмірами території та кількістю елементів територіальної організації, але й масштабами виробництва, набором галузей спеціалізації та можливостями подальшого розвитку. У найближчому майбутньому не варто очікувати серйозних зрушень у територіальній організації харчової промисловості областей Західної України. Можлива лише зміна набору профілюючих галузей у зв'язку з розвитком крупнотоварного агровиробництва та можливими наслідками вступу України до СОТ та розширення зони вільної торгівлі з країнами Європейського Союзу.

1. Сухий П. О. Агропродовольчий комплекс Західноукраїнського регіону. – Чернівці : Рута, 2008. – 400 с. 2. Статистичні дані Департаменту статистики сільського господарства та охорони довкілля Держслужба статистики України.

СУХИЙ Петро, ЯЧНЮК Марина
Чернівецький відділ

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ БДЖІЛЬНИЦТВА В УКРАЇНІ

Бджільництво – галузь сільського господарства, яка займається розведенням медоносних бджіл із метою отримання меду, воску, прополісу, маточного молочка та бджолоїної отрути, а також – запилення сільськогосподарських культур для підвищення їхньої врожайності. Розведення бджіл було відоме задовго до нашої ери. І в його історії виокремлюють декілька етапів. Дике бджільництво – полювання за медом та воском (бджолоїні соти розшукували в дуплах дерев); бортневе бджільництво; колодне (бджіл утримували в нерозбірних колодах – дуплянках); рамочне (розведення бджолосімей у розбірних вуликах із рамками, що виймаються). Із винаходом у 1814 році пасічником П.Прокоповичем із Чернігівської губернії рамкового вулика, а у 1865 чеським бджолярем Ф.Грушкою медогонки, рамкове бджільництво у багатьох країнах стало високотоварною галуззю сільського господарства.

Україна входить до п'ятірки (в окремі роки посідає 4 місце) найбільших виробників продукції бджільництва. Традиційно бджільництво розвивається у давньоосвоєних аграрних регіонах Степової та Лісостепової зон, Українських Карпатах і на Поліссі. Для розвитку галузі є усі необхідні умови від помірно-континентального клімату із теплими весною та літом періодами з найбільшою медпродуктивністю рослин до несильно морозних зим під час яких зберігається більшість роїв. Ландшафтне різномайття сприяє розвитку природної медоносної бази, а інтенсивний розвиток сільськогосподарського

виробництва дає можливість підвищити медоносний потенціал території за рахунок наявних посівів і насаджень зерново-бобових, олійних, овочево-баштанних, кормових та плодово-ягідних культур.

Нині в Україні налічується майже 400 тис пасічників в господарствах яких утримується 2,9-3,0 млн. бджолосімей щорічно. Найбільша кількість роїв в господарствах усіх категорій була у 1995 році – 3965,2 тис. В останні роки чисельність бджолосімей залишається стабільною. Найбільша їх кількість на території Донецької (260,9 тис.), Хмельницької (251,0 тис.) та Вінницької (195,8 тис.) областей. Найменше бджолосімей у Волинській області (23,8 тис.), а в чотирьох областях: Київській, Рівненській, Херсонській та Чернігівській їх кількість становить від 50 до 55 тисяч.

У результаті проведених досліджень розвитку бджільництва на території України та продуктивності виробництва меду виявлено територіальну диференціацію розвитку галузі. За численністю роїв, продуктивністю та виробництвом меду виокремлено 4 регіони, а саме: Західноукраїнський, Центрально-Північний, Придніпровсько-Донецький, Причорноморський.

Для Західноукраїнського регіону притаманною є низька продуктивність бджолосімей. Пересічно на одну бджолосім'ю припадає 9,8 кг меду. Спостерігаються значні регіональні відміни у продуктивності від близько 3 кг у Закарпатській до 14,5 кг на рік у Тернопільській областях. Продуктивність на регіональному рівні є найнижчою в Україні. За показниками пересічно річного виробництва - 4654 тонни регіон посідає четверте місце в Україні (6,5% до загалу). Зауважимо, що показники продуктивності зростають із заходу на схід, вищими вони є на території рівнинних областей, де зростає частка у структурі медоносної бази площ сільськогосподарських культур потенційних медоносів. Низька продуктивність у карпатських та поліських областях спричинена значною лісистістю території (ліси, зокрема хвойні мають низьку медопродуктивність), а вирощування таких культур як соняшник, ріпак та гречка здійснюється на невеликих площах. Зазначимо, що в межах кожної із адміністративних областей, що територіально об'єднуються в Західноукраїнський регіон існують досить суттєві відмінності у продуктивності виробництва меду на локальному рівні. Прикладом можуть бути території Закарпатської низовини, Східного Покуття, Північної Бессарабії (східна частина Чернівецької області), де інтенсивно розвивається садівництво, ягідництво та виноградарство та овочівництво. У зазначених регіонах продуктивність бджолосімей є значно вищою, а саме розведення бджіл тут виконує важливу біологічну функцію – запилення садово-ягідних та овочевих культур. Переважає у структурі роїв карпатська та середньоросійська породи бджіл (див. табл.).

Таблиця – Динаміка розвитку бджільництва в Україні

Райони	Чисельність бджолосімей (млн.)			Виробництво меду (тис.тонн)			Пересічна продуктивність бджолосім'ї (кг/рік)		
	1990	2000	2010-2014	1990	2000	2010-2014	1990	2000	2010-2014
Західноукраїнський	0,626	0,508	0,512	4,59	4,04	4,61	7,22	7,96	9,01
Центрально-Північний	1,626	1,198	1,273	19,52	17,90	26,31	12,00	14,94	20,67
Придніпровсько-Донецький	0,86	0,747	0,736	18,11	21,98	26,29	21,01	29,44	35,73
Причорноморський	0,402	0,404	0,454	8,71	8,52	13,13	21,68	21,07	28,93
УКРАЇНА	3,516	2,857	2,975	50,86	52,44	70,34	14,47	19,81	23,65

Найбільшим за площею є Центрально-Північний медовий регіон, що територіально об'єднує 9 областей. Пересічне виробництво меду тут у 2-3 рази перевищує показники Західноукраїнського регіону (1500-3000 тон) при продуктивності однієї бджолосім'ї від 11,1 кг/рік у Хмельницькій до 29,0 кг/рік у Кіровоградській областях. Основу медоносної

бази в регіоні становлять медоносні землеробські культури (ріпак, гречка, соняшник, овочеві та кормові культури) плодово-ягідні багаторічні насадження та природне різнотрав'я. Окрім того зони Лісостепу та Південного Полісся завжди виокремлювались значними обсягами виробництва меду, а через збільшення в структурі посівних площ олійних культур значно збільшилась продуктивність бджолосімей при порівняно незначному зростанні їх чисельності за останні 20 років.

Придніпровсько-Донецький регіон формують Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Харківська та Луганська області. Регіон з-поміж інших виокремлюється найвищою продуктивністю роїв 30-40 кг/рік та лідируючими позиціями у виробництві меду 26,29 тис. тонн, що становить 37,4 % до загального виробництва в Україні. У 2012-2014 рр. порівняно з початком 90 рр. минулого століття виробництво меду в регіоні збільшилось на 45,2 %. Зростання обсягів виробництва відбулося інтенсивним шляхом, а саме при відносно незначному зменшенні чисельності роїв за відповідний період продуктивність збільшилась в 1,8 рази. Підвищення продуктивності пояснюється частковою зміною медоносної бази. У структурі посівних площ Степової зони за останні 20 років збільшилась частка олійних технічних культур, насамперед, соняшнику та ріпаку які є цінними медоносами. Бджільництво в регіоні має усі ознаки товарного і розвивається на територіях які безпосередньо не прилягають до районів гірничо-видобувної, металургійної та паливної промисловості. Сприятливі природно-кліматичні умови останніх років також вплинули на збільшення продуктивності природної медоносної бази – основу якої складає степово-лукове різнотрав'я та наявність у складі байрачних лісів акації та липи. У видовій структурі роїв тут переважає українська степова порода бджіл.

Із-поміж виокремлених регіонів Причорноморський займає найменшу площу, а територіально його формують АР Крим, Миколаївська, Одеська та Херсонська області. Пересічно річне виробництво меду тут становить 13 тис. тонни (18,7 % від загалу). Регіон посідає 3 місце з-поміж інших територіальних утворень, при пересічній продуктивності однієї бджолосімії у 28,9 кг меду на рік. Основу медоносів тут становлять степове різнотрав'я, ареали акацієвих та липових насаджень, значно менші посіви медоносних сільськогосподарських культур (соняшнику, ріпаку) при наявності значних площ овочево-баштанних, плодово-ягідних культур та плантацій винограду.

У результаті досліджень виявлено кореляційні зв'язки між площею сільськогосподарських угідь та виробництвом меду і площею основних медоносних культуртапродуктивністю бджолосімей. Отримані значення коефіцієнта кореляції рангів +0,69 та +0,71 свідчать про тісний зв'язок між ранжированими ознаками.

Розвиток бджільництва в Україні в останнє десятиліття має усі ознаки зростання. Країна належить до п'ятірки лідерів з виробництва меду, щорічно виробляючи від 70 до 75 тисяч тонн продукції. За рівнем забезпеченості медом держава посідає одне з перших місць у світі і є важливим гравцем на ринку продукції бджільництва. Обмежене використання гербіцидів та пестицидів для захисту сільськогосподарських культур дозволяє українському меду бути поза конкуренцією за показниками якості. При цьому мед зібраний в Карпатських областях відноситься до екологічно чистої продукції на яку нині значний попит у високо розвинутих країнах.

1. Сільське господарство України : стат. збірник / Державна служба статистики України; від. за випуск О.М. Прокопенко. – К.: 2015. – С. 379.

ЕКОЛОГІЧНІ СИТУАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ МІСТ ЯК СКЛАДОВА РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ ДРОГОБИЧА)

Регіональний екологічний стан, як стан регіональних природних територіальних систем, який формується безперервною взаємодією природних і антропогенних чинників, характеризується значними індивідуальними особливостями. Ситуація ще більше ускладнюється за наявності в регіоні великих промислових міст. Як наслідок, виникає складна, мозаїчна структура територіальних утворень, яка характеризується інтенсивним речовинно-енергетичним обміном. При цьому часто промислові міста стають своєрідними осередками зародження значних екологічно-проблемних ситуацій. Такі ситуації умовно можна поділити за часом існування на короткострокові, середньострокові і довгострокові або тривалі. Негативний вплив, який супроводжує ці стани, прямопропорційний збільшенню часу існування негативного екологічного стану.

Безпосередньо екологічну ситуацію доцільно розглядати як сукупність станів екологічних об'єктів у межах певної території (ландшафт, річковий басейн, адміністративний район, місто, природний регіон, адміністративна область або країна в цілому) у певний проміжок часу (Гавриленко, 2008). Крім того, екологічні ситуації можна аналізувати за допомогою інтегральних синтетичних показників. Серед них коефіцієнтом перетворення природних ландшафтів (за методикою П.Г. Шищенка, 1988) та ін. Тобто, екологічні ситуації – це завжди складні територіальні утворення, які характеризуються найчастіше неоднозначністю формування (формується не одним, а сукупністю чинників), значною антропогенно і природно обумовленою мінливістю, наявністю кумулятивних ефектів тощо.

Урбоекосистеми, представлені великими промисловими містами, не тільки є своєрідним скупченням численних екологічних проблем, а й своєрідним скупченням як вихідних, так і вхідних речовинно-енергетичних потоків, які найчастіше контролюються людиною. До вхідних належить, насамперед, транспортні потоки, до вихідних окрім транспортних, ще й потоки з водними та повітряними масами. Їх балансові характеристики на сьогодні можна оцінити лише з певним наближенням. Водночас навіть вони свідчать, що стан навколишнього, щодо міста Дрогобич, середовища характеризується значною неоднорідністю в екологічному плані. Отже, своєрідні екологічно небезпечні міські ядра для загального регіонального екологічного стану характеризуються насамперед неоднорідністю негативного екологічного впливу, що призводить до утворення структурованих екологічно небезпечних зон. Такі зони потребують всебічного контролю (моніторингу).

Як наслідок, виникає своєрідний структурно-ядерний екологічний стан регіону (структурно-ядерна екологічна сітка) де екологічні ядра пов'язані між собою екологічними напруженими потоками і статичними локальними ситуаціями. При цьому екологічні ядра характеризуються не тільки екологічною взаємопов'язаністю, а й певною екологічною автономністю. Ця автономність контролюється промисловою спеціалізацією міст, рівнем їх розвитку і відповідною екологічною активністю, природними умовами в яких розташовані міста (наявністю постійних водних потоків, переважаючих повітряних потоків). Така ситуація створює крім структурно-ядерного ще й плямисто-структурний екологічний регіональний стан. Така інтегрована екологічна ситуація характеризується значною мінливістю, насамперед у сезонному аспекті.

Відмінності між ядерними екологічними структурно-екологічними утвореннями настільки індивідуальні, що їх доречно іменувати за назвами відповідних міст. Так Дрогобицька ядерно-екологічна структура характеризується тим, що це потужний транспортний вузол, до недавнього часу відомий нафтоперероблювальний центр, заголом до міського багатогалузевого промислового комплексу входять 31 промислові підприємства, що перебувають на постійному балансі (без малих підприємств), які

виробляють широкий асортимент промислової продукції. Селітебна складова у вигляді багатоповерхової та індивідуальної (низькоповерхової) забудови розташована нерівномірно, залежно як від природних чинників, так і від промислових об'єктів. Ситуація ускладнена значною кількістю поєднаних транспортних шляхів. Все це належить до основного чинника, який формує міський та навколишній екологічний стан.

Якщо промислові об'єкти працюють у навантаженому режимі, то екологічна ситуація на рівні стабільних забруднювачів стабілізується, тобто у неї відсутні значні спади (ситуація покращується) і зростання (ситуація погіршується). Якщо відбувається спад виробництва – загальна екологічна ситуація покращується але її мінливість зростає. Це обов'язково передається на навколишнє середовище (його екологічний стан) і стає ознакою регіонального екологічного стану.

Якщо приймати до уваги, що регіональний екологічний стан не просто внутрішньо неоднорідний, а диференційований відповідно до наявної ландшафтної структури, то маємо регіональний ландшафтно-екологічний стан. Такий стан вже характеризується сукупністю екологічних станів індивідуальних ландшафтних систем. Зрозуміло, що такі індивідуальні ландшафтно-екологічні стани тісно взаємопов'язані і взаємозалежні. Саме це надає можливість розглядати регіональний екологічний стан як цілісне функціональне екологічне утворення.

Якщо ставати на позицію, що екологічний стан будь-якого територіального утворення не тільки ступінь його забруднення, а й специфіка співвідношення системи як цілісного об'єкту з навколишнім функціональним середовищем, то виникає необхідність враховувати зовнішні ландшафтно-екологічні амплітуди у вигляді діапазону впливу навколишніх ландшафтних систем, до якого пристосовані геосистеми певного виду (або індивідуальні геосистеми). Такі амплітуди характеризуються певними екологічно зумовленими обмеженнями, які залежать від індивідуальних властивостей ландшафтних систем. З позицій регіонального утворення, його внутрішній екологічний стан стає, в тому числі, сукупністю таких екологічних амплітуд. Отака сукупність явно буде мати внутрішню (на регіональному рівні) структуру в якій обов'язково знайде відображення ядро-екологічна та плямисто-екологічна структури. Їх поєднання створює надзвичайно складну й мозаїчну екологічну ситуацію. Її контролювати і навіть спостерігати доволі складно; потребує значної кількості різноманітних лабораторних аналізів. За спрощеним варіантом можна обійтись і методами ландшафтно-екологічної індикації – визначення (з певною точністю) розподілу прямих екологічних факторів за непрямыми, пов'язаними з фізіономічними компонентами і властивостями ландшафту – насамперед рельєфом та наземним покривом (ектоярусом) (Мкртчян, 2008). Ступінь деградації цих екологічних факторів певним чином опосередковано може послуговувати в якості оцінок загальної екологічної ситуації. Інша справа, що ще необхідно розробити нормативні заходи щодо досліджуваних еколого-індикаційних факторів, водночас з нормуванням методики їх дослідження.

Повертаючись до ролі промислових міст у формуванні регіонального екологічного стану, зазначимо, що вони, окрім усього іншого, ще й створюють своєрідний переміщений екологічний вплив. Він полягає в тому, що вироблені в межах міст екологічно загрозливі сполуки за допомогою транспортних засобів переносяться інколи на досить значні відстані. Тобто виникає локалізований екологічно небезпечний стан за відсутності природних міграційних засобів. Наслідки такого переміщеного екологічного впливу можуть бути доволі значні (загрозливі). Найчастіше такий вплив створює власну екологічно-ядерну структуру, яку можна вважати вторинною. Водночас вона часто за активністю і потужністю впливу на екологічну ситуацію здатна значно переважати властивості наявного екологічного фону, що потребує додаткових заходів щодо дослідження, планування і відслідковування розвитку таких вторинних екологічно-ядерних структур у просторі та часі.

Таким чином отримуємо значно ускладнений механізм формування регіонального екологічного стану, де значну роль відіграють екологічні ситуації промислових міст в ньому. Виконуючи роль потужних екологічно формувальних ядер, міста контролюють значну частку загального регіонального екологічного стану, створюючи при цьому своєрідну, із значними індивідуальними ознаками, екологічну структуру. Це потребує певним чином корегувати методику здійснення регіонального екологічного моніторингу, певним чином просторово його структурувати і, водночас, більш вірно підібрати необхідну моніторингову апаратуру та напрямок лабораторних аналізів.

1. Гавриленко О. П. Екогеографія України. – К.: Знання, 2008. – 646 с. 2. Мкртчян О. С. Принципи автоматизованого ландшафтно-екологічного картування // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В.И. Вернадского. Серия География. – 2008. – Т. 21(60), № 2. – С. 238-247. 3. Шищенко П.Г. Прикладная физическая география / П.Г. Шищенко. – К.: Вища шк., 1988. – 192 с.

ТКАЧУК Леоніла

Київський відділ

ГЕОПЛІТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

Критичний аналіз актуальних тенденцій розвитку світосистеми дозволяє виділити ті з них, що чинять суттєвий вплив на динаміку, структуру і географічні напрями туристичних потоків. Зокрема, трансформація балансу сил та посилення політичної нестабільності, зростання ваги недержавних акторів міжнародних відносин, нові тенденції у розвитку регіональної інтеграції, паралельне зростання індивідуальних можливостей людини та технологічних можливостей контролю над особистістю у глобальному масштабі формують нове геополітичне середовище розвитку туристичних систем різного масштабу кардинально відмінне від того, у якому відбувалося становлення і розвиток масового міжнародного туризму ХХ ст.

Однополярний світ американської гегемонії кінця ХХ початку ХХІ ст., що тримався на військовій могутності США, наявності американських військових баз по всьому світу та концепті гуманітарної інтервенції, поступився місцем менш передбачуваній багатополарній системі, у якій все більшу роль відіграє економічна взаємозалежність і конкуренція, а у якості альтернативного лідера постає Китай. У туризмі означені трансформації знайшли відображення не тільки у збільшенні частки країн, що розвиваються, а особливо держав Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР), у структурі міжнародних туристичних прибуттів та доходів від них та стабільно високій динаміці зазначених показників, але й у тому, що Китай, демонструючи з 2004р. двозначні цифри приросту туристичних витрат, здійснених під час міжнародних подорожей, перетворився на головний генеруючий ринок глобального туризму. Так слід відзначити, що частка країн, що розвиваються у міжнародних туристичних прибуттях зросла з 30% у 1980 р. до 47% у 2015 р. [2]. Нині АТР консолідує 23% міжнародних туристичних прибуттів та 30% доходів від міжнародних подорожей, що було забезпечено найвищими серед інших регіонів темпами приросту туристичного потоку протягом останніх 10 років – 6,1% (2005-2014 рр.) [2]. Китай – четверта країна у світі за показником міжнародних відвідувань (56,8 млн., 2015 р.), третя за показником туристичних надходжень (56,9 млрд. дол., 2014 р.), але перша за обсягами виїзного туристичного потоку. У 2015р. громадяни КНР здійснили 120 млн. туристичних поїздок закордон [1]. Починаючи з 2012 р., завдяки стабільно високими темпам росту протягом двох десятиліть, Китай лідирує за показником туристичних витрат, здійснених під час міжнародних подорожей, у 2014 р. цей показник склав 165 млрд. дол., що на 36 млрд. дол. або 27% більше ніж у 2013р. [2]. Китай генерує близько 13% світових туристичних витрат, при цьому розрив між ним і другою у рейтингу країною (США) у 2014 р. збільшився і становить 54 млрд. дол. [2].

Стабільне економічне зростання, а в окремих випадках, і трансформація структури господарства у бік розвитку обробних галузей та сектора послуг дозволили певній групі

держав в умовах становлення багатополюсного світоустрою зміцнити свої позиції на міжнародній арені у якості регіональних лідерів. До них донедавна відносили групу з п'яти держав Бразилію, РФ, Індію, Китай та ПАР (так звані БРІКС), а нині ще й Філіппіни, Індонезію, Нігерію та Ефіопію. На глобальному туристичному ринку ці країни виступають центрами, що одночасно генерують та приймають потужні (і перспективні у плані росту) внутрішньорегіональні туристичні потоки. Одночасно, слід зазначити, що триваючий вже декілька років (за прогнозами спеціалістів і найближчий час) період низьких цін на нафту дещо знизив потенціал таких генеруючих ринків як РФ, Бразилія, Індонезія, Нігерія. Результати 2015 р. констатують суттєве падіння туристичних витрат у РФ та Бразилії, які ще у 2013 р. були серед найдинамічніше прогресуючих ринків світу. З іншого боку, для країн експортерів готової продукції низькі ціни на нафту стимулюють економічне зростання та зменшують геополітичну залежність від країн-експортерів нафти, які, останнім часом, опинилися у безпосередній близькості до зон збройних конфліктів та політичної нестабільності.

Саме посилення політичної нестабільності у країнах світу та викликані цим міждержавні конфлікти (що протікають у вигляді гібридної війни чи у латентній формі і є дуже складними для врегулювання), будучи іманентними рисами сучасного світоустрою, здійснюють суттєвий стримуючий вплив на розвиток туризму. Внутрішньополітична нестабільність у Єгипті перешкоджає розвитку туризму починаючи з 2011р. Так революція 2011 р., у результаті якої було повалено режим Хосні Мубарака, зумовила зменшення в'їзного туристичного потоку на 32% (у 2010 р. країну відвідали 14,1 млн. туристів, у 2011 р. – 9,5 млн.) [2]. У 2012 р. приток туристів відновився до 11,2 млн., але заколот проти нового президента М. Мурсі та спричинений цим військово-політичний конфлікт у 2013 р. завдав туристичному сектору Єгипту нового удару – кількість іноземних туристів знов скоротилася до 9,2 млн. У 2010 р. на іноземному туризмі Єгипет заробив 12,5 млрд. дол., а у 2013 р. – у два рази менше – 6,0 млрд. дол. [2]. У другій половині 2014 р. після чергових позачергових президентських виборів внутрішньополітична ситуація стабілізувалася і на курортах країни туристів побільшало, це дало змогу констатувати 5% зростання туристичного потоку. Однак очікування повноцінного відновлення у 2015р. не виправдалися, натомість показник туристичних відвідувань зменшився до 9,3 млн. (9,6 млн. у 2014 р.), а туристичних доходів – до 6,1млрд. дол. (7,2 млрд. у 2014 р.) [2]. Причиною падіння стали: внутрішньополітична нестабільність, терористичні напади за участі бойовиків ІДІЛ та, як кульмінація, авіакатастрофа російського лайнера, що забрала 224 життя. Значних збитків (падіння у туристичних надходженнях склало 38%) зазнав туристичний сектор Тунісу внаслідок «жасминової революції» у 2011р., але ще більші проблеми почалися після президентських виборів 2014 р. коли антиурядові акції переросли у 2015 р. у численні терористичні атаки ісламістів, які, нажаль, вже мали місце і в 2016 р. У результаті у 2015 р. країну відвідало лише біля 4 млн. туристів (порівняно з 6,9 млн. у 2010 р). Громадянська війна у Сирії негативно позначається на туристичному бізнесі сусіднього Лівану – порівняно з 2010 р. кількість міжнародних туристичних прибуттів у 2014 р. скоротилася майже вдвічі (з 2,2 млн. до 1,3млн.) [2]. До числа країн, атакованих терористами у 2015 р. входили Кувейт, Ємен, Ірак, Таїланд, Франція, Туреччина. У Туреччині геополітичний чинник розвитку туризму виявляється ще вагомішим: через міждержавний конфлікт, викликаний інцидентом зі збитим над повітряним простором Туреччини російським військовим літаком, уряд РФ запровадив економічні санкції проти Туреччини, зокрема заборону на продаж авіаквитків та путівок на турецькі курорти. Зменшення туристичного потоку до Туреччини у 2015 р. спостерігалось з РФ, Німеччини, Японії, Італії, Франції, Іспанії, однак за рахунок зростання турпотоку з країн Перської затоки й Іраку (на 30%) загальний спад склав 1,5%. Але той факт, що теракти у Туреччині не припиняються і в 2016 р. ставить під загрозу поточний туристичний сезон. Україна переживає нині найважчий період у своїй історії: втрата значної частини державної території, військові дії за участі терористичних

угруповань, економічний спад, інфляція та девальвація національної валюти – ці та інші кризові явища, що мали місце у 2014 р., стали ціною, яку платить українська нація за європейську самоідентифікацію. У таких умовах національний туристичний бізнес суттєво постраждав, сталося значне скорочення в'їзного туристичного потоку, найбільший спад спостерігався у прибуттях з РФ, виїзний туризм різко скоротився через економічну кризу.

Вагомість геополітичного чинника у розвитку міжнародного туризму чітко усвідомлюється на глобальному рівні управління, що підтверджують слова Генерального секретаря ЮНВТО Талеба Ріфаї: «На результати 2015 р. вплинули курси обміну валют, ціни на нафту і стихійні та політичні кризи в багатьох регіонах світу. Так як у нинішній ситуації на передній план виступають питання безпеки і захисту, ми повинні нагадати, що розвиток туризму, насамперед, залежить від нашої колективної здатності сприяти організації безпечних і безперешкодних подорожей. У зв'язку з цим ЮНВТО закликає уряди підключати управління по туризму до діяльності, пов'язаної з плануванням, структурами і процедурами гарантування національної безпеки, не тільки для зведення до мінімуму загроз для сектора, а й для максимізації здатності сектора надавати підтримку у реалізації заходів щодо забезпечення міжнародної безпеки». Таким чином, у сучасному світі має підсилюватися роль туризму як форми народної дипломатії, дієвого засобу міжнародного і міжнародного співробітництва, формування прогресивного демократичного світогляду, розуміння всезагального взаємозв'язку та взаємозалежності суспільних процесів, зміцнення єдності та згуртованості людства. Туризм, як елемент м'якої сили держави, стає інструментом геополітики, використання якого дозволить покращити імідж держави на міжнародній арені, а це, у свою чергу, сприятиме відновленню довіри ширших верств туристів та представників туристичного бізнесу.

ТОДОРОВ В'ячеслав

Одеський відділ

СУЧАСНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕТНІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ В УКРАЇНІ

Сучасні трансформаційні процеси в Україні збільшують роль етнічної складової в життєдіяльності суспільства. Точкою перетину більшості з цих чинників є необхідність реформування системи управління державою.

Найбільший методико-методологічний апарат для проведення дослідження в етнонаціональному середовищі має суспільна географія. Після завершення радянського періоду історії, коли етнонаціональний чинник розвитку суспільства фактично ігнорувався, в українській географії з'являються багато праць з цього напрямку. Зараз етнічна географія розвивається як напрям географії населення, в рамках якого аналізуються, насамперед, особливості життєдіяльності українців у моноетнічних регіонах з основним акцентом на розселенні та етнодемографічних параметрах розвитку населення.

В сучасній українській географії відбувається відродження етнічної географії, перші напрацювання з якої проводилися в рамках антропогеографії 1920 – 1930-х років. Сучасна етнічна географія формується на стику етнографії, етнології та географії населення. У другій половині ХХ ст. розробляються засади регіональної економіки та регіональної політики, важливою складовою яких стає етнонаціональна політика.

Еволюція понятійно-концептуальних представлень у становленні етнічній географії виглядає так: етнонаціональні групи => територіальні соціуми (територіальні громади) => прості форми розміщення населення (розселення населення) => інтегровані форми розселення населення (етногеографічні системи).

Етнічна географія, як новий міждисциплінарний науковий напрям, має ще одну методологічну особливість, яка істотно відрізняє її від традиційної географії населення і становить наукову новизну для географічних досліджень – теоретичним стрижнем такого дослідження виступає етногеографічна система.

Етногеографія розглядає розвиток регіонів через призму життєдіяльності етнопонаціональних груп не тільки як поступову зміну етнічної ситуації, але і як безперервний рух, як етногеографічний процес. Цільова настанова сучасного етногеографічного дослідження – розроблення методико-методичних підходів врахування етнопонаціонального чинника при реформуванні системи державного управління.

Досвід ефективного управління регіональним розвитком країн Європи показує, що Україні необхідно робити ставку на реально сформовані в процесі історико-географічного розвитку територіальні утворення, які в суспільній географії отримали назву генетичні типи поселень (ГТП). З погляду етнічної географії ГТП необхідно розглядати в контексті впливу етнопонаціонального чинника на суспільно-географічні процеси, які пропонуємо іменувати «етногенетичні типи поселень» (ЕГТП).

Необхідно розробити генетичну систематику розселення на етнічній основі. Для вирішення цієї проблеми пропонуємо замість традиційного поняття «системи розселення» використовувати обґрунтоване автором поняття «етногеографічні системи». Використовувати за цим підходом традиційну одиницю систематики – «територіальна система розселення», вже неправомірно.

З погляду суспільної географії етногеографічні комплекси, сформовані на конкретній території, необхідно розглядати в плані територіальної організації і просторової впорядкованості компонентів, що їх становлять. Для того, щоб мати можливість визначати етногеографічні комплекси через призму територіальної організації введено поняття «етногеографічна система» (ЕГС). ЕГС – територіальна спільнота, сформована за етнічним чинником, яка характеризується своєрідністю історико-географічних передумов розвитку, розселення, відтворювання населення, господарювання, перебігом соціальних, суспільно-політичних і етнокультурних процесів. Концепція ЕГС передбачає розгляд територіальної організації кожного компоненту як підсистеми, а їх інтегральне поєднання як ЕГС [1].

В понятті ЕГС узагальнені головні особливості територіальної організації етногеографічних комплексів. Як підсистеми ЕГС виступають населення у всьому різноманітті аспектів його життєдіяльності, матеріальний світ людей і природне навколишнє середовище. В підсистемі «населення» не менше значення, ніж господарські і соціально-побутові, мають духовні, культурні і психологічні особливості життєдіяльності етнопонаціональних груп, які є ключовими чинниками збереження ними ідентичності. Враховуючи мінімальний вплив етнопонаціонального чинника на сучасний адміністративно-територіальний устрій (АТУ) України, можна говорити про цілісну ЕГС тільки на рівні окремих населених пунктів і сільських рад. При реформуванні існуючого АТУ доцільно було б враховувати етногенетичні фактори формування та розвитку населених пунктів.

З погляду державного управління ЕГС необхідно вирішити проблему відповідності між системами розселення, які прив'язані до діючої адміністративно-територіальної схеми управління державою, з одного боку, та етногенетичними типами розселення – з другого. За діючих умов такої відповідності не буде: в кожній адміністративно-територіальній одиниці можуть бути поєднані декілька етногенетичних типів розселення і навпаки. Це питання має бути вирішене в контексті здійснення регіональної та етнопонаціональної політики, проведення регіоналізацій України, яка є обов'язковим чинником європейської інтеграції країни, реформування адміністративно-територіального устрою як результат проведення регіоналізації, децентралізації влади тощо. Особлива актуальність такого підходу зумовлена існуючою проблемою збереження територіальної цілісності України та переходу до стійкого розвитку.

Коротко представимо зміст і функції поняття етногенетичний тип розселення (ЕГТР). ЕГТР формується в межах території певного таксономічного рівня зі специфічним етнопонаціональним складом населення, природно-географічна та соціально-економічна спорідненість якого визначається не тільки сучасними особливостями життєдіяльності населення, але й історико-географічною траєкторією, що була пройдена спільнотами.

Тобто, окрім сучасної взаємодії етнічних груп велике значення мають особливості їх етногенезу. ЕГТС можемо розглядати як синергетичний результат розвитку та взаємодії етнічних спільнот. Критеріями для визначення ЕГТР є територіальна єдність поселень певних функціональних типів, своєрідна мережа поселень за їх місцеположенням та загальною конфігурацією, спільний час заселення та господарського освоєння території, соціально-економічний розвиток та подібна динаміка етногеодемографічних процесів.

Необхідність комплексного дослідження життєдіяльності етнонаціональних груп, розселених у поліетнічних регіонах, ставить перед етногеографією нові завдання. У цьому випадку репрезентативний аналіз життєдіяльності етнонаціональної групи, як відносно ізольованої системи, практично неможливий. Необхідно враховувати наявні варіанти взаємодії між конкретною етнонаціональною групою та всіма іншими спільнотами, які мешкають на цій території, та мають достатню людність не тільки для відтворення біологічної та соціокультурної цілісності, але і для того, щоб впливати на соціально-економічний розвиток всього регіону. Життєдіяльність представників етнонаціональної групи в межах ареалу їх компактного розселення та поза ним можуть різнитися. Ці відмінності у параметрах відтворювальної, соціально-економічної та етнокультурної життєдіяльності залежать від особливостей суспільного розвитку.

Має бути сформований такий методико-методологічний апарат етнічної географії, якій сприятиме вирішенню питання комплексного аналізу життєдіяльності етнонаціональних груп з різною специфікою розселення. Якщо окремий регіон (територія) має поліетнічний склад населення, то методична схема дослідження буде значно ускладнена. Це пов'язано насамперед з необхідністю врахування не тільки всіх особливостей розвитку конкретної спільноти, що мешкає на цій території, але все різноманіття взаємозв'язків та взаємозалежностей життєдіяльності конкретної етнонаціональної групи з відповідними характеристиками (параметрами життєдіяльності) всіх спільнот, поряд з якими вона мешкає. Тобто, головна цільова настанова етногеографічного дослідження – специфіка життєдіяльності етнонаціональних груп значною мірою визначається особливістю розселення, специфікою власного розвитку (етногенезу) та взаємодією зі спільнотами з якими вони мешкають на одній території. Найбільший синергетичний ефект суспільного розвитку буде досягнутий при врахуванні всього різноманіття матеріальної і духовної культури всіх етнонаціональних груп.

1.Тодоров В.І. Етногеографічні системи: теоретико-методологічні аспекти // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців «Регіон-2010»: суспільно-географічні аспекти» (15-16 квітня 2010 року, м. Харків). – Харків : РВВ ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. – С. 43 – 46.

ТОРУШАНКО Віктор
Київський відділ

МЕНТАЛЬНІ КОРДОНИ ВСЕРЕДИНИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ФАКТОР ЙОГО ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ

Під терміном «*ментальний кордон*» ми розуміємо світоглядну межу між представниками українського суспільства, проведену історико-культурним контекстом, в якому воно формувалося та розвивалося до сьогодні. Розглядувана нами межа не є політично обумовленою чи юридично демаркованою лінією, а являється, свого роду, соціокультурно-контактною зоною стику груп всередині одного народу розділеного різними архетипами, ціннісними установками, традиціями, звичаями та уявленнями про власну ідентичність. [4]

Хоч ми і говоримо, що сам по собі процес розмежування не є політично обумовленим, але найкраще він проглядається саме в політичній площині, зокрема через призму виборів, плебісцитів, акцій політичної активності, тощо. Власне, всім відома українська франшиза про поділ унітарної держави на Правобережну та Лівобережну

України, на схід та захід, на «Робочій Данбас» та «Нетолерантну Западенщину» і є квінтесенцією всіх довколаполітичних подій починаючи з 2004 року.

Як усі ми знаємо, територія сучасної України в різні історичні періоди входила до складу різних геополітичних утворень: держав, імперій, тощо. За винятком зовсім короткотривалих періодів суверенності Української Народної Республіки (1917-1921) та Західноукраїнської Народної Республіки (1918-1919), офіційну незалежність українська держава здобула відносно недавно – 1991 р., що є підставою вважати нас з вами молодим українським народом. Втім, на наш погляд, це всього лише юридична казуїстика, часто використовувана нашими «старшобратніми народами» в ході розмов про нібито українську політичну неспроможність та несаможиттєвість. Подібна риторика є на озброєнні вітчизняних політиків різних скликань і фракцій, аби виправдовувати власну незреалізованість відсутністю досвіду врегулювання та вирішення проблем буцімто молодого суспільства. Але ж усі ми знаємо, що все це – лайно собаче. Якщо українців як народ (населення держави) і можна вважати молодого політичною генерацією, то українське суспільство, не залежно від того входило воно до складу Російської чи Габсбурзької монархій, Радянського Союзу, Польщі, Чехословаччини, Румунії чи Угорщини, залишалося українським суспільством з притаманними йому національними ознаками: культурним кодом, мовою, ментальністю, сакрально-духовною основою і т. д.

Звісно, кожна із вище перерахованих історичних віх залишила свій слід в українській культурній спадщині і відбилася в менталітеті тих представників українства, які в той чи інший час проживали на тій чи іншій території. Багатовікове насадження чужорідних для українця принципів та ідеалів призвели до ментальної мутації широких верств українського населення, що на сьогоднішній день робить моноетнічний за складом народ, дезорієнтованим і різновекторним у визначенні власних цілей, цінностей, пріоритетів та шляхів розвитку.

В засобах масової інформації, як вітчизняних, так і зарубіжних, давно ведеться полеміка про світоглядний бар'єр між заходом та сходом України. Інколи, окремішньо, при цьому виділяють центральну її частину, як певну перехідну зону. [3] В ході обговорень до уваги беруться такі основні сторони-складові громадянського суспільства як мова, релігія, електоральна поведінка, працересурсна орієнтація та спеціалізація (мається на увазі, традиційне виробництво), міжрегіональний поділ праці (рештки недорозв'язаної радянської планової економіки), який хоч і є пережитком індустріальної епохи, але в Україні, зважаючи на її соціально-економічну відсталість, має місце бути. Часто саме ці складові суспільного життя є предметом спекуляцій, розхитування ситуації в окремих регіонах країни. Чого тільки вартий лозунг «Донбас кормит всю страну» і наскрізь пролетарські гасла, наприклад «Государство должно...», надиктовані ментальними особливостями мешканців старопромислових районів.

Зрозуміло, що в цьому плані західна частина України далеко не є однорідною і навіть більш строкатою, що стосується ментальності, у порівнянні зі сходом. Тут, відносно компактно, проживають представники не тільки українського етносу, а й велика кількість національних меншин, чий уявлення про власну ідентичність різко розходяться. Таким чином ситуація стає ще більш неконтрольованою і звідси безліч проблем, щодо визначення мовних прав, регіональних автономій, політичного представництва в муніципальних органах, тощо. [2]

Наголосимо на тому, що ментальний кордон – є поняттям абстрактним і, з суспільно-географічної позиції, ґрунтовно невизначеним, але чомусь нам видається доцільним прив'язувати його до меж колишніх геополітичних утворень, які розміщувалися на території сучасної України. До прикладу, цікавим для нас є історичний кордон, що проходив по р. Збруч в роки Першої світової війни (1914-1917 рр.) і був лінією фронту між австро-угорськими і німецькими військами з одного боку та російськими з іншого, а пізніше, з 1921 р. по 1939 р. став границею між Радянським Союзом та Польщею. [3] Сьогодні це адміністративна межа між Хмельницькою та Тернопільською областями,

населення яких є доволі неоднорідним в плані ментальної специфіки. Також можна згадати про тривале перебування територій нинішньої Закарпатської області в складі Чехословаччини (1920-1939 рр.), а до того вплив на розвиток краю Турецької Порти (1526-1688 рр.) та Австро-Угорської імперії, до складу якої, до речі, входила також і Буковина (1918-1919 рр.), яка з 1919 р. по 1940 р. стала частиною довоєнної Румунії, аж до 10 лютого 1947 року, коли було поставлено остаточну крапку у визначенні повоєнних кордонів України. Якщо ми говоримо про історичні передумови формування ментальних кордонів, не варто забувати й про Автономну Республіку Крим, включену до складу тодішньої УРСР в 1954 році, чим було завершено формування сучасної території України. [1] Всі ці зміни геополітичного простору без сумніву повпливали на формування контраверсійних уявлень про українську ідентичність.

Виходячи з вище сказаного, ми ведемо мову про наступні передумови формування ментальних кордонів в українському соціокультурному просторі:

- тривале за часом перебування окремо взятих територій України в складі «чужорідних» геополітичних утворень;

- масове заселення українських просторів жителями інших регіонів імперій, до складу яких в свій час входили території України (напр. «колонізація» Донбасу етнічними відходами петенціарної системи колишнього СРСР);

- тривале проживання на компактній території представників різних етносів та етнічних груп в межах історично визначених ареалів замешкання, так званих етноконтактних зон;

- роль церкви та релігії в житті суспільства, а також конфесійна приналежність віруючої частини населення окремих регіонів держави, в тому числі й до нетрадиційних для нашого етнокультурного ландшафту релігійних організацій, деструктивних сект, радикальних релігійних рухів;

- інформаційна політика та пропаганда, яка велася (ведеться) в інформаційному просторі різних частин України, в тому числі і з закордону.

Фактори ризику пов'язані з цим – наступні:

- можливість рецидиву сепаратистських процесів, в поки що відносно стабільних регіонах України;

- прояви колабораціонізму в разі військового протистояння з історичними реваншистами і псевдоправонаступниками «ісконно якихось там земель», підтримка процесів спрямованих на розвал державної цілісності та повалення конституційного ладу;

- загострення внутрішньодержавного протистояння в межах українського суспільства, загроза громадянського конфлікту по всіх напрямках ментальних границь;

- суперечки довкола сакральних пам'яток, міжконфесійні сутички, прояви нетерпимості, ксенофобії і т. д.

Пропонуємо такі шляхи стирання ментальних кордонів:

- ведення «правильної» агресивної пропаганди в інформаційному медіа просторі, направленої на патріотичне виховання і формування націоцентричних ціннісних установок серед усіх верств населення;

- затвердження національної доктрини стирання ментальних кордонів, прописаної на засадах світоглядної уніфікації та боротьби з вільнодумством;

- посилення міжрегіональної соціокультурної взаємодії через різного роду заходи: етнофестивалі, ярмарки, виставки та презентації елементів матеріальної та духовної культури, тощо;

- збільшення кількості годин викладання географії та історії в школах і вищих навчальних закладах, підвищення фінансування цих дисциплін з державного бюджету;

- сприяння розвитку вітчизняної історичної географії як науки, що вказує на місце та винятковість України в цивілізаційно-світовому контексті.

1. Вишняк О. І. Історичні події в оцінках масової свідомості громадян України: соціологічний аналіз // Національна та історична пам'ять. – 2013. – Вип. 6. 2. Джаман В. О. Костащук І. І. Національна структура

населення етноконтактних зон. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 288 с. 3. Sabine v. Löwis: Phantom borders in the political geography of East Central Europe: an introduction // Archive for scientific geography. – 2015. – Vol. 69, No. 2, April-June. – P. 99-106. 4. Шеник Ф. Б. Ментальные карты: конструирование географического пространства в Европе от эпохи Просвещения до наших дней // Новое литературное обозрение. – 2001. – № 6(52).

ТРОХИМЕНКО Ірина

Київський відділ

РОЛЬ ГЕОГРАФІЇ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

На сучасному етапі географія вирішує широке коло питань і поділяється на низку природничо-географічних та суспільно-географічних наук. Їхнім спільним завданням є всебічне дослідження природно-територіальних та виробничо-територіальних комплексів. Найважливіші форми прояву географічного аспекту виступають і у вирішенні проблем туристсько-рекреаційного комплексу (ТРК) регіону.

Основною метою географічного дослідження ТРК регіону є розробка суспільно-географічних основ його територіальної організації. Досягнення цієї мети можливе при вирішенні завдань, які тісно пов'язані з основними завданнями географії. А саме:

- узагальнення теоретико-методичних основ суспільно-географічного дослідження ТРК регіонального рівня в ринкових умовах;
- систематизація закономірностей і принципів територіальної організації ТРК регіону;
- аналіз методів та розробка методики суспільно-географічного дослідження ТРК регіонального рівня;
- визначення та аналіз провідних чинників територіальної організації ТРК регіону;
- аналіз рекреаційних потреб населення регіону як провідного чинника територіальної організації її ТРК;
- дослідження особливостей галузевої і територіальної структури ТРК регіону;
- оптимізація системи управління ТРК регіону;
- виявлення проблем та оцінка перспектив розвитку ТРК регіону.

Для вирішення поставлених завдань використовуються методи дослідження, що широко застосовуються у географії: метод безпосереднього спостереження, історичний метод, картографічний метод, математичний метод, метод наукових спостережень та ін.

На основі знань з теорії та методології географічної науки ми можемо враховувати специфічні особливості рекреаційних ресурсів регіону та здійснювати їх аналіз; розробляти типізацію територіальних рекреаційних систем; оцінювати рекреаційний потенціал; виділяти і аналізувати елементи територіальної структури рекреаційної діяльності обраного регіону. А також розробляти заходи та рекомендації щодо планування і створення нових туристичних маршрутів; спеціалізованих туристично-екскурсійних програм та ведення туристичного бізнесу.

Очікуваний результат допоможе у розробці теоретико-методичних основ суспільно-географічного дослідження територіальної організації ТРК регіону та детальному його аналізу. Одержані результати під час досліджень сприятимуть раціональному плануванню рекреаційної діяльності для забезпечення збалансованого розвитку регіону і дозволять удосконалити регіональну територіальну структуру рекреації.

Знання з рекреаційної географії допомагають виявити та проаналізувати теоретико-методологічні засади дослідження ТРК: розкрити його суть і структуру; вдало використати методи дослідження територіальної організації ТРК регіону та виділити провідні рекреаційні вузли, центри та пункти. Рекреаційні вузли мають значну кількість пам'яток культурної спадщини, а також характеризується переважаючим кількісним складом наявності організацій і установ, що займаються туристсько-рекреаційною діяльністю. Рекреаційні центри та пункти використовують історико-культурну спадщину

та екологічно-рекреаційні території. Характерною ознакою для них є дистанційне розміщення керівних органів та установ, що ведуть туристсько-рекреаційну діяльність.

Історична географія як географія певної території на певному етапі її історичного розвитку дасть змогу відшукати історичні особливості розвитку ТРК регіону. Історія розвитку ТРК започатковується ще за часів Царської Росії та набуває активного розвитку у Радянському Союзі, оскільки на території України знаходиться велика кількість історичних пам'яток та унікальні природні ландшафти. На території нашої країни набула поширення всесвітньо відома трипільська культура та зародилося козацтво.

При виявленні груп чинників розвитку і розміщення ТРК: природно-географічних; суспільно-географічних та еколого-географічного значну роль відіграє фізична, економічна та соціальна географія, екологічний менеджмент та інші географічні науки.

Найважливішими природно-географічних чинниками формування ТРК є: наявність в Україні морів, річок, великих озер та водосховищ; лісові, лісостепові, степові території та гори; великі площі садово-паркового та заповідного фонду.

Серед суспільно-географічних чинників значний вплив мають транспортно-географічне положення регіону, праце-ресурсний потенціал, історико-географічні особливості. Головним чинником, що стримує діяльність туристсько-рекреаційного комплексу є фінансовий. Також варто звернути увагу на комплексний вплив чинника ринкової кон'юнктури.

Однією з найгостріших проблем розвитку ТРК регіонів є проблема забруднення територій шкідливими викидами підприємств хімічної та переробної промисловості; значна розорюваність земель та винищення лісів; наявність природнього радіаційного фону, що робить неможливим використання територій для розвитку туристсько-рекреаційного комплексу.

На даний час розвиток ТРК регіону стримується багатьма економічними та адміністративними чинниками, серед яких основними є:

- низький рівень розвитку туристсько-рекреаційної інфраструктури;
- невідповідність засобів розміщення світовим стандартам;
- незадовільний стан доріг, відсутність під'їздів до багатьох туристичних об'єктів;
- незабезпечення професійними кадрами в галузі туризму і рекреації;
- недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази в галузі туризму;
- недостатність методичної, організаційної, інформаційної та матеріальної підтримки з боку держави суб'єктів туристичної діяльності, які здійснюють організацію прийому туристів в області;
- недостатність туристичної інформації як для туристів, так і для підприємств, що надають послуги у сфері туризму (карт, рекламної продукції, недосконалість бази даних щодо туристично-рекреаційних об'єктів тощо);
- неефективне використання туристсько-рекреаційного потенціалу в сільській місцевості.

Першочергову увагу слід звернути на розвиток сільського (зеленого) туризму. Враховуючи складну економічну ситуацію, він не потребує значних капіталовкладень та передбачає використання інфраструктури сільської місцевості, сприяє розвитку малого бізнесу в регіонах та добробуту населення.

Наявність значної кількості історико-культурних пам'яток, компактних поселень різних етнічних груп та місць, пов'язаних з життям та діяльністю видатних особистостей, також сприяє зростанню пізнавального інтересу до краю та збільшують рекреаційні можливості регіону.

Але на даному етапі для реалізації соціокультурних передумов розвитку рекреаційної галузі необхідне, в першу чергу, їх більш детальне наукове обґрунтування та розробка стратегії формування комплексу рекреаційних об'єктів соціокультурного спрямування.

ВПЛИВ МЕЛІОРАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЗАПЛАВНІ ЛАНДШАФТНІ КОМПЛЕКСИ РІЧОК ПОДІЛЛЯ

Розвиток ринкового сільськогосподарського виробництва в надмірно зволжених районах заплавних територій річкових долин Поділля нерозривно пов'язаний з проведенням осушувальної меліорації. В системі заходів щодо інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в межах таких заплавних комплексів, осушення боліт і перезволжених земель займає одне з перших місць.

Отримані в процесі дослідження теоретичні та практичні результати підтверджують актуальну проблему впливу на природу заплав меліоративно-господарського освоєння їх ресурсів. Зміни, які відбуваються на тлі натуральної динаміки заплав, носять складний антропогенно-природний характер. В результаті гідромеліоративних процесів (осушення) ландшафтних комплексів заплав відбувається просторова диференціація ландшафтів, які прилягають до осушувальних. Результатом таких процесів є формування двох підзон: слабкої і значної зміни ландшафтних комплексів.

У першій підзоні рівень ґрунтових вод знижується на 0,2-0,5 м, а вологість ґрунту зменшується у 1,2-1,7 рази. Зростає видовий склад злакових рослин, в ґрунтовому покриві зменшується кількість вологолюбних рослин. Приріст дерев і чагарників тут зростає на 20-80 %.

У другій підзоні рівень ґрунтових вод знижується на 0,3-0,8 м, що призводить до зменшення вологості ґрунту в 1,2-2,2 рази. Помітно зменшується заболочення. Продуктивність луків знижується на 10-30 %. Приріст дерев і чагарників зменшується на 10-35 % [2].

У межах ландшафтних комплексів заплав річкових долин Поділля при природному їх функціонуванні незмінними залишаються деякі притерасні і частина центрально-заплавних урочищ. Змінилися в бік збільшення площі орографічно вирівняних урочищ центральних та прируслових ділянок заплав – горбисті, валоподібні, гривисті. Зі зміною конфігурації річкових меандрів змінювалося розташування прируслових «пляжів» і стариць. У цих же руслово-заплавних комплексах при створенні осушувальних систем відбувалося спрямлення русел. Натуральні ландшафтні комплекси заплав річкових долин Поділля переходили в більш сухий стан з відповідною зміною рослинних асоціацій і ґрунтоутворюючих процесів. Розпочинали проявлятися складні гідрологічні процеси, що призводило до відновлення річкових меандрів, занесення заплав алювієм русла, але ці явища мають локальну дію. Використання заплавних територій багатьох річок Поділля у сільськогосподарському землекористуванні призвело до розорювання більшості урочищ, нівелювання їх поверхні – засипанні проток, стариць і озер. Глибока оранка заплавних лучних ґрунтів сприяла появі на поверхні заплав пісків, супісків, ґрунтоутворюючих і підстильних порід, що призводило до зниження продуктивності заплавних земель і ерозії ґрунтів. Не відмічено подібних явищ на урочищах, розораних, але які використовувались під сіяні луки – насінневого або сінокосно-пасовищного напрямку, де немає необхідності у глибокій оранці [1].

Відмічені випадки (заплави річок Південний Буг, Рів, Вовк), коли внаслідок подальшої оранки виникали негативні процеси: просідання, переосушення і замулювання каналів осушувальної мережі тощо. Зважаючи на зниження висоти поверхні торф'яних урочищ відбувається вторинне їх заболочування, так як днища каналів осушувальної мережі тут виявляються вище рівня ґрунтових вод. Наслідком осушення ландшафтних комплексів заплав зникають притерасні болота, стариці, чагарники; осушення, розорювання болотних і торфових ґрунтів також викликало їх дефляцію.

Позитивним результатом проведення меліоративно-сільськогосподарських робіт стало поліпшення і залучення у використання ландшафтів заплавних урочищ з низькопродуктивними ґрунтами, строкатим рослинним покривом, ділянок з заростями

чагарників і раніше використовуваних як бідних пасовищ. Фактично незміненими у досліджуваних заплавах залишилися розриті урочища – торфорозробки, деякі перезволожені ділянки річкових долин.

Отже, в результаті проведених досліджень можна скласти такі прогнозовані наслідки впливу меліоративних процесів на ландшафтні комплекси заплав річок Поділля:

1. У заплавах основним перспективним сільськогосподарським напрямом стане виробництво лучних трав при застосуванні обґрунтованих агротехнічних прийомів і ретельному догляді за гідромеліоративною системою. Продовжиться поступова трансформація заплавних урочищ в сільськогосподарські угіддя.

2. При реконструкції існуючих гідромеліоративних сільськогосподарських систем необхідно враховувати характер і спрямованість сучасних заплаво-утворюючих процесів; враховувати властивості функціонування заплав та русел в межах проведення гідромеліоративних робіт.

3. Зважаючи на зростаюче господарське навантаження на заплавні ландшафтні комплекси, необхідне впровадження постійного контролю за змінами, що відбуваються в заплавах.

1. Дьяконов К. Н. Аношко В. С. Мелиоративная география. – М. : Изд-во МГУ, 1955. – 252 с. 2. Емельянов А. Г. Ландшафтно-экологические основы природопользования. – Тверь : изд-во ТвГУ, 1992. – 92 с.

ХІЛЬЧЕВСЬКА Ірина

Київський відділ

КРАУДФАНДИНГ У СИСТЕМІ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ЙОГО ГЕОГРАФІЯ

Краудфандинг дослівно перекладається як народне фінансування (*англ.* crowdfunding, crowd – натовп, funding – фінансування). Механізм його дії розкривається суттю українського прислів'я «З хати по нитці — сироті свитина», коли усі бажаючі вкладають хто скільки може і бажає у реалізацію проекту. Проекти можуть бути культурні, соціальні, комерційні, політичні, креативні та особисті. Збори проводяться через інтернет за допомогою краудфандингових платформ (спеціалізованих сайтів).

Починаючи з 2000 р. явище краудфандингу як інноваційного засобу організації бізнесу (у тому числі й міжнародного) у системі світового господарства набуває глобальних масштабів. У 2008-2009 рр. у США були створені перші краудфандингові платформи Kickstarter та IndieGoGo.

Лідерами краудфандингового фінансування є сфери бізнесу та підприємництва. У 2014 р. вони залучили 6,7 млрд. дол. США, а це 41,3% загального обсягу ринку. До інших затребуваних категорій відносяться: соціальні ініціативи – 18,9% (3,06 млрд. дол. США); кіно- і театральне мистецтво – 12,13% (1,97 млрд. дол. США); нерухомість – 6,25% (1,01 млрд. дол. США); музика та звукозапис – 4,54% (736 млн. дол. США) [1].

2014 рік став «проривом» у сфері краудфандингу: ринок зріс на 167%, і досягнув 16,2 млрд. дол. США (у 2013 р. було залучено 6,1 млрд. дол. США). За прогнозами, які містяться у звіті Massolution's 2015CF – Crowdfunding Industry Report очікується, що показники цієї індустрії у 2015 р. досягнуть рівня 34,4 млрд. дол. США [2]. А за прогнозами Світового банку, до 2025 року щорічні вкладення у краудфандинг зростуть до 93 млрд. дол. США [3].

Такий потужний приріст індустрії краудфандингу відбувся завдяки його активному розвитку в країнах Азії. Обсяги азійського ринку досягнули 3,4 млрд. дол. США і зросли на 320%. Азія уже випередила Європу, показники «народних зборів» якої становлять 3,26 млрд. дол. США із зростанням на 141%, ставши другим за розміром регіоном світу, який підтримує розвиток краудфандингу. Північна Америка залишається батьківщиною і лідером індустрії, зібравши у 2014 р. 9,46 млрд. дол. США (зростання 145%). В інших

регіонах світу зростання є не менш вражаючим: Південна Америка —167%, Океанія – 59%, Африка – 101% [1].

Північна Америка. Kickstarter (www.kickstarter.com) - найпопулярніший ресурс краудфандингу. Kickstarter багато в чому послужив основою для створення інших аналогічних краудфандингових платформ. На Kickstarter збираються гроші на реалізацію конкретних ідей, а не на фінансування вже існуючих компаній. Якщо заявлена сума так і не була зібрана за певний термін, то всі отримані гроші повертаються назад інвесторам. Це так званий принцип роботи "все або нічого", коли плата береться з успішно завершених кампаній. Спеціалізується платформа в основному на фінансуванні різних креативних проєктів: зйомки незалежного кіно, створення відеоігор, коміксів, музики, техніки, гаджетів і т.д. Комісія за послуги - 5% від залучених коштів.

IndieGoGo (www.indiegogo.com) - ще один популярний міжнародний краудфандинг-майданчик. Тут можна зібрати гроші на благодійність, запуск свого бізнесу, реалізацію цікавої ідеї. Сервіс IndieGoGo поширюється приблизно на 200 країн світу, тому його можна назвати найбільш міжнародним.

Азія. Flying V – тайванська краудфандингова платформа, найбільша в Азії, яка працює на основі винагород. На цій платформі своєї мети зі збору коштів досягають 45% кампаній. Працює за принципом "все або нічого".

Crowdfunder – це сінгапурська платформа, яка орієнтована на азіатські стартапи, підприємців, обладнання, технології та творчі проєкти. Її також можна використовувати для створення своєї краудфандингової платформи. Принцип роботи: Crowdfunder бере адміністративний збір, що розраховується на основі загальної суми отриманих в ході кампанії коштів.

Європа. Лідерами краудфандингового ринку Європи є Великобританія (75% ринку), Франція, Німеччина, Голландія та Іспанія (табл., за [4])

Таблиця – Найбільші ринки європейського краудфандингу у 2014 р.

Країна	Обсяги зібраних коштів, млрд. дол. США
Великобританія	6,70
Франція	3,06
Німеччина	1,97
Голландія	1,01
Іспанія	0,74

Великобританія. Британський сектор краудфандингу багато у чому зобов'язаний своїм стрімким розвитком підтримці, яку надає уряд країни. В країні сьогодні, з урахуванням благодійних ресурсів і платформ нефінансової винагороди, налічується 175 діючих краудфандингових ресурсів. Аналітики ринку вважають, що незабаром в індустрії почнеться період консолідації [5].

Франція. Краудфандинг з'явився у Франції значно пізніше, ніж у Великобританії, де обсяг даної індустрії у 15 разів перевищує обсяг краудфандингової індустрії Франції. Проте даний сектор розвивається досить динамічно і налічує нині 160 краудфандингових платформ. Найбільшими серед них є Unilend, WiSeed та Ulule [6].

Німеччина. Ринок краудфандингу країни сформувався у 2006 році.

Сайт Sparker.de доступний угорською та німецькою мовами. Його найвідоміший і успішний проєкт, одна з найбільших у Німеччині – це онлайн-журнал Krautreporter.de.

CORRECT!V - краудфандингова платформа, яка запущена центром журналістських розслідувань. Некомерційна організація CORRECT!V пропонує податкові пільги тим, хто вкладе гроші в проєкти. Принцип роботи: журналісти CORRECT!V перевіряють кожен проєкт, перш ніж опублікувати інформацію про нього в Інтернеті, і працюють з учасниками проєкту над їх розслідуваннями.

Голландія. Journalism - сайт голландською мовою. Платформа використовує фінансову та інформаційну допомогу користувачів для проведення журналістських

розслідувань. Принцип роботи: користувачі пропонують платформі ідеї розслідувань. Редакція Younialism використовує ці ідеї для проведення розслідувань і організовує кампанії зі збору коштів на них. Близько 30 компаній країни мають власні краудфандингові платформи. [7].

Іспанія. Goteo - це платформа для краудфандингу та отримання безкоштовної допомоги (наприклад, послуг). Підтримка надається проектам, які сприяють тому, що суспільство використовує "відкриті джерела і приймає рішення на основі знань". Платформа доступна іспанською, каталонською, баскському, англійською та французькою мовами. Принцип роботи: "все або нічого". Законодавство країни обмежує обсяг залученого фінансування сумою в 2 млн. євро за один раунд [7].

Африка. JumpStartAfrica – ця краудфандингова платформа готується до запуску для творчих проектів, включаючи проекти в галузі моди, ігор, музики і медіа. Принцип роботи: сайт збирає плату з проектів, які успішно завершили кампанію зі збору коштів [7].

Латинська Америка. Idea.me - краудфандингова платформа з Латинської Америки, на якій автори можуть отримати фінансування своїх ідей, які покликані зробити зміни на краще у суспільстві. Платформа працює в Аргентині, Бразилії, Чилі, Колумбії, Мексиці, Уругваї та США. Принцип роботи: сайт дає можливість збирати кошти або за принципом «все або нічого», або за принципом гнучкого фінансування [7].

Україна. В Україні також є власна платформа для збору коштів, яка називається «Велика Ідея» (www.biggggidea.com). У 2012 р. «Велика Ідея» запустила на своєму сайті краудфандингову платформу «Спільнокошт». «Спільнокошт» а платформі «Велика Ідея» був першим і лишається найбільшим в Україні онлайн механізмом колективного фінансування. Спільнокошт виник як потреба підтримки творчих, медійних та освітніх ініціатив та розвивається, щоб фінансувати інновації в сфері ІТ технологій, відновлюваної енергетики та відповідального підприємництва. Найуспішнішою кампанією є фінансування Громадського ТБ, яке під час подій на Майдані зібрало понад мільйон гривень. За перші два роки залучено 3,8 млн. грн., проте лише нещодавно заявки стали подавати комерційні проекти [3].

У лютому 2013 р створена друга українська платформа Na-Starte. За цей час запущено понад 40 проектів, 90% всіх опублікованих проектів - комерційні.

Український краудфандинг більше підходить для підтримки малого бізнесу, орієнтованого на місцевих споживачів. До того ж він орієнтований переважно на соціальні проекти і сферу культури.

1. Massolution's Crowdfunding Industry Report : в 2015 году объем Краудфандингового рынка достигнет \$34,4 миллиарда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://crowdsourcing.ru/article/massolution_s_crowdfunding_industry_report_v_2015_godu_obem_kraudfandingovogo_rynka_dostignet; 2. 2015CF - CrowdfundingIndustryReport. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crowdsourcing.org/editorial/global-crowdfunding-market-to-reach-344b-in-2015-predicts-massolutions-2015cf-industry-report/45376>; 3. Жаврова Т. Краудфандинг в Украине: с миру по доллару. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://inventure.com.ua/news/ukraine/kraudfanding_v_ukraine_s_miru_po_dollaru; 4. 5 крупнейших центров европейского Краудфандинга. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://crowdsourcing.ru/article/5_krupnejshix_centrov_evropejskogo_kraudfandinga; 5. Краудфандинг в Великобритании вступает в фазу консолидации. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://crowdsourcing.ru/article/kraudfanding_v_velikobritanii_vstupaet_v_fazu_konsolidacii; 6. Франция удвоила объем Краудфандингового рынка: британцы все еще недосягаемы. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://crowdsourcing.ru/article/franciya_udvoila_obem_kraudfandingovogo_rynka_britancy_vse_eshhe_nedosyagae_mu; 7. 5 крупнейших центров европейского краудфандинга. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://crowdsourcing.ru/article/5_krupnejshix_centrov_evropejskogo_kraudfandinga

РЕГІОНАЛЬНІ ПРИРОДООХОРОННІ І РЕКРЕАЦІЙНІ СИСТЕМИ ЯК КОМПОНЕНТА РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Ідеї збалансованого розвитку території знайшли своє підтвердження в міжнародній стратегії сталого розвитку, в основу якої покладено розуміння тісного взаємозв'язку екологічних, соціальних та економічних цілей і завдань. Поступальний соціально-еколого-економічний розвиток обумовлює підтримку умов пріоритетного збереження біорізноманіття та екологічно безпечного природного середовища життєдіяльності населення. Складності досягнення подібного балансу виглядають, на перший погляд, як нерозв'язне протиріччя, оскільки економічні та екологічні інтереси часто є суперечливими. Але чи так це?

Теорія розвитку складних систем, якими є природно-суспільні, переконує нас в тому, що збалансований розвиток таких систем виступає гарантом їх стабільного і ефективного функціонування, оскільки при цьому виключається виникнення різного роду ризиків.

При типології видів природокористування їх поділяють на два основні типи: ресурсоспоживаючий і ресурсозберігаючий. До ресурсозберігаючого типу належать два види: природоохоронне і рекреаційне. Власне регіональні природоохоронні системи можна вважати формою просторово-функціональної організації природоохоронного природокористування. Водночас у процесі рекреаційного природокористування формуються регіональні рекреаційні системи як форми просторово-функціональної організації. Необхідність визначення просторових меж композиційних елементів природоохоронних і туристсько-рекреаційних систем продиктована необхідністю їх співставлення з ландшафтною структурою території і аналізом адекватності правового режиму земле- і природокористування. Ідеальне співставлення композиційних туристсько-рекреаційних елементів з ландшафтною структурою території формується в межах територій БР, НПП і РЛП, частково в межах ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків де виокремлено ряд функціональних зон.

Ці дві системи тісно взаємопов'язані спільними елементами – національними природними і регіональними ландшафтними парками, біосферними резерватами та штучно створеними заповідними об'єктами (ботанічними садами, дендрологічними парками, зоологічними парками, парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва), які за своєю суттю є природоохоронно-рекреаційними установами.

Основою для створення подібних керованих систем служать регіональні природоохоронні системи (РПС), змодельовані за принципом регіональних екомереж. Незважаючи на свою "галузеву" назву, вони є за своєю суттю поліфункціональними утвореннями, які виконують кілька важливих функцій: природоохоронну, середовищепідтримувальну, ресурсозберігаючу, соціо-культурну тощо. У структурному відношенні ці системи мають кілька рівнів організації:

- 1 - рівень природоохоронних територій;
- 2 - територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- 3 - рівень ресурсо-, середовище- і об'єктозахисних територій;
- 4 - природних територій, що не охороняються;
- 5 - антропогенно-природних територій, що не охороняються (рис.).

Регіональні природоохоронні системи є природно-антропогенними утвореннями, оскільки до їх складу входить частина штучно створених об'єктів. Системотворча роль людського фактора проявляється в їх функціонально- просторовій організації, функціонуванні моніторингових і управлінських рішень.

Маючи моделі реалізації, в основі яких є різні темпи і пропорції суспільного відтворення, розвиток природоохоронних і рекреаційних систем передбачає підтримку незмінних, цільових соціально - екологічних пріоритетів.

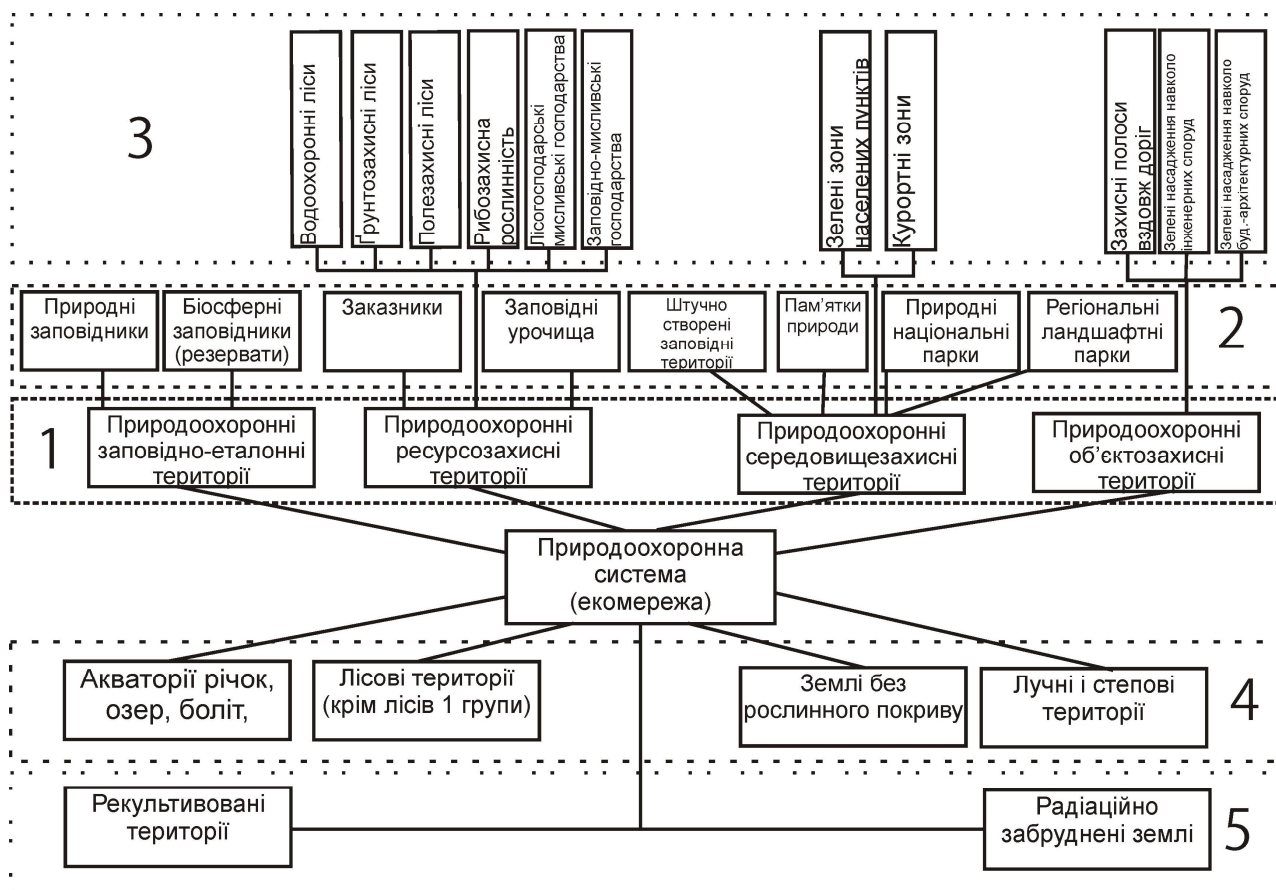

Рис. – Структура і рівні організації природоохоронних систем

Пріоритетними цільовими функціями узгодженого розвитку будь-якого регіону в сучасних екологічно нестабільних умовах є антропоєкологічна (забезпечення і відтворення природних умов середовища проживання людини) і природоохоронна (збереження біорізноманіття та забезпечення стійкості і динамічної рівноваги антропогенізованих геосистем) (Гродзинський М. Д., 2006). А відтак формування регіональних природоохоронних і рекреаційних систем, їх функціонування є об'єктивною передумовою сталого регіонального розвитку.

Пріоритет другого порядку необхідно визнати за тією виробничою функцією геосистеми, згідно з якою вона має найвищий природний потенціал (агровиробнича для Подільського регіону). Функціями третього порядку вважають ту, згідно з якою геосистема має другий за значенням природно-ресурсний потенціал (водногосподарська); функція четвертого порядку – лісогосподарська; функція п'ятого порядку – рекреаційна.

Таким чином, пріоритетність функцій визначається як ієрархія цілей розвитку, в якому поєднується соціальне, екологічне та виробниче начала і розглядається як триєдиний взаємопов'язаний суспільний процес.

Незважаючи на пріоритет п'ятого порядку (на Поділлі) регіональні рекреаційні системи інтегровані у природоохоронні системи, оскільки використовують природні рекреаційні ресурси, які знаходяться під різними режимами охорони. Зони регульованої рекреації у більшості парків становлять не менше 50% територій НПП чи РЛП. Тому рекреаційне і природоохоронне природокористування є альтернативними по відношенню до традиційних (ресурсоспоживаючих) типів, виконуючи при цьому функції з підтримання і відновлення, балансування природного середовища.

Згідно із зазначеними функціями, стале економічне зростання будь якого регіону має супроводжуватися зростанням частки рекреаційно-заповідного природокористування як невід'ємного компонента збалансованого розвитку задля підвищенням стандартів життя і якості середовища.

Серед базових норм, еталонів і моделей, якими регламентується система стандартів взаємопов'язаного розвитку, особливу роль відіграють стандарти стану навколишнього середовища, стандарти стану біосфери, соціальні стандарти людини, стандарти техносфери, стандарти управління. Запровадження суспільно виважених регламентованих процесів у соціальну, природну і економічну сфери посилюватиме ймовірність вирішення конфліктних ситуацій і протиріч.

1. *Гродзинський М. Д.* Пізнання ландшафту: місце і простір : у 2-х т. – К.: ВПЦ. «Київ. університет». Т.2. – 503 с. 2. *Царик Л. П.* Географічні засади формування і розвитку регіональних природоохоронних систем: концептуальні підходи, практична реалізація. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. – 320 с.

ЦАРИК Петро

Тернопільський відділ

ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПЛАНУВАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ ЕЛЕМЕНТІВ РЕГІОНАЛЬНОЇ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ПОДІЛЛЯ

Ідеї мережевого підходу до організації просторових структур рекреаційно-природоохоронного характеру набули широкого наукового трактування і вжитку в методологічних рамках сучасної географічної науки. Так використання підходів ландшафтного планування в сучасних умовах реалізації екомережної концепції дозволяє успішному обґрунтуванню функціонально-планувальної мережі елементів регіональної туристської-рекреаційної системи.

Розвиток туризму і рекреації супроводжується створенням інфраструктури, розробкою туристських маршрутів, освоєнням нових зон відпочинку, формуванням специфічного туристичного продукту. Цей поступальний розвиток потребує розробки спеціальної стратегії територіального розвитку, механізмом здійснення якого має бути процедура ландшафтного планування. Необхідність визначення просторових меж композиційних елементів туристсько-рекреаційних систем продиктована необхідністю їх співставлення з ландшафтною структурою території і аналізом адекватності правового режиму земле- і природокористування.

До складових **функціонально-планувальних елементів РТРС** відносять (табл.):

1. **Ареали** – *райони зосередження туристсько-рекреаційних* (природних, культурно-історичних і санаторно-курортних) *ресурсів*. В межах туристсько-рекреаційної системи Поділля виділено три туристсько-рекреаційні райони – сукупність рекреаційних зон і туристських комплексів, що сформувались навколо спільних центрів:

Волинський (з центрами Кременець, Почаїв, Славути, Старокостянтинів),

Подільський (з центрами Хмільник, Сатанів, Вінниця тощо) і

Подністровський (Заліщики, Кам'янець-Подільський, Могилів-Подільський).

Основу туристсько-рекреаційних районів складають *туристсько-рекреаційні місцевості* – невеликі за площею території з традиційними видами відпочинку і туризму з *центрами (ядрами)* – малими містами, містечками і селищами, які спеціалізуються на реалізації певного рекреаційного модуля.

2. **Ядра** — *центри ТРС різних рангів*. Великі центри ТРС (зокрема Вінниця, Тернопіль) концентрують в своїх межах не тільки більшу частину об'єктів туристської індустрії: готелі, мотелі, кафе, ресторани, автостоянки тощо. До них направлені основні туристські потоки, які «гальмуються» в їх межах на певний час. Ядра можуть займати транзитне положення на осі ТРС національного рівня (Київ-Буковель) або функціонувати у бокових відгалуженнях (променях) ТРС (Зарваниця). У такому випадку ядра можуть слугувати центрами районоутворення для ареалів регіонального рангу. Потоки туристів і рекреантів, доставлені в регіональне ядро по осі національного рангу, можуть у подальшому радіально розосередитись регіональними трасами-вісями для відвідування місцевих туристських визначних місць. Ядра поділяють на: національного, регіонального, місцевого і локального значення.

Таблиця – Композиційні (функціонально-планувальні) елементи регіональних туристсько-рекреаційних систем (за Є.Ю.Колбовським зі змінами)

Складові частини композиції РРТС	Ієрархічні форми функціонально-планувальних елементів	Блоки туристсько- рекреаційних систем (міста і фрагменти міського середовища, рекреаційні зони, блоки екологічного каркасу і фрагменти сільського середовища)
Ареали — райони зосередження Туристсько-рекреаційних (природних, культурно-історичних і санаторно-курортних) ресурсів	Туристсько-рекреаційна область - велика територіально-планувальна система відпочинку і туризму, яка включає значні за площею зони і центри тривалого відпочинку і санаторно-курортного лікування об'єднані в єдину систему туристськими трасами в межах однієї або кількох адміністративних областей	Мережа міських поселень, ландшафтно-рекреаційні зони найближчої, середньої і дальньої доступності
	Туристсько-рекреаційний район — частини рекреаційних зон и рекреаційних комплексів, які сформувалися навколо спільного центру в межах одного або кількох адміністративних районів	Ландшафти високої природної та історико-культурної цінності насичені пам'ятками природи та історико-культурної спадщини які сформувались навколо кількох взаємопов'язаних центрів
	Туристсько-рекреаційна місцевість — невелика за площею територія з традиційними видами відпочинку і туризму, яка включає до свого складу один або кілька не великих близько розташованих рекреаційних кластерів і закладів відпочинку, які спеціалізуються на реалізації певного туристсько-рекреаційного модуля	Певні ареали в межах ГРР самодіяльного і організованого рекреаційного освоєння насичені пам'ятками природи та історико-культурної спадщини;
Ядра - функціональні центри ареалів різної ієрархії	Центр (центри) туристсько-рекреаційної області — опорний центр регіональної рекреаційної системи	Найбільш цінні рекреаційні поєднання пам'яток природного і історико-культурного характеру, з розвинутою рекреаційною інфраструктурою
	Центр (центри) туристсько-рекреаційного району — допоміжні центри регіональної рекреаційної системи	Цінні рекреаційні поєднання пам'яток природного і історико-культурного характеру, з відносно розвинутою рекреаційною інфраструктурою
	Центр (центри) туристсько-рекреаційних місцевостей - елементарні центри регіональної рекреаційної системи	Окремі пам'ятки природного і історико-культурного характеру, як рекреаційноформуючі об'єкти
Вісі — ландшафтно-маршрутні коридори, які пов'язують між собою ареали і ядра у єдиний територіальний каркас - ТРС	Транзитні вісі — туристсько-рекреаційні траси національного значення.	Річкові сплави, автомобільні маршрути , туристичні поїзди тощо
	Основні регіональні вісі — туристсько-рекреаційні маршрути обласного значення	Маршрути водного туризму (байдарочні тощо, протяжністю більше 150-200 км, траси велотуризму (протяжністю більше 200 км), багатоденні маршрути кінного туризму, автомобільні маршрути тощо
	Місцеві вісі — маршрути місцевого значення	Водні маршрути незначної протяжності, маршрути пішого, вело, кінного, авто- туризму

Локуси — об'єкти туристсько-рекреаційної сфери	Заклади відпочинку і туризму - організовані об'єкти туристсько-рекреаційної сфери	Комплекси рекреаційно-туристичної інфраструктури , будинки відпочинку, санаторії, профілакторії, будинки мисливця і риболова, туристські притулки
	Місцевості самодіяльного туризму	Наметові містечки, стоянки на маршрутах, сюжетні вузли маршрутного сценарію (місця зупинок на маршрутах і екскурсіях)

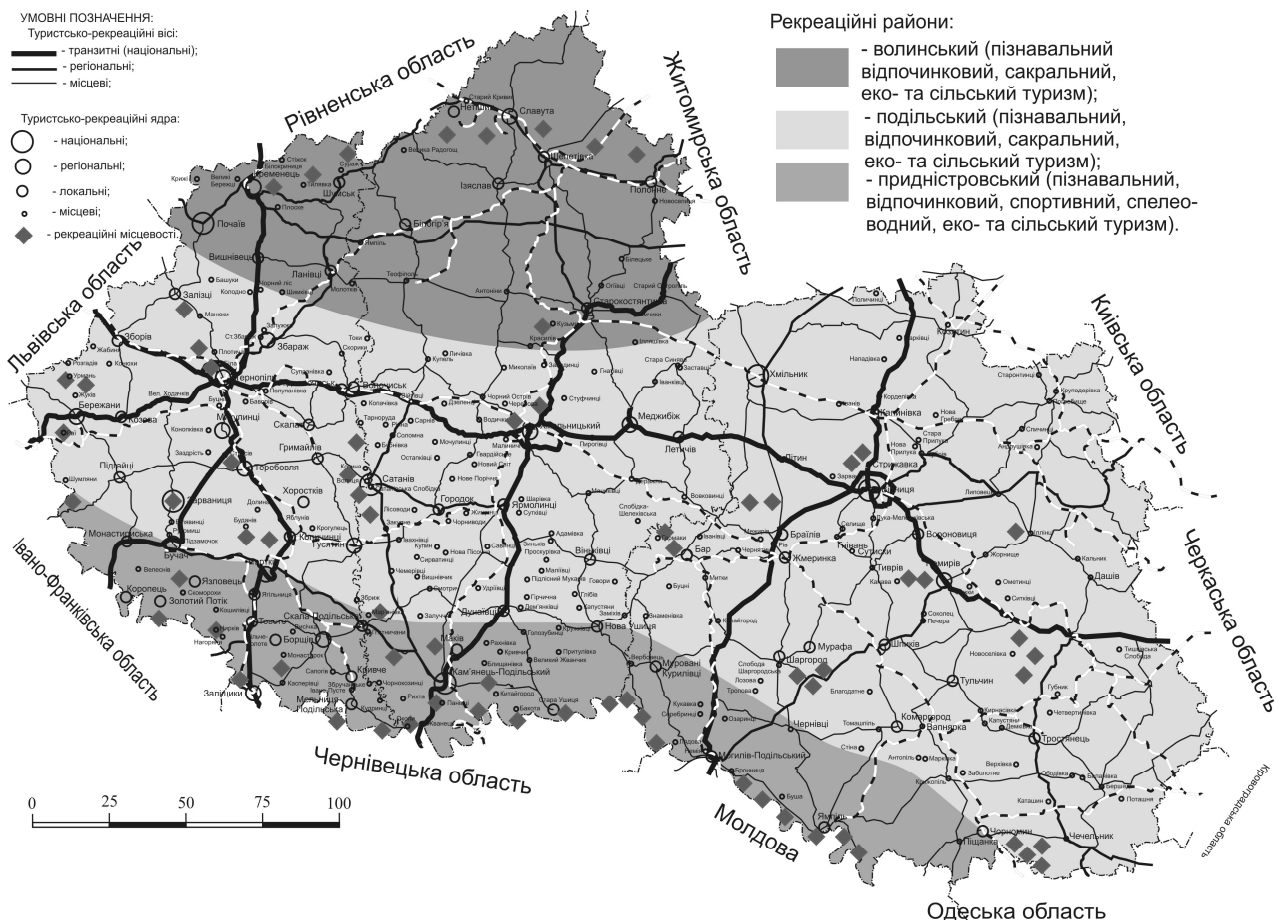

Рис. – Елементи функціонально-планувальної структури РТРС Поділля

3. **Вісі туристсько-рекреаційної системи.** Вісі виявляються як мережа функціонуючих туристських маршрутів, які мають бути класифіковані і нанесені на картографічну основу у відповідності зі своєю значимістю. Серед них транзитні національного рангу (Львів-Тернопіль-Хмельницький-Вінниця-Умань) (Житомир-Хмельницький-Кам'янець-Подільський-Чернівці), обласні (Тернопіль-Збараж-Вишнівець-Кременець-Почаїв; Вінниця-Тиврів-Мурафа-Могилів-Подільський), місцеві (Бережани-Жуків-Урмань-Розгадів; Дунаївці-Нова Ушиця-Могилів-Подільський тощо) і типом: автомобільні, велосипедні, водні («На хвилях Тіраса», «Південним Бугом»), піші, кінні, тощо) (рис.).

Важливу функціональну роль у мережевій структурі РТРС виконують заповідно-рекреаційні території (НПП і РЛП) і штучно створені об'єкти (ботанічні сади, дендрологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва), оскільки в їх межах запроваджено диференційовані режими природокористування з урахуванням

рекреаційних навантажень.

Висновки. Поступальний розвиток туристсько-рекреаційної сфери потребує розробки спеціальної стратегії територіального розвитку, механізмом здійснення якого має бути процедура ландшафтного планування. Виокремлення просторових меж композиційних елементів туристсько-рекреаційної системи Тернопільської області продиктовано необхідністю їх співставлення з ландшафтною структурою території і аналізом адекватності правового режиму земле- і природокористування.

1. Колбовский Е.Ю. Ландшафтное планирование. – М.: Академия, 2008. – 336 с. 2. Царик Л. П. Природні національні та регіональні ландшафтні парки як складові елементи природоохоронного та рекреаційного комплексів Тернопілля // Наукові записки ТНПУ. Серія: географія. – 2004. – № 3. – С.176-181. 3. Царик П. Л., Царик Л. П. Щодо функціонально-планувальної мережі елементів регіональної туристсько-рекреаційної системи // Наукові записки ТНПУ. Серія: географія. – 2014. – №1. – С. 139-145.

ЦВЕЛИХ Євгеній

Київський відділ

НАУКОВО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ МАРШРУТ «КИЇВ КОНФЕСІЙНИЙ: АЛЬТЕРНАТИВНИЙ ПОГЛЯД»

Відомо, що Київ – колыска християнства Східної Європи, потужний центр дохристиянських вірувань, місто понад 50 віросповідувань, і зараз залишається в центрі уваги релігієзнавців та політологів як потужний конфесійний феномен. З тих часів, коли язичники співали славу Перуну та його богам-побратимам, як прийшов (начебто) Андрій Первозваний на дніпровські кручі і поряд з ідолом возвістив, що «на горах цих возсіяє благодать Божа: велике місто буде тут, Господь освятить цю землю святим водохрещенням і спорудить тут багато церков», і багато воєн із-за конфесійних уподобань пережив славний Київ, поки нарешті, на початку ХХІ століття на дніпровських кручах не встановився крихкий конфесійний мир і тому живуть пліч-о-пліч, скося дивлячись на храми чи молитовні сусіда представники найбільших конфесій.

Здавалося, що туристу, який приїжджає до Києва, важко в одному маршруті показати цей складний конгломерат. Звичайно, гість столиці обов'язково має відвідати Лавру або підлегли їй монастирі (де йому розкажуть обов'язкову баєчку про «канонічність» і «страшилку» про розкольників з інших патріархатів), Володимирський кафедральний і Михайлівський Золотоверхий (де подібного, на щастя, не почуєш), Андріївський собор. Однак, за той короткий період, який може собі дозволити прочанин чи незаангажований гість, не можливо осягнути ті велич і різноманіття храмів і костьолів, синагог і молитовень, яке нині розкинулося на вулицях і площах столиці України, духовної столиці Русі та Східної Європи.

Туроператори та екскурсоводи, звичайно, пропонують певні маршрути на тему «Київ релігійний», де присутня вищенаведена обов'язкова програма. На нашу думку, цікавий був би альтернативний ПІШОХІДНИЙ маршрут по Києву, де турист зможе ознайомитися з культовими спорудами **11 основних конфесій**, які нині офіційно діють у місті, однак ці об'єкти, зазвичай, до «обов'язкової програми» відвідин не входять.

Отже, наш маршрут розпочинається на Поштової площі, поряд з «Гарасовою церквою» – **храмом Різдва Христового**, де 18–19 травня 1861 р. стояла труна з тілом Тараса Шевченка перед останнім шляхом до Канева, на Чернечу гору – місце вічного спочинку. Сам храм був збудований у 1809–1814 рр. за проектом видатного київського архітектора Андрія Меленського, пережив гоніння радянського часу, був зруйнований після великої «київської руйни 1935–1936 рр.» і відновлений у старих контурах за ініціативою контраверсійного (м'яко кажучи) мера-будівничого О. Омельченка у 2005 р. Нині храм належить *Українській православної церкві Київського патріархату (УПЦ-КП)*, також діє грузинська громада УПЦ-КП, яка проводить свої служби в певні дні.

Прямуючи Боричевим Током у напрямі Андріївського узвозу («попсовість» якого вже давно викликає відповідний природний рефлекс у справжніх киян), ми, проходячи попри будівлю колишнього домініканського монастиря, виходимо на вул. Покровську, яка отримала свою назву від **храму Покрови Пресвятої Богородиці** – Покровської Подільської церкви – шедевр українського бароко, зведеного у 1766–1772 рр. під керівництвом видатного архітектора Івана Григоровича-Барського. Покровський храм, на щастя, значних руйнувань за різних влад не зазнав і нині належить *Українській автокефальній православній церкві (УАПЦ)*.

Майже напроти розташована дзвіниця – все, що залишилося від **храму Миколи Доброго**, створеного у 1807 р. за проектом того ж А. Меленського, але зруйнованого у 1930-і роки безбожниками. Нині тут діє парафія *Української греко-католицької церкви (УГКЦ)*.

«Не можна досягнути неосяжне», – казали класики, і хоча «прагнути до цього треба», ми, обминаючи не менш знакові, однак більш відомі Фролівський монастир і храм Миколи Притиска, виходимо на Контрактову площу до історичної перлини – **храму Успіння Богородиці Пирогощії (Пирогощі)**. Храм закладений ще у 1131 р. за Київської Русі. Після зруйнований полчищами Батия (1240 р.), храм відбудували у 1474 р., однак через 8 років його вщент зруйнували кримські татари Менглі-Гірея. Після цього храм реставрували, добудовували, розбудовували і перебудовували: у 1613 р. італійський архітектор С. Бракі надав йому ренесансних форм, у 1770-х І. Григорович-Барський добудував дзвіницю і реконструював храм, надавши йому рис українського бароко, після Подільської пожежі 1811 р. архітектором А. Меленським церкву було перероблено під класичний стиль, у 1835 р. дзвіницю було знесено, а нову побудовано у стилі російського ампіру. Через сто років храм було зруйновано і відбудовано ще через 60 років, у 1995 р. Нині храм належить *Українській православній церкві Київського патріархату (УПЦ-КП)*.

Окрасою Контрактової площі є, безперечно, ще один зразок українського бароко – **монастир Св. Катерини**, збудований грецькою громадою Києва у 1739–1741 рр. З часом будівлі було розібрано. У 1995 р. відбудовано дзвіницю і прибутковий дім, віруючі *Грецької православної церкви* отримали право проводити службу, однак нині будівля перебуває у власності банку.

Далі прямуючи по вул. Іллінській, виходимо до **храму Св. Іллі** – найстаршого християнського храму на території Києва, закладеного до 945 р. Пізніше, з 1692 р. будується вже кам'яний храм, добудовується дзвіниця та ворота. У 1930 р. храм було переобладнано під склад зерна, однак з приходом нацистських окупантів знову відкритий і діє до цього дня. Нині ансамбль Іллінського храму формує передній план силуету забудови Подолу, а його будівлі – сам храм, дзвіниця, бурса, ворота и огорожа – складають єдиний архітектурний ансамбль. Храм Св. Іллі знаходиться у підпорядкуванні *Української православної церкви (Московського патріархату) (УПЦ)*.

Недалеко від Іллінської церкви розташований **храм Миколи Набережного** – ще однієї пам'ятки архітектури українського бароко, споруджена за проектом І. Григоровича-Барського у 1772–1775 рр. Це ледь не єдиний київський храм, який пережив лихоліття 1930-х, однак у 1960 р. був переобладнаний під склад і концертний зал. З 1992 р. тут проводить богослужіння громада *Української автокефальної православної церкви (УАПЦ)*. У сквері біля храму встановлено пам'ятний хрест Жертвам Голодомору.

Одним з найбільш загадкових для киян є **храм Успіння Пресвятої Богородиці**, не дуже помітний з вул. Почайнинської. Скромний ззовні і у середині невеликий храм належить *Російській старообрядницькій православної й церкві Білокриницької згоди (РСОПЦ)*. Побудований у 1860 р. за кошти старообрядницької громади Києва, яку офіційно і неофіційно переслідувала тодішня міська влада, однак все обійшлося тихо-мирно.

На тій же вул. Почайнинській нині відбудовується **Введенський храм**, споруджений на місці, де в дохристиянські часи стояв ідол Волоса. Пізніше тут споруджувалися

дерев'яні церкви Св. Власія, які знищувалися то повенями, то пожежею 1811 р., поки у 1885 р. коштами київської громади за проектом видатного архітектора В. Ніколаєва не було побудовано кам'яний храм на честь Введення Пресвятої Богородиці. У 1930-х храм було знищено, у 1995 р. почалася відбудова. Нині у храмі проводить богослужіння громада *Української православної церкви (Московського патріархату) (УПЦ)*.

Перейшовши за Вали, на вул. Щекавицькій бачимо **Київську велику хоральну синагогу**, яку також називають Подільською синагогою або Г. Розенфельда, за гроші якого вона була збудована у 1895 р. Переобладнана у радянські часи під артіль, Подільська синагога відновила діяльність зразу після Другої світової війни. Нині має статус Головної хоральної синагоги Києва.

Здійснивши перехід по Подолу і підйом по вул. Нижньоюрківській, ми опиняємося біля **храму Священномученика Макарія** – єдиної київської дерев'яної церкви, заснованої у 1911 р. на кошти грошовитої київської громади для жителів Татарки та Антифесівки – неблагополучних і віддалених районів. Це, безумовно, шедевр дерев'яного сакрального зодчества, розписи якого зроблені видатним київським художником І. Іжакевичем. Нині у храмі проводить богослужіння громада *Української православної церкви (Московського патріархату) (УПЦ)*.

Пройшовши вул. Лук'янівською, відвідавши маловідомі киянам та гостям столиці старообрядницьке та мусульманське кладовища, зазираємо перед **мечеттю Ар-Рахма (Милосердя)**, збудованою у 1996–2000 рр. *Духовним управлінням мусульман України (ДУМУ)*. Місце вибране не випадково, у ХІХ – ХХ століттях тут жили татари (зазвичай поволзькі), діяли мусульманський молитовний будинок і ринок «Шурум-Бурум», мусульманська громада у 1913 р. навіть отримала дозвіл на будівництво мечеті (щоправда, аж на вул. Гоголівській). Нині йде спорудження Ісламського комплексу, куди крім мечеті, також входять корпус ДУМУ, мінарет і медресе.

Спускаючись на вул. Глибочицьку, праворуч неможливо не помітити казковий палац, побудований у готичному стилі, який виявляється **храмовим комплексом Української Уніонної конференції церкви адвентистів Сьомого дня (АСД)**, який діє з 2008 р. Комплекс включає офіси конференції та благодійних організацій, а також великий молитовний зал.

Піднявшись по Вознесенському узвозу, бачимо ультрасучасні **храм і монастир Св. Василя Великого**, збудованого у 1999–2001 рр. за проектом архітектора Л. Скорик. Храм належить *Українській греко-католицькій церкві (УГКЦ)*.

Прямуючи до центру міста, на Старокіївській горі варто оглянути **язичницьке коло**, біля якого нині проводять свої свята прихильники язичеських традицій та «*рідної віри*».

Завершити тематичну екскурсію «Київ конфесійний» варто на вул. Костельній у **Прокафедральному соборі Св. Олександра**, що належить *Римо-католицькій церкві (РКЦ)*. Собор, який традиційно називають Олександрівським костелом, побудований у 1842 р. за проектом професора Ф. Меховича і київського архітектора італійського походження Л. Станзані. Храм довго вважався головним для київських католиків, поки не був побудований Миколаївський костел на Великій Васильківській. У 1937 р. костел закрили і передали під різні організації, деякий час тут працював планетарій. Богослужіння відновилися з 1995 р., у 2001 р. його відвідав Папа Іван Павло ІІ.

Такий чином, внаслідок пішохідної екскурсії, тривалістю 4 години, ми маємо змогу ознайомитися з конфесійним різноманіття сучасного Києва, відвідати нові храми і навіть відкрити для себе нові конфесії, що присутні в релігійному житті столиці України. На відносно невеликій ділянці Києва, ми маємо змогу побачити 16 культових споруд 11 релігійних конфесій:

християнських – 13;

з них – православних (9): УПЦ-КП – 2, УПЦ (МП) – 3, УАПЦ – 2; РСОПЦ – 1; ГрПЦ – 1;
католицьких (3): РКЦ – 1, УГКЦ – 2; протестантських (1): АСД – 1;

юдейських – 1; мусульманських – 1; язичницьких – 1.

ГЕОГРАФІЧНІ ОСНОВИ КОНЦЕПЦІЇ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

На сучасному етапі становлення та соціально-економічного розвитку незалежної Української держави стоїть завдання розумного, раціонального природокористування. Але знайти вірний шлях його вирішення неможливо без комплексного аналізу розвитку взаємовідношень, які складаються між суспільством і природою з однієї сторони, і між суб'єктами суспільства в процесі виробництва - з іншої.

Головна особливість комплексності полягає в тому, що вона - найважливіша умова збалансованого розвитку території в економічному, соціальному і екологічному аспектах. Такий розвиток регіонів України повинен бути направлений на екологізацію всіх видів господарської діяльності з метою оздоровлення навколишнього середовища, не тільки природного, але й соціального. Розробка цієї концепції неможлива без врахування регіональних особливостей інтегрального потенціалу території та її складових.

Проблемі збалансованого розвитку території присвячена велика кількість наукової літератури, в основному економічної [1-3]. У ній, залежно від мети дослідження, збалансованість розглядається в різних аспектах, але найчастіше стосовно розвитку виробництва. Разом з тим не вивченими залишаються питання збалансованого розвитку регіонів, а саме - раціонального використання природних ресурсів і, як наслідок, екологічного розвитку території.

Проблема збалансованого розвитку території має чітко виражені географічні аспекти. При цьому вихідними принципами географічних досліджень виступають: 1) інтегральність, яка базується на системному підході до вивчення основних взаємодіючих сфер: економіки, демосоціальної сфери і природного середовища; 2) територіальність, яка пропонує вивчення всіх територіальних аспектів збалансованого розвитку вказаних сфер і їх взаємообумовленості з урахуванням територіального поділу праці; 3) комплексність, яка відповідає закономірності територіальної організації суспільства і природи, їх взаємодії [4, с.373].

Мета збалансованого розвитку території полягає в суспільно ефективному господарюванні з забезпеченням соціально і екологічно комфортних умов життєдіяльності населення. В такому розвитку закладені резерви підвищення соціальної ефективності виробництва, збереження соціально-економічних функцій ландшафтів, вирішення інтегральних екологічних проблем. Саме тому досягнення збалансованого економічного, соціального, екологічного розвитку території вимагає географізації мислення, перебудови всієї системи економічних відносин з забезпеченням пріоритетності принципу територіальності, з урахуванням соціально-економічних і природних особливостей регіонів [5, 6].

Особливе значення при цьому набуває раціональне використання інтегрального потенціалу території (ІПТ), який об'єднує не тільки існуючі ресурси (природні, демографічні, виробничі, матеріальні елементи соціальної інфраструктури, фінансові, інтелектуальні і ін.), але і територію як поле взаємодії суспільно-природних компонентів, які включають її географічне положення, однією з складових якого виступає природно-ресурсний потенціал (ПРП), теоретичні основи якого розвинуті в працях В.П.Руденка і Н.Г.Ігнатенка [7]. Раціональне використання ПРП, в тому чи іншому поєднанні з іншими факторами і явищами територіального розвитку, є найважливішим напрямком ефективної віддачі території.

В основу територіальної структури ПРП Тернопільської області ми заклали густоту інтегрального ПРП території (грн/га), функціональну структуру інтегрального природно-ресурсного потенціалу ПРП (%) і величину абсолютного показника інтегрального ПРП.

Проведене зонування території за першим показником дало можливість виділити три зони – зону високої, середньої і низької густоти інтегрального ПРП. Що стосується

зонування території за абсолютною величиною інтегрального ПРП, то нами виділено чотири зони: зона з низькою абсолютною величиною інтегрального ПРП; з середньою; з високою; з дуже високою. За функціональною структурою природних ресурсів міжобласного значення ми виділили три зони: зона з функціональною перевагою водних ресурсів; зона з перевагою земельних ресурсів; зона з перевагою рекреаційних ресурсів. Саме ці три природних ресурси є переважаючими і виступають основою утворення територіальних угруповань міжобласного значення.

На основі виділених зон і компонентної структури ми провели внутрішньообласне природно-ресурсне районування території Тернопільської області. Під елементами структури внутрішньообласного рівня ми розуміємо специфічні, об'єктивно обумовлені, цілісні в природно-господарському відношенні території, які наділені якісною своєрідністю, внутрішньою однорідністю потенціалу природних ресурсів, є елементами територіальної структури соціально-економічного комплексу.

Виходячи з вищесказаного, ми виділили внутрішньообласний природно-ресурсний район, який охоплює територію адміністративних районів, яка визначається незначними відмінностями природних і соціально-економічних умов, потенціал природних ресурсів характеризується подібністю як компонентної (за двома переважаючими показниками), так і функціональної структур (за одним переважаючим показником).

Отже, беручи за основу районування вищеперераховані показники, а точніше – розширену функціональну структуру природних ресурсів міжобласного значення, а також компонентну структуру ПРП в кожному адміністративному районі, ми виділили за допомогою методів генералізації і ранжування внутрішньообласні природно-ресурсні райони: північний – земельно-водний з функціональною перевагою водних ресурсів (Кременецький, Шумський); центральний – земельно-водний з перевагою земельних ресурсів (Зборівський, Збаразький, Лановецький, Тербовлянський, Козівський, Тернопільський, Підволочиський); південно-західний – земельно-рекреаційний з перевагою рекреаційних ресурсів (Бережанський, Підгаєцький, Монастирський, Бучацький, Заліщицький); південно-східний – земельно-рекреаційний з перевагою земельних ресурсів (Гусятинський, Чортківський, Борщівський).

Слід відмітити, що, присвоюючи назву виділеним внутрішньообласним природно-ресурсним районам, ми, в першу чергу, відмічаємо їх компонентну структуру, яка показує дійсний стан та перевагу тих чи інших природних ресурсів. В другій частині назви ми показуємо функціональну значимість природних ресурсів, яка розкриває перспективи використання того чи іншого природного ресурсу в окремо взятому внутрішньообласному природно-ресурсному районі.

Отже, збалансований розвиток території, на нашу думку, це поєднання і взаємозв'язок, в першу чергу, ПРП як ресурсної основи ПТ з виробництвом, населенням, інфраструктурою, а також екологічного стану природного середовища як результату діяльності суспільства на певній території.

1. Алымов А. Н., Заставный Ф. Д., Прейгер Д. К. Сбалансированность народнохозяйственного развития (региональные и отраслевые проблемы). – К.: Наук. думка, 1986. – 224 с. 2. Емельянов А. С., Беседин В. Ф., Клименко Е. Д. и др. Региональная экономика: планирование, прогнозирование, управление / под ред. В. Ф. Беседин; Госплан УССР. НИЭИ. – К.: Наук. думка, 1989. – 272 с. 3. Чумаченко Н. Г., Губерная Г. К., Биренберг Б. М. и др. Управление экономическим и социальным развитием области / под ред. Н. Г. Чумаченко. – К.: Наук. думка, 1987. – Т. 1. – 304 с. 4. Топчиев А. Г. Геоэкология: географические основы природопользования. – Одесса: Астропринт, 1996. – 392 с. 5. Современный этап развития экономико-географических исследований в Украинской ССР. Развитие географической науки в Украинской ССР / отв. ред. Горленко И. А., Балабанов Г. В. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 94-101. 6. Горленко И. А., Игнатенко Н. Г., Руденко В. П., Якушик И. Д. Экономико-географические основы исследования природно-ресурсного потенциала. Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР. Теоретические и методические исследования. – К.: Наук. думка, 1990. – С. 32-37. 7. Игнатенко Н. Г., Руденко В. П. Природно-ресурсный потенциал территории. Географический анализ и синтез. – Львов: Выща школа, 1986. – 164 с.

МАЛІ МІСЬКІ ПОСЕЛЕННЯ: РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ І НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Малі міські поселення є важливими складовими поселенської мережі. В системах розселення вони виконують роль регіональних центрів. Нині в Україні нараховується близько 1255 малих міських поселень, що становить 89% всіх міських поселень. Переважно у всіх областях вони становлять більшість, їх частка може сягати 98%. За період незалежності в Україні відбулися істотні зміни в соціально-економічному розвитку, що переважно негативно позначилися на розвитку малих міст та селищ міського типу. Вони втрачають свої позиції в економічному розвитку, соціальній сфері та чисельності населення. В умовах складної соціально-економічної ситуації стан багатьох малих міських поселень характеризується як кризовий, а третини з них – як депресивний. Негативні економічні явища зумовили погіршення демографічної ситуації, що призводять до здрібнення поселенської мережі.

Малі міські поселення різних регіонів України відрізняються історичними, природними й соціально-економічними передумовами їх формування, що вплинули на розвиток в них містоформуючої бази, спеціалізації господарства, тип міської забудови та ментальні особливості населення. Нині у них також спостерігаються регіональні відмінності соціально-економічного стану.

Малі міські поселення, що знаходяться в зоні впливу великих та найбільших міст вирізняються кращою соціально-економічною ситуацією, для них характерна більша динаміка розвитку. Таких поселень в Україні більше 50. Зміни в структурі господарства в них відбуваються у результаті деіндустріалізації центру агломерації за рахунок переміщення промислових об'єктів, складів, будівництва житлового фонду на більш дешеві території. Це зумовлює створення нових робочих місць, покращення транспортної доступності до населеного пункту, компенсує закриття частини промислових підприємств, підвищує інвестиційну та міграційну привабливість поселень.

Для малих міських поселень, що входять до складу міських агломерацій характерна переважно позитивна динаміка чисельності населення. Збільшення кількості жителів відбувається з двох причин: відтік населення з сільської місцевості, що прагнуть жити ближче до великого міста та можливих місць прикладання праці; переїзд населення з центру агломерації до навколишніх малих міських поселень, через наявність більш дешевого житла.

Інша ситуація спостерігається у малих міських поселеннях, що мають значні рекреаційні ресурси та знаходяться у районах розвитку туризму. Це малі міські поселення, у яких також відбувся занепад підприємств містоформуючої бази але вони мають значний рекреаційний потенціал. Використовуючи природні, історичні (147 малих міста законодавчо закріплені як історичні) та інші види рекреаційних ресурсів вони можуть стати центрами туристичних послуг [1]. Особливо враховуючи зростаючу кількість внутрішніх туристів через стрімке зростання курсу валют. Поєднання природних умов та розташованих поруч історичних об'єктів дає змогу розвивати різні види туризму. Мешканці великих міст залюбки відвідують малі міста та тихі селища, які мають свій колорит та індивідуальність.

У малих міських поселеннях, що знаходяться у туристичних районах характерним є збільшення кількості невеликих приватних закладів сімейного типу. Це є позитивною тенденцією розвитку малого та середнього бізнесу у регіоні. При занепаді підприємств обробної промисловості та втраті великої кількості робочих місць за період економічної кризи, розвиток малого та середнього бізнесу сприятиме покращенню економічної стабільності у населеному пункті та регіоні, а при підтримці місцевої влади – формуванню сприятливого підприємницького середовища, залученню інвестицій. Такі процеси сприяють утриманню населення у населеному пункті, створенню нових робочих місць,

покращенню стану об'єктів інфраструктури, збереженню культурної спадщини регіону, національної й етнічної самобутності.

Складна соціально-економічна ситуація склалася у малих міських поселеннях старопромислових районів. Більшість малих міст та селищ у них є монофункціональними з вузькою сферою прикладання праці. Потужний промисловий комплекс, який представлений переважно підприємствами із застарілим обладнанням, технологіями, низькою інноваційною активністю, у нинішніх умовах часто є неконкурентоздатним на ринку та екологічно несприятливим для навколишнього середовища та здоров'я населення. Рівень розвитку підприємництва у малих міських поселеннях старопромислових районів є невисоким, збільшується кількість зайнятих у невиробничій сфері. У результаті закриття або зменшення обсягів виробництва на основному підприємстві створюється декілька виробництв малого та середнього бізнесу. При цьому відбувається диверсифікація галузевої структури, однак загальна кількість робочих місць та обсяги виробництва значно менші. Закриття основного підприємства (наприклад, з 1996 р. у Луганській області закрито 45 вугледобувних підприємств, переважна частина яких знаходилася у малих містах), від якого залежить соціально-економічна ситуація в малих міських поселеннях супроводжується зменшенням кількості зайнятих у ряді галузей, поширенням бідності, загостренням соціальних проблем, ліквідацією об'єктів соціальної інфраструктури у малих містах та селищах. У результаті населення позбавлене цілого ряду соціальних послуг [3,6]. Таким чином, посилюються диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів між обласним центром, великими містами та малими містами й селищами міського типу [2].

Також складна ситуація нині спостерігається у малих міських поселеннях сільських регіонів. Містоформуюча база цих поселень складається переважно з підприємств переробної, харчової промисловості, галузей сільськогосподарського машинобудування, а діяльність тісно пов'язана з господарством та життєдіяльністю населення навколишніх сільських територій. Переорієнтація значної частини сільськогосподарського виробництва на вирощування експортних культур зумовило втрату частини галузей спеціалізації, зменшення виробничих потужностей підприємств, закриття ряду виробництв, що знаходилися у малих міських поселеннях [5]. Це негативно вплинуло на соціально-економічну та демографічну ситуацію, що відобразилося у збільшенні безробіття, міграції населення у середні та великі міста, зменшенні кількості народжуваності та збільшенні старіння населення.

На соціально-економічну ситуацію у малих міських поселеннях впливає також адміністративний статус населеного пункту. Малі міста й селища, що є районними центрами, а також малі міста обласного підпорядкування характеризуються кращою ситуацією порівняно з поселеннями, які цих функцій не виконують. Адже у районних центрах зосереджено більше об'єктів виробничої, транспортної та соціальної інфраструктури, вони є районними центрами міграційної активності.

Напрями подальшого розвитку малих міських поселень повинні розроблятися із врахуванням їх регіональних особливостей. Так для малих міських поселень старопромислових районів важливими напрямами активізації економіки є створення вільних економічних зон, дієвих територій пріоритетного розвитку, створення індустріальних парків. У аграрних регіонах необхідне підвищення ефективності сировинного забезпечення переробних підприємств малих міських поселень; реструктуризація, підвищення їх конкурентоспроможності відповідно до сучасних вимог ринку і європейських стандартів; створення механізмів обмеження розвитку агрохолдингів з позицій упередження їх негативного впливу на сировинне забезпечення підприємств малих міст [5].

У сучасних умовах території повинні боротися за інвестиції для малих міських поселень рекреаційних районів у цьому процесі можна використати можливості брендингу території [4]. Історичні малі міські поселення використовуючи свою

індивідуальність можуть виробити бренд, що стане джерелом стабільного прибутку у бюджет міста. Для цього необхідна перш за все місцева ініціатива.

У той же час є шляхи активізації, вирішення яких є нагальним для всіх малих міських поселень. Це стосується розробки чіткої програми розвитку міст та їх виконання, вирішення питань невідповідності доходів місцевих бюджетів їх витратам, узгодження планів розвитку малих міських поселень з регіональними та загальнодержавними програмами розвитку. Важливим є брак співпраці між місцевою владою та бізнесом. Необхідна також активізація діяльності місцевих громад та їх участь в управлінні населеним пунктом. В умовах посилення відкритості економіки України, інтеграції її у світогосподарські процеси малі міські поселення отримують нові можливості розвитку, від раціонального використання первинних конкурентних переваг у нових умовах залежать їх соціально-економічне піднесення.

1. Головка О. М., Брецько Е. Ю. Перспективні напрями розвитку туризму в малих містах // Наук. вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.14. – С. 67-73. 2. Кирику М. В. Державне регулювання забезпечення економічної безпеки старопромислових регіонів. // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.m.nauka.com.ua>) 3. Мельник І. Г. Суспільно-географічні засади розвитку малих і середніх міст Луганської області : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. : 11.00.02 – економічна та соціальна географія. – К., 2006. – 13 с. 4. Мілашовська О. І., Ільто Т. І. Проблеми та перспективи становлення брендингу малих міст України // Інноваційна економіка. – 2013. – Вип. 6(44). – С. 16-18. 5. Нагірна В. П. Малі міста сільських регіонів України у контексті змін в економічній системі господарювання // Часопис економічної та соціальної географії. – 2005. – Вип.19(2). – С.7-12. 6. Руденко Л. Г., Підгрушній Г. П., Гукалова І. В. Старопромислові регіони України: пошук стратегії збалансованого розвитку // Укр. географ. журнал. – 2002. – № 1. – С. 4-14

ЧЕРНЕГА Петро, РОГОЖА Анжела

Чернівецький відділ

**Тема: ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ
ГРЯЗЬОВОГО ВУЛКАНА СЕЛА КОЛІНКІВЦІ (ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСТЬ)**

Одним з проявів вулканізму на планеті є - грязьовий вулканізм. В Україні налічується понад 50 діючих грязьових вулканів: ,більшість з них розташовані у Криму і лише два на Західній Україні – в с. Старуня Богородчанського району Івано – Франківської області та с. Колінківці Хотинського району Чернівецької області (Рис. 1). Якщо Прикарпатський вулкан має статус геологічної пам'ятки та відомий широкому загалу, то його Буковинський побратим незаслужено обділений увагою (хоча є не менш цікавим з наукової точки зору та як туристичний об'єкт).

*Рис. 1 –Зовнішній вигляд грязьового вулкану в с. Колінківці
влітку 2014 та восени 2015 років*

Періодичні спостереження за діяльністю грязьового вулкана ведуться учнями місцевої школи, під керівництвом вчителів географії, з 1986 року (рис. 2). Допомогу їм в цьому надають науковці Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (Чернега П. І), та з 2014 року Львівського національного університету ім. І. Франка (Гулій В. М).

На сьогоднішній день, проблема збереження даного природного об'єкту постала досить гостро, оскільки територія на якій розміщений грязьовий вулкан зазнає значного антропогенного навантаження (посаджено фруктовий сад, який часто обприскується отрутохімікатами).

Рис. 2 – Дослідження вулкану в минулому та на сучасному етапі

Результати дослідження грязьового вулкана в с. Колінківці показують, що він:

- ✓ характеризується рисами подібності з аналогічними об'єктами в Україні і світі;
- ✓ особливості його діяльності типові для грязьових вулканів і представлені періодами його спокійного життя та активізації в час землетрусів чи інших катаклізмів у віддалених від Колінківців районах на сотні і тисячі кілометрів;
- ✓ хлорит, слюда, кварц, польові шпати і карбонати є типовими мінералами в грязьових потоках, але відрізняються від набору мінералів із порід низки відомих нафтогазоносних районів, наприклад, через відсутність монтморилоніту;
- ✓ рідка вулканічна суміш містить велику кількість катіонів та аніонів (Na^+ , K^+ , HCO_3^- , CO_3^{2-}), що підвищує мінералізацію та надає грязі лікувальних властивостей;
- ✓ визначальною є також поява вуглеводневих проявів у моменти активізації вулкана, що можна використати в подальшому для оцінки перспектив району на виявлення промислових родовищ газу й нафти;
- ✓ масштабний антропогенний вплив на довкілля навкруги грязьового вулкана в с. Колінківці потребує зусиль для надбання цим об'єктом статусу геологічного пам'ятника, взяття його під охорону;
- ✓ подальше системне вивчення характеру діяльності грязьового вулкана в с. Колінківці потрібно організувати на постійній основі, яка б дала можливість простежити зміну його характеристик у часі і прив'язати ці зміни до змін сейсмічності в районах, які вважаються впливовими на діяльність вулкана;
- ✓ ураховуючи велике наукове значення вивчення цього грязьового вулкана та його привабливість як туристичного об'єкта, необхідна велика рекламна та інформаційна робота з висвітлення його особливостей і переваг доступними засобами інформації.

РЕСУРСНО-РЕКРЕАЦІЙНІ ДОМІНАНТИ РЕГІОНУ

Рекреаційно-туристські ресурси - об'єкти та явища природного, природно-антропогенного, соціального походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності. Вінницька область є унікальним за рекреаційно-курортними ресурсами простором. Останній в адміністративно-територіальному відношенні представлений 27 районами, кожний з яких має свою специфіку, свою неповторність. Виступаючи як оригінальні територіальні структури, що мають на регіональному туристичному ринку притаманну лише їм «торгово-рекреаційну марку», райони характеризуються як відчутною нерівномірністю розвитку ресурсної бази, так і різними показниками функціонування рекреаційної галузі. Про це свідчить ресурсно-рекреаційний рейтинг адміністративно-територіальних одиниць Вінниччини, який віддзеркалює результати оцінки як окремих видів РТР, так і їх інтегральну оцінку, що дає підстави аргументовано сприймати строкатість та нерівномірність розвитку регіонального ресурсно-рекреаційного поля.

Таблиця 1 – Ресурсно-рекреаційний рейтинг районів Вінницької області

Адміністративно-територіальні одиниці (райони)	Оцінка блоку, бали				Сума балів	Загальний бал ресурсно-рекреаційного рейтингу
	суспільно-географічний	природний (інтегральний)	історико-культурний	інфраструктурний (інтегральний)		
Барський	2	14	2	9	27	3
Бершадський	2	14	2	6	24	2
Вінницький	2	18	3	13	36	5
Гайсинський	2	15	3	9	29	4
Жмеринський	3	16	2	7	28	3
Іллінецький	2	15	3	6	26	3
Калинівський	2	12	2	6	22	1
Козятинський	1	12	2	9	24	2
Крижопільський	3	12	2	6	23	2
Липовецький	2	12	2	6	22	1
Літинський	2	16	2	6	26	3
М.-Подільський	2	17	3	10	32	5
М.-Куриловецький	2	18	2	5	27	3
Немирівський	3	17	3	8	31	4
Оратівський	1	13	2	5	21	1
Піщанський	2	14	2	7	25	2
Погребищенський	1	12	2	7	22	1
Теплицький	2	12	2	7	23	2
Тиврівський	3	15	2	5	25	2
Томашпільський	3	12	2	6	23	2
Тростянецький	3	16	2	8	29	4
Тульчинський	3	15	3	9	30	4
Хмільницький	1	16	2	8	27	3
Чернівецький	2	12	1	5	20	1
Чечельницький	2	15	1	4	22	1
Шаргородський	3	14	2	7	26	3
Ямпільський	2	15	3	7	27	3

Запропонована рейтингова ресурсно-рекреаційна оцінка районів Вінницької області розглядається як суттєвий результат дослідження. При цьому загальний бал ресурсно-рекреаційного рейтингу адміністративно-територіальних одиниць Вінниччини визначався як сума 4 блоків – суспільно-географічного, природного, історико-культурного, інфраструктурного. При визначенні загального балу застосовувалась наступна градація: 1 інтегруючий бал – 20-22 складових бали; 2 бали – 23-25; 3 бали – 26-28; 4 бали – 29-31; 5 балів – 32-36 (табл. 1).

Аналіз табл. 1 свідчить про те, що Вінницький та Могилів-Подільський райони отримали максимальний загальний бал ресурсно-рекреаційного рейтингу (5), Гайсинський, Немирівський, Тульчинський та Тростянецький райони було оцінено 4 балами (ці райони можна вважати ресурсно-рекреаційними територіями – донорами). Мінімальний (1) бал отримали Чечельницький, Погребищенський, Липовецький, Калинівський, Оратівський та Чернівецький райони (два останніх є депресивними у ресурсно-рекреаційному відношенні районами).

Ресурсно-рекреаційною доміантою районів є стабільний у просторі і часі вид рекреації, туризму, чинником розвитку якого є відповідна суспільно-економічна база та попит [1. - С. 52]. Співставлення забезпеченості рекреаційно-туристськими ресурсами та ресурсно-рекреаційних доміант районів Вінницької області наведено у табл. 2

Таблиця 2 – Забезпеченість рекреаційно-туристськими ресурсами та ресурсно-рекреаційні доміанти районів Вінницької області

Адміністративно-територіальні одиниці (райони)	Індекс забезпеченості районів РТР	Ресурсно-рекреаційні доміанти
Барський	Рз	ОТ, ІК
Бершадський	Рз	ОТ, ІК
Вінницький	Рн	ІК, ЛОТ, С, Б
Гайсинський	Рн	ІК, ОТ, Б, ІЕ
Жмеринський	Рз	С, Б
Іллінецький	Рз	ІК, ІЕ
Калинівський	Рд	О
Козятинський	Рз	О, ІК
Крижопільський	Рз	ЛО, ІК
Липовецький	Рд	Б, О
Літинський	Рз	ОТ, ІК
М.-Подільський	Рн	ІК, ЛОТ, С, Б
М.-Куриловецький	Рз	ОТ, ІК
Немирівський	Рн	ІК, ЛОТ, С, Б
Оратівський	Рд	ОТ
Піщанський	Рз	ОТ
Погребищенський	Рд	ІК, О
Теплицький	Рд	О
Тиврівський	Рз	Б, ОТ
Томашпільський	Рд	О
Тростянецький	Рн	ЛОТ, Б
Тульчинський	Рн	ІК, ОТ, Б, ІЕ
Хмільницький	Рз	ІК, ЛО, Б
Чернівецький	Рд	О
Чечельницький	Рд	ОТ
Шаргородський	Рз	ІК, С
Ямпільський	Рз	ІК, С, ІЕ, ОТ

Індекси забезпеченості рекреаційно-туристськими ресурсами районів Вінницької області: Рн – ресурсонадлишковий район; Рз – ресурсозбалансований район; Рд – ресурсодефіцитний район (комплексна оцінка).

Ресурсно-рекреаційні доміанти: ЛО – лікувально-оздоровча, ЛОТ – лікувально-оздоровчо-туристська, ІК – історико-культурна, ІЕ – історико-етнографічна, ОТ – оздоровчо-туристська, О – оздоровча, С – сакральна, Б – біосоціальна.

Варто зазначити, що наявність у районах однієї доміанти може свідчити як про спеціалізацію, що історично склалася у межах даної території, так і виступати чинником пошуку та залучення інших складових ресурсно-рекреаційного поля (інших доміант). На сучасному етапі відмічається недостатня розробка сценаріїв рекреаційного освоєння території Вінниччини, відсутність аналітичної експертизи ресурсно-рекреаційної складової регіону, що в свою чергу, може виступати важелем подальшого пошуку латентних територіальних можливостей і реалій, здатних поживати регіональне рекреаційне господарство, інтегрувати його в рекреаційно-туристську галузь держави.

1. Наукові дослідження для потреб туризму: Матеріали «круглого столу». – К. : ВГЛ «Обрії», 2006. – 103 с.

ЧПКО Тарас

Київський відділ

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ДЕГРАДАЦІЇ І ВИСНАЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРІВ УКРАЇНИ, ЇХНІ НАСЛІДКИ І ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Земельні ресурси є одними з найважливіших природних ресурсів України. Їм належить провідне місце серед інших компонентів природно-ресурсного потенціалу у матеріальному виробництві країни, оскільки за якісним складом і біопродуктивністю ґрунтів Україна є однією з найбагатших держав світу. Вона володіє майже третиною світових запасів чорноземів, які можуть забезпечити продовольством більше 300 млн. чол. у світі.

Завдяки якісному складу ґрунтів та високій біопродуктивності земельних угідь Україна здатна гарантувати продовольчу безпеку населенню і нарощувати експортний потенціал вітчизняного АПК. Однак протягом останніх 25 років розвиток агросектору відбувається без врахування екологічних аспектів функціонування агроландшафтів та збереження родючості ґрунтів. Внаслідок цього, у системі аграрного природокористування існує значна кількість проблем, які перешкоджають екологічно зрівноваженому та стійкому їхньому розвитку.

Однією з головних проблем аграрної галузі України на сучасному етапі розвитку економіки є надмірна сільськогосподарська освоєність території та нераціональна структура використання сільгоспугідь. Так, майже у всіх регіонах країни понад 70–75% сільгоспугідь становлять орні землі. При цьому у всіх областях незначними (до 1–1,5% і від 10 до 15%) у структурі сільгоспугідь були частки багаторічних насаджень та сіножатей і пасовищ.

Співвідношення ріллі до сіножатей і пасовищ та багаторічних насаджень у структурі сільгоспугідь становить 4:1 і свідчить про дисбаланс у структурі аграрного землекористування. На думку фахівців, таке співвідношення повинно бути 1:1. Дефіцит сіножатей і пасовищ значно загострюється в степовій та лісостеповій зонах. Так, на Дніпропетровщині, Миколаївщині, Вінниччині, Кіровоградщині та Запоріжжі співвідношення між цими категоріями сільгоспугідь становить 6:1, Черкащині — 7:1, Херсонщині — 8:1.

Однак, при надмірній розораності сільськогосподарських земель, економічна ефективність сільськогосподарського використання земельного фонду в Україні, значно нижча, ніж в Європі. Основними причинами низької віддачі земельного потенціалу країни є втрата традицій землекористування, відсутність стратегії розвитку і підтримки аграрної галузі на державному рівні, належної транспортно-логістичної інфраструктури, вплив факторів поточної кон'юнктури світових аграрних ринків тощо.

Збільшення попиту на продукти харчування, корми і сировину для виробництва біопалива в світі, а також сприятливі закупівельні ціни на продовольчому ринку держави обумовлюють спеціалізацію агросектору України на виробництві зернових і технічних культур. Протягом 2012–2014 років їхня частка у загальній структурі посівів у північних, центральних (Черкаській і Полтавській) областях України і на Поділлі становила більше 70–80%, а в областях степової зони — понад 90%.

У структурі посівів *зернових* і *технічних* культур характерною особливістю є переважання однієї (кукурудзи, пшениці, соняшнику) чи кількох культур (пшениці, ячменю, кукурудзи). Так, *кукурудза* є основною культурою у структурі посівних площ північних, центральних і 2 західних (Закарпатської і Чернівецької) областей, *пшениця* — східних (Луганської, Запорізької), південних (Херсонської) і західних (Львівської та Волинської) областей, *соняшник* — областей степової зони. Їхня частка у структурі посівів становить більше 50–60 і 75–90%.

Перенасиченість сівозмін олійними і зерновими культурами, домінування однієї чи кількох культур у структурі їхніх посівів у поєднанні з надмірною розораністю території України і високою часткою ріллі у структурі сільгоспугідь зумовлюють процеси інтенсивної деградації та виснаження земельних угідь України. Їхні наслідки особливо стали помітними в період переходу до ринкової економіки внаслідок використання земель виключно як джерела отримання швидкої економічної вигоди за рахунок виснаження їхньої природної родючості.

За даними ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії» найпоширеніший вид деградації — дегуміфікація (втрата гумусу і поживних речовин), що охопила 43% загальної площі сільгоспугідь країни. За результатами агрохімічної паспортизації сільськогосподарських земель протягом 1986–2010 рр. вміст гумусу в ґрунтах скоротився на 0,22%. Щоб збільшити його вміст на 0,04% необхідно 10 років за умови виключення ділянки з використання. Тобто для компенсації цих втрат необхідно більше 50 років.

Про інтенсивні процеси деградації ґрунтів свідчить і негативний баланс гумусу та поживних речовин. Протягом останніх 10 років баланс гумусу був гостродефіцитним, його втрати становили в межах -0,4 - -0,8 т/га, а з початку 90-х рр. щорічно фіксується негативне сальдо балансу всіх елементів живлення. В особливому дефіциті азот і калій, що обумовлено стрімким скороченням посівних площ зернобобових і кормових культур і збільшенням посівів соняшнику, ріпаку та кукурудзи [2].

Протягом 1995–2014 рр. посіви *кормових культур* в Україні зменшилися у 6 разів (майже на 10 млн. га), тоді як посіви соняшнику, кукурудзи і ріпаку збільшилися у 3 та 10 разів (приблизно на 8 млн. га). Так, якщо 1995 р. у більшості регіонів України посіви кормових культур становили більше 450–600 тис. га, то у 2015 р. вони становили від 40 до 150 тис. га. Найбільш стрімко посіви цих культур зменшилися у Дніпропетровській, Одеській, Запорізькій, Харківській, Херсонській, Чернігівській, Полтавській, Донецькій та Кіровоградській областях.

Зовсім інша ситуація протягом 1995–2014 рр. була характерною для посівних площ *соняшнику* в Україні. Якщо у 1995 р. в 11 регіонах його посіви становили від 0 до 8 тис. га, а в інших областях — від 30 до 250 тис., то протягом останніх 20 років вони збільшилися. Характерною особливістю є значне (у понад 30, 50, 60, 140 і 190 разів) збільшення його посівів у регіонах з малосприятливими ґрунтово-кліматичними умовами — на Львівщині, Рівненщині, Хмельниччині, Івано-Франківщині, Чернігівщині, Житомирщині і Тернопільщині. Значно збільшилися (в 1,8–3,3 рази) посіви соняшнику і в традиційних регіонах його вирощування — Кіровоградській, Дніпропетровській, Запорізькій, Миколаївській, Харківській, Донецькій, Херсонській, Полтавській, Луганській і Одеській областях [1].

Відома в Україні проблема, яка охопила приблизно 39% загальної площі сільгоспугідь країни і супроводжується несприятливими екологічними наслідками і суттєвими економічними збитками — переущільнення ґрунтів. При вирощуванні зернових

культур приблизно 20% ріллі мають щільність будови в кореневмісному шарі вище, ніж потребують ці культури.

Головними чинниками зниження продуктивності земельних ресурсів України та деградації агроландшафтів є водна та вітрова ерозія. Загальна площа сільгоспугідь, які зазнали водної ерозії, становить 13,4 млн. га, у т. ч. 10,6 млн. га орних земель (32% загальної площі цих угідь), а щорічний приріст еродованих земель складає до 80–90 тис. га.

Середньорічні втрати ґрунту від водної та вітрової ерозії складають 15 т/га. Це означає, що ґрунтовий покрив країни втрачає щороку близько 740 млн. т родючого ґрунту, що містить 24 млн. т гумусу, 700 тис. т рухомих фосфатів, 800 тис. т калію, 500 тис. т азоту і безліч мікроелементів [2]. У такій ситуації виникає реальна загроза подальшої інтенсивної деградації ґрунтового покриву і без вжиття необхідних заходів процеси деградації триватимуть та, як наслідок, Україна отримає малопродуктивні землі.

Одним з оптимальних шляхів вирішення проблеми дегуміфікації сільгоспугідь країни може стати використання соломи, яка містить близько 15% води і майже на 85% складається з органічної речовини (азоту, фосфору, калію, вуглецю тощо). Вона є активним енергетичним матеріалом для мікроорганізмів ґрунту та будівельним матеріалом для “поживного” гумусу. При гнитті 1 т соломи у ґрунті вже через 3 місяці утворюється близько 50 кг гумусу, а через 2 роки — 90–100 кг.

Оскільки вміст сухої органічної речовини в соломі становить 85 %, у підстилковому гної — 20, зеленому добриві — 10, рідкому гної — 3 %, то солома має важливе значення в регулюванні балансу органічної речовини, яка надходить до ґрунту, особливо на віддалених від ферм полях, де гній практично не вноситься [3].

Для виправлення ситуації, що склалося з деградацією сільгоспугідь в Україні, також необхідно найближчими роками досягти хоча б простого відтворення родючості ґрунтів (щодо вмісту гумусу, азоту, фосфору й калію) і на законодавчому рівні відновити практику розробки щорічних планів підвищення їхньої родючості, вважаючи їх обов'язковою складовою бізнес-планів сільгосппідприємств усіх форм власності.

1. Державна служба статистики України. — Режим доступу:// <http://www.ukrstat.gov.ua/> 2. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні в 2012 році. — Режим доступу://<http://www.menr.gov.ua/docs/activity-dopovidi/NacDopovid2012.pdf> 3. *Примак І. Д.* Екологічні проблеми землеробства. — Режим доступу://<http://sg.dt-kt.net/books/book-5/chapter-446/>

ШАБАШОВА Людмила

Київський відділ

ПІДПРИЄМНИЦТВО В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛЮСІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Регіональна політика покликана забезпечити створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку України та її регіонів, підвищення рівня життя населення, дотримання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина незалежно від місця проживання. У сучасних умовах низького рівня соціально-економічного розвитку більшості регіонів, зростаючих територіальних диспропорцій в умовах та якості життя населення, неефективного використання інтегральних потенціалів регіонів актуальним завданням регіональної політики є активізація соціально-економічних процесів, спрямованих на подолання негативних тенденцій, формування механізмів адаптації регіональних соціально-економічних систем до викликів середовища. Світовий досвід свідчить про важливу роль у цих процесах полюсів соціально-економічного зростання як місць зосередження передових видів економічної діяльності, здатних продукувати мультиплікативний ефект та поширювати імпульси розвитку на прилеглу територію.

За визначенням, полюс соціально-економічного зростання повинен характеризуватися двома основними ознаками: 1. наявність потужного потенціалу розвитку, випереджаючий ріст пропульсивних галузей; 2. поширення імпульсу, виникнення підприємств взаємопов'язаних видів економічної діяльності, вплив на соціально-економічний розвиток прилеглої території. Для високорозвинутих держав, що знаходяться на стадії постіндустріального розвитку найбільш передовими є види діяльності пов'язані з інформатикою, мікроелектронікою, біотехнологіями та генною інженерією, банківською справою тощо. Однак відсутність належного розвитку цих видів діяльності не означає неможливість застосування положень теорії полюсів зростання до конкретної території. Для інших країн пропульсивними можуть бути галузі пов'язані з індустріальною стадією соціально-економічного розвитку за умови запровадження інновацій, що нададуть поштовх для розвитку регіону.

Найбільш сприятливі умови для формування полюсів соціально-економічного зростання притаманні містам, в першу чергу великим багатофункціональним центрам. Завдяки наявним ресурсам та попиту такі центри здатні виконувати різні функції у суспільно-територіальному комплексі, розвивати велику кількість видів бізнесу, залучати інвестиції, налагоджувати різні види взаємодії як в межах центру, так і з іншими центрами – створюються сприятливі умови для контактів. Саме за рахунок контактів велике місто є каталізатором змін на прилеглих територіях, а сучасні реалії вимагають постійних змін і пристосування до них, оскільки без постійного оновлення місто втрачає конкурентоздатність, «консервується» у забезпеченні базових потреб населення, перестає бути центром розвитку.

Ключовими у сучасному економічному розвитку є людські ресурси або капітал. Великі багатофункціональні центри мають більші можливості для залучення людських ресурсів за рахунок якіснішого задоволення базових потреб, забезпечення вищої якості життя населення, вищого розвитку інфраструктури, можливостей освіти і саморозвитку населення тощо. Світовий досвід свідчить про успіх країн, які пріоритетом розвитку зробили людину, хоч і не володіли значним природо-ресурсним потенціалом. Кваліфікація, ініціативність, міжособистісні зв'язки населення є базою для функціонування міста, сприйняття інновацій, пристосування до змін зовнішнього середовища.

Методологічною проблемою є визначення характеру і масштабів впливу центрів на прилеглу територію, тобто перетворення соціально-економічного центру на полюс зростання. Вплив може мати негативний характер: випереджаючий ріст центру, посилення концентрації ресурсів у ньому можуть свідчити про сприятливі умови розвитку (вигідне економіко-географічне положення, історичні особливості, рівень інфраструктури), примноження власного потенціалу, що супроводжується «вимиванням» ресурсів, у першу чергу людських, з прилеглих територій. Завдання регіонального розвитку – викликати позитивні зміни у розвитку прилеглих територій, що можливо за умови налагодження різноманітних зв'язків. Центри зацікавлені у налагоджених зв'язках, спочатку як споживачах продукції, пізніше як партнерів, здатних сприймати інновації центру та взаємодіяти у їх продукуванні. Таким «партнером» може стати *підприємництво* як особливий тип господарювання, в основі якого полягає пошук нових можливостей виробництва товарів і послуг на основі інновацій та залучення ресурсів з найрізноманітніших джерел. Підприємництво може відігравати роль найпотужнішого ресурсу зайнятості та доходів населення, зміцнення економічної бази регіону. Необхідною умовою є відповідна кваліфікація населення, а також сприятливі умови для ведення бізнесу в регіонах.

Підприємництво в сучасних умовах України переживає негативні тенденції: зменшення кількості малих і середніх підприємств, частки зайнятих на них та найманих працівників, обсягів реалізованої продукції. Найбільша частка малих підприємств у сфері оптової і роздрібно-торгівлі вказує не на прояви інноваційного розвитку, а на можливість

життєзабезпечення, пристосування до умов кризи за рахунок зменшення ризиків, пов'язаних з прибутком. Позитивним можна назвати незначне зростання частки малих підприємств в обсягах реалізованої продукції у сфері професійної і наукової діяльності, інформації та телекомунікації, промисловості, що свідчить про перерозподіл на користь інноваційних видів діяльності.

За статистичними даними 2013 року більшість малих підприємств регіонів концентрується в обласних центрах (понад 45%), що свідчить про початкові етапи впливу центрів на прилеглу територію та недостатні ресурси для ведення бізнесу в регіонах. Причиною може бути відсутність підприємницької ініціативи, а також недостатньо диверсифікована структура бізнесу, відсутність сприятливих умов для його ведення через недостатній розвиток інфраструктури, а також невідповідності нормативно-законодавчої бази сучасним вимогам.

Таким чином, вплив регіональних центрів соціально-економічного розвитку на прилеглу територію може проявлятися у формуванні різноманітних зв'язків і взаємодії, одним з проявів яких є розвиток підприємницької діяльності, що виступає наслідком і умовою перетворення центру на полюс соціально-економічного зростання.

ШАПОВАЛОВА Олеся

Київський відділ

ГЕОЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ЛАНДШАФТІВ ПІВДЕННОГО КИТАЮ

Історія господарського освоєння природних ландшафтів Китаю налічує не одне тисячоліття. Стародавність освоєння, виняткова щільність населення, інтенсивний розвиток економіки і сільського господарства за останні десятиліття, бурхливе індустріальне зростання в умовах браку водних і земельних ресурсів призвели до значної трансформації природних ландшафтів [1]. Метою даного дослідження є геоекологічна оцінка стану сучасних ландшафтів Південного Китаю. Для розробки комплексної програми геоекологічної оцінки стану сучасних ландшафтів досліджуваної території передбачається вирішення наступних взаємопов'язаних завдань:

- 1) вивчення сучасної ландшафтної структури території та чинників її формування на регіональному рівні;
- 2) аналіз структури землекористування і її особливостей;
- 3) дослідження прояви супутніх деструктивних (природно-антропогенних) процесів;
- 4) аналіз видів та інтенсивності розвитку стихійних лих, а також їх вплив на стан природних геосистем;
- 5) виявлення ареалів основних видів забруднень (повітряного і водного середовища, ґрунтів і рослинності);
- 6) вплив щільності населення на стан сучасних ландшафтів в межах досліджуваної території;
- 7) геоекологічна оцінка сучасних ландшафтів.

Об'єктом досліджень в рамках нашого дослідження є сучасні ландшафти Південного Китаю, що характеризуються різним ступенем трансформації природного середовища. По суті вони представлені природно-антропогенними ландшафтами - землеробськими, пасовищними, лісгосподарськими і селітибними модифікаціями; техногенними комплексами; вторинно-похідними і умовно-корінними ландшафтами [2]. Основними матеріалами під час написання дослідження є картографічні, статистичні, літературні дані та художні зображення, а також фактичний матеріал.

Аналіз сучасної ландшафтної структури Південного Китаю проводився на основі вивчення картографічних, статистичних та фондових матеріалів даної території. При складанні ландшафтних карт використовувалися принципи регіонального ландшафтного картографування, розроблені А. Г. Ісаченко (1989) і В. А. Ніколаєвим (1979) [3,4]. Під час картографування ландшафтної структури території та аналізу антропогенної

трансформації ландшафтів автор враховував методичні підходи, розроблені на кафедрі Фізичної географії та геоекології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, зокрема, використані при складанні карти «Сучасні ландшафти світу» (1:15 ТОВ ТОВ) та ландшафтні карти атласу «Природне середовище і природні ресурси світу» (1998), а також методики, викладені в працях А.Г. Ісаченко, А.М. Рябчикова, Ф.Н. Мількова та інших. Принципи, використані при складанні карти землекористування Південного Китаю в масштабі 1: 5000000, близькі за методикою до карти «Земельні угіддя світу» (1986).

Геоекологічна оцінка території базувалася на концептуальних розробках таких авторів як А.Г. Ісаченко, Е.П. Романова, Б.І. Кочуров, А.В. Антіпова, Г.Н. Голубев, С.П. Горшков, а також на методиці складання еколого-географічної карти України в масштабі 1: 4000. Вперше була розроблена методика комплексної геоекологічної оцінки ландшафтів територій з високою специфікою антропогенного навантаження - великою щільністю сільського населення (рівнини - більш 400 чол / км, гірські території - 150-200 чол / км²) і широким розвитком селищно-волосних промислових підприємств. Такі розробки, враховуючи особливості регіону, до теперішнього часу були відсутні.

1) Вперше складена карта сучасних ландшафтів Південного Китаю в масштабі 1: 5000 000. Уточнено кордони географічних поясів.

2) Складена карта типів землекористування; проаналізовано особливості сучасного етапу використання земель Південного Китаю, для якого характерна наявність практично всіх типів землекористування та їх висока мозаїчність; виявлена специфіка геоекологічних проблем території.

3) На основі комплексного аналізу особливостей використання земель, набору та інтенсивності переважаючих деструктивних процесів у межах угруповань видів ландшафтів виділені геоекологічні райони, що класифікуються в подальшому за геоекологічним станом ландшафтів.

Пропонована методика екологічної оцінки має уніфікований характер для ландшафтів помірною, субтропічного і тропічного поясів густонаселених районів. Вона може бути використана як наукова основа оптимізації природокористування в умовах високого антропогенного навантаження за умов інтенсивного ведення господарства [5]. Методичні прийоми геоекологічної оцінки стану ландшафтів можуть бути застосовані також для досліджень інших територій.

У територіальному плані проведено дослідження сфокусовано на ландшафтах Південного Китаю. У його межах проживає 80% населення країни, він займає більше половини площі КНР, тут зосереджено 36% орних угідь [9]. Метою даного дослідження є геоекологічна оцінка стану сучасних ландшафтів Південного Китаю. Аналіз сучасної ландшафтної структури Південного Китаю проводився на основі вивчення картографічних, статистичних та фондових матеріалів на даній території. При складанні ландшафтних карт використовувалися принципи регіонального ландшафтного картографування, розроблені А.Г. Ісаченко (1989) і В.А.Ніколаєвим (1979). Розташування досліджуваної території в декількох кліматичних поясах, різноманітність геологічних структур, форм рельєфу і характеру підстилаючих порід визначили наявність мозаїчної ландшафтної структури. Тривала історія господарського освоєння регіону призвела до різного ступеня трансформації ландшафтів: більша частина ландшафтів Південного Китаю (84%) змінені господарською діяльністю людини [10]. Нині вони представлені сільськогосподарськими модифікаціями з терасованими плантаціями, рисовими полями та іншими сільськогосподарськими угіддями. Найбільшою мірою трансформовані ландшафти рівнин і нізкогір'я; висока частка (61%) вторинно-похідних ландшафтів, в яких природна рослинність заміщена вторинними заростями чагарників і насадженнями з сосни Массона. Аналіз демографічного навантаження і ступеня трансформації сучасних ландшафтів визначив необхідність розгляду населення як одного з основних факторів, що визначають стан довкілля як усередині населених пунктів та промислових територій, так і

за їх межами, у сільській місцевості. З одного боку, воно безпосередньо (через рекреаційне навантаження, забруднення комунальними стоками та ін.) і ще більше - опосередковано (через господарську діяльність) впливає на стан природного середовища. З іншого боку, населення відчуває вплив сформованої (у тому числі і за його участі) несприятливої геоecологічної обстановки (високий рівень захворювань, пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища). Особливості розселення (щільність населення в сільській місцевості порівнянна з подібною в міській межі), висока концентрація населених пунктів на одиницю площі, мозаїчне чергування сільськогосподарських полів, поселень і підприємств селітебно-волосної промисловості зумовили широкий спектр геоecологічних наслідків і визначили деколи неможливість виділення землеробських, лісгосподарських та промислових геоecологічних районів. Брак водних ресурсів та їх сильне забруднення призвели не тільки до погіршення стану водних екосистем (перевищення ГДК по багатьом елементам в кілька десятків, а іноді й сотень разів), але й зробили негативний вплив на здоров'я населення і сприяли широкому розповсюдженню шлунково-кишкових захворювань [7]. Недосконалість використовуваних технологій, інтенсивний водозабір з підземних джерел призвели до виснаження ресурсів підземних вод та просідання ґрунтів, особливо у великих містах. До найбільш деструктивних наслідків нераціонального ведення господарства, який отримав широке поширення в Південному Китаї, можна віднести прискорену ерозію, знеліснення, замулення водойм, деградацію пасовищних земель і збільшення частоти стихійних лих. Проведене дослідження показало чітку кореляцію між ландшафтною диференціацією території, ступенем заселеності, сучасною структурою використання земель та якістю навколишнього середовища. До найбільш трансформованих районів Південного Китаю відносяться щільно населені ландшафти дельти, низовин середньої та нижньої течії річки Янцзи, а також Сичуаньській улоговини. У найменшій мірі трансформовані гірські ландшафти острова Тайвань, високогірні ландшафти східного краю Цинхай-Тибетського нагір'я, райони Юньнаньського нагір'я, окремі ділянки гір Уішань. За якісним станом на території Південного Китаю виділені геоecологічні райони із сприятливим (ландшафти озерних улоговин Юньнаньського нагір'я, південного краю о. Хайнань, гірської частини о. Тайвань, центрального масиву хр. Циньлін), задовільним (ландшафти Західної Сичуані, південній частині Юньнаньського нагір'я, нізкогорій Південно-Китайських гір), помірно-гострим (ландшафти Сичуаньській улоговини, нізкогорій Цзяннань), гострим (ландшафти рівнин Хуанхе-Хуайхе) і кризовим (Селітебні ландшафти середньої течії річки Янцзи, басейну озера Тайху) станом [8]. Дослідження показало, що в межах Південного Китаю найбільшого поширення набули ландшафти з гострим (35%) і помірно-гострим (22%) геоecологічним станом. Таким чином, основні геоecологічні проблеми Південного Китаю можна поділити на три взаємодоповнюючі один одного великі групи - забруднення навколишнього середовища, природно-антропогенні процеси (прискорена ерозія, дигресія пасовищ та ін.) і розвиток стихійних лих.

1. *Алексеева Н. Н.* Современные ландшафты зарубежной Азии. – М. : ГЕОС, 2000. – 414 с. 2. *Антипова А. В.* Социоестественная история и география: антропогенные преобразования природных зон и ландшафтов // Социоестественная история. Лик сфинкса / под ред. Э.С. Кульпина. – М. : Московский лицей. – 1995- – Вып. 6. – 200 с. 3. *Исаченко А.Г.* Методы полевых ландшафтных исследований и ландшафтно-экологическое картографирование. – СПб.: Изд. СПбУ, 1998. – 112 с. 4. *Исаченко А. Г.* Экологическая география России. – СПб. : Изд-во СПбУ, 2001. – 328 с. 5. *Малявин В.В.* Китайская цивилизация. – М. : Дизайн. Информация. Картография, 2003. – 627 с. 6. *Forestry renovation programme unveiled // China Daily, 13.12.1998.* 7. *Wastewater discharges in Taihu warned // China Daily, 1999.* 8. *Zhang Kunmin.* Policies and actions on sustainable development in China. Beijing: China Environmental Press, 2001. - 417 p. 9. Доклад о состоянии окружающей среды в Китае в 2002 году. 10. *Plan drafted to save forests // China Daily, 1998.*

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ В ЗАКАРПАТТІ

Розвиток заповідної справи на Закарпатті має певну відмінність від процесів, що відбувалися в цій царині на території України, зважаючи на його перебування в складі інших держав аж до 1944 року [1]. На Закарпатті, а до певної міри і в цілому на територіях західних областей України, вплив радянських методів господарювання та підходів до заповідання проявився тільки в повоєнний період (з 1945 року).

Заповідна справа на території Закарпаття почала розвиватися ще на початку минулого століття. Так, у 1907-1912 рр. Міністерством сільського і лісового господарства Австро-Угорської імперії були створені перші резервати, а саме: у верхів'ї р. Стужиця - резерват букових пралісів "Стужиця" на площі 331,8 га; у верхів'ї р.Уж - резерват ялицевих пралісів "Тиха" площею 14,9 га; у високогірному масиві Чорногори на південних схилах гори Піп Іван Мармароський – резерват смерекових пралісів Піп-Іван на площі 221,9 га [2].

Важливо зазначити, що підґрунтя для цього закладались ще у 18-19 століттях. В той час приділялась належна увага раціональному і фаховому веденню лісового господарства. Про безконтрольні вирубки або ж не природоохоронні технології лісозаготівлі, які в теперішній час стали бідую, навіть не йшлося. Усі ліси було обліковано, парцельовано, визначено площі для вирубки та заповідання, виокремлено відповідно до законодавства про громадську власність сільські ліси. Графи, які володіли найкращими лісами (на правах приватної власності), строго дотримувались діючого закону «Про раціональне використання та відновлення лісу» (1797року), за яким власник лісової ділянки, що виділялась під вирубку, здійснював передоплату за заліснення та очищення цієї площі, і отримував ці кошти назад тільки після якісного і вчасного виконання необхідних заходів. За часів правління імператриці Марії Терезії (1717-1780 рр.) законодавчо категорично заборонялись вирубки лісу в смузі 200 метрів від доріг і річок, а на крутосхилах - 250 метрів, а також не проводились рубки під час окоту диких звірів та гніздування птахів з травня по липень (місяці тиші у лісі). Водночас закладались розсадники при лісництвах. Зокрема, поблизу м. Мукачеве був закладений дослідний розсадник, проводилась науково-дослідна селекційна робота та підготовка лісівників у однорічній школі при лісорозсаднику. Про це яскраво засвідчує монографія Г. Коля «Земля цілителька» (1845р.) [3], в якій описано розроблену ним технологію вирощування різновидів дуба. Цікавою є також двотомна монографія Ф. Пакса «Основні засади поширення рослин в Карпатах» (Лейпциг, 1898 р.) [4]. Він здійснив експедицію у 1893-1895 рр. за маршрутом м. Мукачеве – Жденієво - Студений - Усть-Чорна - Ясіня і далі на Прикарпаття. В монографії описано лісову і полонинську рослинність теперішніх Українських Карпат. Певно, що тодішня діяльність була спрямована на охорону мисливських видів тварин або покращення лісової рослинності і носила ресурсний характер охорони. Водночас, значною мірою така видова і ресурсна охорона мала ширше природоохоронне значення, адже сприяла збереженню і згодом створенню заповідних територій.

Першими офіційними документами щодо територіального підходу охорони природи на Закарпатті слід вважати Циркуляр про заповідання природних урочищ і вікових дерев Міністерства землеробства Австро-Угорщини (1900р.) і Директиву про охорону пам'яток природи Міністерства освіти Австро-Угорщини (1903 р.). Вони були юридичною основою створення в 1907-1914 рр. перших вищезазначених лісових резерватів на теперішній території Закарпатської області.

Після Першої Світової війни, коли Закарпаття увійшло до складу Чехословаччини (1919-1938 рр.), заповідною справою активно займалися чеські вчені А.Златнік, А. Гілітцер, М. Дейл, К. Домін. Саме А.Златнік та А. Гілітцер першими розробили схему природоохоронних об'єктів нинішньої території Закарпаття. Зусиллями чеського геоботаніка-лісівника А.Златніка площа вищезгаданого резервату "Стужиця" була

розширена до 560 га, а резервату "Тиха" - до 110 га. На горі Явірник був створений однойменний резерват площею 130 га. В резерватах, які охоплювали пралісові екосистеми, були проведені фундаментальні педологічні і фітоценологічні дослідження та закладено в 1936 році перші в Карпатах моніторингові ділянки, які слугують науковцям для проведення спостережень до тепер. До 1939 року, завдячуючи зусиллям вищезазначених вчених і порозуміння з владними структурами Чехословаччини, на території Закарпаття Міністерством лісового і водного господарства Чехословаччини були створені 35 резерватів. Серед них: 25 лісових резерватів та 10 високогірних лучних, зокрема Три готара, Шипот, Яворник, Великий Маташук, Діброва, Говерла, Каменка, Кузій, а також розширено раніше створені резервати Стужиця, Тиха і Поп-Іван. Тільки в найвисокогірнішому масиві Чорногори було створено п'ять резерватів на схилах гір Говерла, Турку, Гутин-Томнатик, Туркул, Піп Іван Чорногорський і Бребенескул.

За радянської доби раніше створеним заповідним територіям, на яких були найкращі ліси, було завдано великої шкоди. Практично заповідні об'єкти були ліквідовані. На значних площах заповідників, які мали статус місцевого значення, були вирубані ліси під приводом нагальних потреб відновлення народного господарства. Були зрубані заповідні ліси резерватів Шипот, Тиха, Стужиця, Анталовецька Поляна та ін. Чеські і польські вчені ще у 1966 р. пропонували природоохоронним органам України створити міжнародний трилатеральний заповідник (біосферний резерват) на стикові кордонів трьох держав: Чехословаччини, Польщі і України в районі Кременця (масив Стужиця на території Закарпаття) на площі близько 1 тис.га.

Перший на Закарпатті заповідник республіканського значення - Карпатський державний заповідник (КДЗ) створено тільки в 1968 році. Але він практично не функціонував. Адміністрацію заповідника, як орган управління, було сформовано в м. Рахів аж у 1974 році. В 1989 р. на терені Закарпаття створюється перший національний природний парк «Синевир».

Новий етап розвитку природоохоронних територій на Закарпатті, як і в цілому в Україні, розпочався після здобуття нею державної незалежності. В листопаді 1992 року КДЗ отримав Сертифікат ЮНЕСКО про віднесення до світової мережі біосферних резерватів і рівно через рік Президент України видає Указ про створення на його базі Карпатського біосферного заповідника (КБЗ) із віднесенням до його складу Стужицького (Великоберезнянський район) та Марамароського (Рахівський район) масивів. Загальна площа КБЗ досягла 38930 га. У листопаді 1992 створюється міжнародний польсько-словацький біосферний резерват (БР) "Східні Карпати". За проектом українська сторона також повинна була увійти в нього. Однак це сталося значно пізніше через те, що необхідно було підвищити статус заповідання української території, яка на той час була тільки лісовим заказником. У 1995 р. був створений спочатку Регіональний ландшафтний парк «Стужиця», а у 1999 р. - Ужанський НПП на площі 39159,3 га. В цьому ж році Ужанський НПП включений складовою частиною міжнародного біосферного резервату «Східні Карпати». Продовжував розвиватися КБЗ. До нього у 1997 році включено території ботанічних заказників загальнодержавного значення «Юліївська гора» та «Чорна гора». Через рік Рада Європи нагороджує КБЗ Європейським дипломом, що засвідчує про світове визнання природоохоронної діяльності заповідника. За Указом Президента України від 2010 р. територія КБЗ розширена за рахунок лісових площ Рахівського та Ясінянського лісових господарств і становить на теперішній час 58035,8 га. Розширено також площі НПП «Синевир» до 42704 га. Комітетом у справах світової спадщини ЮНЕСКО українсько-словацьку номінацію «Букові праліси Карпат» загальною площею 16 тис. га включено до об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО, із них 12,6 тис. га площі пралісів КБЗ, 2,5 тис. га - Ужанського НПП, 0,9 тис.га - словацького парку «Полоніни». Ще одним здобутком природоохоронної діяльності цього періоду є створення на базі Регіонального ландшафтного парку третього на Закарпатті НПП «Зачарований край» (6101,0 га, Іршавський район). Загалом на території Закарпатської

області наразі налічується 457 територій та об'єктів ПЗФ, із яких 34 мають статус загальнодержавного значення. Визнанням успіхів закарпатських заповідних установ є і те, що чимало їх працівників відзначені державними нагородами і почесними званнями.

1. *Борейко В.Е.* История заповедного дела в Украине // История охраны природы. – 1995. – Вып. 2. – 183 с. 2. *Стойко С.М.* Заповідники та пам'ятки природи Українських Карпат.– Ужгород : Карпати, 1966. 3. *Kohl G.* Die heilende Erde. – В. – W.,1845. 4. *Pax F.G.* Grundzuge der Pflanzen-verbreitung der Karpaten. – Leipzig, 1898.

ШАШЕРО Антоніна
Одеський відділ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ МЕРЕЖ ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ РЕГІОНІВ

Актуальними питаннями для України залишаються питання екологічної безпеки. Останнім часом методологія охорони природи значно змінилася: від визначення гранично припустимих концентрацій забруднюючих речовин у навколишньому середовищі, моніторингу «гарячих точок», встановлення норм природно заповідного фонду до створення екологічних мереж.

Концепція створення екологічних мереж була розроблена Європейським Союзом і згідно з Севільською стратегією (1995 р.) у Європі почалося формування *Всеєвропейської екологічної мережі*, яка надалі була розширена на країни Східної Європи у формі так названої *Смарагдової екологічної мережі*. Саме цю концепцію у 1990 роках було підтримано і українськими географами.

Виконуючі прийняті в Законах України (закон «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» та «Про екологічну мережу») завдання щодо створення національної та регіональних екологічних мереж були розроблені і затверджені концепції та програми формування регіональних екологічних мереж. Виконано ескізні картосхеми екологічних мереж окремих регіонів України. Розроблено проектні картосхеми екологічних мереж в дрібних масштабах.

Але на цьому роботу не можна було рахувати закінченою. Враховуючи те що до складу екологічних мереж входять землі різних категорій, а земельний фонд України вщент поділений та розпайований принциповим питанням стало визначення категорій земель за рахунок яких буде створено регіональні екологічні мережі. Саме вирішенням цих методологічних проблем та розробленням методики залучення земель різних категорій до складу регіональних екологічних мереж на протязі декількох років і займалися співробітники кафедри економічної та соціальної географії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

За цією методикою було запропоновано новий підхід до уточнення складу та меж екологічних мереж. Ці уточнення можливо провести на основі аналізу крупномасштабних карт землекористування регіонів, що припускають зміни в структурі земельного фонду областей. Тим більше, що в системі державного земельного обліку регіонів створені потужні геоінформаційні бази даних з якісним програмним забезпеченням, які систематично розширюються й удосконалюються. За допомогою геоінформаційних технологій, які дозволяють об'єднати бази даних просторової інформації з елементами геостратегічного аналізу, з'явилася можливість створити картографічні - геоінформаційні моделі екологічних мереж. З одного боку, геоінформаційні технології представляють результати просторового аналізу в класичній картографічній формі, а з іншого боку - забезпечують варіативність аналізу (відображення різних просторових аналітичних зображень та їхніх комбінацій). За цією методикою було проведено порівняльний аналіз категорій земель, які обов'язково повинні входити в екологічну мережу (визначені ранніми розробками) із землями державного земельного обліку та в відповідних базах даних. Якби діючий облік земель не відставав від реальної ситуації, то такий аналіз був би не потрібний. І створення екологічних мереж зводилося б до технічного узагальнення. Але

в умовах радикальної земельної реформи, що проходить в Україні, земельне проектування відстає від реальної ситуації на 7-15 років. У зв'язку з цим, землі в державному обліку, що потрапляють до складу земель екологічної мережі було поділено на три категорії. **Перша категорія** – землі, які можна віднести до екологічної мережі практично без уточнення. Це так звані традиційні категорії земель. До них відносяться лісові й інші лісовкриті площі, здебільшого мають екологічне значення і відносяться до об'єктів природно-заповідного фонду. А також можуть входити до екомережі у складі екологічних коридорів.

Друга категорія - землі, що вимагають перевірки на відповідність сучасної ситуації і тільки після досконального вивчення й уточнення меж можуть бути віднесені до екологічної мережі. До таких земель відносяться рекреаційні і курортні землі, а також землі історико-культурного призначення. Ще одна група земель, що може бути віднесена після детального уточнення до екологічної мережі, зокрема до її екологічних коридорів, а можливо до буферних зон і сполучених територій - це малопродуктивні і деградовані землі.

Третя і сама проблемна категорія - нові землі, що чекають свого проектування і нанесення на плани землекористувань - це **землі водного фонду**. Ця категорія законодавчо начебто виділена в Україні: а) водоохоронні зони, б) прибережні захисні смуги, в) берегові смуги; г) смуги відведення; д) зони санітарної охорони. Для цих земель установлений нормативно-правовий статус і введені обмеження в господарському використанні (Земельний і Водний кодекси). Разом з тим, у даний час землі водного фонду на місцевості (у натурі) не виділені, і їх використання практично не регламентоване. На планах землекористувань і в базах даних показані тільки землі під водою. У рамках розробки була спроба проведення границь водоохоронних зон для усіх водних об'єктів. Ця методика досить вдало була апробована при створенні екологічної мережі Одеської області.

Регіональні екологічні мережі включають в себе елементи екологічних мереж різних рівнів, від регіонального та локального (місцевого) до загальнодержавного - Національна екомережа України та міжнародного - Всеєвропейська екомережа. В подальшому передбачаються роботи по поєднанню регіональних екологічної мереж з екологічними мережами сусідніх областей в рамках єдиної національної екологічної мережі України, а також з окремими елементами *Пан-європейської екологічної мережі*.

Останнім часом актуальним стає саме поєднання між собою екологічних мереж декількох адміністративних областей то є формування якісно нового рівня за яким екомережі створюються у межах історико-географічних регіонів, прикладом яких є Українське Причорномор'я.

З одного боку, природні об'єкти та окремі категорії земель які обов'язково повинні входити в екологічні мережі перетинають адміністративні границі. А з другого відведення проблемних категорій земель (землі водно фонду та ін.) цілком залежить від рішень обласних адміністрацій. Загальною тенденцією у підході до розбудови регіональної екологічної мережі Українського Причорномор'я, є створення універсальної соціально-природної структури, яка б вирішувала не тільки проблеми збереження природи, а і надавала соціальну та економічну користь поліпшуючи умови існування населення, заклала основи збалансованого розвитку території.

Ще одним проблемним питанням при створенні регіональних екологічних мереж стає питання врахування регіональних особливостей. З одного боку, в рамках регіону Українського Причорномор'я знаходяться багато об'єктів природно-заповідного фонду, земель що підлягають особливій охороні, земель водного фонду та водно-болотних угідь які входитимуть до складу екологічної мережі в якості екологічних ядер. Також по території регіону проходять два загально державні екологічні коридори Азово – Чорноморський; та Південно – Український, та два міжнародні екологічні коридори Нижньо – Дунайський природний коридор та Азово – Чорноморський природний

коридор. Що має на увазі обмеження господарської діяльності на значній площі земель, або в загальні виведення їх з господарського використання.

З другого боку, саме для приморських регіонів є актуальним велике антропогенне навантаження на територію. Це велика густина населення та розселення, розміщення великих портово-промислових комплексів та виробництв, значна кількість території що використовуються для відпочинку, рекреації та дачного господарства. Проблемою при створенні екологічної мережі є саме поєднання цих факторів у всієї їх різноманітності і часто в протиріччі. Розроблена авторами методика уточнення меж регіональної екологічної мережі окремої області може стати пілотною і для розробки і уточнення меж екологічної мережі більш крупних регіонів наприклад всього Причорномор'я.

1. *Топчієв О. Г., Шашеро А. М.* Формування регіональних екологічних мереж методами аналізу крупно масштабних планів землекористувань // Укр. географ. журнал. – 2012. – № 1 : Суспільно-географічні дослідження. 2. *Топчієв О. Г., Шашеро А. М., Платонова Л. П., Харіна Л. О.* Передумови та особливості формування регіональної екологічної мережі Одеської області // Причорноморський екологічний бюлетень. – 2011. – № 2. 3. *Шашеро А. М.* Методика визначення меж і складу регіональної екомережі на основі аналізу геоінформаційних баз землекористування // Регіональні проблеми України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. – Херсон: ПП Вишемирський, 2011. – С. 386-391.

ШВЕЦЬ Оксана

Вінницький відділ

ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ РЕКРЕАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ «САТАНІВ»

Рекреаційний аналіз природних умов і ресурсів Поділля показує, що будь які сучасні ландшафти Поділля можуть виконувати рекреаційні функції. У найближчому майбутньому основними районами рекреації стануть Середнє Побужжя, Середнє Придністер'я і Товтри. Зараз тут активно розвиваються регіональні рекреаційні системи.

Регіональна рекреаційна система – це окрема територія, яка включає в себе (має в наявності) комплекс туристсько-рекреаційних установ і споруд, відповідну пізнавально-рекреаційну та природно-ресурсну базу, трудові ресурси, та має можливість надавати туристичні і рекреаційні послуги для організації відпочинку та оздоровлення населення.

Формування будь-якої рекреаційної системи потребує широкого комплексу взаємопов'язаних елементів: територіального, природно-ресурсного, туристсько-пізнавального, інфраструктурного, культурного, естетичного, трудового [1]. Лише після забезпечення регіону цими елементами можливе повноцінне функціонування його як регіональної рекреаційної системи (РРС).

Формуючи імідж певного регіону важливо враховувати потреби та інтереси майбутніх клієнтів, у цьому випадку рекреантів. У залежності від рекреаційного продукту РРС можна поділити на кілька груп:

- лікувальні;
- оздоровчі;
- відпочинкові.

На Поділлі представленні рекреаційні системи усіх груп. Особливою популярністю користуються бальнеологічні курорти. Одним із відомих є бальнеологічний курорт «Сатанів», що розміщується в межах Сатанівського рекреаційного вузла, в межах Товтровою району Західно-Подільської області Західно-Українського краю зони широколистяних лісів [2].

На територію, де розташований курорт, впливає помірно-континентальний клімат з достатнім зволоженням, внаслідок чого літо тут жарке, зима м'яка і тепла осінь. Територія горбиста, розчленована ярами та балками, інколи на поверхню виходять вапняки. Долина Збруча в межах Сатанова каньйоноподібна. Площа зелених насаджень становить 57,7 га. Найбільш сприятливим рекреаційним сезоном є літо. Перехідні сезони (весна, осінь) більш сприятливі для кліматотерапії [2].

За генезою ландшафти рекреаційної системи Сатанова відноситься до рекреаційно-дигресійних – своєрідних комплексів, які формуються в місцях надмірного рекреаційного навантаження. Активне рекреаційне освоєння цієї території призвело до майже повного винищення підліску, і навіть трав'яного покриву на окремих ділянках. Подібне спостерігається і у межах рекреаційної системи м. Хмільника, околиць м. Вінниці (Сабарівський ліс, Дубовий гай) [4].

Курорт Сатанів розташований на території Національного природного парку Подільські Товтри. Біля річки Збруч, межує з Національним природним парком Медобори (Тернопільська обл.).

У списку історично населених місць України відзначено, що селище Сатанів засноване на початку XV ст. Статус містечка воно отримало у 1443, а у 1444 році – магдебурзьке право. Особливого розвитку селище почало набувати з 1965 року, коли тут за результатами геологорозвідувальних робіт в долині р. Збруч професором А.Є. Бабінцем було відкрито мінеральну воду [3]. При пошуках нафти із свердловини вдарив потужний 150-метровий фонтан води із специфічним запахом. Згодом від спеціалістів Одеського науково-дослідного інституту курортології отримали результат: «Сатанівська мінеральна вода за своїм хімічним складом і лікувальними властивостями схожа із трускавецькою «Нафтусею», яка рекомендована хворим нирок і печінки, виводить з організму пісок і камінні утворення [2]. Поблизу села Іванківці було закладено першу свердловину, з дебітом при фонтануванні 3000 м³/на добу, а після проведеного тампонування – 270 м³/добу [3].

У 1974 році Київським інститутом «Діпроград» було створено проект, за яким курорт «Сатанів» мав складатися з трьох курортних комплексів – північного, центрального та східного в розрахунку на 5000 відпочиваючих кожен [2].

У 1985 році в експлуатацію було введено санаторій «Товтри» на 500 пацієнтів; пізніше створено пансіонат «Збруч» на 120 чоловік, ще понад 10 баз відпочинку і лікувально-оздоровчих комплексів. Всі працюють на базі мінеральної води типу «Нафтуса». Збручанська «Нафтуса», на відміну від трускавецької, містить йод, бром, мідь, марганець, фтор, двовалентне залізо, метаборну кислоту, фосфор та інші цінні мікроелементи. На глибинах понад 600 метрів розвідані запаси хлоридно-натрієво-бромної води. Ступінь її мінералізації становить 38 проміле. Фактично, це розсоли, які надзвичайно ефективні при лікуванні опорно-рухового апарату людини, шлункових, нервових та інших захворюваннях. Однак, у регіоні ще недостатньо вивчені можливості води типу «Нарзан» для лікування серцево-судинних захворювань, тому з метою збереження запасів цієї води родовище «солоня ропа» законсервовано [5, 6].

Сьогодні тут розвинута потужна курортно-санаторна зона з десятками пансіонатів, баз відпочинку тощо. На базі родовища Збручанської лікувальної води засновано державний курорт «Сатанів». Одночасно можуть оздоровитися близько тисячі осіб, при запасах гідрокарбонатних-кальцієво-магнієво-натрієвих вод 257 м³ на добу та бромних високо мінералізованих – 96 м³ на добу. Неподалік Сатанова, окрім санаторію «Товтри», який перебудовується і розширяється в «Арден Палац» – чотиризірковий відпочинковий комплекс, працюють профілакторій «Берізка», санаторій «Збруч», оздоровчий комплекс «Поділля», «Жива вода», санаторно-лікувальний комплекс «Перлина Поділля», реабілітаційний центр УМВС України «Оksamит Поділля», оздоровчий комплекс «Аква Віта». Цю територію по праву названо «Сатанівська Швейцарія». Курорт розвивається не лише завдяки мінеральним водам, а також унікальним ландшафтним комплексам, де збереглися грабові масиви з ділянками букових лісів [3].

У перспективі курортполіс «Сатанів» зможе обслуговувати до 15 тисяч осіб щорічно. В цьому - велике майбутнє Городоцького району [6].

1. Горун М.В. Розвиток туристично-рекреаційного господарства в Гусятинсько-Сатанівському рекреаційному регіоні // Наук. вісник Чернівецького університету. – 2010. – Вип. 519-520 : Географія. – 184 с. 2. Денисик Г. І., Воловик В. М. Рекреаційні ландшафти Поділля. – Вінниця : Едельвейс і К, 2009. – 206 с. 3.

Денисик Г. І. Подільські Товтри. – Вінниця : Тезис, 2005. – 88 с. 4. Денисик Г. І. Природнича географія Поділля. – Вінниця : ЕкоБізнесЦентр, 2011. – 184 с. 5. Дутчак С. В. Управління регіональним розвитком туризму. – Чернівці : Чернівецький нац.ун-т, 2011. – 136 с. 6. Проблеми курорту «Сатанів». Режим доступу: <http://ngp-ua.info/2015/03/19929>

ШИЯН Дар'я

Криворізький відділ

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ ТЕМАТИЧНИХ ПАРКІВ У ТЕХНОГЕННОМУ ТУРИЗМІ (НА ПРИКЛАДІ КРИВБАСУ)

Старопромислові регіони України знаходяться зараз у край складному стані переходу від індустріальної до постіндустріальної економіки. Багатотонна індустріальна спадщина старопромислових регіонів, до яких також належить і Кривбас, «закріплена» у багатотонних виробничих фондах та інфраструктурі під впливом постіндустріальних тенденцій стрімко знецінюється, залишаючи по собі безробіття, низький рівень життя та високу екологічно-залежну захворюваність [3].

Індустріальний, або техногенний туризм, на нашу думку, це унікальний шанс для таких регіонів здійснити інноваційний стрибок з ХІХ до ХХІ століття. Важливе значення цей вид туризму починає відігравати у Кривбасі – одному з найстаріших індустріальних регіонів України який зберіг індустріальну спадщину попереднього виробничо-технологічного укладу [2]. Враховуючи досвід розвитку цього виду туризму у старопромисловому регіоні Кривбасу, вважаємо доцільним і необхідним адаптувати широко відому концепцію тематичних парків до специфіки таких регіонів.

Ідея тематичних парків зародилася в Європі і була реалізована у вигляді парків задоволення, які існували в багатьох європейських столицях в кінці ХІХ століття. Проте, справжній розквіт вони отримали в США в середині 50-х років. В даний час лише в США налічується більше 600 тематичних парків. У Європі їх побудовано близько 20, найбільш відомі з яких приймають від 2 до 10 млн. відвідувачів на рік. До найпопулярніших французьких парків належать «Євро Діснейленд», «Фютюроскоп» - для любителів кіно, «Вамбл Франс» і «Астерікс». Іспанія пишається своїм тематичним парком «Порт Аventura», який став другим за величиною в Європі після «Євро Діснейленда». Гості парку переміщуються по п'яти тематичних зонах: «Середземномор'я», «Полінезія», «Китай», «Мексика», «Дикий Захід». Великою популярністю користуються тематичні парки Німеччини, Данії, Нідерландів. У Великобританії знаходиться «Сега Уорлд», «Леголенд Віндзор».

В основу роботи парку кладеться захоплююча тема, яка розвивається в атракціонах та виставах і якій підпорядковані всі допоміжні паркові служби. Парки можуть створюватися навколо найрізноманітніших тем: історія, культура, географія, спорт і так далі.

Від загальної інформації, пропонованої увазі відвідувачів під час екскурсій по парку, ці установи індустрії розваг перейшли до організації повноцінного учбового процесу, що на нашу думку є дуже важливим саме у процесі навчання як у загальноосвітніх школах, так і у вишах. Вони створюють при собі спеціалізовані школи, відкривають програми навчання, запрошують викладачів для проведення занять, випускають учбові книги. Спектр освітніх програм розрахований на відвідувачів різного віку, а їх тематика дуже різноманітна. Наприклад, тематичний парк Disney World пропонує від курсів з фігурної стрижки кущів (топіарне мистецтво) до циклу семінарів з теорії і практики менеджменту [1].

Серед головних секретів успіху тематичних парків слід особливо виділити використання високих технологій. «Діснейленд» і «Disney World» є піонерами в технічному оснащенні атракціонів. Вони були першими, хто перейшов на комп'ютерні системи контролю за світлозвуковими і мультиплікаційними ефектами, завдяки яким відвідувачі переживають гострі відчуття і отримують особливо яскраві враження.

Але для того, щоб інтерес до тематичного парку не пропав з роками, необхідно періодично оновлювати атракціони. Термін їх експлуатації зазвичай складає 3-4 роки. У «Діснейленді» в театрі «Меджік Ай» регулярно оновлюється репертуар. У останньому супер-шоу широко використані досягнення стереокіно у поєднанні з театральними спецефектами, такими як пересувна підлога, яка переміщається відповідно до сюжету фільму.

Виходячи із сказаного, техногенний туризм, на нашу думку, може цілком ефективно використовувати ідею тематичних парків у старопромислових регіонах. Зокрема, у Кривбасі вже сьогодні створені наступні музеї промислової тематики:

1. Музей трудової слави ПАТ «Північний ГЗК», структурний підрозділ: - скансен гірничої техніки, геологічний скансен Першотравневого кар'єру ПАТ «Північний ГЗК»;
2. Музей трудової слави ПАТ «Центральний ГЗК»;
3. Музей трудової слави ПАТ «Інгулецький ГЗК»;
4. Музей трудової слави ПАТ «Південний ГЗК»;
5. Музей трудової слави ПАТ «ПВП «Кривбасвибупром»;
6. Музей залізничної слави Криворізького регіону відокремленого структурного підрозділу «Криворізька дирекція залізничних перевезень» ДП «Придніпровська залізниця»;
7. КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» з філіями: відео галерея, Тернівський музей;
8. Музей Криворізького коледжу Національного авіаційного університету, Скансен «Парк літаків»;
9. Музей історії ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»;
10. Музей геолого-мінералогічний ДВНЗ «Криворізький національний університет»;
11. Музей бойової і трудової слави шахти «Родіна» ПАТ «Криворізький залізорудний комбінат»;
12. Геологічний та археологічний скансен в парку ім. газети «Правда».

Для туристів особливо цікавими є експозиції музеїв найбільших гірничо-металургійних підприємств міста – металургійного комбінату «АрселорМіттал Кривий Ріг», трьох гірничо-збагачувальних комбінатів - Північного, Центрального та Інгулецького.

Про історію та розвиток залізниці на Криворіжжі розповідають виставкові зали музею локомотивного депо та музею історії Криворізької дирекції залізничних перевезень державного підприємства «Придніпровська залізниця».

Біля палацу культури Північного гірничо-збагачувального комбінату створений перший в Україні промисловий скансен і музей гірничої техніки під відкритим небом.

Особливе місце займають два новостворені геопарки під відкритим небом та мінералогічний музей Криворізького національного університету. Геопарки розташовані в Першотравневому кар'єрі ПівнГЗК поблизу оглядового майданчика та в головному парку міста - ім. Газети «Правда».

Загальна історія міста та краю висвітлена в міському історико-краєзнавчому музеї, філією якого є 3D-відеогалерея, де демонструються фільми про історію Кривбасу.

На нашу думку, наступним кроком створення тематичного парку у Кривбасі є змістовне поєднання зазначених туристичних атракцій в межах єдиної теми, якою може бути гірничопромислова тематика, наприклад «Кривбас – залізне серце країни». Ця тематика вже розроблена та втілюється в життя завідуючим кафедрою фізичної географії, краєзнавства та туризму Криворізького педагогічного університету В. Л. Казаковим. Зокрема, в межах цієї загальної теми, можна розробити більш адаптовану до школярів підтему «Місто підземних рудокопів» або «Казками Олександра Волкова».

Проте вимога «триматись на плаву», періодично поновлюючи наповнення змісту головної теми, передбачає залучення новітньої інформації про місто. Саме для цього

повинні здійснюватись постійні географічно-краєзнавчі дослідження, розвитку яких сприятиме нещодавно створений КП «Інститут розвитку міста Кривого Рогу».

1. *Артёмова Е. Н., Козлова В. А.* Основы гостеприимства и туризма. /Учебное пособие. - Орёл: ОрёлГТУ, 2005. - 104 с. 2. *Казакова Т. А., Сонько С. П.* Постіндустріальні тенденції формування територіальної структури старопромислового регіону Кривбасу (на прикладі розвитку техногенного туризму) // Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку : Матеріали Всеукр. науково-практичної інтернет-конф. Умань : Візаві, 2015. – С. 23-25. 3. *Шиян Д. В.* Суспільно-географічне дослідження захворюваності населення Кривбасу на екологічно залежні хвороби // Вісник Донецького інституту соціальної освіти: Серія Географія. – 2011. – Т. 7. – С. 132-135.

ШПАРАГА Тетяна
Київський відділ

РОЛЬ МУЗЕЇВ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Важливу роль у формуванні національної самосвідомості поряд із засобами масової інформації, закладами освіти, культури відіграють традиційні просвітницькі установи - музеї. Вони є інститутами пам'яті народу, що зберігають, вивчають та популяризують відомості про середовище його існування, етнічну самобутність, досягнення у різних сферах діяльності, зв'язки з іншими народами світу тощо. Музеї усіх профілів і рангів покликані донести сучасникам і передати нащадкам інформацію про своєрідність регіонів країни задля виховання почуття належності до єдиного народу, формування міцної державницької позиції.

В європейській історії становлення національних музейних мереж припадає на кінець XVIII - початок XIX ст. і зумовлене дією низки історичних, економічних, політичних, військових, соціальних, культурних та інших чинників. В економічному сенсі це - період вступу західноєвропейського суспільства в епоху промислового капіталізму, у військово-історичному - період завойовницьких наполеонівських воєн та потужної визвольної боротьби поневолених народів за право на самостійне існування і культурний розвиток. Об'єктивними наслідками зазначених процесів були консолідація населення європейських країн в нації та поява національних держав. Необхідними атрибутами суверенних держав, свідченнями поваги народів до власної культурної спадщини стали національні музеї. Разом з іншими державними та громадськими інституціями вони забезпечували важливу суспільну місію - формування національної ідентичності.

В Україні, що тривалий час не мала власної державності і територія якої була розпорошена між сусідніми державами, процес становлення національних музеїв значною мірою відтермінований і пролонгований у часі. Перші музеї на її теренах з'явилися на початку XIX ст. у Причорномор'ї, де завдяки успіхам археологічної науки, були віднайдені руїни античних міст. У першій половині XIX ст. розпочалось формування низки музеїв у провідних університетах країни. Більш інтенсивно музейне будівництво відбувалось наприкінці XIX - початку XX ст. внаслідок швидкого розвитку капіталістичних відносин, загального економічного й культурного піднесення. Намітилась диференціація музейної мережі - виникли музеї історичного, художнього, природничого профілів. І все ж, за відсутності національної держави мережа цих інституцій не могла отримати належного розвитку. Уряди держав, до складу яких входили землі України, не були зацікавлені у сприянні розвитку національної самосвідомості українців, а тому не виділяли потрібних ресурсів на створення та утримання музеїв, поповнення колекцій, проведення науково-дослідних, реставраційних робіт.

В період існування СРСР (1922- 1991 рр.) кількість музеїв в Україні, яка була включена до його складу, суттєво зросла, оскільки комуністичний режим розглядав культурно-освітні установи як засоби ідеологічного впливу на широкі верстви населення. Лише за перші десять років існування нової держави мережа музейних інституцій

збільшилася майже втричі. Науково-дослідна, експозиційна та культурно-освітня діяльність музеїв усіх профілів здійснювалась на засадах марксистсько-ленінської методології. Навіть залишаючись національними за формою, вони були позбавлені відповідного змісту, а отже не виконували важливої суспільної місії - хранителів пам'яті народу. Такі музеї були неспроможні виховувати національну свідомість українців і сприяти їх духовній єдності.

Демократизація суспільства у часи перебудови СРСР (1985 - 1991 рр.) зумовила активізацію музейного будівництва в Україні. Впродовж п'яти років було засновано десятки нових музеїв, присвячених забороненим сторінкам історії, незаслужено забутим персоналіям, оновлено і доповнено експозиції існуючих музеїв. Однак, ідеологічні засади музейної справи залишились незмінними. Культурно-освітня діяльність музеїв, як і раніше, орієнтувалась на директиви московського уряду. Лише демократичні перетворення у власній державі могли стати запорукою заснування музеїв, котрі, будучи свідченням глибокої поваги народу до власної історії та культури, слугують її національним інтересам.

Із проголошенням державної незалежності (1991 р.) в Україні спостерігається прогресивна динаміка музейних установ. В її перебігу вирізняється два періоди особливо стрімкого зростання кількості музеїв. Перший (1991-1995 рр.) пов'язаний із демократизацією суспільства, звільненням духовного життя від ідеологічних обмежень, прагненням народу до самоідентифікації та самовизначення. Всупереч системній кризі, гострій нестачі фінансових ресурсів, товарному дефіциту, відсутності матеріальної підтримки з боку держави за ініціативи громадськості виникає значна кількість музеїв як вираження звільненого національного духу, котрий впродовж століть не мав можливості для реалізації. Найбільший абсолютний приріст кількості музеїв спостерігається саме у східних та центральних областях, що зазнавали значного ідеологічного тиску у радянський період. Другий період (2006-2010 рр.) є наслідком послідовної державної політики музейного будівництва, що проводилась президентом В. Ющенком. Завдяки надходженню бюджетних ресурсів максимальний абсолютний приріст установ мали території з унікальними музейними ресурсами різних регіонів України.

За роки незалежності України мережа музеїв збільшилась майже втричі. Найвищі темпи зростання кількості установ спостерігались у західних і центральних областях, що мали найменшу кількість закладів у часи тоталітарного режиму і відзначались значним національним піднесенням в період утвердження державності.

Внаслідок відмінностей в особливостях розселення, історичного та культурного розвитку, економічних можливостей, підтримки державних чи бізнесових структур регіони країни дуже різняться за кількістю музеїв. Окрім столиці та Автономної республіки Крим, найбільшу кількість музеїв мають ряд східних, центральних, західних та північних областей. Найменше музейних установ у південному регіоні України.

Однак не загальна кількість музеїв визначає їх можливості ефективно здійснювати просвітницьку діяльність, а забезпеченість ними населення (в розрахунку на 100 тис. жителів). За цим показником не лише області з меншою кількістю музеїв, але й частина східних областей з високою концентрацією музейних установ, посідають останні місця у рейтингу. Населення таких областей не має належної доступності до музейних зібрань, не може ознайомитись з музейними експозиціями, отримати наукову інформацію щодо заселення свого краю, його звичаїв, обрядів, визначних подій та діячів. Культурно-освітня діяльність таких установ поширюється на обмежену аудиторію і неспроможна сприяти утвердженню національної самосвідомості, активної державницької позиції широкого загалу громадян.

Головним показником, що характеризує діяльність музеїв, є кількість їх відвідувань впродовж календарного року. Найвища відвідуваність спостерігається у містах й адміністративних одиницях України з найбільшою кількістю музейних установ. Звичайно, на величині відвідуваності значною мірою позначається вплив туристичної складової -

потоків внутрішніх і міжнародних туристів, які спрямовуються до пам'яток загальнонаціонального значення, що розміщені у цих регіонах. Найнижчу відвідуваність відповідно мають області з меншою кількістю музеїв та невисоким рівнем забезпеченості ними населення, які знаходяться у північній, південній та східній частинах країни. Низька забезпеченість жителів регіонів музеями у поєднанні з недостатньою ефективністю їх діяльності негативно позначається на вихованні у пересічних громадян почуття національної ідентичності, розумінні спільної етнічної історії з населенням інших регіонів України.

Музейні заклади усіх профілів, особливо на периферійних територіях з невисоким представництвом національних засобів масової інформації, поодинокими візитами провідних мистецьких колективів, повинні стати основними організаційними центрами духовного життя громади. Їхня робота має здійснюватись за спеціальними програмами, розрахованими на диференційовану музейну аудиторію - різні вікові групи (дошкільнят, учнів шкіл, студентів вищих навчальних закладів, доросле населення), місцевих жителів, туристів тощо. Засобами музейних фондів через конкретні форми культурно-освітньої діяльності (екскурсії, лекції, вікторини, кіноперегляди, фестивалі, історичні інсталяції та ін.) вони повинні виховувати національну свідомість, гідність, патріотизм, почуття відповідальності за долю країни. Така робота розрахована на майбутні покоління, адже саме покоління, що зросло за період державної незалежності, продемонструвало суспільству взірець високого патріотизму, вірності національним та європейським цінностям під час трагічних подій новітньої історії України. В умовах зовнішньої агресії кожен сантиметр музейної експозиції має бути відповідальним за кілометри реального обстрілу у зоні бойових дій.

ЯВОРСЬКА Вікторія, СВІТЛИЧНА Дарія

Одеський відділ

ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Сучасний розвиток країни та її регіонів характеризується збільшенням антропогенного навантаження на природу, виснаженням багатьох видів природних ресурсів, збільшенням обсягів шкідливих відходів та ін., що обумовлює необхідність створення науково обґрунтованої системи раціонального та ефективного використання природно-ресурсного потенціалу території. Але це неможливо без обґрунтованої методології та методики кількісного визначення величини та структури природно-ресурсного потенціалу

В економічній і соціальній географії дослідженню окремих аспектів природно-ресурсного потенціалу присвячені фундаментальні дослідження В. А. Анучина, М. В. Багорова, П. Я. Бакланова, М. Д. Балджи, І. А. Горленко, Б. М. Данилишина, С. І. Дорогунцова, Ю. Д. Дмитревського, Ф. Д. Заставного, Р. А. Іванухи, М. Г. Ігнатенко, І. В. Комара, С. Б. Лаврова, С. А. Лісовського, А. А. Мінца, В. С. Міщенко, Я. Б. Олійника, М. М. Паламарчука, В. А. Поповкіна, В. П. Руденко, Л. Г. Руденко, А. Г. Топчієва, М. А. Хвесик, А. І. Шаблія, М. Д. Шаригіна та ін.

Природно-ресурсний потенціал - це сукупність природних ресурсів і природних умов, які знаходяться у певних географічних межах, що забезпечують задоволення економічних, екологічних, соціальних, культуро-оздоровчих та естетичних потреб людини і суспільства (Данилишин, 1999).

Природно-ресурсний потенціал повинен бути визначеним у вартісних показниках, що є єдиним мірилом його суспільної вартості. Існують різні методологічні підходи до економічної оцінки природних ресурсів (табл. 1). Аналіз представлених в табл. 1 підходів показує, що виділення великої кількості методологічних підходів до економічної оцінки природних ресурсів приводить до їх дублювання і подрібнення. Видається доцільним систематизувати представлені в табл. 1 підходи і об'єднати їх таким чином:

- 1) витратний, відтворювальний, монополюно-відомчий підходи - в *витратний підхід*, так як основою їх оцінки є витрати на господарське освоєння природних ресурсів;
- 2) результативний і рентний - в *рентний підхід*, так як основою їх економічної оцінки є ефект від експлуатації природного ресурсу;
- 3) енергетичну оцінку, ринкові методи оцінки, що базуються на методах пошуку заміни природного ресурсу, методи експертної оцінки тощо - в *змішаний підхід*, так як основою їх економічної оцінки є облік витрат на господарське освоєння природних ресурсів і ефект від їх використання.

Таблиця – Існуючі методологічні підходи до економічної оцінки природних ресурсів

Підходи до економічної оцінки	Коротка характеристика
1. Витратний	Оцінка природних ресурсів на основі витрат на господарське освоєння природних ресурсів.
2. Результативний	Оцінка проводиться на основі врахування доходу від використання природних ресурсів.
3. Рентний	Оцінка на основі отриманого ефекту від експлуатації конкретного природного ресурсу, критерієм якої є диференційна рента.
4. Відтворювальний	Розрахунок ціни природного ресурсу на основі витрат на їх відновлення.
5. Монополюно-відомчий	Розмір платежів за використання природних ресурсів повинен відповідати потребам фінансового забезпечення діяльності спеціалізованих державних служб, які здійснюють монополюне розпорядження (управління) природними ресурсами.
6. Змішаний	Передбачає облік витрат на господарське освоєння природних ресурсів і ефекту від їх використання
7. Витратно-ресурсний	Оцінка проводиться шляхом об'єднання витрат на освоєння природного ресурсу і доходів від його використання.

В останні роки в практиці економіко-географічних досліджень переважає рентний підхід. Рентний підхід в якості основних показників оцінки розглядає диференціальну ренту, диференційний дохід, валову продукцію, чистий дохід. Використання даного підходу визнається найбільш доцільним так як:

- по рентним оцінкам "кращий" ресурс (використання якого дає більший дохід при однакових затратах) отримує більшу вартість;
- витрати на освоєння ресурсу орієнтовані на деякий середній рівень і, отже, їх оцінка більш об'єктивна;
- обґрунтовано необхідність розрізняти власника ресурсу і його користувача для виникнення категорії рентних платежів;
- рентні оцінки враховують фактор обмеженості природного ресурсу.

Найбільш поширеними в літературі є два методи визначення диференціальної ренти на основі замикаючих витрат і з урахуванням цінності продукції, які можна коротко записати у вигляді двох формул (Данилишин):

$$R = (z_3 - z) q; \quad (1)$$

$$R = (p - z) q, \quad (2)$$

де R – диференційна рента; z_3 – замикаючі витрати; z – індивідуальні витрати; q – віддача одиниці площі об'єкта природокористування; p – споживча оцінка одиниці продукції – ефект у замикаючої сфері споживання (ціна).

Як показник економічної оцінки природних ресурсів крім диференційної ренти також використовується диференційний дохід (Порядок нормативної грошової ОЦІНКИ, 2006), який був обраний результатом показником землеоціночних робіт в Україні і став основою для визначення грошової оцінки земельних ресурсів.

Незважаючи на те, що рентна оцінка серед великої кількості дослідників вважається основним і єдиним показником економічної оцінки природних ресурсів, вона має ряд недоліків. По-перше, рента не завжди змінюється в залежності від якості природних ресурсів, по-друге, до цих пір відсутня загальноприйнята характеристика ренти та методів її обчислення, про що свідчать численні спроби її виміру різними авторами.

Самостійним показником економічної оцінки природних ресурсів рентного підходу є вартість валової (виробленої) продукції. Основною перевагою валової продукції, на думку Ігнатенко Н. Г. та Руденко В. П., перед іншими показниками полягає в тому, що вона є величиною, яка характеризує природні ресурси в цілому, а не частинами. Вона є базою абсолютної вартісної оцінки природних ресурсів. Крім того, автори (Ігнатенко Н. Г., 1986; Руденко В. П., 2010) вважають, що валова продукція може зіграти роль узагальнюючого показника в оцінці різних споживчих вартостей природних ресурсів.

Ігнатенко Н. Г. та Руденко В. П. здійснили грошову і бальну оцінку поелементного і інтегрального природно-ресурсного потенціалу України по її адміністративних районах і областях. Економічна оцінка природних ресурсів по валової продукції має ряд недоліків, основні з яких наступні (Ігнатенко Н. Г., 1986; Руденко В. П., 2010): вироблена (валова) продукція не показує, з якими витратами суспільної праці вона виготовляється; має велику залежність від рівня фондообеспеченості, інтенсифікації, структури виробництва, оплати праці та інших економічних чинників і тому нівелює якісні відмінності природних ресурсів. Перерахованих недоліків досить, щоб не брати до уваги вартість валової продукції універсальним, а тим більше узагальнюючим показником економічної оцінки природних ресурсів.

Таким чином, ми бачимо, що в Україні відсутня єдина науково-обґрунтована методика оцінки природно-ресурсного потенціалу, а проблема комплексної (інтегральної) економічної оцінки - одна з найбільш складних і маловивчених сучасною економічною наукою. В існуючих методиках зовсім відсутня оцінка біосферних та відновлювальних ресурсів.

ЯЦЕНТЮК Юрій

Вінницький відділ

ПАРАГЕНЕТИЧНІ ТА ПАРАДИНАМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ В АНТРОПОГЕННИХ ЛАНДШАФТНИХ СИСТЕМАХ

Парагенетичні та парадинамічні зв'язки інтегрують ландшафтні комплекси різних ієрархічних рівнів у складі парагенетичних і парадинамічних ландшафтних систем.

Парагенетичні зв'язки – це взаємозв'язки, які спричинюють взаємне виникнення та подальший розвиток кількох і більше об'єктів, явищ або процесів. Вони об'єднують в єдину систему два і більше ландшафтних комплексів. У результаті характеристики останніх є взаємозалежними.

У залежності від закономірностей, які є основою прояву парагенетичних зв'язків, виділяють два їх види – натуральні та суспільні. *Натуральні парагенетичні зв'язки – це взаємозв'язки, які призводять до утворення парагенетичної ландшафтної системи завдяки прояву натуральних закономірностей.* *Суспільні парагенетичні зв'язки – це взаємозв'язки, які призводять до утворення парагенетичної ландшафтної системи завдяки прояву суспільних закономірностей [1].* Прикладом натуральних закономірностей є прояви сил земного тяжіння, а суспільних – розташування цегельних заводів якнайближче до родовищ глини з метою підвищення економічної ефективності їх функціонування.

Парадинамічні зв'язки – це взаємозв'язки, представлені потоками речовин, енергії та інформації, що об'єднують в єдину функціонуючу систему два і більше об'єктів та проявляються через залежність характеристик останніх.

Характер парадинамічних зв'язків визначається такими найбільш важливими параметрами:

- абсолютна та відносна висота ландшафтних комплексів, що визначають напрям та інтенсивність перенесення речовини та енергії;
- переміщення уламкового матеріалу, що визначає напрям та інтенсивність парадиномічних зв'язків, які реалізуються через процеси руйнування, переміщення та відкладання педомас і літомас;
- мікрокліматичні відмінності ландшафтних комплексів, що входять до складу парадиномічної ландшафтної системи; адже цим визначається напрям та інтенсивність парадиномічних зв'язків, що проявляються через переміщення повітряних мас;
- напрям стоку, що визначає спрямованість парадиномічних зв'язків, які здійснюються посередництвом переміщення водних мас між ландшафтними комплексами;
- особливості зон затоплення, що визначають інтенсивність парадиномічних зв'язків у парадиномічній ландшафтній системі «річище – заплава» [2];
- глибина залягання та напрям переміщення підземних вод, що також обумовлюють особливості парадиномічних зв'язків.

У залежності від закономірностей, які є основою прояву парадиномічних зв'язків, виділяють два їх види – натуральні та суспільні. *Натуральні парадиномічні зв'язки* – це взаємозв'язки, які об'єднують складові парадиномічної ландшафтної системи завдяки прояву натуральних закономірностей. *Суспільні парадиномічні зв'язки* – це взаємозв'язки, які об'єднують складові парадиномічної ландшафтної системи завдяки прояву суспільних закономірностей.

За місцем прояву парагенетичні та парадиномічні зв'язки можуть бути *внутрішньосистемними* та *міжсистемними* [3]. Внутрішньосистемні зв'язки проявляються лише у межах простої ландшафтно-техногенної системи (наприклад, промислової). Міжсистемні парагенетичні та парадиномічні зв'язки можуть проявлятися між простими (наприклад, між гірничопромисловою і промисловою) або складними (наприклад, між містом і приміською зоною) ландшафтно-техногенними системами.

За місцем прояву парагенетичні та парадиномічні зв'язки можуть бути також *внутрішньоландшафтними* та *міжландшафтними*. Внутрішньоландшафтні зв'язки проявляються виключно у межах ландшафтних комплексів певних ієрархічних рівнів. Внутрішньоландшафтні зв'язки бувають *комплексні* та *компонентні*. Комплексні внутрішньоландшафтні парагенетичні та парадиномічні зв'язки проявляються в усіх компонентах ландшафтного комплексу. Компонентні внутрішньоландшафтні зв'язки проявляються в певних геокомпонентах. Серед компонентних зв'язків нами виділено *міжкомпонентні* (багатокомпонентні) та *внутрішньоконпонентні* (однокомпонентні) парагенетичні та парадиномічні зв'язки.

За спрямованістю виділяються *прямі* та *зворотні* парагенетичні й парадиномічні зв'язки. Як прямі, так і зворотні зв'язки можуть бути *безпосередніми* та *опосередкованими*. За спрямованістю парагенетичні та парадиномічні зв'язки можуть бути *поперечні* та *поздовжні*. За часом прояву парагенетичні зв'язки як правило є тимчасовими, а парадиномічні зв'язки, крім того, бувають ще й постійними. Парагенетичні та парадиномічні зв'язки можуть бути *позитивними* та *негативними*. Позитивні парагенетичні та парадиномічні зв'язки підсилюють прояв певних процесів і явищ, а негативні – послаблюють. За ступенем прояву виділяють міцні та слабкі, відкриті (що візуально відчуються) та приховані парагенетичні та парадиномічні зв'язки.

Парагенетичні та парадиномічні зв'язки простежуються також між технічними елементами – з одного боку та компонентами ландшафтних комплексів – з іншого боку. Будь-який технічний елемент після його створення починає взаємодіяти з компонентами природи. Ця взаємодія відбувається посередництвом парагенетичних і парадиномічних зв'язків. Як серед перших, так і серед других виділяють два типи зв'язків: локалізуючі техніку та змінюючі зв'язки. Локалізуючі техніку зв'язки за характером впливу на технічні елементи можна поділити на три види: оптимізуючі, лімітуючі та диференціюючі. Оптимізуючі зв'язки є сприятливими для функціонування технічних елементів, для

формування та економічно вигідного функціонування антропогенних ландшафтних систем. Лімітуючі зв'язки ускладнюють функціонування та розвиток останніх. Диференціюючі зв'язки проявляються у впливові ландшафтної структури території на місцеві особливості та характер внутрішньої структури антропогенних ландшафтних систем.

Щодо змінюючих парагенетичних та парадинамічних зв'язків, взаємодія техніки з природними компонентами може спричинювати поліпшення або погіршення стану навколишнього природного середовища. Це обумовлено можливістю виникнення якісно нових змін, що стають джерелами нових явищ і процесів.

Виділяються *первинні* та *вторинні* змінюючі зв'язки. Первинні зв'язки спрямовані від технічних елементів до природних компонентів, а вторинні – від одних ландшафтних компонентів до інших або до технічних елементів, від одних природних комплексів до інших.

Змінюючі зв'язки, як правило, проявляються без обмежень у якому-небудь одному процесі. Та видимість цього буває досить часто. Перебудова ландшафтних комплексів починається з впливу первинного індуктора, а потім вона, частіше за все, приймає форму розгалужених і багатоступінчатих ланцюгових реакцій. Останні часто можуть тривати невизначено довгий період часу [4]. У деяких з таких реакцій задіяні лише природні процеси. Інші реакції можуть включати впливи різних технічних заходів, що спричинені попереднім ходом процесів.

1. Яценюк Ю. В. Антропогенні парагенетичні ландшафтні комплекси // Наук. записки Вінницького ДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія: Географія. – 2006. – Вип.12. – С. 43-48. 2. Глотов А. А., Михно Б. В. Геоинформационное моделирование долинно-речных ландшафтов Среднерусской лесостепи // Вестник Воронежского гос. ун-та. Серия География, геоэкология. – 2013. – №1. – С. 47-52. 3. Яценюк Ю. В. Парадинамічні і парагенетичні зв'язки та ландшафти // Географічна наука і практика : виклики епохи: матеріали міжнар. наук. конф. (16-18 трав. 2013 р., Львів). – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2013. – Т.2. – С. 89-91. 4. Дутчак М. В. Ландшафтні комплекси Середнього Придністер'я та їх зміни під впливом гідротехнічної системи. – Чернівці : Родовід, 2013. – 160 с.

З М І С Т

Розділ 2. РОЛЬ ГЕОГРАФІЇ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

<i>Альтгайм Л.</i> Завдання і функції організації екскурсійних послуг для вивчення рідного краю.....	3
<i>Андрусак Н.</i> Теоретичні аспекти спорудження перепадів на малих річках природоохоронних територій.....	5
<i>Анінко Н.</i> Туристична анімація в середньовічних замках та фортецях України.....	7
<i>Антонюк О.</i> Стан українського ринку рекламних послуг в умовах кризи.....	9
<i>Арсененко І., Байтеряков О., Донець І.</i> Сучасні тенденції розвитку міжнародного туризму в світі.....	10
<i>Багмет О., Кучма Г.</i> Оцінка ролі рельєфу при будівництві та експлуатації автошляхів...	12
<i>Байдіков І.</i> Встановлення оптимальної потреби території в сполучних ландшафтних утвореннях при обґрунтуванні екомережі регіонального рівня.....	14
<i>Бакало О.</i> Антропогенні зміни ландшафтів в басейні річки Джурин.....	16
<i>Барановський М.</i> Адміністративно-територіальна реформа в Україні : особливості реалізації, перші результати, місія суспільної географії.....	18
<i>Безлатня Л., Шевчук О.</i> Дослідження культурних ландшафтів в Україні.....	21
<i>Бейдик О., Мельничук А.</i> Чинники розвитку адаптивного туризму в національних природних парках України.....	22
<i>Бейдик О., Топалова О.</i> Організація адаптивного туризму в Україні.....	25
<i>Берчак В.</i> Долини малих річок як основа створення заповідних територій (на прикладі р. Афії).....	27
<i>Беседіна К.</i> Сільська місцевість АР Крим та основні напрями її суспільно-географічних досліджень.....	29
<i>Бєлова Н.</i> Еколого-господарська напруженість території Передкарпаття.....	30
<i>Бикова М.</i> Суспільно-географічні аспекти розвитку ІТ-галузі України.....	33
<i>Бірюкова Н.</i> Історико-географічні аспекти формування бєлігеративних ландшафтів на базі ракетних комплексів території Правобережної України.....	35
<i>Бондар В.</i> Вплив найбільших субрегіональних центрів країни на соціально-економічний розвиток їх прилеглої території.....	37
<i>Бортник С., Лаврук Т., Помазан О.</i> Геопланування та ландшафтна організація територій як новий науково-прикладний напрямок сучасної географії.....	39
<i>Бричук М.</i> Методика запровадження системи екологічного управління у великому місті.....	40
<i>Буличева Т., Буткалюк К., Гринюк Т., Харенко І.</i> Географічна експертиза використання природно-ресурсного потенціалу у туристсько-рекреаційній діяльності Черкаської області.....	42
<i>Буряник О.</i> Особливості демографічного навантаження в ландшафтах Сколівських Бєскидах.....	44
<i>Бучко Ж.</i> Транскордонні географічні структури у формуванні туристичного регіону Буковини.....	45
<i>Вальчук-Оркуша О.</i> Оригінальні дорожні ландшафтні комплекси.....	47
<i>Вишня М.</i> Перспективи аїс техногенних небезпек у вирішенні проблем регіонального управління (на прикладі Київської області).....	49
<i>Воловик В.</i> Натурально-ландшафтний страт.....	50
<i>Волошин І., Цєсєць Д.</i> Стан та перспективи розвитку сільського зеленого туризму у Вінницькій області.....	52
<i>Волошин І., Четирбук О.</i> Геопросторове поширення природних туристичних ресурсів у межах українсько-польського прикордоння.....	55
<i>Гетьман В.</i> Розвиток ландшафтної оболонки як результат просторово-часової взаємодії у природі.....	57
<i>Гільберг Т., Шоробура І.</i> Проблеми і перспективи рекреаційного районування Хмельницької області.....	59
<i>Гнатюк О.</i> Територіальна ідентичність населення як інструмент вдосконалення адміністративно-територіального устрою Поділля.....	62

<i>Горміз О.</i> Суспільно-географічне оцінювання впливу господарської діяльності на навколишнє середовище Чернігівської області.....	64
<i>Гринасюк А.</i> Ландшафтно-пейзажні комплекси Шацького-Любомльського рекреаційного району.....	66
<i>Грицевич В.</i> Форми мінливості, як один з аспектів суспільно-географічного вивчення...	67
<i>Грицьку В., Грицьку-Андрієш Ю.</i> Суспільно-географічна оцінка та аналіз чинників природного та екологічного напрямку, що викликають структурні зрушення в регіональних АПК.....	69
<i>Грицьку-Андрієш Ю., Грицьку В.</i> Транскордонне співробітництво як засіб розвитку прикордонних регіонів України.....	71
<i>Гришко С.</i> З історії пізнання взаємозв'язків між лісом і степом: основні етапи.....	73
<i>Гусева Н.</i> Тенденції просторового розвитку регіонів України (на основі коефіцієнту першості).....	75
<i>Данілова О., Заблотовська Н.</i> Формування екотуристичного кластеру в контексті збалансованого розвитку регіону (на прикладі Чернівецької області).....	78
<i>Дєдов О.</i> Ґрунти в умовах кліматичних змін (на прикладі Вінницької області).....	80
<i>Джаман В., Ковбас І.</i> Порівняльна характеристика соціально-економічного становища сільського населення субурбанізованих і периферійних територій (географічні аспекти на прикладі Івано-Франківської області).....	82
<i>Дністрянська Н., Дністрянська І.</i> Просторово-часові тренди депопуляційних процесів у сільській місцевості України.....	84
<i>Домаранський А.</i> Проблеми топонімічного поля Кіровоградської області.....	85
<i>Дударчук К.</i> Особливості формування високоякісного турпродукту в аграрних регіонах	87
<i>Дудка М.</i> Challenges of tourism: on the way from disability to accessibility	89
<i>Закутинська І., Сливка Р.</i> Головні напрямки і проблеми вивчення військового урбіциду в Україні.....	90
<i>Запотоцький С., Запотоцька В., Левицька О.</i> Пріоритети державної політики у сфері житлового будівництва.....	91
<i>Зарубіна А.</i> Антропогенно-природні об'єкти та території в екомережі Кіровоградської області.....	94
<i>Заставецька Л.</i> Формування первинних систем розселення у процесі утворення територіальних громад.....	95
<i>Заставецька О.</i> Основні риси трансформації галузевої структури господарства аграрних регіонів України.....	96
<i>Заставецький Т., Ткач Д., Ілляш І.</i> Сучасні проблеми у вивченні міських поселень України.....	99
<i>Іванова В., Хрущ Ю.</i> Особливості становлення деяких напрямків туристичної індустрії в Україні.....	101
<i>Ілляшенко І.</i> Development and current state of the medical industry of Kyiv.....	103
<i>Ільїн Л., Ільїна О.</i> Органо-мінеральні ресурси природних водойм Українського Полісся та перспективи їх використання в санаторно-курортному господарстві.....	104
<i>Ільїна О., Пасічник М., Пасічник Н.</i> Перспективи використання озерного сапропелю Волинської області у лікувальній рекреації.....	106
<i>Казаков В.</i> Напрями оптимізації гірничопромислових ландшафтів.....	108
<i>Казакова Т.</i> Структура і функції національної екологічної мережі в контексті сучасних постнекласичних концепцій.....	111
<i>Каліновський Д.</i> Оптимізація рекреаційного природокористування на озерах Шацького національного природного парку.....	113
<i>Карнаухова О.</i> Сучасні перспективні напрями підвищення конкурентоспроможності сільського господарства.....	114
<i>Кирилюк О., Самойленко В.</i> Моделювання фазово-атропізаційної стійкості малої урболандшафтно-басейнової геосистеми річки Дарниця.....	117
<i>Кисельова О., Денищенко Л.</i> Природно-історична зумовленість особливостей та наслідків землекористування на лівобережжі Луганської області.....	119
<i>Кіптенко Є., Баїтаннік М., Козленко Т., Михайленко Н.</i> Потенціал забруднення атмосферного повітря в місті Києві.....	121
<i>Клапчук В.</i> Торговельні центри, як рушій розвитку торговельних мереж в Україні.....	123

<i>Клим С. Округи Чернівецької області.....</i>	125
<i>Ключко Л., Вірченко П., Швець Д. Туристсько-інформаційні центри як складова розвитку туристичної галузі в Україні.....</i>	126
<i>Ковальчук І., Мартинюк В. Конструктивно-географічні дослідження озерно-басейнових систем для потреб збалансованого природокористування.....</i>	128
<i>Ковальчук Ю. Бально-рейтингова оцінка міст Подільського суспільно-географічного району (на прикладі історико-культурних туристичних ресурсів).....</i>	131
<i>Когайчук С. Розуміння поняття «сад» і «садовий ландшафт».....</i>	133
<i>Козинська І. Особливості формування і ландшафтна структура гранітного варіанту типу місцевості «кам'янистий бедленд».....</i>	135
<i>Корінний В., Гусак О. Еколого-економічна оцінка наслідків спорудження Дністровського комплексного гідровузла.....</i>	137
<i>Коротун С., Коротун О. Географічні чинники розвитку рекреаційно-туристичного комплексу Рівненської області.....</i>	139
<i>Костащук В. Географія міжнародних туристичних потоків Чернівецької області із країнами світу на початку ХХІ століття.....</i>	141
<i>Костащук І. Релігійний та конфесійний простори, їх спільні та відмінні риси.....</i>	143
<i>Котко О., Гринюк Т. Ознаки та тенденції розвитку товарного ринку в системі світового господарства.....</i>	145
<i>Кочеткова І., Плесюк Ю. Туристсько-рекреаційний потенціал Шацького НПП.....</i>	147
<i>Кравчук Я., Зінько Ю., Гнатюк Р., Шевчук О. Інвентаризація та оцінка георізоманітності Верхнього і Середнього Придністер'я для потреб геоохорони і геотуризму.....</i>	149
<i>Кривець О. Гендерні співвідношення в політичній сфері України.....</i>	151
<i>Круль В., Добинда І. Географічні аспекти розвитку археологічного туризму у Волинській області.....</i>	153
<i>Круль Г., Паламарюк М. Території пріоритетного розвитку рекреації й туризму в Буковинських Карпатах.....</i>	156
<i>Кузишин А. Електоральний зріз ідеологічних уподобань населення в областях Карпатсько-Подільського регіону в світлі парламентських виборів 2014 року.....</i>	158
<i>Кулініч М. Ландшафтна структура Середнього Подніпров'я.....</i>	160
<i>Лакомова О., Калініченко О. Географічні особливості злочинності Криворізького регіону.....</i>	162
<i>Левада О., Арабаджи О., Боговін І. Ринок праці Запорізької області : регіональний аспект.....</i>	165
<i>Лейберюк О. Характеристика карт населення та демографічного розвитку у комплексних атласах України.....</i>	166
<i>Леонідова І. Природа і ґрунти острова Зміїний, стратегія заходів з їх збереження.....</i>	168
<i>Лісовський С. Стратегічна екологічна оцінка та роль географії в її імплементації в систему територіального планування України.....</i>	171
<i>Лопушняк Л. Рекреаційно-туристична сфера – важливий чинник регіонального розвитку України та країн Європи.....</i>	173
<i>Лубенець А., Лисичарова Г. Вплив інтеграційних процесів на рівень розвитку країн АСЕАН.....</i>	175
<i>Лук'янець О., Коноваленко О. Аналіз просторового розподілу та мінливості середнього річного стоку води річок Українських Карпат.....</i>	177
<i>Любченко В. Географічний підхід в дослідженні ринку товарів релігійного призначення (регіональний аспект).....</i>	180
<i>Мандрик І., Маковецька Л. Суспільно-географічні аспекти розвитку сфери культури у Волинській області.....</i>	182
<i>Мариняк Я. Особливості формування інформаційної бази туристичної галузі в Україні.....</i>	184
<i>Маркун В. Проблема біженців в Україні.....</i>	187
<i>Мартинюк А. Територіальна організація мобільного зв'язку в Подільському суспільно-географічному районі.....</i>	189
<i>Маруцинець А. Трансформація спеціалізації сільського господарства Київського Придніпров'я.....</i>	190

<i>Марченко О.</i> Концептуальні засади розвитку туристичної діяльності в Запорізькій області.....	193
<i>Маслова Н.</i> Геоконфесійні аспекти поширення протестантизму в Кіровоградській області.....	195
<i>Матвієнко Н., Матвієнко В.</i> Сільський туризм як фактор розвитку сільських територій України.....	197
<i>Машкова О.</i> Сучасний стан і перспективи розвитку таврійського туристичного кластеру.....	199
<i>Мельник В.</i> Геополітика світового конституціоналізму.....	201
<i>Мельник І.</i> Щодо ролі географії у вирішенні проблем регіонального розвитку.....	202
<i>Мельничук А., Денисенко О.</i> Напрями оптимізації процесу управління ризиками для регіонів різних господарських типів.....	204
<i>Мельничук М., Чабанчук В.</i> Видовий склад та вікова структура лісових ландшафтів Рівненської області.....	206
<i>Миргородська О., Марушак Я.</i> Особливості територіальної організації системи охорони здоров'я Кіровоградської області.....	209
<i>Михайленко Н., Михайленко Т.</i> Визначення основних компонентів якості життя.....	201
<i>Михайленко Т.</i> Етноландшафти Поділля польської генези у XV-XIX століттях.....	212
<i>Мозговий А.</i> Конфліктна взаємодія територіальних систем: географічний вимір.....	214
<i>Молікевич Р.</i> Медико-географічні індикатори в оцінці якості життя населення.....	216
<i>Молодецький А., Філозофенко Є.</i> Сучасні напрями розвитку меморіального туризму в Україні.....	219
<i>Москаленко С.</i> Особливості водного режиму річок басейну Правобережжя Прип'яті та його зміни в сучасний період.....	220
<i>Мотузко А.</i> Тероризм як негативна складова безпеки подорожей.....	222
<i>Нагірна В.</i> Аграрний сектор економіки – основа розвитку сільської місцевості України.....	224
<i>Неліпа К.</i> Депопуляція сільського населення в індустріальному регіоні (на прикладі Запорізької області).....	227
<i>Немець К., Барило І.</i> Моделювання траєкторії геодемографічного розвитку Полтавської області.....	228
<i>Немець Л., Сегіда К.</i> Управління демографічним процесом як основа формування поліцентричної системи розселення Харківського регіону.....	231
<i>Новицька С.</i> Обґрунтування оптимізації використання природних рекреаційних ресурсів Тернопільської області.....	233
<i>Олещенко А.</i> Формування єдиної державної географічної інформаційної системи як засобу підтримки прийняття управлінських рішень.....	236
<i>Оркуша О.</i> Козятинський район у структурі господарського комплексу Вінницької області.....	237
<i>Палеха Ю.</i> Розвиток планувального каркасу України як основа її інтеграції у європейський простір.....	238
<i>Панкратенкова Д.</i> Оцінка рекреаційних ресурсів берегової зони у межах Жебріянської бухти.....	240
<i>Пантелєєва Н.</i> Сировинна база чорної металургії (в межах Дніпропетровщини): сучасний стан, перспективи.....	243
<i>Патрушева Л.</i> Розробка атласу об'єктів природно-заповідного фонду на рівні адміністративних районів Миколаївської області.....	245
<i>Пашинська Н.</i> Вплив транспорту на регіональний розвиток: сучасні підходи до дослідження.....	247
<i>Позняк С.</i> Велич українського чорнозему.....	249
<i>Поп С.</i> Розвиток геліоенергетики в Закарпатській області.....	251
<i>Поплавська І.</i> Структурно-типологічний аналіз ресторанного господарства Подільського регіону.....	254
<i>Поручинський В., Поручинська І., Слащук А., Сосницька Я.</i> Тенденції трансформаційних процесів регіональних систем розселення.....	257
<i>Прасул Ю.</i> Сучасний стан досліджень перспективного розвитку Харківщини як туристичної дестинації.....	258

<i>Придеткевич С. Рекомендації до збереження видового різноманіття наземних хребетних тварин антропогенних ландшафтів Поділля.....</i>	261
<i>Присакар В., Чернега П. Поселенські ландшафти як об'єкти комплексних географічних досліджень (на прикладі міста Чернівці).....</i>	262
<i>Приходько З. Соціальний комплекс Одеського регіону.....</i>	264
<i>Приходько М., Шароді І. Забруднення рослинницької продукції важкими металами у приміагістральних ландшафтах.....</i>	266
<i>Пясецька С., Гребенюк Н. Структура осередків відкладень ожеледі на території України в умовах сучасного клімату.....</i>	268
<i>Рибченко Л., Савчук С. Радіаційний режим в Україні за період 1961-2015 рр.....</i>	270
<i>Ровенчак І. “Половиця” або “Січеслав” мають декомунізувати назву “Дніпропетровськ”.....</i>	272
<i>Рожко О. Система «земельні ресурси адміністративного району» як об'єкт атласного картографування.....</i>	274
<i>Романів А., Романів О. Геопросторові процеси в готельному господарстві Рівненської області.....</i>	276
<i>Рудакевич І. Демографічні втрати внаслідок військових дій на Донбасі: територіальний аспект.....</i>	278
<i>Руденко В., Єремія Г. Соціально-географічний аналіз туристичної діяльності на Буковині румуномовними дослідниками.....</i>	280
<i>Савчук І. Вплив експортної діяльності економіки на соціально-економічний розвиток сільських регіонів вінницької області (на прикладі компаній-експортерів/виробничих філій національних компаній у сфері АПК).....</i>	282
<i>Савчук О. Медико-географічний аналіз захворюваності населення Подільського суспільно-географічного району.....</i>	282
<i>Семенюк Л., Сільченко Ю. Суспільно-географічні аспекти міграцій населення Кіровоградської області.....</i>	284
<i>Сеньків М. Комплексна геологістична характеристика Західного регіону України.....</i>	286
<i>Ситник О., Трохименко Т. Агrometeorологічні особливості сезонів 2014-2015 сільськогосподарського року на території Черкаської області та їх вплив на врожайність сільськогосподарських культур.....</i>	288
<i>Сливка Р. Передумови, чинники та предмет територіально-політичного конфлікту.....</i>	290
<i>Смаль В. Внутрішньо переміщені особи на українському ринку праці.....</i>	292
<i>Смик О. Медико-географічна інфраструктура Чернівецької області.....</i>	295
<i>Стрілець І., Петровська М. Оцінка санітарно-епідеміологічної ситуації Львова.....</i>	297
<i>Сухий П., Тюфтії А. Територіальна організація і структура харчової промисловості Західноукраїнського регіону.....</i>	299
<i>Сухий П., Ячнюк М. Регіональні особливості розвитку бджільництва в Україні.....</i>	301
<i>Терлецька О. Екологічні ситуації промислових міст як складова регіонального екологічного стану (на прикладі Дрогобича).....</i>	304
<i>Ткачук Л. Геоплітичні аспекти розвитку міжнародного туризму.....</i>	306
<i>Тодоров В. Сучасна трансформація етнічної географії в Україні.....</i>	308
<i>Торушанко В. Ментальні кордони всередині українського суспільства як фактор його дестабілізації.....</i>	310
<i>Трохименко І. Роль географії у вирішенні проблем туристсько-рекреаційного комплексу регіону.....</i>	313
<i>Хаєцький Г., Стефанков О. Вплив меліоративних процесів на заплавні ландшафтні комплекси річок Поділля.....</i>	315
<i>Хільчевська І. Краудфандинг у системі світового господарства та його географія.....</i>	316
<i>Царик Л. Регіональні природоохоронні і рекреаційні системи як компонента ресурсозберігаючого природокористування.....</i>	319
<i>Царик П. Підходи до формування функціонально-планувальної мережі елементів регіональної туристсько-рекреаційної системи Поділля.....</i>	321
<i>Цвєлих Є. Науково-пізнавальний маршрут «Київ конфесійний: альтернативний погляд».....</i>	324
<i>Чеболда І., Каплун І. Географічні основи концепції збалансованого розвитку території (на прикладі Тернопільської області).....</i>	327

<i>Чемерис С.</i> Малі міські поселення: регіональні особливості і напрями розвитку.....	329
<i>Чернега П., Рогожа А.</i> Особливості діяльності та проблема збереження грязьового вулкана села Колінківці (Чернівецька область).....	331
<i>Чернова Г.</i> Ресурсно-рекреаційні доміанти регіону.....	333
<i>Чіпко Т.</i> Основні причини деградації і виснаження земельних ресурсів України, їхні наслідки і шляхи вирішення проблеми.....	335
<i>Шабашова Л.</i> Підприємництво в контексті формування полюсів соціально-економічного зростання.....	337
<i>Шаповалова О.</i> Геоекологічна оцінка ландшафтів Південного Китаю.....	339
<i>Шароді В.</i> Історія становлення заповідної справи в Закарпатті.....	342
<i>Шашеро А.</i> Особливості формування екологічних мереж історико-географічних регіонів.....	344
<i>Швець О.</i> Формування регіональної рекреаційної системи «Сатанів».....	346
<i>Шиян Д.</i> Реалізація концепції тематичних парків у техногенному туризмі (на прикладі Кривбасу).....	348
<i>Шпарага Т.</i> Роль музеїв у формуванні національної самосвідомості в регіонах України..	350
<i>Яворська В., Світлична Д.</i> Проблеми оцінки природно-ресурсного потенціалу регіону....	352
<i>Яценюк Ю.</i> Парагенетичні та парадинамічні зв'язки в антропогенних ландшафтних системах.....	354

Наукове видання

Українська географія: сучасні виклики
збірник наукових праць

ТОМ II

Збережено авторський стиль та орфографію

Комп'ютерна верстка – **Є. Цвелих**
Дизайн обкладинки – **І. Дикий**

Підписано до друку 29.03.2016 р.
Авт.друк.арк. 31,3. Обл.-вид. арк. 31,6.
Формат 60х90/16
Наклад 300 прим. Зам. 17–016

ДП «Прінт-Сервіс»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3655 від 24.12.2009 р.
Київ, вул. Ялтинська, 14